

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844



T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume
20

Sayı / Number
1

Mart / March 2022

Beşerî Bilimler Sayısı
Humanities Sciences Issue

Manisa 2022

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIP10”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi”, “Modern Language Association” ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIP10, TEI, ASOS, ISAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE, MLA and ARASTIRMAX.



Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK
Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Editörler / Editorial Board
Doç. Dr. Ülviyye AYDIN
Doç. Dr. Anıl GACAR
Doç. Dr. Kadir ADAMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülenaz SELÇUK
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ELBİR
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT
Arş. Gör. Dr. Emre ÇAKAR
Arş. Gör. Dr. Ali GERİŞ
Arş. Gör. Medine YILDIZ

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.
Telefon / Phone: +902362012757 | Faks / Fax: +902362332766 | E-mail: cbusbe.dergi@gmail.com
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa. Kapak Tasarımı / Cover Design: Öğr. Gör. Gürol Yeraltı

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	University of Texas San Antonio
Dr. Timo Müller	University of Augsburg

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Doğan UYSAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru ALTAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Serap TABAK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram ÖZER	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz DİRİK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Didem DOĞANYILMAZ DUMAN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Emine ALTUNAY ŞAM	Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan GEÇGİN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz ERATAŞ SÖNMEZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hilmiye TÜRESİN TETİK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. İlkut Elif KANDİL GÖKER	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Kerem ÖZBEY	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Osman İYİLİKÇİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem ATEŞ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan GÖK	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan AYTEKİN	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Erkam SULAK	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Temel TOPAL	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Umut Burak GEYİKÇİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup Alper VARIŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış AĞIR	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cenk YOLDAŞ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek AKBAŞ AKDOĞAN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇAM	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KANA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat BAYOĞLU	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKKAŞ	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlteriş YILDIRIM	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan YALÇINKAYA	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neşe ŞENEL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür EROĞLU	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep BÜYÜKTOLU	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serap ÖZDEMİR BİŞKİN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER	Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SANAL ÖZCAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GÜNGÖR	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Alev ÖZER TORGALÖZ	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Dr. Aykut AYDIN	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Beyza ERER	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hakan ATLI	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Murat TOPAL	Sakarya Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye İlköğretim Matematik Programlarının İçeriklerinin Karşılaştırılması	Ali Çoban, Metin Aşçı	1-15
Bizans İmparatorluğu Döneminde Trabzon ve Çevresinin İdari Yapısı (VI-XI. Yüzyıl)	Ali Genç	16-30
Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Eğilimleri	Ömer Kemiksiz	31-48
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Karşılaştırmalı Eğitim Çalışmalarına Bir Örnek: Teorik ve Uygulamalı Amerikan Eğitimi (1927-1928)	Gönül Türkan Demir	49-64
DeneySEL Psikolojide Çevrimiçi Veri Toplama: Avantajları, Dezavantajları, Etik Konular ve Uygulamaları	Bahadır Oktay	65-76
Köprübaşında Siyasi Hayat (1968-2004)	Nurettin Gülmez, Enes Hançer	77-102
COVID-19 Pandemic and Azerbaijan's Economy: Policy Lessons In Hard Times	Ülviyye Sanılı Aydın	103-120
Yetersizlik Duygusunun Kariyer Geleceğine Etkisi	Abdurrahman Akman	121-135
COVID-19 (Koronavirüs) Pandemisinin Turizm Endeksleri Üzerindeki Etkisi: Bir Olay Çalışması	Sevinç Güler Özçalık, Binali Selman Eren	136-150
Tapınak Şövalyeleri ve Bağrâs Kalesi: Yayılma Stratejilerinin Askerî Örüntüleri	Muhittin Çeken	151-171
İlkokul 4. Sınıf Ders Kitaplarındaki Soruların TIMSS 2019 Bilişsel Alanlarına Göre Analizi	Okay İşlak, Gülşen Altıntaş	172-184
N11 Ülkelerinde Ekonomik Kompleksite ve Finansal Gelişme	Rabia Efeoğlu	185-196
Flört Şiddeti Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması	Sema Civan Gökçaya	197-222
Covid-19 Pandemi Sürecinde Böte Meslek Profiline Olan İhtiyacın YönetSEL Eğitim Politikaları Kapsamında Değerlendirilmesi: Sakarya Üniversitesi Örneği	Nazire Burçin Hamutoğlu, Gözde Sezen-Gültekin, Mübin Kıyıcı	223-242
Kriz Yönetimi ile Çalışan Performansı Arasındaki İlişkide Paternalist Liderin Aracı Etkisi	Ayşegül Düzgün	243-260
The Effect of Human and Social Capital on Employee Performance in Public Sector	Şerafettin Erten, İbrahim Türkmen	261-278
Bauman'da Sosyal Eşitsizlik Meselesi	Hıdır Önür	279-297
Re-Visiting T.S. Eliot's Poetry through Henri Lefebvre's Rhythmanalysis	Emre Çakar	298-309
Türk Müziği Devlet Konservatuvarları Ses Eğitimi Bölümlerindeki Ses ve Çalgı Eğitimi Ders İçeriklerinin İncelenmesi	Gamze Nevra Köroğlu	310-326
Sosyal Medyada İşveren Çekiciliği: Çalışan Kullanımı Üzerine Nitel Bir Analiz	Tolga Şentürk, Murat Can Başaran	327-346

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye İlköğretim Matematik Programlarının İçeriklerinin Karşılaştırılması

Ali Çoban, Metin Aşçı

Özet

Bu çalışma, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye İlköğretim Matematik Programlarının içerikleri karşılaştırarak benzerlik ve farklılıkları belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye 1-5. Sınıflar İlköğretim Matematik Programları ile İngiltere Matematik Programının 1. ve 2. Anahtar Evreleri; içerik, bakımından karşılaştırılarak, elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Çalışmada var olan durumu olduğu gibi ortaya koymak amaçlandığından tarama modeli kullanılmıştır. Ülkelerin eğitim sistemleri, öğretim programlarına ait bilgiler literatür taramasıyla kütüphanelerden ve internetten elde edilen belgelerden sağlanmıştır. Bu bilgiler doküman analizi yöntemiyle değerlendirilerek çalışma için gerekli olan veriler elde edilmiştir. Ülkelerin ilköğretim matematik programı içerikleri İngiltere Matematik Programının yapısı temel alınarak, iki bölüm halinde tablolaştırılarak incelenmiştir. 1. bölüm İngiltere Matematik Programında yer alan 1. Anahtar Evreye karşılık gelen ilköğretimin 1. ve 2. Sınıf düzeyini, ikinci bölüm ise 2. Anahtar Evreye karşılık gelen ilköğretimin 3.,4. ve 5. sınıf düzeyleri temel alınarak düzenlenmiştir. Sonuç olarak Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere İlköğretim Matematik Programlarının, Türkiye İlköğretim Matematik Programına göre daha zengin ve esnek bir yapıya sahip olduğu saptanmıştır. Türkiye İlköğretim Matematik Programının ise geliştirilmesinde ve uygulanmasında birtakım eksikliklerin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

ABD İlköğretim Matematik Programı,
Türkiye İlköğretim Matematik Programı
İngiltere İlköğretim Matematik Programı
Karşılaştırmalı Eğitim Araştırması

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.11.2018

Kabul Tarihi: 18.03.2022

Doi: 10.18026/cbayarsos.489571

Comparison of Primary Mathematics Curriculum of the United States of America, England and Turkey

Abstract

This research aims to determine the similarities and differences by comparing the Primary Mathematics Curriculum of the United States of America, England and Turkey. In this research, from 1st to 5th grades of Primary Mathematics Curriculum of the United States of America and Turkey, 1st and 2nd key stages of England's Primary Mathematics Curriculum in terms of their content, have been compared. Since the actual situation is aimed to be put forward, the survey method has been used in this study. Information regarding educational systems, curricula and testing situations of the countries have been supplied from libraries by literature review and from an internet search. This information was evaluated by the use of the "document analysis" method that the data were obtained for research. The aims/targets of the countries regarding the subjects have been examined by creating tables of two parts based on the structure of the Mathematics Curriculum of England. The first part has been arranged to base on the 1st and 2nd classes of primary education which corresponds to the first key stage of the Mathematics Curriculum of England, whereas the second part has been arranged to base on 3.,4. and 5. classes of primary education which corresponds to the second stage. In conclusion, it is found that the United States and England Primary Mathematics curriculum is relatively flexible and extensive. A number of problems were found at developing and applying the Turkey Primary Mathematics Curriculum. Finally, using the primary research results of the comparative study, a comprehensive set of recommendations is provided regarding filling in the gaps in the Mathematics curriculum in Turkey.

Keywords

Primary Mathematics Curriculum of the United States of America
Primary Mathematics Curriculum of the England
Primary Mathematics Curriculum of the Turkey
Cross-National Comparative Study

About Article

Received: 29.11.2018

Accepted: 18.03.2022

Doi: 10.18026/cbayarsos.489571

Giriş

Sayıların dili olarak bilinen matematik, gerçekte pek çok zihinsel süreci içinde barındıran bir bilimdir. Günümüze kadar farklı tanımları yapılan, ancak dünyayı sayılarla anlamamanın temel yolu olarak görülen matematik, insanlar arasında dil, din, ırk, ülke sınırları tanımadan, geçmişten günümüze aktarılan bir bilim dilidir (Balci, 2008). Matematiğin oluşması ile ilgili iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi; matematiği insanın kendisinin icat ettiği, ikincisi ise evrende var olduğu ve insanların bunu sonradan fark ettiği şeklindedir (Altun, 2008). 'Matematik nedir?' sorusunun cevabı, insanların, matematiğe olan ilgilerine göre çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik içinde insanların, matematiği nasıl gördükleri ve onun ne olduğu konusundaki düşünceleri, çok farklı tanımların ortaya konulmasına sebep olmuştur (Baykul, 2005).

Matematik insanlara doğru ve açık düşünmeyi, fikirleri netleştirmeyi öğretir. Bireylerde düşünmeyi ve anlamayı sağlayan ve başkalarıyla etkileşimi arttıran önemli bir araçtır. Hayatın vazgeçilmez gerekliliği olarak görülen matematik, tüm kültürlere ve uygarlıklara seslenen evrensel bir dil olarak kabul edilir (Hacısalihlioğlu, Mirasyedioğlu ve Akpınar, 2004). Matematik, birçok bilim dalının kullandığı bir araç olup, ayrıca modern insanın objektif ve özgür düşünmesine, özgüveninin artmasına, karşılaştığı problemlerdeki sebep-sonuç ilişkilerini açıklamasına yardımcı olacak yetenek ve becerilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Özdaş, 1996). Matematik eğitimi, bireylerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirir; fiziksel ve sosyal çevrelerini ve dünyayı anlamada bireylere bilgi, beceri ve estetik duyguları kazandırır (Gün, 2007).

Bireylerin, ilköğretim döneminden itibaren bilişsel gelişimlerini sağlamada en etkili araçlardan biri olan matematiğin, öğrenilmesi ve öğretimi kaçınılmaz ve gereklidir. Matematik öğretiminde, bireyleri çeşitli bilgilerle donatmaktan çok, onlara karşılaştıkları problemleri çözmede yardımcı olacak yöntem ve becerilerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle bireylerin matematiksel kavram ve ilkeleri kavrayabilme, kritik ve yaratıcı düşünebilme, iletişim kurabilme yeteneklerini geliştirmeye dayalı, ezberden uzak bir matematik öğretimi istenen ve beklenen bir eğitimidir (Özdaş, 1996).

Dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve insanların bilgi çağını yakalama gayretleri, matematik öğretiminin gerekliliğini arttırmaktadır (Posluoğlu, 2002). Bilim ve teknolojide ilerlemiş toplumların çoğu daha iyi bir matematik eğitimine gerek duyulduğunun farkındadır ve gelişmiş ülkeler matematik öğretiminin daha verimli olması için ulusal, yerel ve bireysel kaynaklarından büyük paylar ayırmaktadır (Willoughby, 1990).

Matematik eğitimi, bireylere çevresinde meydana gelen olayları ve sosyal etkileşimleri anlamaya yardımcı olacak geniş bir bilgi ve beceri sağlar. Matematik eğitimi, bireylere çeşitli deneyimlerini analiz edebilecekleri, açıklayabilecekleri, tahminde bulunacakları ve problem çözebilecekleri bir dil ve sistematik kazandırır. Ayrıca, yaratıcı düşünmeyi kolaylaştırır ve estetik gelişimi sağlar. Bunun yanı sıra, çeşitli matematiksel durumların incelendiği ortamlar oluşturarak, bireylerin akıl yürütme becerilerinin gelişmesini hızlandırır (MEB, 2009). İlköğretimin temel amacı, bireyleri hayata ve üst öğrenime hazırlamaktır. Her iki amacın gerçekleşmesi için gerekli zihinsel beceriler; akıl yürütme, eleştireci düşünme ve problem çözmedir. Bu becerilerin geliştirilmesinde ilköğretim programında bulunan tüm dersler etkilidir ancak, yukarıdaki beceriler söz konusu olduğunda matematik dersi, hepsinden daha fazla önemlidir (Özsoy, 2005).

Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da gerekli görünen değişimin sonucunda, çağın gerektirdiği nitelikli insan özelliklerine sahip bireylerin yetiştirilmesi amacıyla Türkiye’de gerçekleştirilen geniş ölçekli program geliştirme çalışmaları sonucunda; 2004 yılında taslak olarak pilot okullarda deneme uygulamaları yapılarak 2005-2006 öğretim yılında İlköğretim Matematik Dersi 1-5. Sınıflar Öğretim Programı uygulamaya konulmuştur. Buna paralel olarak İlköğretim Matematik Dersi 6-8. Sınıflar Öğretim Programı hazırlanmış, 2005 yılında deneme uygulamaları yapılmış ve 2006-2008 yılları arasında kademeli olarak uygulanmaya başlanmıştır.

İlköğretim Matematik Programı, matematiği anlayabilen, günlük hayatında kullanabilen bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, matematik öğretim programının hazırlanması sürecinde, ulusal ve uluslar arası alanlarda yapılan araştırmalar, gelişmiş ülkelerin matematik programları ve Türkiye’deki matematik eğitimi deneyimleri temel alınarak hazırlanmıştır (MEB, 2009). Amerika Birleşik Devletleri’nde Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi’ne (National Council of Teachers of Mathematics (NCTM, 2000) göre matematik öğretim programlarının, periyodik olarak gözden geçirilmesi, incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Dünyada matematik eğitiminde ortak düşünce anlayarak öğrenmektir. Türkiye İlköğretim Matematik Programında sadece matematiksel kavram ve işlem bilgilerinin geliştirilmesi değil, aynı zamanda problem çözme, iletişim kurma, akıl yürütme ve ilişkilendirme gibi becerilerinde kazandırılmasının önemi de vurgulanmaktadır (MEB, 2009).

Türkiye’de gerçekleştirilen geniş ölçekli program geliştirme çalışmaları sonucunda; 2004 yılında taslak olarak pilot okullarda deneme uygulamaları yapılarak 2005-2006 öğretim yılında İlköğretim Matematik Dersi 1-5. Sınıflar Öğretim Programı uygulamaya konulmuştur. Buna paralel olarak İlköğretim Matematik Dersi 6-8. Sınıflar Öğretim Programı hazırlanmış, 2005 yılında deneme uygulamaları yapılmış ve 2006-2008 yılları arasında kademeli olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Türkiye İlköğretim Matematik Programında yer alan en önemli değişiklik, yapılandırmacı yaklaşımın temele alınması ve öğrenci merkezli bir eğitime vurgu yapılmasıdır. Bu bir anlamda dünyada bazı gelişmiş ülkelerde yer alan matematik programlarının da temel noktasına uygun görülmektedir. İlköğretim programlarında sık sık vurgu yapılan bir başka konu ise çağa uygun bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle gelişmiş olarak kabul edilen kimi ülkelerin öğretim programlarında yer alan matematik programlarının incelenerek, ülkemiz programlarıyla karşılaştırılmasının Türkiye Matematik Programına katkı sağlayacağı açıktır.

Bu çalışma Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye’deki eğitim sistemleri ve ilköğretim matematik programları hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmada, her üç ülkenin, 1-5. Sınıflar Matematik Programlarına ait hedefler, içerik, öğretim süreçleri ve sınav durumlarına ait benzerlik ve farklılıklar belirtilmiştir. Bu çalışmayla, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye ilköğretim matematik programları karşılaştırıldıktan sonra elde edilen veriler doğrultusunda, Türkiye’nin 1-5. Sınıflar Matematik Programına ilişkin yapılacak uygulamalara ışık tutacağı, ayrıca Türkiye’de yeni yapılacak çalışmalara ve düzenlemelere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye’deki İlköğretim 1.-5. Sınıflar Matematik Programlarının içerik, boyutları ele alınarak karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu

bölümde çalışmanın modeli, çalışma kapsamında ele alınan ülkelerin seçiminde kullanılan ölçütler, verilerin toplanması ve analizi yer almaktadır.

Çalışmanın Modeli

Bu çalışmada, Türkiye İlköğretim Matematik Programı ile Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere İlköğretim Matematik Programı karşılaştırılarak, içerikleri aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Var olan bir durumun olduğu gibi ortaya konulması amaçlandığından tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ve halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2009).

Karşılaştırmalı araştırmalarda kullanılan değişik yaklaşımlar vardır. Bunlar; yatay, dikey, problem çözme, örnek olay, tanımlayıcı, açıklayıcı ve değerlendirici yaklaşımlardır. Yatay yaklaşımda sistemlerin ayrı ayrı ve birlikte tüm unsurları incelenir. Dikey yaklaşımda, incelenen sistemin tarihi evrimi izlenir ve karşılaştırmalı eğitim yapan kişiyi, geleceğe ait bazı tahminler yapmaya yöneltir (Türkoğlu, 1998). Problem çözme yaklaşımında ise, herhangi bir eğitim sistemindeki aksaklıkların bulunduğu bir alan alınır ve ilgili soruna çözüm bulmak amacıyla sistematik bir biçimde analiz yapılır. Örnek olay yaklaşımında, ülkelerin eğitim deneyimleri incelenir (Saraçoğlu, 1992). Örnek olay incelemesinin sınırlı yanı, incelenen olayın toplumsal ya da tarihsel bütünlük içine yerleştirilmesinde yeterli olmamasıdır (Çankaya, 2007). Tanımlayıcı yaklaşımda konu ile ilgili literatür incelenir, eğitim sistemleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılır. Açıklayıcı yaklaşımda karşılaştırmalı olayların nedenleri araştırılır ve gelecekteki ilerlemeler için birtakım ön çalışmalar yapılır (Ültanır, 2000).

Bu çalışmada; ortaya koyma, tanımlama, açıklama, analiz etme gibi çeşitli teknikler kullanılmakla beraber; kısmen dikey yaklaşım, ağırlıklı olarak da yatay ve tanımlayıcı yaklaşım kullanılmıştır. Bu çalışmada genel eğitim sistemlerini anlamak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye'nin eğitim sistemi ile kısa bir analiz yapılarak dikey yaklaşım kullanılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye'de İlköğretim Matematik Programları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılırken yatay ve tanımlayıcı yaklaşım kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, verilerin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden olan belge tarama yöntemi kullanılmıştır. Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir. Belge tarama, belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar (Karasar, 2009). Bu çalışmada, nitel veri kaynağı olarak Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye'de yürürlükte olan eğitim alanındaki mevzuat, eğitim sistemleri ve matematik ile ilgili tez, kitap, dergi, makale gibi basılı bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca, adı geçen ülkelerin eğitim bakanlıklarının yayınlardan ve eğitim ağlarının elektronik sayfalarından yararlanılmıştır. Ayrıca, adı geçen ülkelerdeki matematik programları ile ilgili elektronik sayfalara, yasa ve mevzuata ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen Amerika Birleşik Devletleri'nde eyalet sisteminin geçerli olması nedeniyle bu ülkede Nebraska eyaleti seçilip, bu eyalette uygulanan ilköğretim matematik programları incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, temel olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma için elde edilen veriler amaçlar doğrultusunda karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalı eğitimin kendine özgü analiz yöntemlerine uygun olarak benzerlik ve farklılıklar analiz edilmiştir. Araştırmamın amacından yola çıkarak, veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeveye göre veriler seçilmiş, düzenlenmiş, benzerlikler ve farklılıklar bir araya getirilmiş, karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır. Türkçe'ye çevrilen programlar; hedef, içerik, öğretim süreçleri ve değerlendirme boyutlarında, Türkiye'de uygulanan İlköğretim 1-5. Sınıflar Matematik Programları ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalar yapılırken elde edilen bilgiler bir araya getirilmiş ve mümkün olduğu kadar benzerlik ve farklılıkları ortaya koyacak şekilde derlenmiştir. Daha sonra bu bilgiler tablolastırılmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Çalışma kapsamında ele alınan üç ülkenin İlköğretim 1. ve 2. Sınıflar Matematik Programlarında, içeriğe alınan konular benzerlik ve farklılıklar göstermektedir. Türkiye Matematik Programının odağında, matematiksel kavram ve ilişkilerin oluşturduğu, dört öğrenme alanı bulunmaktadır. Bunlar; sayılar, geometri, ölçme, veri (istatistik ve olasılık) öğrenme alanlarıdır. Amerika Birleşik Devletleri Matematik Programında da dört öğrenme alanı vardır. Fakat Türkiye'den farklı olarak cebir öğrenme alanı eklenerek, ölçme öğrenme alanı, geometri öğrenme alanı ile birlikte ele alınmıştır. İngiltere'de bu düzeyde, üç öğrenme alanı vardır. Bunlar; sayı, şekil ve uzay, ölçüler ve verileri ele alma öğrenme alanlarıdır. Öğrenme alanları da alt öğrenme alanlarına ayrılarak matematik dersinin içeriği belirlenmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan ülkelere, İlköğretim 1. ve 2. Sınıflar Matematik Programı, öğrenme alanları ve öğrenme alanlarının içeriğini oluşturan konular karşılaştırıldığında, içeriğin çoğunlukla benzerlik gösterdiği görülmektedir. İlköğretim 1. ve 2. Sınıflar Matematik Programında, içeriğe alınan konuların ülkelere göre dağılımının, Tablo 1 ile gösterilmesi, durumun daha açık bir şekilde değerlendirilmesine yardımcı olacaktır.

Tablo 1. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye İlköğretim 1. ve 2. Sınıflar Matematik Programları İçeriklerinin Ülkelere Göre Dağılımı

İçerikler/Ülkeler	ABD	İNG	TÜR
Doğal Sayılar	X	X	X
Ritmik Saymalar	X	X	X
Toplama İşlemi	X	X	X
Çıkarma İşlemi	X	X	X
Çarpma İşlemi	X	X	X
Bölme İşlemi			X
Kesirler			X
Geometrik Cisimler ve Şekil	X	X	X
Koordinat Geometri	X		
Uzamsal İlişkiler	X	X	X
Konum ve Hareket		X	
Örüntüler		X	X
Simetri	X	X	X
Eşlik			X
Uzunluk Ölçüleri	X	X	X
Zaman Ölçüleri	X	X	X
Sıvı Ölçüleri			X
Ağırlık Ölçüleri	X	X	X
Paralar	X		X
Veri ve Grafikler	X	X	X

Kaynak:http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/programlar/ilkogretim/matematik1_5.rar
<http://www.education.ne.gov/math/PDFs/MathStandardsAdopted10-08-09Vertical.pdf>
http://curriculum.qcda.gov.uk/uploads/Mathematics%201999%20programme%20of%20stud_y_tcm8-12059.pdf

Tablo 1 incelendiğinde görülmektedir ki, incelenen ülkelerdeki ilköğretim 1. ve 2. Sınıflar Matematik Programlarında içeriğe alınan konular, matematiğin temel kavramlarını içeren konu alanlarından oluşmakta ve çok büyük bir oranda benzerlik göstermektedir. Sayılar öğrenme alanı, üç ülkede de İlköğretim Matematik Programının büyük bir bölümünü kapsar. Bu öğrenme alanında ana hedef öğrencilerde zengin ve sağlam bir sayı kavramının oluşturulması ve işlem becerilerinin geliştirilmesidir. Tablo 1'den görüldüğü gibi sayılar öğrenme alanının içinde yer alan doğal sayılar, ritmik saymalar ve dört işlem, üç ülkede 1 ve 2. sınıf düzeyinde yer alan ortak konulardır.

Doğal sayılar, dört işlem ve ritmik sayma konularının, üç ülkede içeriğe dahil edilmesinin nedeni, sayılar ve dört işlem ile ilgili kavramlar ve beceriler, matematik eğitiminde çok

önemli bir yere olmasıdır. Çünkü doğal sayılar, matematiğin temelini oluşturmaktadır. Dört işlem de bütün öğrenme alanlarında kullanılmaktadır. Sayma, öğrencilerin sayılarla ilk çalışmalarının temelini oluşturur. Ritmik saymalar, öğrencinin sayı kavramını kazanmasını hızlandırır. İleriye ve geriye doğru ritmik sayma çalışmaları, dört işlemin öğretiminde kolaylık sağlamaktadır.

Dört işlemde; toplama, çıkarma ve çarpma işlemini, üç ülkede içeriğe dahil ederken, bölme işlemi bu düzeyde Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de içeriğe dahil edilmemiştir. Bunun nedeni, işlemlerde ilk beceriler kazandırılırken, temel toplama işlemleri gereği gibi kavratılmadan çıkarmaya, temel çarpma işlemleri kavratılmadan bölmeye geçilmemektedir. Öğrencilerin bu düzeyde, toplama çıkarma ve çarpma işlemlerini iyi bir şekilde kavramaları sağlanarak, bölme işleminin temelini sağlam bir şekilde oluşturmak olabilir.

Kesirler konusu sadece Türkiye Matematik Programı içeriğinde yer alırken, bu düzeyde kesirler konusuna, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Matematik Programı içeriğinde yer verilmemiştir. Kesirler konusu, öğrencilerin en çok zorluk çektikleri kavramlar arasındadır. Bunun nedeni, bu kavramların karmaşık bir yapıya sahip olmasındandır. Kesirler konusunun zor olmasından ve karmaşık yapıya sahip olmasından dolayı Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de bu düzeyde içeriğe dahil edilmemiş olabilir.

Geometrik cisimler ve şekil, uzamsal ilişkiler; uzunlukları, ağırlıkları ve zamanı ölçme konuları, benzer şekilde İlköğretim 1. ve 2. Sınıflar Matematik Programı içeriklerine üç ülkede içeriğe dahil edildiği görülmektedir.

Uzamsal ilişkiler, geometri öğrenme alanının bir alt öğrenme alanı olarak görülebilir. Uzamsal ilişkiler konusunda konuları, yönleri ve hareketleri gözleme, akılda canlandırma ele alınmıştır. Uzamsal ilişkiler İngiltere’de “Konum ve Hareket” içeriği ile yer almıştır. “Koordinat Geometri” sadece Amerika Birleşik Devletleri Matematik Programında yer almıştır. “Koordinat Geometrisi” konusuyla, öğrencilere yatay ve dikey sayı çizgileri ve bu sayı çizgileri üzerine sayıları yerleştirmeyi öğretme amaçlanmıştır.

Ölçme öğrenme alanı içerisinde; uzunlukları, ağırlıkları, sıvıları ve hacim ölçme ve paralar konuları yer alır. Üç ülkede de ölçme öğrenme alanının konuları belirlenirken, öğrencilerin günlük hayattaki ihtiyaçlarından yola çıkılmıştır. Öğrencilerde ölçme ile ilgili kavramların geliştirilmesinin yanı sıra tahmin becerilerinin geliştirilmesine de önem verilmiştir. İlköğretim 1. ve 2. Sınıflar Matematik Programı içeriklerinde paralar konusu, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de yer almıştır. İngiltere, paralar konusuna Anahtar Evre 2’de yer vermiştir.

Örüntüler matematiğin ayrılmaz bir parçasıdır ve eğer çocuklar saymayı, sayılarla işlem yapmayı ve cebir becerisini kazandıysa, örüntüleri tanıması kaçınılmazdır. Örüntüyü tanımak, tekrarlayan bazı şeyleri tanımlamak anlamına gelir (Hatfield, 2004, s.129). Bundan dolayı örüntüler konusu, üç ülkenin Matematik Programı içeriğine dahil edilmiştir. Fakat Amerika Birleşik Devletleri örüntüler konusuna, bu düzeyde yer vermemiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde örüntüler konusu, 3. sınıfta içeriğe dahil edilmeye başlanmıştır. Simetri konusu, bu düzeyde Türkiye ve İngiltere Matematik Programı içeriğinde yer alırken, eşlik konusuna sadece Türkiye’de yer verilmiştir.

Simetri konusuyla öğrencilerin, iki boyutlu şekillerde yansıma simetrisi ve somut modeller üzerinde simetriyi ve simetri eksenini fark etmeleri sağlanır. Türkiye’de simetri kavramının

temeli, eşlik konusu ile 1. sınıfta atılmış, 2. sınıftan itibaren simetri konusu belli bir gelişim gözetilerek, içeriğe dahil edilmiştir.

Türkiye’de eşlik konusunda; ayakkabı, vücudumuzdaki el, kol, ayak, göz gibi çeşitli örnekler verilmiştir. Verilen örnekler eşlikten ziyade yansıma simetrisidir. Oysa eş nesnelere şeklen birbirinin aynı olan nesnelere. Bu durum öğrencilerin kafalarının karışmasına sebep olabilir. Veri ve grafikler konusu, üç ülkede de içeriğe dahil edilen konular arasındadır. Bu düzeyde veri ve grafikler konusuyla öğrencilere; verileri toplamayı, verileri tablo ya da grafik biçiminde göstermeyi ve tablo ve grafiklerden, cevaplayabileceği problemler oluşturabilmeleri öğretilmeye çalışılmaktadır.

İlköğretim 3.,4.ve 5. Sınıflar Matematik Programları İçeriklerindeki Benzer ve Farklı Konular

Çalışma kapsamında ele alınan ülkelerde, İlköğretim 3. 4.ve5. Sınıflar Matematik Programında, içeriğe alınan konular doğal olarak benzerlik ve farklılıklar göstermektedir. Her üç ülkede, İlköğretim 3.4.ve 5. Sınıflar Matematik Programı, içeriğini oluşturan konular karşılaştırıldığında, içeriğin büyük oranda benzerlik gösterdiği görülmektedir. İlköğretim 3,4.ve 5. Sınıflar Matematik Programında içeriğe alınan konuların, ülkelere göre dağılımının

Tablo 2 ile gösterilmesi, durumun daha açık bir şekilde değerlendirilmesine yardımcı olacaktır.

Tablo 2. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye İlköğretim 3. 4.ve 5. Sınıflar Matematik Programları İçeriklerinin Ülkelere Göre Dağılımı

İçerikler/Ülkeler	ABD	İNG	TÜR
Doğal sayılar	X	X	X
Tam sayılar		X	
Ritmik Saymalar	X	X	X
Doğal sayılarla Toplama işlemi	X	X	X
Doğal sayılarla Çıkarma işlemi	X	X	X
Doğal sayılarla Çarpma işlemi	X	X	X
Doğal sayılarla Bölme işlemi	X	X	X
Kesirler	X	X	X
Ondalık sayılar	X	X	X
Kesirlerde işlemler	X	X	X
Geometrik Cisimler	X	X	X
Geometrik Şekiller	X	X	X
Koordinat Geometrisi	X		
Açılar	X	X	X
Düzlem			X
Doğru	X	X	X
Nokta			X
Örüntüler	X	X	X
Süslemeler			X
Uzamsal ilişkiler			X
Simetri	X	X	X
Uzunlukları ölçme	X	X	X
Zamanı ölçme	X	X	X
Sıvıları ölçme	X	X	X
Tartma	X	X	X
Hacmi ölçme	X	X	X
Çevre	X	X	X
Alan	X	X	X
Dönüşümler	X		
Yüzdeler	X	X	X

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye İlköğretim Matematik Programlarının İçeriklerinin Karşılaştırılması

Veri ve grafikler	X	X	X
Durum ve Hareketin Özellikleri	X	X	
Oran ve Orantı	X	X	X
Hesap Makinesi Yöntemleri		X	
Olasılık	X	X	X
Paralar	X	X	X

Kaynak: http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/programlar/ilkogretim/matematik1_5.rar
<http://www.education.ne.gov/math/PDFs/MathStandardsAdopted10-08-09Vertical.pdf>
http://curriculum.qcda.gov.uk/uploads/Mathematics%201999%20programme%20of%20stud_y_tcm8-12059.pdf

Tablo 2 incelendiğinde görülmektedir ki, incelenen ülkelerdeki İlköğretim 3. 4. ve 5. Sınıflar Matematik Programında içeriğe alınan konular, çok büyük bir oranda benzerlik göstermektedir. Doğal sayılar konusu, üç ülkenin matematik programında da yer alırken, tamsayılar konusunun sadece İngiltere’de yer aldığı görülmektedir. Bunun nedeni İngiltere’de Anahtar Evre 2, ilköğretim ikinci kademe 6. sınıfı da kapsamından kaynaklanmaktadır. Bu düzeyde ritmik saymalar konusunun, yine üç ülkede de yer aldığı görülmektedir. Fakat ritmik saymaların düzeyi artırılmıştır.

Günlük hayatta, gerekli matematik bilgi ve becerileri arasında doğal sayılar ve özellikleri, bu sayılar arasındaki ilişkiler, bu sayılarla yapılan işlemler, işlemlerin özellikleri ve zihinden doğru ve çabuk işlem yapma becerileri önemli bir yer tutar. Doğal sayılar konusu, matematiğin temelini oluşturduğu ve günlük hayatta çok fazla kullanıldığı için üç ülkenin programında da ayrıntılı olarak yer almıştır.

Dört işlem yani toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemi, üç ülkenin içeriğine dahil edilen konular arasındadır. Üç ülkede de hangi sınıfta kaç basamaklı sayıların öğretileceği ve kaç basamaklı sayılarla dört işlem yapılacağı açıklanmaktadır. Toplama ve çıkarma kavramları, birleştirme ve ayırma problemleri, doğrudan modellenerek veya sayma stratejileri ile çözüldüğü zaman gelişir. Öğrenciler toplama kavramını, gerçek yaşam durumlarından ortaya çıkan problemleri çözerken, daha iyi anlamaya başlarlar. Çıkarma kavramını, bilinen bir çokluğu ve iki ayrı çokluğu birleştirerek elde etmeyi gerektiren sözel problemleri çözerken daha iyi kavrarlar.

Doğal sayılarla yapılan dört temel işlem; toplama, çıkarma, çarpma ve bölmedir. İlköğretim, öğrencileri hayata ve iş alanlarına hazırlama görevi göz önüne alındığında, öğrencilerin ilköğretimin birinci kademesinde, okulda bu işlemleri kavramaları ve hem zihinden hem de yazılı olarak doğru ve çabuk işlem yapma becerisi kazanmalarının önemli olduğu anlaşılır. Bu öneminden dolayı üç ülkenin de dört işlem becerilerine önemli ölçüde yer verdiği görülmektedir.

Öğrenciler, varlıkların özellikleri, ritmik sayma ve doğal sayılar kavramı ve bazı temel işlem bilgilerini öğrendikten sonra, kesir kavramlarını öğrenmek için hazır hale gelir. Kesir sayısı kavramı, doğal sayı kavramı ve sayma gibi kazanılması kolay olmayan bir kavramdır hatta daha zordur (<http://www.belgeler.com>). Bundan dolayı Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere 1. ve 2. sınıf düzeyinde, kesirler konusunda ayrıntıya girmemiştir. Kesirler konusu, 3.,4. ve 5. sınıf düzeyinde üç ülkenin içeriğinde yerini almıştır. Bu düzeyde üç ülkede de

öğrencilere, kesir kavramının; parça, bütün ve bölüm şeklindeki üç farklı anlamı öğrencilere kazandırılmaktadır. Ayrıca kesirler konusu, ondalık sayılar, oran orantı ve ölçüler gibi birçok konuya temel oluşturduğu için üç ülkenin içeriğinde de yerini almıştır. Üç ülkenin matematik programı, kesir kavramının anlaşılmasının gerekliliğini belirtmekte ve bu kavramın öğretimi sürecinde, öğrencilerin soyut düşüncelerinin desteklenmesi amacıyla çeşitli somut modellerin kullanılmasını tavsiye etmektedir.

Ondalık kesirler konusu, üç ülkenin bu düzeyde matematik programı içeriğinde yer alan konular arasındadır. Ondalık kesirler, rasyonel sayıların bir gösterme biçimidir. Ondalık sayıların; uzunluk, alan, arazi, ve diğer ölçülerde ve günlük hayatımızın diğer alanlarında yaygın olarak kullanılması önemini artırmaktadır. Bu nedenle ondalık kesirler konusu, üç ülkenin bu düzeyde matematik programı içeriğinde yer almıştır.

Geometri, matematiğin önemli bir öğrenme alanıdır ve insanlardaki matematiksel düşüncenin önemli bir boyutunu oluşturur. İnsan yaşamında geometri, çeşitli alanlarda tüm özellikleriyle önemli bir yer tutar (Matematik Terimleri Sözlüğü). Geometri öğrenme alanı İngiltere’de “Şekil, Uzay ve Ölçüleri Kullanma ve Uygulama” başlığı ile yer almıştır. Geometrik cisimler ve şekiller, bunların özellikleri ve birbirleriyle ilişkileri, geometrinin konusudur. Üç ülkede bu düzeyde, öğrencilerin geometrik cisimleri ve şekillerin özelliklerini; tanıma, adlandırma, oluşturma, çizme, karşılaştırma ve belli özelliklere göre gruplandırmaları amaçlanmıştır.

Örüntü konusu, gerek sayılar konusu gerek geometri konusu içerisinde incelenebilen bir konudur. Çünkü örüntü bir sayı dizisi veya bir şekil dizisi olarak görülebilir. Gerek sayılar gerekse şekiller arasındaki ilişkiyi inceleme, matematik öğretiminde öne çıkan akıl yürütme becerisinin gelişmesinde, önemli bir rol oynar. Ayrıca örüntülerin farklı biçimlerde temsil edilmesi ve özellikle sembolik olarak ifade edilmesi, cebirin temel kavramlarının oluşmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle örüntüler konusu, üç ülkenin matematik programı içeriğinde yer almıştır. Süslemeler konusuna, sadece Türkiye Matematik Programı içeriğinde yer verilmiştir. Süsleme, geometriye has bir konudur.

Süslemeler; matematiksel kavram özellik ve ilişkileri tanıma, değerlendirme ve yaratıcı düşünmenin gelişmesindeki rollerinin yanında, estetik duyguların gelişmesinde ve matematiğe karşı olumlu tutum kazandırmasından dolayı Türkiye İlköğretim Matematik Programında yer verilmiştir (MEB, 2009).

Ölçmenin yaşantımızda sıkça kullanılması, bu konunun öğrencilere öğretilecek konular arasında ilk sırada olmasını zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayıdır ki ölçme konusu, ilköğretimin her düzeyinde yer alan bir konudur. Bu nedenle ölçüler konusu, üç ülkenin içeriğinde yer alan konular arasındadır. Üç ülkenin programında da öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları ölçü birimlerini tanımaları düşünülerek, matematik programlarında, standart olmayan ölçü birimlerinin yanında standart ölçü birimlerine de yer verilmiştir. Yine aynı şekilde üç ülkenin matematik programında, nesnelere uzunlukları, çevreleri, alan ve hacimleri standart ve standart olmayan birimlerle ölçmeleri sağlanmış, daha sonra doğrudan ölçtürülerek gerçek ölçülerini belirlemenin yolları üzerinde durulmuş ve öğrencilerin genel anlamda ölçme hakkında temel kavramları öğrenmeleri ve tahmin becerilerini geliştirmeleri hedeflenmiştir. Açılar ölçme de yine üç ülkenin içeriğinde yer alan konular arasındadır. Bu düzeyde, açılarının temel özelliklerinden ve açıları ölçmeden bahsedilmiştir.

Olasılık, matematiğin pek çok konusu ile ilgilidir. Özellikle, olasılıkla ilgili pek çok düşünce; veri toplama, veriyi açıklama ve yorumlama becerilerine katkıda bulunur. Üç ülkenin matematik programında ilk olarak öğrencilere, matematiksel tanım ve kuralları vermek yerine, günlük dile dayalı olasılıkla ilgili temel olguları, sezgiye dayalı olarak geliştirmek amaçlanmıştır. Nokta, doğru ve düzlem, tanımsız kavramlar oldukları için anlaşılması zordur. Bu kavramlar aynı zamanda geometrinin temelini oluşturduğu ve öğrencilerin günlük hayatta sıkça karşılaştıkları kavramlardır (<http://ilkogretimonline.org.tr>). Nokta ve düzlem sadece Türkiye Matematik Programı içeriğinde yer alırken, doğruların birbirlerine göre durumları, üç ülkenin matematik programı içeriğinde yer almıştır. Nokta, doğru ve düzlem konularının, anlaşılmasının zorluğundan ve soyut konular olduğundan dolayı ilköğretim ikinci kademe içeriğinde verilmeye başlanması daha uygun olabilir.

Uzamsal ilişkiler, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Matematik Programı içeriğinde yer alırken, İngiltere uzamsal ilişkilere, "Durum ve Hareketin Özellikleri" başlığı ile programında yer vermiştir. Uzamsal ilişkiler konusuyla öğrencilerin, kendi duruşunu ve yönünü, diğer öğrencilerle veya eşyalarla karşılaştırırken kullandığı; sağda, solda, önde, arkada, uzakta, yakında, yukarıda, aşağıda gibi ifadelerle, yön ve hareket kavramlarının öğretilmesi amaçlanmıştır.

Hesap makinesi yöntemleri, sadece İngiltere Matematik Programı içeriğinde yer almıştır. Bu düzeyde öğrencilere hesap makinesi kullanmanın, nerede gerekli nerede gereksiz olduğunu öğretmek amaçlanmıştır. Paralar konusu, üç ülkenin içeriğinde yer alan konular arasındadır. Paralar konusuyla her ülke öğrencilerine, kendi paralarını tanıtmayı ve paralar ile ilgili problemleri çözme becerilerini kazandırmayı amaçlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de dönüşüm geometrisinin temel kavramları olan; öteleme, yansıma, simetri ve döndürmeye yer vermiş olmasına karşın, Türkiye Matematik Programı içeriğinde, dönüşüm geometrisine ilişkin sadece simetri konusuna değinilmektedir. Dönüşüm geometrisi konusu, sadece bu düzeyde Amerika Birleşik Devletleri Matematik Programı içeriğinde yer alırken, İngiltere'de, dönüşümler konusunun kavramları, "Şekiller ve Özellikleri" konusu içinde yer verilmiştir. Bu şekilde Anahtar Evre 3'te verilecek olan dönüşüm geometrisine giriş yapılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de problemleri çözebilmek için uzamsal ve görsel akıl yürütmeyi ve geometrik modellemeyi kullanabilmekten söz edilmektedir. Koordinat geometrisi sadece Amerika Birleşik Devletleri Matematik Programı içeriğinde yer almıştır. Koordinat geometrisi konusuyla öğrencilerin, konumları belirlemek için koordinat sistemleri yapma ve kullanmaları ve koordinat sisteminin yatay ve dikey doğruları arasındaki iki noktanın, birbirine uzaklığını bulmaları amaçlanmıştır.

Çalışmada incelenen üç ülkenin matematik programlarının içeriklerine, kapsadıkları konuların ötesinde teknik açıdan bakıldığında, dikkati çeken noktalar ise şöyledir; öncelikle üç ülkede de öğrencilerin ilgilerinden çok, konuların gerektirdiği bir biçimde içerik düzenlenmesi göze çarpmaktadır. Önce genel bilgiler verilir, içeriğe genel bir bakıştan sonra daha özel ve detaylı bilgilerin sunulduğu tespit edilmiştir. Bu şekliyle, matematik programı içeriklerinin oluşturulmasında bütünden parçaya anlayışının hakim olduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle matematik programı içeriklerinin oluşturulmasında ve yapılandırılmasında "doğrusal programlama yaklaşımının" benimsendiği söylenebilir. Doğrusal programlama yaklaşımı, birbiri ile ardışık, sıralı önkoşul ve ilişki içinde olan konuların düzenlenmesinde kullanılır (Demirel, 2000).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışma kapsamında ele alınan her üç ülkenin matematik programlarının içeriklerinin oluşturulmasında sarmal içerik düzenleme yaklaşımı kullanılmıştır. Bu içerik düzenleme yaklaşımına göre programın içeriğine dâhil edilen konular sınıf düzeylerine uygun biçimde öğrenme alanı denilen çatılar altında toplanmıştır. Sözü edilen bu öğrenme alanlarına ilişkin konular her sınıf düzeyinde ele alınıp her alınıştta genişleterek ve derinleştirilerek uygulama konulmaktadır. Grove, James. Hershberger and Stacey (2008) öğrenme alanlarının ve sarmal içerik düzenleme yaklaşımının öğrenci başarısı üzerindeki olumlu katkılarını belirtmişlerdir

Matematik programlarında içeriklere bakıldığında, doğal sayılar, dört işlem, kesirler ve ondalık sayılar incelenen ülkelerin matematik programı içeriklerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde, geometrik şekiller ve cisimler, açılar, örüntüler, uzunluğu, zamanı, ağırlığı ve hacmi ölçme, tablo ve grafikler ve olasılık konularının da benzer olarak çalışma kapsamındaki bütün ülkelerin matematik programı içeriklerinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Matematik programı içeriği, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de dört (sayılar, geometri, ölçme, veri) öğrenme alanı üzerine, İngiltere’de ise üç (sayılar, geometri ve ölçme, veri) öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde ölçme öğrenme alanı, geometri öğrenme alanı ile birlikte verilmiş, diğer ülkelerden farklı olarak cebir öğrenme alanı içeriğe dahil edilmiştir. İngiltere Matematik Programının öğrenme alanları, Türkiye ile benzeşmektedir. İngiltere farklı olarak ölçme öğrenme alanını, geometri öğrenme alanı ile birlikte vermiştir. Cebir öğrenme alanının, Türkiye ve İngiltere’de yer almamasına karşılık cebir öğrenme konuları, Türkiye ve İngiltere’de yer almıştır. Carolyn (1992) cebir konularının matematik programlarına alınmasının önemini altını çizmiştir

Türkiye’deki İlköğretim Matematik Programı içeriği ile Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere İlköğretim Matematik Programı içeriğini oluşturan konu başlıkları arasında, yakın bir ilişki tespit edilmiştir. Türkiye İlköğretim Matematik Programında, içeriklerin belirlenmesinde öğrencilerin, konulara ilişkin anlayış ve bilgi edinmeleri temel alınmıştır. Aynı zamanda üniteler belirlenirken; öğrencilerin gelişim özellikleri, öğrenme ilkeleri (yakından uzağa, kolaydan-zora, basitten-karmaşığa, somuttan-soyuta) ön şart ve birbiriyle ilişkili, birimler arasındaki anlam ve bütünlük gibi hususlar göz önünde bulundurulmuştur. Bu durum Willis (2010) ve Douglas & Sarama (2014)nın ortaya koyduğu önermelerle uyum göstermektedir. Bunların yanı sıra üniteler öğrencilerin ilgi ve gereksinimlerini karşılayacakları, yeteneklerini geliştirebilecekleri şekilde kapsamlı olarak belirlenmiştir

Program geliştirme çalışmalarında göz önüne alınması gereken hususlardan biri de hangi alanda program geliştirilecekse o alanın tüm eğitim kademelerine ilişkin eş zamanlı çalışmalar yapılmasıdır. Aynı disiplinle ilgili programların farklı zamanlarda geliştirilmesi ve uygulama sonuçları sonucunda eksiklerin giderilmesi şeklinde hayata geçen yamalı yaklaşım yerine ilgili alanın programlarının tüm kademler için eş zamanlı yapılmasını öngören bütünleştirilmiş modelin hayata geçirilmesi Türkiye’deki matematik programları açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Bu yaklaşım programların dikey ilişkilerinin kurulması açısından önem arz etmektedir. Özellikle sarmal içerik düzenlenmesinin temel alındığı programlardaki öğrenme alanlarının devam eden eğitim kademeleri ile uyum içinde olması gerekmektedir.

Çalışma sonuçlarından yola çıkıldığında bazı önerilerin oluşturulabileceği görülmektedir. Bunlar

- Matematik programlarına ilişkin dikey bağlantılar düşünüldüğünde bu çalışmanın ötesinde orta öğretim ve yüksek öğretim programlarının da analiz edilip ilk öğretim programıyla ilişkilerinin ortaya konduğu çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır
- İlk öğretim matematik programlarının içerik ögesinin yanı sıra kazanımları öğretim süreçleri ve ölçme değerlendirme yaklaşımlarının konu edinildiği çalışmalara da yer verilmedi
- Türkiye'deki ilk öğretim matematik programının içeriği oluşturulurken diğer disiplinlerle daha fazla ilişkilendirilmeye gidilmesi programlar arası yatay yaklaşımı güçlendirecektir

Kaynakça

Balcı, G. (2008). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Sözel Matematik Problemlerini Çözme Düzeylerine Göre Bilişsel Farkındalık Becerilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Baykul, Y.(2005). İlköğretimde Matematik Öğretimi (1 - 5. Sınıflar), Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Carolyn, K (1992) The learning and teaching of school algebra. andbook of research on mathematics teaching and learning: A project of the National Council of Teachers of Mathematics (p. 390-419). Macmillan Publishing Co, Inc.

Çankaya, Ş. (2007). Türk ve İngiliz eğitim sistemlerinde öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demirel, Ö. (2000). Karşılaştırmalı Eğitim. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Douglas,H,Clements & Sarama ,J (2014) Learning and teaching early math 2nd edition Routledge New York

Nathaniel P. Grove, James W. Hershberger and Stacey Lowery Bretz (2008) Impact of a spiral organic curriculum on student attrition and learning DOI: 10.1039/B806232N Chem. Educ. Res. Pract. P 157-162

Gün, E. S. (2007). Türkiye ve İngiltere İlköğretim 4 ve 5. Sınıflar Sosyal Bilimler Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Hatfield, M.M., Edwards, N.T., Bitter, G.G. ve Morrow, J. (2008). Mathematics methods for elementary and middle school teachers, New Jersey : John Wiley and Sons

Hacısalihlioğlu, H. H., Mirasyedioğlu, Ş. ve Akpınar, A. (2004). Matematik Öğretimi, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Teknikleri, Ankara: Nobel yayın dağıtım.

Özdaş, A. (1996). Ülkemizdeki Genel Eğitim Sorunları İçerisinde Matematik Eğitimi ve Sorunları. Anadolu Üniversitesi Eğitim Dergisi, Cilt: 6 (2): 55-69

Özsoy, G. (2005). Problem Çözme Becerisi ile Matematik Başarısı Arasındaki İlişki. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 3(2005), 179-190.

Posluoğlu, Z. Y. (2002). İlköğretim Matematik Dersinde Problem Çözme Becerisinin Kazandırılmasında İşbirliğine Dayalı Öğrenme Yaklaşımının Etkililiği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Saraçoğlu, A.S. (1992). Türk ve Japon Öğretmen Yetiştirme Sistemlerinin Karşılaştırılması. İzmir: Ege Basımevi.

Türkoğlu, A. (1998). Karşılaştırmalı Eğitim "Dünya Ülkelerinden Örneklerle". Adana: Baki Kitabevi.

Willis, J (2010) Learning to love math ; Teaching strategies that change student attitudes and get results ASCD

Willoughby, S. (1990). Mathematics education for a changing world. ERİC (ED327378)

Ültanır, G. (2000). Karşılaştırmalı Eğitim Bilimi Kuram ve Teknikler. Ankara: Eylül Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

Amerika Birleşik Devletleri Nebraska Eyaleti Matematik Programı
<http://www.education.ne.gov/math/PDFs/MathStandardsAdopted10-08-09Vertical.pdf>

İngiltere Matematik Programı
Web:http://curriculum.qcda.gov.uk/uploads/Mathematics%201999%20programme%20of%20study_tcm8-12059.pdf

NCTM (2000), Principles and Standarts for School Mathematics. Web:
<http://www.imo.hacettepe.edu.tr/dosyalar/Okul-Matematigi-Prensip-veStandartlari.pdf>

Türkiye Matematik Programı

<http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/programlar>

Bizans İmparatorluğu Döneminde Trabzon ve Çevresinin İdari Yapısı (VI-XI. Yüzyıl)

Ali Genç^{a, b}

Özet

Roma İmparatorluğu, M.Ö. I. yüzyılda Trabzon ve çevresinde hakim olmuş ve bölgede çeşitli idari düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra Bizans hakimiyetine giren Trabzon ve çevresinde imparatorluğun doğu sınırındaki askeri ve siyasi gelişmelere bağlı olarak idari düzenlemeler yapılmıştır. VII. yüzyılda devam eden Sasani savaşları ve aynı yüzyılın ortalarında başlayan Müslüman Arap tehdidi Bizans yöneticilerini bazı askeri ve idari tedbirler almaya zorlamıştır. VII. yüzyıldan itibaren imparatorluğun idari yapısı esaslı bir değişime uğrayarak *thema* sistemi Anadolu ve Balkanlarda idari yapının temelini teşkil eder hale gelmiştir. Trabzon kenti, *thema* sistemi içerisinde önce Armeniakon temasına bağlanmış sonra da Khaldia temasının merkezi olmuştur. Bu çalışma Bizans İmparatorluğu döneminde Trabzon ve çevresinin idari yapısını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Çalışmada, Bizans hakimiyeti boyunca bölgede yapılan idari düzenlemeler ve bu düzenlemelerin bölgenin idari yapısına olan etkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Bizans
Trabzon
Thema
Khaldia

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.02.2020
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.683822

Administrative Structure of Trebizond and its Surroundings During the Byzantine Empire (VI-XI. Century)

Abstract

Roman Empire, dominated by Trabzon and its environs in the first century BC. and made various administrative arrangements in the region. After the division of the Roman Empire, Trabzon and its surrounding areas came under Byzantine rule, and administrative arrangements were made depending on the military and political developments on the eastern border of the empire. Sassanid wars that continued throughout the VI. century and the Muslim Arab threat that began in the middle of the same century forced the Byzantine rulers to take some military and administrative measures. From the VII. century, the empire's administrative structure underwent a fundamental change and the *theme* system became the basis of the administrative structure in Anatolia and the Balkans. The city of Trabzon, first connected to Armeniakon *theme* and then became the center of the Khaldia within the *theme* system. This study aims to evaluate the administrative structure of Trabzon and its surroundings during the Byzantine Empire. In the study, the administrative arrangements made during the Byzantine rule in the region and the effect of these arrangements on the administrative structure of the region will be discussed.

Keywords

Byzantine
Trabzon
Theme
Chaldia

About Article

Received: 03.02.2020
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.683822

^a İletişim Yazarı: aligencbu@gmail.com

^b Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-1784-3771.

Giriş

Trabzon şehri ve çevresi Anadolu'da Roma imparatorluğu hakimiyetinin başladığı dönemden itibaren pek çok idari düzenlemeye tabi tutulmuştur. M.Ö. 63'te Pontos kralı VI. Mithradates'i mağlup ettikten sonra ele geçirdikleri topraklarda Pontus eyaletini kuran Romalılar, Trabzon ve çevresindeki ilk idari düzenlemelerini gerçekleştirmişlerdir (Kaya, 1998: 165; Oktan, 2008: 52). Yeni eyaletin dışında kalan uzak ve denetimi nispeten daha zor Kolkhis ile Armenia'ya yakın olan Pontos toprakları ise Mithradates savaşları esnasında Romalılarla birlikte hareket eden yerel hanedan mensuplarına verilmiş ve böylece bölgede yeni tampon krallıklar oluşturulmuştur (Emir, 2014: 115; Eilers, 2005: 90; Syme, 1995, 111). Bu doğrultuda, Gazelonitis, Pharnakeia ve Trapezus gibi ticari ve stratejik öneme sahip liman kentlerini içine alan Pontos kıyıları ise Galat *tethrarkesi* Deiataros'un yönetimine bırakılmıştır (Jones, 1998: 158; Adcock 1937: 11; Braund, ve Tsetschladze, 1998: 116 vd).

Trabzon ve çevresi, Julius Caesar'dan sonraki dönemde komutan Polemon'un idaresine bırakılmış ve Trabzon'dan Samsun'a kadar uzanan bölgede kurulan bu yeni idari yapı tarihte "Polemon Krallığı" olarak anılmıştır (Cassius Dio, 1914: XLIX. 33. 2). İmparator Nero (M.S. 54-68) döneminde başlayan Parth savaşları ve Armenia'nın elden çıkması Romalıları bölgede idari düzenlemeler yapmaya itmiş M.S. 64'te Pontos bölgesi, Carbulo'nun önerisiyle eyalete dönüştürülmüş ve "Pontus Polemoniacus" adıyla Galatia eyaletine dahil edilmiş (Etropius, 1993: VII, 14, Jones, 1998: 171) ve Trapezus da *civitates liberae* (özgür kent) ilan edilmiştir (Pliny, 1938: VI, 3. 11, Jones, 1998: 171). Pontus bölgesinin idari yapısı, imparatorluğun doğu sınırında yaşanan savaşlara bağlı olarak bazı değişikliklere uğramış (Emir, 2014: 155-165; Kaya, 2003: 84-85) ancak Roma hakimiyetindeki son büyük düzenleme imparator Diocletianus (284-305) döneminde gerçekleşmiştir. Roma imparatoru olarak 284'de tahta oturan Diocletianus, Severus Alexander'in ölümünden sonra imparatorluğun girdiği kriz dönemini reformlar yaparak sonlandırmaya çalışmıştır. Bu amaçla imparatorluğun idari düzeninde köklü değişiklikler yapan Diocletianus, merkezi yönetimi doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırdığı gibi eyaletleri de "dioicesis" adı verilen idari birimlere ayırmıştır. Yeni düzenlemeden sonra Trabzon ve çevresi Diocesis Pontus'un sınırları içinde kalmıştır (Cramer, 1832: 85-87).

1. VI. Yüzyılda Trabzon ve Çevresinin İdari Yapısı

Trabzon ve çevresinin idari yapısı VI. yüzyıl boyunca devam eden Bizans-Sasani savaşlarına göre değişmiştir. Bizans ve Sasanilerin çatışma alanları konumundaki Armenia ve Kafkaslara yakın olması imparatorluğun Pontos bölgesinin askeri ve idari yapısı ile ilgili daha çok tasarrufta bulunmasına zemin hazırlamış ve Bizanslı yöneticiler Sasani savaşlarından elde edilen sonuçlara göre Trabzon ve çevresini de kapsayan çeşitli idari değişiklikler gerçekleştirmişlerdir.

Trabzon ve çevresinde, Bizans imparatorluğu dönemindeki ilk esaslı idari düzenleme imparator I. Justinianos döneminde gerçekleştirilmiştir. I. Justin döneminin sonlarında Sasanilerle başlayan savaşlara 532 senesinde imzalanan barış anlaşması ile ara verilmiş ve bu antlaşmadan sonra I. Justinianos Armenia bölgesinde Sittas'ın da teşvikleriyle geniş çaplı idari düzenlemeler yapmıştır (Grousset, 2005: 230). 18 Mart 536 tarihli bu yeni düzenlemede Theodosiopolis ile birlikte Pontos eyaletinin Paiper (Bayburt), Satala, Nikopolis, Trabzon ve Kerasountos (Giresun) şehirlerini kapsayan *Armenia Prima* eyaleti kurulmuş ve Sittas da

magister militum per Armeniae (Armenia'nın Askeri Şefi) unvanıyla yeni kurulan eyaletlerin yöneticisi olarak görevlendirilmiştir (Novellae, 1888-1895: XXVIII, 213, Greatrex ve Lieu, s.100, Grousset, 2005: 230-231, Adontz, 1970: 110-113). I. Justinianos'un Sasanilerle yapılan savaşlarda çatışma alanı olan bu bölgelerde yaptığı idari düzenlemelerle Sasani sınırında tampon bölge oluşturarak imparatorluğun otoritesini arttırmak istediği anlaşılmaktadır. Trabzon ve çevresindeki bir sonraki idari değişiklik İmparator Maurikios (582-602) döneminde gerçekleşmiştir. İmparator Maurikios döneminde gerçekleşen savaşlarda Bizans ordusu tüm cephelerde Sasani ordusunu mağlup etmeyi başarmış ve nihayet Sasaniler arasında baş gösteren taht kavgaları üstünlüğün tamamen Bizanslıların eline geçmesini sağlamıştır (Theophylaktos Simokattes, 1986: 4.14.8, Tezcan, 2012: 246-247). 591 yılında, Bizans İmparatorluğu ile Sasaniler arasında Bizans imparatorluğu açısından oldukça avantajlı şartlar içeren bir barış anlaşması imzalanmış ve Maurikios bu anlaşmadan sonra Ermeni topraklarında ve bu topraklarla sınırı olan Pontos ile Kapadokya bölgelerinde idari değişiklikler yapmıştır (Lang, 1983: 522, Tezcan, 2012: 248). Maurikios tarafından gerçekleştirilen yeni düzenleme ile başta Trabzon olmak üzere diğer Pontos bölgesi şehirlerini ve Erzurum'u içine alan idari bölgeye verilen *Armenia Prima* ismi artık Malatya diyarı için kullanılmaya başlanmıştır (Grousset, 2005: 336). 591 yılında imzalanan anlaşma Bizans-Sasani savaşlarını nihai olarak bitirmemiş sadece savaşlara bir müddet ara verilmesini sağlamıştır. 602'de Bizans imparatoru Maurikios'un tahttan indirilerek yerine Phokas (602-610) geçmiş ve bu esnada Bizans-Sasani savaşları tekrar başlamıştır (1). Phokas devrinde başlayan ve halefi Herakleios (610-641) devrinde devam eden Sasani savaşları ve ardından gelen Arap saldırıları devleti yeni bir askeri-idari düzenlemeye yapma yoluna itmiş ve tüm bu gelişmeler sonucunda *thema* sistemi ortaya çıkmıştır.

2. Thema Sisteminde Trabzon ve Çevresi

Thema teriminin kökeni ve sözcük anlamı ile *thema* sisteminin Bizans İmparatorluğu'nda ilk ne zaman ortaya çıktığı araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur (2). Ancak eldeki kaynaklar incelendiğinde -ki bu kaynaklar konuyu aydınlatmakta yetersiz kalmaktadır- *thema* sisteminin Konstantinos döneminde oluşturulan *Magister Militum* mevkileri ile başlayan ve Maurikios döneminde kurulan *Eksharkosluk*larla devam eden askeri ağırlıklı idari organizasyonların devamı niteliğinde olduğu ve imparatorluğun farklı yönlerden gelen dış tehditlere karşı topraklarını korumak amacıyla oluşturduğu bir sistem olduğu anlaşılmaktadır (Haldon, 1993: 3, Keçiş ve Güneş, 2018: 103-104).

2.1.Armeniakon Thema'sının Kuruluşu

Kaynaklarda isimlerine rastlanan ilk *themalar* Anadolu'da kurulan Opsikion, Anatolikon, Armeniakon ve Karabisian olup bu yönetim birimlerinin tam olarak hangi tarihte kurulduğu kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemiştir (Keçiş ve Güneş, 2018: 96-97). Anadolu'da kurulan ilk *themalar* isimlerini buralara yerleştirilen birliklerden almış olup bahsi geçen *thema*'ların isimlendirilmesi coğrafi bir niteleme özelliği taşımamaktadır. Bu bağlamda, Armeniakon *theması* da sadece Armenia bölgesini kapsamamakta olup bu isimlendirmeler bu bölgelere yerleştirilen birliklerin isimleri ile alakalıdır (Ostrogorsky, 2015: 91).

Bizans İmparatorluğu'ndaki yeni idari düzende Trabzon ve çevresi de Anadolu'da kurulan ilk *themalardan* biri olan Armeniakon'un sınırları içerisinde kalmıştır. Armeniakon *theması* Kapadokya bölgesinden başlayarak Anadolu'nun doğu kısımlarını ve Karadeniz kıyıları ile Fırat arasındaki bölgeyi kapsıyordu (Haldon, 1999: 73, Foss, 1991: 177). Armeniakon *themasının* hangi yıl kurulduğuna dair kaynaklarda net bir tarih bulunmamakla birlikte bu *thema* ile ilgili en erken kayıtlara Theophannes Confessor ve Belazuri'nin eserlerinde rastlanmaktadır. Theophannes Confessor, 626/627 (A.M. 6118) yılı olaylarını anlatırken George adında bir *Turma*(3) yöneticisinden bahsetmektedir (Theophannes Confessor, 1997: 450-453). Theophannes eserinin ilerleyen bölümlerinde 667 (A.M. 6159) yılı olaylarından bahsederken Armeniakon *themasının* varlığını gayet açık bir şekilde vurgulayarak Armeniakon *strategosu* olarak görev yapan Saborios adlı bir yöneticiden bahsetmektedir (Theophannes Confessor, 1997: 488). Aynı olaydan bahsedeb bir diğer kaynak olan Gregory Abu'l Farac da Shahabhor adlı bir Bizans komutanının imparator Konstans'a isyan ettiğinden ve bu kişinin *Armaniko* ordusunun kumandanı olduğundan bahsetmektedir (Gregory Abu'l-Farac, 1999: 183). Özellikle Theophannes'in Saborios adlı bir *strategostan* bahsetmesi bazı araştırmacılar tarafından kaynaklarda Armeniakon *themasının* varlığına işaret eden en sağlam ve en eski delil olarak kabul edilmiştir (4). Anadolu *themalarının* en büyüklerinden biri olan Armeniakon *theması* VI. yüzyılda bilinen altı eski eyaleti sınırları içerisine almıştı. Bu eyaletler Cappadokia I ve II ile Armenia I ve II'yi ayrıca Helenopontos ve Pontos Polemoniakos eyaletlerini kapsıyordu. Harita üzerinde bakıldığında neredeyse bir üçgen formunda olan Armeniakon'un biri Sinop diğeri de Trabzon'un doğu kesimine dayanan iki ucu olup Anadolu'nun iç kesimlerinden Karadeniz kıyılarına dayanmaktaydı (Charanis, 1972: 203).

Themanın Armeniakon ismini taşıması sınırları içerisindeki topraklarda Ermenilerin çoğunlukta olduğu anlamına gelmemektedir. Özellikle Trabzon bölgesi ağırlıklı olarak Grekçe konuşan insanların yaşadığı bir bölgeydi. Yeşilirmak ile Kızılırmak arasındaki bölgede Ermeni nüfusu yaşamakla birlikte bu bölgedeki Ermeniler nüfusun küçük bir kısmını oluşturmaktaydı. Erzincan (Keltzine) ve Şebinkarahisar'da da Ermeni dili konuşan ve asimile olmamış unsurlar bulunmaktaydı. Bununla birlikte VII. ve VIII. yüzyıllardaki Arap saldırıları bölgedeki Ermeni nüfusunun artmasına sebep olmuştu. VI. yüzyıl itibariyle Bizans hakimiyetinde yaşayan Ermeniler, bu yüzyılın ortalarından itibaren Arapların bölgeye hakim olmaya başlamasıyla Bizans ülkesine göç etmeye başlamışlardır. Bu şekilde ülkelerinden göç eden yedi yüz kadar *nakharar* (soylu) yanlarındaki ailelerle birlikte Bizans'a iltica etmiş ve Pontos sınırlarına yerleştirilmiştir (Charanis, 2014: 718). Ancak tüm bu göçlere rağmen Armeniakon, idari bir bölge olarak hiçbir zaman Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir yer olmamış ayrıca Grekçe konuşan insanların yaşadığı Trabzon ve çevresini de içine alan Karadeniz'in dar sahil şeridi Armeniakon'un en yoğun nüfuslu bölgesi olmuştur (Treadgold, 1988: 15).

VII. yüzyıl ortalarında oluşmaya başlayan *thema* sistemi yaklaşık bir asır boyunca çok büyük değişikliklere uğramadan devam etmiştir. Geniş ve belirgin farklarla birbirinden ayrılan coğrafi bölgelerden oluşan ilk *themalar*, büyük sınır değişikliklerine uğramadan yönetilmeye devam etmiştir. Ancak Bizans merkez idaresi bazı siyasi ve askeri sebeplerden ötürü büyük arazilere sahip *themaları* küçültme yoluna gitmiş ve böylece *themaların* sayısı artmaya başlamıştır. İmparatorluğun yeni stratejisi geniş arazilere sahip *themaları* küçülterek her bir sahil şeridinden başlayan ve iç kısımlardaki düzlüklerle dağ sıralarına ulaşan bölgelerden

oluşan *themalar* oluşturmak şeklindedir. *Thema* organizasyonunda uygulanan bu strateji değişikliğinin sebebi imparatorluğun karşı karşıya kaldığı savunma problemlerini çözmektir. Her ne kadar imparatorluk VIII. yüzyıl ortalarından itibaren askeri olarak güçleniyormuş gibi gözükse de Kıbrıs, Sicilya ve Girit'te Araplara, Balkanlar'da Bulgarlara ve Karadeniz'de de Ruslara karşı mücadele ederken zor durumlara düşmüş ve bu durum Bizans'ı bir takım savunma tedbirleri almak yoluna itmiştir (Treadgold, 1988: 337-338). Öte yandan geniş arazilere hükmeden ve idari-askeri yetkilerle donatılmış *strategos*ların merkezi otoriteye başkaldırma ihtimali de Bizans imparatorlarının *themaları* küçültme yoluna gitmesine sebep olmuştur (Ostrogorsky, 2015: 146). Sonuç olarak Bizans idare sistemindeki strateji değişikliği Armeniakon *thema* arazisinde de birtakım düzenlemelerin yapılmasına sebep olmuş ve Trabzon çevresi yeni bir idari bölgenin sınırlarına dahil olmuştur.

2.2. Khaldia Themasının Kuruluşu

Anadolu'nun en büyük *themalarından* biri olan Armeniakon'un sınırları, VII. ve VIII. yüzyıllar boyunca tek bir parça halinde kalmış ancak Bizans idare sistemindeki strateji değişikliği sonucunda IX. yüzyıl başlarında Armeniakon arazisinde iki yeni *thema* ortaya çıkmıştır. Bunlar Anadolu'nun kuzeybatısında kurulmuş olan Paflagonya ve yine Kuzeydoğu Anadolu'da kurulmuş olan Khaldia *themalarıdır* (Charanis, 1972: 203).

2.2.1. Kuruluş Tarihi İle İlgili Tartışmalar

Kaynaklarda Khaldia'nın Armeniakon'dan ne zaman ayrıldığı ve hangi sebeplerle kurulduğu ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Khaldia'nın kurulduğu dönemdeki statüsü ve isminin kökeninin ne olduğu ilgili de açık bir bulunmamaktadır. Araştırmacılar tarafından Khaldia'nın kuruluş tarihi, kuruluş sebepleri ve Khaldia isminin kökeni ile ilgili farklı fikirler ileri sürülmüştür. Khaldia *themasının* kuruluşu ile ilgili olarak A. Toynbee, Khaldia'nın tam olarak hangi tarihte Armeniakon'dan ayrıldığının bilinmediğini ve bu olayın VI. Konsantinos (780-797), ya da Theophilos (829-842) dönemlerinde gerçekleşmiş olabileceğini belirtmiştir (Toynbee, 1973: 225-226). W. Treadgold ise, V. Leon (813-820) devrinde Armeniakon'un kuzeybatı ve kuzeydoğu kısımlarının bölünerek kuzeybatıda Paflagonya, kuzeydoğu'da ise Khaldia'nın kurulduğunu iddaa etmiştir. Treadgold, V. Leon'un Armeniakon *themasının* sınırlarını daraltarak bu dönemde kendisine isyan etmiş olan Armeniakon *strategosunun* gücünü kırmak istediğini belirtmektedir (Treadgold, 1988: 223). Treadgold aynı zamanda ilk dönemlerinde Paflagonya'nın katepan (*katepanos*), Khaldia'nın ise duks (*dux*) unvanı taşıyan valiler tarafından yönetildiğini her iki unvanın da deniz kuvvetlerinde kullanılan unvanlar olduklarını ve dolayısıyla buradaki düzenlemelerin karadan gelebilecek bir saldırıdan ziyade deniz saldırılarına karşı alınmış bir önlem olduğunu ifade etmektedir (Treadgold, 1988: 223). Burada bahsi geçen tehlike IX. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz kıyılarını tehdit eden Rus saldırılarıdır. 819'de Bizans'a karşı ilk akınlarını gerçekleştiren Ruslar, Kuzey Anadolu kıyılarını vurmuş ve Bizans imparatoru V. Leon da Rusların saldırdığı bölgelerin savunmasını güçlendirmek amacıyla bu bölgelerde Paflagonya ve Khaldia *themalarını* kurmuştur (Treadgold, 1988:421).

Khaldia *themasının* kuruluş tarihi ile ilgili olarak Theophilos dönemini işaret eden araştırmacılar da mevcuttur. T. Gregory, Khaldia ve Paflagonya *themalarının* kuruluşunu

imparatorluğun VII. yüzyıldan itibaren giderek daha askeri bir karakter kazanmasının bir sonucu olarak görmekte ve bu *themaların* Theophilos döneminde kurulduğunu iddaa etmektedir (Gregory, 2005: 207). G. Ostrogorsky de, *thema* sisteminin Balkanlar'da yayılmasından sonra Theophilos döneminden itibaren Anadolu'nun kuzey ve doğu bölgelerinde de yayılmaya başladığını ve Paflagonya ile Khaldia *themalarının* kuruluş amacının devletin askeri gücünü arttırmak olduğunu ifade etmektedir. Yine Theophilos döneminde Kırım'da Klimata adıyla bir *themanın* oluşturulması da aynı amaca hizmet etmekte olup Ostrogorsky, Bizans'ın Karadeniz kıyılarında savunma tedbirleri almasını Karadeniz'in kuzeyi ile doğusundaki bölgelerde barış ortamının bozulmasına bağlamakta ve yeni başlayan Rus tehlikesini işaret etmektedir (Ostrogorsky, 2015: 194). Son olarak N. Oikonomides de Khaldia *themasının* kuruluşunun 824 yılından sonra gerçekleşmiş olabileceğini söyleyerek Theophilos dönemine vurgu yapmaktadır (Oikonomides, 1972: 349).

Dönem kaynaklarının konu hakkında açık bir tarih vermeyişi Khaldia'nın bir *thema* olarak ne zaman kurulduğunu açığa kavuşturmayı zorlaştırmakla birlikte tüm değerlendirmeler göz önüne alındığında Paflagonya ve Khaldia *themalarının* kuruluşunun Karadeniz'in kuzeyinden gelen Rus saldırıları ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Rusların Bizans topraklarına gerçekleştirdiği ilk akınlardan Amasralı Aziz George'un hayatını anlatan hagiografik eserde bahsedilmektedir. Bu eserde barbar bir kavim olarak anlatılan Rusların, Karadeniz kıyısındaki Amastris (Amasra)'e saldırdığı Aziz George'un mezarını yağmalamaya çalıştığı anlatılmaktadır (Treadgold, 1988/1989: 136-143; Kazhdan, 1991a: 837). Ancak bu eserde Rusların Bizans topraklarına gerçekleştirdiği ilk saldırıların tarihi hakkında delil oluşturabilecek bilgiler sunmamaktadır. Bu durum araştırmacıların konu ile ilgili farklı fikirler sunmasına sebep olmuştur. Aziz George ile ilgili en eski ve en kapsamlı çalışmalara imza atan araştırmacılarından biri olan V. G. Vasilievsky, Amasra'ya yapılan Rus saldırılarının 842 tarihinden önce gerçekleştirildiğini iddaa etmiştir (Vasiliev, 1960: 72). Rus bilim adamı G. Vernadsky, Rusların Paflagonya akınlarını 840 yılına tarihlendirirken (Vernadsky, 1940-1941: 73, Vernadsky, 1943: 243), A.A. Vasiliev, bu saldırıların 860 yılından önce gerçekleşmiş olamayacağını iddaa etmektedir (Vasiliev, 1960: 76). Son olarak W. Treadgold da Rus saldırılarının gerçekleştiği tarih olarak 818 yılını önermektedir (Treadgold, 1997: 433). Khaldia ve Paflagonya *themalarının* kuruluşu ilk Rus akınları doğrudan ilişkili olduğundan Rusların 860 gibi geç kabul edilebilecek bir tarihte Paflagonya'ya saldırmış olma ihtimali tarihi kaynaklarla uyumsuzdur. Zira, "El-Mesalik ve'l-Memalik" (Yollar ve Ülkeler Kitabı) adlı eserini IX. yüzyılın ilk yarısında kaleme aldığı bilinen İbn Hurdazbih Bizans'ın idari bölgelerini sayarken Khaldia (*Haldiye*) bölgesinden de bahsetmektedir (İbn Hurdazbih, 2008: 92). Dolayısıyla Rusların bu saldırıyı 860 yılından önce gerçekleştirdiğine dair bir şüphe bulunmamaktadır. Sonuç olarak Rusların Paflagonya saldırısının V. Leon'un son yıllarında ya da hemen sonraki dönemde gerçekleştirdiği ve Bizanslıların da saldırılara bir önlem almak amacıyla Karadeniz kıyılarında iki yeni askeri-idari bölge oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bizans imparatoru II. Mikhail (820-829) tarafından Dindar Ludwig'e gönderilen bir mektupta Khaldia'dan dukalık olarak bahsedilmekte ve dolayısıyla Khaldia'nın kurulduğu dönemde dukalık seviyesinde olduğu ve daha sonraki dönemde *thema* statüsüne yükseltildiği görülmektedir (Treadgold, 1988/1989: 141).

İmparatorluk idaresinin giderek askeri bir karakter kazanmasının sonucu olarak VII. yüzyılda ortaya çıkan *thema* sistemi, VIII. ve IX. yüzyıllarda imparatorluğun karşılaştığı askeri tehditler doğrultusunda gelişmeye devam etmiş ve ilk safhada kurulan büyük arazilere sahip *themalar*

bölünerek yeni askeri-idari bölgeler oluşturulmuştur. *Khaldia theması*nın kuruluşu da imparatorluğun askeri ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir.

2.2.2. Khaldia İsminin Kökeni

Khaldia theması ile ilgili bir diğer tartışma konusu da *Khaldia* isminin kökeni olup Bizans kaynaklarında *Khaldia* adında coğrafi bir bölge ya da etnik kökene işaret eden bir isme rastlanmamaktadır. Dolayısıyla araştırmacılar *Khaldia* isminin kökenini daha farklı kaynaklardan araştırarak bulmaya çalışmışlardır.

Bazı araştırmacılar *Khaldia* ismini Urartu baş tanrısı Haldi ile ilişkilendirmektedir. Ancak kaynaklarda Urartuların Trabzon ve çevresine kadar yayıldıklarına dair bir bilgi bulunmadığı gibi baş tanrı Haldi kültürünün bölgede yayıldığına dair bir iz de bulunmamaktadır. Dolayısıyla eldeki veriler ışığında *Khaldia* ismi ile baş tanrı Haldi arasında bir bağlantı kurmak mümkün görünmemektedir (Burney ve Lang, 1971: 129, Bryer ve Winfield, 2007: 299-300). Ancak Urartu kaynaklarında görülen ve araştırmacılar tarafından Karadeniz bölgesinde olduğu iddaa edilen “Halitu ülkesi” ile *Khaldia* adlandırması arasında bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Kelime anlamı itibariyle “Gümüş ülkesinin adamları” şeklinde çevrilen Halitu halkının, Urartu kaynaklarına göre madencilikle uğraştıkları bilinmektedir (Tarhan, 1986: 299, Payne, 2006: 282-283, Çiğdem, 2012: 49). Halitu halkının Urartulardan sonraki dönemde de varlığını koruduğu anlaşılmakta olup antikçağ eserlerinde kendilerinden sıkça bahsedilmiştir.

Strabon, eserinde Kuzeydoğu Anadolu’da yaşayan halklardan biri olan Khalyb’lerden bahsederken *Khaldia* ile ilişkili olabilecek bilgiler vermektedir. Strabon’a göre eski devirlerde bölgede yaşayan ve “Alybe” olarak adlandırılan halkın ismi sonraki devirlerde “Kalybe” olarak değişmiştir (Strabo, 1928: XII, III, 20-28). Strabon, eserinin farklı bir bölümünde de yine Khalybe halkı ile ilgili bilgiler paylaşmakta ve yaşadığı dönemde “Khaldoi” ismi ile bilinen halkın eski devirlerde “Khalybes” adıyla tanındığını ve ülkelerinin tam karşısına Pharnakeia’nın kurulduğunu belirtmektedir. Bu bölgede, önceki devirlerde gümüş madeni olduğu halde, artık yalnızca demir madeninin kaldığını belirten Strabon, bölgedeki dar kıyı şeridinden ve madenlerle dolu olan dağlardan bahsetmektedir (Strabo, 1928: XII, III, 19, Çiğdem, 2012: 48).

Strabon ayrıca Alybe ile Khalybe arasındaki isim değişikliği kabul edilmezse Khaldai ile Khalybe arasındaki değişikliğin anlaşılmasının pek mümkün olmayacağını ifade etmektedir (Strabo, 1928: XII, III, 20-28). Urartu kaynakları ile Strabon’un verdiği bilgiler karşılaştırıldığında Halitu ülkesi ile Khaldai/Khalybe bölgesi arasında bağlantı kurulabileceği görülmektedir. Zira Urartu kaynaklarında Halitu ülkesinin gümüş madeni açısından zengin bir bölge olduğu vurgulanırken Strabon da Khalybes ülkesinde bir zamanlar gümüş madeni olduğundan bahsetmektedir. Dolayısıyla iki ayrı kaynakta bahsedilen Halitu ve Khaldoi ülkesinin aynı bölge olduğu anlaşılmaktadır. Antikçağ yazarlarından Ksenophon da Khalyb halkı ilgili bilgiler vermektedir. Ksenophon’a göre buldukları bölgenin en savaşçı halkı olan Khalybler, dövüşmekten asla çekinmiyor ve savaşta öldürdükleri düşmanlarının kafalarını keserek beraberlerinde götürüyorlardı. Ksenophon ayrıca Khalyb’lerin en büyük geçim kaynağının demircilik olduğunu da belirtmektedir (Ksenophon, 1980: IV, VI, 5).

Urartu kaynaklarında Halitu, antikçağ eserlerinde Khalyb/Khalybe ya da Khaldoi şeklinde bahsedilen bölge ya da halkın Khaldia ismi ile bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir. Ancak Khalyb/Khalybe ya da Khaldoi ismine Bizans kaynaklarında ya da diğer kaynaklarda hiç rastlanmamakta dolayısıyla antikçağdan IX. yüzyıla kadar gelen zaman diliminde bu ismin varlığını nasıl koruduğu bilinmemektedir. A. Bryer, Khaldia isminin etnik köken belirttiğini ve Khaldialıların bölgenin dağlık kesimindeki korunaklı kalelerde Bizans ya da Trabzonlu yöneticilerin baskısına rağmen bir şekilde kimliklerini koruduklarını iddaa etmektedir (Bryer ve Winfield, 2007: 299-304). Kaynaklarda Trabzon çevresinde Khaldialılar adında bir halkın yaşadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamakta, dolayısıyla kaynaklar ışığında Khaldia ismini etnik bir kökene bağlamak mümkün görünmemektedir. Antik dönemde Kuzeydoğu Anadolu'nun dağlık kısmında yaşadığı anlaşılan bu halkın daha sonraki yüzyıllarda kimliğini kaybettiği ancak yaşadıkları bölgeye verilen ismin Bizans döneminde varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu isim etnik bir köken belirtmekten çok coğrafi bir adlandırma olup Bizans döneminde bölgede kurulan Khaldia *themasının* isminde yaşamaya devam etmiştir. Bugün bile Doğu Karadeniz'in sahil kesiminde yaşayanlar iç kesimlerdeki dağlık bölgede yaşayan insanları "halt" şeklinde adlandırmakta (Bryer ve Winfield, 2007: 300) ancak bu tabir etnik bir aidiyet belirtmekten ziyade bahsedilen dağlık bölgeyi işaret etmek için kullanılmaktadır.

2.2.3. Khaldia Themasının İdari Yapısı

Armeniakon *themasından* ayrılarak kurulan Khaldia'nın merkezi Trabzon'du (Pertusi, 1952: 139; Treadgold, 1988: 223). Ancak İbn'ül Fakih, Galdia (Khaldia) *strategosunun* "Ikrita" adı verilen yerde oturduğunu ve emrinde on bin kişilik bir kuvvetin bulunduğunu aktarmaktadır. İbn'ül Fakih ayrıca, Khaldia'nın iki *turmada* oluştuğunu ve içerisinde pek çok bölge ile kaleler olduğunu yazmaktadır (Bryer ve Winfield, 2007: 301). Öte yandan Taberi de 791/792 senesi akınlarını anlatırken Arapların "Ikritiye" adı verilen bir bölgeye ulaştıklarını ve buranın çok soğuk olmasından dolayı askerlerin elleriyle ayaklarının donduğunu aktarmaktadır (Tabari, 1989: 114, Brooks, 1900: 740). Ancak Arap kaynaklarında Ikrita ya da Ikritiye olarak bahsedilen bölgenin Khaldia'nın merkezi olmadığı açıktır. Bu bölge, Batlamyus tarafından Kolkhis'in iç kesimlerinde olduğu aktarılan "Ekritika" adlı yer olup Arap yazarları tarafından hatalı bir şekilde biraz daha güneybatıya lokalize edilmiştir (Bryer and Winfield, 2007: 301).

Khaldia, Armeniakon *themasının* Kuzeydoğu Anadolu'daki toprakları üzerinde kurulmuştu ve Sper (İspir), Keltzene (Erzincan) ve Bizanon (Vican) bölgeleri *thema* sınırları içerisinde idi. Bunlardan Sper ve Erzurum yakınlarındaki Haltoyariç (Kağdariç) köyü *themanın* doğudaki sınır bölgesini oluşturuyordu. Ayrıca Çoruh Nehri'nin kaynağına yakın bir noktadan doğan Murgul suyu kenarındaki Mourguli (Murgul) da Khaldia sınırlarına dahildi ve *turma* olarak yönetilmekteydi (Honigmann, 1970: 51-52). İbn Hurdazbih, Khaldia ile ilgili bilgiler verirken içerisinde altı kalenin bulunduğunu söylemekle birlikte bu kalelerin isimleri ya da *themanın* sınırları hakkında bilgi vermemektedir (İbn Hurdazbih, 2008: 92-93). Öte yandan VI. Leon dönemine tarihlenen Nea Taktika'da Khaldia *themasının* sınırlarına dahil olan yedi önemli merkezden bahsetmektedir. Bunlar; Herianon (Uluşiran), Hamatzur, Haliu (Kelkit), Paiper (Bayburt), Kerameos, Leriü (Lerri) ve Bizanon (Vican)'dur (Honigmann, 1970: 51). Bu merkezlerden Paiper, Trabzon'dan İran'a ve oradan da Asya içlerine uzanan ticaret yolu

üzerinde bulunuyordu. Ayrıca Sper de Erzurum'dan Pontus dağları boyunca ilerleyen ve Rize üzerinden Karadeniz sahiline ulaşan yol üzerinde bulunan önemli bir yerleşim bölgesiydi (Winfield, 1962: 163). Anadolu'nun kuzeydoğusunda nispeten geniş bir arazide kurulmuş olan Khaldia *themasının* sınırları ilerleyen yıllarda yeni *themaların* kurulması ile değişime uğramıştır. VI. Leo zamanında Anadolu'nun doğusunda Mezopotamya *theması* kurulmuş ve daha önce Khaldia sınırları içerisinde yer alan Keltzine bölgesi bu yeni kurulan *themanın* sınırlarına dahil edilmiştir (Constantine Porphyrogenitus, 1967: 239).

Bizans İmparatorluğu'nda *thema* yöneticilerine ödenen maaş (roga) miktarları belirlenirken farklı yöntemler takip edilmiştir. Anadolu'nun doğusunda kurulan *themalarda* yöneticiler hazineden sabit bir maaş alırken deniz *themalarının* idarecileri de sabit bir maaş alıyor fakat batı bölgesindeki yöneticilerin maaş miktarları farklılık gösteriyordu. *Themanın* ilk kurulduğu dönemde *strategosa* ödenen ücret 24 *litra* iken (Tradgold, 1995: 122) X. yüzyıl başlarında bu ücretin 10 *litra* (5) ile sınırlandırıldığı görülmektedir (Bury, 1911: 40). Bu sınırlandırmanın nedeni Khaldia *strategosunun* bölgedeki uluslararası ticaretten elde ettiği gümrük geliri olup *strategosun* uluslararası ticaret sayesinde imparatorluk hazinesinden aldığı maaş kadar gelir elde ettiği bilinmektedir (Toynbee, 1973: 251; Güneş, 2018: 291). Trabzon şehrinin uluslararası ticaret yollarındaki stratejik konumu Arap kaynaklarına da yansımış ve X. yüzyılın meşhur coğrafyacılarından olan İbn Havkal, Bizans (Rum) hükümdarının en yüksek vergiyi Antalya ile birlikte Trabzon'dan aldığını aktarmaktadır (İbn Havkal, 2021: 168). Khaldia *themasında* kaç askerin bulunduğu ile ilgili kaynaklarda değişik bilgiler bulunmaktadır. Ancak X. yüzyılın ilk yarısında yazdığı Kitabü'l-Harac adlı eserinde *thema* düzenine de değinen Kudame b. Cafer, Khaldia *themasında* dört bin kadar askerin olduğunu belirtmektedir (Kudame İbn Cafer, 2018: 158). *Thema* bünyesinde iki *turma* olduğundan ve her bir *turmada* iki-üç bin kadar askerin bulunduğundan yola çıkılarak Khaldia'daki asker sayısının dört ile altın bin arasında olduğu anlaşılmaktadır (Treadgold, 1995: 122; Güneş, 2018: 292-293).

Khaldia imparatorluğun doğu sınırındaki stratejik noktada kurulmuş bir *thema* idi. Bu bölge imparatorluğun doğusunu tehdit edecek saldırılara karşı sınır güvenliğini sağladığı gibi Karadeniz'in kuzeyinden gelecek deniz saldırılarına karşı önlem almak için de kurulmuştu. Ancak Khaldia bölgesinin imparatorluğun doğu sınırında ve merkezden nispeten uzak oluşu devleti tehdit eden iç isyanların bölgede etkili olmasına da sebep olmuştur. Khaldia *themasının* yeni kurulduğu dönemde Bizans imparatoru II. Mihail (820-829)'e karşı Anadolu'nun doğusunda bir isyan patlak vermiştir. Önderliğini Thomas adında Slav kökenli bir askerin yürüttüğü isyan kısa zamanda büyümüş ve Thomas'ın etrafında farklı milletlerden pek çok insan toplanmıştı. Anadolu'da Armeniakon ve Opsikion *themaları* haricindeki bütün *themalara* hâkim olan Slav Thomas, Khaldia bölgesine de hakim olmuştu (Treadgold, 1988: 229). Giderek güçlenen Slav Thomas, 821 yılı sonlarında İstanbul'u kuşatmış ancak 823'e kadar süren kuşatma başarısızlıkla sonuçlandığı gibi kuşatmadan sonra Arkadiopolis (Lüleburgaz)'e çekilen Slav Thomas burada Bizans kuvvetleri tarafından ele geçirilerek idam edilmiştir (Ostrogorsky, 2015: 191-192).

Khaldia'nın doğu sınırında kurulmuş bir *thema* olması Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırında ortaya çıkan askeri meselelerde Khaldia'daki askeri kuvvetlerden faydalanma yoluna gitmesine sebep olmuştur. Özellikle Araplar ve Ermenilerle ilgili meselelerde Bizans imparatorlarının Khaldia *strategoslarını* görevlendirdiği görülmektedir. Bizans kaynakları,

İmparator I. Basileios'un Fırat bölgesine gerçekleştirmeyi tasarladığı bir saldırı için Khaldia ve Koloneia *themaların* ordularını görevlendirdiğini kaydetmektedir (Honigmann, 1970: 51). Basileios'tan sonraki dönemde de benzer uygulamalar devam etmiş, imparator VI. Leon (886-912) Müslüman Arapların Pasin'e saldırıp bölgedeki kiliseleri yıkması üzerine tamirat işlemleri için Mezopotamya ve Khaldia yöneticilerini görevlendirmiştir (Constantine Porphyrogenitus, 1967: 207). Ayrıca VI. Leon döneminin Ermeni liderlerinden biri olan Manuel, Fırat ile Çemişkezek arasındaki topraklarını Bizans'a devretmiş ve dört oğluyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Manuel'in oğullarından ikisine çeşitli rütbelere verilirken diğer ikisine Trabzon yakınlarında yeni araziler verilmiştir (Charanis, 1972: 212). IV. Leon'un haleflerinden Romanos Lekapenos (920-944) zamanında ise önemli bir ticaret merkezi olan Ardanoutzin (Ardanuç) üzerine Amiral Konstantin önderliğinde bir ordu gönderildiği ve bu orduya Khaldia'dan 300 kadar askerin katıldığı Bizans kaynaklarında anlatılmaktadır (Constantine Porphyrogenitus, 1967: 219). İmparator Nikephoros döneminde Khaldia ve Koloneia *themalarını* yöneten ve imparatorun yeğeni olan Bardas Phokas, imparator tarafından Manazkert (Malazgirt) üzerine sefere gönderilmiş ve şehrin surlarını yıkıp etrafını yağmaladıktan sonra çekilmiştir (Step'anos Taronec'i, 2017: 235).

Bizans'a doğu sınırındaki askeri meselelerde hizmet etmeleri sebebiyle kaynakların kendilerinden bahsettiği Khaldia *strategosları* dönem dönem başkente isyan ederek imparatorluğu iç işlerinde uğraştırmıştır. Asi valilerden ilki Romanos Lekapenos'u tahttan indirmek için arkadaşları Adrian ve Tzatzes ile komplo kuran Bardas Boilas olup, 923'te Bayburt Kalesi'ne sığınmış ancak John Kurkuas tarafından teslim olmaya mecbur edilerek ele geçirilmiştir (Vryonis Jr., 1957: 273, Winfield, 1962: 163, Bryer ve Winfield, 2007: 316). İmparator Nikephoros Phokas (963-969)'ın yeğeni olup Khaldia ve Koloneia *themalarını dux (dux)* sıfatıyla yöneten Bardas Phokas, 969'da Nikephoros'un John Tzimiskes tarafından öldürülmesi üzerine görevinden uzaklaştırılmıştır (Step'anos Taronec'i, 2017: 236). Yazılı kaynakların azlığından dolayı Khaldia'da bu tarihten sonra kimlerin görev yaptığı ve bu yöneticilerin nerelerde görev aldıkları bilinmemektedir. Fakat Khaldia Bizans'ın doğusundaki idari bir birim olarak dönemin farklı kaynaklarında zikredilmeye devam etmiştir. X. yüzyılın sonlarında yazılmış anonim bir eser olan Hududü'l-Alem'de, Bizans'ın doğu eyaletleri hakkında bilgi verirken Haldıye (Khaldia) eyaletinden bahsedilmekte ve bu eyaletlerin her birinde çok sayıda şehir, kasaba ve kalelerinin bulunduğu aktarılmaktadır (Minorsky, 2008: 117). Khaldia, imparatorluğun doğu sınırı ile ilgili meselelerde askeri ve idari önemini sonraki dönemlerde de korumuştur. Gürcü kroniklerinde II. Basileios'un, Gürcü seferleri sırasında kış mevsimini Khaldia (Kalde)'deki karargahında geçirdiği anlatılmaktadır (Brosset, 2003: 268) Skylitzes, 2012: 347). Ioannes Skylitzes, imparator VI. Mikhail (1056-1057) ile Isaakios Komnenos arasındaki iç savaştan bahsederken Anadolu'daki birliklerin Isaakios Komnenos'u desteklediğini belirtmekte ve bu birlikler arasında Khaldia ve Kolonia kuvvetlerinin adını zikretmektedir (Skylitzes, 2010: 457). Ayrıca Malazgirt Savaşı'na katılan Bizans ordusunda da Khaldia'dan gelen birliklerin bulunduğu bilinmektedir (Haldon, 2011-2012: 212). Savaşta yenilen ve dağılan Bizans birliklerinin bir kısmı Trabzon'a çekilmiş ve deniz yoluyla İstanbul'a dönmüşlerdir (Attaleiates, 2008: 170)

Bizans imparatorluğu, II. Basileios (976-1025) iktidarında gücünün zirvesine ulaşmış ancak onun 1025 yılında ölmesi ile Bizans İmparatorluğu'nda hızlı bir çözülme baş göstermiştir (Hussey, 1950: 71-72). II. Basileios döneminde sağlam temellerle oluşturulan askeri ve siyasi

yapı, halefleri VII. Konstantinos (1025-1028), III. Romanos Argyros (1028-1034) ve IV. Mikhail (1034-1041) dönemlerinde bozulmuştur (Ostrogorsky, 2015: 296-318; Bury, 1989: 41-64). II. Basileos döneminde yönetimi ele geçirme teşebbüsleri engellenen aristokrat sınıf II. Basileos sonrası dönemde giderek güçlenmiş ve feodal yapı devlet içinde etkin hale gelmiştir. Böylece, büyük toprak sahipleri bir yandan topraklarını küçük toprak sahipleri aleyhine genişletirken diğer yandan da sivil yönetim, merkezi hükümet içinde askeri asalet sınıfının aleyhine genişlemeye başlamış, askeri asalet sınıfının gücünü kırmak amacıyla ordu ikinci plana atılarak asker sayısı azaltılmıştır (Gregory, 2005: 254, Demirkent, 1981: 144-145, Hussey, 1950: 72, Ostrogorsky, 2015: 307). IV. Mikhail'den sonra Bizans tahtına oturan IX. Konstantin Monomakhos (1041-1055) döneminde sivil yönetim iktidarı ele geçirmiş, devlet gereksiz harcamalardan doğan ekonomik sıkıntıları gidermek amacıyla askerlere ayrılan toprakları vergilendirmeye başlamıştır. Ayrıca, Anadolu'da zaten mevcudu azalmış olan *stratiotes*ler (6) de belli bir ücret karşılığında askerlikten muaf edilmiş *strategos*lar da eyalet yönetimindeki konumlarını kaybetmiştir. Böylece önceki yüzyıllarda Bizans devlet düzeninin yapı taşlarından birini oluşturan *thema* sistemi çözülmeye başlamış ve Anadolu *themaları* askeri gücünü kaybetmiştir (Jenkins, 1987: 365, Demirkent, 1981: 145, Ostrogorsky, 2015: 307). Bizans ordusunun Malazgirt Savaşı'nda Selçuklular karşısında yaşadığı büyük mağlubiyet özellikle imparatorluğun doğu sınırındaki askeri düzenin çökmesine ve bölgedeki *thema* birliklerinin neredeyse dağılmasına yol açmıştır (Treadgold, 1997: 606). Malazgirt sonrası savunmasız kalan Trabzon ve çevresi Selçuklu akınlarının hedefi olmuş ve Trabzon kısa bir süreliğine de olsa Türklerin eline geçmiştir. Bölgedeki yerel beylerden biri olan Theodore Gabras şehri Türklerden geri almış ve Khaldia'nın yeni hakimi olmuştur. Gabras ailesinin Trabzon ve çevresindeki hakimiyeti Malazgirt yenilgisi sonrası Bizans İmparatorluğu'nda görülmeye başlayan merkezi otorite boşluğu ile ilgili olup Trabzon ve çevresi, XII. yüzyıl ortalarına kadar bazen Bizans kontrolünde bazen de Bizans'a isyan halinde olan Gabras ailesinin yönetiminde kalmıştır

Sonuç

Karadeniz'in güney kıyısında kurulmuş olan Trabzon, Roma döneminden itibaren bölgenin askeri ve ticari açıdan stratejik öneme sahip şehirlerinden biri olmuştur. Roma döneminde imparatorluğun doğu sınırına yönelik olarak geliştirilen askeri ve idari politikalar Trabzon çevresinin idari yapısında ve sınırlarında değişiklikler yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Trabzon ve çevresinde IV. yüzyıl sonlarından itibaren Bizans hakimiyeti başlamış ve Bizans hakimiyetinin ilk dönemlerinde Trabzon'un idari yapısında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Ancak VI. yüzyılda yaşanan Sasani savaşları ve savaşın geçtiği bölgelerin Trabzon çevresine olan yakınlığı Bizans imparatoru Justinianos'un bölgede birtakım idari değişiklikler yapmasına sebep olmuştur. Trabzon ve çevresinin doğu sınırına ve Bizans-Sasani rekabetinin temel sebeplerinden biri olan Armenia'ya olan yakınlığı Bizanslıların Trabzon ve çevresi ile ilgili yeni idari politikalar geliştirmesine sebep olmuştur. VII. yüzyılda Sasani tehdidinin son bulmasından sonra Müslüman Araplar, Bizans'ın doğu sınırını tehdit eden yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bizans devleti yeni tehdit karşısında toprak bütünlüğünü korumak için askeri ve idari önlemler almaya çalışmış ve bunun sonucunda *thema* sistemi ortaya çıkmıştır. Kuruldukları ilk dönemde büyük toprak parçalarına sahip olan *themalar* zamanla küçülmüş ve imparatorluğun ihtiyaçlarına göre sayıları artmıştır. İmparatorluğun doğu sınırında bulunan Trabzon ve çevresi de IX. yüzyıl başlarında kurulan Khaldia

themasının sınırlarına dahil olmuş, Trabzon kenti de yeni yönetim biriminin merkezi olmuştur. Anadolu'nun kuzeydoğusunda Arap sınırına yakın bir noktada bulunan Trabzon şehri, hem ticari hem de idari anlamda bir merkez olma vasfını da kazanmıştır. VII. yüzyıldan itibaren giderek gelişen ve Bizans askeri-idari sisteminin esasını teşkil eder hale gelen *thema* sisteminde XI. yüzyıl sonlarından itibaren aksaklıklar görülmeye başlanmıştır. Türk akınlarının yoğunlaştığı Malazgirt Savaşı'ndan *thema* sisteminin eski hüviyetini kaybetmesiyle birlikte Khaldia *theması* da idari bir birim olarak eski konumundan uzaklaşmıştır.

Kaynakça

- Adcock, F. E. (1937), "Lesser Armenia and Galatia After Pompey's Settlement of East", *The Journal of Roman Studies*, 27/1, 12-17.
- Adontz, Nicholas (1970), *Armenia In The Period Of Justinian The Political Conditions Based On The Naxarar System*, Trans. Nina B. Garsoian, Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Ahmed b. Yahya el-Belazuri (2013), *Fütuhu'l-Büldan/Ülkelerin Fetihleri*, Ter. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yay.
- Braund, D. ve Tsetschladze, G. R. (1998), "The Export of Slaves From Colchis", *Classical Quarterly*, 39/1, 114-125.
- Brooks, E.W. (1901), "Byzantines and Arabs in the Time of the Early Abbasids," *English Historical Review*, 16/61, 728-747.
- Brosset, M.F. (2003), *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Ankara: TTK.
- Bryer, Anthony ve Winfield, David (2007), *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*, Volume:I, Washington: Dumbarton Oaks.
- Burney C.A. ve Lang, D.M. (1971), *The Peoples Of The Hills: Ancient Ararat Of Caucasus*, London.
- Bury, J.B. (1889), "The Roman Emperors From Basil II To İsaac Komnenos", *The English Historical Review*, 4/13, 41-64.
- Bury, J.B. (1911), *The İmperial Administrative System İn The Ninth Century With A Revised Text Of The Kletorologion Of The Philotheos*, London: Oxford University Press.
- Cassius Cocceianus Dio (1914), *Roman History*, (Trans., Earnest Cary), Vol. III, London&New York: William Heinemann&The Macmillan.
- Charanis, Peter (1972), *Studies On The Demography Of The Byzantine Empire*, London: Variorum Reprints.
- Charanis, Peter (2014), "Yedinci Yüzyılda Bizans'ta Etnik Değişimler", Çev. İlcan Bihter Barlas, *Tarih Okulu Dergisi*, XVII, 713-738.
- Constantine Porphyrogenitus (1967), *De Administrando Imperio*, Trans. R.J.H. Jenkins, Washington.
- Cramer, John Anthony (1832), *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*, C. II, Oxford: Oxford University Press.
- Çiğdem, Süleyman (2012), *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, İkinci Baskı, Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği Yayınları.
- Demirkent, Işın (1981), "1071 Malazgirt Savaşına Kadar Bizans'ın Askeri Ve Siyasi Durumu", *İÜEFTEĞ*, 33, 133-146.

- Eilers, Claude (2005), "A Roman East: Pompey's Settlement to the Death of Augustus", *A Companion to the Hellenistic World*, (Ed. A. Erskine), Blackwell Publishing, Oxford, 90-102.
- Emir, Osman (2014), Hellenistik Ve Roma Dönemleri'nde Pontos (MÖ IV. Yy - MS III. Yy.) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Foss, Clive (1991), "Armeniakon", *The Oxford Dictionary Of Byzantium* Vol.1, , New York – Oxford: Oxford University Press.
- Greatrex, Geoffrey ve Lieu, Samuel L. C (2002), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars Part II, AD363-630*, London and New York: Routledge.
- Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraus) (1999), *Abu'l-Farac Tarihi C.I*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK.
- Gregory, Timothy E. (2005), *A History of Byzantium*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Grousset, Rene (2005), *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, Çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul: Aras Yay.
- Güneş, Cüneyt (2018), *Bizans Anadolu'sunda Askeri ve İdari Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, Doktora Tezi, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haldon, John (1993), "Military Service, Military Lands, and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations", *Dumbarton Oaks Papers*, 47, 1-67.
- Haldon, John (1999), *Warfare State And Society In The Byzantine World, 565-1204*, London: University Collage London Press.
- Haldon, John (2011-2012), "Marching Across Anatolia: Medieval Logistics and Modeling The Mantzikert Campaign", *Dumbarton Oaks Papers*, 65/66, 209-235.
- Honigmann, Ernst (1970), *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Ter. Fikret İşıltan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Howard-Johnston, J. (1984), "Thema", *Maistor, Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, Ed. A. Moffatt, Canberra, 189-196.
- Hussey, J.M. (1950), "The Byzantine Empire İn The Eleventh Century: Some Different Interpretations", *Transactions of the Royal Historical Society*, 32, 71-85.
- İbn Havkal (2021). *10. Asırda İslam Coğrafyası*, Ter. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbn Hurdazbih (2008), *Yollar Ve Ülkeler Kitabı*, Çev. Murat Ağarı, İstanbul: Kitabevi,
- Jenkins, Romily J.H. (1987), *Byzantium: The İmperial Centuries, A.D. 610-1071*, Toronto: University of Toronto Prints.
- John Skylitzes (2012), *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, (Trans. John Wortley), Press, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaegi Jr, Walter Emil (1968), "Al-Baladhuri And The Armeniak Theme", *Byzantium*, 38/1, 273-277.
- Kaegi Jr, Walter Emil (1981), *Byzantine Military Unrest 471-843 An Interpretation*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert.
- Kaya, Mehmet Ali (1998). "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, 161-173.
- Kaya, Mehmet Ali (2003) "Anadolu'daki Roma Garnizonları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/2, 83-94.
- Kazhdan, A. (1991a), "George Of Amastris", *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, Vol. 1, Alexander P. Kazhdan (Ed.), New York-Oxford: Oxford University Press.
- Kazhdan, A. (1991b), "Tourma", *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, Vol.3, New York – Oxford:Oxford University Press.

- Keçiş, Murat ve Güneş, Cüneyt (2018), "Bizansın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19/43, 103-104.
- Ksenophon (1980), *Anabasis*, Trans. Carleton L. Brownson, Cambridge:Harvard University Press,
- Kudame İbn Cafer (2018). *Kitabü'l-Harac (Fetihler, Siyaset, Coğrafya, Vergiler, Bürokrasi)*, Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yay.
- Lang, D.M. (1983), *Iran, Armenia and Georgia*, Cambridge History of Iran, Vol.2, The Cambridge History of Iran, (Ed. Ilya Gershevitch), Cambridge: Cambridge History Press, 505-536.
- Mikhail Attaleiates (2008), *Tarih*, Çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Minorsky, V. (2008), *Hududü'l-Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrip*, Çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı, İstanbul: Kitabevi.
- Mitchell, Stephen (2016), *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, Çev. Turhan Kaçar, Ankara: TTK.
- Novellae in Corpus Juris Civilis* (1888-1895), Ed. R. Schoell, Berlin: Weidmann.
- Oikonomides, Nicolas (1972), *Les Listes De Presence Byzantines Des IX Et X Siecles*, Paris: Editions Du Centre National De La Recherche Scientifique.
- Oktan, M. (2008), "Roma Cumhuriyet Döneminde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anadolu*, 34, 49-75.
- Ostrogorsky, Georg (2015), *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, 8. Baskı, Ankara: TTK.
- Öztürk, Yücel (2012), "Tımar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 31, 157-208.
- Payne, M.R. (2006), *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Pertusi, A. (1952), *Costantino Porfigenito De Thematibus*, Citta' Del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana.
- Pliny (1938), *Natural History*, (Trans., H. R. Rackham, W. H. Jones, D.E. Eichhoz), London, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Schilbach, Erich (1991), "Litra", *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, Vol. 2, Alexander P. Kazhdan (Ed.), New York-Oxford: Oxford University Press, 1238.
- Shahid, I. (1994), "Heraclius and the Unfinished Themes Of Oriens Some Final Observations", *Byzantion*, LXIV/2, 352-376.
- Syme, Ronald (1995), *Anatolica: Studies in Strabo*, Oxford: Clarendon Press.
- Tarhan, M.T. (1986), "Urartu Devleti'nin Yapısal Karakteri", *IX. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, (21-25 Eylül 1981), 285-288.
- Tezcan, Mehmet (2012), *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Trabzon: Serander Yayınları.
- The Armenian History Attributed to Sebeos* (1999), Trans. R. W. Thomson, Liverpool: Liverpool University Press,
- The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History AD 284-813* (1997), Trans. Cyril Mango, Roger Scott, Oxford: Clarendon Press.
- The Geography of Strabo* (1928), Vol.V, Trans. Horace Leonard Jones, London-Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press.
- The History of al-Tabari*, Vol.XXX, The Abbasid Caliphate in Equilibrium (1989), Trans. C.E. Bosworth, New York: State University of New York Press.
- The Universal History of Step'anos Taronec'i* (2017), Trans. Tim Greenwood, Oxford: Oxford University Press.

- Toynbee, Arnold (1973), *Constantine Porphyrogenitus and His World*, London: Oxford University Press.
- Treadgold, Warren (1983) *The Military Lands and the Imperial Estates in the Middle Byzantine Empire*, *Harvard Ukrainian Studies* Okeanos: *Essays presented to Ihor Ševčenko on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students*, 7, 619-631.
- Treadgold, Warren (1988), *The Byzantine Revival 780-842*, Stanford: Stanford University Press.
- Treadgold, Warren (1988), *Three Byzantine Provinces and the First Byzantine Contacts with the Rus*, *Harvard Ukrainian Studies, Proceedings of the International Congress Commemorating the Millennium of Christianity in Rus'-Ukraine*, 12/13, 132-144.
- Treadgold, Warren (1995), *Byzantium and Its Army 284-1081*, Stanford : Stanford University Press.
- Treadgold, Warren (1997), *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford: Stanford University Press,.
- Vasiliev, A.A. (1943), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, C.I, Çev. Arif Müfid Mansel, Ankara: Maarif Matbaası.
- Vasiliev, A. A. (1960), *The Russian Attack On Constantinople In 860*, Cambridge-Massachusetts: The Medieval Academy Of America.
- Vernadsky, G. (1940-1941), "Byzantium and Southern Russia: Two Notes", *Byzantion*, XV, 67-86.
- Vernadsky, G. (1943), *Ancient Russia*, New Haven: Yale University Press.
- Winfield, David (1962), "A Note on the South-Eastern Borders of the Empire of Trebizond in the Thirteenth Century", *Anatolian Studies*, XII, 163-172.

Açıklamalar

1. Sasani kralı Hüsrev Perviz, Maurikios'un tahttan indirilip öldürülmesi üzerine onun intikamını almak bahanesi ile harekete geçerek Bizans topraklarına saldırmış ve Bizans-Sasani savaşları tekrar başlamıştır. (Sebeos, 1999: 57; Theophylaktos Simokattes, 1986: 8.15. 7-8; Mitchell, 2016: 611).
2. *Thema* kelimesinin kökeni ve *thema* düzeninin kuruluş tarihi hakkında farklı fikirler savunan araştırmacılar bulunmaktadır (Treadgold, 1983: 619-631; Ostrogorsky, 2015: 89-91; Shahid, 1994: 364-373; Vasiliev, 1943: 285-289; Howard-Johnston, 1984: 189-196; Kaegi, 1981: 173-185).
3. Turmalar, *thema*'yı meydana getiren küçük yönetimsel bölgeler olup başlarında "turmakhes" adlı idareciler bulunmaktadır. Kaynaklarda bazen iki bazen de üç ya da dört turmanın birleşerek *thema*'yı meydana getirdiği ifade edilmekle birlikte bu durum sabit bir kurala bağlanmamıştır (Kazhdan, 1991b: 2100).
4. Belazuri, *Futuh'ul-Buldan* adlı eserinde Armenia (İrminiyye) bölgesindeki ilk İslam fetihlerinden bahsederken Cürzan ile Erran'ın Hazarların elinde olduğunu İrminiyye'nin ise Ermenyakos tarafından yönetildiğini aktarmaktadır. Belazuri, eserinin bir diğer bölümünde Hz. Osman (644-656) zamanında Erzurum'u fetheden Habib b. Mesleme el-Fihri'ye karşı büyük bir ordu toplayan Patrik Ermenyakos adlı bir Bizans komutanından bahsetmektedir. (Belazuri, 2013: 225-228). Belazuri'deki kayıtlar Theophannes'in verdiği bilgiler ile karşılaştırıldığında Armeniakon'un bir "thema" olarak yaklaşık on beş yıl daha erken kurulduğu ortaya çıkmaktadır (Kaegi, 1968: 274-275).
5. *Litra*, Bizans ağırlık ölçüleri içerisinde yaygın olarak kullanılan bir birim olup 319 ile 324 gram arasında değiştiği tahmin edilmektedir (Schilbach, 1991: 1238).
6. *Stratiotes*, savaşa çağrıldığında tam teçizatlı bir şekilde Bizans ordusunda katılan asker köylülere verilen isim olup *Stratiotes*lerin ihtiyaçları *thema* düzeni içindeki askeri arazilerden karşılanmaktaydı (Öztürk, 2012: 187-188).

Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Eğilimleri

Ömer Kemiksiz^{a, b}

Özet

Bu araştırmanın amacı Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların eğilimlerini incelemektir. Dört temel dil becerisiyle sınırlandırılan araştırmanın inceleme nesnesini 2010-2019 yılları arasında yayımlanmış makaleler ve lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Doküman incelemesiyle gerçekleştirilen araştırmada elde edilen bulgulara göre kaygı üzerine en fazla çalışmanın makale türünde hazırlanan araştırmalar olduğu; araştırmalarda son beş yılda belirgin bir artışın görüldüğü ve araştırmaların temel dil becerilerinden daha çok yazma ve konuşmaya dayalı gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Araştırmalarda kullanılan modellere bakıldığında tarama türündeki çalışmaların ağırlıkta olduğu ve çalışmalarda ortaokul öğrencileri, lisans öğrencileri ve yabancı uyruklu öğrencilerin en fazla tercih edilen örneklem grupları olduğu tespit edilmiştir. Örneklem alınan öğrenci sayılarında 1-100 arası sayı aralığının ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Çeşitli değişkenlerin kaygı üzerindeki etkisini ele alan araştırmalarda ise cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkeninin diğer değişkenlere oranla daha fazla incelendiği belirlenmiştir. Elde edilen bulguların sıklık ve yüzde değerleri tablo ve grafikler aracılığıyla sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türkçe Öğretimi
Kaygı
Temel Dil Becerileri
Akademik Çalışmalar

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 13.02.2020
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.688865

Tendencies of the Studies Conducted on Anxiety in Turkish Language Teaching

Abstract

This research aims to investigate the tendencies of the studies conducted on anxiety in Turkish language teaching. The object of investigation of the research, which is confined only to four basic language skills, consists of graduate dissertations and articles published between 2010-2019. The document review method is applied in the study. According to the findings, it was found that most studies on anxiety were prepared as research articles; a significant increase has been in research in the last five years and the studies are mostly based on writing and speaking rather than basic language skills. As for the models used in the studies, it was determined that survey-model studies are predominant, and secondary school students, undergraduate students and foreign students are the most preferred sample groups. It was observed that the number range between 1-100 was the most preferred number of students samples. In the studies conducted on the effects of various variables on anxiety, it was determined that the gender and grade level variables were examined more than other variables. The frequency and percentage values of the findings are presented through tables and graphs.

Keywords

Teaching Turkish
Anxiety
Basic Language Skills
Academic Studies

About Article

Received: 13.02.2020
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.688865

^a İletişim Yazarı: okemiksiz@bartin.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0001-8628-6203

Giriş

Birey, duyguları olan ve bu duyguları değişkenlik gösteren bir varlıktır. Gün içinde iletişime geçilen kişiler, içinde bulunulan ortamlar, yaşanan çeşitli olaylar bireyin ruh dünyasını etkilemekte ve onun olumlu veya olumsuz duygular yaşamasına neden olmaktadır. Olumlu duyguların kişinin hayat enerjisini yükseltmesi ve onu motive etmesi söz konusuysen olumsuz duyguların bireyde gerginliğe ve üzüntüye yol açması ve onun çalışma istek ve enerjisini düşürmesi söz konusu olabilmektedir. Günlük yaşamda kişinin sıklıkla karşı karşıya kalabileceği ve çoğu zaman olumsuz sonuçlar doğurduğu düşünülen bu duygulardan biri de kaygıdır.

Biyolojik etkenlere ve belli bir uyarana bağlı olmadan ortaya çıkan duygu durumlarından biri (Hay, 2009) olarak kabul edilen kaygı ile ilgili ilk çalışmaların 19. yüzyılın ortalarına doğru başladığı ve psikoloji alanında bu terimi ilk kullananın ise Sigmund Freud olduğu görüşü hâkimdir (Şen ve Boylu, 2015). Kaygı, “genellikle kötü bir şey olacakmış düşüncesiyle ortaya çıkan ve sebebi bilinmeyen gerginlik duygusu” (TDK, 2010, s. 1363), “canlıların dış ortama uyum sağlaması için koruyucu bir tepki olarak ortaya çıkan endişe, korku, gerilim ve sıkıntı hâli” (Yıldız, 2011, s. 1), “bireyin gelecekle ilgili belirsizlik duyduğu ve beklentilerine karşılık bulamadığı durumlarda iç dünyasında meydana gelen korku ve huzursuzluk” (Karçık ve Çetin, 2015, s. 974) şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanın temel duygularından ve heyecanlarından biri olan, her insan tarafından sık sık yaşanan ve onun yaşamını etkileyen (Özdal ve Aral, 2005) kaygı, Cüceloğlu’na (2012) göre insanın günlük davranışlarında en sık gözlenebilen hâllerin başında gelmektedir. Kaygı, değişik derecelerde herkeste vardır ve hiç kaygısı olmayan kimse hemen hemen yoktur. Burada önemli olan yaşanan kaygının türü ve derecesidir. Kaygı, bireyin günlük yaşamının merkezi olur ve birey kaygı üzerinde odaklaşırsa o zaman kişi normal yaşamını sürdüremez hâle gelir. Bu hâller bireyin değişik davranış bozuklukları geliştirmesine yol açar. Kaygının bir soruna tepki olarak doğduğunu belirten Üldaş (2005), bireylerin işlerinin iyi gitmediğini veya herhangi bir durumun pek hoş bir şekilde sonuçlanmayacağını anladıkları zaman kaygılandıklarını vurgular. Kaygının nasıl oluştuğu, nedenleri ile kaynakları birey tarafından bilinmez fakat kaygı bireyin farkına vardığı ve varlığından hoşlanmadığı bir duygudur. Her ne kadar birey tarafından bilinmiyor olsa da kaygının kaynakları ve türleri bireyin kaygı derecesine etki etmektedir. Bu nedenle kişinin, kaygıyla baş edebilmesi biraz da içinde bulunduğu kaygının kaynağını ve türünü bilmesine bağlıdır denilebilir.

“Kaygının genel olarak, kişilik özellikleri, koşullar ve özel durumlara bağlı olmak üzere üç ana kaynağı vardır. Kişilik özelliklerinden kaynaklanan kaygıda devamlılık mevcutken, koşullara bağlı kaygı, belirli bir koşulda ve sürede yaşanan bir korku olarak tanımlanır. Özel durumlara bağlı kaygı ise özel durum ve olaylara karşı geliştirilen bir korku olarak bilinmektedir” (Ellis, 1994: akt. Aydın ve Takkaç, 2007, s. 259). Yaman ve Suroğlu Sofu’ya (2013) göre ise bireyin günlük yaşamda kaygı duymasının sağlıkla ilgili, ailevi, sosyoekonomik düzeye bağlı, psikolojik veya fiziki vb. çeşitli sebepleri olabilir. Bununla birlikte “iş hayatında veya okulda başarısızlık korkusu, utanılacak bir durumla karşılaşmak, güvensizlik, bilgisizlik, kararsızlık, aile ve toplum baskısı, olumsuz tecrübeler, sağlıkla ilgili durumlar insanı kaygıya sevk edebilmektedir” (Katrancı ve Kuşdemir, 2015, s. 417). Kaygının daha çok başarı ve başarısızlığı etkileyen faktörlerle karşımıza çıktığını söyleyen Bozdam ve Taşgın’a (2011) göre yeterince hazırlık yapamayan ve bilgi birikimi ile tecrübesi az olan ya da bunları kullanamayan kişiler hayatlarında daha çok kaygı duymaktadırlar.

Hatta bu kaygı, bazı dönemlerde korku seviyesine kadar çıkartılarak cesaretin kaybolmasına dahi sebebiyet vermektedir.

Bireyi kaygıya sevk eden sebeplerin yanında ortaya çıkan kaygının süresi de araştırmalarda ele alınan konulardan biridir. Cattel ve Scheier (1958) bu aşamada sürekli ve durum kaygısı olmak üzere iki farklı kaygı tanımlamışlardır. Buna göre sürekli kaygı, bir kişilik özelliğidir ve kalıcıdır. Durum kaygısı ise zamana ve duruma göre değişen, kalıcı olmayan kaygıdır. Yılmaz'a (2018) göre durumluk kaygı, kişinin tehlikeli koşullar altında deneyimlediği ve kendini rahat hissetmediği, tehlike altında olduğunu hissettiği durumlarda kendini gösteren kaygı türüyken sürekli kaygı, tamamen iç kaynaklı olan, bireye tehlike altında olduğu hissi veren, bireyin kendine has değerlerinin tehlike altında olduğu hissi yaratan, bireyin içinde bulunduğu durumları sürekli stresli bir şekilde yorumlamasına sebep olan kaygı türüdür. Geçici kaygının, karşılanamayan bir ihtiyacın hasıl olmasıyla kendini gösterdiğini ve bu ihtiyaç giderildiğinde kendiliğinden geçtiğini dile getiren İşeri ve Ünal'a (2012) göre sürekli kaygı ise çok daha ciddi boyutlarda tehlike arz edebilecek bir ihtiyacın ortaya çıkmasından ve bu ihtiyacın uzun süre giderilememesinden kaynaklanır. Sürekli kaygının bireyde yarattığı hasar, bir süre sonra kaygıya neden olan durumun tamamen olumsuz görülmesi ve davranış hâline gelmesine neden olacağından (Ürün Karahan, 2018), bu kaygıyı sürekli hayatlarının bir parçası gibi taşıyan insanlar derin psikolojik rahatsızlıklara, fizyolojik ihtiyaçların kontrol edilememesine, sosyal ve eğitim hayatlarının etkilenmesine kadar pek çok olumsuz sürece maruz kalmaktadır. Bundan dolayı sürekli duyulan kaygı türünün mutlaka tedavi edilmesine ihtiyaç vardır (Yemenici, 2019). Yaman ve Suroğlu Sofu'ya (2013, s. 43) göre de kaygı "insan ilişkilerini, iş hayatını ve sorumlulukları yerine getirmeye engel teşkil ediyorsa ileri düzeyde kaygı yaşandığı anlamına gelir ve bu durumda klinik olarak yardım alınması gereklidir."

Hayatımızı sürdürebilmemiz ve bize sıkıntı yaratan durumlarla baş edebilmemiz için gerekli bir tepki (Yaman ve Can, 2015) olan kaygının, birey üzerinde sürekli olumsuz veya sürekli olumlu etkisinin olacağını söylemek zordur. Melanlıoğlu ve Demir'e (2013, s. 392) göre "kaygının hangi durumlarda yararlı, hangi durumlarda zararlı olduğunu anlayabilmek için kaygının derecesi ve başarılması amaçlanan işin zorluk düzeyi bilinmelidir." Öğrenme sürecinin duyuşsal etkenlerinden biri olarak kabul edilen kaygıdan bireylerin olumlu yönde etkilenmesi, genellikle hedeflenen amaca ve başarıya ulaşmak için daha fazla çaba sarf etme olarak karşımıza çıktığını vurgulayan Karakuş Tayşi ve Taşkın'a (2018) göre kaygının olumlu yönde etkisi, insan yaşamına belirli düzeye kadar olumlu yansımaktadır. Bununla birlikte kaygı düzeyinin yüksek olması, olumsuz yönde kaygı geliştirilmesine ve bireyin yaşamının olumsuz yönde etkilenmeye başlamasına neden olmaktadır. Ancak bütün bu olumsuz yönlerine rağmen kaygının "organizmayı uyarıcı, koruyucu ve motive edici özellikleri de vardır. Kişinin yaralanma, acı, cezalandırılma, ayrılık, düş kırıklığı gibi durumlara karşı kendisini hazırlaması kaygının uyarıcı, tedbir alması ve eğer olumsuzluklar yaşanır ise daha kolay atlatması koruyucu ve başarısız olma endişesi ile daha çok çalışmaya sevk etmesi ise motive edici özelliklerine verilebilecek örneklerdir" (Akgün, Gönen ve Kaygın, 2007, s. 284).

Kaygının hayatın hemen hemen her anında ve her alanında karşımıza çıkma ihtimali vardır. Şahin'e (2019) göre kaygının bireyler üzerinde oluşturduğu olumsuz etkinin görülebileceği alanlardan biri de eğitimidir. Bireyin sahip olduğu kaygı düzeyinin öğrenmeyi olumlu ya da olumsuz olarak etkileme gücüne sahip olduğunu belirten Baş'a (2013) göre yalnızca yüksek

kaygı düzeyine sahip olmak değil düşük kaygı düzeyine sahip olmak da bireyin öğrenmesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kaygı düzeyinin yüksek olması aynı zamanda bireyin daha katı, daha basit davranışlara gerilemesine, endişeli olmasına ve memnun etmeye aşırı odaklanmasına da sebep olmaktadır (Doğan ve Çoban, 2009). Aşırı kaygının başarıyı olumsuz yönde etkilediğine vurgu yapan İşeri ve Ünal (2012), öğrencilerin hangi beceri olursa olsun kaygı düzeylerini yükseltecek davranışlardan kaçınmalarının bu sorunun çözümünde etkili olabileceğini belirtmektedir. Bunun yanında kaygının türünün, düzeyinin, değişkenlerinin vb. unsurlarının tespit edilerek gerekli tedbirlerin alınması da sağlıklı bir eğitim öğretim süreci için önem arz etmektedir (Şahin, 2019).

Dil öğretimi alanında göze çarpan ve karmaşık bir olgu (Mohamadi, Alishahi ve Soleimani, 2014) kabul edilen kaygı, her alanda olduğu gibi dil eğitiminde temel dil becerilerinin (okuma, konuşma, dinleme ve yazma) geliştirilmesinde de ortaya çıkabilmektedir (Tiryaki, 2012). Nitekim dünyada altmışlı yıllardan itibaren yapılan araştırmalar, kaygının dil becerileri üzerinde etkili olduğu sonucunu ortaya koymaktadır (Kavruk ve Deniz, 2015). Birey konuşma ve yazma becerileri ile kendini anlatırken veya okuma ve dinleme becerileri ile başkalarını anlamaya çalışırken anlatamama ve anlayamama endişesi içerisine düşebilir. Bu durum da iletişim sürecinde kesintilere ve kopmalara sebebiyet verir. Maden ve Durukan'a (2016) göre de dil becerilerinin kullanımında kaygılı ruh hâli, iletişimin kurulmasında doğruluk, yerindelik ve etkililik gibi niteliklerin azalmasına yol açmaktadır. Bu sebeple Türkçe öğretiminin öğrencileri temel dil becerilerinde başarılı kılmanın yanında onların bu becerilere yönelik kaygılarını tespit etmeye ve önlemeye dönük tedbirleri alma gibi bir görevi de olmalıdır.

Türkçe öğretimi alanında gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında farklı öğrenim kademelerindeki öğrencilerin dinleme kaygılarını (Arslan, 2017; Ateş, 2018; Berk, 2019; Maden ve Durukan, 2016), konuşma kaygılarını (Kavruk ve Deniz, 2015; Kuru, 2018; Sallabaş, 2012; Sevim ve Gedik, 2014), okuma kaygılarını (Altunkaya, 2017; Bağcı ve Baz, 2019; Kuşdemir ve Katrancı, 2016; Şahin, 2019) ve yazma kaygılarını (Ateş ve Akaydın, 2015; Karakoç Öztürk, 2016; Kılıç ve Arslan, 2018; Ürün Karahan, 2017) ortaya koyan çeşitli araştırmalar mevcuttur. Ancak Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmaları bütüncül bir şekilde ele alıp inceleyen, bu alandaki araştırmaların eğilimlerini tespit eden bir araştırmanın olmadığı da görülmektedir. Polatcan (2019) tarafından yapılan benzer bir çalışma ise yalnızca yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanıyla ve 5'i tez 15'i makale olmak üzere 20 araştırmanın incelenmesiyle sınırlıdır. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların eğilimlerini belirlemeyi amaçlayan ve dört temel dil becerisiyle sınırlandırılan bu çalışmanın araştırma soruları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

1. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların yayın türlerine (makale, tez) göre dağılımı nasıldır?
2. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre (2010-2019) dağılımı nasıldır?
3. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların temel dil becerilerine göre dağılımı nasıldır?
4. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların araştırma modellerine göre dağılımı nasıldır?

5. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların örneklem gruplarına göre dağılımı nasıldır?
6. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımı nasıldır?
7. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmalarda en çok incelenen değişkenler nelerdir?

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışmada incelenen eserler, veri toplama ve analiz süreci hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırma Modeli

Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan akademik çalışmaların eğilimlerini incelemeyi amaçlayan bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle yürütülmüştür. Araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan (Yıldırım ve Şimşek, 2011) doküman incelemesinde, belli bir amaca yönelik olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme basamaklarına uygun hareket edilir (Karasar, 2005).

İncelenen Eserler

Araştırmanın inceleme nesnesini 2010-2019 yılları arasında yurt içinde yayımlanan ve temel dil becerilerinde (okuma, yazma, konuşma, dinleme) kaygının yerini konu alan makaleler ve lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme çeşitlerinden olan ve "önceden belirlenmiş bir dizi temel ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılması" (Yıldırım ve Şimşek, 2011) şeklinde tanımlanan ölçüt örnekleme tercih edilmiş; çalışmaların belirlenen yıllar arasında yayımlanmış ve dört temel dil becerisinden en az biriyle ilgili hazırlanmış olması ölçüt alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında ilk olarak bilimsel çalışmaların taraması yapılmış, tezler için YÖK Tez Merkezine, makaleler için ULAKBİM, Google Scholar ve YÖK Akademik veri tabanlarına konuyla ilgili anahtar kelimeler (kaygı, okuma kaygısı, yazma kaygısı, konuşma kaygısı, dinleme kaygısı) yazılarak veriler toplanmış ve elde edilen dokümanlar bilgisayar ortamında depolanmıştır. Bu aşamada makalelerin, tezden üretilmemiş olmasına dikkat edilmiş, bu durumda olan makaleler değerlendirmeye alınmamıştır. Ardından araştırma sorularında yer verilen kriterler doğrultusunda (yayın türü, yıl, temel dil becerileri, model, örneklem, örneklem büyüklüğü, değişkenler) araştırmacı tarafından ilgili literatür taranarak "Tez/Makale Sınıflama Formu" oluşturulmuştur. Formda, araştırmanın ve yazar(lar)ının isimleri gibi çalışmaların tanınır olmasını sağlayacak bilgilere de yer verilmiştir. Bu form, bir Türkçe eğitimi ve bir ölçme değerlendirme uzmanının görüşüne sunulmuş, böylece hazırlanan formun kapsam geçerliği sağlanmıştır. Makale ve tezlerin, değerlendirme formuna başlıklara uygun şekilde işlenmesinin ardından analiz sürecine geçilmiştir.

Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2011) göre temel amacı toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak olan bu analiz türünde, toplanan verilerin öncelikle kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan

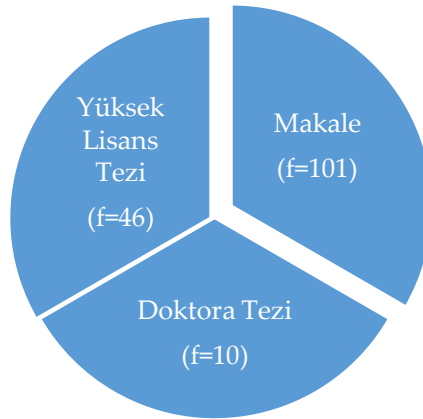
temaların saptanması gerekmektedir. Araştırma verilerinin sayısallaştırılması aşamasında oluşturulan kodlamalar, bir alan uzmanının daha kontrolüne sunulmuş, veri analizlerinin güvenilirliğini sağlamak adına rastgele seçilen 20 makale ve 10 tez araştırmacı ve alan uzmanı tarafından bağımsız olarak incelenmiş ve analizler arasında karşılaştırma yapılmıştır. Kodlamalar arasındaki farklılıklar üzerine yapılan görüşmeler neticesinde bulgulara son şekli verilmiştir. Verilerin frekans (f) ve yüzde (%) değerleri tablo ve grafikler aracılığıyla sunulmuştur. Bulgularda tablo ve grafiklerdeki sayıların inceleme nesnesi olan araştırma sayısından farklı olduğu durumlar mevcuttur. Bu durum bir çalışmada iki temel dil becerisinin incelenmesi, iki farklı araştırma modeline yer verilmesi, iki farklı örneklem grubuyla çalışılması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'e (2011) göre nitel araştırmalarda geçerliği sağlamak için araştırmacıdan gerek verilerin toplanması gerekse toplanan bu verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında tutarlı olması, ayrıca bu tutarlığın nasıl sağlandığını açıklaması beklenir. Bu araştırmada sürecin nasıl yürütüldüğüyle ilgili bilgilere yer yerilerek okurun bilgilendirilmesi amaçlanmıştır, ayrıca Bulgular kısmında yer verilen tablolar ve grafikler ile bunları açıklayan metinlerin uyumuna dikkat edilmiş, böylece araştırmanın geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çalışmada elde edilen bulgular, araştırma sorularına uygun olacak şekilde ele alınmıştır.

Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Yayın Türlerine (Makale, Tez) Yönelik Bulgular

Araştırmanın "Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların yayın türlerine (makale, tez) göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki birinci sorusuna yönelik bulgulara Grafik 1'de yer verilmiştir.

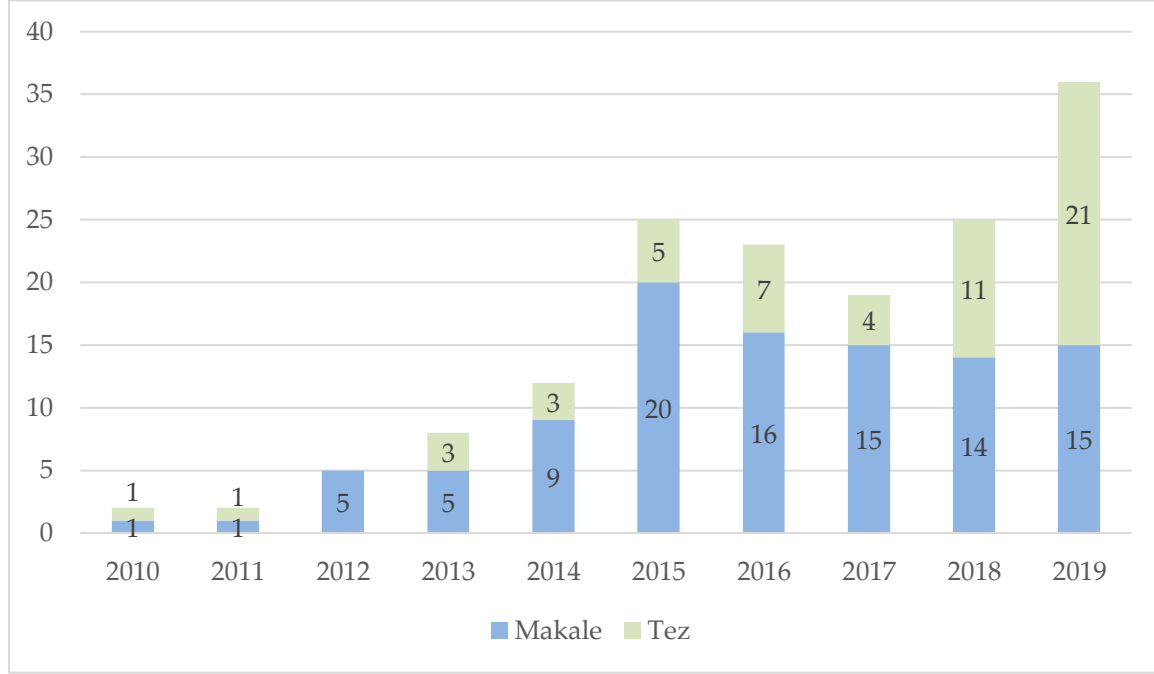


Grafik 1. Kaygı üzerine yapılan çalışmaların yayın türleri

Grafik 1'de görüldüğü gibi Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların (f=157) 101 tanesi (%64) makale, 56 tanesi (%36) lisansüstü tez olarak karşımıza çıkmaktadır. Lisansüstü tezlerin ise 46'sı yüksek lisans (%82), 10'u doktora (%18) düzeyinde hazırlanan tezlerden oluşmaktadır.

Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımına Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre (2010-2019) dağılımı nasıldır?” şeklindeki ikinci sorusuna yönelik bulgulara Grafik 2’de yer verilmiştir.

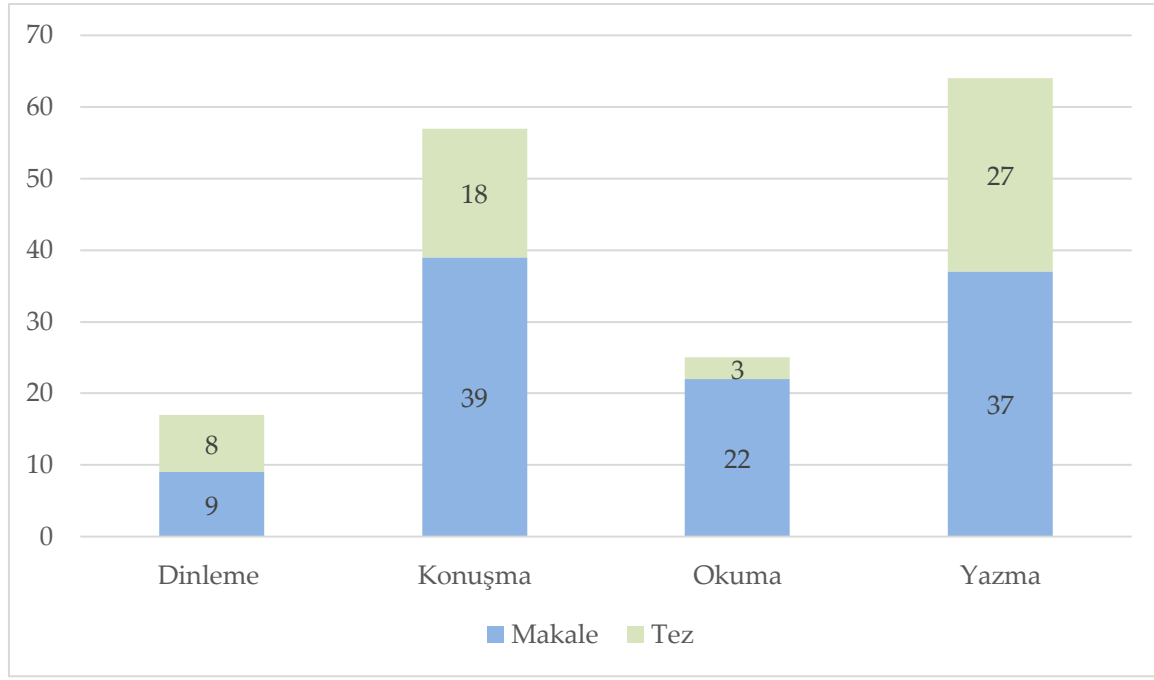


Grafik 2. Kaygı üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Grafik 2’de görüldüğü gibi kaygı üzerine yapılan 157 çalışmanın 36 tanesi (%23) 2019’da yayımlanan çalışmalardır. Bunun dışında en fazla araştırmanın yapıldığı yıllar 2015, 2018 (f=25,%16), 2016 (f=23,%15) ve 2017 (f=19,%12) şeklinde sıralanmaktadır. Türkçe öğretiminde kaygı üzerine 2014’te 12, 2013’te 8, 2012’de 5 ve 2010 ile 2011 yıllarında da ikişer araştırmanın olduğu görülmektedir.

Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Temel Dil Becerilerine Göre Dağılımına Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların temel dil becerilerine göre dağılımı nasıldır?” şeklindeki üçüncü sorusuna yönelik bulgulara Grafik 3’te yer verilmiştir.



Grafik 3. Kaygı üzerine yapılan çalışmaların temel dil becerilerine göre dağılımı

Grafik 3'e göre kaygı üzerine yapılan çalışmalarda temel dil becerilerinden en fazla yazma (f=64,%39) ve konuşma (f=57,%35) beceri alanıyla ilgili araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Yine temel dil becerilerinden okumayla ilgili 25 (%15) ve dinlemeyle ilgili 17 (%11) araştırmaya rastlanmıştır. Araştırmaların yayın türlerine bakıldığında dinleme kaygısıyla ilgili çalışmaların %47'si tez, %53'ü makale; konuşma kaygısıyla ilgili çalışmaların %32'si tez, %68'i makale; okuma kaygısıyla ilgili çalışmaların %12'si tez, %88'i makale ve yazma kaygısıyla ilgili çalışmaların da %42'si tez, %58'i makale olarak yayımlanmıştır.

Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Araştırma Modellerine Yönelik Bulgular

Araştırmanın "Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların araştırma modellerine göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki dördüncü sorusuna yönelik bulgulara Tablo 1'de yer verilmiştir.

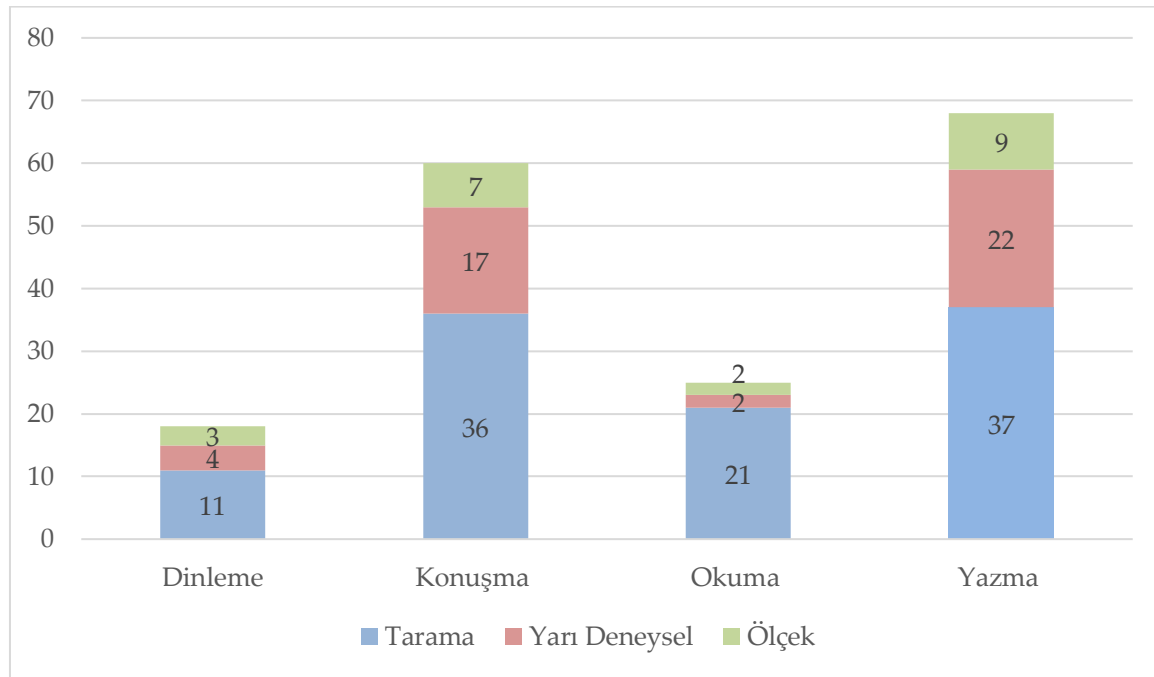
Tablo 1. Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Araştırma Modelleri

Araştırma Modeli	Makale (f)	Tez (f)	Toplam (f)	%
Tarama Çalışmaları	73	26	99	%60
<i>Betimsel Tarama</i>	48	14	62	%62
<i>İlişkisel Tarama</i>	25	12	37	%38
Yarı Deneysel Çalışmalar	15	30	45	%27
<i>Tek Gruplu</i>	6	6	12	%27
<i>Kontrol-Deney Gruplu</i>	9	24	33	%73

Ölçek Geliştirme/Uyarlama Çalışmaları	18	3	21	%13
---------------------------------------	----	---	----	-----

Tablo 1’de görüldüğü gibi Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmalarda daha çok (f=99,%60) tarama modelinin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların 62’sinde (%62) betimsel tarama, 37’sinde (%38) de ilişkisel tarama yöntemine başvurulmuştur. Kaygı üzerine yapılan 45 araştırmada (%27) yarı deneysel çalışmalar tercih edilmiştir. Bu çalışmaların 33’ünde (%73) kontrol deney gruplu desen, 12’sinde (%27) tek gruplu desen kullanılmıştır. Ölçek geliştirme/uyarlama çalışmalarının kaygı üzerine yapılan araştırmalardaki sayısı ise 21 (%13) olarak gerçekleşmiştir.

Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan modellerin temel dil becerilerine göre dağılımlarına yönelik bulgulara Grafik 4’te yer verilmiştir.



Grafik 4. Kaygı üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan modellerin temel dil becerilerine göre dağılımı

Grafik 4’e göre dört temel dil becerisinin tamamında tarama çalışmalarının ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Okuma kaygısıyla ilgili araştırmalarda bu model %84’lük (f=21) kullanım ile ilk sırada yer almıştır. Modelin dinleme kaygısıyla ilgili araştırmalarda kullanılma oranı %61, konuşma kaygısıyla ilgili araştırmalarda kullanılma oranı %60 ve yazma kaygısıyla ilgili araştırmalarda kullanılma oranı da %54 olarak gerçekleşmiştir. Yarı deneysel çalışmaların temel dil becerilerine göre dağılımına bakıldığında durumun yazma becerisinde %32, konuşma becerisinde %28, dinleme becerisinde %22 ve okuma becerisinde %8 şeklinde olduğu görülmektedir. Ölçek geliştirme/uyarlama çalışmalarının oranı ise dinleme becerisinde %17, yazma becerisinde %14, konuşma becerisinde %12 ve okuma becerisinde %8 şeklindedir.

Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Örneklem Gruplarına Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların örneklem gruplarına göre dağılımı nasıldır?” şeklindeki beşinci sorusuna yönelik bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Örneklem Grupları

Örneklem	f	%
İlkokul Öğrencileri	8	%5
Ortaokul Öğrencileri	59	%37
Lise Öğrencileri	2	%1
Ön Lisans Öğrencileri	2	%1
Lisans Öğrencileri	47	%30
Yabancı Uyruklu Öğrenciler	41	%26

Tablo 2’ye göre Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmalarda örneklem olarak en çok ortaokul öğrencileri (f=59,%37), lisans öğrencileri (f=47,%30) ve yabancı uyruklu öğrenciler (%41,%26) tercih edilmiştir. İlkokul öğrencileri (f=8) ile lise ve ön lisans öğrencilerine (f=2) ise çalışma gruplarında daha az yer verilmiştir.

Temel dil becerilerinin örneklem gruplarına dağılımına yönelik bulgulara ise Tablo 3’te değinilmiştir.

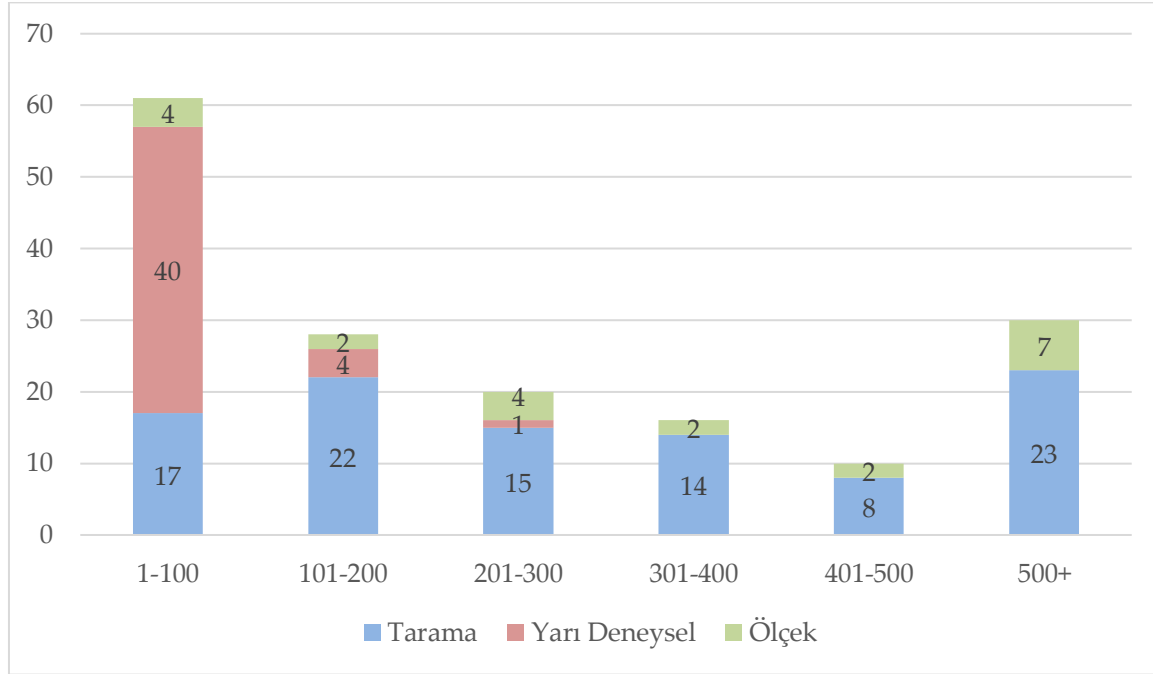
Tablo 3. Temel Dil Becerilerinin Örneklem Gruplarına Dağılımı

Örneklem/TDB	Dinleme	Konuşma	Okuma	Yazma
İlkokul Öğrencileri	-	1	5	3
Ortaokul Öğrencileri	8	13	14	25
Lise Öğrencileri	-	2	-	-
Ön Lisans Öğrencileri	-	1	-	1
Lisans Öğrencileri	2	27	-	19
Yabancı Uyruklu Öğrenciler	7	14	7	16

Tablo 3’te görüldüğü gibi dinleme kaygısıyla ilgili çalışmalar en fazla ortaokul öğrencileri (f=8; %47) ve yabancı uyruklu öğrencilerle (f=7, %41); konuşma kaygısıyla ilgili çalışmalar en fazla lisans öğrencileri (f=27, %47), yabancı uyruklu öğrenciler (f=14; %24) ve ortaokul öğrencileriyle (f=13; %22); okuma kaygısıyla ilgili çalışmalar en fazla ortaokul öğrencileri (f=14; %54) ve yabancı uyruklu öğrencilerle (f=7, %27); yazma kaygısıyla ilgili çalışmalar da en fazla ortaokul öğrencileri (f=25; %39), lisans (f=19; %30) öğrencileri ve yabancı uyruklu öğrencilerle (f=16, %25) gerçekleştirilmiştir.

Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmaların Örneklem Büyüklüğüne Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımı nasıldır?” şeklindeki altıncı sorusuna yönelik bulgulara Grafik 5’te yer verilmiştir.

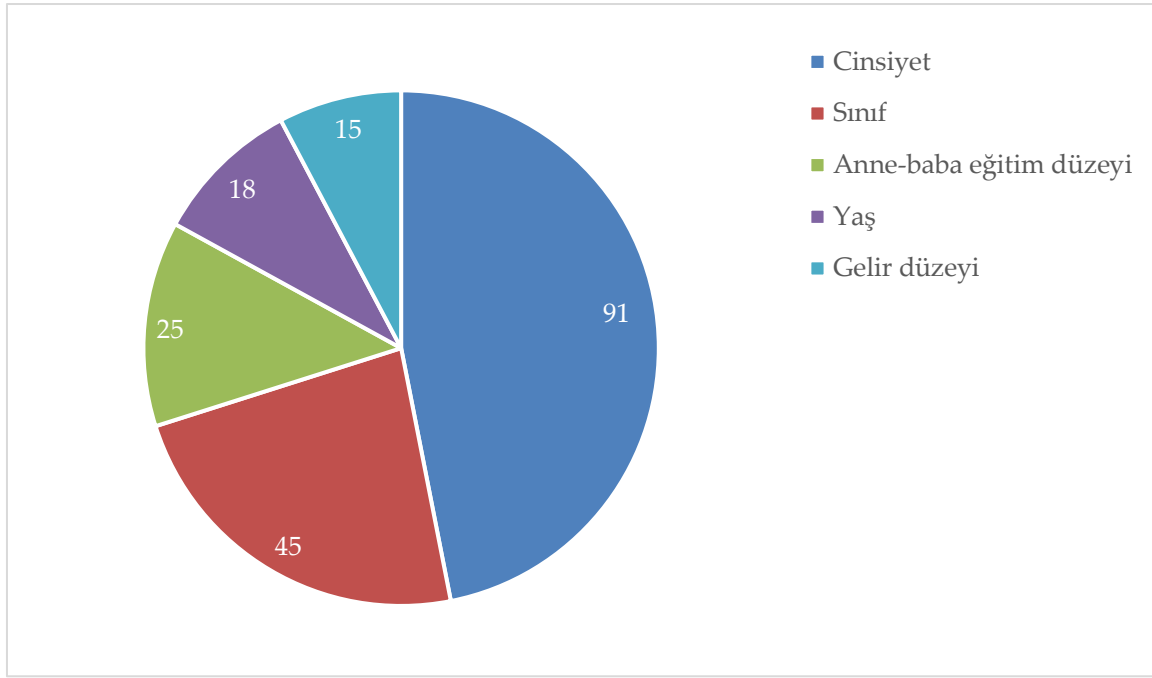


Grafik 5. Kaygı üzerine yapılan çalışmaların örneklem büyüklüğü

Grafik 5’e göre kaygı üzerine yapılan araştırmaların çalışma gruplarında en fazla (n=61, %37) 1-100 arasında öğrencinin yer aldığı görülmektedir. 500 ve üzeri öğrencinin çalışma grubunda yer aldığı araştırma sayısı 30; 101-200 öğrencinin çalışma grubunda tercih edildiği araştırma sayısı 28; 201-300 öğrencinin çalışma grubunda olduğu araştırma sayısı 20; 301-400 öğrencinin çalışmaya dâhil edildiği araştırma sayısı 16 ve 401-500 öğrenciyle yapılan araştırma sayısı 10 olarak gerçekleşmiştir. 1-100 arasında öğrenciyle yapılan araştırmalarda en fazla yarı deneysel model (f=40, %66) tercih edilirken diğer sayı gruplarının tamamında tarama çalışmalarına daha fazla yer ayrılmıştır. Tarama modelindeki çalışmalara oran bazlı bakıldığında en fazla 301-400 sayı aralığındaki (%87) öğrencinin araştırmaya dâhil edildiği görülmektedir. Ölçek geliştirme/uyarlama çalışmalarında ise en fazla 500 ve üzeri (%23) öğrenci sayısının olduğu aralık öne çıkmıştır.

Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Çalışmalarda En Çok İncelenen Değişkenlere Yönelik Bulgular

Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan 157 araştırmanın 95 tanesinde farklı değişkenlerin kaygı düzeyine olan etkisi araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Araştırmanın “Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmalarda en çok incelenen değişkenler nelerdir?” şeklindeki yedinci sorusuna yönelik bulgulara Grafik 6’da yer verilmiştir.



Grafik 6. Kaygı üzerine yapılan çalışmalarda en çok incelenen değişkenler

Grafik 6'da görüldüğü gibi kaygıyı incelerken farklı değişkenlere yer verilen 95 çalışmanın 91 tanesinde (%96) cinsiyet değişkeni ele alınmış, bunu 45 çalışmada (%47) ele alınan sınıf düzeyi değişkeni takip etmiştir. Anne baba eğitim düzeyi (f=25, %26), yaş (f=18, %19) ve gelir düzeyi (f=15, %16) değişkenleri de araştırmalarda en fazla incelenen diğer değişkenler olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmaların eğilimlerinin neler olduğu sorusuna cevap aranmış ve son 10 yılda (2010-2019) yayımlanan makale ve tezler çeşitli açılardan incelenmiştir. Dinleme, konuşma, okuma ve yazma dil becerileriyle sınırlandırılan araştırmada ortaya çıkan sonuçlar ve bu sonuçların alanyazındaki başka araştırmalarla benzer/farklı yönleri araştırma sorularına uygun olarak aşağıda ele alınmıştır:

Kaygı üzerine yapılan araştırmaların yayın türlerine bakıldığında makale çalışmalarının (%64) tez çalışmalarından (%36) daha fazla olduğu görülmektedir. Lisansüstü araştırmalarda ise yüksek lisans tezleri (%82) doktora tezlerine (%18) oranla oldukça fazladır. Bu sonuç Polatcan'ın (2019) yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmaları ele aldığı çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. İlgili araştırmada örnekleme alınan 20 araştırmanın %75'inin makale, %20'sinin yüksek lisans, %5'inin de doktora tezi olarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Kardeş, Çetinkaya ve Kaya (2018) tarafından dinleme eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmaların ele alındığı araştırmada da örnekleme bilimsel faaliyetlerin %61,3'ü makale, %26,7'si yüksek lisans ve %11,9'u doktora tezi şeklindedir. Türkçe öğretimi alanındaki lisansüstü çalışmaları inceleyen başka araştırmalarda da (Baki, 2019; Büyükkız, 2014; Dönmez ve Gündoğdu, 2016; Küçük ve Kaya, 2018; Özçakmak, 2017; Yağmur Şahin, Kana ve Varışoğlu, 2013) yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerinden fazla olduğunu ortaya koyan bulgular mevcuttur. Bu sonuçların ortaya çıkmasında Türkçe eğitimine dönük yüksek lisans programı olan üniversite sayısının doktora programı olan üniversite sayısından fazla olmasının etkili olabileceği

düşünülmektedir. Yine yüksek lisans programlarına ayrılan kontenjanın doktora programlarına ayrılandan daha fazla olabileceği, bunun da araştırmada elde edilen bu sonuca yansıtıldığı söylenebilir.

Araştırmaların yıllara göre dağılımına bakıldığında en fazla çalışmanın 2019'da (f=36) gerçekleştirildiği, bunu 2015 (f=25), 2018 (f=25), 2016 (f=23) ve 2017 (f= 19) yıllarının takip ettiği tespit edilmiştir. Bu da son 10 yıldaki araştırmaların geneli düşünüldüğünde özellikle son beş yılda kaygı üzerine oldukça fazla araştırmanın yapıldığını göstermektedir. Nitekim incelemeye alınan 157 çalışmanın 128 tanesi (%82) son beş yıl içerisinde gerçekleştirilmiştir. 2010 ve 2011 yılları ise kaygı üzerine en az çalışmanın (f=2) yapıldığı yıllar olarak öne çıkmıştır. Yıllar ilerledikçe lisansüstü eğitim imkânlarının artması, bunun da araştırmacı sayısını artırması ve yine akademik dergilerin hem sayılarının hem de yayın periyotlarının artması bu artışta etkili olmuştur denilebilir. Türkçe eğitimi üzerine yapılan farklı araştırmalarda (Akaydın ve Çeçen, 2015; Biçer, 2017; Doğan ve Özçakmak, 2014, Özdemir, 2018) araştırmaların yapıldığı yıllara doğru yayın sayılarının arttığının tespit edilmesi bu araştırmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Bu çalışmada incelemeye alınan yıllar içerisinde dikkate değer bir diğer bulgu ise lisansüstü tez çalışmalarının 2019 senesinde makale sayısından fazla olmasıdır. 2019'daki 34 araştırmanın 21'i tez (%58), 15'i makale (%42) olarak yayımlanmıştır. 2010, 2011 yıllarında makale ve tez sayıları eşitken (f=1) diğer yıllarda makale çalışmaları tez çalışmalarından her zaman fazla olmuştur. 2012'deki 5 araştırmanın tamamı da makaledir. Yine makalelerin oran olarak en fazla yayımlandığı diğer seneler 2015 (%80), 2017 (%79) ve 2014 (%75) şeklinde sıralanmaktadır. Çalışmada tezlerden üretilen makaleler dikkate alınmadığı hâlde, makale sayısının tez sayısından fazla olmasında araştırmacıların akademik hayatlarında ortaya koyabilecekleri tez sayısının sınırlı olmasının ancak makale için böyle bir sınırlandırmanın olmamasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Kaygı üzerine yapılan araştırmaların temel dil becerilerine göre dağılımı incelendiğinde ortaya dikkat çekici sonuçlar çıkmaktadır. Çalışmalarda en fazla yazma (f=64) ve konuşma kaygısının (f=57) incelenmesi tercih edilmiş, okuma (f=25) ve dinleme kaygısı (f=17) ise daha geri planda kalmıştır. Yine bireyin temel dil becerileri içerisinde ilk kazandığı beceri olan dinleme, kaygı çalışmalarında en az çalışılan beceri olurken bireyin en son kazandığı beceri olan yazma, kaygı çalışmalarında üzerinde en çok araştırma yapılan beceri olmuştur. Bu sonuç kaygı üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacıların, temel dil becerilerinin anlatma (yazma ve konuşma) boyutunu (%74), anlama (okuma ve dinleme) boyutundan (%26) daha fazla öne çıkardıklarını göstermesi bakımından manidardır. Polatcan'ın (2019) araştırmasında da konuşma becerisi, yazma becerisinden daha fazla incelenmiş olmakla birlikte bu iki dil becerisinin okuma ve dinlemeye göre kaygıya yönelik araştırmalarda daha fazla çalışıldığı belirlenmiştir. Türkçe eğitimi alanındaki araştırmaların eğilimlerini inceleyen çalışmalarda (Bozkurt ve Uzun, 2015; Büyükkiz, 2014; Coşkun, Özçakmak ve Balcı, 2012; Özçakmak, 2017; Varışoğlu, Şahin ve Göktaş, 2013; Yağmur Şahin, Kana ve Varışoğlu, 2013) temel dil becerilerinden yazma ve okumanın daha çok çalışıldığı görülmektedir. Bu durumda dil becerilerinde kaygının yeri söz konusu olduğunda konuşma becerisi öne çıkarken okuma becerisi daha az tercih edilmiştir. Araştırmaların anlatma becerileri üzerine yoğunlaşmasında bireyin yazılı veya sözlü olarak kendini anlatırken daha fazla aktif ve ön planda olmasının kaygıyı tetikleyebileceği hipotezinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların araştırma modellerine bakıldığında tarama çalışmalarının (%60) yarı deneysel çalışmalardan (%27) ve ölçek geliştirme/uyarlama

çalışmalarından (%23) daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Toplamda 73 makalede ve 26 tezde kullanılan tarama modelinde betimsel taramaların (%62) ilişkisel taramalara (%38) göre daha çok öne çıktığı belirlenmiştir. Alandaki başka çalışmalara bakıldığında tarama modelinin sıkça kullanıldığını belirleyen benzer araştırmalara da (Akaydın ve Çeçen, 2015; Baki, 2019; Tok ve Potur, 2015) rastlanmıştır. Ölçek geliştirme/uyarlama çalışmaları da tarama çalışmalarında olduğu gibi büyük oranda makale türündeki yayınlarda tercih edilmiştir. Ölçek geliştirme/uyarlamanın yapıldığı 21 araştırmanın 18'i makale (%86) iken yalnızca 3'ü lisansüstü tez çalışması (%14) olarak dikkat çekmektedir. Yarı deneysel modeldeki çalışmalar ise diğer iki modelin aksine daha çok tezlerde kullanılmıştır. Bu modelin kullanıldığı 45 araştırmanın 30'u lisansüstü tez (%67), 15'i makaledir (%33). Tezlerde daha çok uygulamalı çalışmalara ağırlık verilmesinin bu sonucu ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Yarı deneysel araştırmaların çalışma grubu tercihleri incelendiğinde ise kontrol deney gruplu çalışmaların (%73) tek gruplu çalışmalardan (%27) oldukça fazla olduğu görülmektedir. Yarı deneysel çalışmaların belirli bir yöntemin/teknikinin etkisini belirlemeyi amaçlaması ve sonuçların geleneksel yöntemlerle kıyaslanmasının kontrol deney gruplu çalışmaları artırdığı söylenebilir.

Araştırmalarda kullanılan modellerin temel dil becerilerindeki oranına bakıldığında tarama modelinin bütün dil becerilerinde en fazla yer verilen araştırma modeli olduğu ortaya çıkmıştır. Modelin en fazla kullanıldığı temel dil becerisi ise okuma olmuştur. Nitekim okuma kaygısı üzerine yapılan 25 araştırmanın 21'i bu model kullanılarak yürütülmüştür. Bununla birlikte yazma kaygısı yarı deneysel çalışmalarda, dinleme kaygısı da ölçek geliştirme/uyarlama çalışmalarında daha çok incelemeye alınmıştır.

Öğrencilerin temel dil becerilerindeki kaygılarını ortaya koymayı amaçlayan bilimsel araştırmalarda örneklem/çalışma grubu olarak en çok tercih edilen öğrencilerin ortaokul (%37) ve lisans (%30) öğrencileri ile yabancı uyruklu öğrenciler (%26) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlkokul (%5), lise (%1) ve ön lisans öğrencileri (%1) ise araştırmalarda en az tercih edilen grupları oluşturmuştur. Potur ve Yıldız (2016) ile Alver ve Taştımır'ın (2017) konuşma becerisi, Akaydın ve Çeçen (2015) ile Özdemir'in (2018) okuma becerisi, Tok ve Potur'un (2015) yazma becerisi, Doğan ve Özçakmak (2014) ile Kardeş, Çetinkaya ve Kaya'nın (2018) dinleme becerisiyle ilgili araştırmaların eğilimlerini inceledikleri çalışmalarda da ortaokul ve lisans öğrencileri örneklemelerde en çok yer verilen gruplar olmuştur. Bu sonuçların ortaya çıkmasında Türkçe eğitiminin hedef kitlesinin doğrudan ortaokul öğrencileri olmasının payı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte araştırmacıların kolay ulaşılabilir örneklem tercih edip lisans öğrencileriyle çalışmalarının bu kademedeki öğrencilerin araştırma gruplarında yer alma durumlarını etkilediği de düşünülmektedir. Bu araştırmada yabancı uyruklu öğrencilerle de çalışmaların sıkça yapıldığı tespit edilmiştir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanındaki çalışmaların her geçen gün artmasının bunda etkisi olabileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca ikinci bir dil öğrenmenin bireylerdeki kaygıyı artırmasının muhtemel olduğu, bunun da araştırmacıları yabancı uyruklu öğrencilerle çalışmaya yönlendirmiş olabileceği de söylenebilir.

Temel dil becerilerinin örneklem gruplarına dağılımıyla ilgili bulgular incelendiğinde dinleme, okuma ve yazma kaygısıyla ilgili araştırmaların en çok ortaokul düzeyindeki öğrencilerle gerçekleştirildiği, buna karşın konuşma kaygısıyla ilgili araştırmaların yarıya yakınının (%47) lisans öğrencileriyle yürütüldüğü belirlenmiştir. Lisans öğreniminde uygulamalı derslerin olmasından dolayı öğrencilerin sık sık topluluk önüne çıkmaları

gerektiğinden konuşma kaygısıyla ilgili araştırmaların bu öğrenim kademesindeki öğrenciler üzerine yoğunlaştığı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte konuşma kaygısı, bütün örneklem gruplarında çalışılan tek kaygı türü olarak da dikkat çekmektedir. Dil becerilerinden dinleme ilkokul, lise ve ön lisans; okuma lise, ön lisans ve lisans; yazma da lise seviyesinde çalışılmayan beceriler olmuştur. Dinleme ve okuma becerilerine araştırmalarda genel olarak az yer verilmiş olmasının bu sonucu doğurduğu düşünölmektedir.

Araştırmalarda örnekleme/ çalışma gruplarına alınan öğrenci sayılarına bakıldığında 1-100 aralığındaki öğrenci sayısının ilk sırada (%37) yer aldığı görölmektedir. Bu sonuç, Varışoğlu, şahin ve Göktaş'ın (2013) Türkçe eğitimi alanındaki makalelerin örneklem büyüklüğünün çoğunlukla 31-100, Özdemir'in (2018) okuma eğitimi alanındaki tezlerin örneklem büyüklüğünün çoğunlukla 31-100, Bakı'nin (2019) yabancılara Türkçe eğitimi alanındaki tezlerin örneklem büyüklüğünün ise çoğunlukla 11-100 öğrenci olduğu şeklinde elde edilen sonuçlarla benzerdir. 1-100 arası öğrenci ile çalışılan araştırmaların %66'sında yarı deneysel model kullanılmıştır. Bu tür araştırmalarda uygulama yapılması ve örneklemin sınıf mevcutlarıyla sınırlı tutulması, yarı deneysel modellerin örneklem sayılarının az olmasında temel etkindir. Buna karşın tarama modelindeki çalışmalar oran olarak daha çok 301-400, ölçek geliştirme/uyarlama çalışmaları da 500 ve üzeri öğrenci sayısının olduğu gruplarla gerçekleştirilmiştir. Ölçek geliştirmelerde çalışma grubunu oluşturan sayının belirlenmesi konusunda Tabachnick ve Fidell'in (1996; akt. Melanlıoğlu, 2013) faktör analizi için verdiği "300 kişi 'iyi', 500 kişi 'çok iyi' ve 1000 kişi 'mükemmel'" ölçütünün araştırmacılar tarafından dikkate alındığı görölmektedir.

Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan bazı araştırmalarda çeşitli değişkenlerin kaygıya anlamlı etki edip etmediği sorusuna da araştırmacılar tarafından cevap aranmış ve çalışmaların araştırma sorularında bu değişkenlere yer verilmiştir. Bu araştırmada incelemeye alınan 157 çalışmanın 95'inde bu tür bir duruma rastlanmıştır. Değişkenlere yer verilen bu çalışmalarda en fazla üzerinde durulan değişken ise cinsiyet (%96) olmuştur. Yine sınıf düzeyi (%47) değişkeni de araştırmacıların incelemeye uygun buldukları değişkenlerden biri olarak öne çıkmıştır.

Kaynakça

- Akaydın, ř., & Çeçen, M. A. (2015). Okuma becerisiyle ilgili makaleler üzerine bir içerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 40(178), 183-198. DOI: 10.15390/EB.2015.4139
- Akgün, A., Gönen, S., & Aydın, M. (2007). İlköğretim fen ve matematik öğretmenliği öğrencilerinin kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 283-299.
- Altunkaya, H. (2017). İlkokul beşinci sınıf öğrencilerinin okuma kaygıları ile okuduğunu anlama becerileri arasındaki ilişki. *International Journal of Language Academy*, 5(3), 106-121. DOI: 10.18033/ijla.3594
- Alver, M., & Taştemir, L. (2017). Konuşma becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(3), 451-462.
- Arslan, A. (2017). Ortaokul öğrencilerinin dinleme kaygıları ve akademik özyeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies*, 1(1), 12-31.
- Ateş, A., & Akaydın, ř. (2015). Ortaokul öğrencilerinin yazma kaygılarının incelenmesi: Malatya ili örneği. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 16, 24-38.

- Ateş, M. (2018). Ortaokul öğrencilerinin dinleme kaygılarının incelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(19), 139-153.
- Aydın, S., & Takkaç, M. (2007). İngilizceyi ikinci dil olarak öğrenenlerde sınav kaygısının cinsiyet ile ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 259-266.
- Bağcı, H., & Baz, D. (2019). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin okuma kaygıları. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 195-210. DOI: 10.17556/erziefd.459424
- Baki, Y. (2019). Yabancılara Türkçe öğretimi alanındaki araştırma eğilimleri. *International Journal of Language Academy*, 7(3), 22-41. DOI: 10.18033/ijla.49
- Baş, G. (2013). Yabancı dil öğrenme kaygısı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 49-68.
- Berk, R. R. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde elektronik dinletilerin dinlediğini anlama başarısı ve dinleme kaygısına etkisi* (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>
- Biçer, N. (2017). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yayınlanan makaleler üzerine bir analiz çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 236-247. DOI: 10.5505/pausbed.2017.69772
- Bozdam, A., & Taşğın, Ö. (2011). Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 13 (1), 44-53.
- Bozkurt, Ü. B., & Uzun, N. E. (2015). Türkçenin eğitimi-öğretimine ilişkin bir alan yazını değerlendirmesi: Uluslararası bilimsel toplantılarda eğilimler/yönelimler. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-15.
- Büyükkız, K. K. (2014). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında hazırlanan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 203-213.
- Cattell, R. B., & Scheier, İ. H. (1958). The nature of anxiety: A review of thirteen multivariate analyses comprising 814 variables. *Psychological Reports*, 4, 351-388.
- Coşkun, E., Özçakmak, H., & Balcı, A. (2012). Türkçe eğitiminde eğilimler: 1981- 2010 yılları arasında yapılan tezler üzerine bir meta-analiz çalışması. E.Yılmaz vd. (Ed.), *Türkçenin eğitimi öğretimi üzerine çalışmalar* içinde (s. 204-212). Ankara: Pegem.
- Cüceloğlu, D. (2012). *Yeniden insan insana*. İstanbul: Remzi.
- Doğan, T., & Çoban, A. E. (2009). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 157-168.
- Doğan, Y., & Özçakmak, H. (2014). Dinleme becerisinin eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(2), 90-99.
- Dönmez, B., & Gündoğdu, K. (2016). 2000-2016 yılları arasında Türkçe öğretim programları alanında yayımlanan makale ve tezlerin analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 2109-2125.
- Hay, M. C. (2009). Anxiety, remembering, and agency: Biocultural insights for understanding sasaks' responses to illness. *ETHOS-Journal of the Society for Psychological Anthropology*, 37(1), 1-31. DOI: 10.1111/j.1548-1352.2009.01029.x.
- İşeri, K., & Ünal, E. (2012). Türkçe öğretmen adaylarının yazma kaygı durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2),67-76.
- Karakoç Öztürk, B. (2016). Bir eylem araştırmasının öğrencilerin öykü yazma becerilerine yönelik algılarına ve yazma kaygılarına etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(3), 390-415.

- Karakuş Tayşi, E., & Taşkın, Y. (2018). Ortaokul öğrencileri için yazma kaygısı ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 1172-1189.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Karçiç, A., & Çetin, M. (2015). Yabancı dil Türkçe öğreniminde konuşma becerisinin gelişimini engelleyen kaygılar üzerine (Bosna Hersek örneğinde). *Turkish Studies*, 10(11), 971-986.
- Kardaş, M. N., Çetinkaya, V., & Kaya, M. (2018). 2005-2017 yılları arasında dinleme eğitimi üzerine yapılmış akademik çalışmaların eğilimleri üzerine bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 21-32.
- Katranç, M., & Kuşdemir, Y. (2015). Öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının incelenmesi: Sözlü anlatım dersine yönelik bir uygulama. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 415-445.
- Kavruk, H., & Deniz, E. (2015). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları (Samsun ili örneği). *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 15, 63-89.
- Kılıç, Y., & Arslan, A. (2018). Çeşitli değişkenler açısından Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin yazma kaygısı durumları. *EKEV Akademi Dergisi*, 22(74), 347-358.
- Kuru, O. (2018). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin konuşma kaygılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(4), 2193-2206.
- Kuşdemir, Y., & Katranç, M. (2016). Okumada kaygı ve anlama: Ana fikri bulamıyorum öğretmenim. *Eğitim ve Bilim*, 41(183), 251-266. DOI: 10.15390/EB.2016.4951
- Küçük, S., & Kaya, E. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ile ilgili hazırlanan tezlerde geçen anahtar kelimelere yönelik içerik analizi. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 442- 456. DOI: 10.7596/taksad.v7i5.1880
- Maden, A., & Durukan, E. (2016). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme kaygıları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (5)4, 1945-1957.
- Melanlıoğlu, D. (2013). Ortaokul öğrencileri için dinleme kaygısı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 851-876.
- Melanlıoğlu, D., & Demir, T. (2013). Türkçe öğrenen yabancılar için konuşma kaygısı ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 389-404.
- Mohamadi, M., Alishahi, Z., & Soleimani, N. (2014). A study on test anxiety and its relationship to test score and self-actualization of academic EFL students in Iran. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 98, 1156-1164.
- Özdağ, F., & Aral, N. (2005). Baba yoksunu olan ve anne-babası ile yaşayan çocukların kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 6(2), 255-267.
- Özdemir, S. (2018). Okumaya ilişkin lisansüstü araştırmaların eğilimleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 1161-1178.
- Özçakmak, H. (2017). Türkçe eğitimi lisansüstü araştırmalarında yeni yönelimler (2011-2015). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(3), 1607-1618.
- Polatcan, F. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmaların incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(1), 205-216.
- Potur, Ö., & Yıldız, N. (2016). Konuşma becerisi alanında yapılan akademik çalışmaların eğilimleri. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 18, 27-40.

- Sallabaş, M. (2012). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin konuşma kaygılarının değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 7(3), 2199-2218.
- Sevim, O., & Gedik, M. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinin konuşma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52, 379-393.
- Şahin, N. (2019). Çeşitli değişkenler açısından ortaokul öğrencilerinin okuma kaygılarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 14(5), 2675-2691. DOI: 10.29228/TurkishStudies.32720
- Şen, Ü., & Boylu, E. (2015). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen İranlı öğrencilerin konuşma kaygılarının değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 13-25.
- TDK. (2010). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tiryaki, E. N. (2012). Üniversite öğrencilerinin yazma kaygısının çeşitli değişkenler açısından belirlenmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 14-21.
- Tok, M., & Potur, Ö. (2015) Yazma eğitimi alanında yapılan akademik çalışmaların eğilimleri (2010-2014 Yılları). *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(4), 1-25.
- Ültaş, İ. (2005). Öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik matematik kaygı ölçeği (MKÖ-Ö)'nün geliştirilmesi ve matematik kaygısına ilişkin bir değerlendirme (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>
- Ürün Karahan, B. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının yazma kaygıları ile yazma alışkanlıkları arasındaki ilişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 3065-3075.
- Ürün Karahan, B. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme ve konuşma kaygılarının dinleme öz yeterlikleri ile ilişkisinin incelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(3), 72-82. DOI: 10.15345/iojes.2018.03.005
- Varişoğlu, B., Şahin, A., & Göktaş, Y. (2013). Türkçe eğitimi araştırmalarında eğilimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitimi Bilimleri*, 13(3), 1767-1781. DOI: 10.12738/estp.2013.3.1609
- Yağmur Şahin, E., Kana, F., & Varişoğlu, B. (2013). Türkçe eğitimi bölümlerinde yapılan lisansüstü tezlerin araştırma eğilimleri. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 356-378.
- Yaman, H., & Suroğlu Sofu, M. (2013). Öğretmen adaylarına yönelik konuşma kaygısı ölçeğinin geliştirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 41-50.
- Yaman, H., & Can, A. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler için dinleme kaygısı ölçeği geliştirme: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Online Journal of Educational Sciences*, 7(2), 220-230. DOI: 10.15345/iojes.2015.02.018
- Yemenici, H. (2019). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin yazma kaygıları üzerine bir araştırma (Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldız, B. R. (2011). Kaygının dikkat süreçleri üzerine etkisinin olaya ilişkin potansiyeller ile değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>
- Yılmaz, G. (2018). Ortaokuldaki sığınmacı öğrencilerin konuşma kaygılarının değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Karşılaştırmalı Eğitim Çalışmalarına Bir Örnek: Teorik ve Uygulamalı Amerikan Eğitimi (1927-1928)

Gönül Türkan Demir^{a, b}

Özet

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerdeki hızlı artış toplumlar arası etkileşimlerin de hızlanmasına imkan sağlamıştır. Her toplum için önemli olan eğitim kavramı da bu gelişmelerden etkilenmiş ve karşılaştırmalı eğitim araştırmaları önem kazanmıştır. Bu çalışmada karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının Türkiye’deki ilk örneklerinden biri olarak kabul edilebilecek bir serinin analizi gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma olarak tasarlanan çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. 1927-28 yıllarında yayınlanan 11 eserden oluşan seride ulaşılabilen 7 eser incelenmiştir. Osmanlıca olan orijinal metinlerin günümüz Türkçesine transkripsiyonları yapılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın niteliğinin artırılması için inanılabilirlik, nakledilebilirlik ve doğrulanabilirlik kriterleri dikkate alınmıştır. İncelenen eserlerde Amerika eğitim sisteminin tarihi, ilk, orta ve mesleki eğitim, halk eğitimi gibi konuların ele alındığı görülmüştür. Eserlerde, Amerikan eğitim sisteminin tüm yönleriyle ele alındığı ve yeni kurulan cumhuriyete eğitim sistemini oluşturması sırasında bir fikir verilmesi amacının güdüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın hem karşılaştırmalı eğitim hem de Türk eğitim tarihi çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Karşılaştırmalı Eğitim
Cumhuriyet’in İlk Yılları
Amerikan Eğitim Sistemi
Amerikan Eğitim Tarihi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 15.05.2020
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.738125

An Example of First Years of Republic Comparative Education Studies: Theoretical and Applied American Education (1927-1928)

Abstract

The concept of education, which is important for every society, has been affected by developments and comparative education research has gained importance. In this study, a series had been analysed which can be considered as one of the first examples of comparative education studies were carried out in Turkey. The document review method was used in the study designed as qualitative research. 7 works that can be reached in the series consisting of 11 works published between 1927-28 were examined. In order to increase the quality of the study, the credibility, transferability and verifiability criteria were taken into consideration. In the studies examined, it was observed that the subjects such as the history of the American education system, and public education were discussed. As a result of the analysis, it was concluded that the works were addressed in all aspects of the American education system and that the aim was to give an idea to the newly established republic during the establishment of the education system. It is thought that the study will contribute to both comparative education studies and Turkish education history studies.

Keywords

Comparative Education
First Years of Republic
American Education System
History of American Education

About Article

Received: 15.05.2020
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.738125

^a İletişim Yazarı: g.demir@amasya.edu.tr (Buraya çalışmadan sorumlu yazarın e-posta adresini yazınız.)

^b Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Amasya ve ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6056-4137>

Giriş

Eğitim sistemleri toplumlar tarafından kendi milli ve kültürel unsurları çerçevesinde şekillendirilmektedir. Dünyada meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucunda iletişim imkanlarının artması toplumlar arası etkileşimlerin de hızlanmasına olanak sağlamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak farklı toplumların eğitim alanında da birbirinden etkilendikleri ve birbirlerini etkiledikleri görülmektedir. Özellikle eğitim sisteminin çağın gerisinde kalmasından endişelenen toplumların kendilerinden daha ileri düzeyde olan toplumların eğitim sistemlerini incelemeleri sonucunda karşılaştırmalı eğitim konusu önem kazanmıştır (Ergün, 1985, 2-3).

Karşılaştırmalı eğitim Ergün (1985, 3) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir; “Karşılaştırmalı Eğitim, çeşitli toplumlarda, ülkelerde, bölgelerde ve tarihi dönemlerde uygulanan, eğitim sistemlerini bazen bütün olarak bazen de bir kaç yönden karşılaştırarak ortak ve farklı yönleri tespit edip bundan eğitim teori ve pratiğinde, eğitim politikasında, eğitim planlamasında ve reformlarında, uluslararası ilişkilerin yumuşatılmasında ve bir barış ortamı sağlanmasında yararlanılmaya çalışılan bir bilimdir”. Yıldırım ve Türkoğlu (2018, 32) tarafından ise; “Karşılaştırmalı eğitim, farklı ülkelerin eğitsel olgularını kendi kültürel, ekonomik, politik ve toplumsal koşulları içerisinde anlama uğraşısı veren ve benzerlik ve farklılıklarını karşılaştıran bir bilim dalı olarak” tanımlanmıştır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi ülkeler ihtiyaç duydukları alanlar başta olmak üzere eğitimin her alanında diğer ülkeleri takip etmektedir.

Türk toplumunda da özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerçekleştirilen modernleşme çalışmaları sırasında her alanda olduğu gibi eğitim alanında da diğer ülkelerin eğitim sistemlerinin incelenmeye ve örnek alınmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle Tanzimat Fermanının ilanından sonraki süreçte ilk olarak askeri alanda başlatılan batılılaşma çabasının zamanla sosyal, kültürel ve eğitim sahasında da gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Islahat Fermanı ile eğitim konusunda özellikle azınlıklara ve yabancılara tanınan haklarla birlikte Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesinde azınlık ve yabancı okullarının hızla artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Avrupalı ve Amerikalı misyonerler tarafından açılan bu okullar sadece kendi cemaatlerinden değil Türk ve müslümanlardan da öğrenci kabul etmekteydiler. Amerikalı misyonerler tarafından 1891 yılına kadar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde 9 kolej açılmıştır. Amerikan Board teşkilatının destekleriyle faaliyetlerine devam eden bu okulların Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Milli Mücadele döneminde Türk milleti aleyhine yürütülen faaliyetlerin merkezi durumuna geldikleri görülmektedir (Halifeoğlu-Kuzgun ve Tangülü, 2013, 139-143; Potukoğlu ve Büyüktolu, 2020, 2005-2015).

Kültürel mirasını Osmanlı'dan devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında gerçekleştirilen yenilik hareketlerinin de amacı ülkeyi çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmak olmuştur. Milli mücadele yıllarından itibaren modern ve milli bir Türk eğitim sisteminin temelleri atılmaya çalışılmıştır (Okur, 2005, 99-107). Yapılan yeniliklerde üzerinde en çok durulan nokta milli ve laik eğitim anlayışı olmuştur. Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere dönemin eğitimcilerinin tamamı Batıdan örnek alınan uygulamaların Türk kültürüyle özleştirilmesi noktasına dikkat etmişlerdir. Eğitimin geçmişin eski ve çağ dışı kalmış anlayışlardan uzaklaşması ve cumhuriyetin hedefleriyle tutarlı bir hale getirilmesi için çaba gösterilmiştir (Ekiz, 2007). 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edilmesi eğitimde birliğin sağlanması, eğitim sisteminin modern, milli ve laik bir kimliğe kavuşması

noktasında en önemli adım olmuştur. Bu süreçten sonra özellikle azınlık ve yabancı okullarının durumları konusu Türkiye ve diğer ülkeler arasında zaman zaman tartışmalara hatta krizlere sebep olabilecek noktaya ulaşmıştır. Özellikle Türkiye’de bulunan Amerikan okullarının faaliyetlerinin Türk eğitim sisteminin laik yapısıyla çelişmesi sonucunda 1927-1928 yıllarında Türk-Amerika ilişkilerinde gerilimin yükseldiği görülmektedir (Armaoğlu, 1997, 5-15). Yaşanan bu tarz olumsuzluklara rağmen eğitim sisteminin modernleştirilmesi noktasında milli ve laik anlayışa ters düşülmediği sürece farklı ülkelerin eğitim sistemlerinin her alanda yakından takip edildiği ve örnek alındığı anlaşılmaktadır (Demir, 2017, 21-29).

Modern eğitim anlayış ve yöntemlerinin yeni kurulan cumhuriyete yansımalarının üç farklı şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bunlar,

- Doğrudan Batılı eğitim uzmanlarının ülkeye davet edilmesi ve görüşlerini bildiren raporlar hazırlamaları yoluyla, (Okur, 2005, 103-105).
- Avrupa ve Amerika’ya gönderilen Türk eğitimciler tarafından sunulan raporlar ve hazırlanan yayınlar yoluyla,
- Avrupa ve Amerika’daki eğitim-öğretim anlayışlarıyla ilgili süreli yayınlarda yer verilen çeviri metinler ve tercüme edilerek yayınlanan telif eserler yoluyla (Okur, 2005, 107).

Bu bağlamda yukarıda bahsedilen raporlar ve yayınlar incelendiğinde, eğitim sisteminin şekillendirilmesi, müfredatlar, ders kitapları, öğretim yöntem ve teknikleri gibi konularda yeni oluşturulan eğitim sistemini etkiledikleri ve şekillendirdikleri yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Yalçın, 2019; Bülbül, 2009; Kartal, 2016).

Kartal (2016) tarafından yapılan araştırmada Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı uzman raporlarına göre Türk eğitim sistemindeki ezbercilik sorunu incelenmiştir. Yabancı uzman raporlarıyla ilgili olarak Yalçın (2019) tarafından Cumhuriyet dönemi yabancı uzmanlarından J. Dewey ve B. Parker’ın raporlarında “iyi vatandaş” algısı incelenmiştir. Karşılaştırmalı eğitimle ilgili literatür incelendiğinde doğrudan Amerikan eğitim sistemi üzerine (Özçakır, 2019 ; Kesgin, 2015; Demirtaş, 1993) yapılan çalışmaların yanında Türk - Amerikan eğitim sistemlerinin karşılaştırıldığı (Baş, 2013; Eskimen, 2016) ve Türk eğitim sistemiyle Amerika dahil farklı ülkelerin bir arada karşılaştırıldığı (Aksu, 2008; Bolat, 2016) çalışmalara ulaşılmıştır. Kuru-Çetin, Korkmaz ve Öner (2017) tarafından yapılan çalışmada karşılaştırmalı eğitim alanında yapılan makaleler ve tezler incelenmiş ve özellikle 2010-2015 arasında bu alanda yapılan çalışmalarda sayısal olarak bir artış gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Karşılaştırmalı eğitim alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde hem Amerikan eğitimiyle ilgili hem de Türk-Amerikan eğitim sistemlerinin karşılaştırılmasıyla ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Türk eğitim tarihinde karşılaştırmalı eğitimin örnekleriyle ilgili detaylı çalışmalara ulaşılamamıştır. Bu çalışmada incelenen Amerikan eğitim sistemini anlatan eserler 1927-1928 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu eserlerin içerikleri incelendiğinde günümüzde yapılan çalışmaların ilk örneklerinden olduğu ve son dönem çalışmalarının tarihsel alt yapılarının oluşturulması açısından önem taşıdığı düşünülmüştür. Ayrıca incelenen eserlerin yayın yıllarının Türkiye ile Amerika arasında Türkiye’deki Amerikan okullarının durumuyla ilgili yaşanan kriz dönemiyle uyuşması bu eserlerin yayınlanma amacı konusunda da farklı yorumlara kapı aralamaktadır. Bununla birlikte Amerika eğitim sisteminin o dönemlerde nasıl olduğunun ortaya konulmasıyla günümüzde yapılan Amerika-Türkiye bazlı karşılaştırmalı

eğitim çalışmalarına da teorik alt yapı oluşturabilecek olması araştırmacının önemini arttırmaktadır. Yine eserlerin müellifleri incelendiğinde çoğunun o dönemde Türkiye’de görev yapan Amerikalı eğitimciler olması dönemin özelliklerinin anlaşılması açısından da çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bir konuda derinlemesine bilgi toplamayı amaçlayan nitel araştırma yaklaşımı, özellikle tarihsel temelli araştırmalarda sıklıkla tercih edilmektedir. Bu çalışma, Cumhuriyet döneminde karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının ilk örneği olarak kabul edilebilecek bir dizi eserin incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma modeli olarak doküman incelemesi yöntemi seçilmiştir. Doküman incelemesi nitel araştırmalarda veri toplama aracı olarak kullanılabilir gibi özellikle tarihsel süreçlerin incelendiği çalışmalarda tek başına araştırma yöntemi olarak da kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 217). Bu çalışmada tek başına araştırma modeli olarak kabul edilen doküman incelemesinin tüm aşamalarına dikkat edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada incelenen eserler 1927-1928 yıllarında yayınlanmıştır. Amerikan eğitim sisteminin tüm yönleriyle ele alındığı seri, 11 adet eserden oluşmaktadır. Eserlerin isimleri, yazarları, yayın yerleri ve yayın yılları tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Amerikan Eğitim Sistemiyle ilgili Yayınlanan Serinin Künye Bilgileri

Eserin Adı	Yazarı	Yayın Yeri	Yılı
1. Amerika Müttehid Hükümetleri Maarif Tarihçesi	Chicago Darulfünun Terbiye Şubesi Mezzunlarından Marion A. - Nosser M.A.	Akşam Matbaası - İstanbul	1927
2. Amerika’da Tali Tahsil ve Amerikan Resmi Mektepler Sistemi	(Colombia) Darulfünun ve New York Teachers Collage’i Profesörlerinden Prof. Paul Monroe	Marifet Matbaası - İstanbul	1928
3. Amerika’da Erkeklerle Mahsus Yüksek Tahsil	Chicago Darulfünun Terbiye Şubesi Mezzunlarından, İzmir Enternasyonal Kolej Müdürü Dr. Cass Arthur Reed	Suhulet Matbaası - İstanbul	1928
4. Amerika’da Kadınlara Mahsus Yüksek Tahsil	İstanbul Kız Koleji Sabık Müdürü Dr. Mary Mills Patrick	Selamet Matbaası - İstanbul	1928
5. Tali ve Ali Mekteplerde Kulüp Teşkilatı	Mr. Ernest Heden	Yayın yeri yok	1928
6. Amerika Maarifinde Spor Programı	Mr. Chester Toben	Yayın yeri yok	1928
7. Amerikanın Müttehid Hükümetlerinde Mesleki Talim ve Terbiye	Robert Kolej Muallimlerinden Prof. Scipio	Selamet Matbaası - İstanbul	1928
8. Kurslar ve Halk Dershaneleri	Dr. Fred Goodsel	Yayın yeri yok	1928
9. Amerika’da Maarif - İdare-i Maliye ve Kavanin	Beyrut Amerikan Darulfünunu Müdürü Bayard Dodge	Selamet Matbaası	1928

10. Talim ve Terbiye ve Halk (Maarif Sistemi ve Cemiyet)	Miss Margaret White	Selamet Matbaası - İstanbul	1928
11. Amerikan Terbiye Prensipleri Hülasası	Yazar yok	Yayın yeri yok	

Çalışmada İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığından dijital olarak ulaşılan 1, 2, 3, 4, 7, 9, 10 numaralı eserlerin içerik analizi yapılmıştır. 5,6,8 ve 11 numaralı eserlere ulaşılamamıştır. Bu eserlerle ilgili künye bilgileri ulaşılan eserlerde verilen listelerde bulunmaktadır. İçerik analizinin yapılmasının amacı, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları araştırmanın amacına uygun olarak okuyucunun anlamlandırabileceği bir şekilde düzenlemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 259).

Bu çalışmada incelenen metinlerin içerik analizinin yapılması için öncelikle günümüz Türkçesine transkripsiyonları yapılmıştır. Daha sonra her eser kendi içinde değerlendirilmiş ve orijinal metinlerden yola çıkarak temalar belirlenmiştir. Bu temalar şu şekildedir;

- Amerika eğitim tarihi ve eğitim sisteminin idari yapısı
- Amerika'da orta öğretim
- Amerika'da yüksek öğretim
- Amerika'da mesleki ve teknik eğitim
- Amerika'da eğitim ve toplum ilişkisi

Eserlerin orijinal metinleri oldukça ayrıntılı olduğu için bulgular kısmında önemli görülen ve eserleri kısaca özetleyecek içeriklerin verilmesi çalışmanın amacına uygun görülmüştür. Eserlerin tamamının künye bilgileri tablo 1'de verildiği için bulgular kısmında sadece doğrudan alıntı yapılan eserlere ait kaynak gösterme yapılmış ve doğrudan alıntı yapılan eserler kaynaklar listesine de eklenmiştir.

Çalışmanın niteliğinin artırılması için geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasında nitel araştırmanın doğasına uygun olan inanılabilirlik, nakledilebilirlik ve doğrulanabilirlik kavramları dikkate alınmıştır (Merriam, 2013, 201). Bu aşamada inanılığın ve doğrulanabilirliğin sağlanması için araştırmacı tarafından yapılan transkript çalışması için uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman kontrolünden geçen transkript metinleri üzerinde içerik analizi gerçekleştirildikten sonra nakledilebilirliğin sağlanması için belirlenen temalarla ilgili olarak da ayrı alan uzmanlarından görüş istenmiştir. Bulgular kısmında verilen içeriklere uzman görüşleri sonunda son şekli verilmiştir.

Bulgular

İncelenen eserlerin tamamında ilk olarak eserlerin hazırlanış amacının okurlara anlatıldığı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde yayıncılar amaçlarını şu şekilde ifade etmişlerdir;

“Amerika’da teorik ve uygulamalı eğitim” hakkında yayınlanacak olan bir kaç broşürde, eğitim sahasında umumiyetle alaka ve anlayış uyandırmak amacı takip edilmiştir. Bu seride Amerikan eğitim ve öğretimine ait çeşitli konular kısa ve hakiki bir surette tasvir edilecektir. Herkesin okuyup anlayabileceği bir üslupla yazılacak olan bu makalelerde umumi ve sarif eğitim esaslarından bahsedilecek ve bunların bugünkü günde Amerika’da nasıl tatbik

edilmekte olduğu canlı misallerle gösterilecektir. Naşirler eğitim sahasındaki tettebularını aynı zamanda ilmi bir tarzda yürütmek emelindedirler. Hem Türkiye'nin hem Amerika'nın eğitimciliğine az çok vakıf olan kimseler, pek geniş eğitim sahasında Türk okuyucularını alakadar edecek konuları başarıyla seçebileceğinden serinin tertibinde bu gibi kimselerin çalışması temin edilmiştir (Amerikan Müttehit Hükümetleri Maarif Tarihçesi, 1927, 4).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi yayınlanacak olan serinin Türk eğitimcilerine fikir vermesi amaçlanmış ve o dönemde Amerika'daki uygulamalardan Türk eğitimcilerine katkı sağlayabileceği düşünülen konulara yoğunlaşmıştır. Bunun için yazarların hem Türkiye'yi hem Amerika'yı bilen kimselerden seçtikleri belirtilmiştir. Eserler incelendiğinde herhangi bir kurum ya da kuruluşun talebi üzerine hazırlandığına dair bir ifadeye ulaşılamamıştır. Broşürlerin özel matbaalarda bastırılmış olması da kişisel çabalar sonucunda yayınlandığını düşündürmektedir. Ayrıca eserlerin yayınlandığı dönemde Türkiye ve Amerika arasında yaşanan okul krizinin bu eserlerin hazırlanmasında etkili olduğunu düşünmekte mümkündür. Eserlerin yazılış amacındaki ifadelerden de Türk eğitimcileri ve dahası halk arasında *(herkesin okuyup anlayabileceği bir üslupla yazılacak olan bu makaleler ...)* Amerikan eğitimine bir yakınlık oluşturma çabası olduğu düşünülebilir.

Amerika Eğitim Tarihi ve Eğitim Sisteminin İdari Yapısı

İncelenen eserlerden 1 ve 9 numaralı eserlerin içeriklerinde Amerika eğitim tarihi ve eğitim sisteminin idari yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler verildiği görülmektedir. Amerika eğitim tarihinin anlatıldığı 1 numaralı eserin giriş kısmında Amerika eğitiminin gelişim süreciyle ilgili dikkate alınması gereken noktalara değinilmiştir. Bu noktalar şöyle ifade edilmiştir;

1626 senesinde Amerika'ya yerleşen bir kaç muhacir ailenin çocuğu mütevazih küçük kulübelerin mutfaklarında, analarından alfabeyi güçlkle öğrenmeye çalışırken, bugün binlerce mükemmel kolejlerde küçük büyük binlerce insan muntazaman tahsil görmektedir. ... Bu tekamülü layıkıyla anlayabilmek için aşağıdaki noktalar nazar-ı itibare alınmalıdır:

Müttehid hükümetlerinde asri maarif 300 senelik bir tekamülün mahsulüdür.

Milletin tekamül uğrındaki müthiş mücadelelerinde, her yeni devir yeni ihtiyaçlar, yeni mesuliyetler, yeni emeller doğurmuş ve maarif bunları tatmin etmeye çalışmıştır.

İptidai muhacirlerin İngiltere'den getirdikleri ananeler, sonra Avrupa'dan maarif için iare (verme) edilen tatbikat ve nazariyat örnekleri; vakit vakit zamanın, mekanın ve halkın ihtiyaçlarına göre değiştirilmiş ve tadil edilmiştir.

"Amerika Müttehid Hükümetlerinde Maarifin Tekamülü" hakkında bir tarihçe yazmak, bütün milletin tarihçesini yazmak demektir (Marion ve Nossler, 1927, 7-8).

Yazar bu ifadelerden sonra serinin devam eden yayınlarında Amerika eğitimiyle ilgili farklı noktalara temas edileceği için eğitim tarihiyle ilgili olarak olabildiğince kısa bir eser (orijinal metin 64 sayfa) hazırladığını da belirtmiştir. Eser, Amerikan Talim ve Terbiyesinin Başlangıçları- Koloni Devri (1620-1750), Genç Cumhuriyet Mektepleri - İlanı İstiklalden (takribi 1882) Harp Dahili Ferdasına kadar (1870) ve Asri Maarif Hareketi (takriben 1870 den zamanımıza kadar) şeklinde üç ana bölümden oluşturulmuştur.

Bu bölümlerden ilki olan ve Amerikan tarihinde Koloni Devri olarak kabul edilen 1620-1780 yılları arası dönemin anlatıldığı bölümde Amerikan siyasi tarihiyle bağlantılı olarak eğitim alanında yapılan ilklerden bahsedilmiştir. Sömürge döneminde Yeni İngiltere (New England)

de ilk ve orta öğretim, Sömürge döneminde kızlar ve kadınların eğitim ve öğretimi, sömürge döneminde yüksek teknik eğitim, sömürge döneminde Yeni İngiltere’de üniversite eğitimi, kolonilerde üniversite eğitiminin kuruluş ve gelişimi alt başlıklarına yer verilmiştir.

1882-1870 yılları arası dönemin anlatıldığı ikinci bölüm Genç Cumhuriyetin Mektepleri başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde ele alınan konu başlıkları ise şu şekildedir; Semt mektepleri sisteminin zuhuru, Devletin ilk mektepleri ücretsiz olarak vücuda getirmesi için mücadele, İptidai tahsilinin devlet nezaretine geçmesi, Talim ve terbiyenin laikleşmesi, Genç cumhuriyette iptidai mekteplerinin hali, Ücretsiz tahsil sisteminin iptidai-den yüksek mekteplere de teşmili, 19. asırda hükümet High School’u, Normal Schools denilen muallim mekteplerinin zuhuru, Genç cumhuriyetin kolejleri ve darülfünunları, İnas için âli tahsil, 19. asrın sonlarına doğru maarifin ahval-i umumiyesi (mecburi devam-mektepler dahilinde terakkiyat).

1870 yılından eserin yayınlandığı dönem olan 1927 yılına kadar olan dönem ise üçüncü bölümde Asri Maarif Hareketi başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölümün içeriğini ise Talim ve terbiye telakkilerinde yenilik, Cemahir-i müttehida de talim ve terbiye sahasında görülen teceddüdâtın (ıslahatlar) neticeleri (ana mektepleri, teknik talim ve terbiye, darülfünun tekamülü, maarifin 20. asırda inkişafı), Kıyas ilmi hareketi, Junior High School hareketi, Halihazırda talim ve terbiye vecihleri başlıkları altında değinilen konular oluşturmaktadır.

Eserin son kısmında yazar Amerikan eğitim tarihini kısaca şu sözlerle özetlemiştir;

Müttehida-i Amerika maarif tarihinin şu hülasası; Bu memlekette şimdiye kadar talim ve terbiyeye iki muhtelif nokta-i nazardan bakıldığını ispata kifayet eder: Bir hükümet-i mutlağın idaresinde iken talim ve terbiyeye ailevi, hususi mahiyeti haiz bir şeymiş gibi bakılırdı; inkılaptan sonra ise, millet demokrasi ile karşı karşıya gelince, maarif hakkında nokta-i nazar değişti. Çocuk, heyet-i içtimaiyenin malı addedilerek onun tenviri ve her hususta terakkisi vesaitinin ihzarı mecburiyeti hissedildi. ... Eyalet, şuurlu vatandaşlar tarafından intihab edilecek liyakatli rehberlerde fedakarlığın yüz misli bir mükafat istihsal edeceğini ümit ediyordu ve bu kanaatlerinde aldanmadılar. (Marion ve Nosser, 1927, 63-64).

İncelenen seride 9 numaralı eserde Amerika Eğitim sisteminin ekonomik kaynakları ve eğitim sistemini oluşturan kanunlarla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Eserin başında yazar tarafından Türkiye’de eğitime bakış açısı ve Amerikan eğitim sisteminin farklı yapısı üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kısımda yazar, Türkiye’de eğitim sistemi denilince akla ilk olarak Fransa ve Almanya gibi merkezi Avrupa devletlerinin eğitim sistemlerinin geldiğini ifade edilmiştir. Merkezi bir idari yapıya sahip olan bu devletlerde eğitimin tek merkezden yönetildiği ve eğitim bakanlığı sayesinde ülkenin her yerinde aynı derecedeki eğitim kademelerinde aynı programın uygulandığı, aynı kitapların okutulduğu dile getirilmiştir. Bu tip merkezi eğitim anlayışı çerçevesinde düşünüldüğünde Amerikan eğitimini anlamanın güç olacağı şu sözlerle ifade edilmiştir;

Amerika maarifi hakkında umumi bir fikir edinmek istersek evvela bilmeliyiz ki orada bütün memlekete teşmil edilen yalnız bir sistem yoktur. Zaten müttehid hükümetler cumhuriyeti merkezi bir hükümetten ibaret değildir, ayrı ayrı 48 hükümetin ittihadından müteşekkildir. Onu Türkiye gibi tek bir memleket olarak düşünmemeliyiz.

Bu hükümetlerden bazıları Mısır kadar sıcak, bazıları Rusya kadar soğuktur; bazıları sahilindedir ve ahali gemicilik ve balıkçılık ile uğraşır, diğer hükümetlerde yaşayan ahali ise ömründe bir gemi görmemiş ve tuzlu su tatmamıştır. Bir çok hükümetlerde zenciler yaşar. Bunlarda

bilhassa şeker kamışı ve pamuk ziraatı ile uğraşır. Daha başka hükümetlerde madencilik ve arpa ziraatı başlıca meşguliyeti teşkil eder. Bu kısımda ahali beyazlardan mürekkeptir (Dodge, 1928, 6-7).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi tek bir eğitim sisteminin uygulanmamasının en önemli sebebinin eyaletlerin beşeri, ekonomik, fiziki ve coğrafi özelliklerinin oldukça farklı olmasından kaynaklandığı üzerinde durulmuştur. Bu açıklayıcı ifadelerden sonra yazar sırasıyla, Pay-ı Tahttaki maarif kalemi, Mahalli teşebbüsler ve hükümetin nezareti, Amerika'daki serbest idarenin faydaları, Numune olarak New York hükümeti maarif teşkilatı, Mekteplerle münasebet, Hususi müesseseler, Siyasi bitarafılık, Geri kalmış cemaatler ve köyler, Hususi bir tarzda idare olunan mektepler, Hocaların yetiştirilmesi, Mektep idaresi, Darülfünun idaresi başlıklarını ele almıştır.

Bu başlıklar arasında en dikkat çekici olanlardan birisi Amerika'daki serbest eğitim sisteminin merkezi eğitim sistemleriyle karşılaştırıldığı ve faydalarının anlatıldığı bölümdür. Bu bölümde yazar Amerikanın serbest eğitim sisteminin faydalarını kısaca şu şekilde sıralamıştır;

Terbiye sahasında müstakil düşünen ve hareket eden insanlar yetiştirmek emelindedir. Mektepler mümkün olduğu kadar siyasi ve ruhani tesirlerden azadedir.

Memleketin her kısmı kendi ihtiyacına göre bir program kabul edebilir ve kendinden büsbütün farklı hayat şartlarına sahip olan diğer kısımların yöntemlerini uygulamak zorunda kalmaz.

Terbiye sahasında şahsi tecrübeler ve rekabete ortam hazırlar. Merkezi maarif teşkilatları o kadar muntazamdır ki, taşrada görev yapan bir öğretmen yeni terbiye usulları tecrübe ederek nam kazanmayı aklına bile getirmez, onun en büyük emeli merkezdeki bir okulun hocalığına terfi etmektir. Amerika'da merkezi bir sistem mevcut olmadığı için en ehemmiyetsiz bir memleketin en mütevazı hocası yaptığı mühim tecrübeler sayesinde hem kendine hem de mektebine şöhret kazandırabilir.

Serbest eğitim sisteminin en mühim faydası mahalli teşebbüse istinat etmesidir. Bu suretle ebeveyn ve dirayetli vatandaşlar mekteplerle alakadar olmak mecburiyetini hisseder (Dodge, 1928, 10-14).

Eserin son kısmında da yazar tarafından yukarıda belirtilen noktalar Amerika eğitiminin başlıca özellikleri olarak ifade edilmiştir.

Amerika'da Orta Öğretim

İncelenen seride Prof. Paul Monroe tarafından hazırlanan 2 numaralı eser Amerika'da Tali Tahsil ve Amerikan Resmi Mektepler Sistemi hakkında bilgiler içermektedir. Eser; Sistemin adem-i merkeziliyeti ve çeşitlendirilmesi, Hususi mektepler, Din ve terbiye, Sistemin tertibatı, Sistemin mali ciheti, Sistemin bariz cihetleri, Müfredat, Metot ve Mektep sisteminin içtimai manası başlıklarından oluşmaktadır.

Yazar her bölümde Amerikan eğitim sistemiyle ilgili ayrıntılı bilgiler verirken sistemi Avrupa'daki merkezi hükümetlerin sistemleriyle kıyaslamış ve o sistemlere göre avantaj ve dezavantajlarını ifade etmiştir. Sistemin mali cihetini açıkladığı kısmında Amerika eğitiminin iki temel gelir kaynağı olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi mahalli vergiler, ikincisi ise bazen doğrudan doğruya maarif vergisinden yahut mal sandığından veyahut bunların ikisinden birden temin edilen vergilerdir. Ancak bu iki vergiden en önemli olanının mahalli

vergiler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca halkın eğitim konusunda oldukça ağır vergilere hiç şikayet etmeden katlandığını da ilave etmiştir.

Amerika eğitim sisteminde müfredatlarla ilgili açıklamaların yapıldığı bölümde yazar yine Avrupa eğitim sistemleriyle karşılaştırmalar yapmıştır. Müfredat konusunda Avrupa ve Amerika arasındaki farkın çok fazla olduğunu altını çizen yazar, Amerika'da her mektebin kendi müfredatını oluşturabildiğini belirtmiştir. Amerikalı eğitim bilimcilerin bu konuya çok önem verdiğini her okulun ayrı müfredatının olmasının hatta her öğrencinin öğretmen kontrolünde kendine ait bir programı takip etmesinin çocuğun kabiliyet ve ilgilerine göre gelişiminin gerçekleşmesini olumlu etkilediğini düşündüklerini belirtmiştir. Bu konuda Dalton Planı'nı örnek gösteren yazar, Avrupa'da bazı okullarda bu tarz sistemlerin uygulandığını fakat orada bu tarz sistemlere deneysel uygulamalar olarak bakıldığını ve yaygın olmadığını ifade etmiştir. Amerika eğitim sisteminin Avrupa eğitim sisteminden müfredat konusunda en önemli farklarından birinin de metin kitapları konusunda olduğunu söylemiştir. Öğrencilere verilen metin kitaplarının Avrupa'da çok önemli olmadığını çünkü Avrupa'da, öğrencilerin öğretmen tarafından kendilerine anlatılanlardan sorumlu olduğunu açıklamıştır. Amerika'da ise metin kitaplarının Avrupa'daki kitaplara göre daha mükemmel ve ayrıntılı hazırlandığını çünkü Amerika'da öğrencilerin kitaplardan sorumlu tutulduğunu ve öğretmenlerin de kitaplar doğrultusunda eğitim verdiğini belirtmiştir.

Amerikan eğitiminde metot konusunu ise yine Avrupa'yla arasındaki farklar üzerinden açıklamıştır. Avrupa'da öğretmenlerin aynı müfredat için aynı metodu öğrenerek yetiştirildiğini ve bu nedenle tüm okullarda aynı yöntemlerin kullanıldığını belirten yazar, Amerika'da durumun daha farklı olduğunu dile getirmiştir. Amerika sisteminde eğitim yöntemlerinin Amerikan eğitiminin hedefleri doğrultusunda şekillendiğini söylemiş ve bu hedefleri ise şu şekilde sıralamıştır; *"Amerika'da mektep tahsilinin en mühim hedefleri, öz güven, girişimcilik, uygulama kabiliyeti, çalışmak ve faydalı olmaktır (Monroe, 1928, 26)"* bu konuya açıklık getirmek için Amerika ve Avrupa çocuklarının davranışları üzerinden bir örnek vermiştir.

Yazar, Amerikan sisteminin Avrupa sistemine göre en zayıf olduğu noktanın öğretmen yetiştirme konusu olduğunu belirtmiştir. Avrupa'nın öğretmen yetiştirme konusunda daha iyi olduğunu Amerika'da ise bazı yerlerde hiç uygulama deneyimi yaşamadan göreve başlayan öğretmenlerin olduğunu belirtmiştir. Ancak öğretmen yetiştirme konusunda müfredat ve yöntem konusunda olduğu gibi zorlama ve tek tip anlayıştan uzak kalındığını, öğretmenlerde de öz güven, girişimcilik, uygulama kabiliyeti gibi özellikleri aradıklarını belirtmiştir. Bu sistemin bu şekilde işleminin en önemli etkeninin demokrasi olduğunun altını çizmiştir.

Amerika'da Yüksek Öğretim

İncelenen serinin 3 ve 4 numaralı yayınlarında Amerika'da yüksek öğretim erkekler ve kızlar için ayrı ayrı ele alınmıştır. İzmir Enternasyonel Koleji Müdürü Dr. Cass Arthur Reed tarafından hazırlanmış olan 3 numaralı eserde yazar, Amerika eğitim sisteminde erkeklere özel yüksek öğretim hakkında bilgi vermiştir. İlk olarak Amerika'da yüksek öğretime verilen öneme değinen yazar, yüksekokulların (darulfünun ve kolejler) sayıları, bütçeleri, öğrenci ve öğretmen sayıları gibi konularda bilgiler vermiştir. Eserin yazıldığı dönemde Amerika'da 1000 kadar kolej ve darulfünun bulunduğu belirtilmiştir. Bunların büyük kısmının özel olduğunu ifade eden yazar, bu okulların arazi kıymetlerinin 170 milyon dolar, binalarının değerinin 700 milyon dolar olduğunu ve 800 milyon doları geçen bir meblağ miktarında sermayeye sahip

olduklarını ifade etmiştir. 1924 yılında bu okullarda 450 binden fazla erkek ve 265 bin kız öğrencinin eğitim gördüğü, bu okullarda 44 bin erkek ve 12 bin kadın öğretmenin görev yaptığı bilgileri verilmiştir.

Öğrencilerin yüksek öğretime başlama yaş aralıkları 18-22, bitirme yaş aralıklarının ise 22-25 olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin dışında mesleklerinde ilerlemek isteyenlerin de yüksek öğretim kurumlarına devam edebildiğini, bunların yaşlarının ise 40-50 ve daha fazla olabildiğini söylemiştir. Kolej ve Darulfünuna girebilmek için çocuğun önceden 12 senelik (8'i, ilk mektep, 4'ü lise derecesi) bir eğitim görmesi gerekir. Ancak lise mezunlarının hepsi (Avrupa'da olduğu gibi) koleje geçemez. Darulfünun ya da fakülte kendi sınavını kendisi yapar, ya da öğrenciden, belirlediği derslerle ilgili liseden alıyyülala derecede mezun olduğunu gösteren not belgesi getirmesini ister. Her fakülte için istenen ortak dersler vardır. Bunlara ek olarak ihtiyari derslerde bulunduğu belirtilmiştir.

Yazar, Amerika'da "kolej" kelimesinin üniversite ve üniversite fakültelerinden biri derecesindeki okullar için kullanıldığını belirtmiş, Avrupa'daki gibi orta öğretim kurumları için kullanılmadığına dikkat çekmiştir. Amerikanın en ünlü üniversitesi olan Harvard Üniversitesinin resmiyette "Harvard Kolej" olarak anıldığını örnek göstermiştir. Yazının devamında koleje kabul edilen öğrencilerin bölüm ve fakülte seçimleriyle ilgili açıklamalar yapılmış, koleje yeni başlayan bir öğrencinin geçeceği aşamaları ve sınıf sınıf kazanacağı yeterlilikleri, okul hayatı ve ders dışı faaliyetlerini açıklamıştır.

İncelenen serinin 4 numaralı eseri İstanbul Kız Koleji Eski Müdürü Dr. Mary Mills Patrick tarafından kaleme alınmıştır. Dr. Patrick bu eserde Amerika'da kadınlara mahsus yüksek öğretim hakkında bilgi vermiştir. Özel kız kolejleri, Darulfünunda kadınlar, Barrymore Darulfünunu, Batı Amerika'da yüksek kadın tahsili, Kolombiya Numune Darulfünunu, Kolombiya Darulfünununda Bernard Kolej, Muallimler Koleji, Kolombiya Darulfünununda kadınlar için ihtisasi tahsil, Kolombiya'da tıp tahsili, Gazetecilik mektebi, Kolombiya'nın ecnebilere karşı vaziyeti, Beynelmillel bina, İlahiyat birliği medresesi, İhtiyari Mesai Hakkında program, Yüksek siyasi tahsil, Yüksek tahsil ve beynelmillel münasebet, Ecnebi lisanları tahsili, Kadınlara yüksek ticaret tahsili, New York'ta sanat ve iş kadınları kulübü, Amerika darulfünunlarında hakiki talebelik başlıkları altında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Yazar, Amerika'da kadınların yüksek tahsilden yararlanmaya başlamasının son asrın ortasından az sonra olarak belirtmiş ama Amerika Birleşik Devletleri kurulduğundan beri kadınların eğitimine önem verildiğini derece derece zaman içerisinde imkanların arttırıldığını belirtmiştir. Pensilvanya-Philadelphia'daki Barrymoore darulfünununun o dönemde Amerika'da sadece kadınlara özel olan en büyük ve en ileri kurum olduğu belirtilmiştir.

Batı Amerika'da yüksek tahsil kurumlarının memleketin doğusundakilere göre daha büyük olduğu ve buralarda özellikle darulfünunlarda kız-erkek birleşik eğitim verildiği belirtilmiştir. Yazının devamında özellikle Kolombiya darulfünunundaki eğitim öğretim ve kadınlara tanınan imkanlarla ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler incelendiğinde uluslararası ilişkiler, yabancı dil eğitimi, siyaset bilimi ve ekonomi gibi konulara önem verildiği ve kadınların da bu konularda eğitim almaları için gerekli imkan ve ortamların oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Amerika'da Mesleki ve Teknik Eğitim

İncelenen serinin 7 numaralı eseri, Robert Kolej muallimlerinden Prof. Scipio tarafından kaleme alınmıştır. Bu eserde Amerika Müttehit Hükümetlerinde mesleki eğitim ve öğretim

faaliyetleriyle ilgili açıklamalar verilmiştir. Eser şu alt başlıklardan oluşmaktadır; Olumlu sonuç veren yeni temayüller, Mesleki terbiyeye doğru hatt-ı hareket, Kanunlar, Kanunlara mahsus açılan mektepler, Mesleki tedrisat muallimlerinin yetiştirilmesi, İdare-i beytiyye’de kadın vazifelerinin tahlili, Erkat-ı muayende tedrisatta bulunan umumi müdavemat mektepleri, Ticaret ve zanaat muallimlerinin yetiştirilmesi, Malumat-ı ticariyye tahsilindeki kifayetin islahı, İşçi kız ve kadınlar için muayyen zamanlarda tedbir-i menzil dersleri, Muhtelif mesleki sahalarda meşgul muallim ve talebe miktar-ı nispleri, Ziraat, Mesleki talim ve tedrisin vesait-i icrası.

Yazar, ilk olarak Amerika’nın kuruluş dönemlerinde eğitim konusunda daha çok zihni disiplin altına sokacak, genel anlamda kültürlü bireyler yetişmesini sağlayacak tarzda bir eğitim sisteminin oluşturulduğunu ifade etmiş ve o dönemlerde kişileri bir meslekte uzmanlaştırmak gibi bir ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde hem Amerika’nın nüfus yapısının özellikleri, hem de yabancı memleketlerden gelen muhacirlerin sayılarının artmasıyla mesleki ihtisaslaşmaya ihtiyaç duyulduğunu açıklamıştır.

Amerika’da mesleki eğitim denildiğinde hem darulfünun eğitimi gerektiren ihtisaslaşmış mesleki eğitim hem de darulfünun eğitimine ihtiyaç olmadan da yapılabilecek zanaatların eğitimi anlaşılmaktadır. Bu anlamda öncelikle gerekenlerin yapılması için ihtiyaç duyulan kanunların hazırlandığı ve kanuni bir alt yapının oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu kanunların oluşturulmasının amacı ilk etapta mesleki eğitim için gerekli olan maddi imkanları sağlayabilmek için yeni vergiler getirilmesini sağlamaktır. Ancak bu vergileri halka kabul ettirmek de çok kolay olmamıştır. Bu süreçte mesleki eğitimin gelişmesi için yapılanlar ayrıntılı olarak anlatılmış, dönemin siyasetçilerinin ve önemli isimlerinin bu konudaki düşüncelerine de yer verilerek açıklanmıştır.

Mesleki eğitimle ilgili olarak atılan ilk adımın 1862 yılında kabul edilen Morrill Yasası olduğu belirtilmiştir. Bu yasa ile tarım ve makinistlik alanında kolejler oluşturulması için her hükümetin belli meblağa sahip bir arazi verdiği ve buranın gelirleriyle adı geçen kolejlerin oluşturulduğu anlaşılmaktadır. 1908 yılında kabul edilen Nelson Kanunu ile de Morrill Kanunuyla oluşturulan okulların gelirlerine 25’er bin dolarlık bir zam yapılmıştır. 1914 yılında Zirai Bilgiyi Tevsii Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla yüksek tahsil kurumlarına devam edecek kabiliyette olanlara destek olmak amaçlanmıştır. 1916 yılında çıkarılan başka bir kanun ile kolej tahsilinin alt aşamasında bulunan mesleki eğitimi idare edecek bir heyet oluşturulmuştur.

Yazar mesleki eğitimin geliştirilmesi için çıkartılan kanunların içeriklerinden bahsettikten sonra bu kanunların etkileri, kanunlara uygun olarak açılan okullar, mesleki eğitim için öğretmen yetiştirilmesi ve çeşitli mesleki eğitim dallarında yapılan faaliyetlerden de bahsetmiştir. Eserin son bölümünde ise mesleki rehberlik başlığı altında mesleki rehberliğin tanımı yapılmış ve amacının ne olduğu açıklanmış, Amerika’da bu konuda yapılan uygulamalar anlatılmıştır.

Amerika’da Eğitim ve Toplum İlişkisi

İncelenen serinin 10 numaralı eseri, Miss Margaret White tarafından kaleme alınmıştır. Bu eserde White eğitim ve öğretimin Amerikan toplumunda taşıdığı anlamı ve önemi açıklamıştır. Amerikan halkının eğitime bakış açısını değerlendirmiştir. Eğitimin ne kadar önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir; “bunu izah ve ispat için ana mekteplerinden başlayarak ta darulfünuna kadar mektepleri dolduran talebe adedinin yirmi milyondan fazla olduğunu söylemek

kifayet eder (White, 1928, 6)". Yazar, çocukların eğitimine önem verilmesinin en önemli nedenini eğitilmiş bireylerin toplumlarına daha fazla hizmet edecekleri bilincinin tüm Amerikan halkı tarafından kabul görmüş olmasına bağlar. Bu konudaki düşüncelerini John Dewey gibi önemli eğitimcilerin görüşleriyle destekleyerek bireylerin eğitilmesi konusunda tüm toplumun üstlendiği sorumluluğu açıklamıştır.

Son asırda Amerikan eğitim anlayışında büyük bir inkılap gerçekleştiğini, klasik eğitim anlayışının yerine çocuğu içinde yaşadığı dünyaya daha kolay uyum sağlayabilecek şekilde eğitmenin öneminin anlaşıldığını dile getirmiştir. Bu doğrultuda eğitimle ilgilenen kişiler tarafından yedi içtimai amaç belirlendiğini belirten yazar, bu amaçları şu şekilde sıralamıştır, "sağlam bir sıhhat, değerli bir aile uzvi olmak, alet ve edevati maharetle kullanmak, öğrenme tekniği, sadık vatandaşlık, mesleğinde işe yaramak, boş zamanları iyi değerlendirmek ve güzel ahlak sahibi olmak (White, 1928, 8)". Amerikan eğitiminin çocuklara kazandırmayı amaçladığı bu özellikler bir bireyin içinde yaşadığı topluma uyum sağlaması ve topluma faydalı olabilmesi açısından da önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Yazar, eğitimcilerin özellikle son dönemlerde çocukların tek tip yetiştirilmesi fikrinden uzaklaştıklarını, her çocuğun kendi özellikleri, ilgi alanları ve kabiliyetleri doğrultusunda yetiştirilmesine önem vermeye başladıklarını ifade etmiştir.

Eserin devamında eğitim konusunda sadece zihni eğitim değil, beden eğitiminin ve sağlıklı bireyler yetiştirilmesinin de oldukça önemli görüldüğünü belirten yazar, her okulda çocukların gelişimini düzenli takip eden ve sağlık kontrollerini düzenli gerçekleştiren görevlilerin olduğunu, her okulun gerektiğinde başvurabileceği sağlık merkezleri olduğunu belirtmiştir. Devamında Amerika'da yaygın olan eğitim acentaları hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar bu acentaların sayılarının özellikle birinci dünya savaşından sonra artmaya başladığını belirtmiş ve bunların amaçları ve faaliyetlerini açıklamıştır. Bu teşkilatların pek çok şehirde mektep binaları, konferanslar, sinemalar gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi konusunda oldukça önemli çalışmalar yaptıkları belirtilmiştir. Bu gibi teşkilatların sadece okullara değil genel olarak toplumun eğitimine katkıda bulunmak amacıyla çalıştıkları belirtilmiş ve eserin sonunda o dönemde aktif olarak faaliyet gösteren kuruluşlardan birkaçının isimleri ve adresleri verilmiştir.

Eserin ikinci kısmında yazar çocukların tavır ve davranışları konusunu ele almıştır. Bu bağlamda çocuklarda görülen hırsızlık, yalancılık, uydurma mazeretler, itaatsizlik, derslerde ehliyetsizlik gibi davranış bozuklukları ve bunlara sebep olabilecek (babası ölmüş, annesi çalışan çocuklar gibi) durumlar hakkında örneklerle açıklamalar yapmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada incelenen serinin içeriği dikkate alındığında eserleri - yazılış amaçları ve ele aldıkları konuları işleme biçimleri açısından - karşılaştırmalı eğitim araştırmalarının cumhuriyet dönemindeki ilk örnekleri olarak kabul etmek mümkündür. İlaveten bu eserleri üç boyutlu bir değerlendirmeye tabi tutmak ve üç boyutta ele almak hem karşılaştırmalı eğitim çalışmalarına hem de eğitim tarihi çalışmalarına sağlayacağı katkı açısından daha etkili olacaktır.

Birinci boyutta eserlerin yazıldığı dönemin siyasi konjonktürü göz önüne alınırsa 1927-28 Türk Amerikan okul krizi dönemine denk gelmesi, bu eserlerin yazılış amacının arka planında Türkiye'de Amerikan eğitimiyle ilgili olumlu bir izlenim yaratma gayesi olduğunu düşündürmektedir. Armaoğlu (1997) bu krizle ilgili yapmış olduğu çalışmasında Amerika'nın Türkiye'deki Amerikan okullarının kapatılmasına engel olma çabalarını detaylı bir şekilde ele

almıştır. Bu krizin en önemli çıkış noktası Amerikan okullarında laikliğe aykırı uygulamaların tespit edilmiş olmasıdır. Eserlerde Amerika eğitim tarihi ve eğitim sistemiyle ilgili bu kadar detaylı açıklamaların yapılmış olması da Amerikan eğitiminin laiklikle çelişen bir yanı olmadığını ifade etme çabası olarak değerlendirilebilir.

İkinci olarak eserleri yazıldığı dönem içerisinde değerlendirip eserlerin yazılış amaçları ele alınabilir. Bu açıdan bakıldığında incelenen eserlerin karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının tarihsel gelişim sürecinde Kuram Aşaması (1914-1940) olarak adlandırılan dönemin içinde olduğu anlaşılmaktadır. Türkoğlu (2012) tarafından karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının tarihsel gelişimi,

- a) Hazırlık aşaması (Aristoteles - 1880)
- b) Oluşma aşaması (1880 - 1914)
- c) Kuram aşaması (1914 - 1940)
- d) Araştırma aşaması (1940 - ...)

şeklinde dört ana döneme ayrılmıştır (s.6). Bu dönem içerisinde Amerikalı eğitimciler tarafından hazırlanmış olan bu eserler Amerikan eğitim sisteminin tüm yapılarını ortaya koymaları açısından önem taşımaktadır.

Eserleri karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının türlerine göre değerlendirdiğimizde ise, içerikleri nedeniyle eğitimin genel görünümünü betimleyen çalışmalar olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Karşılaştırmalı eğitim çalışmaları türlerine göre sınıflandırıldığında ülke sayısına, kullanılan yöntem ve araştırmanın amacına göre sınıflandırmalara gidildiği görülmektedir (Yüksel ve Sağlam, 2012, s.35-42). Eğitimin genel görünümünü betimleyen çalışmalarda ülkelerin eğitim sistemlerinin ve süreçlerinin genel görünümü ortaya konmakta ve ülke eğitimi hakkında genel bilgilendirme yapılmaktadır. Yani incelenen seride olduğu gibi var olan durum olduğu gibi ortaya konulmaktadır.

İncelenen seriyi yöntem açısından değerlendirdiğimizde yayınlandığı dönemi göz önüne aldığımızda İşlevsel Çözümleme Yöntemi'ne uygun olarak hazırlandığını söylemek mümkündür. 1960'lı ve 1970'li yıllarda çok sık kullanılan bu yöntemde eğitim sistemleri, ülkeye ve topluma olan katkıları yönüyle açıklanmaya çalışılmaktadır. İncelenen eserlerin içerikleri göz önüne alındığında 1960'tan önce de bu yöntemle çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yöntemde eğitim basamaklarının ve bu basamaklarda yer alan eğitim kurumlarının toplumun gereksinimlerini karşılama durumları, sahip oldukları işlevler açısından incelenmektedir. Bu nedenle toplumsal alt sistemlere odaklanmakta, okulların ve öğretimin sosyal, politik ve ekonomik işlevlerini araştırmaktadır (Yüksel ve Sağlam, 2012, 28). Bulgular kısmında da görüldüğü gibi incelenen eserlerde Amerikan eğitim sisteminin ele alındığı dönemdeki durumu sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarıyla ortaya konulmuştur. Aynı zamanda Avrupa ülkeleriyle özellikle İngiltere, Almanya ve Fransa ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

İncelenen seriyi günümüz çalışmalarına katkı açısından değerlendirdiğimizde ise karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının tarihi açısından önem taşımaktadır. Kandel'e (1959) göre karşılaştırmalı eğitim, disiplinler arası bir bilim olarak günümüze kadar uzanan eğitim tarihi çalışmalarının bir devamı niteliğindedir (Akt.Yüksel ve Sağlam, 2012, s.7). Bu bağlamda ele aldığımızda incelenen seriyi günümüz açısından değerlendirdiğimizde bu çalışma tarihsel yöntemle yapılan karşılaştırmalı eğitim çalışmalarına da örnek teşkil etmektedir. Hans (1959)

tarihsel arka planın karşılaştırmalı eğitim verilerinin yorumlanmasında vazgeçilmez olduğunu ifade etmektedir (Akt. Yüksel ve Sağlam, 2012, s.27). İncelenen serinin içerikleri göz önüne alındığında özellikle hem günümüzde yapılan Amerikan eğitimiyle ilgili karşılaştırmalı eğitim çalışmalarına tarihsel bir alt yapı oluşturduğu hem de Türk eğitim tarihi çalışmaları açısından önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Aksu, A. (2008). İngiltere – Amerika – Osmanlı Hattında Lancaster öğretim sistemi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 29-67.
- Armaoğlu, F. (1997). Türkiye'deki Amerikan Okulları krizi 1927-1928 (Bir Laiklik - Milliyetçilik Olayı). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13 (37), 1-29.
- Baş, G. (2013). Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi: karşılaştırmalı bir çalışma. *Journal of Educational Science*, 1(1), 63-93.
- Bolat, Y. (2016). Türkiye, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya Fransa, İngiltere ve Japonya'da mesleki ve teknik eğitime öğretmen yetiştirme. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 39-72.
- Bülbül, M. (2009). 2000'li yılların eğitim problemlerine 1920'lerden çözüm önerileri: Dewey'den bugüne ne değişti? *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 667-689.
- Demir, G.T. (2017). 1918-1938 Yılları Arasında Yayınlanan Eğitim Dergilerindeki Karşılaştırmalı Eğitim Makaleleri. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 6(1), e-ISSN: 2147-1606, 15 – 33.
- Demirtaş, A. (1993). Amerika Birleşik Devletlerinde öğretmen eğitimi, yerel eğitim örgütü ve öğretmen İstihdamı. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 161-167.
- Dodge, B. (1928). *Amerika'da maarif, İdare-i maliye ve kavanin*. İstanbul: Selamet Matbaası.
- Ekiz, C. (2007). Atatürk ve eğitim anlayışının milli karakteri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 22-36.
- Ergün, M. (1985). *Karşılaştırmalı eğitim*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Eskimen, A. D. (2016). Edebiyat (9-12) Ders kitapları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma: Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri (Indiana Eyaleti) örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(27/3), 38-91.
- Halifeoğlu Kuzgun, M. ve Tangülü, Z. (2013). 19. Yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında osmanlı ve cumhuriyet dönemi eğitim anlayışına amerikalı misyonerlerin yaklaşımı. *Asia Minor Studies - International Journal of Social Science*, 1(1), 137-155.
- Kartal, Ö. (2016). Erken Cumhuriyet döneminde yabancı uzman raporlarına göre Türk eğitim sisteminin ezbercilik sorunu. *Journal of Research in Education and Society*, 3(1), 42-59.
- Kesgin, S. (2015). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki karakter eğitimi programları üzerine bir değerlendirme (Georgia ve Florida Örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 117-148.
- Kuru Çetin, S. Korkmaz, S. P. ve Öner, N.Z. (2017). Karşılaştırmalı eğitim alanında 15 yılda yapılan çalışmaların farklı değişkenler açısından İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 28-40.

- Marion, A. ve Nosser, M. A (1927). *Amerika müttehid hükümetleri maarif tarihçesi*. İstanbul: Akşam Matbaası.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. Selahattin Turan (Çev. Edt.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Monroe, P. (1928). *Amerika'da tali tahsil ve amerikan resmi mektepler sistemi*. İstanbul: Maarifet Matbaası.
- Okur, M. (2005). Türkiye'de modern ve milli bir eğitim sistemi oluşturma çabaları (1920-1928). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 93-109.
- Özçakır, S. (2019). Geçmişten günümüze amerikan okul sporları sisteminin İncelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 13.23.
- Potukoğlu, S. ve Büyüktolu, R. (2020). Osmanlı'da Yabancı dil öğretimi ve robert koleji örneği, *Belgi Dergisi*, 2(19), 2004-2029.
- Türkoğlu, A. (2012). Karşılaştırmalı eğitim nedir? S. Aynal içinde, *Karşılaştırmalı eğitim yansımaları*. (s. 1-22). Ankara: Pegem Akademi.
- Yalçın, A. (2019). Cumhuriyet dönemi yabancı eğitim uzmanlarından john dewey ve beryl parker'ın raporlarında "İyi vatandaş" algısı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, (Özel Sayı 1), 59-70.
- Yıldırım, C. ve Türkoğlu, A. (2018). Karşılaştırmalı eğitim yansımaları: "on yıl sonra". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 31-45.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, İ. ve Sağlam, M. (2012). Karşılaştırmalı eğitimde araştırma yaklaşımları, yöntemleri ve türleri. S. Aynal içinde, *Karşılaştırmalı eğitim yansımaları*. (s. 24-43). Ankara: Pegem Akademi.
- White, M. (1928). *Talim ve terbiye ve halk*. İstanbul: Selamet Matbaası.

Açıklamalar

New England (Yeni İngiltere): İngiliz sömürgelerinin Amerika'da tesis ettikleri ilk sömürgeye "Yeni İngiltere" adı verilmiştir (Marion ve Nosser, 1927, 9).

Morril Yasası: 1862 yılında kabul edilen, Bağışlanmış Arazili Kolejlere ilişkin Morrill Yasası uyarınca tarım ve endüstri kolejleri kurulması amacıyla her eyalete kamu arazisi bağışları yapılmıştır. Bunlar hem eğitim kurumları hem de bilimsel tarım alanında araştırma merkezleri olarak çalışacaktır. <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm> erişim tarihi, 23.01.2020, sa.12.59.

Amerika'da Halk Eğitimiyle İlgilenen Kuruluşların İsimleri ve Adresleri

1. Amerikan Çocuk Hıfzısıhhası Cemiyeti - 370-Yedinci cad., New York
2. Büyüklerin Tahsiline Hizmet Eden Amerikan Cemiyeti - 41 şark, 42. sokak, New York
3. Amerikan İdare-i Beytiyye Cemiyeti - (Miles Buildings) Washington, DC.
4. Amerikan İçtimai Hıfzısıhha Cemiyeti - 370-Yedinci cad. New York
5. Amerikan Meslek Cemiyeti - Katip (Edwina Lee) Muallim Mektebi, New York
6. Amerikan Erkek İzciler - 200- 5. cad. New York
7. Kızlar Karargahı - 31 şark, 17. sokak, New York

8. Amerikan Çocuk Tetkikatı Cemiyeti - 509U, 121. sokak, New York
 9. Amerikan Çocukların Refah ve Saadeti Cemiyeti - 130 şark, 22. sokak, New York
 10. Kız İzciler - 670 (Lexington) Cad. New York
 11. Milli Çocuk Refahı Cemiyeti - 70-5. cad. New York
 12. Milli Veliler ve Muallimler Kongresi - 1201-16. sokak şimal garbi Washington DC.
 13. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti - 1201-16. sokak şimal garbi Washington DC.
 14. Oyun Meydanları ve Eğlence Cemiyeti - 315-4. cad. New York
 15. Müterakki Talim ve Terbiye Cemiyeti - 10 (Jackson) Meydanı, Washington DC.
- Amerikan Ameli Tedrisat Cemiyeti - (Roland Rocher) 71 garp, 23. sokak New York

Deneysel Psikolojide Çevrimiçi Veri Toplama: Avantajları, Dezavantajları, Etik Konular ve Uygulamaları

Bahadır Oktay^{a, b}

Özet

İnternetin günlük yaşamımızın bir parçası olması dolayısıyla ve pandemi gibi yaşanan küresel olayların sonrasında temel veri kaynaklarından biri insan olan psikoloji bilimi araştırmalarında internet üzerinden veri toplamak daha çok tercih edilen yöntemlerden biri olmuştur. Bu veri toplama yönteminin çeşitli avantajları, dezavantajları bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel amaçlarından biri çevrimiçi veri toplama yönteminin avantajlarını, dezavantajlarını ve bu dezavantajlara alınabilecek önlemleri tartışmaktır. Bu çalışmanın diğer bir amacı etik kurallar açısından çevrimiçi araştırmaların uygunluğunu değerlendirmektir. Bu yöntem başta ekonomik avantaj olmak üzere pek çok avantajı barındırmaktadır. Öte yandan araştırmacıların doğru sonuçlara ulaşmasını engelleyecek tehlikelere karşı ve etik kurallara uymak adına çeşitli önlemler alması gerekmektedir. Ayrıca çoğu internet sitesinin Türkiye'ye doğrudan hizmet vermemesi sebebiyle Türkiye'deki araştırmacılar çeşitli zorluklar ve maliyet artışı yaşayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Deneysel Psikoloji
Çevrimiçi Veri Toplama
Araştırma Teknikleri
İnternet

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.02.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.874942

Online Data Collection in Experimental Psychology: Advantages, Disadvantages, Ethical Issues and Applications

Abstract

Since the internet is a part of our daily life and after global events such as pandemics, collecting data on the internet has become one of the more preferable methods in psychology research. One of the main purposes of this study is to discuss the advantages and disadvantages of online data collection and the precautions that can be taken to eliminate these disadvantages. Another aim of this study is to evaluate the appropriateness of online research in terms of ethical rules. This method has many advantages, especially economic advantages. On the other hand, researchers must take various precautions against dangers that may prevent them from reaching correct results to comply with ethical rules. In addition, because most websites have no direct service to Turkey, users should experience difficulties and cost increases.

Keywords

Experimental Psychology
Online Data Acquisition
Research Techniques
İnternet

About Article

Received: 05.02.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.874942

^a İletişim Yazarı: bahadiroktay.akademi@gmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8997-2169>

Giriş

İnsan ve hayvan duygu, düşünce ve davranışları üzerine felsefi ve teorik çalışmaların tarihi çok gerilere dayansa da psikoloji henüz genç sayılabilecek bir bilim dalıdır. Başta sosyal bilimlerle ve doğa bilimleri olmak üzere pek çok bilim türü arasında sıkışmış olan bu psikoloji biliminin bilgi toplama teknikleri sürekli olarak bir tartışma konusu olmuştur. Bir taraftan verinin nesnel bir şekilde nasıl toplanacağı üzerine pek çok yöntem geliştirilirken diğer taraftan insanlardan veri toplama esnasında ortaya çıkan zorluklar bilim insanlarını dikkatli olmaya teşvik etmiştir. Bütün bu zorlukların yanında, araştırma konusu başta insanlar olmak üzere insanları ve insan olmayan hayvanları kapsadığı için etik kaygıların da sürekli olarak göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kısaca, bilim olmanın verdiği sorumluluk sebebiyle psikolojide araştırma gerçekleştirmek sadece hangi konunun araştırılacağı ve araştırma sonunda hangi sonuçlara ulaşıldığı üzerine değil aynı zamanda veri toplarken kullanılan yöntemler ve bu yöntemlerin ortaya çıkarabileceği etik sıkıntılar üzerine de mesai harcamayı gerektirmektedir.

Psikoloji çalışmalarında temelde kullanılan araç gereçler arasında kâğıt-kalem soru formları, yüz yüze görüşmeler, telefon görüşmeleri bulunmaktadır (Hoyle, Harris ve Judd, 2002). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgisayar, tablet ve akıllı telefon da kullanılan araçlar arasında eklenmiştir. Özellikle son dönemde internetin yaygınlaşmasıyla bu araçlar veri toplamada daha kritik bir öneme sahip olmuştur. İlk başlarda internete aktarım ve uygulama kolaylığı açısından anket tipi çalışmalara ev sahipliği yapan internet zaman içerisinde teknolojinin daha etkin kullanılması ve programlama dillerinin öğrenilmesinin yaygınlaşması sayesinde pek çok çalışma için kullanılabilir bir platform haline gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin yanında son dönemde yaşanan COVID-19 kaynaklı pandeminin de araştırmacıları internete daha çok yönlendirdiği gözlenmektedir. Zira pandemi ile birlikte sosyal hayat durma noktasına gelmiştir ve eğitim büyük oranda sanal ortama taşınmıştır. Araştırma konusu insan olan sosyal bilim dallarının bu süreçte izleyebileceği iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bilimsel üretimi büyük oranda dondurmak ikincisi ise mümkün ve akılcı olan yöntemlere yönelmektir. Pek çok araştırmacının ikinci yolu seçtiği düşünülmektedir. Ancak, internet üzerinden veri toplamanın çeşitli kolaylıkları ve avantajları olsa da yöntemsel bazı tehlikeler barındırmakta ve etik tartışmalara yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı, internet üzerinden ve yüz yüze veri toplama yöntemlerini psikoloji çalışmaları açısından karşılaştırmak, etik açıdan bu çalışmaları değerlendirmek ve Türkiye'deki çevrimiçi çalışma imkânları ve kısıtlılıklarını değerlendirmektir.

Alan yazında farklı kategorileştirmeler olsa da psikoloji biliminin kullandığı yöntemleri temelde ikiye ayırabiliriz: betimsel yöntemler ve deneysel yöntemler (Shaughnessy, Zechmeister ve Zechmeister, 2020). Betimsel yöntemleri gözlem çalışmaları ve anket çalışmaları oluşturmaktadır. Deneysel yöntemler ise en az bir değişkeni üzerinde araştırmacılar tarafından değişimleme (manipulation) yapılan çalışmaları kapsamaktadır (Shaughnessy ve ark., 2020). Bu çalışmada anket araştırmaları ve deneysel araştırmalar, çevrimiçi veri toplama açısından ele alınmaktadır. Öncelikle çevrimiçi çalışmaların sunduğu kolaylıklar değerlendirilecek sonrasında yöntemsel sıkıntılar ve etik tehditlerle bu sıkıntı ve tehditlere getirilebilecek çözümler tartışılacaktır. Son olarak, çevrimiçi veri toplama imkânı sağlayan internet sitelerinin Türkiye'deki hizmetleri değerlendirilecektir.

Çevrimiçi Çalışmalar ve Sunduğu Fırsatlar

Çalışmanın uygulanacağı platformu seçmeden önce bir kar – zarar analizi yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda çevrimiçi veri toplama yönteminin fırsat ve tehlikelerin değerlendirilmesinde fayda vardır. Araştırmacılar çevrimiçi araştırmaların pek çok avantajının olduğunu vurgulamıştır (Reips, 2000; Reips, 2002). Bu avantajlar arasında çok sayıda katılımcıya görece kolay ulaşım, zaman kısıtlılıklarının olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi, araştırmacı etkisini en aza indirmek, maddi ve zamana bağlı tasarruf vardır.

Çevrimiçi araştırmaların laboratuvar çalışmalarına göre en önemli üstünlüğü ekonomik üstünlüktür. Ekonomik açıdan bu çalışmalar iki açıdan üstünlük sağlamaktadır: zamansal ve finansal. Çevrimiçi araştırmaların sağladığı zaman tasarrufu çok belirgindir. Çalışma bir kez oluşturulup internet ortamına yüklendikten sonra araştırmacının veri toplama aşamasında yapacağı tek iş potansiyel katılımcıları çalışmaya davet etmektir. Hatta bazı platformlar belirli bir ücret karşılığında katılımcı bulma hizmeti de sunmaktadır. Bu aşamanın geri kalanında (teknik bir aksaklık oluşmadığı sürece) araştırmacı zaman ve emek harcamayacaktır. Böylelikle araştırmacı bu süreyi başka araştırmaların tasarlanmasına veya yürütülmesine ve diğer işlere ayırabilecektir. Kurulacak ideal bir araştırmacı ekibiyle çevrimiçi araştırma teknikleri sayesinde pek çok araştırma aynı anda yürütülme imkânına sahiptir. Öte yandan, laboratuvarda yürütülen çalışmalarda araştırmacılar deneyi ya kendileri uygulamak ya da bu konuda gerekli eğitimleri almış bir uygulayıcıya işi devretmek durumundadır. İkincisi araştırmacı/araştırmacılar açısından daha avantajlı olsa da hala veri toplama hızı laboratuvar imkânlarıyla ters orantılı olarak kısıtlıdır. Örneğin laboratuvarda deneyin uygulanabileceği tek bir bilgisayar varsa aynı anda tek bir uygulama yürütülebilir ve ancak bilgisayar sayısı arttıkça bu hız artar. Çevrimiçi çalışmalardaysa süre kısıtlaması yapılmadığı durumda günün 24 saati boyunca aynı anda sayısız katılımcı çalışmayı tamamlayabilmektedir.

Çevrimiçi çalışmaların bir diğer kolaylığı katılımcıların her yerden araştırmaya ulaşabilmesidir. Laboratuvar çalışmalarında katılımcının araştırma için belirlenen alana gelmesi gerekmektedir. Özellikle, laboratuvarın bir üniversite kampüsü olduğu durumda kampüsün konumu katılımcıya ulaşılabilirlik adına kritik bir önem kazanmaktadır. Alan yazın incelendiğinde sağlıklı grupla yapılan psikoloji çalışmalarının önemli bir kesiminde katılımcı profilini üniversite öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir. Birnbaum (1999) bu durumu şu sözlerle eleştirmiştir: “Bazı insanlar psikoloji biliminin fareleri, zihinsel rahatsızlığı olanları ve üniversite öğrencilerini temel aldığı söyleyebilir. Fareleri kontrol edilebildikleri için, zihinsel rahatsızlığı olanları yardıma ihtiyaç duydukları için, üniversite öğrencilerini ulaşılabilir oldukları için inceliyoruz”(s. 399). Katılımcıları kampüse gelmeye ikna etmek, özellikle de kampüs şehrin dışında olduğunda çok zordur. Hatta kimi zaman aynı kampüsün farklı fakültelerinde okuyan öğrencileri bile belirli bir binadaki laboratuvara getirmek çok zaman ve emek gerektirmektedir. Ancak, çevrimiçi çalışmalarda bu zorluk büyük oranda ortadan kalmakta ve katılımcılar çalışmaya rahat bir şekilde dâhil olabilmektedir. Özellikle, son dönemde çevrimiçi veri toplama üzerine yoğunlaşan internet sitelerinin verdikleri hizmetler araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. En bilinen örnekleri arasında Amazon.com internet sitesinin sunduğu Amazon Mechanical Turk (AMT)¹’tur. Bu siteye hem belirli bir araştırma için veri toplamak isteyenler hem de araştırmalarda gönüllü katılımcılar başvurmaktadır. AMT, belirli bir ücret karşılığında araştırmacının kendi deneyini (veya soru formunu) kendi sitesinde yayınlamaktadır. Gönüllü katılımcılar da tamamladıkları çalışma

başına önceden kendilerine bildirilen ücreti almaktadır. İnternet sitesine üyelik için AMT katılımcılardan belirli demografik bilgileri talep ettiği için çalışma hızlı bir şekilde araştırmanın hedef kitlesine ulaşmaktadır. Böylelikle hem araştırmacı, hem de katılımcı kazançlı çıkmaktadır. Bu güzel bir uygulama olmakla birlikte henüz gönüllü katılımcı profilindeki 25 ülke arasında Türkiye yoktur. Ancak, Amazon'un Türkiye pazarına girmesiyle bunun kısa süre içerisinde değişeceği beklenebilir. Türkiye'deki araştırmacılar açısından bakıldığında AMT şimdilik sadece uluslararası çalışmalar için uygun görünmektedir.

Son olarak, çevrimiçi araştırmalar sayesinde araştırmacı etkisi (araştırmacı yanlılığı) ortadan kalkacaktır. Araştırmacı etkisi, deney ya da uygulama sırasında araştırmacının özellik, beklenti ve tutumlarından kaynaklanan ve araştırma sonuçlarını etkileyen yanlılık olarak tarif edilmektedir (Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Kantowitz, Roediger ve Elmes, 2014; Shaughnessy ve ark., 2020). Örneğin bir deney esnasında katılımcının yaptığı hata sonrası araştırmacıdaki bir tepki veya jest, katılımcı tarafından fark edildiği zaman, katılımcı tepkisini bu istenmeden verilen geri bildirim sayesinde ayarlayabilir (Hoyle ve ark., 2002). Çevrimiçi çalışmalarda katılımcılar araştırmacı ile bir araya hiç gelmediğinden herhangi bir şekilde araştırmacıların davranışlarından etkilenmemektedir.

Çevrimiçi Araştırmaların Kısıtlılıkları ve Dikkat Edilmesi Gerekenler

Çevrimiçi çalışmalar fırsatlar sunduğu kadar bünyesinde çeşitli tehlikeleri de barındırmaktadır. DeneySEL araştırmaların temelde iki amacı bulunmaktadır: Kendi yaptıkları değişimlemelerin (manipulation) etkilerini gözlemlemek ve bu etkileri evrene genellemek (Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020). Araştırmacının bu amaca ulaşmasını engelleyen bazı etkenler vardır. DeneySEL bir çalışmada araştırmacı düzeylerini kendi belirleyeceği değişkenler seçer ve diğer değişkenler üzerindeki etkilerini inceler. Araştırmacının düzeyini kendi belirlediği değişkenlere bağımsız değişken, bağımsız değişkenleri değişimlemenin (manipulation) sonuçlarını gözlemlediği değişkenlere de bağımlı değişken denmektedir (Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020). Bağımsız ve bağımlı değişkenin nedensel olarak birbirleriyle ilişkili olması iç geçerlilik, bu ilişkiyi bozan bütün etkenler de iç geçerliliğe tehditler olarak bilinmektedir (Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020). Öte yandan, sonuçların daha büyük gruplara ve en nihayetinde evrene genellenmesine dış geçerlilik, bunu engelleyen unsurlara da dış geçerliliğe tehditler denmektedir. Çevrimiçi araştırmalara ait bütün tehditler aslında iç geçerliliğe ve dış geçerliliğe tehditlerdir. Katılımcıların muhtemel çoklu girişleri (Reips, 2002), teknik aksaklıklar (Reips, 2002), katılımcı kaybı (Reips, 2002), katılımcı seçimi / seçim yanlılığı (Eysenbach ve Wyatt, 2002; Reips, 2002), katılımcıların hile yapması (Reips, 2000), sosyal istenirlik etkisi (Dodou ve de Winter, 2014) bu tehditlere sebep olmaktadır. Son olarak, iç geçerliliğe ve dış geçerliliğe dâhil olmayan bazı yöntemsel kısıtlılıklar da çevrimiçi çalışmaların dezavantajları arasında gösterilebilir.

Bir deney veya ölçek çalışması internetten oluşturulduktan sonra genellikle katılımcıların kullanması için tek bir internet bağlantısı oluşmaktadır ve bütün kullanıcılara bu bağlantı verilmektedir. Dolayısıyla nadiren de olsa katılımcılar aynı çalışmaya tekrar tekrar girip, uygulamayı tekrarlı şekillerde tamamlayıp araştırma sonuçlarına olumsuz etki edebilirler. Reips (2002) bu tehlikenin kişisel kimlik kontrolleri, tutulacak bazı kayıtlar vb. gibi çeşitli kontrollerle üstesinden gelinebileceğini öne sürmektedir. Ancak, herhangi bir motivasyonla çoklu şekilde giriş yapmak isteyen kullanıcılar için bu önlemlerin tamamıyla önleyici olduğunu düşünmek gerçekçi değildir. Çoklu girişi engelleyici en etkili yöntemlerden biri de

araştırmacı ile katılımcıyı bir araya getiren (AMT gibi) internet siteleridir. Ancak bu siteler de araştırmaya maliyet unsuru olmaktadır.

Çevrimiçi bir araştırmanın yürütülmesi sırasında karşılaşılabilecek bir diğer tehdit teknik aksaklıklardır. Bu teknik aksaklıklar yüzünden hem çalışmalarda veri düzgün toplanamayabilir hem de araştırma yarıda kesilebilir. Çevrimiçi bir araştırma yürütürken araştırmacı ister kendisi kod yazsın isterse de bir program kullansın çalışmacının yazılımsal sıkıntılarla karşılaşması muhtemeldir. Bu sıkıntılardan bazıları araştırmacının kendisinden kaynaklanmaktadır (örneğin deneyle ilgili kodu oluştururken hatalı bir komut yazmak) diğerleri ise kullandığı araçlardan kaynaklanmaktadır. Hatalı komutlar dolayısıyla yaşanan sıkıntıları önlemenin en etkili yolu çeşitli aşamalarda kodu çalıştırıp hata ayıklama (debug) yoluna gitmektir. Ancak, ne kadar dikkat edilse de özellikle acemi kod yazarları için binlerce satır içerisinde gözden ve hata ayıklamadan kaçan bazı hatalı kodlar da olabilmektedir. Öte yandan yazılan kod kusursuz olsa da teknik aksaklıklarla karşılaşmak mümkündür. Schwarz ve Reips (2001), Java ve Javascript kullanılan internet çalışmalarında kullanılmayan duruma göre %13 daha fazla katılımcı kaybı olduğunu bildirmişlerdir. Bu çalışma sonunda Ortak Ağ Geçidi Arayüzü (Common Gateway Interface – CGI) kullanımının Javascript kullanımından daha sağlıklı olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak, çalışmaları Javascript temelli katılımcıya ulaştırmanın daha kolay bir yol olduğu, bu yüzden de katılımcı kaybı ihtimaline rağmen daha çok tercih edildiği düşünülmektedir.

Teknik sıkıntılar dışında katılımcı kaybına sebep olan etkenler de bulunmaktadır. Bu etkenlerin başında katılımcının çalışmayı kendi rızasıyla bırakması gelmektedir. Her katılımcının araştırma başladıktan sonra araştırmayı yarıda bırakma hakkı vardır (Shaughnessy ve ark., 2020, Türk Psikologlar Derneği, 2004). Öte yandan her katılımcının katkısı değerli olduğu için çalışmayı yarıda bırakmalarını önemli olduğundan katılımcıların testin sonuna kadar kalmasını sağlamak önem arz etmektedir. Reips (2000), çevrimiçi bir çalışmanın yarıda bırakılma oranlarını düşürecek bazı uygulamalar önermiştir: Katılımcının davet edildiği sitenin tasarımının çekici olması, sitede reklam olmaması, talep ettiği durumda katılımcıya geribildirim sunma seçeneği, katılımcının bekleme süresini düşürecek şekilde tasarlanmış bir deney (deneyin boyutu büyüdükçe deneyin indirilme süresi artmaktadır), deney sonunda çekilişle katılımcılara ödül verme, katılımcıdan kişisel bilgilerinin alınmasının (demografik form), katılımcının güvenini kazanacak şekilde katılımcıyı bilgilendirme, gizliliğin korunacağına dair güvence (ve bu güvencenin gerçek olması), araştırmacıların kendilerini tanıtmaları, çalışmanın ne kadar süreceği ve çalışma ile ilgili teknik bütün detayların katılımcıya sunulması bulunmaktadır. Bütün bu detayların hepsi önemli olmakla birlikte özellikle katılımcının çalışmadan maddi bir kazancının (veya bir kazanma ihtimalinin) olmasının ve katılımcının kişisel bilgilerinin alınmasının önemi alan yazında vurgulanmıştır. Frick, Bächtiger ve Reips'in (1999) yaptıkları çalışmada iki uygulama değişimlenmiştir. Katılımcıların yarısına katılımcılara çalışmayı tamamlayanlar arasında bir çekiliş yapılacağı ve birincinin 50 Amerikan Doları, ikincinin 25 Amerikan Doları ve üçüncünün 10 Amerikan Doları kazanacağı bilgisi verilmiştir. Diğer yarısına bu bilgi verilmemiştir. Öte yandan katılımcıların yarısına demografik bilgi formu çalışmanın başında, diğer yarısına ise çalışmanın sonunda verilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre çekiliş hakkında bilgi verilmesi ve demografik formun çalışmanın başında doldurulmasının çalışmaya devamlılık açısından olumlu etki ettiği bulunmuştur.

Çevrimiçi çalışmalarda katılımcılar interneti olan ve bilgisayar kullanabilen katılımcılarla sınırlıdır. Dolayısıyla sonuçları evrene genellemek mümkün değildir. Alan yazında bu sınırlılığa seçim yanlılığı denmektedir (Christensen, 2004; Shaughnessy ve ark., 2020). Çevrimiçi araştırmalar açısından bakıldığında seçim yanlılığını yaştan, ekonomik durumdan ve araştırılan konuya katılımcının ilgisinin olup olmamasından etkilenebilmektedir (De Man, Campbell, Tabana ve Wouters, 2021; Eysenbach ve Wyatt, 2002). İnternetin yaygınlaşması, internete girilen cihazların artması, internetin gündelik hayata daha çok girmesi ve yaşı büyük nüfusun internetle daha fazla iç içe olması sayesinde bu yanlılığın etkisi zamanla azalacaktır. Ancak, ülkemizde hala bu anlamda bir yanlılığın olduğu gerçeği yadsınamaz.

Psikoloji alanında yapılan deneysel çalışmalara bakıldığında yaygınlıkla belirli bir değişimlemenin bilişsel performans üzerindeki etkisine bakılmaktadır. Bu tip çalışmalarda bağımlı değişken doğru tepki ve/veya tepki süreleri olabilmektedir (Cartwright-Finch ve Lavie, 2007; Jansen, Tamm, Merten, Tamm ve Hofmann, 2020; Oktay ve Cangöz, 2018). Katılımcılar daha iyi performans göstermek için aynı çalışmayı birden fazla kez yapmayı deneyebilirler (Reips, 2000) veya eğer deney imkân veriyorsa çeşitli hatırlatıcılarla performanslarını arttırabilirler. Laboratuvar çalışmalarında katılımcıları uygulayıcılar gözlemleyeceği için bu tehlikeler yoktur ancak çevrimiçi çalışmalarda bu denetleme mekanizması mevcut olmadığından çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi çoklu girişler çeşitli tedbirlerle bir dereceye kadar önlenirler ama tam bir kontrol mümkün değildir. Çeşitli hatırlatıcıların kullanılması da eğer mümkünse tepkilerin katılımcının hile yapmasını engelleyecek süreler içerisinde verilmeye zorlanarak önlenir.

Deneysel çalışmaların bir parçasını aynı zamanda korelatif çalışmaların genellikle büyük çoğunluğunu ölçek tipi soru formları oluşturmaktadır. Bu formlar, katılımcının kendi kendini değerlendirdiği belirli bir tutumun ölçüldüğü sorulardan oluşur. Bu tip formlardaki sorular tutumu açık bir şekilde ölçtükleri için katılımcı vereceği cevabın nasıl yorumlanacağını tahmin edebilmektedir. Katılımcı kimi cevap verirken kimi zaman gerçekte kendisinin olduğu şekilde değil de nasıl olması gerektiğini düşünüyorsa o şekilde cevap verilebilmektedir. Ölçek maddelerinin birinde "İşlerimi zamanında yaparım" şeklinde bir ifade olduğunda katılımcı günlük hayatta işlerini zamanında yapmasa ve zamanında yapmadığını kabul etse bile bu maddeyi sanki zamanında yapıyormuş gibi işaretleyebilmektedir. Katılımcının olduğu gibi değil de kendi düşüncesine göre olması gerektiği gibi cevap vermesi durumuna sosyal istenirlik (sosyal beğenirlik) denmektedir (Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020). Sosyal istenirliğin çevrimiçi çalışmaları etkileyip etkilemediği konusu tartışmalıdır çünkü farklı araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir (Dodou ve de Winter, 2014). Öte yandan Dodou ve de Winter (2014) yaptıkları meta-analizle sosyal istenirlik açısından çevrimiçi, çevrimdışı ve kâğıt-kalem çalışmaları açısından bir fark bulamamışlardır. Bu bilgiler ışığında, sosyal istenirlik kavramı çevrimiçi çalışmaların diğer çalışmalara göre bir dezavantajı olarak düşünülmesi de hala gerçek sonuçlara ulaşılmasını engelleyen tehlikelerden biridir ve sonuçlar değerlendirilirken alınırken bu etken göz önüne alınmalıdır.

Çevrimiçi çalışmalar zaman, ulaşılabilirlik ve katılımcı çeşitliliği gibi konularda araştırmacılara pek çok fırsat sunsa da çalışma konuları açısından kısıtlılıklar da barındırmaktadır. En önemli kısıtlılık, çevrimiçi çalışmaların diğer cihazlarla eş zamanlı veri toplamasının mümkün olmamasıdır. Psikoloji alanında çok sayıda çalışma çeşitli araçlar ve nörogörüntüleme cihazlarıyla yapılmaktadır (Balconi ve Vanutelli, 2017; Majerus, Péters, Bouffier, Cowan, ve Phillips, 2018; Oktay ve Cangöz, 2018). Bu cihazlar arasında göz izleme

cihazı, fMRI, fNIRS, PET ve EEG bulunmaktadır. Mevcut teknolojik ortamda henüz bu cihazların çoğuyla çevrimiçi çalışmalar mümkün olamaktadır. Bunun tek istisnası göz izleme çalışmalarında gözlenmektedir (Huang, Ngai ve Leong, 2017; Krafka ve ark., 2016). Klasik göz izleme çalışmalarında katılımcılar bir bilgisayar başına oturmak (Oktaay ve Cangöz, 2018) veya gözlük benzeri taşınabilir cihazlarla yürütülmekteydi (Huang, Ngai ve Leong, 2017; Krafka ve ark., 2016). Ancak, yeni teknolojik gelişmeler sonrasında araştırmacılar çeşitli yazılımlar aracılığıyla bilgisayarların ve akıllı telefonların kameralarını göz izleme cihazı gibi kullanmaya başlamıştır (Huang, Ngai ve Leong, 2017; Krafka ve ark., 2016). Her ne kadar bu gelişme veri toplama açısından umut verici olsa da göz hareketlerinin sağlıklı bir şekilde kaydedilmesi için yazılımların hala geliştirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır (Krafka ve ark., 2016). Bununla birlikte diğer veri toplama yöntemlerinde çevrimiçi ortama geçilmesinin önümüzdeki 10 yıl içerisinde gerçekleşmesinin muhtemel olmadığı tahmin edilmektedir.

Bir diğer kısıtlılık da katılımcıyla araştırmacının deney öncesinde ve esnasında iletişim halinde olamamasıdır. Yönergeler dikkatli ve detaylı hazırlansa da kimi zaman görevin nasıl olacağı net olmayabilir. Laboratuvarda yapılan çalışmalarda araştırmacı, katılımcının doğru anlayıp anlamadığını kolaylıkla test edebilir. Ancak, çevrimiçi çalışmalarda araştırmacı, katılımcının görevleri doğru şekilde anladığına güvenmek zorundadır. Görevin doğru anlaşılması durumunda katılımcı kendi performansını sağlıklı şekilde ortaya koyamayacağı için bu durum araştırmacının doğru sonuçlara ulaşmasını engelleyen tehlikelerden biri olarak mevcut kalacaktır.

Etik Kurallar Açısından Çevrimiçi Araştırmalar

Araştırmacılar, internet üzerinden bir araştırma yapmaya karar vermeden evvel çevrimiçi yöntemin avantajlarının ve dezavantajlarının yanında bir unsuru daha göz önünde bulundurmalıdır. Aynı laboratuvar çalışmalarında olduğu gibi araştırmacıların katılımcılara ve kurumlara karşı etik sorumlulukları bulunmaktadır. Çevrimiçi çalışmalar da laboratuvar çalışmalarıyla aynı etik prensiplere tabidir. Bu prensipler arasında bireylere ve onların özerkliklerine saygı duyma, yarar verme ve zarar vermeme, adil olma, güven duygusu, sadece gerçek bilgiye ulaşma çabası bulunmaktadır (Christensen, 2004). Bu prensipler ve bu prensiplerin uygulamaya yönelik standartları Türkiye’de Türk Psikologlar Derneği², Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) Amerikan Psikoloji Birliği (American Psychology Association - A.P.A.)³, tarafından oluşturulmuştur.

Bilimsel araştırmalarda, yapılan uygulamaların etik uygunluğunun deneyimli bir ekip tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir (Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020). Bu gereklilik, çevrimiçi çalışmalar için de mevcuttur. Araştırmacılar, çalışmaya başlamadan evvel çalışmalarıyla ilgili detaylı bilgileri içeren (çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi vb. gibi bilgiler) bir evrakla bilimsel etik kurullarına başvurup bu kurallardan onay almaları gerekmektedir.

Bilimsel araştırmalar için bilimsel gerekliliklerden bir diğeri katılımcının çalışma hakkında bilgilendirildiğini onayladığı ve çalışmaya kendi rızası ile katıldığını beyan ettiği bilgilendirilmiş onam formunun doldurulmasıdır (Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020; Lasser ve Gotlieb, 2017; Varnhagen ve ark., 2005). Laboratuvar çalışmalarında katılımcıya fiziki bir form verilip, okuması ve onaylaması istenir. Katılımcı onaylamak için adını ve soyadını yazmalı ve formu imzalamalıdır. Ancak, çevrimiçi çalışmalarda katılımcının imzalaması genellikle mümkün değildir. Bu yüzden çevrimiçi

araştırmalarda bilgilendirilmiş onam formuna bir onay kutucuğu konup eğer katılımcı onaylıyorsa bu kutucuğu işaretlemesi gerektiği vurgulanabilir. Ayrıca, araştırmacının bu kutucuk onaylanmadan bir sonraki aşamaya geçilmesini engellemelidir. Bu önlemlere rağmen araştırmacılar katılımcıların bilgilendirilmiş onamı okumadan onaylayabileceğini göz önünde bulundurmalıdır. Araştırmacılar ne yaparsa yapsın katılımcıların bu onamı okumasının kesin bir yolu olmasa da araştırmacılar çalışmayla ilgili duyuru yaparken bilgilendirilmiş onamın mutlaka okunmasının önemini vurgulamalıdır.

Psikoloji çalışmalarındaki en tartışmalı yöntemlerden biri aldatma (deception) içeren çalışmalardır. Bu çalışmalarda katılımcılara çalışmanın amacı veya uygulamalarıyla ilgili yanlış bilgi verilmektedir (Bortolotti ve Mamali, 2006; Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020). Aldatma, araştırmacılar arasında tartışmalı bir konudur. Öncelikle, bazı araştırmalarda aldatma yapılmadığı durumda araştırmanın amacına ulaşacak veri toplamak mümkün olmayacaktır. Oktay ve Cangöz'ün (2018) dikkatsizlik körlüğünü (inattentional blindness) çalıştıkları araştırmalarında katılımcılardan ekranda sabit duran iki kişinin ekranın sağından ve solundan giren kişilerle tokalaşmasını izlemelerini ve kaç kez tokalaştıklarını saymaları istenmiştir. Bu esnada arkadan Zorro kostümü giyen bir kişi geçmiştir. Videonun sonunda katılımcılara video öncesinde bahsedilmeyen, değişik bir durumla karşılaşmış oldukları sorulmuştur. Aldatmanın çok düşük düzeyde yapıldığı bu çalışmada eğer katılımcılara araştırmanın gerçek amacından bahsedilirse bu durumda katılımcıların tamamının bu değişik olayı arayacağı için Zorro kostümlü kişiyi görme ihtimalleri artacaktır. Ancak bu çalışmada katılımcıların sadece %44'ü Zorro kostümlü kişiyi görebilmiştir. Öte yandan aldatmayı uygulama bazı riskler de taşımaktadır. En temel risklerden biri, katılımcının psikolojik olarak zarar görme ihtimalidir (Bortolotti ve Mamali, 2006). Alan yazında bu konudaki en çarpıcı örnek Milgram deneyidir (Milgram, 1963). Bu deneyde katılımcılar başka kişilere elektrik verdiğine inandırılmıştır ve bu deneyim bile katılımcılara psikolojik anlamda zarar vermiş olabilir. Bir diğer risk, aldatmanın katılımcıların özerkliğine zarar vermesidir (Bortolotti ve Mamali, 2006). Bu görüşü savunanlar katılımcıların yanlış bilgilendirildikleri için eğer araştırmanın asıl konusunu bilseler katılmama ihtimalleri olduğunu ve aldatma yapan araştırmacıların, katılımcılardan bu hakkı aldıklarını ileri sürmektedir. Aldatma ile ilgili üçüncü tartışma, aldatmanın psikologların yozlaşmasına ve katılımcıların güvenlerinin sarsılmasına sebep olacağı endişesine dayanmaktadır (Bortolotti ve Mamali, 2006). Bunu savunan araştırmacılar da psikologların sürekli aldatma yapmasının aldatmayı normalleştirebileceklerini ve ayrıca katılımcıların da psikoloji çalışmalarına her zaman şüphe ile yaklaşacağını ileri sürmektedir. Bütün bu tartışmalar çevrimiçi psikoloji deneyleri için de geçerlidir. Aynı laboratuvar deneylerinde olduğu gibi çevrimiçi deneylerde de katılımcılara aldatma yapılabilir. Ancak, aldatma sonrasında katılımcıların mutlaka bilgilendirilmesi gerekmektedir. Çalışma sonunda aldatma hakkında bilgilendirme aldatmanın yapıldığı bütün çalışmalar için standarttır (Bortolotti ve Mamali, 2006; Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020). Çevrimiçi çalışmalarda aldatmayı kullanacak olan araştırmacıların bilgilendirme sürecini dikkatli planlaması gerekmektedir. Çünkü bilgilendirme yazılı olarak yapıldığında katılımcılar deneyin verdiği yorgunlukla bilgilendirmeyi okumayabilirler. Bu yüzden çok kısa olmayan bir video ile detaylı bir şekilde çalışmada aldatma yapıldığı ve çalışmanın asıl amacının anlatılması etik açıdan alınacak en iyi önlemlerden biridir. Ayrıca bilgilendirmenin sonunda mutlaka katılımcıların istedikleri durumda çalışmayla ilgili araştırmacılarla iletişime geçebilecekleri konusunda bir bilgi olmalıdır.

Araştırma sonrası bilgilendirme aldatmanın yapıldığı çalışmalar kadar aldatma yapılmayan çalışmalar için de önemlidir (Christensen, 2004; Hoyle ve ark., 2002; Shaughnessy ve ark., 2020). Katılımcı, çalışmaya gönüllü olarak zamanını ve emeğini harcamaktadır. Bunun karşılığı olarak da çalışmanın detayları ve sonuçları hakkında makul bir bilgilendirmeyi hak etmektedir. Çalışmanın sonunda çalışmanın detaylarını ve gerektiğinde ulaşabilecekleri iletişim bilgilerini (çalışmanın yapıldığı kuruluşa ait bir telefon numarası veya araştırmacılara ait e-posta adresi gibi) de içeren bir bilgilendirmenin olması etik açıdan bir gerekliliktir. Bir önceki paragrafta belirtildiği gibi katılımcının bilgilendirmeyi alma ihtimali yazılı bir araç yerine bir video çekilerek yükseltilebilir.

Çevrimiçi Veri Toplama İnternet Sitelerinin Hizmetleri

Çevrimiçi veri toplama konusunda pek çok internet sitesi Dünya çapında hizmet vermektedir ve sayıları giderek çoğalmaktadır. Bu artışta en büyük rolün akademik araştırmalardan ziyade pazarlama alanında yapılan araştırmalar olduğu düşünülmektedir çünkü bu internet siteleri incelendiğinde çoğunun kendilerini tanıtırken müşteri memnuniyeti, pazar araştırma vb. gibi konulara vurgu yaptığı görülmektedir (Bkz. SurveyMonkey⁴, Adgager⁵, Qualtrics⁶, Amazon Mechanical Turk, Surveey⁷). Öte yandan deneysel görevlerin çevrimiçi sunulmasına olanak sağlayan internet sitelerinin sayısı da giderek artış göstermektedir (Bkz. Pavlovia⁸, Gorilla⁹, OpenSesame¹⁰, Testable¹¹, Labvanced¹², PsyToolkit¹³).

İlk gruba giren internet sitelerinin pek çoğunun en önemli özelliği veri toplayacak platform sunmasının yanında araştırmacılara katılımcı da bulmasıdır. Bu internet sitelerini kullanmak araştırmacıya daha fazla kolaylık sağlamakla birlikte biraz daha maliyetli olabilmektedir. Ancak, katılımcı bulan siteler çoğu deneysel çalışma için uygun platform sunmamaktadır. Pek çok deneysel çalışmayı yürütmeye de imkân veren ikinci gruptaki internet siteleri ise katılımcı bulma hizmeti sağlamamakla birlikte sundukları veri toplama hizmeti karşılığında ücret talep etmektedir. Deneysel çalışmalara imkan sağlayan bu siteleri kullanabilmek için genellikle ya programlama bilgisi gerekmekte ve görece düşük bir ücrete veri toplamaya imkan sağlamakta (bir tek PsyToolkit ücret talep etmemektedir) ya da kullanıcı dostu olup programlama bilgisi gerektirmeden (ya da çok az programlama bilgisi ile) veri toplama imkanı sağlamaktadır ancak, daha yüksek bir bütçe gerektirmektedir. Bu internet siteleri, katılımcı bulmadaki eksikliklerini ise katılımcı bulan sitelerden yönlendirme olarak gidermektedir. Başka bir deyişle deneyi oluşturduktan sonra verilen internet adresini katılımcı bulan sitedeki hesaptan paylaşarak katılımcı bulma hizmetinden de yararlanılabilmektedir. Tabii ki bu durum her iki internet sitesi de kullanıldığı için maliyeti arttırmaktadır.

Ücreti karşılığında katılımcı bulma ve veri toplama hizmeti veren bu sitelere Türkiye'den ulaşmak ve bu siteleri kullanmak mümkün, ancak bu sitelerin pek çoğu Türkiye'ye özel hizmet vermemektedir. Başka bir deyişle, bu sitelerin çoğunun ara yüzü Türkçe değildir ve araştırmacılara Türk katılımcılar bulmamaktadır. Türk katılımcılardan veri toplama hizmeti almak isteyen araştırmacılar Adgager ve SurveyMonkey adreslerini kullanabilmektedir. Ancak, diğer sitelerle karşılaştırıldığında SurverMonkey sitesinin katılımcı bulma hizmetinin daha maliyetli olduğu görülmektedir (Adgager internet sitesinde fiyat bilgisi bulunamamıştır).

Bu sitelerin Türkiye'de doğrudan hizmet vermemesinin mali açıdan bir diğer dezavantajı da Türkiye'ye özel fiyat sunmamalarıdır. Küresel çapta çalışan pek çok internet sitesi çalıştıkları ülkelere fiyatlandırma yaparken o ülkenin döviz kurlarını hesaba katmaktadır. Örneğin, Şubat

2021 itibariyle 17,99 TL olan Netflix standart üyelik aylık fiyatı (Netflix, 2021) yaklaşık 2,50 ABD Dolarına denk gelmektedir. Öte yandan aynı üyelik ABD’de 8,99 Dolar, İsviçre’de 13,46 Dolar’a (en pahalı üyelik) satın alınmaktadır (Moody, 2021). Benzer fiyatlandırma politikası pek çok küresel internet sitesi için mevcuttur. Çevrimiçi veri toplama siteleri arasında Türkiye’ye doğrudan hizmet veren SurveyMonkey internet sitesinin de benzer bir fiyatlandırma politikası bulunmaktadır. Örneğin, katılımcıların SurveyMonkey tarafından bulunduğu, 40 ila 50 soru arasında 100 kişilik bir anket hizmetinin ücreti hizmet ABD’den alındığında ABD vatandaşı katılımcılarla yapılırsa 500 ABD Doları; Türk katılımcılarla yapılırsa 668 ABD Doları’dır. Öte yandan aynı hizmet Türkiye’den alınırsa ve ABD vatandaşı katılımcılarla yapılırsa 2.934 TL (yaklaşık 410 ABD Doları); Türk katılımcılarla yapılırsa 3.920 TL (yaklaşık 548 ABD Doları)’dır (SurveyMonkey, 2021).

Tartışma

Çevrimiçi araştırmaları kullanıp kullanmama kararı alırken avantajlarını ve dezavantajlarını bir arada değerlendirmek gerekmektedir. Çevrimiçi araştırmalar (çalışma ister deneysel olsun isterse ölçülebilir veri toplama içerikli bir ilişkisel çalışma) zamanın etkili kullanılmasına ve daha fazla katılımcıya ulaşılmasına imkân tanımaktadır. Araştırmacı veri toplama için ayırdığı zaman ve iş gücünün bir kısmını başka araştırmalara yönlendirebilir. Diğer yandan çevrimiçi araştırmaların pek çok açıdan dezavantajlı olduğu düşünülebilir. Katılımcı kaybı yaşamak ve teknik aksaklıklar yüzünden verinin toplanamaması en temel sıkıntılardır. Bunun yanında iç geçerliliği ve dış geçerliliği olumsuz etkileyecek durumlarla karşılaşılması da olasıdır. Aslında bu dezavantajların büyük çoğunluğu önlenilecek tehlikelerdir. Doğru önlemler alındığı durumda bu dezavantajların çoğu artık dezavantaj olmaktan çıkacaktır.

Etik açıdan bakıldığında çevrimiçi araştırmalar laboratuvar ve yüz yüze araştırmalarla benzer konulara dikkat etmek durumundadır. Çalışmaya ancak gerekli etik izinler alındıktan sonra başlanabilir ve çalışmada yer almak isteyen gönüllü katılımcıların gerek çalışma öncesinde gerekse çalışma sonrasında uygun ve detaylı şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Çevrimiçi çalışmaların etik anlamda belki de en büyük zorluğu bu bilgilendirme safhasıdır.

Türkçe alan yazın incelendiğinde özellikle anket tipinde verilerin toplandığı çalışmalarda internet sitelerinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak, bu veri toplama araçlarından çoğunun Türkiye’ye doğrudan hizmet vermemelerinden dolayı talebin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bu veri toplama araçlarının daha fazla kullanılması sonucu hem talep artışına bağlı olarak hizmet veren kurum sayısında artış olacaktır hem de katılımcılara para veren sitelerin verdikleri hizmet sayesinde katılımcıların da verdikleri emek karşılığında az da olsa bir kazanç sağlayabileceklerdir. Böylelikle hem araştırmacıların hem de katılımcıların kazançlı çıktığı bir ortam oluşacaktır.

Günümüzdeki gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda internet üzerinden veri toplamanın psikoloji alanındaki bilimsel çalışmalar açısından bir gereklilik olduğu bir gerçektir. Ancak, araştırmacıların veri toplama süreçlerinde hassas davranması ve birden fazla veri toplama platformuna hâkim olup kendi araştırmaları için en uygun olan platformu seçmesi de gerekliliktir.

Son olarak, bütün bunlarla birlikte hem araştırmacıların hem de katılımcı konumundaki bireylerin internet üzerinden veri toplama konusundaki tutumları şimdilik belirsizdir.

Yapılacak çalışmalarla bu tutumların ortaya konması internet üzerinden toplanan verilerin ne kadar geçerli sayılabileceği ile ilgili bizi fikir sahibi edecektir.

Kısıtlılıklar

Bu makale için çevrimiçi veri toplamada kullanılacak siteler incelenmiş olsa da internet ortamındaki gelişim hızının yüksek olması bazı internet site ve hizmetlerinin gözden kaçmasına sebep olmuş olabilir. Dolayısıyla makalede bahsedilen fırsatlar ve kısıtlılıklar sadece makalede bahsedilen internet siteleri ile sınırlıdır.

Kaynakça

- Balconi, M. Ve Vanutelli, M. E. (2017). Cooperation and competition with hyperscanning methods: review and future application to emotion domain. *Frontiers in computational neuroscience*, 11(86), 1-6. <https://doi.org/10.3389/fncom.2017.00086>
- Birnbaum, M. H. (1999). Testing critical properties of decision making on the Internet. *Psychological Science*, 10(5), 399-407. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00176>
- Bortolotti, L. ve Mameli, M. (2006). Deception in psychology: Moral costs and benefits of unsought self-knowledge. *Accountability in Research*, 13(3), 259-275. <https://doi.org/10.1080/08989620600848561>
- Cartwright-Finch, U. ve Lavie, N. (2007). The role of perceptual load in inattentive blindness. *Cognition*, 102(3), 321-340. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2006.01.002>
- Christensen, L. B. (2004). *Experimental methodology* (9. Basım). Boston: Pearson, Allyn & Bacon.
- De Man, J., Campbell, L., Tabana, H. ve Wouters, E. (2021). The pandemic of online research in times of COVID-19. *BMJ open*, 11(2), e043866.
- Dodou, D. ve de Winter, J. C. (2014). Social desirability is the same in offline, online, and paper surveys: A meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 36(1), 487-495. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.04.005>
- Eysenbach, G. ve Wyatt, J. (2002). Using the Internet for surveys and health research. *Journal of medical Internet research*, 4(2), e13.
- Frick, A., Bächtiger, M. T. ve Reips, U. D. (1999). Financial incentives, personal information and drop-out rate in online studies. U. D. Reips ve M. Bosnja (Ed.) *Dimensions of Internet Science* içinde (s. 209-219) Lengerich: Pabst Science Publishers.
- Hoyle, R. H., Harris, M. J. ve Judd, C. M. (2002). *Research Methods in Social Relations*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Huang, M. X., Li, J., Ngai, G. ve Leong, H. V. (2017). Screenglint: Practical, in-situ gaze estimation on smartphones. *Proceedings of the 2017 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* içinde (2546-2557 ss). New York: Association for Computing Machinery.
- Jansen, M. T., Tamm, S., Merten, T., Tamm, A. ve Hofmann, M. J. (2020). Feigning memory impairment in a forced-choice task: Evidence from event-related potentials. *International Journal of Psychophysiology*, 158(1), 190-200. <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2020.10.003>
- Kantowitz, B. H., Roediger III, H. L. ve Elmes, D. G. (2014). *Experimental psychology*. (9. Basım) (N. Er ve Y. A. Duyan, Çev.) (Ankara: Nobel Yayıncılık. Orijinal eserin yayın tarihi: 2009).
- Krafka, K., Khosla, A., Kellnhofer, P., Kannan, H., Bhandarkar, S., Matusik, W. ve Torralba, A. (2016). Eye tracking for everyone. *Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition* içinde (2176-2184 ss). Computer Vision Foundation.

- Lasser, J. ve Gottlieb, M. C. (2017). Facilitating Informed Consent: A Multicultural Perspective. *Ethics & Behavior*, 27(2), 106-117.
- Majerus, S., Péters, F., Bouffier, M., Cowan, N. ve Phillips, C. (2018). The dorsal attention network reflects both encoding load and top-down control during working memory. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 30(2), 144-159.
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371-378. <https://doi.org/10.1037/h0040525>
- Moody, R. (2021). Which countries pay the most and least for Netflix? <https://www.comparitech.com/blog/vpn-privacy/countries-netflix-cost/> adresinden erişildi.
- Netflix (2021). Netflix'in maliyeti nedir? <https://www.netflix.com/tr/> adresinden erişildi.
- Oktay, B. ve Cangöz, B. (2018). I thought I saw "Zorro": An inattentive blindness study. *Archives of Neuropsychiatry*, 55(1), 59-66. <https://doi.org/10.29399/npa.19227>
- Reips, U.-D. (2000). The Web experiment method: Advantages, disadvantages, and solutions. In M. H. Birnbaum (Ed.), *Psychological experiments on the Internet* (pp. 89-114). San Diego: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-012099980-4/50005-8>
- Reips, U. D. (2002). Standards for Internet-based experimenting. *Experimental psychology*, 49(4), 243-256. <https://doi.org/10.1026/1618-3169.49.4.243>
- Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B. ve Zechmeister, J. S. (2016). *Psikolojide araştırma yöntemleri*. (İ. Göz, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- SurveyMonkey. (2021) *SurveyMonkey Audience*. https://tr.surveymonkey.com/collect/audience/preview/?ut_source=pricing&ut_source2=pricing adresinden erişildi.
- Türk Psikologlar Derneği. (2004) *Türk Psikologlar Derneği etik yönetmeliği*. <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeliği-x389.pdf> adresinden erişildi.
- Varnhagen, C. K., Gushta, M., Daniels, J., Peters, T. C., Parmar, N., Law, D., ... ve Johnson, T. (2005). How informed is online informed consent?. *Ethics & Behavior*, 15(1), 37-48.

Açıklamalar

Dipnot sistemi kullanılmadığı için dipnot olarak verilmesi planlanan internet adresleri aşağıda sıralanmıştır. Metinde de ilgili yerlere numaralar eklenmiştir.

- 1- <https://www.mturk.com/>
- 2- <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeliği-x389.pdf>
- 3- <https://www.apa.org/ethics/code>
- 4- <https://tr.surveymonkey.com/>
- 5- <https://www.adgager.com/tr>
- 6- <https://www.qualtrics.com/>
- 7- <http://www.surveey.com/survey>
- 8- <https://pavlovia.org/>
- 9- <https://gorilla.sc/>
- 10- <https://www.opensesame.com/>
- 11- <https://www.testable.org/>
- 12- <https://www.labvanced.com/>
- 13- <https://www.psytoolkit.org/>

Köprübaşı'nda Siyasi Hayat (1968-2004)

Nurettin Gülmez^a, Enes Hançer^b

Özet

Köprübaşı, 1958'de kurulmuş bir yerleşim yeridir. Bu çalışmada Köprübaşı'nın sürekli değişen idari yapısı dikkate alınarak yerleşimin belediye olduğu 1968 yılından 2004'e kadarki siyasi hayatı ele alınmıştır. Bu doğrultuda arşiv belgeleri, resmi yayınlar, yazılı kaynaklar incelenmiş, pek çok sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Ortaya çıkan bilgiler ışığında Köprübaşı siyasi hayatı üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemlendirme 1968'de Köprübaşı'nın belediye olmasından 12 Eylül 1980 askeri darbesine, 1980'den Köprübaşı'nın ilçe olduğu 1990 yılına ve 1990'dan 2004 yerel seçimlerine şeklinde yapılmıştır. Böylece Köprübaşı siyasi hayatını oluşturan kişiler, kuruluşlar, olaylar ve seçimler belli bir plan çerçevesinde anlatılmıştır. Sonuç itibarıyla ülke genelindeki siyasetin yerele yansıması Köprübaşı özelinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, Köprübaşı ilçesinin kuruluş süreci ve siyasi hayatın gelişimi incelenmiştir. Demokrat Parti döneminde kurulması ve kurucularının Demokrat Partili olması gibi etkenlerle siyasi hayat da bu çizgide devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Manisa/Köprübaşı
Siyasi hayat
Köprübaşı'nda seçimler
Köprübaşı'nın kuruluşu

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 20.07.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.973418

Political Life in Köprübaşı (1968-2004)

Abstract

Köprübaşı, a district in the Province of Manisa in the Aegean region of Turkey, was established in 1958. Considering the constantly changing administrative structure of Köprübaşı, this study discusses the settlement's political life from 1968, when it became a municipality, to 2004. In line with this purpose, archival documents, official publications, and written sources have been reviewed, and many oral history studies have been carried out. Based on the information collected, the political life of Köprübaşı was examined by dividing it into three periods: from when it first became a municipality in 1968 to the military coup of September 12, 1980; from 1980, when it was turned into a district, to 1990, and from 1990 to the 2004 local elections. Thus, the people, organizations, events, and elections that made up the political life of Köprübaşı have been discussed within the framework of a specific plan. As a result, the reflection of the political atmosphere throughout the country at the local level has been addressed in relation to Köprübaşı. This study investigates the establishment of Köprübaşı and the development of political life in the district, which continued in parallel with the factors such as its establishment during the Democratic Party period and the fact that its founders were Democratic Party politicians.

Keywords

Manisa/Köprübaşı
Political life
Elections in Köprübaşı
Establishment of Köprübaşı

About Article

Received: 20.07.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.973418

^a Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, nurettin.gulmez@cbu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-4530-0491.

^b Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi / MEB Borlu Gazi Ortaokulu Sosyal Bilgiler Öğretmeni, izmirli_hancer@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-2093-1326.

Giriş

Köprübaşı, Manisa il merkezinin kuzeydoğusunda, Salihli – Demirci karayolu üzerinde yer alan küçük bir ilçedir. İl merkezine 120 km. uzaklıktaki Köprübaşı'na ilk yerleşim, Gediz Nehri üzerine yapılan Demirköprü Barajı'nın su tutmaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. Baraj sahasında kalan Borlu nahiyesinden ve köylerinden 1957'den itibaren başlayıp 1958'de artarak devam eden göç sonucu Köprübaşı kurulmuştur. Köy olarak kurulduktan sonra nahiyeye merkezi de olan Köprübaşı'na 1968'de belediye teşkilatı kurulmuştur. Köprübaşı 1958'den ilçe olduğu 1990 yılına kadar idari yönden Gördes'e bağlı kalmıştır. Köprübaşı, TBMM tarafından kabul edilen 09.05.1990 tarihli, 3644 sayılı kanunun 20 Mayıs 1990 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla ilçe statüsüne kavuşmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye'deki siyasi hayatın yerel düzeyde yansımaları Köprübaşı özelinde incelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda arşiv belgeleri, ilgili kanunlar, resmi yayınlar, Türkiye İstatistik Kurumu ve Yüksek Seçim Kurulu verileri, ulusal ve özellikle de yerel basın arşivleri, siyasi parti arşivleri, yöreye ilgili basılmış kitaplar, yayımlanmış makaleler titizlikle incelenmiş ve konuya ilişkin pek çok sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Köprübaşı'nın kuruluşundan itibaren altmış üç yılda köy, nahiyeye, belde, ilçe şeklinde hızlıca değişen idari yapısı araştırılmıştır. Ayrıca yapılan sözlü tarih çalışmaları önemli bir kaynak olmuştur. Kaynak kişinin olayları net hatırlamayabileceği veya konuya taraflı yaklaşabileceği gerçeğinden hareketle temkinli davranılmıştır. Bu anlamda teyit veya karşılaştırma gereken durumlarda konunun sağlanması yapılmıştır.

1958'den belediye teşkilatının kurulduğu 1968'e kadarki dönemde Köprübaşı'nda siyasi hayata ilişkin elimizde önemli bir bilgi yoktur. Zaten bahsi geçen dönem, muhtarlık dönemini kapsamaktadır. Bu çalışmada, Köprübaşı'nın belediye olduğu 1968 yılından 2004'e kadarki dönemi araştırılmaya çalışılmıştır. Bu dönem, ülke için oldukça uzun bir süre olup siyasi açıdan çeşitlilik ve değişkenlik arz etmiştir. Ancak aynı durum Köprübaşı için geçerli değildir. Çünkü Köprübaşı, küçük bir yerleşim olup incelenen dönemde ülke genelindeki kadar siyasi parti kurulmamıştır.

Borlu Nahiyesinden Köprübaşı'na

Borlu Nahiyesi

Köprübaşı'ndan önce bu çevrede Borlu vardır. Borlu, Osmanlı döneminde Saruhan Sancağı Gördes kazasına bağlı bir nahiyeye merkezidir. Milli Mücadele döneminde iki yıldan fazla Yunan işgali yaşayan Borlu, Cumhuriyet döneminde Gördes'e bağlı bir nahiyeye merkezi olmayı sürdürmüştür. (Çiçek, 1999, s.31-33, 110-112)

Tablo 1: Gördes Kazası, Borlu Nahiyesi ve Bağlı Köylerin Nüfusu
(T.C. Manisa Vilayeti..., 1932, s.390-392.)

Gördes kaza merkezi	Kaza merkezi ve köyler toplamı	Borlu nahiyeye merkezi	Borlu nahiyesine bağlı köyler	Borlu merkez ve köyler toplamı
3.071	23.178	173	5.599	5.772

Borlu'daki siyasi ortama değinmek gerekirse geniş arazilere sahip Şeyhoğulları (Şıhlılar), siyasi görüş olarak Cumhuriyet Halk Partili'dir (CHP). Borlu muhtarı Necati Bey (Girgin), eşraftan Haşim Ağa (Taşlı), Gacar Mahmut (Kaçar) gibi isimler de geniş arazi sahibi olup siyasi görüş itibariyle Demokrat Parti'lidir (DP). Ancak eşrafın hayli politize olmasına karşılık Borlu'da herhangi bir parti teşkilatının açıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Yörenin Gördes'e uzaklığı Borlu'nun Cumhuriyet döneminde sadece idari açıdan değil ekonomik, ticari ve sosyal yönlerden de merkez olmasını sağlamıştır. 1950'li yıllarda Borlu nahiyesinde nüfus hayli artmış, halk nahiyenin ilçeye dönüşmesini istemiştir. (Ünlü, 2017; Çiçek, 2017)

Demirköprü Barajı'nın Yapılması ve Borlu'dan Göç

Demirköprü Barajı, Gediz Nehri üzerinde; sulama, taşkın kontrolü ve enerji üretimi amacıyla 1954 – 1960 yılları arasında yapılmıştır. Salihli'nin kuzeydoğusundaki Demirköprü Barajı ve Hidroelektrik Santrali, DP iktidarının önemli yatırımlarındandır. (Başyigit, 2013, 397-411) Gediz'in kenarında 1950'lere kadar merkezi durumda bulunan Borlu'nun tarihi, Demirköprü Barajı'nın yapılmasıyla birlikte değişmiştir. Su havzası içinde kalan, nahiyeye merkezi ile 15 köye göç yolu görünmüştür.

Borluluların çoğunluğu İzmir, Manisa, Turgutlu, Salihli gibi yerlere göç etse de vatandaşların bir kısmı yörede kalmıştır. Yörenin tarihini değiştirecek olay Borlu'dan göç konusunda yaşanan anlaşmazlık ile başlamıştır. 27 Şubat 1957 tarih ve 29493 sayılı Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı) kararı ile Borlu nahiyesinin merkezi, nahiyeye bağlı Tahtacı köyüne nakledilmiştir. Nahiyenin adı ise Borlu olarak devam etmiştir. (BCA, No:030-11-1-263-4-16) Eski Borlu'nun resmi olarak nereye taşınacağı ile ilgili söz konusu karara rağmen göç konusunda Borlulu eşraf ve siyasiler arasında fikir ayrılığı yaşanmıştır. Gacaroğulları'ndan DP'li Mahmut Kaçar, Tahtacı'ya göç için öncülük etmiştir. Kendisi o dönem Demokrat Parti'den il daimi encümenidir ve siyaseten etkili bir isimdir. Ancak DP'li Necati Girgin, Haşim Taşlı, Mehmet Erçetin gibi isimler ile CHP'li Şeyhoğulları, şimdiki Köprübaşı'na yerleşim kurulmasını sağlamıştır.

Eşrafın çoğunluğunun aynı siyasi görüşte olmasına rağmen uzlaşamamasının temelinde iddialaşma ve ekonomik nedenler vardır. DP'li Mahmut Kaçar ile Köprübaşı'na ön ayak olan DP'liler ve Şeyhoğulları, yörede söz sahibi olma konusunda rekabet halindedir. Ayrıca bu

Köprübaşı'nda Siyasi Hayat (1968-2004)

isimler yörede çok geniş arazilere sahiptir. Söz konusu rekabetin yanına 1946'dan sonra CHP – DP çekişmesi de eklenmiştir. DP'li Necati Girgin ve ailesinin ise şimdilerde baraj sahasında kalan çok geniş arazilerinin olduğu ve istimlak bedeli sayesinde şimdiki Köprübaşı'na birkaç km mesafede bulunan Gündoğdu köyünden araziler satın aldığı bilinmektedir. Necati Girgin, daha sonra alınan bu arazileri takas ederek şimdiki Köprübaşı merkezinin olduğu yere sahip olmuştur. Buradaki arazilerini ise bazen satarak bazen de ihtiyaç sahiplerine bedava vererek Köprübaşı'na yerleşimin önünü açmıştır. Böylece, Avşar köyünün batısındaki düzlük arazide, Köprübaşı yerleşimi kurulmuştur.

Köprübaşı'nda Yerleşimin Kurulması (1958-1968)

Borlu ve köylerinden yaşanan göç sürecinde aileden varlıklı olan Necati Girgin, şimdiki Köprübaşı ilçe merkezinin olduğu yerdeki boş arazileri insanlar başka yerlere göç etmesin, nüfus dağılmasın diye dağıtmıştır. Bu arazilerin tapusu ilk olarak Kasar köyünden Hüseyin Hatipoğlu'nun üstüne yapılmış, buradan yeni sahiplerine geçmiştir. Necati Girgin'in yanında bulunan Hatipoğlu onun işleri ile ilgilenirmiş. Ancak sermaye sahibinin Necati Girgin olduğu iddia edilmektedir. (Eraydın, 2020) Yerleşim kurulurken dükkânların bulunduğu şimdiki çarşının planı, Salihli belediyesinden bir görevliye yaptırılmıştır. Yerleşimin buraya kurulması, bu planın çizdirilmesi gibi işlerde DP Manisa milletvekili, Salihlili Selim Akiş'in etkisi olmuştur. (Koçak, 2020)



Fotoğraf 1. Kurulduğu dönemde Köprübaşı'nın çarşısı.

1958 yılının Ekim ayında Başbakan Adnan Menderes, temel atma töreni için yöreye gelmiştir. Ancak Başbakan Menderes, Salihli tarafından Eski Borlu'ya geldiğinde büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. O günü yaşayanlar, çevre köylerden de insanların geldiğini, Borlu'daki tahta köprüünün kalabalık, at arabaları, kamyonlar ile tıkağın ve Başbakan'ın konvoyunun ilerleyemediğini söylemektedir. DP'li ileri gelenlerin ve halkın ısrarı ile Başbakan Menderes, Köprübaşı'nın bulunduğu yere gelmiştir, burada da temel atmıştır. Kalabalıktan biri, Yeregiren deresinin üstündeki köprüye atfen "Köprübaşı" adını söylemiş ve Başbakan bunu kabul etmiştir. Başbakan Menderes, ısrarlar üzerine bu yeni yerleşime de nahiyelik sözü vererek buradan ayrılmıştır. Ardından Başbakan Menderes eski Borlu üzerinden Tahtacı köyüne geçerek yeni Borlu nahiyesinin temelini atmış ve Demirci'ye gitmiştir. (Dalgın, 2020; Eraydın, 2020) O dönemde DP'li eşraf arasında yaşanan anlaşmazlıklar eski Borlu nahiyesinden iki nahiyeye çıkmasına sebep olmuş ve böylece günümüze kadar süren Köprübaşı-Borlu rekabeti başlamıştır. (Haçer, 2017, 80-86)

O dönemde sadece Borlu nahiyesi değil baraj suları altında kalan birçok köy taşınmak zorunda kalmıştır. Örneğin; baraj suları altında kalan Temrek köyü şimdiki ilçe merkezindeki yerine taşınmıştır. O dönemde Tahtacı'ya taşınan yeni Borlu ise nahiyeye merkezi olarak varlığını sürdürürken Köprübaşı ise resmi olarak 01.04.1959 tarih ve 31124 sayılı Dahiliye Vekaleti kararıyla nahiyeye merkezi olmuştur. (BCA, No:030-11-1-281-10-10) Köprübaşı idari olarak Gördes'e bağlanmış, yeni Borlu bucağı ise Demirci'ye bağlanmayı tercih etmiştir.

Köprübaşı sıfırdan kurulan bir yerleşim yeri olması sebebiyle ilk yıllarda bunun sıkıntılarını yaşamıştır. Su, alt yapı, eğitim, sağlık, ibadet, ulaşım, haberleşme gibi ihtiyaçlar için 1958-1968 döneminde Köprübaşı'na birçok yatırım yapılmıştır. Bu dönemde Köprübaşı merkez muhtarı Refik Çiçek, bucak müdürü ise Galip Şahin Durum'dur. (Manisa Yıllığı 1967, 11,32)

1965 nüfus sayımına göre Köprübaşı bucak merkezinin nüfusu 1.350'dir. Köprübaşı, bucak merkezi olmasıyla çevre köylerden göç almış ve merkez nüfusu hızla artmıştır. 1967'de Köprübaşı'na bağlı yirmi iki köyün toplam nüfusu 5.115 olup bucağın toplam nüfusu ise 6.465'tir. (Manisa...1967, 64-67)

Köprübaşı, toprak haldeki yeni yapılan Salihli-Demirci yolu üzerinde kurulmuş olsa da ulaşım imkânları hayli yetersizdir. Bu dönemde ulaşımın yetersizliğinin yanı sıra ekonomik faaliyetlerdeki kısıtlılıkta bir diğer sorundur.

Köprübaşı, 1958'de yerleşim yeri olmasına ve birçok eksikliğine rağmen gelişme göstermiştir. Tahtacı'ya taşınan yeni Borlu bucağına göre daha hızlı gelişmiş ve merkezi duruma gelmiştir. Böylece Köprübaşı, baraj altında kalan Borlu'nun yerini almış, konumunun ve ileri gelenlerinin etkisiyle 1968'de belediye teşkilatına kavuşmuştur. Yeni Borlu ise belediye olmak için 1983 yılına kadar beklemiştir.

Köprübaşı'nda Siyasi Hayat (1968-2004)

Belediye Teşkilatı'nın Kuruluşundan 12 Eylül 1980'e Kadar Köprübaşı'nda Siyasi Hayat (1968-1980)

28 Şubat 1968 tarih ve 6035 sayılı İçişleri Bakanlığı kararı ile Köprübaşı'nda belediye teşkilatı kurulmuştur. Yeni kurulan bu belediyeye Avşar, Karabük ve Çamyurdu köyleri de katılmıştır. (BCA, No:030-11-1-333-9-13)

Köprübaşı belediyelik olduktan sonra kamu hizmetleri belli bir düzene girmiş, yerleşimin sorunları daha hızlı ve yerinden çözülmeye başlanmıştır. 1970'lerde bucak merkezinde Atatürk, Temrek, Zafer, Avşar, Çamyurdu, Karabük olmak üzere 6 mahalle vardır. Çevre köylerden yaşanan göçlerin de etkisiyle merkez nüfusu 1970 yılı itibariyle 2.368 olmuştur. Bu yıllar 1960'lara göre belli hizmetlerin geldiği, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan daha büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönemde uranyum rezervleri için Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün (MTA) tesisleri açılmıştır. 1960'larda Köprübaşı arazisinde MTA tarafından uranyum araması yapılmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. MTA'nın açılması, ekonomik ve sosyal açıdan Köprübaşı'nı çok etkilemiştir. Dışarıdan gelen uzmanlar, personeller burada ev tutup yaşamış, Köprübaşılı pek çok kişi de MTA'da istihdam edilmiştir.

Olaylar

Köprübaşı'nın 1968-1980 döneminin ilk yılları gayet sakin bir şekilde geçmiştir. Ancak 1970'lerin ikinci yarısıyla birlikte, tüm ülkede olduğu gibi, ideolojik kamplaşmanın burada da yaşandığını söylemek mümkündür. Bu dönemde gençlik kuruluşu olarak sağda Ülkü Ocakları'nın, solda ise İlerici Gençler Derneği'nin (İGD) faaliyetleri vardır.

Kasabada hâkim siyasi çizgi Demokrat Parti geleneğidir. Sol görüşlülerin örgütlenmesi ise halktan ziyade dışarıdan gelen öğretmenler tarafından yapılmıştır. Gördes Töb-Der üyesi Mehmet Çakır, 1975-1976 yıllarında Köprübaşı Ortaokulu'nda görev yapmıştır. Kendisi buraya gelmeden önce "Komünist Müdür" diye Köprübaşı'nda adı duyulmuştur. Köprübaşı'nda "çok sivri siyasi faaliyet" yapmadığını söyleyen Çakır, daha çok, solcuların kahvesi olarak bilinen, Gülden Kahvehanesi'nde vakit geçirdiğini ifade etmiştir. (Çakır, 2020) O dönemde sol gençlik hareketleri içinde hayli aktif olan Mehmet Çakır, bu faaliyetlerini memleketi Salihli'de hafta sonlarında, tatillerde sürdürmüştür. Ayrıca Köprübaşı'ndaki iki yıllık okul idareciliği boyunca çalışmalarının kasabada takdir görmeye başladığını ve sağ görüşlü belediye başkanı Necati Girgin ile arasının gayet iyi olduğunu belirtmiştir. (Çakır, 2011, 73-83)

Köprübaşı'nda özellikle 1970'lerin ikinci yarısında bazı caddeler, sokaklar solcuların veya ülkücülerin kalesi olarak isimlendirilmiştir. Her iki grup da duvarlara slogan yazma, birbirine laf atma gibi nispeten basit eylemleri yapmıştır. Köprübaşı'nda herhangi bir miting,

sokak eylemi yapılmamıştır. Ülke genelindeki öldürme, bombalama gibi eylemler burada yaşanmamıştır. Köprübaşı'ndaki şiddet eylemlerinin daha çok kavga şeklinde olduğu söylenebilir. Köprübaşı'nın bir köyünde görev yapan Diyarbakırlı bir öğretmenin siyasi nedenlerle dövülmesi ve bu olayın karakola yansması; solcu öğretmenlerin sağcı bir öğretmeni dövmesi ve ardından başka yerlere tayin edilmeleri yaşanan olaylara örnek olarak verilebilir. O yıllarda ülkedeki siyasi iktidarlar veya yereldeki siyasilerin istekleri doğrultusunda memurların, öğretmenlerin tayin edilmeleri sıradan gelişmeler olarak belirtilmiştir. Sol görüşlü öğretmenlerin kasabadan ayrılmalarının ardından Ülkü-Bir üyesi Mehmet Ali Köse, 1977 yılında Köprübaşı Atatürk İlkokulu'na tayin edilmiştir. Köprübaşı Ülkü-Bir temsilcisi olan Köse, aynı zamanda Ülkü Ocakları'nın yönetiminde de yer almıştır. O yılların siyasi atmosferinde her camianın birbirine baskı yaptığını söyleyen Mehmet Ali Köse, sol görüşlü idareciler tarafından baskıya maruz kaldığını belirtmiştir. (Köse, 2021)

1980 öncesi Köprübaşı'ndaki en büyük olay, 14 Ağustos 1977 günü yaşanmıştır. 13 Ağustos günü Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Turgutlu İlçe Başkanı Osman Öztaş, Turgutlu'da arabasına bomba konularak öldürülmüştür. Osman Öztaş, 1945 yılında Gördes'in Alanyolu köyünde doğmuştur. İnşaat yüksek mühendisidir. Öldürülmesinin ardından cenazesi, 14 Ağustos günü Salihli üzerinden Köprübaşı'na, buradan da Alanyolu'na götürülmüştür. O gün cenaze töreni için Köprübaşı'na başka yerlerden gelenler olmuş, halkın da katılımıyla hayli kalabalık toplanmıştır. Bu kalabalıktan ayrılan bir grup, solcuların mekânı olarak bilinen Gülden Kahvehanesi'ni, İGD lokalini taş ve sopalarla tahrip etmiştir. Buradakilerin, mekânları önceden boşaltmış olması yaralanma ve ölüm olmasını engellemiştir. Bu olayların ardından Köprübaşı'nda herhangi bir gözaltı, tutuklama olmamıştır. Osman Öztaş'ın öldürülmesi ve sonrasında, 14 Ağustos günü, Turgutlu'daki cenaze töreninde çıkan olaylar ulusal basında yer almıştır. (Milliyet, 14.08.1977; Cumhuriyet 15.08.1977.)

Dernekler ve Meslek Odaları

1980 öncesi Köprübaşı gibi küçük bir Anadolu kasabasında ülke genelindeki gibi çok çeşitli siyasi derneklerin, ideolojik grupların olduğunu söyleyemeyiz. Köprübaşı'nda Ülkü Ocakları ve İGD dışında siyasi bir gençlik yapılanması yoktur. Ancak 1970'li yıllarda Köprübaşı'nda ekonomik, eğitim, yardımlaşma-dayanışma amaçlı pek çok sivil toplum kuruluşunun, meslek odasının kurulduğu görülmektedir. 1971'de Köprübaşı Şoförler ve Otomobilciler Derneği, 1972'de Köprübaşı Su Ürünleri Kooperatifi, yine 1972 yılında Köprübaşı Birlik Ajanlığı ve 1975'te Köprübaşı Esnaf ve Sanatkârlar Kredi Kefalet Kooperatifi kurulmuştur. Bu meslek kuruluşları her ne kadar yardımlaşma-dayanışma amaçlı var olsa da Köprübaşı'ndaki siyasetten ayrı düşünülemez. Çünkü yöneticilerinin çoğu o dönem ya aktif siyasetin içindedir ya da ilerleyen yıllarda siyasete girmiştir. Örneğin; Adnan Yılmaz, Köprübaşı Şoförler ve Otomobilciler Derneği'nde 1974-1975 ve 1977-1979 yılları arasında başkanlık görevini yürütmüştür. Adnan Yılmaz, aynı zamanda CHP Köprübaşı Belde Başkanlığı ve 1977 seçimlerinde CHP'den Köprübaşı Belediye Başkan Adaylığı da yapmıştır.

1970'li yıllarda Köprübaşı'nda Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Derneği, Gördes Köprübaşı Kur'an Kursu Derneği, Gördes Köprübaşı Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği gibi çeşitli amaçlarla kurulmuş dernekler de faaliyet göstermiştir.

Köprübaşı'nda kurulan ilk siyasi derneğin Ülkü Ocakları olduğunu söyleyebiliriz. Osman Öztaş'ın etkisiyle yedi sekiz kişilik genç bir grup, 1960'lı yılların sonunda Ülkü Ocakları'nın Köprübaşı temsilciliğini açmıştır. Bu teşkilatlanmada yer alan isimler: Ramazan Azışık, Mahmut Adaş, Bekir Bozkaya, Refik Kaya, Ekrem Demir, Hasan Demir, İlyas Doğruyol'dur. (Azışık, 2020) 1980 öncesi Köprübaşı Ülkü Ocakları Başkanlığı yapmış isimler ise Ramazan Azışık (Azışık, 2020), İlyas Doğruyol, Halil Taşlı, Ekrem Demir ve Muharrem Korkmaz'dır. (Uysal, 2020) 1970'lerde Ülkü Ocakları Köprübaşı'nda siyasi çalışmalara devam etmiş, ayrıca ocakta gençlere yönelik minder güreşi, masa tenisi gibi faaliyetler yapılmıştır. O dönemde Köprübaşı'ndaki diğer siyasi dernek, sosyalist ideolojiyi benimseyen, İlerici Gençler Derneği'dir. Bu derneğin kasabadaki örgütlenmesi ve faaliyetlerinde yer alan isimler: Mustafa Kutlu (Korkmaz, 2021), öğretmenler Ali Rıza Özmen, Sami Çağılıcı ve Ali Sami Doğrukul'dur. (Koçak, 2020)

Siyasi Partiler

Köprübaşı o yıllarda Gördes ilçesine bağlı bir beldedir. Siyasi partilerin ilçe merkezinde düzenli teşkilatları vardır. Ancak Köprübaşı, belde olduğu için düzenli siyasi teşkilatlar kurulmamıştır. Köprübaşı'nda genel siyasi eğilim Demokrat Parti / Adalet Partisi (AP) çizgisindedir. Köprübaşı'nın kuruluşuna öncülük eden Necati Girgin, Haşim Taşlı, Mehmet Erçetin gibi önemli isimler, Borlu nahiyesi döneminden beri sağ görüşün temsilcisi olmuşlardır. Bu isimler Köprübaşı'ndaki sosyal ve siyasi hayatta oldukça söz sahibidir. Buna karşılık Köprübaşı'nda 1970'li yıllarda sol görüş azınlıkta kalmıştır. Bu dönemde Köprübaşı CHP teşkilatının başkanı Adnan Yılmaz'dır. AP'nin 1980 yılından önce Köprübaşı'ndaki önemli isimleri; Haşim Taşlı, Hulusi Erçetin, Mustafa Korkmaz, Mehmet Aydoğmuş'tur. (Aydoğmuş, 2021) Bu dönemde MHP'li olarak bilinen Köprübaşılı eşraf ise Yunus Tosun, Raşit Sürgit, Musa Öztaş, Mehmet Öztaş (Uysal, 2021), Ekrem Keskin, Mehmet Emin Güren'dir. (Korkmaz, 2021)

Seçimler

Köprübaşı'nda belediye teşkilatının kurulması kararından yaklaşık üç ay sonra, ülke genelinde olduğu gibi, 2 Haziran 1968 yerel seçimleri yapılmıştır. Haşim Taşlı, AP'den belediye başkanlığına adaylığını koymuştur. Taşlı'nın karşısına kimin aday olacağı konusunda bir süre belirsizlik yaşanmıştır. Köprübaşı'nın kurucularından Necati Girgin, o dönem palamut ticareti sebebiyle Uşak'tadır. Eşraftan bazı isimler adaylık için onu ikna etmeye gitmiştir. Nihayetinde Necati Girgin, seçimlerde bağımsız aday olmayı kabul etmiştir. (Dalgin, 2020; Eraydın, 2020) Sonuç olarak Köprübaşı'nın öncüleri diyebileceğimiz Haşim Taşlı ve Necati Girgin, aynı siyasi gelenekten gelmelerine rağmen rakip olmuşlardır. Haşim Taşlı karşısında Necati Girgin, sol seçmenin de oyunu alarak seçimi kazanmıştır.

(Koçak, 2020; Demir, 2020) Necati Girgin'in seçilmesinde ılımlı, uzlaşmacı kişiliğinin yanı sıra bazı CHP'li aileler ile akraba olması da etkili olmuştur. Böylece Necati Girgin, kurucusu olduğu Köprübaşı'nın ilk belediye başkanı olmuştur.



Fotoğraf 2. Belediye Başkanı Necati Girgin resmi törende konuşma yaparken

1973 yerel seçimlerine gelindiğinde Necati Girgin belediye başkanlığına tekrar aday olurken karşısına Haşim Taşlı'nın desteklediği Süleyman Çelik çıkmıştır. AP adayı olan Çelik aynı zamanda Haşim Taşlı'nın akrabasıdır. Bu seçimi de Necati Girgin kazanmıştır. Seçilmesinde yine sol oyların desteğini almasının etkili olduğu belirtilmektedir.

1977 yerel seçimleri Köprübaşı'nda üç aday arasında yaşanmıştır. Haşim Taşlı'nın oğlu Halil Taşlı AP'den belediye başkanlığına aday olurken Necati Girgin üçüncü defa aday olmuştur. CHP'den ise Adnan Yılmaz seçimlere katılmıştır. Adnan Yılmaz, CHP belde teşkilatının kurucusu olup Şeyhoğulları'ndandır. Halil Taşlı ise daha önce Ülkü Ocağı başkanlığı yapmış, kasabada MHP oylarının az olmasından dolayı AP'den aday olmuştur. (Uysal, 2020) Önceki seçimlerde Necati Girgin'i destekleyen CHP'lilerin ilk defa aday çıkarmasından ve oyların bölüneceği düşüncesinden dolayı Necati Girgin'e yakın çevresinden "aday olma" diyenler olmuştur. Ancak Necati Girgin, yine de adaylığını koymuştur. Oy dengelerinin değiştiği bu seçimi AP adayı Halil Taşlı kazanmıştır.

1970'li yıllarda Köprübaşı'nda siyasi hayat böyle şekillenmişken ülke genelinde çok daha büyük olaylar yaşanmıştır. Neticede Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Eylül 1980'de ülke yönetimine el koymuştur.

1980 öncesini Köprübaşı toplumsal ve siyasal olaylar açısından büyük şehirlere göre nispeten daha sakin geçirmiştir. Elbette ülke genelindeki siyasi gerginlik buraya da yansımıştır. Köprübaşı halkı ideolojik olarak saflara ayrılmıştır. Ancak Osman Öztaş'ın cenazesinde çıkan olaylar ve birkaç kavga dışında ciddi asayiş sorunu yaşanmamıştır. 12 Eylül darbe uygulamaları doğrultusunda Köprübaşı Belediye Başkanı Halil Taşlı görevden alınmış ve yerine Gördes İlçe Tarım Müdürlüğü'nde ziraat teknikeri olan Hasan Gülcan görevlendirilmiştir. Bu görevlendirmeye birlikte belediye memurlarının arasından yeni meclis üyeleri de belirlenmiştir. (Gülcan, 2021) Darbenin ardından Halil Taşlı 45 gün süreyle hapiste kalmıştır. (Taşlı, 2020)

12 Eylül Darbesinden Köprübaşı'nın İlçe Olmasına Kadar Siyasi Hayat (1980-1990)

Bu dönemde Köprübaşı tarım kasabası olma özelliğini sürdürmüştür. Merkez nüfusu artmış ve 1980 yılı itibariyle 4.022'ye yükselmiştir. Bu dönemin en önemli sorunlarının başında ulaşım gelmektedir. 1980'lerde uzun yıllardır stabilize halde bulunan Köprübaşı-Salihli yolu asfaltlanmış ancak Köprübaşı-Gördes yolu bir türlü iyileştirilip asfaltlanamamıştır. O dönemde Gördes-Salihli arası sefer yapan Gördes otobüsleri bu yolu kullanarak Köprübaşı'ndan geçmektedir. Bu güzergâhtaki pek çok köyün ihtiyacına da cevap veren Gördes yolu, özellikle 1986'dan itibaren yerel basında sıkça yer almıştır. Şöyle ki: "Gördes-Alanyolu-Köprübaşı yolunda etüt-proje çalışmaları başladı" (Gördes, 22.09.1986), "Gördes-Köprübaşı Yolu: Stop" (Gördes, 14.12.1987), "Otobüsçüler Köprübaşı Yolunda Pes Etti" (Gördes, 21.12.1987), "Köprübaşı yolu 280 Milyona İhale Edildi" (Gördes, 18.07.1988), "Köprübaşı Yolu Takır takır" (Gördes, 29.05.1989), "Köprübaşı Yolu mu Yoksa Hayvanların Yolu mu?" (Gördes, 16.07.1990)

Bu yıllarda artan nüfusla birlikte Köprübaşı'na yeni okullar açılmıştır. Daha önce Köprübaşı'nda lise eğitimi almak isteyenler Salihli, Demirci gibi yerlere gitmek zorundaydı. 1985-1986 eğitim-öğretim yılında Köprübaşı Lisesi'nin açılması ile Köprübaşılılar, bu durumdan kurtulmuştur. (Hançer, 2018, 1-16)

Ayrıca Köprübaşı'nda 1987 yılında "Yeni Köprübaşı Spor Kulübü" adıyla amatör bir spor kulübü kurulmuştur. Kulübün kurucuları: Halil Taşlı, Mehmet Aydoğmuş, Mesut Korkmaz, Münüp Kara, Mehmet Dalgın, Adil Çelik, Hilmi Işık, Nizamettin Gürbüz'dür. (Gördes, 07.09.1987)

1980'lerde Köprübaşı'nda ekonomik faaliyetlerin kısıtlılığı, dışarıya açılan yolların yetersizliği gibi sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Köprübaşı'nın idari olarak Gördes'e bağlılığı devam etmesine karşılık ekonomik ve sosyal ilişkiler daha çok Salihli ile sürdürülmektedir. Kasabanın merkezi, Gördes'e yaklaşık 35 km. uzaklıktayken Salihli ve Demirci ilçelerine 50 km. mesafededir. Köprübaşı'nın çevresindeki ilçe merkezlerine uzaklığı ve artan nüfusu ilçe olmayı gündeme getirmiştir. O dönemde TBMM tarafından kabul edilen 19.06.1987 tarih ve 3392 sayılı kanunla Ahmetli ve Gölmarmara'nın ilçe olması

Köprübaşı'nda heyecan uyandırmıştır. Bu gelişmenin ardından ilçe olmak için dönemin belediye başkanı Halil Taşlı hem yerel düzeyde hem de Ankara'da yoğun girişimlerde bulunmuştur. (Gördes, 20.07.1987; 20.03.1989) Sonuçta Köprübaşı, 09.05.1990'da TBMM tarafından kabul edilen kanunla ilçe olmuştur.

Dernekler

Köprübaşı'nda bu dönemde eğitim, ekonomi, dayanışma ve yardımlaşma gibi amaçlarla birçok dernek faaliyette bulunmuştur. Gördes İlçesi Köprübaşı Bucağı Camii Yapıtırma ve Yaşatma Derneği, Köprübaşı Devrim İlkokulu Okul ve Öğrencileri Koruma Derneği, Köprübaşı Lisesi Okul ve Öğrencilerini Koruma Derneği, Köprübaşı Nakliyeciler Kooperatifi bunlardan bazılarıdır.

Köprübaşı'na 1980'lerin sonunda Ülkü Ocakları'nın devamı niteliğindeki Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları'nın şubesi açılmıştır. Hatta o dönemde Manisa il merkezi dışında ocak açılan iki yerden biri Köprübaşı'dır. Diğeri ise Salihli'dir. (Uysal, 2020)

Siyasi Partiler

12 Eylül darbesi ile birlikte ülkede siyaset, üç yıl gibi bir süre askıya alınmıştır. Ancak 1983 yılında siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verilmiştir. Bu yıl içerisinde pek çok siyasi parti kurulmuş, ancak bunların bir kısmı kurucularından dolayı Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmiş ve seçimlere katılamamıştır. Ülke genelindeki 6 Kasım 1983 milletvekili seçimlerine ise emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) ve sol görüşü temsil eden Halkçı Parti (HP) katılabilmıştır.

Köprübaşı'nda bu dönemde teşkilatlanmış siyasi partilerin başında Halil Taşlı, Mehmet Aydoğmuş gibi isimlerin kurucusu olduğu ANAP ile Mehmet Kalkan başkanlığındaki MDP vardır. Daha sonra Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), Doğru Yol Partisi (DYP)'nin de kasabada çalışmaları başlamıştır. Bu dönemde SODEP'i örgütleyen Adnan Yılmaz'dır. (Koçak, 2021) DYP'nin belde teşkilatının kurucuları ise Mehmet Eraydın, Tevfik Pusmak, Adem Mergen gibi isimlerdir. (Kalkan, 2021) Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)'nin kasabada teşkilatlanması ise 1987'de olmuştur. O dönem MÇP Belde Başkanı Zeki Uysal'dır. (Uysal, 2020) 1985'te ülke genelinde SODEP ve HP'nin birleşmesiyle Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) kurulmuştur. 1987 yılında ise SHP Belde Başkanı Zeki Koçak olmuştur. Sonuç itibarıyla kasabada 1980'li yıllarda, önceki dönemlere göre, siyasi parti sayısında artış yaşanmıştır.

Seçimler

Köprübaşı'nda 25 Mart 1984 yerel seçimi iki aday arasında yaşanmıştır. 12 Eylül darbesiyle görevden alınan Halil Taşlı ANAP'tan, Mehmet Kalkan ise MDP'den belediye başkan adayı olmuştur. Soldan aday çıkarılmamış; iki adayın sağ görüşlü olduğu bu seçimde CHP'li

seçmen MDP adayını desteklemiştir. Öyle ki Mehmet Kalkan, CHP seçmeninin oylarını alabilmek için, Belediye Meclisi üyeliği adayları arasında CHP'li Mehmet Demir gibi isimlere de yer vermiştir. Seçim sonuçlarına göre geçerli 1.937 oyun 993'ü (%51,3) Halil Taşlı'ya, 944'ü (%48,7) Mehmet Kalkan'a gitmiştir. (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1984, 68-69) Böylece yakın bir farkla Halil Taşlı tekrar belediye başkanlığına seçilmiştir.

1982 Anayasası ile getirilen beş ve on yıllık siyasi yasakların kalkıp kalkmamasına ilişkin 6 Eylül 1987 tarihinde ülke genelinde, halk oylaması yapılmıştır. "Siyasi yasaklar kalkmalı mı?" sorusuna %50,2 evet ve %49,8 hayır oyu verilmiş ve anayasanın siyasi yasak getiren maddesi kaldırılmıştır. Böylece Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan gibi isimlerin siyasete dönmesinin önü açılmıştır. Bu anayasa değişikliği referandumunun Köprübaşı'ndaki sonuçları: Geçerli oy: 2.414, Evet: 1.241 oy (%51,40), Hayır: 1.173 oy (%48,60) şeklinde olmuştur. (Gördes, 07.09.1987) Buna göre ülke genelinde olduğu gibi Köprübaşı'nda da az farkla "evet" önde çıkmıştır.

Tablo 2: 6 Eylül 1987 Anayasa Değişikliği Referandumu Sonuçları
(TÜİK, 2008)

	Türkiye	Manisa	Gördes	Köprübaşı
Geçerli oy	23.347.856	562.689	26.926	2.414
Evet sayısı	11.711.461	307.705	13.187	1.241
Evet oranı	%50,2	%54,7	%49	%51,4
Hayır sayısı	11.636.395	254.984	13.739	1.173
Hayır oranı	%49,8	%45,3	%51	%48,6

Köprübaşı'nda 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde mevcut başkan Halil Taşlı ANAP'tan tekrar aday olmuştur. Partisinin iktidarda olması, kendisinin son yıllarda Köprübaşı'nın ilçe olması yönündeki vaadi ve çabaları olumlu sonuçlanmıştır. "Çocukluk hayalim" dediği Köprübaşı'nın ilçe olması propagandası ile seçim kampanyasını yürütmüştür. (Gördes, 20.03.1989)



Fotoğraf 3. Halil Taşlı, seçim öncesi konuşma yaparken (Solundaki ANAP belde/ilçe başkanı Mehmet Aydoğmuş)

1989 yerel seçimlerinde DYP'den Mehmet Kalkan da aday olmayı düşünmüştür. (Kalkan, 2021) Ancak SHP ile DYP'nin seçim işbirliği gündeme gelmiş, Eczacı Mehmet Dalgın'ın adaylığı ön plana çıkınca Mehmet Kalkan adaylıktan çekilmiştir. Mehmet Dalgın, Köprübaşı'na ilk eczaneyi açan kişidir. Sürekli halkla iç içe olması, halktan ve iki partiden aday olması yönünde baskı yapılmasına sebep olmuştur. Aileden CHP'li olduğu için SHP aday olarak seçimlere katılmayı tercih etmiş, SHP'nin belediye meclis adayları ise DYP'lilerden oluşmuştur. (Koçak, 2020; Dalgın, 2020; Kalkan, 2021) 26 Mart 1989 tarihinde Köprübaşı yeniden iki adaylı bir belediye seçimi yaşamıştır. Seçim sonuçları şöyledir: Geçerli oy: 2.598, Halil Taşlı: 1.125 oy (%43,3), Mehmet Dalgın: 1.473 oy (%56,7) almıştır. (DİE,1989) Sonuçta mevcut başkan Halil Taşlı'ya karşı yapılan DYP-SHP seçim işbirliği tutmuş, Eczacı Mehmet Dalgın Köprübaşı'nın yeni belediye başkanı olmuştur.

İlçe Oluşundan 28 Mart 2004 Yerel Seçimlerine Kadar Köprübaşı'nda Siyasi Hayat (1990-2004)

Özellikle 1987 yılından itibaren Köprübaşı'nın ilçe olması gündeme gelmiştir. Dönemin Belediye Başkanı Halil Taşlı'nın çabaları sonuç vermiştir. Ancak Köprübaşı'nın ilçe olması Mehmet Dalgın'ın başkanlığı dönemine denk gelmiştir. 1989'da Köprübaşı Belediye Başkanı olan Dalgın'ın ifadesine göre yerel seçimlerden sonra Köprübaşı'nın ilçe olma işi hallolsun diye, Halil Taşlı ile birlikte Ankara'ya gitmişlerdir. Bu ziyarette her ikisi de kendi partilerinden milletvekilleri ve dönemin Maliye ve Gümrük Bakanı Ekrem Pakdemirli ile

görülmüşlerdir. (Dalgın, 2020) Yıllardır süren çabaların neticesinde Köprübaşı, TBMM tarafından kabul edilen 09.05.1990 tarih ve 3644 sayılı kanun ile ilçe olmuştur. Bu kanunla Gördes'ten otuz, Salihli'den bir köy idari olarak Köprübaşı'na bağlanmıştır. (Resmi Gazete, 20.05.1990)

Köprübaşı ve otuz köyün bir anda Gördes'ten ayrılması Gördes ilçesinde tepki çekmiştir. Çünkü bu durum Gördes'in küçülmesi demektir. Sonuçta Gördesliler siyasi, sosyal ve ekonomik yönlerden geriye gitmekten çekinmiştir. Gördes'in nüfusunun azalması demek, hazineden alınan devlet gelirlerinin azalması demektir. Gördeslilerin bu çekinceleri, yerel basında şöyle yer almıştır: "Bu İlçenin Sahibi Yok, Yok", "Gördes Küçülüyor mu?" (Gördes, 23.04.1990), "Gördes Sahipsizliğine Halk Tepkisi" (Gördes, 07.05.1990), "Uyuyun Beyler Uyuyun! Atı Alan Üsküdar'ı Geçti" (Gördes, 14.05.1990), "...Ve 30 Köy Gördes'ten Koptu Gitti" (Gördes, 04.06.1990) O dönem Köprübaşı'na bağlanan üç köy ise Gördes'e daha yakın oldukları gerekçesiyle Gördes'e yeniden bağlanmayı istemiştir. (Gördes, 11.06.1990; 01.10.1990) Başvuruların ardından buralarda referandum yapılmış ve Kürekçi, Karakeçili ve Sarialiler köyleri tekrar Gördes'e bağlanmıştır. (Gördes, 15.10.1990)

Köprübaşı'nın İlçe Olması ile Birlikte Yaşanan İdari, Siyasi ve Sosyal Değişim

Köprübaşı resmen 1990 Mayıs ayında ilçe olsa da ilk kaymakamın atanması 1991 yılında gerçekleşmiştir. İlçenin ilk kaymakamı Celalettin Lekesiz'dir. İlçe olurken gerekli nüfus şartını sağlamak için Salihli'den alınan Gökeyüp tekrar Salihli'ye dönmüştür. Köprübaşı'nın 1990'da yedi mahallesi ve yirmi yedi köyü bulunmaktadır. 1990 yılı itibariyle merkez nüfusu 5.816'dır.

Köprübaşı'nın ilçe olmasıyla birlikte kasabada birçok devlet kurumu açılmıştır. 1991'de Milli Eğitim, Nüfus, Tapu-Kadastro, Müftülük ve Mal Müdürlükleri; 1992'de Halk Eğitim Müdürlüğü, Kütüphane; 1994'te Adliye Teşkilatı ve CBÜ Köprübaşı Meslek Yüksekokulu; 1996'da Polis Karakolu hizmet vermeye başlamıştır. (Yaren ve diğerleri, 1998, s.41-54) İlk yıllarda resmi kurumların hizmet verebileceği bina sıkıntısı yaşanmıştır. 1997-2001 arası yapılan Hükümet Konağı ile bu sorun büyük ölçüde çözülmüştür. Köprübaşı Devlet Hastanesi bu yıllarda henüz tamamlanmamış olup ilçe merkezinde bir sağlık ocağı ve üç eczane vardır. 1998 yılı itibariyle Köprübaşı'nda bir adet çok programlı lise, dört ilköğretim okulu, sekiz köyde ise ilköğretim birinci kademe okulu bulunmaktadır. Diğer köylerdeki öğrenciler, merkezdeki okullara taşınmalı olarak gelmiştir. Ayrıca Öğretmenevi de faaliyetlerini sürdürmüştür. (Yaren ve diğerleri, 1998, 42) 2000-2001 eğitim-öğretim yılında Vali Muzaffer Ecemiş İlköğretim Okulu'nun açılması ile birlikte Köprübaşı'nda toplam ilköğretim okulu sayısı beşe çıkmıştır. (Hançer, 2018, 1-16)

İlçede en önemli ekonomik faaliyet tarımdır. En yaygın tarımsal faaliyet ise tütüncülüktür. Ancak fiyatların düşmesi, sözleşmeyle tütün alınmaya başlanması çiftçiyi alternatif ürün arayışına yöneltmiştir. Bu doğrultuda 2000'li yıllarda çilek ve zeytin tarımı iyice

yaygınlaşmaya başlamıştır. Eskiden beri yapılan meşe palamudu ticareti ve halıcılık bu dönemde azalmaya başlamıştır. Demirköprü Baraj Gölü'nün ilçe ekonomisine en önemli katkısı ise balıkçılıktır.

Köprübaşılıların yıllardır dışarıya açılan kapısı olan Salihli yolu, virajlı ve dar olması sebebiyle ekonomik gelişmenin önünde engeldir. Önceki yıllarda şahıslara ait otobüsler veya Demirci Halıkent otobüsleri ile Salihli'ye toplu ulaşım sağlanmıştır. İlçe olduktan sonra ise Tütünkent Taşıyıcılar Kooperatifi, Köprübaşı-Salihli arasında düzenli seferlere başlamıştır.

1990'larda ilçedeki en önemli kültürel faaliyet ilçenin kuruluş yıldönümü etkinlikleridir. 1999'da başlayan çilek üretiminin giderek yaygınlaşması neticesinde ise 2000'li yıllarda Köprübaşı Belediyesi tarafından Çilek Festivali düzenlenmeye başlamıştır. Bu festival 17-18-19 Mayıs tarihlerinde yapılmıştır. (Koçak, 2020)

1990'lardan 2004'e Köprübaşı'nda Siyasi Ortam

Dernekler, Meslek Odaları

İbadet, yardımlaşma-dayanışma amaçlı kurulan derneklerin çalışmaları devam etmiştir. Gördes Köprübaşı Bucağı Kur'an Kursu İnşa ve İdame Ettirme Derneği bunlardan biridir. Bu gibi derneklerin kuruluş amaçlarını gerçekleştirdikten sonra genellikle faaliyetlerine son verdiği görülmektedir.

1990 yılında sosyal ve kültürel amaçlarla Köprübaşı Şehir Kulübü Derneği kurulmuştur. Derneğin kurucuları: Halil İbrahim Kaya, Mehmet Varlı, Mevlüt Çöklü, Ziya Gültekin, Murat Yılmaz, Halil İbrahim Bilgen ve Halim Türkmen'dir. (Gördes, 03.09.1990)

23.07.1997 tarihinde Atatürkçü Düşünce Derneği'nin (ADD) Köprübaşı Şubesi açılmıştır. Kurucu başkan Mustafa Kutlu'dur. ADD Köprübaşı Şubesi'nin diğer kurucu isimleri ise Başkan Yardımcısı: Ali Aktaş, Sekreter: Mustafa Sönmez, Sayman: Ozan Uysal, Üyeler: Yaşar Akın, Ali Cin, İsa Uysal şeklindedir. (Uyan, 2021)

1992'de Köprübaşı Ziraat Odası, 1999 yılında Köprübaşı Esnaf ve Sanatkârlar Odası kurulmuştur. Bahsedilen bu kuruluşlar, Köprübaşı siyasetinde etkilidir. Daha önce değinildiği üzere siyasiler, bu gibi çeşitli meslek kuruluşlarında ya doğrudan ya da dolaylı yollardan söz sahibi olmuştur. Örneğin; 1980'li yıllarda kurulmuş olan Nakliyeciler Kooperatifi'nin başkanı İdris Mergen daha sonra çeşitli siyasi partilerde ilçe başkanlığı yapmıştır. Belediye başkanlığı yapmış olan Halil Taşlı, belediye başkan adayı olan Mehmet Kalkan gibi isimler, sonraları Esnaf ve Sanatkârlar Kredi Kefalet Kooperatifi'ni de yönetmiştir.

Siyasi Partiler

Köprübaşı'nın ilçe olduğu dönemde Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin ilçe teşkilatları bulunmaktaydı. 1993'te ülke genelinde olduğu gibi Köprübaşı'nda da MÇP'nin ismi MHP olmuştur. 1993'ten itibaren Köprübaşı'nda teşkilatlanmış bir diğer siyasi parti ise Süleyman Sayın başkanlığındaki Refah Partisi'dir. (Sayın, 2021)

1992 yılında Köprübaşı'nda CHP teşkilatı tekrar açılmıştır. CHP Genel Merkezi tarafından Zeki Koçak yetkilendirilmiş ve partinin yönetim kurulu oluşturulmuştur. CHP yönetim kurulu karar defteri kayıtlarına göre kurucu yönetim: Başkan Zeki Koçak, Başkan Yardımcısı Mehmet Demir, Sekreter Hasan Hüseyin Bilgiç, Sayman Hamdi Gülden, üyeler ise İsmail Hakkı Toptaş, Yakup Bal, Ali Ergün, Halil İbrahim Uysal, Ali Kalkan, Müniip Kara, Ali Kultaş, Mustafa Yelken, Mehmet Emin Dal, Hüseyin Eraydın, Mustafa Ali Özmen, Muzaffer Akçiçek, Ali Akçiçek gibi isimlerden oluşmuştur. Köprübaşı'nda CHP teşkilatının yeniden açılmasıyla birlikte kasaba siyasetinde SHP'nin etkinliği azalmaya başlamıştır. Bunun üzerine CHP ile SHP Köprübaşı ilçe teşkilatları, 1995'te birleşmiştir. Zeki Koçak, 1999 yılına kadar CHP ilçe başkanlığı yapmaya devam etmiştir. Daha sonra sırasıyla Ergül Özmen (1999-2001), Mustafa Bilgili (2001-2003), Ali Aktaş (2004) bu görevi yürütmüştür. (Sönmez, 2021)

1990'ların ikinci yarısında Köprübaşı'nda teşkilatı bulunan siyasi partiler ve ilçe başkanlarının isimleri şöyledir:

Anavatan Partisi-Mehmet Aydoğmuş,

Doğru Yol Partisi-Mehmet Kalkan,

Cumhuriyet Halk Partisi-Zeki Koçak,

Milliyetçi Hareket Partisi-Hüseyin Bayrak,

Refah Partisi-İdris Mergen,

Demokratik Sol Parti-Şahin Gültekin.

Bu dönemde Köprübaşı'nda ağırlığı hissedilen siyasi partiler ANAP ve DYP'dir. Öyle ki 1994-1999 arası görev yapmış sekiz belediye meclis üyesinin dördü ANAP'tan, üçü DYP'den ve biri de CHP'dendir. İlçedeki iki il genel meclisi üyesinin biri ANAP'lı diğeri DYP'lidir. (Yaren ve diğeri, 1998, 117) Bu iki merkez sağ partiyi CHP ile MHP izlemiştir. Köprübaşı'nda Milli Görüş çizgisindeki partilerin etkisi özellikle yerel seçimlerde çok sınırlı olmuştur. DSP, 1990'lı yıllarda ülke genelindeki yükselişine paralel olarak kasabada teşkilatlanmış ama etkili olamamıştır.

2001 yılında Ak Parti'nin kurulmasının ardından 2002'de Köprübaşı teşkilatı da açılmıştır. Bu partinin kurucu ilçe başkanı, eski RP'li İdris Mergen olup 2008'e kadar görevini sürdürmüştür. (Mergen, 2021) Ak Parti yönetim kurulu karar defteri kayıtlarına göre kurucu yönetim kurulu üyeleri: İdris Mergen, Mehmet Akçiçek, Veysel Özcan, Fatih Ceylan, Erdoğan Eroğlu, Mehmet Emin Demir ve Hasan Doğruyol'dur. (Taşer, 2021)

Seçimler

Bu bölümde yerel seçimlerin yanı sıra genel seçim sonuçları da ele alınmıştır. Köprübaşı'nın ilçe olduğu 1990 yılından 2004'e kadar geçen sürede dört genel, üç yerel olmak üzere toplam yedi seçim yaşanmıştır. Çalışmada, daha önceki yıllarda yapılan genel seçim sonuçlarına yer verilememiştir. Çünkü Köprübaşı o dönemlerde ilçe olmadığı için genel seçim sonuçlarına ulaşamamıştır.

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimlerde Köprübaşı'nda oyların büyük çoğunluğu iki merkez sağ partide toplanmıştır. ANAP ve DYP'nin toplam oy oranı %70'ten fazladır. SHP'nin ise ilçe genelinde belli bir oy oranına ulaştığı görülmektedir. Bu seçimde MÇP, Refah Partisi ile ülke genelinde seçim ittifakı yaptığı için bu partinin listelerinden aday göstermiştir. Milliyetçi-ülkücü hareketin Köprübaşı'nda geçmişten beri teşkilatının ve belli bir tabanının olması sayesinde bu seçim işbirliği ile RP %8,7 oy almıştır. 1991 genel seçimleri, Köprübaşı'nda geçmişten beri var olan siyasi yapıyı göstermesi açısından bir örnektir. Neticede sağ partiler yaklaşık %80, sol partiler ise %20 civarında oy almıştır.

Tablo 3: Köprübaşı 20 Ekim 1991 Genel Seçim Sonuçları
(TÜİK, 2012)

Toplam geçerli oy: 7.474	Siyasi partilerin aldığı oylar	Siyasi partilerin oy oranları
ANAP	2.707	%36,2
DYP	2.642	%35,3
SHP	1.166	%15,6
RP	647	%8,7
DSP	270	%3,6
Sosyalist Parti	38	%0,5
Bğmsz.	4	%0,1

Köprübaşı'nın ilçe olmasından sonra yaşadığı ilk yerel seçimler 27 Mart 1994 seçimleridir. Bu seçimde Köprübaşı siyaseti açısından bazı ilkler yaşanmıştır. Köprübaşı'nda 1968'den beri yapılan belediye başkanlığı seçimleri (1977 yerel seçimleri hariç) iki aday arasında yaşanırken bu seçimde beş aday yarışmıştır. Ayrıca MHP ve Refah Partisi ilk defa belediye başkan adayını çıkarmıştır. 1989 yerel seçimlerinde Eczacı Mehmet Dalgın'ın belediye başkanlığına aday olmasıyla adaylıktan çekilen Mehmet Kalkan belediye başkanlığı için ikinci defa aday olmuştur. Mevcut Belediye Başkanı Mehmet Dalgın ise tekrar aday olmayıp bir önceki seçimde mağlup ettiği Halil Taşlı'yı desteklemiştir. (Dalgın, 2020)

1994 yerel seçimlerinden önce CHP ve SHP ilçe teşkilatları, seçimlerde iş birliği yapma kararı almıştır. Bu doğrultuda belediye başkan adayı CHP'den, belediye meclisi üyeliği adayları ise SHP'den gösterilecektir. Ancak bu seçim iş birliği gerçekleşmemiş ve SHP kendi adayını çıkarmıştır.

Seçimlerden önce CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Köprübaşı'na gelmiştir. Deniz Baykal'ın partisinin belediye başkan adayını ilan etmesi beklenirken CHP adayının son anda adaylıktan çekilmesiyle bu mümkün olmamıştır. Bunun üzerine CHP İlçe Başkanı olan Zeki Koçak'ın il genel meclisi üyeliğine adaylığı ilan edilmiştir. (Koçak, 2020) Adaysız kalan CHP, belediye başkanlığı seçiminde DYP adayı Mehmet Kalkan'ı destekleme kararı almıştır. (Koçak, 2020; Kalkan, 2021) Bu arada Zeki Koçak'ın annesi ile Mehmet Kalkan'ın eşi amca çocukları olup Koca Veli sülalesindedir. Yani her iki siyasetçinin eşi de Necati Girgin'in akrabasıdır. 1994 seçimlerinde CHP'nin, DYP adayını destekleme kararında Halil Taşlı'ya karşı ittifak yapma düşüncesinin yanı sıra bu akrabalık bağı da etkili olmuştur. Nihayetinde Köprübaşı Belediye Başkanlığı için ANAP'tan Halil Taşlı, DYP'den Mehmet Kalkan, SHP'den Mustafa Yelken, MHP'den İlyas Doğruyol ve RP'den Süleyman Sayın yarışmıştır. Bu seçimler Köprübaşı'nda yaklaşık %98'lik oranla katılımın en fazla olduğu yerel seçim olmuştur. Seçim sonuçlarına göre Halil Taşlı, aldığı %39,5 oy oranıyla üçüncü defa Köprübaşı Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir.



Fotoğraf 4. Belediye Başkanı Halil Taşlı (sağda) ve ANAP İlçe Başkanı Mehmet Aydoğmuş, Başbakan Mesut Yılmaz ile birlikte (1994-1999 dönemi)

Tablo 4: Köprübaşı 27 Mart 1994 Yerel Seçim Sonuçları (www.ysk.gov.tr, 03.04.2021)

	Belediye Başkanlığı	Belediye Meclisi Üyeliği	İl Genel Meclisi Üyeliği
Geçerli Oy	3108	3077	6966
ANAP	1230	1214	2422
DYP	893	882	2060
SHP	494	498	476
MHP	450	446	831
RP	41	37	207
CHP	-	-	970

Köprübaşı'nda 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimler, bir önceki genel seçimlere göre farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Merkez sağ partilerin ve özellikle de DYP'nin oy oranı oldukça düşmüştür. Buna karşılık MHP aldığı %17,4'lük oy oranıyla ilçede üçüncü parti olmuştur. RP ülke genelindeki kadar olmasa da Köprübaşı'nda aldığı %9'luk oyla dördüncü partidir. İlçe genelinde CHP ve DSP oylarının toplamı ise yaklaşık %15'tir. Bu seçimlerde, Köprübaşı siyasetinde var olan sağ parti egemenliğinin, ANAP ve DYP oylarının azalmasına rağmen, daha da belirginleştiği milliyetçi ve muhafazakâr partilerin aldığı oy oranlarıyla görülmüştür.

Tablo 5: Köprübaşı 24 Aralık 1995 Genel Seçim Sonuçları
(TÜİK, 2012)

Toplam geçerli oy: 7.128	Siyasi partilerin aldığı oylar	Siyasi partilerin oy oranları
ANAP	2.350	%33
DYP	1.667	%23,4
MHP	1.238	%17,4
RP	643	%9
CHP	547	%7,7
DSP	482	%6,8
HADEP	68	%0,9
Millet Partisi	48	%0,7
YDP	31	%0,4
İP	19	%0,3
YDH	19	%0,2
Bğmsz.	9	%0,1
Yeni Parti	7	%0,1

18 Nisan 1999 tarihinde yerel ve genel seçimler birlikte yapılmıştır. Bu seçimde Köprübaşı Belediye Başkanlığı için mevcut Belediye Başkanı Halil Taşlı tekrar aday olmuştur. Halil Taşlı, 1977-1980, 1984-1989, 1994-1999 yılları arasında olmak üzere toplam üç dönem belediye başkanlığı yapmıştır. Köprübaşı'nda CHP, 1984 ve 1994 yerel seçimlerinde sağ görüşlü aday Mehmet Kalkan'ı desteklemiştir. CHP'nin bu iki seçimde aday çıkarmaması parti tabanında bıkkınlık oluşturmuştur. Bu seçimde ise aday çıkarmak için parti teşkilatında uzun görüşmeler yapılmış, sonuçta CHP İlçe Başkanı Zeki Koçak belediye başkan aday olmuştur. Zeki Koçak, 1977'den beri aktif siyasetin içindedir ve yıllardır Halil Taşlı karşısında siyaseten mücadele etmiştir. Bu seçimde Halil Taşlı'ya karşı ilk defa aday olmuştur. (Koçak, 2020a – 2020b) DYP'de ise 1993'ten beri DYP İlçe Başkanı olan Mehmet Kalkan, daha önce iki defa seçim kaybetmenin yorgunluğuna rağmen tekrar aday olmuştur. (Kalkan, 2021) Bu seçimdeki diğer belediye başkan adayları ise MHP'den Hüseyin Bayrak, Fazilet Partisi'nden Mehmet Akçiçek olmuştur. Beş adaylı seçimin sonunda CHP aday Zeki Koçak, Köprübaşı Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir. Zeki Koçak'ın yıllardır siyasetin içinde olması, halka dokunan yapısı seçilmesinde etkili olmuştur. (Taşlı, 2020) Merkez sağ oyların bölünmesi de seçim sonuçlarını etkilemiştir. (Taşlı, 2020; Kalkan, 2021) Ayrıca ANAP aday Halil Taşlı'nın geçmişte uzun süre belediye başkanlığı yapması belli bir yıpranmışlık oluşturmuş, (Koçak, 2020; Dalgın, 2020) bu durum seçim sonuçlarına yansımıştır. CHP, belediye başkanlığını kazanarak elbette başarılı olmuştur. Ancak bu seçimde Köprübaşı'nda başarılı sayılabilecek bir diğer parti ise oylarında büyük bir artış yaşayan MHP'dir. Avukat İsa Uysal, Köprübaşı tarihinde ilk defa MHP'den belediye meclis üyesi seçilen kişi olmuştur. (Uysal, 2020)

Tablo 6: Köprübaşı 18 Nisan 1999 Yerel Seçim Sonuçları (www.yzk.gov.tr, 03.04.2021)

	Belediye Başkanlığı	Belediye Meclisi Üyeliği	İl Genel Meclisi Üyeliği
Geçerli oy	3399	3375	7428
CHP	1064	1023	1030
DYP	818	790	2307
ANAP	748	765	1223
MHP	734	751	1990
FP	35	46	302
BBP	-	-	60
DSP	-	-	437
İP	-	-	23
Millet Partisi	-	-	32
ÖDP	-	-	24

Köprübaşı'nda 18 Nisan 1999 genel seçim sonuçlarına bakıldığında önceki genel seçimlerden farklı bir tablo ortaya çıktığı görülmektedir. Köprübaşı'nda oylarını giderek arttıran MHP,

%28,3'lük oyla ilçe genelinde birinci parti olmuştur. Bu seçimin ikinci partisi önceki seçimdeki oy oranını korumayı başaran DYP'dir. Köprübaşı'nda uzun yıllar etkili olan ANAP'ın oyları ise %30'lardan %13'e kadar düşmüştür. ANAP için 18 Nisan seçimleri ilçedeki birinciliğin ve belediye seçimlerinin kaybedildiği bir seçim olmuştur. CHP ve DSP, ilçede oylarını arttıran partiler arasında yer alırken Fazilet Partisi'nin oylarında azalma görülmüştür.

Tablo 7: Köprübaşı 18 Nisan 1999 Genel Seçim Sonuçları
(TÜİK, 2012)

Toplam geçerli oy: 7.230	Siyasi partilerin aldığı oylar	Siyasi partilerin oy oranları
MHP	2049	%28,3
DYP	1688	%23,3
ANAP	974	%13,5
DSP	849	%11,7
CHP	825	%11,4
FP	419	%5,8
HADEP	128	%1,8
BBP	67	%0,9
LDP	38	%0,5
DTP	37	%0,5
DP	27	%0,4
BP	23	%0,3
ÖDP	20	%0,3
Millet Partisi	19	%0,3
İP	18	%0,3
SİP	15	%0,2
YDP	12	%0,2
DEPAR	9	%0,1
DBP	8	%0,1
EMEP	5	%0,1

3 Kasım 2002 erken genel seçimleri, Köprübaşı özelinde incelenen genel seçimler arasında %89'luk oranla en düşük katılımlı seçim olmuştur. Seçimlerin sonucunda ise ülke genelinde olduğu gibi Köprübaşı'nda da Ak Parti birinci çıkmıştır. DYP bir önceki seçime göre %6'lık bir artışla ikinci partidir. Köprübaşı'nda oylarını giderek yükselten CHP ise %13,7'lik oyla üçüncü olmuştur. Koalisyon hükümetinin ortağı olan DSP-MHP-ANAP gibi siyasi partilerin oylarında ülke genelindeki gibi büyük bir düşüş yaşanmıştır. Köprübaşı'nda MHP'nin oy oranı %10'un altına düşmüş, ilçede dördüncü parti olmuştur. ANAP oyları %5'e gerilerken DSP %1'in altında oy almıştır. Yeni kurulan Genç Parti ise aldığı %6,7'lik oyla ilçede beşinci parti konumundadır.

Tablo 8: Köprübaşı 3 Kasım 2002 Genel Seçim Sonuçları (TÜİK, 2012)

Toplam geçerli oy: 7.087	Siyasi partilerin aldığı oylar	Siyasi partilerin oy oranları
Ak Parti	2139	%30,2
DYP	2088	%29,5
CHP	973	%13,7
MHP	663	%9,4
Genç Parti	472	%6,7
ANAP	355	%5
DEHAP	67	%0,9
DSP	59	%0,8
BBP	56	%0,8
YTP	38	%0,5
YP	33	%0,5
Millet Partisi	28	%0,4
BTP	24	%0,3
Saadet Partisi	23	%0,3
İP	21	%0,3
ÖDP	19	%0,3
LDP	15	%0,2
TKP	13	%0,2
Bğmsz.	1	%0,0

28 Mart 2004 yerel seçimlerinde Köprübaşı Belediye Başkanı Zeki Koçak, CHP'den adaylığını tekrar koymuştur. Ak Parti'den Doktor Ahmet Kışla, MHP'den Avukat Özcan Akçiçek, Saadet Partisi'nden Kadir Aziz Köprübaşı Belediye Başkanlığı'na aday olan diğer isimlerdir. Eski Belediye Başkanı Halil Taşlı ise ANAP oylarında yaşanan büyük düşüşten dolayı DYP'den adaylığını koymuştur. Halil Taşlı'nın partisinden adaylığını benimsemeyen DYP İlçe Başkanı Mehmet Kalkan istifa ederek görevini İdris Mecek'e bırakmıştır. (Kalkan, 2021) Çünkü Köprübaşı siyasetinde eskiden beri Halil Taşlı-Mehmet Kalkan rekabeti yaşanmıştır. İki isim 1984, 1994 ve 1999 seçimlerinde belediye başkanlığı için rakip olmuşlardır. Ayrıca 1989 seçimlerinde Halil Taşlı'ya karşı seçim kazanan SHP-DYP iş birliğinin öncüleri arasında Mehmet Kalkan da vardır.

2004 yerel seçimlerinde belediye başkanlığı için verilen oylar dikkate alındığında seçimlere katılım %87,28 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1984'ten beri Köprübaşı'nda yapılan yerel seçimlerdeki en düşük katılımdır. Sonuç itibarıyla Köprübaşı'ndaki beş adaylı seçim yarışını Ak Parti adayı Ahmet Kışla kazanmıştır. Belediye Başkanı Zeki Koçak ikinci olurken Halil Taşlı'nın DYP'den adaylığı umulan sonucu getirmemiş ve kendisi yarışın bir hayli gerisinde kalmıştır.

Tablo 9: Köprübaşı 28 Mart 2004 Yerel Seçim Sonuçları (www.ysk.gov.tr, 03.04.2021)

	Belediye Başkanlığı	Belediye Meclisi Üyeliği	İl Genel Meclisi Üyeliği
Geçerli oy	3383	3344	7341
Ak Parti	1146	1117	2736
CHP	879	856	1062
MHP	796	820	1977
DYP	543	551	1226
SP	19	-	58
BTP	-	-	29
TKP	-	-	36
Millet Partisi	-	-	31
Genç Parti	-	-	101
SHP	-	-	85

Sonuç

1950'li yılların sonunda küçük bir yerleşim yeri olan Köprübaşı, 1959'da nahiye merkezi, 1968'de belediye, 1990'da ise ilçe olmuştur. Yapılan çalışmada idari yapısı sürekli değişen Köprübaşı'nda hâkim siyasi görüşün merkez sağ olduğu görülmüştür. Öyle ki yerleşimin kurucularının çoğu DP'lidir. İlk dönemlerdeki belediye seçimleri de DP kökenli adaylar arasında yaşanmıştır. Köprübaşı'nın kurucularından olan Necati Girgin ve Haşim Taşlı ilk dönemlerde siyaseten birbirlerine rakip olmuştur. Necati Girgin, yerleşimin kuruluşundan 1987'deki vefatına kadar Köprübaşı siyasetinde çok önemli rol oynamıştır. Köprübaşı siyasetinde Taşlı ailesinin de uzun yıllar başrol oynadığını belirtmek gerekir. Köprübaşı'nın kurucularından olan Haşim Taşlı'dan sonra oğlu Halil Taşlı, 1977'den 2004'e kadarki altı yerel seçimin tamamında aday olmuştur. Ancak 1977, 1984 ve 1994 seçimlerinde belediye başkanlığına seçilebilmiştir. Neticede Halil Taşlı, Köprübaşı'nda aralıklarla da olsa on üç yıl süreyle en uzun süre belediye başkanlığı yapan isim olmuştur. Bu arada Halil Taşlı, siyasi hayatı boyunca gerek Mehmet Kalkan gerekse Zeki Koçak gibi eski siyasetçiler ile sürekli rekabet etmiştir.

Köprübaşı'nda 1970'lerde sol görüşün siyasette pek ağırlığı yoktur. O dönemde AP, 1983'ten sonra ise ANAP ve DYP Köprübaşı siyasetinin en güçlü partileri olmuştur. 1980'ler Köprübaşı'nda siyasi parti sayısının arttığı bir dönemdir. Siyasi hayattaki bu çeşitlilik, 1990'lı yıllarda da devam etmiştir. İlçede bu yıllarda MHP yükselişe geçerek birinci parti olmuştur. 2002'den günümüze kadar ise Ak Parti, Köprübaşı siyasetinin en güçlü partisidir. Türkiye genelinde hâkim durumda olan siyasi partilerin, genellikle Köprübaşı'nda da ön plana çıktığı söylenebilir.

Çalışmada 1968-2004 arasındaki sekiz yerel seçim, 1987 halk oylaması ve Köprübaşı ilçe olduktan sonraki dört genel seçim olmak üzere toplamda on üç seçim ve sonuçları incelenmiştir. İncelenen sekiz yerel seçimin sonuçlarına bakıldığında ise Köprübaşı

siyasetinin genel eğilimi açıkça görülmektedir. Bu seçimleri kazananların altısı sağ görüşlü, ikisi ise sol görüşlüdür. Köprübaşı'nda sol partilerin belediye başkanlığını kazandığı 1989 ve 1999 seçimlerinin günün şartlarından kaynaklanmış istisnalar olduğu söylenebilir. Çünkü 1989 seçimlerinde SHP adayı Mehmet Dalgın, DYP ile yapılan iş birliği neticesinde seçimi kazanmıştır. 1999'da CHP adayı Zeki Koçak'ın seçilmesi ise sağ oyların bölünmesinin ve aday profilinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Köprübaşı genelinde, ismi geçen belediye başkanlığı seçimleri hariç, hiçbir seçimde sol oylar birinci sırada çıkamamıştır. Genel seçim sonuçları ve il genel meclisi üyeliği sonuçları incelendiğinde ise sol partilerin aldığı oyun %20 civarında olduğu görülür. Ülke geneline %30-35 olarak yansıyan sol oylara bakıldığında, Köprübaşı'nda sol partilerin aldığı oy toplamının bir hayli geride kaldığı söylenebilir.

Köprübaşı'ndaki yerel seçimler incelendiğinde seçmen tercihleri üzerinde sadece siyasi partilerin belirleyici olmadığı da görülmüştür. Farklı siyasi görüşler rakip aday karşısında bir araya gelebilmiştir. Aday profili ve akrabalık ilişkileri seçim sonuçlarına zaman zaman etki etmiştir. Örneğin; Köprübaşı'nın kurucularından Necati Girgin, DP kökenli olmasına rağmen CHP'lilerin desteği ile iki defa belediye başkanlığına seçilmiştir. Kendisinin Köprübaşı'nın kurulmasındaki emeği, ılımlı-uzlaşmacı bir kişiliğe sahip olması bu desteği almasında belirleyici olmuştur. Ayrıca Koca Veli sülalesinin akrabalık ilişkileri, Necati Girgin'in vefatından sonra yapılan seçim ittifaklarında bile etkili olmuştur. Örneğin 1994 yerel seçimlerinde belediye başkanlığı için CHP'lilerin, DYP adayı Mehmet Kalkan'ı desteklemesinde bu akrabalığın etkisi vardır.

Köprübaşı'ndaki derneklerin ve meslek odalarının siyasetle yakın ilişkide oldukları da görülmüştür. Siyasiler, genellikle topluma nüfuz etme, kendilerine siyasi alan açma amacıyla bu kuruluşlarda yer almıştır. Daha önce değinildiği üzere özellikle meslek odalarının kendi seçimleri, geçmiş dönem başkanları ve yönetim kurulları incelendiğinde bu durum görülmüştür. Aynı şeyi sosyal, kültürel ve sportif amaçlarla kurulan derneklerde de görmek mümkündür. Örneğin; 1987'de kurulan Yeni Köprübaşı Spor Kulübü'nün kurucuları arasında dönemin Belediye Başkanı Halil Taşlı, dönemin ANAP'lı Gördes İl Genel Meclisi Üyesi Mehmet Aydoğmuş, 1989-1994 arasında belediye başkanlığı yapmış olan Mehmet Dalgın gibi siyasiler yer almıştır.

Sonuçta Köprübaşı 1958'de sıfırdan kurulmuş ve idari yapısı köy, nahiyeye, belde, ilçe olarak zaman içinde değişmiştir. Bu yönüyle düşünüldüğünde Köprübaşı, yeni bir ilçedir. Çalışmada, 1968-2004 arası Köprübaşı özelinde siyasi hayatın geçirdiği aşamalar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç itibarıyla Köprübaşı siyasi hayatı hakkında olaylar, kişiler, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve seçimler esas alınarak genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

A)Arşivler:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B)Resmi Yayınlar:

Devlet İstatistik Enstitüsü (1984), 25.03.1984 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1989), 26.03.1989 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (2008), Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (2012), Milletvekili Genel Seçimi İl ve İlçe Sonuçları (1991-2011), Ankara.

T.C. Manisa Vilayeti Hakkında Tabii Coğrafi, Tarihi, İdari, İktisadi, İctimai Malumatı Cami Mecmuadır (1932), İzmir.

Manisa Yıllığı 1967 (1968), Ticaret Matbaacılık T.A.Ş., İzmir.

Manisa 1973 İl Yıllığı (1973), Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara.

Resmi Gazete

C)Sürelî Yayınlar:

Cumhuriyet

Gördes

Milliyet

D)Kitaplar, Makaleler:

Başığit, Türkan (2013), "Demirköprü Barajının Kurulması", Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Bildiri Kitabı 2. Cilt, (Ed: Nurettin Gülmez), Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Salihli, s.397-411.

Çakır, Mehmet (2011), Umutlarımız Hep Bizimleydi, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Çiçek, İbrahim (1999), Borlu Tarihi, Ay Yayınları, Salihli.

Hançer, Enes (2017), "Demirci – Köprübaşı Arasında Kalan Borlu ve 2010 Referandumu", Uluslararası Demirci Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (Yayına Haz.: Ahmet Ataç – Füsün Köse), MCBÜ Basımevi, Manisa, s.80-86.

Hançer, Enes (2018), "Köprübaşı Eğitim Tarihi", İl Eğitim Tarihi Projesi, s.1-16.

Yaren, Halil İbrahim ve diğerleri (1998), Köprübaşı (Manisa), Köprübaşı Kaymakamlığı Köy Kalkınma Birliği Yayınları, Ankara.

E)İnternet Kaynakları

www.ysk.gov.tr

F)Sözlü Kaynaklar:

Fatih Taşlı ile 12.12.2020 tarihinde işyerinde yapılan görüşme

Gülây Sönmez ile 11.12.2021 tarihinde parti teşkilatında yapılan görüşme

Hasan Gülcan ile 12.01.2021 tarihli telefon görüşmesi

İbrahim Çiçek ile 03.07.2017 tarihinde evinde yapılan görüşme

İsa Taşer ile 08.12.2021 tarihinde parti teşkilatında yapılan görüşme

İsa Uysal ile 18.12.2020 tarihinde ofisinde ve 03.03.2021 tarihinde telefonla yapılan görüşme

Mehmet Aydoğmuş ile 29.03.2021 tarihinde evinde yapılan görüşme

Mehmet Çakır ile 17.12.2020 tarihinde işyerinde yapılan görüşme

Mehmet Dalgın ile 14.12.2020 tarihinde eczanesinde yapılan görüşme

Mehmet Demir ile 26.12.2020 tarihinde evinde yapılan görüşme

Mehmet Kalkan ile 21.01.2021 tarihinde kahvehanesinde yapılan görüşme

Mehmet Ali Köse ile 03.01.2021 tarihinde evinde yapılan görüşme

Muharrem Korkmaz ile 23.04.2021 tarihli telefon görüşmesi

Ramazan Azışık ile 18.11.2020 tarihinde kahvehanede yapılan görüşme

Reşat Uyan ile 26.02.2021 tarihli telefon görüşmesi

Süleyman Eraydın ile 22.12.2020 tarihinde Halil Taşlı parkında yapılan görüşme

Süleyman Sayın ile 06.04.2021 tarihinde işyerinde yapılan görüşme

Ümit Ünlü ile 04.08.2017 tarihinde evinde yapılan görüşme

Zafer Mergen ile 23.01.2021 tarihinde işyerinde yapılan görüşme

Zeki Koçak ile 05.11.2020, 11.12.2020, 25.12.2020 tarihlerinde işyerinde yapılan görüşmeler ve 25.01.2021 tarihli telefon görüşmesi

Açıklamalar

1-Köprübaşı'ndaki siyasi partilerden CHP ve Ak Parti arşivinde çalışılmıştır. Diğer siyasi partilerin arşivine ulaşılammıştır. CHP Köprübaşı İlçe Başkanlığı arşivininin 1992 yılından önceki evrakları imha edildiği için bu yıldan önceki kayıtlara ulaşılammıştır. Ancak çalışılan dönemle ilgili bilgiler için 1992-2005 yıllarına ait karar defterinden yararlanılmıştır. Ak Parti Köprübaşı İlçe Başkanlığı ise 04.02.2002 tarihinde açılmış olup çalışılan döneme ait bilgiler karar defterinden alınmıştır.

COVID-19 Pandemic and Azerbaijan's Economy: Policy Lessons In Hard Times

Ülviyye Sanlı Aydın^{a, b}

Abstract

Any fluctuation in oil prices and supply has a direct effect on Azerbaijan's economy. The government has started the implementation of several state programs to diversify its economy and to develop the non-oil sectors, using energy revenues. COVID-19 has broken out in such a period that the oil prices were already low. The Second Karabakh War has complicated impacts of the pandemic. Facing health, military and economic problems, Azerbaijan has fought on three different fronts. This study evaluates the effects of the pandemic on Azerbaijan's economy, suggesting that it will affect the oil and gas industry negatively in near future. It is argued that in a long term, the state will be pushed to restructure and transform the economy, to increase the share of the non-oil sectors and to open more space for renewable energy sources, taking advantage of the incomes of The State Oil Fund.

Keywords

Azerbaijan
COVID-19
Karabakh War
Oil Industry

About Article

Received: 29.08.2021

Accepted: 18.03.2022

Doi: 10.18026/cbayarsos.988348

COVID – 19 Pandemisi ve Azerbaycan Ekonomisi: Zor Zamanlarda Politika Dersleri

Özet

Petrol fiyatlarındaki ve arzındaki herhangi bir dalgalanma Azerbaycan ekonomisini doğrudan etkilemektedir. Hükümet, enerji gelirlerini kullanarak ekonomisini çeşitlendirmek ve petrol dışı sektörleri geliştirmek için çeşitli devlet programlarının uygulanmasına başlamıştır. COVID-19, petrol fiyatlarının zaten düşük olduğu bir dönemde patlak vermiştir. İkinci Karabağ Savaşı, pandeminin etkilerini daha karmaşık hale getirmiştir. Sağlık, askeri ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan Azerbaycan, üç farklı cephede savaşmıştır. Bu çalışma, pandeminin Azerbaycan ekonomisi üzerindeki etkilerini değerlendirmekte; onun yakın gelecekte petrol ve gaz endüstrisini olumsuz etkileyeceğini; uzun vadede ise devleti, Devlet Petrol Fonu'nun gelirlerinden yararlanarak ekonomiyi yeniden yapılandırmaya ve dönüştürmeye, petrol dışı sektörlerin payını artırmaya ve yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla alan açmaya zorlayacağını öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan
COVID-19
Karabağ Savaşı
Petrol Sanayisi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.08.2021

Kabul Tarihi: 18.03.2022

Doi: 10.18026/cbayarsos.988348

^a Corresponding Author: ulaydin91@hotmail.com

^b Assoc. Prof. Dr. (PhD), Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, ORCID ID: 0000-0002-6713-5917.

Introduction

Multidimensional economic and political interdependencies between actors have blurred the distinction between domestic and foreign policy, starting a debate among theorists of International Relations whether Security Studies should maintain its traditional emphasis on military threats to the security of states or widen its focus (Hough, 2008). While traditional security comprehension refer to military threats, widened focus of security understanding involves a broad range of issues, such as health, rights, environment and climate change, natural disasters, industrial accidents, crimes, social identity, famine or hunger (Hough, 2008). A new approach emerging through the 1990s has been characterized as the "Copenhagen School", focusing on the widening scope of security studies. According to it, existential threats and vulnerabilities that need endorsement of emergency measures taken by a securitizing actor must be considered within the security issues (Buzan et al., 1998). Next studies, supporting the arguments of Copenhagen School, attracted attention to the concept of "human security" rather than state security or security of the sub-state groups. Since 1990's states deal with issues of environment, climate change, crime, clean energy, identity based problems at the international area rather than military issues. Considering that these issues directly threat the individuals, it is inevitable to place human at the center of the security.

Similarly, an increasing importance of economic interactions between states after 1960's made the national economies more vulnerable to foreign developments, which is one of main reasons of redefining security also. Since 1970's oil shocks, security of demand and security of supply of fossil energy resources are the issues of non-traditional security studies as well (Belyi, 2012). Oil price fluctuations can be considered as a serious threat for both oil importing and oil exporting countries with their remarkable impacts on macro-economic indicators (Taghizadeh Hesary et. al., 2015). Analysing the significance of oil for oil exporting states, Kitous et al. (2016) evaluated the impacts of lower oil prices on their political and economic stabilities. Using income per capita data of oil exporting countries, Human Development Index of the UNDP and Political Stability Index of the World Bank, Norway has been considered as a reference country with highest income per capita and human development opportunities and Canada has been considered as a reference country with highest political stability. The research findings shows that any change in oil prices has a direct effect on GDP and government revenues (per capita) of all oil exporting countries. However, producing oil quantities, production costs, share of fossil energy related sectors in total economic activities, degree of economic diversification, dependence rate on oil sector are the variables that determine the level of vulnerability of oil exporting countries, effect of price fluctuations and elasticity of response to changes (Kitous et al., 2016). Findings of research made by Alekhina and Yoshino (2018) also confirm the notable and negative effects of oil price fluctuations on the main macroeconomic indicators of oil exporting countries, exactly real GDP, CPI inflation rate, interest rate, and exchange rate. Examining the impacts of oil price uncertainty on industrial production and the exchange rates in oil exporting countries, Smiech et al. (2021) found that uncertain oil prices lead to continuous decrease in industrial production, whereas the permanency of drop varies from country to country. Price uncertainty causes the exchange rate depreciations in oil-exporting countries. Similarly, the development level of countries determines how long this effect will continue (Smiech et al. 2021). Oduyemi and Owoeye (2020) attracted attention to poor human development indicators and unsustainable social spendings of oil exporting countries as a result of high dependence of government finance on oil incomes.

On the other hand, in the Preamble part of the World Health Organization (WHO) Constitution it is emphasized that “the health of all peoples is fundamental to the attainment of peace and security (WHO, 2006). COVID-19 is a new experience for the world countries in globalization era regardless the development level of their economies. While globalization has encouraged the unrestricted moving of goods, services and financial sources all over the world, facilitating the movement of people as well, “new normal” order requires a social distance and disconnections. The consequences of the outbreak not yet accurately measured due to continueing cases in several countries. But in any case, beginning from March 2020, it has slowed the growth of even the most developed countries. However, in this process, the socio-economic impacts of pandemic are not same in countries that took strict preventions to manage the course of pandemic. While some states compete with pandemic crisis more cautiously, for some countries the consequences are more costly than others.

Azerbaijan - an oil exporting country - is the largest economy among the post-Soviet states, which is often criticized by international organizations for its high dependence to oil sector. COVID-19 pandemic has revealed how dangerous this dependency is for the Azerbaijanian economy. As the previous fluctuations in oil prices caused relatively smaller crises, the country's economy has recovered quickly. The effects of pandemic period are compared with the impacts of the Great Depression and the Azerbaijanian economy is faced with a situation that has not experienced before. In addition to the internal dynamics of the country, the fact that all world states are affected by the crisis makes the situation more complex and multi-dimensional.

Therefore, economy of Azerbaijan is shaped by internal and external factors during the pandemic period more than before. The conflict with neighboring Armenia requires a significant cost, both due to military expenditures and socio-economic problems of internally displaced people from the occupied areas. On the other hand, country's budget revenues decreased as a result of low oil prices. Underdeveloped non-oil sectors cannot provide sufficient contribution to the country's economy. On the other hand, oil depreciated due to economic, political and geopolitical reasons. Meanwhile, the pandemic has broken out and the world economies have entered a serious recession period. Sectors such as transportation, tourism, and agriculture that could contribute to the Azerbaijanian budget have lost a business. Although the 44-day war with Armenia has ended in victory, the government has a serious agenda with a large number of political and socio-economic issues that needs urgent and permanent solutions.

The overwhelming majority of previous studies for Azerbaijan have focused on the impacts of oil price fluctuations in ordinary periods of time. The novelty of this study is that it analyze the effects of energy prices volatility in extraordinary times, when the COVID-19 pandemic has already paralyzed all economic activities worldwide. Thus, reviewing relevant literature, analytical reports and recent data, this chapter tries to analyse the impacts of the COVID-19 on the Azerbaijanian economy in the light of oil price fluctuations. In the first section, it is aimed to present a brief outlook of Azerbaijanian economy just before the COVID-19 pandemic period in the light of official statistical data. It is considered that such an outlook will be useful to estimate and evaluate future developments in the oil and gas industry, which is a backbone of Azerbaijanian economy. The second section of study focuses on the assessments, taking into account the impacts of the coronavirus on Azerbaijanian economy. Paper's final part involves the concluding remarks about the subject.

Materials And Methods

The article focuses on Azerbaijan's economy during the COVID-19 pandemic, impacts and responses during crisis. Azerbaijan's economy is highly dependent on oil revenues. Oil price fluctuations and the Second Karabakh War have enforced to deal with the effects of the pandemic. The analyses included herein should be seen as a case study. The submitted findings are results of evaluations taking into the consideration the simultaneous impacts of oil price fluctuations and the war during the COVID-19 pandemic. Research is conducted using the data collected by various methods, including a review of the literature, public documents and statistics, reports and official declarations and news. The data obtained allowed to analyse the impacts of the COVID-19 on Azerbaijan's economy and government's responses.

The following hypotheses were formulated in the study preparation phase:

- High dependency of Azerbaijan's economy on oil sector affect the country's economy more negatively during the unexpected situations such as war, pandemic or instability of energy prices.
- Considering that unexpected crises such as climate change, pandemic, and natural disasters will occur more frequently in the future, it is necessary to ensure sustainable development of non-oil sectors urgently.

The research limitations included the availability of the academic articles and studies about the subject due to its newness.

Azerbaijani Economy In The Pre-Pandemic Period

It is not a surprise that the energy sector has been a driving force of Azerbaijani economy after gaining independence as a country is well-known with its rich oil and natural gas resources for a long time. Azerbaijan's diversified economic structure has failed after the collapse of the USSR. It has faced with Armenian military aggression since 1988 - the last years of the Soviet Union and lost 20% of its territory. The ceasefire agreement was signed on May 12, 1994, however, an armed conflict has continued for years between sides.

Leaving behind the challenged economic transformation period of the 1990s, Azerbaijan has achieved a rapid development exporting its oil to the world markets through the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline. "Contract of the century" of 1994 (Masimov, 2018) and adopted constitution of 1995 has been the main motivations for improvement of legal and regulatory structure of the market economy and large amounts of foreign investment to the country. Azerbaijan's economy has become one of the fastest growing economies among the former USSR states as a result of large amounts invested in fossil energy production.

"Contract of the century" forms the basis of Azerbaijan's oil strategy. The significant volume of hydrocarbon reserves and investments involved in mentioned agreement has laid the foundation of the reconstruction of Azerbaijan's oil production facilities in accordance with international standards both financially and technically. "Contract of the century" opened the way for signing of thirty-four agreements with foreign companies in addition (Masimov, 2018). Involvement of foreign giants in Azerbaijan's oil industry has significantly increased production volumes. It made the pipeline capacities inadequate to transport oil to the world markets. The Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline has been built due to the low capacity of existing pipelines and, most importantly, in order to diversify the pipelines to the energy markets without being dependent on a single route.

Thus, the oil strategy of Azerbaijan has focused to the following goals: Firstly, to involve the oil giants in country's oil industry, by this way, to recover, strengthen capacity and modernize its infrastructure, to increase the production capacity, to reach world energy markets. Secondly, to diversify the transportation routes as well as to secure the accessibility both technically modernizing them and creating alternative pipelines. Thirdly, to use oil incomes for economic recovery and social development as well as non-oil sectors. The country's oil strategy has been founded on these three pillars mainly. On the other hand, a structure dependent on oil has emerged in the Azerbaijani economy in terms of production and foreign trade.

In the last thirty years a crude oil composes approximately 80% of country's total export revenues (The State Statistical Committee, 2021a). A significant increase in its GDP and GDP per capita has been observed especially after kick-off the alternative pipeline projects (Table 1). Since the rapid growth in the Azerbaijani economy has been based on the oil sector, it has been easily affected by the world economic crisis and oil price fluctuations.

First operation years of giant companies in the oil and natural gas sector of Azerbaijan have coincided with a period of pick up of globalization when the demand for energy resources has increased. This situation has created a challenge in terms of diversification of the Azerbaijani economy. On the other hand, during the same period, the amount of expenditures on multidimensional socio-economic problems and defense has increased due to the occupation of country's territories by Armenia.

In 2008-2009 all major economies have faced a recession. Consequently, there has been a decrease in the oil production of Azerbaijan, mainly exporting its oil to European countries. Simultaneously, decline in oil demands has led to a reduction in state revenues. Recovery in world economies beginning from mid-2010 has been reflected oil sector dominated Azerbaijanian economy also (Table 1).

Table 1. The Share of Oil and Non-Oil Sectors in GDP

Years	GDP in total (million USD)	GDP per capita (USD)	Contribution of oil-gas sector to GDP (%)	Contribution of non-oil sector to GDP (%)
2005	13238,7	1579,8	44.1	48.4
2006	20983,0	2471,6	53.8	40.7
2007	33050,3	3841,7	56.1	37.3
2008	48852,5	5603,3	55.4	37.9
2009	44297,0	5018,2	45.1	47.0
2010	52909,3	5922,0	48.1	45.2
2011	65951,6	7285,0	49.6	44.5
2012	69683,9	7594,3	44.7	49.1
2013	74164,4	7977,4	40.9	52.5
2014	75234,7	7990,8	36.3	56.3
2015	52996,8	5561,5	28.3	62.8
2016	37862,8	3928,6	32.4	59.5
2017	40867,9	4198,5	35.6	57.3
2018	47112,9	4797,8	40.2	52.0
2019*	48047,6	4851,2	36.8	54.4

* On the base of primary data

Source: Author's creation based on data of The State Statistical Committee (2021a & 2021b).

Country's socio- economic development strategy has been supported by implementation of state programs of 2004-2008, 2009-2013, 2014-2018 and 2019-2023. With these programs, it is aimed to take important and wide-ranging steps towards effectively assess and develop the economic potential and natural resources of the regions, thus to diversify the economic activities, to achieve high employment rate and living standards.

Table 2. GDP by sectors of economy (% at factor cost)

Years	Industry	Agriculture, forestry and fishing	Construction	Transport and communication	Net taxes	Other sectors
2005	49,5	9,1	9,0	7,3	7,6	17,5
2006	57,4	7,1	7,7	6,6	5,5	15,7
2007	59,7	6,7	6,4	7,3	6,6	13,3
2008	58,7	5,6	7,0	6,7	6,7	15,3
2009	49,2	6,1	7,2	8,6	7,9	21,0
2010	51,7	5,5	8,1	7,4	6,8	20,5
2011	53,8	5,1	8,0	6,7	5,9	20,5
2012	49,4	5,1	10,1	6,6	6,2	22,6
2013	45,4	5,4	11,6	6,1	6,7	24,8
2014	41,0	5,3	12,6	6,3	7,5	27,3
2015	32,9	6,2	12,0	8,0	8,9	32,0
2016	37,1	5,6	10,5	8,5	8,1	30,2
2017	40,1	5,6	9,6	8,3	7,1	29,3
2018	44,5	5,2	7,7	7,8	7,7	27,1
2019	41,4	5,7	7,3	7,8	8,7	29,1

* On the base of primary data

Source: The State Statistical Committee (2021).

In order to recover the economy in a short time, the Azerbaijanian government has focused on the oil sector, as a result of what the fossil resources have become the main determinant in almost all areas of the country. The "lion's share" of Azerbaijan's state budget has been contributed by the State Oil Fund and taxes paid by oil companies. The fact that oil is a non-renewable resource and the fluctuations in oil prices on the world energy markets make it necessary to develop the non-oil sectors. Thus, huge amount of oil revenues has expanded the state's ability to influence the non-oil sectors. Table 1 shows that the share of non-oil sectors in GDP has increased in last years in total. However, analysing general macroeconomic data, it is understood that this is a relative rise as a result of decreasing share of oil sector in GDP. Table 2 shows the share of GDP by sectors of economy. Similarly, analyzing the table, no any significant jumping is observed on a non-oil sector basis. Although an agricultural sector is one of the main sectors with its share in Azerbaijan's GDP and contribution to job creation, the amount of foreign investment in this field has been overshadowed by the country's oil and gas industry. Considering that 15% of silk, 2.4% of wool, 7% of raw cotton, 29% of grapes, 4.6% of

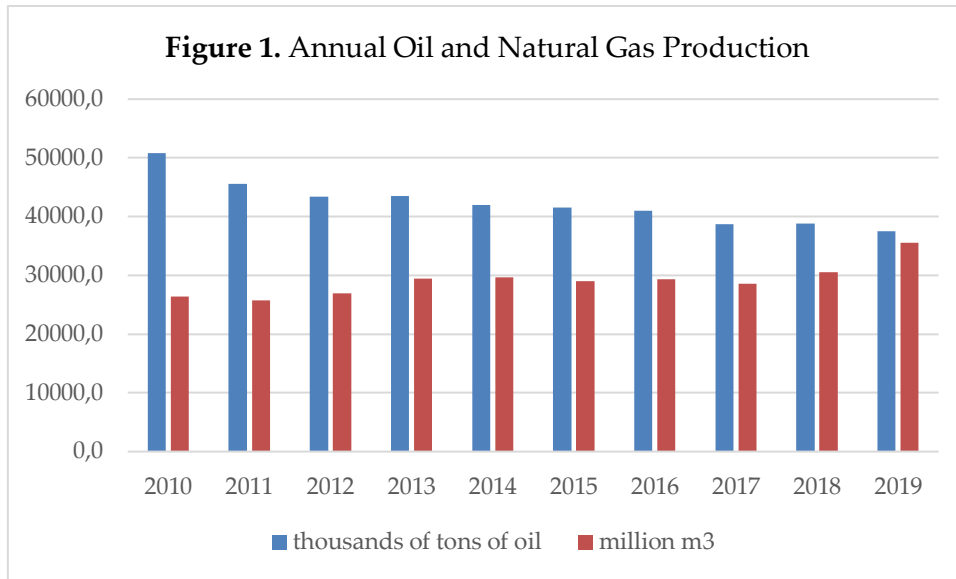
tea and 10% of fruit have been produced by Azerbaijan during the Soviet Union (Huseyn, 2011), it is detected that the agricultural sector has decreased significantly among the economic sectors.

In fact, government's oil strategy has been successful in achievement of the goals determined in the first two pillars. In recent years, the country's oil industry has strengthened financially and technically with foreign investments. However, analysing the level of achievement of the purposes stated in the third column, it is seen that the industrial sector has developed based on oil and natural gas, the other sectors cannot exceed a certain level and remain weak. Therefore, socio-economic development has been limited to some parts of economy as well as society accordingly. The seriousness of the situation has appeared more clearly beginning from mid-2014, enforcing the government to implement the devaluations.

Following the price uptrend - 107.95 USD per barrel - in June 2014, sharp drop - 44.08 USD per barrel - has been recorded in January 2015. Not surprisingly, a drop of 59.2% in a such short time has deeply affected economy of Azerbaijan, resulting in 3% slowing down of country's growth.

Progress in economy sharply slowed following a price escalation between 2003-2007, when GDP boomed by an average of 21 % yearly. In 2013 it was recorded 5.8 % (Bagirova and Antidze, 2015). Due to the decrease in oil prices, it has become necessary to adapt the foreign exchange rates and Manat to new oil prices. The decision of Central Bank of Azerbaijan (CBA) to experience the floating exchange rate system has resulted in two devaluations in the same year – in 2015. First devaluation has happened on February 21, 2015, when the Manat has lost 33.8% value against the Euro and 33.9% against the US dollar. Facing second devaluation by the end of 2015, the Azerbaijanian currency has hit 47.88% lows against the Euro and 47.63% against the US dollar (Hurriyet, 2015).

Since 2008 global financial crisis that has also strongly affected oil prices, Azerbaijan has started to participate at OPEC meetings as a non-OPEC member country. Similarly, beginning from mid-2014 Azerbaijan has started to reduce oil production in parallel with the decrease in prices, supporting the decisions taken within the scope of OPEC + (Figure 1). On the other hand, Azerbaijan has been among the twenty four largest oil producing countries of 2019. 0.8% of 95.192 thousands of barrels of oil per day has been produced by Azerbaijan in 2019 (BP, 2020). In the shade of the insufficiency of non-oil sectors, the government has tried to compensate the loss of income due to lower oil prices with natural gas exports (Figure 1). Increasing demand tendency for natural gas worldwide within the framework of climate change and environmental issues has created an advantageous situation for Azerbaijan in this sense. Timely construction of the TANAP and TAP natural gas pipelines transporting Azerbaijani natural gas to the energy-dependent European countries and Turkey is a logic option in the current circumstances.



Source: Author's creation based on data of SOCAR Azerbaijan (2021).

While the state programs and measures implemented by the government have laid the foundation for the development of the non-oil sectors and has been accepted as a priority area by the state, recession due to unpredicted decrease of oil prices has questioned an effectiveness of the reforms in non-oil economic activities in Azerbaijan.

On the other hand, conflict with Armenia has enforced Azerbaijan to allocate a significant part of its budget to defense expenditures. Thus, in spite of economic recession beginning from mid-2014, military spendings of Azerbaijan have been increased. According to the World Bank (2020), there has been a steady rise in country's military budget in last five years (Table 3).

Table 3. Azerbaijan's Military Expenditures

Years	Military expenditure (% in GDP)	Military expenditure (billions USD)
2010	2.79	1.477
2011	4.67	3.080
2012	4.66	3.246
2013	4.54	3.368
2014	4.56	3.427
2015	5.47	2.901
2016	3.69	1.397
2017	3.82	1.529
2018	3.62	1.672
2019	3.10	1.854

Source: The World Bank (2020a).

It is predicted that Azerbaijanian government will allocate 2.33 billion USD for its defence and security in 2021, which was 2.27 billion USD in 2020 (Mammadov, 2020). As stated in revisions in budget law of 2020, the total amount of state budget for 2021 has been determined 15.2

billion USD. A share of defence and security spendings will constitute 15.3% of total budget expenditures.

Table 4. The Main Macroeconomic Indicators

Description	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gross domestic product, mln. Manats	59014,1	54380,0	60425,2	70337,8	80092,0	81896,2
Income of population, mln.Manats	39472,2	41744,8	45395,1	49187,9	53103,7	57035,0
Income of population, mln.Manats	444,5	466,9	499,8	528,5	544,6	635,1
State budget revenue:						
mln.Manats	18400,6	17498,0	17505,7	16516,7	22508,9	24398,5
as a percentage of GDP	31,2	32,2	29,0	23,5	28,1	29,8
State budget expenditure:						
mln.Manats	18709,0	17784,5	17751,3	17594,5	22731,6	24425,9
as a percentage of GDP	31,7	32,7	29,4	25,0	28,4	29,8
State budget deficit (-), profit:						
mln.Manats	-308,4	-286,5	-245,6	-1077,8	-222,7	-207,8
as a percentage of GDP	0,5	0,5	0,4	1,5	0,3	-0,03
Population savings in banks (end of the year), mln.Manats	7188,4	9473,9	7448,7	7561,2	8375,4	8637,9
Population number (end of the year), thsd.persons	9593,0	9705,6	9810,0	9898,1	9981,5	10067,1
Fixed assets (end of the year), mln.Manats	110677,9	124008,4	169120,3	182788,5	198970,4	208940,2
Loans to economy (end of the year), mln.Manats	18542,6	21730,4	16444,6	11757,8	13020,3	15298,2
Investment to economy, mln.Manats	21890,6	20057,4	22706,4	24462,5	25877,0	24986,6
Current account balance, USD mln.	10430,5	-222,5	-1363,4	1684,6	6051,1	4364,9

Source: The State Statistical Committee (2021c).

Table 4 reflects the outlook of the Azerbaijanian economy before the pandemic. While the population of the country has constantly growing, the economy has contracted, budget revenues have felt, and there have been the deficits in the budget. As stated earlier, the most important reason is that the economy is heavily dependent on oil. On the other hand,

ineffective usage of the revenues collected in the Oil Fund during periods with high oil prices and unreadiness of the budget for a possible extraordinary situation has also made the situation even more difficult.

In the light of the above mentioned, it can be considered that Azerbaijan has entered into the worldwide pandemic period in the shadow of harsh conditions. Occupied territories, the frequently violated ceasefire regime and possibility of war with Armenia, lower oil prices and insufficient investments and reforms in non-oil sectors for successful economic diversification have already created a wide range of socio-economic problems in total.

COVID-19 And Azerbaijanian Economy: Assessments For The Future

When the virus named COVID-19 has been first identified in the Chinese city of Wuhan in autumn of 2019, nobody could predict such heavy consequences for the countries and humanity. The WHO announced a highly infectious coronavirus as a worldwide health danger. In a short time the speed of infection has determined the level of protection that has involved a large number of measures taken by the governments, not desiring to import COVID-19. Border closures between countries and travel restrictions have been the pick point resulting in the greatest disconnection of the world since the Second World War. Imposing lockdowns and limited free movements have disrupted the economic circulations among sectors, where only aviation industry has lost 90% of its business (IATA, 2020). The unexpected situation has enforced the IMF to update its growth forecasts for countries, calling 2020 as "a year like no other" (IMF, 2020a). IMF has estimated an overall increase at -4.9% for 2020 that has been 1.9% lower than its predictions in April 2020. The updated estimates have proved that an effect of pandemic on economies has been greater than it expected. Anticipating the global growth at 5.4% in 2021, this forecast for the 2021 GDP is still 6,5% points lower comparing with pre-pandemic estimations in January 2020 (IMF, 2020b).

Economic recession of the countries also reduced the global oil demands, causing hit of oil prices, which had already been at low levels since mid-2014. Booming shale oil production by the USA from mid-2014 has made it a cost determinant in international oil markets (Stocker et al., 2018).

Imperative drastic measures taken by China due to the COVID-19 outbreak have reduced Chinese industrial production. Simultaneously, the demand for oil in China has declined, who is one of the the largest oil importers. Combining with the disruptions in the global supply chain and the reductions in transportation, oil demands have began to drop more than predicted. On the other side, OPEC members, led by Saudi Arabia, have planned to reduce oil production in order to interfere with falling prices. However, it has been difficult to convince Russia. Thereupon, negotiations between Saudi Arabia and Russia under the OPEC+ umbrella have been failed. Thus, oil prices started to decrease rapidly.

This situation has doubly affected Azerbaijan's economy. Azerbaijan itself is an oil country. Moreover, two other oil giants – Russia and Iran are the neighboring countries has respectively 8% and 1% share in Azerbaijani foreign trade in the last decade. Thus, recession in Russian and Iranian economies has also indirect negative effects on Azerbaijan's foreign trade. Drop in oil prices has followed by two waves of mitigation measures to keep spread of virus under control. These have reduced the country's GDP 2.7% in the first half of 2020 (The World Bank, 2020b). GDP has accounted 72432,2 million Manat in 2020 (The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, 2022). The overall economy contracted by 4.3%, while the oil sector fell by 7%. Production of crude oil was 8% lower compared to 2019. The decrease in production

is mainly related to the realization of Azerbaijan's commitment to the OPEC+ deal. Meanwhile, natural gas production increased by 6.3%. Coming to the non-oil GDP, it decreased by 2.6% and accounted for 70.1% of the total GDP. The non-oil sector grew by 0.7% if the stagnating construction and COVID-19 affected tourism stripped out. Tourism sector experienced a 58.9% downfall due to travel restrictions constraining non-oil GDP growth, while the construction sector shrank by 8.7%. Non-oil manufacturing is the highest growing industry in the economy (18%), which is mainly thanks to the effect of "whitening" and realization of public investment on specific segments of the industry, like chemicals, metallurgy, and pharmaceuticals. Inflation remained stable in 2020 maintaining inside the lower interval of the Central Bank's target range (IMF, 2021). As mentioned earlier, the non-oil sectors have not been developed already enough to compensate for the contraction in the country's economy caused by low oil prices. The measures taken due to the pandemic have negatively affected the existing capacity in the non-oil sectors. Service sectors, particularly retail, hospitality and construction have been strongly affected during the quarantine regime (The World Bank, 2020b). The same has happened with natural gas sector. Compared with oil sector, natural gas export can be considered a new income source for the Azerbaijanian budget. Low oil prices and anti-COVID-19 restrictions have dealt a double blow to Azerbaijan's economy (Konarzewska, 2020), on the back of what external and fiscal surpluses have turned into deficits (EBRD, 2020a). Economic decline has revealed the vulnerabilities of country's banking system to crises. In fact, the 2008 financial crisis, developments in 2014 and the devaluations in Manat in 2015 were serious warnings for it. On the other hand, the level of public debt is still not highly dramatic in Azerbaijan and there is still fiscal space due to that The State Oil Fund is still able to reduce the economy's burden (CAREC Institute, 2020).

After detection of pandemic cases confirmed by the state authorities on February 29, 2020, The COVID-19 Operational Headquarters has been established by the government and operational teams within several public offices. Action Plan has been prepared by the Cabinet of Ministers for the implementation of the president's order dated March 19, 2020. It involves a series of acts for minimizing effects of the COVID-19 outbreak as well as acute shifts in world energy and stock markets on macroeconomic stability. CBA has been assigned to take specific response measures.

On the other hand, government has provided supportive financial packages valued at 2.5 billion Manat – nearly 1.597,26 million USD (Table 5) for balancing the losses during COVID-19 period. It corresponds to 3.39% of GDP of 2019. It is aimed to assist entrepreneurs, employees and unemployed citizens. However, experts have found the packages too limited comparing with the impacts of outbreak (Konarzewska 2020).

Table 5. Key Economic Responses Taken by Azerbaijan

Measure	Details
Liquidity Support - Forex operations	April 2020: CBA, with the contribution of the State Oil Fund, conducted scheduled and extraordinary foreign exchange auctions, and satisfied all demands for foreign currency at the announced 1.7AZN/USD rate.
Credit creation - Interest rate reductions	March 2020: CBA left the refinancing rate unchanged, but raised the floor of the interest rate corridor (within a de facto floor system). May 2020, CBA lowered the ceiling of the interest rate corridor. June 2020: CBA decided to reduce the discount rate. September 2020: CBA has lowered its interest rates.

Credit creation - Other measures supporting long-term lending	March 2020: The authorities have announced their intention to extend the blanket deposit guarantee until December 2020 irrespective of deposits' amount, currency and banks' financial standing. April 2020: Suspension of inspections of credit institutions. December 2020: regulatory requirements for the classification of loans have been relaxed and dividened payments have been limited until April 2021. Loan classification concessions were applied to interest-subsidized business loans and restructuring of loans issued at the expense of state funds.
Credit creation - Loan guarantees	April 2020: Entrepreneurs get state guarantee for 60% of their new bank loans and the government subsidizes half of the interest on guaranteed loans from the state budget; overall state support at 294 million USD. CBA also extended its guarantees on insurance premiums.
Direct long-term lending - Forbearance	April 2020: CBA announced a moratorium on late fees and interest rate penalties. December 2020: Credit organizations were advised not to accrue additional penalty interest, penalties, and other penalties until 1 April 2021, as well as to submit negative information on borrowers to the credit bureau with a special note.
Health and income support - Health support	July 2020: Installation of modular hospital complexes in various regions of the country. August 2020: Increase in salaries of medical personnel. Foreign medical staff with extensive experience were brought to the country to work with Azerbaijan's medical personnel. January 2021: Start of import of new vaccines against coronavirus.
Health and income support - Income support - Tax and contribution rates reduction	April 2020, Tax exemptions for micro-enterprises and value-added tax (VAT) exemption for some food and medicinal products, as well as the raw materials that are necessary.
Health and income support - Income support - Subsidies to individuals and households	April 2020: Announced social package included creation of 50,000 paid public jobs, tuition support for socially vulnerable students, financial support for mortgage and credit guarantee mechanism, support for communal fees, financial support for vital passenger transport activities, payments in the amount of living wage to 200,000 unemployed citizens.
Health and income support - Income support - Subsidies to business	April 2020: 588 million USD for the government's subsidization of 10% of the interest for one year of existing company loans. May 2020: 50 million USD (of the USD200 million swap with the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)) is allocated as support to local firms, including smaller viable enterprises experiencing temporary difficulties. August 2020: The government announced two financial support packages for pandemic-affected industries that did not implement significant reductions in the number of employees and for individual (micro) entrepreneurs.
Budget reallocation	August 2020: The Parliament passed a revised 2020 budget which reflected a lower oil price (USD 35 a barrel) and growth assumptions (-5%).
Non-Economic Measures -	The government imposed travel restriction measures, including border closures, restriction of domestic and international movements, public

Measures affecting travel and transport (local and international)	transportations, closure of airports and transportation. Restrictions have been gradually relaxed in parallel with the number of pandemic cases.
Others	A special quarantine regime has been introduced by the government, involving restrictions on mass activities such as commercial activities, gatherings, food and beverage, entertainment, education and etc.. The spread of infection has enforced the authorities to prolong a strict quarantine regime. Restrictions have been gradually relaxed in parallel with the number of pandemic cases.

Source: Author's creation based on data of Asian Development Bank (ADB) (2021).

Alongside taken measures in order to remove or at least to reduce the impacts of pandemic, the government has decided to restructure the economy. Within the context of the Action Plan, Azerbaijan Investment Holding has been created on November 07, 2020. The aim of establishment such an organization is the management of all state-owned companies and enterprises from a unique center on behalf of the state, to ensure the transparency and economic effectiveness of their activities, competitiveness and investment programs. Among the activities of Azerbaijan Investment Holding it is planned to improve the management of state-owned companies, to apply corporate standards and ensure financial transparency and to develop the privatization program for state-owned enterprises. This decision is one of the significant steps taken in recent years to ensure transparency in public activities and fight against corruption. Corruption and lack of transparency in Azerbaijan is an issue frequently criticized by international organizations. In this sense, the government must ensure transparency, fair competition and the well operation of free market conditions in order to ensure and maintain socio-economic stability in the current situation and to overcome future economic crises that may arise due to unpredictable reasons like COVID-19.

While the economic difficulties have reached their peak with the pandemic restrictions, in July 2020 Armenia's cease firing in the Tovuz region, which is far from the Karabakh region of Azerbaijan, but close to the strategically important Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, has brought many developments that have totally changed the balances in the South Caucasus region. The deaths of high-ranking Azerbaijani officers during fights have caused serious social reactions in the country. Groups of young people in particular have organized demonstrations in the streets of Baku, calling the government for war with the slogans: "Let's die fighting instead of pandemic". As stated before, peace negotiations between the two countries were inconclusive, and the Azerbaijani officials have frequently made statements about war and military operations. Thus, the war has started on September 27, 2020 and ended with the victory of Azerbaijan on November 10, 2020. Although the reclaim of the lands has made forget the socio-economic problems of the society for a short time, it has loaded serious costs for the government for a long term. Reconstruction of reclaimed lands, resettlement of internally displaced people from these regions, state aid to martyrs and veterans are only a part of this cost.

It is difficult to measure the full cost of pandemic for the Azerbaijanian economy for now. But in Transition Report 2020-2021, EBRD has explained its expectation by 3.0% contraction in 2020 and recovery by 2.5% in 2021 (EBRD, 2020b). However, the World Bank (2020b) has projected 4.2% decrease in Azerbaijan's economy, estimating 1.9% growth for 2021. ADB's forecasts for

Azerbaijan is close to the World Bank's projections. Forecasting 4.3% contraction in 2020, ADB predicts 1.9% growth in 2021 (ADB, 2020). However, IMF expects -4.0% of decrease in real GDP of Azerbaijan. Its estimation for 2021 is 2.0% growth in real GDP (IMF, 2020c).

It is clear that lower oil incomes restricts the government's opportunities to fund the rest of the economy and any price fluctuation in world oil markets directly affect the other sectors also (Zulfigarov and Neuenkirch, 2020).

On the other hand, in their statements officials of the WHO warn states and governments about the possibilities of similar outbreaks again in the future. In this sense, a significant part of the fight against any pandemic, like COVID-19 may be possible by reducing the mobility of people and goods. Such a measure means restricting traditional economic activities as do the states now (Uste and Aydin 2020). In any case, serious economic, social, political and cultural changes are experienced all over the world due to the COVID-19 outbreak. "New normal order" will cause many people to be unemployed. Most businesses already adopted to work distantly. Educational institutions are planning to deliver a certain part of the lessons online. Examples in this regard can be diversified.

In the light of the above mentioned, profound governmental reforms are urgently needed in the Azerbaijanian economy. These reforms must be multidimensional, addressing following objectives:

- * To pave the way for development of private sector; to decrease the role of state in economy, to speed up the structural changes, to improve operational experiences of market economy and corporate governance.

- * To encourage the non-oil sectors. Robust environment for development of private sector will develop the non-oil sectors also.

- * To invest in renewable sector and to create new job opportunities. It must be considered that world oil giants are in transition due to the climate and environmental issues.

- * To develop national labour force in digitalization era.

- * To create new generation labour force.

- * To address assistance packages for socially vulnerable citizens.

- * To give priority to the transport, agriculture and health sectors.

- * To regulate the financial sector.

- * To normalize the relations with Armenia.

- * To promote regional cooperations.

But in any case, in order to achieve these goals, it is needed to benefit usefully from the funds of State Oil Fund of Azerbaijan. It should be considered that oil-dependent economies can no longer be as sustainable as before in the "new normal order". Obviously, diversifying economic activities in an digital-dominated era will also reduce the risks that may occur during the crisis. The private sector of Azerbaijan needs to be developed rapidly in order to eliminate its financial vulnerabilities, to expand and diversify its economic activities. It must be noted that liberal economic models that dominate the world in the globalization process, with their emphasis on free movement and trade, have predicted an environment where fewer wars and conflicts will take place, promoting social peace and welfare (Uste, 2020b).

Conclusion

In this paper, it was tried to analyze the current situation of Azerbaijan's economy in the light of oil price fluctuations and the COVID-19 pandemic impacts. Considering that Azerbaijan is an oil exporting country and its economy highly depends on fossil energy incomes, it is

extremely difficult times for the country. During the 2008 global financial crisis, Azerbaijan had an experience due to the decreasing oil demand. However, COVID-19 is a pandemic resulting in an emerging, rapidly evolving situations. From an international politics's perspective, the pandemic period has also started a new era in which the basic motivations that have been influential in the functioning of the international system throughout history are no longer valid (Uste, 2020a). Oil prices, which have been falling sharply since mid-2014, have made Azerbaijan's economy more vulnerable to the effects of pandemic. Coincidence of two different crises has seriously threatened the Azerbaijani economy. War with Armenia has additional costs for Azerbaijan. Majority of previous researches have investigated the effects of oil fluctuations on the oil exporting countries. However, this paper focuses on impacts of both crises and war simultaneously, reviewing recent literature and data of international organizations. This is justified by scarcity of academic studies investigating the effects of both oil fluctuations and COVID-19 on economies of oil exporting countries during wartime. In this context, it is expected to contribute to the literature with current study.

It is clear that macroeconomic indicators of oil exporting countries are highly sensitive to oil price fluctuations. Unexpected pandemic and unpredictable war with Armenia made the situation more complicated for Azerbaijan's economy. Overlapping these three issues in an inopportune time enforces the government to achieve the sustainable and stable development of economy. Therefore, ensuring transparency, increasing the share of non-oil sectors in GDP, providing market economy conditions for the development of the private sector and encouraging the transition to renewable energy sources are the most important lessons that must be learned in such difficult period.

References

- Alekshina, V. & Yoshino, N. 2018. Impact of World Oil Prices on an Energy Exporting Economy Including Monetary Policy. ADBI Working Paper 828. Tokyo: Asian Development Bank Institute. <https://www.adb.org/publications/impact-world-oil-prices-energyexporting-economy-including-monetary-policy> (accessed 05 July 2021).
- Asian Development Bank. 2020. <https://www.adb.org/countries/azerbaijan/economy> (accessed 17 December 2020).
- Asian Development Bank. 2021. ABD COVID-19 Policy Database. Azerbaijan (Data updated as of 08 Feb 2021). <https://covid19policy.adb.org/index.php/policy-measures/AZE> (accessed 14 February 2021).
- Bagirova, N. & Antidze, M. 2015. Azerbaijan's Economic Growth Slows to 3 pct In 2014 Due to Weaker Oil Price. Reuters. <https://www.reuters.com/article/azerbaijan-economy-idUSL6N0UR2SS20150112> (accessed 02 January 2021).
- Belyi, A. 2012. Energy Security in International Relations (IR) Theories. Lecture Notes. Cathedra on Political Issues of International Energy, Higher School of Economics, Russia. <https://www.hse.ru/data/339/636/1233/ReaderforLecturesOnEnergySecurity.doc> (accessed 08 July 2021).
- BP. 2020. Statistical Review of World Energy. 69th Edition. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf> (accessed 12 February 2021).
- Buzan, B., Waever, O. and de Wilde, J. 1998. *Security. A New Framework for Analysis*, Boulder, CAREC Institute. 2020. CAREC Institute Quarterly Economic Monitor. https://www.carecinstitute.org/wp-content/uploads/2021/01/CI-Quarterly-Economic-Monitor-28-Dec-2020_KK.pdf (accessed 11 February 2021).
- CO: Lynne Rienner.
- EBRD. 2020a. Azerbaijan Overview. <https://www.ebrd.com/where-we-are/azerbaijan/overview.html> (accessed 20 December 2020).
- EBRD. 2020b. Transition Report 2020-2021. <https://2020.tr-ebrd.com/countries/#> (accessed 20 December 2020).
- Hough, P. 2008. *Understanding Global Security*. New York: Routledge.
- Hurriyet. 2015. Azerbaycan'da Devaluasyon Oldu. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/azerbaycanda-devaluasyon-oldu-40029688> (accessed 04 January 2021).
- Huseyn, R. 2011. Azerbaycan'da Petrole Dayalı Ekonomiden Çok Sektörlü Ekonomiye Geçişin Gerekliği ve Tarım. *Bilig* 59: 147-166.
- IATA. 2020. Annual Review 2020. <https://www.iata.org/contentassets/c81222d96c9a4e0bb4ff6ced0126f0bb/iata-annual-review-2020.pdf> (accessed 21 December 2020).
- IMF. 2020a. "A Year Like No Other". IMF Annual Report 2020. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2020/eng/downloads/imf-annual-report-2020.pdf> (accessed 21 December 2020).
- IMF. 2020b. World Economic Outlook Update. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020> (accessed 20 December 2020).

- IMF. 2020c. Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/AZE?year=2020 (accessed 20 December 2020).
- IMF. 2021. Republic of Azerbaijan: 2021 Article IV Consultation-Press Release; and Staff Report. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/12/22/Republic-of-Azerbaijan-2021-Article-IV-Consultation-Press-Release-and-Staff-Report-511278> (accessed 17 January 2022).
- Kitous, A., Saveyn, B., Keramidas, K., Vandyck, T., Rey Los Santos, L. & Wojtowicz, K.. 2016. Impact of Low Oil Prices on Oil Exporting Countries; EUR 27909 EN; doi:10.2791/718384.
- Konarzewska, N. 2020. Azerbaijan's Economy Takes A Double Blow. The Central Asia – Caucasus Analyst. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13626-azerbaijans-economy-takes-a-double-blow.html> (accessed 17 December 2020).
- Mammadov, A. 2020. Country To Boost Defence Expenditures In 2021. Azernews. <https://www.azernews.az/nation/168635.html> (accessed 02 January 2021).
- Masimov, A. 2018. *Establishment and Operation of BP-Azerbaijan Company*. Baku: Elm ve Tehsil.
- Oduyemi, G. & Owoeye, T. 2020. Oil Price Fluctuation and Health Outcomes in an Oil Exporting Country: Evidence from Nigeria. *International Journal of Energy Economics and Policy*, Volume 10-4, 212-220.
- Smiech, S., Papież, M., Rubaszek, M. & Snarska, M. 2021. The Role of Oil Price Uncertainty Shocks on Oil-exporting Countries. *Energy Economics*, Volume 93, 105028.
- SOCAR Azerbaijan. 2021. Economics and Statistics. <http://www.socar.az/socar/en/economics-and-statistics/economics-and-statistics/oil-production> (accessed 12 February 2021).
- Stocker M., Baffes, J. & Vorisek, D. 2018. What Triggered The Oil Price Plunge of 2014-2016 And Why It Failed To Deliver An Economic Impetus In Eight Charts? World Bank Blogs. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/what-triggered-oil-price-plunge-2014-2016-and-why-it-failed-deliver-economic-impetus-eight-charts> (accessed 16 December 2020).
- Taghizadeh Hesary, F., Rasoulinezhad, E. & Kobayashi, Y. Oil Price Fluctuations and Oil Consuming Sectors: An Empirical Analysis of Japan (July 2015). ADBI Working Paper 539; doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2670444>.
- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. 2021. Gross Domestic Product By Sectors of Economy. <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/?lang=en> (accessed 14 February 2021).
- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. 2021a. The Foreign Trade of Azerbaijan. <https://www.stat.gov.az/source/trade/?lang=en> (accessed 02 January 2021).
- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. 2021b. System of National Accounts and Balance of Payments. https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/?lang=en (accessed 02 January 2021).
- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. 2021c. The Main Macroeconomic Indicators. https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/?lang=en (accessed 12 February 2021).
- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. 2022. Press-release dated 14.01.2022. <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=5100> (accessed 19 January 2022).
- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. 2022a. Press-release dated 14.01.2022. <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=5097> (accessed 19 January 2022).

- The World Bank. 2020a. Military Expenditure-Azerbaijan. <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=AZ> (accessed 27 December 2020).
- The World Bank. 2020b. Azerbaijan. Public Documents. <http://pubdocs.worldbank.org/en/293551524671526045/mpo-aze.pdf> (accessed 02 December 2020).
- The World Bank. 2022. Data. Azerbaijan. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=AZ> (accessed 16 January 2022).
- Uste, A.N. & Aydin, U. 2020. COVID-19 Pandemisi ve Guney Kafkasya'da Sivil Toplum. *Turk Dunyasi Arastirmalari* 126 (248): 11-24.
- Uste, A.N. 2020a. Dunya Saglik Orgutu'nun 6. Evre Pandemik Uyarisi ve Uluslararası Sistemin Evrilme Olasiligi. *Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences* 18 (2): 370-379.
- Uste, A.N. 2020b. 20. Yuzyilda Azinliklar ve Devlet: Yunanistan'daki Bati Trakya Turk Azinligi Ornegi. *Turk Dunyasi Arastirmalari* 125 (247): 347-362.
- World Health Organization. 2006. Constitution. https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf (accessed 14 December 2021).
- Zulfigarov, F. & Neuenkirch, M. 2020. The Impact of Oil Prices On Selected Macroeconomic Indicators of Azerbaijan. *Economic Systems* 44 (4): 100814.

Yetersizlik Duygusunun Kariyer Geleceğine Etkisi

Abdurrahman Akman ^{a, b}

Özet

Çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusunun kariyer geleceği üzerindeki etkilerini incelemektir. Ayrıca öğrencilerin yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği algılarının cinsiyet, alan, program, sınıf, ailedeki doğum sırası, anne ve baba eğitim düzeyi gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır. Araştırmanın evrenini Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde kayıtlı olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini oluşturan 933 üniversite öğrencisi, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler SPSS-22 paket programında analiz edilmiştir. Çalışmada ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yanında T testi, ANOVA testi, korelasyon analizi, regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin yetersizlik duygusunun kariyer geleceği üzerinde negatif etkisinin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin okuduğu alana göre (sosyal/fen), okuduğu programa göre (ön lisans/lisans) ve okuduğu sınıf düzeylerine göre kariyer geleceği ortalamalarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Diğer yandan öğrencilerin yetersizlik duygusu ortalamaları ile öğrencilerin cinsiyeti, alanı, programı, sınıfı, ailedeki doğum sırası, anne-baba eğitim durumlarına göre farklılık tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler

Yetersizlik duygusu
Yetersizlik hissi
Kariyer
Kariyer geleceği
JEL Kodları: I23, I24, M12, M53

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.10.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1015777

Effect of Inadequacy Feelings on Career Futures

Abstract

The main purpose of the study is to examine the effects of university students' sense of inadequacy on their career future. In addition, it was also investigated whether students' sense of inadequacy and their perceptions of career future differ according to variables such as gender, field, program, class, birth order in the family, and mother and father education level. The population of the research consists of students registered at Osmaniye Korkut Ata University. 933 university students constituting the sample of the study were selected by convenience sampling method, one of the non-probability sampling methods. A relational screening model was used in the study. In the study, besides the validity and reliability analyzes of the scales, T-test, ANOVA test, correlation analysis, and regression analysis were performed. As a result of the analysis, it was seen that the students' sense of inadequacy had a negative effect on their career future. Significant differences were found in the career future averages of the students according to the field they studied, the program they studied and the grade level they studied. There was no difference between the mean of the students' sense of inadequacy and the students' gender, field, program, class, birth order in the family, and educational status of the parents.

Keywords

Inferiority feeling
Feeling of inadequacy
Career
Career future

About Article

Received: 28.10.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1015777

^a İletişim Yazarı: abdurrahmanakman@osmaniye.edu.tr

^b Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksek Okulu, <https://orcid.org/0000-0002-7156-3172>

Giriş

Yaşanan krizler, güncellenen teknoloji, değişen ve dönüşen iş hayatı, bireysel rolümüzü radikal biçimde etkilemektedir. Küreselleşmeyle birlikte, rekabetin artması, dijitalleşme, inovasyon, sosyal sorumluluk gibi faktörler bireylerin ve örgütlerin rollerini yeniden şekillendirmektedir. Önceki kuşaklarda değişimin hızının yavaş olmasına karşın, içinde yaşadığımız çağ bireylerin geleceğiyle ilgili netlik, anlama, beceri ve vizyon oluşturmalarını zorlaştırmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelebilmek için bireylerin kendisini geliştirmesi, iş hayatındaki zorlukların üstesinden gelebilmesi, esnek olabilmesi, değişen koşullara uyum sağlayabilmesi, geleceğin belirsizliğine karşın güçlü olabilmesini zorunlu kılmaktadır. Çeşitli sınıflandırma yapılsa da öğrenme ve yaratıcılık becerileri, dijital kültür becerileri, yaşam ve çalışma becerileri olarak 21. yüzyıl becerileri diye tanımlanan birçok yetkinlik, bireylerden beklenmektedir. Endüstri 4.0 ve 5.0'e ayak uydurmak için bireyler, gelecekteki meslekler için ihtiyaç duyulan becerileri geliştirme baskısının altında kalmaktadır. Gelişen teknoloji gündelik ve iş yaşamında birçok kolaylıklar sağlıyor olsa da bireylerin bu değişime uyum sağlaması kolay bir süreç değildir. Var olan birçok meslek ve görev tanımları şu an için önem arz etse de değişim hızından dolayı yakın bir gelecekte yok olup gidecektir. Eğitim hayatının içindeki birçok genç mezun olduktan kısa bir süre sonra kendi uzmanlık alanlarının dışında çalışmak zorunda kalacaktır. Bu değişime uyum sağlamak ve bu geçişi kolaylaştırmak için bireylerin kariyer geleceklerini planlamaları gerekmektedir. Diğer yandan da gelecekteki kariyerlerini ve işlerini hazırlamak için gerekli beceri kazanma sorunluluğunu tam olarak karşılayamayan bireylerde yetersizlik duygusu etkili olacaktır. Literatür taramasında yetersizlik duygusuyla kariyer geleceği arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen araştırma bulunamamıştır. Yetersizlik duygusunun bireylerin kariyer gelecekleri üzerindeki incelenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Yetersizlik Duygusu Kavramı

Kişinin kendisini diğer kişilerden daha değersiz bir varlık olarak algılaması olarak tanımlanan değersizlik duygusu, kökenini çocukluk yaşantılarından almaktadır. Bu duygu insanı daha fazla şeyler yapmaya ve yaratmaya güdülemediği gibi, bir kısır döngünün yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu duyguyu yaşayan birisi için diğer insanlar kendinden ya üstündür ya aşağı; eşiti yoktur (Gençtan, 2021: 77). Bu duyguyu yaşayan bireylerin, diğerlerinin düşüncelerini, isteklerini, olumsuz yorumlarını olması gerekenden daha fazla önemsemesi durumunda, kendi yeterliliğinden kuşku duymasına yol açabilmektedir. Çocukluk dönemlerinde yaşanan organ yetersizlikleri ve erken çocukluk döneminde geçirilen hastalıklar (organik aşağılık), şımartma ve ihmalin bireylerin yetersizlik veya aşağılık duygusu yaşamalarının sebebi olarak görülmektedir (Demir, 2017: 26, 31).

İnsanın saptadığı hedeflere güçsüzlüğü ve varlığındaki sınırlamalar nedeniyle tek başına ulaşmasını olanaksız kılmaktadır. İnsanın güçsüzlükleri, yetersizlikleri ve sınırlamaları sebebiyle çoğunlukla diğerlerine bağımlı oluruz (Adler, 2004a: 10). "İnsan olmak, kendini yetersiz hissetmek ve üstün bir konumu ele geçirmek üzere çaba harcamak demektir." (Adler, 2004b: 10). Yetersizlik duygusu binlerce değişik kılıkta açığa vurabilir kendini. Hepimizde belli bir ölçüde bir aşağılık duygusunun olduğu söylenebilir. Çünkü her birimizin canla başla düzeltmek, iyileştirmek istediği bir şeyler vardır (Adler, 2004a: 55).

Bir insan kendini güçsüz hissediyorsa, kendini güçlü hissedeceği bir duruma geçmeye çalışacaktır. Daha güçlü olmaya, durumu daha akli başında değerlendirmeye değil, kendine daha güçlüymüş gibi bakabilmenin yolunu arayacaktır; ne var ki, kendi kendini aldatmaya yönelik çabalarında yalnızca belirli ölçüde bir başarı elde edebilecektir (Adler, 2004a: 56). Doğa karşısında tek başına yetersiz olduğunu anlayan insan, yalnızca toplum içinde yaşamını sürdürebilir (Adler, 2004b: 15). İnsanı tüketen yetersizlik duygusu bazılarında bu duygunun ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir çabanın gösterilmesine yol açarken, bazı kimselerde ise sosyal ya da antisosyal bir tutumun doğmasına sebep olmaktadır (Adler, 2004b: 15). Yetersizlik duygusu aynı zamanda içinde sosyal yaşama dair kaygılarda barındırmaktadır (Kızıltaş, 2016: 27). Yaşamın gereklerini yerine getirmede ve güçlüklerini çözümlemede yararlanabilecekleri bir ruhsal davranışın eksikliğini duyarlar (Adler, 2004b: 31). Eğer içinde yaşadığımız durumda bir şeyin eksikliğini hissetmeseydik, üstünlük sağlamak ve başarı elde etmek için çabalamazdık. Bu çaba bireyin ruhunu oluşturur. Yaşam demek bir amaca ya da bir ideal kişiye ulaşabilmek için çaba harcamaktır. Arzulanan kişiye doğru atılan adımlar üstünlük çabasıyla eyleme dönüştürülür (Adler, 2004b: 66). Adler'e göre yetersizlik duygusu normalden daha güçlü, yoğun ve uzun süreli olarak yaşandığında ve/veya bireyi çevresindeki diğer insanlardan daha üstün gelmeye yönelttiğinde anormal ve engelleyici olabilmektedir (Akdoğan ve Ceyhan, 2014a: 281).

Kariyer Geleceği Algısı Kavramı

Kariyer, küçük yaşlardan başlayıp bireylerin yaşamı boyunca süren bir yolculuk olarak tanımlanabilir. Kariyer kavramı; insanın iş yaşamında yer aldığı mevkiler ve yaptığı işleri, işgal ettiği konumla ilgili tutum ve davranışları, mesleği yürütürken yaşadığı tüm tecrübeleri ve ilerlemeyi de içeren bir süreç olarak ifade edilmektedir (Aytaç, 1997). Genel olarak kariyer kavramı kişilerin yaşamı boyunca öğrenmesi, ilerlemesi ve gelişimi olarak tanımlanabilir.

Sürekli bir değişim geçiren iş hayatında alternatiflerin artması ve uzmanlık alanlarının önem kazanmasıyla birlikte kariyer kararı da zorlaşmaktadır. Kültür, cinsiyet, eğitim politikaları ve mesleklerin gelişim düzeyleri gibi faktörler toplumlara göre farklılık gösterse de genel anlamda kariyer kavramı üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bunlara ek olarak bireylerin yaşam tarzı, sosyoekonomik düzeyi, değer, yetenek ve ilgileri bir yandan kariyer kararını desteklerken diğer yandan da bazı engeller çıkarabilmektedir. Tüm bu faktörleri göz önüne alındığında bireylerin kariyer kararlarını vermesi zorlaşmaktadır. Kariyer yolcuğundaki tercihlerin bireylerin yalnızca meslek seçimleri ve kariyer gelişimi üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Aynı zamanda bireyin hayatının farklı yönlerinde de değişiklik ve gelişmeler yaratması beklenmektedir. Bireyin yaşamının geri kalanını nerede, nasıl, kimlerle yaşayacağını belirleyebilecek bir seçimler içermektedir. Bilhassa hızla gelişen toplumlarda meslek seçimi, kariyer kararı ve sonrasındaki kariyer geleceği de en az onun kadar hayati bir husustur (Duru, Bayraktar ve Gültekin, 2020: 615).

Son yıllarda yaşanan ekonomik, teknolojik ve iş yaşamındaki değişiklikler bireylerin kariyer tutumlarını ve deneyimlerini önemli ölçüde etkilemiştir (Barnet & Bradley, 2007: 617). Yaşanan teknolojik alandaki dönüşüm ve gelişmeler içerisinde bireyler de nitelikli vasfını koruyabilmek için bilgi ve mesleki anlamda sürekli kendilerini güncelleme baskısını hissetmektedirler. Bireylerin farkındalık düzeylerini artıracak bilgi seviyeleri, becerileri, ilgileri ile yapmak istediği mesleğin güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olmaları, meslek alanına ilişkin fırsatları tanımaları, kişilerin kısa, orta ve uzun dönemli amaç belirleyebilmelerine yardımcı olacaktır (Baysal, 2020: 584). Kişilerin yaşamı boyunca sahip

olduğu bilgi, beceri ve yetkinlikleri geliştirerek ihtiyaçlarını karşılaması ve bu süreçte statü kazanması, kariyer basamaklarında ilerlemesi bireyin kariyer geleceği beklentisine dikkat çekmektedir (Üzüm ve Uçkun, 2015: 72). Kariyerlerinin geleceği hakkında net bir algıya sahip olan kişilerin kendisini iyi bir şekilde tanımaya çalışarak, meslekleri tanıyarak, bireysel kriterler belirleyerek ve yeteneklerini, ilgilerini, değerlerini ortaya koyarak yaptığı seçimin iyi bir kariyer planlaması sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu adımlardan sonra bireyin yapacağı tercih, bireyin kendisini mutlu ve başarılı kılacak doğru işe ve mesleğe yönelmesine yardımcı olacaktır (Polat vd., 2016: 32). Üniversite öğrencilerinin karşılaştığı zorluklardan birisi de bireyin tüm yaşamını etkileyebilecek kariyer geleceği kararıdır. Bireylerin kariyer geleceğine ilişkin, iş yaşamlarında nerede olduklarını, ne yapabildiklerini ve gelecekte ne yapabileceklerini ne kadar iyi bilirlerse, nereye gitmek istediklerini, oraya ulaşmak için ne yapmalarını gerektiğini daha iyi anlayacaklar ve bu hedefleri gerçekleştirmek için mücadele edeceklerdir (Özen, 2011: 90).

Bireyin kişisel ve mesleki geleceği için kurduğu insan yaşamında gençlik, çok önemli bir yer tutar. Bu aşama kendi içinde, ciddi sorunlara düşmemek veya kişinin hayatını bozmamak için optimize edilmesi gereken birçok gelişimsel görevler barındırır. Üniversite öğrencileri, hayatlarını etkileyebilecek birçok zorlukla karşı karşıyadır; bu nedenle, bu aşamayı başarıyla geçebilecekleri, mesleki ve aile düzeyinde üretken bireyler olabilecekleri sosyal, mesleki ve aile düzeyinde danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç vardır (Darwish vd., 2021: 1). Sağlıklı bir kariyer kararı verilebilmesi için gerekli birtakım unsurlar bulunmalıdır. Bu unsurlar; bireylerin kariyer kavramı üzerinde erken yaşlardan itibaren düşünmeleri, çizdikleri kariyer yolculuğuna yönelik planlar yapmaları, kariyerlerini şekillendirmedeki isteklilik düzeyleri, seçecekleri muhtemel kariyere uyum sağlamaları, kariyerlerine yönelik umutlu ve seçmek istedikleri kariyere ilişkin gerekli bilgiye sahip olmaları şeklinde sıralanabilir. Tüm bu adımlar bireylerin kariyer geleceği algısına vurgu yapmaktadır (Duru, Bayraktar ve Gültekin, 2020: 625). Rottinghaus vd. (2005)'göre kariyer geleceği algısı bireylerin gelecekteki kariyer planlamalarına yönelik tutumlarını içeren bir kavram olarak ifade edilmiştir (Ozcinar ve Esen, 2020: 1098).

Türkiye'deki 2021 I. çeyrek genç işsizlik oranı %25,3 olarak açıklanmıştır (TÜİK). Açıklanan bu istatistiksel rakamlar ülkedeki üniversite öğrencilerinin iş bulamama ya da eğitim aldıkları alanlarda ilgili iş bulamama kaygısını daha da arttırmaktadır. İşe alım ve işe giriş koşullarının sürekli değişmesi, sabit iş garantisinin ortadan kalkması, meslek bilgisi eksikliği, ilgi, değer ve yeteneklerin farkında olmama, meslek seçiminde aile müdahalesi, hedef belirleyememe, kararsızlık gibi sebepler bireylerin kariyer gelişim süreçlerini ve geleceğini doğrudan etkilemektedir (Akt. Duru, Bayraktar ve Gültekin, 2020: 616).

Bireyin yaşamı boyunca sahip olduğu bilgi-beceri düzeylerini ilerletmesi, statü kazanması, kariyer basamaklarında adım adım ilerlemesi, kariyerin gelecek beklentisi ile olan ilişkisine işaret etmektedir. Kendini gerçekleştirmek kişiye özgüdür, çünkü her insan farklıdır. Eksiklikler, yani türe özgü gerekler, gerçek kişilik tam anlamıyla gelişmeden önce gereğince karşılanmalıdır (Maslow, 2021: 38). Kariyer beklentisi içinde olan bireyin bu beklentileri gerçekleştirme sorumluluğu öncelikli olarak kendisindedir. Kendini geliştirmek ve iyi yerlere gelmek isteyen birey öncelikle kişisel özelliklerini, değerlerini, hedeflerini tespit etmeli, karşılaştığı zorluklar veya engellere yönelik zihinsel savunma mekanizmalarını aktif hale getirmelidir (Kütükçü ve Şentürk, 2018: 233). Yalnızca esnek bir yaratıcılığa sahip olan,

yenilikleri güvenle ve korkusuzca karşılayabilen insan geleceğin üstesinden gelebilir (Maslow, 2021: 21).

Yöntem

Yoğun yetersizlik duygusu yaşayan öğrencilerin sağlıklı bir kariyer geleceği planlaması yapamamasının ve kariyer beklentilerini gerçekleştirememesinin bireyler üzerinde muhtemel etkileri olacaktır. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ile kariyer geleceği arasındaki ilişki incelenmiştir. Yetersizlik duygusunun kariyer geleceği üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla oluşturulan araştırma hipotezleri şu şekildedir;

H1: Yetersizlik duygusu düzeyleri kariyer geleceğini negatif yönde etkilemektedir.

H2: Demografik değişkenlere göre yetersizlik duygusu düzeyleri farklılaşmaktadır.

H3: Demografik değişkenlere göre kariyer geleceği farklılaşmaktadır.

Bu hipotezlere ek olarak;

Darwish vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada kariyer geleceği algısı üzerinde ailedeki doğum sırasının etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışmada da bu değişkenin kariyer geleceği ve yetersizlik duygusu üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırılması amacıyla *H4* hipotezi oluşturulmuştur.

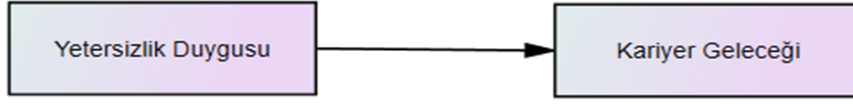
H4: Ailedeki doğum sırasına göre yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği farklılaşmaktadır.

Kalafat (2014) ve Üzüm ve Uçkun (2015) tarafından yapılan çalışmalarda kariyer geleceği üzerinde; Demir (2017) tarafından yapılan çalışmada yetersizlik duygusu üzerinde anne baba eğitim düzeyi değişkeninin etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çalışmada da bu değişkenin kariyer geleceği ve yetersizlik duygusu üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırılması amacıyla *H5* hipotezi oluşturulmuştur.

H5: Anne baba eğitim düzeyine göre yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği farklılaşmaktadır.

Araştırma Modeli

Çalışmada araştırma türü olarak açıklayıcı, yöntem açısından nicel yönelimli tarama (survey) modelinden ilişki modelini, süre açısından kesitsel (cross-sectional) araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Yetersizlik duygusu yüksek olan bireylerin kendi yeterliliklerine ve değerliliklerine olan inançlarının zayıf olduğu ve bu bireylerin yaşam karşısında cesaretlerinin kırılmasından ötürü yaşam ödevlerini karşılamakta problemler yaşamasına yol açabileceği ifade edilmektedir (Adler, 2004a ; Mosak and Maniacci, 2011: 67). Akdoğan ve Ceyhan (2014a) tarafından üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ve psikolojik belirtiler üzerindeki etkisi araştırılmış, Demir (2017) tarafından üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ile kaygı düzeyleri ve yetersizlik duyguları arasındaki ilişkiler araştırılmış, Kılıç ve Öksüz (2020) tarafından üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ile genel aidiyet düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiş, Kızıldaş (2016) tarafından üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleriyle yetersizlik duyguları arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çalışmada kullanılan tarama yöntemiyle üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusunun öğrencilerin kariyer geleceği üzerindeki etkilerinin incelenmesi hedeflenmiştir.



Şekil 1. Araştırma modeli

Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde kayıtlı üniversite öğrencileri bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde kayıtlı olup, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında örgün eğitim alan 950 üniversite öğrencisi kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. 17 adet ankette eskik bilgiler olduğu için çalışma dışında tutulmuştur. Geriye kalan 933 adet geçerli anket değerlendirilmeye alınmıştır. Örneklemeye ait betimleyici istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Örneklemine İlişkin Betimleyici İstatistikler

		N	%
Cinsiyet	Kadın	555	59,5
	Erkek	378	40,5
Alan	Fen bilimleri	192	20,6
	Sosyal bilimler	741	79,4
Program	Ön lisans	334	35,8
	Lisans	599	64,2
Sınıf	1. sınıf	351	37,6
	2. sınıf	361	38,7
	3. sınıf	149	16,0
	4. sınıf	72	7,7
Ailedeki doğum sırası	Tek çocuk	18	1,9
	En küçük	259	27,8
	Ortanca	362	38,8
	En büyük	294	31,5
Anne eğitim düzeyi	Ön lisans ve öncesi	886	95,0
	Lisans	40	4,3
	Lisans sonrası	7	,8
Baba eğitim düzeyi	Ön lisans ve öncesi	827	88,6
	Lisans	91	9,8
	Lisans sonrası	15	1,6

Tablo 1'e göre katılımcıların 555'i (%59,5) kadın; 378'i (%40,5) erkek toplam 933 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların 741'i (%79,4) sosyal bilimler; 192'si (%20,6) fen bilimleri alanından oluşurken; öğrencilerden 599'u (%64,2) lisans; 334'ü (%35,8) ön lisans düzeyinde; 361'i (%38,7) 2. sınıf; 351'i (%37,6) 1. sınıf; 149'u (%16) 3. Sınıf; 72'si (%7,7) 4. sınıf düzeyinde iken; ailedeki doğum sırası dağılımında ise 362'si (%38,8) ortanca; 294'ü (%31,5) en büyük; 259'u (%27,8) en küçük; 18'i (%1,9) tek çocuk olduğu; anne baba eğitim düzeylerine bakıldığında %90'ı gibi büyük bir oranla da ön lisans ve öncesi eğitim düzeyinde olduklarını belirtmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusuyla kariyer gelecekleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla kişisel bilgi formu, yetersizlik duygusu ölçeği ve kariyer geleceği ölçeğinden faydalanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyeti (kadın/erkek), okuduğu alan (sosyal bilimler/fen bilimleri), program düzeyi (lisans/ön lisans), sınıf düzeyi (1/2/3/4), ailedeki doğum sırası (tek çocuk/en küçük/ortanca/en büyük), anne/baba eğitim düzeyi (ön lisans ve öncesi/lisans/lisans sonrası) gibi kişisel bilgileri belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Yetersizlik Duygusu Ölçeği (YDÖ): Üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu düzeylerini ölçmek amacıyla Akdoğan ve Ceyhan (2004b) tarafından geliştirilen 20 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Çalışmada ölçeğin kullanılması için yazardan izin alınmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .86 olarak bulunmuştur. "Bir işe girişmek için birilerinin beni cesaretlendirmesi gerekir" ve "İşi en iyi bilen ben olsam da ilk adımı atmak için başkalarının desteğine ihtiyaç duyarım" gibi ifadeler ölçekte yer alan ifadeler örnek olarak gösterilebilir. Ölçeğin cesaretin kırılması, kendi değerini yadsıma ve yararsız üstünlük çabası olmak üzere 3 alt boyutu vardır. Üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygularını ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğu ifade edilmiştir. Yapılan bu çalışmada ölçeğin genel ortalaması alınarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL): Rottinghaus vd. (2005) tarafından geliştirilen ve Kalafat (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan "kariyer geleceği ölçeği" kullanılmıştır. 25 maddeden oluşan ölçekte, 10, 11, 14, 15, 16, 19, 20, 24 nolu ifadeler ters kodludur. Ölçekte "Kariyer planlarımdaki değişikliklere kolayca uyum sağlayabilirim" ve "Kariyerimdeki başarıyı benim çabalarım belirleyecektir" gibi ifadeler ölçekte yer alan ifadeler örnek olarak gösterilebilir. Ölçeğin kariyer uyumluluğu, kariyer iyimserliği ve iş piyasasına ilişkin algılanan bilgi olmak üzere 3 alt boyutu vardır. Öğrencilerinin kariyer geleceğini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğu ifade edilmiştir. Yapılan bu çalışmada ölçeğin genel ortalaması alınarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

"Yetersizlik Duygusunun Kariyer Geleceği Üzerine Etkisi" başlıklı araştırmanın yapılabilmesi için Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na dilekçe ile başvurulmuştur. Kurulun 18/04/2019-E.9979 tarih ve sayısı yazısında "Etik Kurul Onay Belgesi" alındıktan sonra yüz yüze anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır.

Araştırmada 933 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Veriler SPSS-22 programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışma için anket yöntemiyle elde edilen verilerin normallik sınanmasında Kariyer geleceği ölçeğinin normal dağılım gösterdiği ($x=0,08 >0,05$) görülmüştür. Yetersizlik

duygusu ölçeğinin çarpıklık (0,373) ve basıklık (,320) değerleri dikkate alınmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerinin ± 1.5 aralığında olduğundan verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir. Bu sonuca göre çalışmadaki verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiş ve parametrik testler yapılmıştır. Toplanan veriler ile üniversite öğrencileri arasında cinsiyet, alan ve bölüm-programa göre yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği düzeylerindeki farklılıkları belirlemek için t-testi analizi kullanılmıştır. Üniversite öğrencileri arasında sınıf, doğum sırası, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyine göre yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği düzeylerindeki farklılıkları belirlemek için varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. ANOVA tablosunda farklı grupların karşılaştırılmasında Post Hoc analizlerinden Tukey testi yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkileri görmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Daha sonrasında yetersizlik duygusunun kariyer geleceği üzerindeki etkilerini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 2. Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Katsayısı, KMO Analizi ve Bartlett Test Değerleri

Ölçek Türü	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha	KMO Değeri	Bartlett testi anlamlı (p=.000)
Yetersizlik Duygusu Ölçeği	20	,810	,860	,000
Kariyer Geleceği Ölçeği	25	,866	,888	,000

Tablo 2'de belirtildiği gibi hem yetersizlik duygusu ölçeği hem kariyer geleceği ölçeğinin güvenirlik analiz sonuçlarının ($0,80 \leq \alpha$) yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Verilere İlişkin Korelasyon Değerleri

	Kariyer Geleceği
Yetersizlik Duygusu	r = -,293**

N= 933 **. **. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Yetersizlik duygusu ile kariyer geleceği arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Yetersizlik Duygusunun Kariyer Geleceği Kavramına Etkisi

Model	Standart Edilmeyen Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar		Önem Düzeyi
	B	Std. Hata	Beta	t	
1 (Sabit)	4,461	,083		53,862	,000
Yetersizlik duygusu	-,279	,030	-,293	-9,343	,000

R=.293 R²=.086

F₍₁₋₉₃₁₎=87.295, p=.000

a. Bağımlı Değişken: Kariyer Geleceği

Yukarıdaki tabloda bağımsız değişken olan yetersizlik duygusunun anlamlı olduğu göstermektedir. Kurulacak regresyon modeli aşağıda verilmiştir. Yetersizlik duygusundaki bir birimlik artış kariyer geleceğinde 0,279 birimlik azalışa neden olmaktadır.

Tablo 4'te modeldeki bağımsız değişken olan yetersizlik duygusunun, bağımlı değişkene (kariyer geleceğine) olan etkisi verilmiştir. Korelasyon katsayısı 0,293 bulunmuştur ve determinasyon katsayısı (R Kare) %8,6 hesaplanmıştır. Bu değer bağımsız değişkenin, bağımlı değişkeni %8,6 oranında açıkladığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yetersizlik duygusu ve kariyer geleceğinin cinsiyete göre farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi yapılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü gibi test sonucunda yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği ortalamalarında cinsiyet faktörüne göre anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$).

Tablo 5. Cinsiyet Durumuna Ait Bulgular

Boyut	Alan	N	X±SS	F	p
Yetersizlik duygusu	Kadın	555	2,71±0,58	0,235	$p>0,05$
	Erkek	378	2,72±0,57		
Kariyer geleceği	Kadın	555	3,70±0,55	0,000	$p>0,05$
	Erkek	378	3,70±0,55		

Tablo 6. Alan Duruma Ait Bulgular

Boyut	Alan	N	X±SS	F	p
Yetersizlik duygusu	Fen bilimleri	192	2,71±0,57	0,176	$p>0,05$
	Sosyal bilimler	741	2,72±0,58		
Kariyer geleceği	Fen bilimleri	192	3,62±0,57	0,635	0,025 <0,05
	Sosyal bilimler	741	3,73±0,55		

Öğrencilerin alanlarına göre karşılaştırılması neticesinde kariyer geleceği ortalamalarında anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Öğrencilerin kariyer geleceği ortalamalarının fen bilimlerinde ($X=3,62$), sosyal bilimlerde ($X=3,73$) olduğu görülmekte olup, sosyal bilimler lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Test sonucunda yetersizlik duygusu ortalamalarında alana göre anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$).

Tablo 7. Program Düzeylerine Ait Bulgular

Boyut	Program	N	X±SS	F	p
Yetersizlik duygusu	Ön lisans	334	2,75±0,60	1,406	p>0,05
	Lisans	599	2,70±0,57		
Kariyer geleceği	Ön lisans	334	3,76±0,57	1,139	0,020<0,05
	Lisans	599	3,67±0,54		

Öğrencilerin program düzeylerine göre karşılaştırılması neticesinde kariyer geleceği ortalamalarında ön lisans (X=3,76), lisans (X=3,67) olduğu görülmekte olup, ön lisans düzeyindeki öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05). Öğrencilerin yetersizlik duygusu ortalamalarında program düzeylerine göre anlamlı farklılık bulunamamıştır (p>0.05).

Tablo 6. Sınıf Düzeylerine Ait Bulgular

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler ortalaması	F	Önem düzeyi	Anlamlı fark	
Yetersizlik duygusu	Gruplar arası	1,373	3	,458	1,366	p>0,05	
	Gruplar içi	311,334	929	,335			
	Toplam	312,707	932				
Kariyer geleceği	Gruplar arası	4,255	3	1,418	4,723	0,003<0,05	1-2
	Gruplar içi	278,976	929	,300			
	Toplam	283,231	932				

Yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği ortalamalarının öğrencilerin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılık olup olmadığını görmek için bağımsız gruplar için varyans analizi yapılmıştır. Tablo 6'da ANOVA tablosunda anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farkın hangi gruplar arasında oluşunu saptamak için Post Hoc analizlerinden Tukey testi yapılmıştır. Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile kariyer geleceği ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur (F=4,723; p<.05). Post Hoc çoklu karşılaştırma neticesinde sınıf düzeylerine bakıldığında bu ilişkinin 1. sınıf öğrenciler (X=3,6366) ile 2. sınıf öğrenciler (X=3,7507) arasında 2. sınıf öğrenciler lehine; 1. sınıf öğrenciler (X=3,6366) ile 4. sınıf öğrenciler (X=3,8606) arasında 4. sınıf öğrenciler lehine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edildi. Yetersizlik duygusunun öğrencilerin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir (p>0.05).

Tablo 7. Ailedeki Doğum Sırasına Göre Bulgular

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler ortalaması	F	Önem düzeyi	Anlamlı fark
Yetersizlik duygusu	Gruplar arası	,339	3	,113	,336	p>0,05	
	Gruplar içi	312,369	929	,336			
	Toplam	312,707	932				
Kariyer geleceği	Gruplar arası	,306	3	,102	,335	p>0,05	
	Gruplar içi	282,925	929	,305			
	Toplam	283,231	932				

Tablo 8. Anne Eğitim Düzeylerine Ait Bulgular

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler ortalaması	F	Önem düzeyi	Anlamlı fark
Yetersizlik duygusu	Gruplar arası	,735	2	,367	1,095	p>0,05	
	Gruplar içi	311,972	930	,335			
	Toplam	312,707	932				
Kariyer geleceği	Gruplar arası	,455	2	,228	,749	p>0,05	
	Gruplar içi	282,776	930	,304			
	Toplam	283,231	932				

Tablo 9. Baba Eğitim Düzeylerine Ait Bulgular

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler ortalaması	F	Önem düzeyi	Anlamlı fark
Yetersizlik duygusu	Gruplar arası	,166	2	,083	0,247	p>0,05	
	Gruplar içi	312,541	930	,336			
	Toplam	312,707	932				
Kariyer geleceği	Gruplar arası	,144	2	,072	,237	p>0,05	
	Gruplar içi	283,087	930	,304			
	Toplam	283,231	932				

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerin yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği ortalamalarının ailesindeki doğum sırası, anne eğitim durumu, baba eğitim durumuna göre anlamlı farklılık olup olmadığını ölçmek için bağımsız gruplar için varyans analizi yapılmıştır. Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9'da gösterilen ANOVA tablolarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ile kariyer geleceği arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir. Öğrencilerin yetersizlik duygusu düzeylerinin azaltılmasının gençlerin kariyer geleceği ortalamalarında bir artışa sebep olacaktır. Öğrencilerin yetersizlik duygusundaki bir birimlik azalışın kariyer geleceğinde 0,279 birimlik artışa neden olmaktadır. Öğrenciler yetersizlik duygularında yapılacak iyileştirmelerin, bireylerin kariyer gelecekleri üzerinde olumlu katkı yapacağı düşünülmektedir.

Yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği ortalamalarının öğrencilerin cinsiyet faktörüne göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Cinsiyet rolünün yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer sonuçlar Kalafat (2014) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin kariyer geleceği algısının cinsiyetlerine farklılık göstermediği bulunmuştur (Kalafat, 2014: 98). Aynı şekilde Kılıç ve Öksüz (2020) tarafından üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusuyla genel aidiyet düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği 326 üniversite öğrencisiyle yapılan çalışmada öğrencilerin yetersizlik duygusu ölçeği puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Ekşi, Sevim ve Kurt (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da yetersizlik duygusunun cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür. Diğer yandan kariyer geleceği algılamalarının işveren çekiciliği algısına etkisini incelemek amacıyla Ozcinar ve Esen (2020) tarafından 361 katılımcıyla yapılan çalışmada kariyer geleceği algısının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,02$). Buna göre kadın katılımcıların kariyer geleceği algısının (ort.: 3,93) erkek katılımcılardan (ort.: 3,83) daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencilerinin demografik özellikleri ile kariyer geleceği beklentilerinin ölçülmesi amacıyla Üzüm ve Uçkun (2015) tarafından 98 öğrenciyle gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerin cinsiyeti ile kariyer geleceği beklentileri arasında kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür.

Araştırmada öğrencilerin alanlarına göre karşılaştırılması neticesinde kariyer geleceği ortalamalarında anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Öğrencilerin kariyer geleceği ortalamalarının fen bilimlerinde ($X=3,62$), sosyal bilimlerde ($X=3,73$) olduğu görülmekte olup, sosyal bilimler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Sosyal bilimler alanında okuyan öğrenciler kariyer geleceği ortalamaları daha yüksek çıkmıştır. Bu ülkemizdeki üniversite tercihlerinde rahat bir şekilde görülmektedir. Öğrencilerin sosyal alanları daha çok tercih ettiği, fen bilimleri alanlarında tercihlerin azaldığı görülmektedir. Diğer yandan üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ortalamalarında alana göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0,05$).

Öğrencilerin program düzeyleri göz önüne alındığında karşılaştırılması neticesinde kariyer geleceği ortalamalarında ön lisans düzeyindeki öğrenciler lehine anlamlı farklılık görülmektedir. Öğrencilerin yetersizlik duygusu ortalamalarında program düzeylerine göre anlamlı farklılık tespit edilememiştir ($p>0,05$). Kariyer geleceği ortalamalarında ön lisans düzeyindeki öğrenciler lehine olan bu farklılık, iki yıllık bölüm okuyan öğrencilerin kariyer beklentilerinin düşük olması ve gerçekleştirilebilir olması şeklinde yorumlanmıştır. Dört yıllık bölüm okuyan öğrencilerin kariyer beklentilerinin yüksek olması ve Türkiye'deki genç işsizlik oranlarının yüksek olmasıyla açıklanabilir (TÜİK'e göre 2021 I. çeyrek genç işsizlik oranları %25,3 olarak belirlenmiştir). Açıklanan bu istatistiksel rakamlar ülkedeki üniversite geçlerin

mezuniyet sonrasında iş bulma ya da eğitim aldıkları alanlarla ilgili iş bulma ümitlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği ortalamalarının öğrencilerin sınıf düzeylerine göre karşılaştırılmaları sonucunda öğrencilerin sınıf düzeyleri ile kariyer geleceği ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Sınıf düzeylerine bakıldığında 1. sınıf öğrenciler ($X=3,6366$) ile 2. sınıf öğrenciler ($X=3,7507$) arasında 2. sınıf öğrenciler lehine; 1. sınıf öğrenciler ($X=3,6366$) ile 4. sınıf öğrenciler ($X=3,8606$) arasında 4. sınıf öğrenciler lehine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edildi. Yetersizlik duygusunun öğrencilerin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Darwish vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada sınıf düzeyleriyle gelecek kariyer kaygısında dördüncü yıl lehine anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Kariyer geleceği algılamalarının işveren çekiciliği algısına etkisini incelemek amacıyla Ozcinar ve Esen (2020) tarafından 361 katılımcıyla yapılan çalışmada katılımcıların kariyer geleceği algısının ($p=0,01$) eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ve bu farklılığın lisansüstü eğitim durumuna sahip olan katılımcıların kariyer geleceği algılarının ön lisans eğitim durumundaki katılımcılardan fazla olduğu görülmüştür (Ozcinar ve Esen, 2020). Diğer taraftan Kılıç ve Öksüz (2020) tarafından üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ile genel aidiyet düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği 326 üniversite öğrencisiyle yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin sınıf düzeyleri arasında yetersizlik duygusu ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Üzüm ve Uçkun (2015) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin okudukları sınıf ile kariyer geleceği beklentileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğrencilerin kariyer geleceği ölçeğinden elde ettiği puanların sınıf düzeyine göre karşılaştırılmaları neticesinde sınıf düzeyi açısından anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür (Kalafat, 2014: 98).

Araştırmaya katılan öğrencilerin yetersizlik duygusu ve kariyer geleceği ortalamalarının ailesindeki doğum sırası, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Benzer sonuçlar Üzüm ve Uçkun (2015) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin anne eğitim durumu ile kariyer geleceği beklentileri arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Kalafat (2014: 97), tarafından Ankara Üniversitesi ve 19 Mayıs Üniversitesi eğitim fakültelerinde öğrenim gören gönüllü lisans öğrencilerinden seçilen 555 lisans öğrencisiyle yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin kariyer geleceği algılarının anne-baba eğitim seviyesine göre farklılık göstermediği görülmüştür. Diğer bir benzer sonuçta Üzüm ve Uçkun (2015) ve Kalafat (2014: 97), tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda öğrencilerin baba eğitim düzeyi ile kariyer geleceği beklentileri arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Darwish vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada gelecek kariyer kaygısında ise cinsiyet, fakülte türü ve doğum sırasına göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Araştırmanın içinde insan unsurunun bulunması nedeniyle, sosyal bilimlerdeki çalışmalara ait sınırlılıklar bu araştırma için de geçerlidir. Bu araştırmanın örnekleme ve sonuçları Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde kayıtlı öğrenciler ile sınırlıdır. Bu çalışmanın diğer sınırlılıklarından birisi de çalışmanın kesitsel bir çalışma olmasıdır. Araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar değerlendirilirken bu sınırlılıklar dikkate alınmalıdır. Farklı üniversitelerde ve farklı eğitim seviyelerinde bu araştırmanın yapılması, sonuçların karşılaştırılması açısından bu alana katkı sağlayacaktır. Öğrencilerin yetersizlik hissini azaltmaya yönelik şu adımlar atılabilir: (1) Öğrencilerin kendilerini tanımalarına yönelik kişisel gelişim ve farkındalık eğitimleri artırılabilir. (2) Üniversitelerdeki psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinin

etkinliği arttırılabilir. (3) Öğrencilerin bireysel, sosyal ve akademik gelişimleri desteklenebilir. Tüm bu adımlar öğrencilerin yeterlilik ve öz saygı hislerini arttıracak ve yetersizlik duygularının azalmasına yardımcı olacaktır. Diğer yandan öğrencilerin sağlıklı bir kariyer geleceği inşa edebilmeleri için öğrencilere, ailelere, eğitimcilere ve devlet yöneticilerine düşen birtakım görevler bulunmaktadır. (1) Öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerinin, yeteneklerinin, ilgi alanlarının, beklentilerinin belirlenebilmesi için swot analizleri erken yaşlarda yapılmalıdır. (2) Geleceğin meslekleri ve bunlar için taşınması gereken nitelik, beceri, yetkinliklere yönelik eğitimler verilmelidir. (3) Yurtiçi ve yurtdışındaki iş fırsatları hakkında bilgi sahibi olabilecekleri networkler oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Adler, A. (2004a). *Yaşamın anlam ve amacı*. İstanbul: Say Yayınları
- Adler, A. (2004b). *Yaşama sanatı*. İstanbul: Say Yayınları
- Adler, A. (2004c). *Psikolojik aktivite üstünlük duygusu ve toplumsal ilgi*. İstanbul: Say Yayınları
- Akdoğan, R. ve Ceyhan, E. (2014a). Adleryen grupla psikolojik danışmanın yetersizlik duygusu ve psikolojik belirtiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(42), 280-293.
- Akdoğan, R. ve Ceyhan, E. (2014b). Üniversite öğrencileri için yetersizlik duygusu ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik analizleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 117-128.
- Aytaç, S. (1997). *Çalışma yaşamında kariyer yönetimi, planlaması, geliştirilmesi sorunları*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık
- Barnett, B. R., & Bradley, L. (2007). The impact of organizational support for career development on career satisfaction. *Career Development International*, 12(7), 617-636. DOI: 10.1108/13620430710834396
- Baysal, H. (2020). Eğitim altyapı projesi ratem'in kariyer geleceği açısından etkililiği: iletişim öğrencileri ile deneysel bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(3), 581-603.
- Darwish, M. A. A., Banat, S. M., Wafa' Younis Sarhan, W. Y. & Aleid, W. A. (2021). Future career anxiety and its relationship with marital distress among the al-hussein bin talal university students. *Iran J Psychiatry Behav Sci*. 2021 March; 15(1):e101398. doi: 10.5812/ijpbs.101398. Published online 2021 February 15.
- Demir, S. (2017). *Üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ile kaygı düzeyleri ve yetersizlik duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Duru, H., Bayraktar, M. ve Gültekin, F. (2020). Öğretmen adaylarının kariyer kararlarının algılanan kariyer engelleri ve kariyer geleceği açısından incelenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 28(2), 613-629. DOI:10.24106/kefdergi.693421
- Ekşi, H., Sevim, E. ve Kurt, B. (2016). Psikolojik doğum sırası ile yetersizlik duygusunun yetişkin bağlanma stillerini yordama düzeyinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(3), 1054-1065. [Online]:<http://ilkogretim-online.org.tr>

- Gençtan, E. (2021). *İnsan olmak*. İstanbul: Metis Yayıncılık
- Güldü, Ö. ve Kart, M. E. (2017). Kariyer planlama sürecinde kariyer engelleri ve kariyer geleceği algılarının rolü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), 377-400.
- Kalafat, T. (2014). *Kariyer geleceği algısını etkileyen kişisel faktörlerin belirlenmesine yönelik bir model çalışması*, (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Kılıç, S. ve Öksüz, Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ile genel aidiyet düzeyleri arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 216-225. DOI: 10.7822/omuefd.804719
- Kızıltaş, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin yetersizlik duyguları açısından incelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (8), 25-35.
- Kütükçü, A. ve Şentürk, F. K. (2018). Cinsiyet rolü ve denetim odağının kadınların kariyer geleceği algısına etkisi. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 229-259.
- Maslow, A. (2021). *İnsan olmanın psikolojisi*. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık
- Mosak, H. H. And Maniacci, M. (2011). Current psychotherapies. In R. J. Corsini ve D. Wedding (Eds.). *Adlerian psychotherapy* (pp. 65-118). USA: Brooks/Cole Cengage Learning.
- Ozcinar, B. ve Esen, E. (2020). Kariyer geleceği algılamalarının işveren çekiciliği algısına etkisi. *Business and Economics Research Journal*, 11(4), 1097-1117.
- Özen, Y. (2011). Kişisel sorumluluk bağlamında kariyer seçimini etkileyen sosyal psikolojik faktörler. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 2(3), 81-96.
- Polat, F. B., Ardıç, K. ve Özdemir, Y. (2016). Bireysel kariyer planlamada etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Sakarya devlet okulları örneği, *İşletme Bilimi Dergisi*, 4(1), 29-65. DOI: 10.22139/ibd.13907
- Rottinghaus, P. J., Day, S. X., & Borgren, F. H. (2005). *The career futures inventory: a measure of career-related adaptability and optimism*. *Journal of Career Assessment*, 13(1), 3-24. <https://doi.org/10.1177/1069072704270271>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson
- Üzüm, B. ve Uçkun, S. (2015). Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencilerinin demografik özellikleri ile kariyer geleceği beklentilerinin ölçülmesi: Kocaeli MYO örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 71-80.

COVID-19 (Koronavirüs) Pandemisinin Turizm Endeksleri Üzerindeki Etkisi: Bir Olay Çalışması

Sevinç Güler Özçalık^a, Binali Selman Eren^{b,c}

Özet

Bu çalışmada COVID-19 salgınının turizm borsa endekslerine yatırımcıların tepkisi "olay çalışması (event study)" yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada COVID-19 salgınının gelişimini temsil eden üç olay belirlenmiştir. Birinci olay Çin dışında ilk enfekte vakanın Tayland'da görüldüğü tarih (13 Ocak 2020); ikinci olay İtalya'da salgının patlak verdiği tarih (21 Şubat 2020); ve üçüncü olay Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) COVID-19'u küresel salgın ilan ettiği ve ABD'nin 26 Avrupa ülkesine seyahati kısıtladığı tarih (11 Mart 2020)'tir. Bu doğrultuda çalışmada farklı dört turizm endeksi seçilmiştir. Bunlar; STOXX Travel & Leisure Küresel endeksi, STOXX Travel & Leisure Asya-Pasifik endeksi, STOXX Travel & Leisure Avrupa endeksi ve STOXX Travel & Leisure Kuzey Amerika endeksidir. Analiz sonuçları genel olarak COVID-19 salgınına yatırımcıların piyasa getirilerine göre (MSCI ACWI) negatif bir tepki verdiğini göstermektedir. Bölgelere göre bakıldığında tüm olay pencerelerinde en yüksek kayıpların Avrupa turizm endeksinde yaşandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

COVID-19
Turizm Endeksi
Olay Çalışması

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.10.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1015859

The Impact of the COVID-19 (Coronavirus) Pandemic on Tourism Indices: An Event Study

Abstract

In this study, the reaction of investors to the tourism stock market indices of the COVID-19 epidemic was analyzed by the "event study" method. In this context, three events representing the development of the COVID-19 epidemic were identified in the study. First event date of the first infected case outside of China in Thailand (13 January 2020); the second event was the outbreak of the epidemic in Italy (21 February 2020); and the third event, the date (March 11, 2020) when the World Health Organization (WHO) declared COVID-19 a global epidemic and the USA restricted travel to 26 European countries. These are STOXX Travel & Leisure Global index, STOXX Travel & Leisure Asia-Pacific index, STOXX Travel & Leisure Europe index and STOXX Travel & Leisure North America index. The results of the analysis show that, in general, investors reacted negatively to the COVID-19 outbreak according to market returns (MSCI ACWI). When analyzed by regions, it is seen that the highest losses in all event windows are experienced in the European tourism index.

Keywords

COVID-19
Tourism Index
Event Study

About Article

Received: 28.10.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1015859

^aDoç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sevinc.guler@deu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0423-7510>

^b İletişim Yazarı: binaliselmaneren@gmail.com

^c Arş. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, binaliselmaneren@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5136-6406>

Giriş

Dünya, COVID-19 salgını ile benzeri görülmemiş bir küresel sağlık, sosyal ve ekonomik anlamda sıkıntılı bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Turizm sektörü bekleyen uçakları, kapalı otelleri ve dünyanın hemen hemen tüm ülkelerinde uygulanan seyahat kısıtlamaları ile en çok etkilenen sektörler arasında yer almıştır. Turizm sektörüne eşi benzeri görülmemiş bir darbe vuran COVID-19 salgını, 2020'nin ilk çeyreğinde uluslararası turist girişlerini bir yıl öncesine göre çok düşük bir seviyeye indirmiştir. Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, COVID-19 salgınının etkisini azaltmak ve turizm sektörünün toparlanmasını teşvik etmek için çok çeşitli önlemler almaktadır (UNWTHO, 2020).

COVID-19, dünya çapında tüm ekonomi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Harcama boyutu olarak ele alındığında büyük ölçekli karantinalar, seyahat kısıtlamaları ve sosyal mesafe önlemleri tüketicilerde ve işletmelerde harcamaların düşmesine neden olmuştur. Bu durum küresel durgunluğu beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, COVID-19 virüsünün yayılmasını azaltmak için hükümet tarafından alınan önlemler kapsamında hareket kısıtlaması yaklaşımı uygulanmıştır. Bu yaklaşımın etkisi ile tüketiciler evlerinde kalmış, işletmeler gelir kaybetmiş ve işsizlik oranları keskin bir şekilde yükselmiştir (Bakar ve Rosbi, 2020: 189).

Turizm endüstrisi, yurtiçi hasılaya katkıları göz önüne bulundurulduğunda, birçok ekonomi için son derece stratejik bir öneme sahiptir. Bu önemine rağmen, turizm aynı zamanda en savunmasız sektörlerden biridir. Sektör, 1997 ve 2008 mali krizleri, 2003 yılındaki ağır akut solunum yolu yetersizliği sendromu (SARS), çeşitli depremler ve toplumsal huzursuzluklar gibi dönemlerde "siyah kuğu (black swan)" olarak adlandırılan kriz olaylarından son derece olumsuz etkilenmiştir (Zhang vd., 2021: 1).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nin raporuna göre (2021) COVID-19 salgını, başta turizme bağımlı olanlar olmak üzere gelişmekte olan ülkeler üzerinde yıkıcı etkileri olan bir sağlık krizi ve bir ekonomik kriz oluşturmuştur. Hükümetlerin uyguladıkları büyük kısıtlamalar, tüketicilerin uluslararası seyahati sınırlama kararıyla birleşmiştir. Bu durum turizm sektörü için özellikle bu sektörden gelecek olan gelire güvenen ülkelerde ciddi ekonomik sonuçlarla birlikte keskin bir daralmaya neden olmuştur. Uluslararası turist sayısı 2020'de bir önceki yıla göre %74 azalmıştır. Gelişmekte olan birçok ülkede bu rakam %80-90 oranındadır. 2021 yılının başlangıcı, salgın öncesine göre ortalama %88'lik bir küresel düşüşle sonuçlanmıştır. Bu düşüşün dolaylı etkileri daha da yıkıcı kabul edilmektedir. Emegin ve sermayenin kullanılmaması ve ara mal ve hizmetlere yönelik talep eksikliği birçok sektörde olumsuz bir etki yaratmıştır (UNCTAD, 2021). Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB)'nin COVID-19 raporuna göre ise (2020), 2020 yılında ilk on aylık dönemde (Ocak-Ekim) Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısında önceki yılın aynı dönemine kıyasla % 72,5 oranında düşüş görülmüştür. 2019 yılında ilk on ayda gelen yabancı turist sayısı 40,7 milyon iken, 2020 yılında 11,2 milyon olmuştur (TÜRSAB, 2020).

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde turizm ve ulaştırma sektörlerinin derin ekonomik sıkıntı çektiği görülmektedir. Yapılan araştırmalarda özellikle salgın sonrası sektörün bundan nasıl etkileneceğine değinilmekte, ulaştırmada tercihlerin nasıl değişeceği, insanların eski alışkanlıklarına dönme sürecinin nasıl olacağı gibi sorulara cevap aranmaktadır (Gümüş ve Hacıevliyagil, 2020: 94-95). Khan ve Khan (2020)'ye göre, turizm harcamalarına olan talep, yabancı alıcıların siparişleri geciktirmesi veya geri çekmesi, yerli ve

yabancı turistlerin gezilerini iptal etmesi ve insanların servetini ve harcama isteklerini aşındıran borsadaki düşüşler gibi faktörler nedeniyle düşecektir. Daha düşük genel yurt içi tüketici talebi, üretim ve istihdam üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olacaktır. Tüketici talebindeki düşüş, kredibilitesi yüksek olan işletmeler için üretimi azaltmak ve personeli işten çıkarmak yerine bitmiş ürün stokları oluşturabilecekleri üretim boyutu açısından daha düşük bir etkisi olabilmektedir. Ancak, küçük ölçekli hizmet sektörü üzerindeki etkilerinin daha dramatik olması muhtemeldir. Arz yönünden ise ithal hammadde ve yedek parça sıkıntısı yaşanabileceğinden gelişmekte olan ülkelerde aksamaların yaşanması muhtemeldir. Sektörde gerçekleşen ve beklenen olumsuz gelişmelerin sektör şirketlerinin hisse senedi fiyatlarına ve dolayısıyla sektör endekslerine ne şekilde yansıtacağı ise önemli bir araştırma sorusu teşkil etmektedir.

Bu noktadan hareketle bu çalışmada COVID-19 salgınının dünyadaki önemli turizm borsa endekslerine olan yatırımcıların tepkisi olay çalışması yöntemi ile analiz edilmiştir. Bunun için dünya turizm endekslerini temsilen STOXX Travel & Leisure Küresel endeksi, STOXX Travel & Leisure Asya-Pasifik endeksi, STOXX Travel & Leisure Avrupa endeksi ve STOXX Travel & Leisure Kuzey Amerika endeksi seçilmiştir. Çalışmada olay çalışması yöntemi ile bu dört endeksin birikimli ortalama anormal getirileri (CAAR) hesaplanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın bundan sonraki bölümünde literatürde COVID-19 döneminde borsa endeksleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalara yer verilmektedir. Ardından veri seti ve yöntem özetlenmektedir. Bulgular bölümünde de elde edilen analiz sonuçları değerlendirilmekte, sonuç bölümünde de çalışma tamamlanmaktadır.

Literatür

Bu bölümde dünyada ve Türkiye’ de COVID-19 salgınının pay piyasalarına olan etkilerini araştıran çalışmalara yer verilmektedir.

Al-Awadhi vd. (2020), Çin pay piyasasında COVID-19 salgının etkilerini pay getirileri üzerinde test etmişlerdir. Çalışma 10 Ocak 2020-16 Mart 2020 dönemini kapsamakta olup veriler Hang Seng Endeksini ve Şanghay Kompozit Endeksinden elde edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler günlük pay getirisi, vaka sayısındaki artış oranı, vefat sayısındaki artış oranı, piyasa kapitalizasyon oranı ve piyasa/defter değeri oranıdır. Elde edilen bulgulara göre vaka sayısındaki ve vefat sayısındaki artış oranı tüm getirileri negatif yönde etkilemektedir.

Carter vd. (2021), COVID-19 salgının havayolu, otel ve turizm endüstrisine olan etkilerini inceledikleri çalışmalarında, daha fazla nakit rezervine ve daha yüksek piyasa-defter oranlarına sahip olan işletmelerin dönem boyunca daha az negatif getiri ile ilişkili olduğunu, daha fazla kaldırıca sahip işletmelerin ise daha fazla cezalandırıldığını göstermektedir.

Çıtak ve Çalış (2020), COVID-19 salgınının turizm sektörüne olan finansal etkilerini incelemişlerdir. Çalışmalarında sektörde önümüzdeki yıllarda alınabilecek önlemleri belirtmişler, bu kapsamda bu sektörde faaliyette bulunan işletmeler açısından SGK desteği, KDV muafiyeti, stopaj muafiyetinin önemini vurgulamışlardır. Sektörde yurt içi talebin hareketliliğinin artırılmasının önemi belirtilmiş ve işletmelere işletme sermayelerinin finansmanında faizsiz kredi desteği önerisinde bulunulmuştur.

Ersoy vd. (2020), COVID-19 salgınının Türk Bankacılık Sistemi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bu amaçla 11 Mart 2020 tarihinden önceki ve sonraki 10 haftaya ait verileri

analiz etmişlerdir. Veriler kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat ve katılım bankalarının kredi, takipteki kredi, mevduat, menkul kıymetler ve yabancı para pozisyonları şeklindedir. Sonuçlara göre bankalar salgın döneminde işletmelere ve hane halkına likidite sağlama, kredi kullandırma, kredi vadesi uzatma ve takipteki kredi oranını düşürme gibi uygulamalarla kolaylıklar sağlamaktadır.

Gülhan (2020), COVID-19 salgınının Borsa İstanbul üzerindeki etkisini ölçtüğü çalışmasında 31.12.2019-28.05.2020 dönemini incelemiş, bu kapsamda bağımlı değişken olarak endeks fiyatları, bağımsız değişken olarak Türkiye ölüm oranı, dolar kuru, korku endeksi, enfeksiyon hastalıkları ile sermaye piyasası oynaklık endeksi (EMV), korku endeksi (VIX) ve uluslararası sermaye endeksi (MSCI) kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasında eş bütünleşme vardır.

Gürsoy vd. (2020), COVID-19 salgınının ortaya çıktığı Çin' in pay piyasası ile altın, petrol, bitcoin ve volatilité endeksi gibi değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Analiz dönemi salgının ortaya çıktığı Aralık 2019 öncesi ve sonrası olarak iki boyutta yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre her iki dönemde de pay piyasası ile altın ve volatilité endeksi arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Pay piyasasından altına doğru tek yönlü, volatilité endeksi ile ise çift yönlü ilişki elde edilmiştir.

İşler ve Güven (2021), COVID-19 salgınının BIST 100 endeksi üzerinde olan etkisini ölçmek için gecelik repo faizi, altın, dolar gibi finansal değişkenler ile günlük vefat sayısı ve hasta sayısı gibi değişkenleri kullanmışlardır. Analiz, 31.03.2020-09.06.2021 dönemini kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, hasta sayısının endeks üzerinde olumsuz bir etkisi var iken, vefat sayısının herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Keleş (2020), COVID-19 salgınının BIST-30 Pay Endeksinde yer alan işletmeler üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, 02.03.2020-29.04.2020 döneminde işletmelerin anormal getirilerini hesaplamıştır. Olay çalışması yönteminin uygulandığı analizde vaka sayıları, vefat sayıları ve alınacak tedbirler ile ilgili yapılan haberlere endeks tepki göstermiştir ve bu tepkiler sektörel olarak da farklılaşmaktadır.

Khan vd. (2020), COVID-19 salgınının etkilerini Amerika (DJIA), Çin (Şanghay Kompozit Endeks), Japonya (Nikkei 225), Güney Kore (KOSPI), İspanya (IBEX 35), İtalya (FTSE MIB), Almanya (DAX), Fransa (CAC 40), İngiltere (FTSE 100), Kanada (S&P/TSX), Belçika (BFX 20), Danimarka (OMX 20), Hollanda (AEX), Norveç (OSEBX), İsveç (OMX 30 Stockholm) ve İsviçre (SSMI) piyasalarında test etmişlerdir. Analiz 09.04.2019-04.04.2020 dönemini kapsamakta olup, elde edilen bulgular salgının sıralanan piyasa endekslerini negatif yönde etkilediği şeklindedir.

Kılıç (2020), 02.01.2018-30.04.2020 dönemi için COVID-19 salgınının Borsa İstanbul sektör endeksleri üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemi ile incelemiştir. Bu kapsamda 17 sektör endeksini incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dünya piyasalarında görülen fiyat düşmeleri Borsa İstanbul endekslerinde de yaşanmış ve negatif getiriler elde edilmiştir. Çalışmada en yüksek negatif getirilerin turizm ve tekstil sektöründe ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Korkut vd. (2020), ARDL sınır testi ile COVID-19 salgınının yarattığı etkiyi BIST-Turizm Endeksi üzerinde test etmeye çalışmışlardır. Bu amaçla, günlük vaka sayıları ile vefat sayıları ile turizm endeksi arasında eş bütünleşik bir ilişki elde etmişlerdir.

Mazur vd. (2021), Amerika pay piyasasında (S&P1500) COVID-19 salgınının yarattığı Mart 2020 tarihindeki sert düşüşü analiz etmişlerdir. Çalışmada doğal gaz, gıda, sağlık ve yazılım sektörlerinde yüksek pozitif getiriler elde edildiği, buna karşın petrol, emlak, eğlence ve konaklama sektörlerinde ise pay senedi değerlerinin önemli ölçüde düştüğü belirtilmiştir. Ayrıca, değeri düşen pay senetlerinde aşırı asimetrik oynaklık olduğu vurgulanmıştır.

Özdemir (2020), COVID-19 salgınının BIST sektör endekslerindeki asimetrik etkiyi Hatemi-J nedensellik testi ile analiz etmiştir. Bu amaçla 12.03.2020-31.08.2020 dönemine vaka, vefat sayıları ve mali, sınai, hizmet ve teknoloji endeksi kapanış fiyatlarını kullanmıştır. Bulgulara göre salgın mali sektör endeksi olumsuz yönde, teknoloji endeksini ise pozitif yönde etkilemektedir.

Şit ve Telek (2020), COVID-19 salgınının etkilerinin altın fiyatları ile dolar endeksi üzerindeki etkilerini incelediği çalışmalarında, günlük vaka ve vefat sayıları kullanılarak 01.03.2020-07.05.2020 dönemi için incelenmiştir. Hatemi-J asimetrik nedensellik testine göre ilgili değişkenler ile dolar endeksi arasında eş bütünleşik bir ilişki vardır ve ilgili değişkenlerdeki pozitif şoklar, dolar endeksinde ve altın fiyatlarında şoklara neden olmaktadır.

Tayar vd. (2020), COVID-19 salgınının Türkiye' deki sektörel etkilerini inceledikleri çalışmalarında vaka sayılarındaki değişimin BIST sektör endeksleri üzerindeki etkilerini ölçmüşlerdir. Bu kapsamda 10 sektöre ait kapanış fiyatları kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre elektrik, ulaştırma, mali, sınai ve teknoloji sektörleri salgından önemli bir şekilde etkilenen sektörlerdir.

Topçu ve Gülal (2020), COVID-19 salgınının büyüyen piyasalardaki etkilerini ölçmeye çalışmıştır. Bu amaçla, piyasa endekslerini faiz oranları, petrol fiyatları ve salgın değişkenlerinin bir fonksiyonu olarak değerlendirmişlerdir. Çalışmada Arjantin, Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Kore, Malezya, Meksika, Pakistan, Peru, Filipinler, Polonya, Katar, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Tayvan, Tayland, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri endeksleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, ülkeler bölgelere göre değerlendirildiğinde, en kötü etkilenen Asya piyasaları olurken, Avrupa' da ise orta düzeyde etki olduğunu göstermektedir.

Kandil Göker, Eren ve Karaca (2020) Türkiye'de COVID-19'un sektör endeks getirileri üzerindeki etkisini olay çalışması ile analiz eden ilk çalışma olarak elde ettiği bulgular itibarıyla 26 adet BIST sektör endeksleri içinde en çok kayıp yaşayan üç sektörden birinin turizm sektörü olduğunu tespit etmiştir.

Literatürdeki çalışmaların sonuçları genel olarak, COVID-19 pandemisinden piyasaların olumsuz etkilendiğini göstermektedir. Bu çalışmada ise spesifik olarak turizm sektörünü temsil eden STOXX Travel & Leisure endekslerinin piyasa endeksinden (MSCI ACWI) ne derecede ayrıştığı analiz edilmiştir. Analiz sonuçları çoğunlukla literatürdeki çalışmaların sonuçlarını desteklemektedir.

Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada COVID-19 (Koronavirüs) 'un küresel ve bölgesel düzeyde turizm endeks getirilerine yatırımcıların tepkisi olay çalışması yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu doğrultuda farklı dört küresel turizm endeksi seçilmiştir. Bunlar; STOXX Travel & Leisure Küresel

endeksi, STOXX Travel & Leisure Asya-Pasifik endeksi, STOXX Travel & Leisure Avrupa endeksi ve STOXX Travel & Leisure Kuzey Amerika endeksidir.

Travel & Leisure endeksleri, havayolları, kumarhane, oteller, eğlence hizmetleri, restoranlar ve barlar ile seyahat ve turizm dâhil olmak üzere birçok farklı alt endüstri ve sektörden meydana gelmektedir. Bu endeksler dünya çapında işlem gören seyahat, eğlence ve konaklama işletmelerinin hisse senetlerinin büyük çoğunluğunu kapsamaktadır. Travel & Leisure endeksleri turizmle ilgili işletmelerin hisse senedi performanslarını özetlemekte ve endüstrinin davranışını kıyaslamamızı, analiz etmemizi ve karşılaştırmamızı sağlamaktadır (Zopiatis vd., 2019: 464).

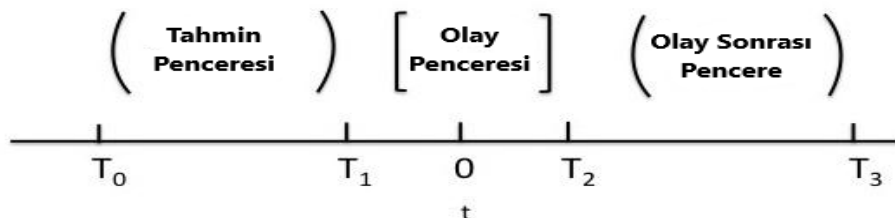
Çalışmada olağanüstü getirilerin hesaplanması için karşılaştırma endeksi olarak MSCI ACWI küresel endeksi seçilmiştir. MSCI (Morgan Stanley Capital International) ACWI endeksi 23 gelişmiş 27 gelişmekte olan ülkenin endekslerinin bir arada ölçüldüğü bir küresel endekstir. Endeks toplam 11 sektörde ve 3000'den fazla menkul kıymetin performansını ölçmektedir. Bu doğrultuda endeks halka açık şirketlerin %85'ini kapsamaktadır. MSCI ACWI endeksi günümüzde küresel olarak kabul gören birincil endekslerden biri konumundadır.

Çalışmada analizler için kullanılan endekslerin günlük kapanış fiyatları 02.01.2019-30.04.2020 dönemini kapsamaktadır. Veriler Bloomberg'den elde edilmiştir.

Çalışmada COVID-19'un turizm endeks getirilerine olan etkisini analiz etmek için olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Olay çalışması yöntemi, muhasebe, finans ve strateji literatüründe belirli bir olayın kurumsal performans (hisse senetleri) üzerindeki etkisini tahmin etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (MacKinlay, 1997; Lee ve Connolly, 2010; Chang ve Zeng, 2011). Olay çalışması yöntemi işletmelerin değerini ölçmek için muhasebe bazlı ölçütler (gelir veya kar oranı gibi) yerine hisse senedi fiyatlarını dikkate almaktadır.

Olay çalışması yönteminin temelinde etkin piyasalar hipotezi vardır. Bu doğrultuda olay çalışması yöntemi piyasaların yarı güçlü formda etkin olduğu varsayımı altında işlerlik kazanmaktadır. *Yarı güçlü* formda etkin bir piyasa, finansal varlıkların fiyatlarının söz konusu varlığın tüm halka açık bilgilerinin verildiği bir piyasayı karakterize etmektedir. Bu tür piyasalarda finansal varlık fiyatları geçmiş bilgilerin yanı sıra kamuoyuna açıklanan ek bilgileri de içermektedir.

Olay çalışması yürütürken olay tarihi, olay pencereleri ve tahmin pencereleri zaman parametrelerinin belirlenmesi gerekir.



Şekil-1: Olay Çalışması Zaman Çizelgesi

Şekil 1’de bir olay çalışmasının zaman çizelgesi resmedilmiştir. Buna göre $t=0$ ilgili olayın bildirim tarihini ifade etmektedir. Bu çalışmada COVID-19 pandemisinin gelişimini temsil eden üç önemli olay seçilmiştir. Birinci olay Çin dışında ilk enfekte vakanın Tayland’da görüldüğü tarih (13 Ocak 2020); ikinci olay İtalya’da salgının patlak verdiği tarih (21 Şubat 2020); ve üçüncü olay Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) COVID-19’u küresel salgın ilan ettiği ve ABD’nin 26 Avrupa ülkesine seyahati kısıtladığı tarih (11 Mart 2020) ’tir. $T_0 - T_1$ olay çalışmasının tahmin penceresini göstermektedir. $T_1 - T_2$ tahmin edilen olay pencerelerinin uzunluğunu göstermektedir. $T_2 - T_3$ ise olay sonrası dönemi göstermektedir.

Tahmin penceresinin uzunluğu literatürdeki çalışmalar dikkate alınarak t_{-200} ve t_{-20} olarak belirlenmiştir (Cheung, 2011; Curran ve Moran, 2007). Çalışmada olay pencereleri olarak 6 pencerede incelenmiştir. Bunlar; $(-10...+10)$, $(-5...+5)$, $(-3...+3)$, $(-2...+2)$, $(0...0)$, $(0...+5)$ ve $(0...+10)$ ’dur

Bir olay çalışması genel olarak 7 adımdan meydana gelmektedir (Basdas ve Oran, 2014). Bu adımlar sırasıyla, olayın tanımlanması, olay seçim kriterinin belirlenmesi, normal ve anormal getirilerin hesaplanması, tahmin prosedürünün seçimi, test prosedürü, ampirik sonuçlar ve sonuçların yorumlanmasıdır. Olay çalışması yönteminin uygulanmasında birçok farklı yöntem vardır. Dyckman ve diğerleri (1984) farklı modellerle gerçekleştirdikleri çalışmalarında EKK piyasa modelinin daha iyi sonuçlar ortaya koyduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle çalışmamızda tahmin yöntemi olarak en küçük kareler (EKK) piyasa modeli tercih edilmiştir. Bu doğrultuda normal getiriler şu formülle hesaplanmıştır:

$$R_{i,t} = \alpha_i + \beta_i R_{m,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

denklemden, $R_{i,t} = \ln(p_{i,t}/p_{i,t-1})$ i hisse senedi endeksinin t dönemindeki günlük getiri oranını (bağımlı değişken); $p_{i,t}$ i hisse senedi endeksinin t dönemindeki kapanış değerini; α_i sabit terimi; β_i turizm endeks getirisinin ($R_{i,t}$), piyasa endeksine duyarlılığını ölçen sistematik riski göstermektedir. $R_{m,t} = \ln(p_{m,t}/p_{m,t-1})$ MSCI ACWI küresel endeksinin t günündeki getirisini temsil etmektedir. $\varepsilon_{i,t}$ modelin hata terimini göstermektedir. Bu doğrultuda bir turizm hisse senedi endeksinin beklenen getirisi şöyle hesaplanmıştır:

$$E(R_{i,t}) = \alpha + \beta(R_{m,t}) \quad (2)$$

denklemden α ve β EKK regresyon modelinin sabit ve eğim katsayılarını göstermektedir. $R_{m,t}$ t döneminde MSCI ACWI küresel endeksi olarak kullanılan öncü borsa endeksinin getiri oranını temsil etmektedir. α ve β katsayıları t_{-200} ve t_{-20} diğer bir deyişle 180 günlük tahmin verileri ile hesaplanmıştır. Bu doğrultuda anormal getiriler şu şekilde hesaplanır:

$$AR_{it} = R_{it} - E(R_{it}) \quad (3)$$

denklemden AR_{it} , t gününde i hisse senedi endeksinin anormal getirisini temsil etmektedir. R_{it} , t günündeki i hisse senedi endeksinin gerçekleşen getirisini ve $E(R_{it})$ ise t günündeki i hisse senedi endeksinin normal getirisini temsil etmektedir.

Olay çalışmasında yöntem olarak olayın meydana geldiği tüm zamanlarda ve o olaydan etkilenmesi beklenen tüm varlıkların anormal getiri oranlarının ortalaması alınarak yalnızca o olayın getiri oranları üzerindeki etkisi hesaplanmaya çalışılır. Dolayısıyla olay penceresi dönemindeki her bir gün için Ortalama anormal getiriler (CAR) aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$CAR_{(t_1,t_2)} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N AR_{(t_1,t_2)} \quad (4)$$

denklemden yer alan N , toplam endeks sayısını göstermektedir. Olay penceresi dönemine ait birikimli anormal getiriler ise şu şekilde hesaplanmıştır:

$$CAAR_{(t_1,t_2)} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N AAR_{(t_1,t_2)} \quad (5)$$

denklemden yer alan CAAR, birikimli ortalama anormal getirileri, t_1 olay penceresinin başlangıcını ve t_2 ise olay penceresinin bittiği tarihi göstermektedir. Bu, birikimli ortalama anormal getirinin, olay penceresi sırasındaki tüm ortalama anormal getirilerin toplamı olduğu anlamına gelir.

Olay çalışmasının dördüncü ve son adımında ise deneysel bulgular ve bulguların yorumlanması gerçekleştirilir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Turizm endekslerinin anormal getirilerinin (AR) tahmin döneminde normal dağılım gösterip göstermedikleri Jarque-Bera testi ile tespit edilmiştir. Tahmin dönemi anormal getirilerinin normal dağılım gösterip göstermediği her üç olay için hesaplanmıştır.

Olay çalışmalarında kullanılan parametrik testler, anormal getirilerin normal dağıldığı varsayımından hareket etmektedir. Parametrik olmayan testler ise anormal getirilerin normal dağılım varsayımı gerektirmemektedir. Dolayısıyla, araştırma sonucunda elde edilen test istatistiklerinden hangisinin kullanılacağına karar verilmesi noktasında, anormal getirilerin dağılımı hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada anormal getiriler normal dağılım gösteriyorsa parametrik standart T testi ve Patell Z testi; normal dağılım göstermiyorsa parametrik olmayan Corroda sıralama ve genelleştirilmiş işaret testi dikkate alınarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Tablo 2’de turizm endekslerinin üç farklı olay tarihine göre normallik testi gösterilmiştir.

Jarque-Bera normallik testi temel ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır;

H_0 : Seri normal dağılmaktadır.

H_1 : Seri normal dağılmamaktadır.

Tablo-2: Tahmin Dönemi Anormal Getirilerin (AR) Tanımlayıcı İstatistikleri

Endeks	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	Olasılık
STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi	-3.11E-19	0.003047	-0.006640	3.880511	5.816069	0.054583*
STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik Endeksi	13516845	1.07E+09	3.211133	51.48699	17941.75	0.000000
STOXX Travel&Leisure Avrupa Endeksi	8.54E-19	0.004996	0.074987	3.127668	0.290936	0.864617*
STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika Endeksi	-5.78E-19	0.004508	-0.028917	3.650450	3.198221	0.202076*

* $p > 0.05$

COVID-19 (Koronavirüs) Pandemisinin Turizm Endeksleri Üzerindeki Etkisi: Bir Olay Çalışması

Tablo 2’de STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi, STOXX Travel&Leisure Avrupa endeksi ve STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika endeksi tahmin dönemi anormal getirileri (AR) normal dağılım gösterdiğinden ($p>0.05$) parametrik test istatistiklerine (standart T testi ve Patell Z testi) göre değerlendirilmiştir. Buna karşın Tablo 2’de STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik endeksi tahmin dönemi anormal getirileri (AR) normal dağılım göstermediğinden ($p<0.05$) parametrik olmayan test istatistiklerine (Corrado rank ve genelleştirilmiş işaret testi) göre değerlendirilmiştir.

Tablo 3’ te 3 olay tarihinden 10 gün önceki ve 10 gün sonraki (-10...+10) ve 5 gün önceki ve 5 gün sonraki (-5...+5) dönemdeki birikimli ortalama anormal getiriler (CAAR) gösterilmiştir. Tablo 3’te (-10...+10) ve (-5...+5) dönemdeki birikimli ortalama anormal getirilerin (CAAR) 4 turizm endeksinde de piyasa (MSCI ACWI) getirilerinden negatif yönde ayrıştığı görülmektedir.

Tablo-3: CAAR (-10...+10) ve (-5...+5) Değerleri

Endeks	Parametrik Testler			Non-Parametrik Testler	
	CAAR	t-test time-series	patell z	corrado rank	sign test
STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi	-0.1138	-80.467***	-69.898***	-34.193***	-18.243*
STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik Endeksi	-0.088	-47.845***	-42.755***	-23.775***	-17.321*
STOXX Travel&Leisure Avrupa Endeksi	-0.2239	-92.013***	-77.263***	-33.214***	-0.6031
STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika Endeksi	-0.1296	-63.096***	-53.732***	-13.025	-18.041*

Endeks	Parametrik Testler			Non-Parametrik Testler	
	CAAR	t-test time-series	patell z	corrado rank	sign test
STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi	-0.1145	-111.894***	-93.562***	-34.970***	-0.6681
STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik Endeksi	-0.0777	-58.433***	-52.269***	-26.395***	-17.321*
STOXX Travel&Leisure Avrupa Endeksi	-0.1952	-110.866***	-90.887***	-37.428***	-0.6031
STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika Endeksi	-0.139	-93.501***	-74.960***	-19.095**	-0.6485

*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

CAAR: Cumulative Average Abnormal Returns (Birikimli Ortalama Anormal Getiriler)

Bu doğrultuda en yüksek kayıp Avrupa turizm endeksinde gözlemlenmiştir. Avrupa turizm endeksinde, (-10...+10) ve (-5...+5) dönemlerde sırasıyla yaklaşık %22 ve %19 negatif bir birikimli ortalama anormal getiri (CAAR) gerçekleşmiştir. Avrupa turizm endeksinde sırasıyla Kuzey Amerika ve küresel endeks takip etmektedir. Piyasa getirilerine göre en düşük kayıplar

ise Asya-Pasifik endeksinde gözlemlenmiştir. Ayrıca bu iki olay penceresindeki CAAR değerlerinin parametrik ve non-parametrik test istatistiklerine göre anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo-4: CAAR (-3...+3), (-2...+2) ve (0...0) Değerleri

<u>(-3...+3)</u>	Parametrik Testler			Non-Parametrik Testler	
	CAAR	t-test time-series	patell z	corrado rank	sign test
Endeks					
STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi	-0.0684	-83.763***	-65.511***	-21.126**	-0.6681
STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik Endeksi	-0.0687	-64.693***	-56.313***	-26.116***	-0.5774
STOXX Travel&Leisure Avrupa Endeksi	-0.1339	-95.347***	-73.240***	-28.306***	-0.6031
STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika Endeksi	-0.0769	-64.829***	-46.985***	-10.642	-0.6485
<u>(-2...+2)</u>	Parametrik Testler			Non-Parametrik Testler	
Endeks	CAAR	t-test time-series	patell z	corrado rank	sign test
STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi	-0.0463	-67.117***	-53.831***	-18.248*	-0.6681
STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik Endeksi	-0.0511	-56.939***	-46.575***	-19.186**	-0.5774
STOXX Travel&Leisure Avrupa Endeksi	-0.0781	-65.804***	-49.899***	-16.350*	-0.6031
STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika Endeksi	-0.0456	-45.462***	-35.007***	-12.429	-0.6485
<u>(0...0)</u>	Parametrik Testler			Non-Parametrik Testler	
Endeks	CAAR	t-test time-series	patell z	corrado rank	sign test
STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi	-0.0166	-53.746***	-49.580***	-20.774**	-18.243*
STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik Endeksi	-0.008	-19.995**	-18.608*	-15.751	-17.321*
STOXX Travel&Leisure Avrupa Endeksi	-0.0072	-13.499	-12.020	-0.4477	0.5518
STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika Endeksi	-0.0237	-52.916***	-48.517***	-17.131*	-0.6485

*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

CAAR: Cumulative Average Abnormal Returns (Birikimli Ortalama Anormal Getiriler)

Tablo 4' te 3 olay tarihinden 3 gün önce ve 3 gün sonraki (-3...+3), 2 gün önceki ve 2 gün sonraki (-2...+2) dönemdeki ve olay günündeki (0...0) birikimli ortalama anormal getiriler (CAAR) gösterilmiştir. Tablo 3' de (-3...+3), (-2...+2) ve (0...0) dönemdeki birikimli ortalama anormal getirilerin (CAAR) 4 turizm endeksinde de piyasa (MSCI ACWI) getirilerinden negatif yönde ayrıştığı görülmektedir. Bu doğrultuda en yüksek kayıp uzun olay pencerelerindeki gibi daha kısa olay pencerelerinde de Avrupa turizm endeksinde gözlemlenmiştir. Avrupa turizm endeksinde (-3...+3) ve (-2...+2) dönemlerde sırasıyla yaklaşık %13 ve %7 negatif bir birikimli ortalama anormal getiri gerçekleşmiştir. Bununla birlikte her üç olay tarihi dikkate alındığında en yüksek kaybın (%-2.37) Kuzey Amerika endeksinde olduğu görülmektedir. (-3...+3) ve (-2...+2) olay pencerelerinde ise Avrupa turizm endeksini sırasıyla Kuzey Amerika (%-7.69) ve Asya-Pasifik (%-5.11) endeksi CAAR değerleri izlemektedir. (-3...+3) ve (-2...+2) olay pencerelerindeki CAAR değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Olay günlerinde ise Avrupa ve Asya-Pasifik endekslerinin CAAR değerleri istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo-5: CAAR (0...+5) ve (0...+10) Değerleri

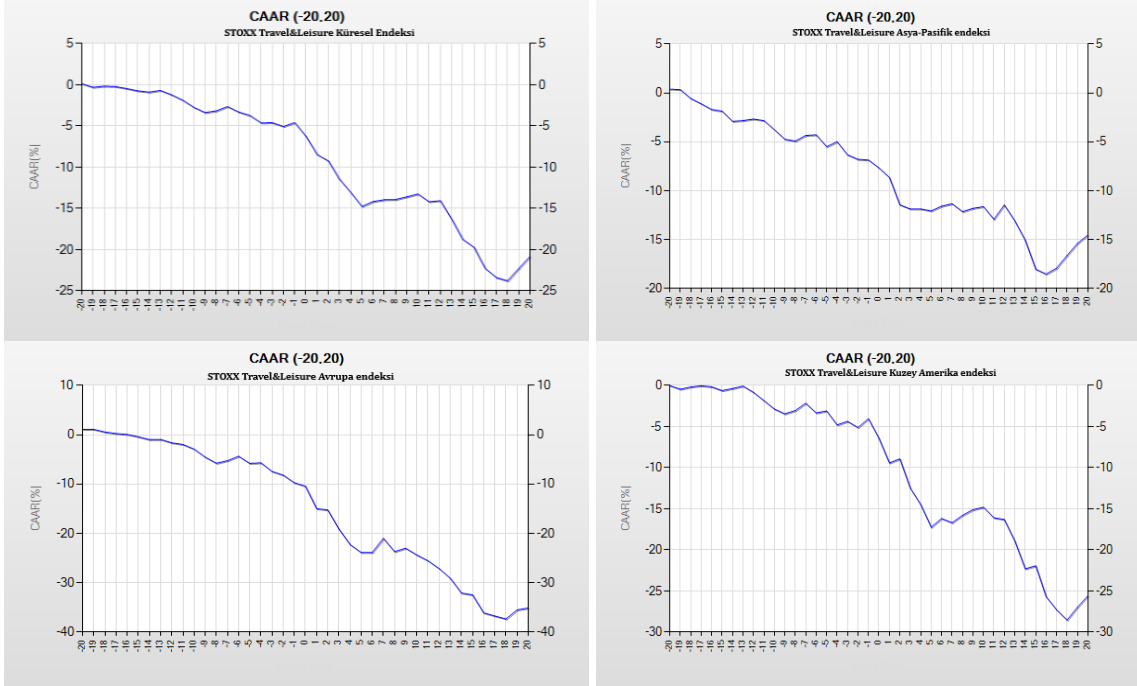
(0...+5)	Parametrik Testler			Non-Parametrik Testler	
	CAAR	t-test time-series	patell z	corrado rank	sign test
Endeks					
STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi	-0.1017	-134.550***	-111.739***	-38.412***	-0.6681
STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik Endeksi	-0.052	-52.955***	-46.114***	-20.428**	-17.321*
STOXX Travel&Leisure Avrupa Endeksi	-0.1416	-108.863***	-86.385***	-31.450***	-0.6031
STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika Endeksi	-0.1319	-120.133***	-97.090***	-27.789***	-0.6485
(0...+10)	Parametrik Testler			Non-Parametrik Testler	
Endeks	CAAR	t-test time-series	patell z	corrado rank	sign test
STOXX Travel&Leisure Küresel Endeksi	-0.0867	-84.655***	-72.009***	-31.571***	-18.243*
STOXX Travel&Leisure Asya-Pasifik Endeksi	-0.0476	-35.804***	-30.285***	-16.110*	-17.321*
STOXX Travel&Leisure Avrupa Endeksi	-0.1464	-83.136***	-66.927***	-25.618***	-17.579*
STOXX Travel&Leisure Kuzey Amerika Endeksi	-0.1076	-72.394***	-61.324***	-15.248	-18.041*

* , ** , *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

CAAR: Cumulative Average Abnormal Returns (Birikimli Ortalama Anormal Getiriler)

Tablo-5 üç olay tarihinden sonraki 5 ve 10 gün sonraki birikimli ortalama anormal getiri (CAAR) değerlerini göstermektedir. Olay sonrası dönemdeki CAAR değerlerinin piyasa getirilerinden negatif yönde ayrıştığı görülmektedir. (0...+5) ve (0...+10) olay pencerelerinde

de yine en yüksek kaybın Avrupa turizm endeksinde olduğu gözlemlenmiştir. Avrupa turizm endeksinde, her iki olay penceresinde de, yaklaşık piyasa getirilerine göre negatif yaklaşık %14 bir CAAR değeri gerçekleşmiştir. Avrupa turizm endeksini (0...+5) dönemde Kuzey Amerika (%-13.19), Küresel (%-10.17) ve Asya-Pasifik (%-5.2) takip etmiştir. (0...+10) dönemde ise Avrupa turizm endeksini sırasıyla Kuzey Amerika (%-10.76), Küresel (%-8.67) ve Asya-Pasifik (%-4.76) endeksleri izlemiştir. Olay sonrası dönemdeki bütün CAAR değerinin hem parametrik hem de non-parametrik test istatistiklerine göre anlamlı olduğu tespit edilmiştir.



Grafik-1: Turizm Endeksleri (-20...+20) Birikimli Ortalama Anormal Getiriler (CAAR) Değerleri

Grafik 1’de dört turizm endeksinin olay tarihlerinden 20 gün önce ve 20 gün sonraki dönemdeki 40 günlük ortalama anormal getiriler gösterilmiştir. Grafikte görülebileceği üzere, dört turizm endeksinin olay tarihlerinden itibaren sert bir düşüş meydana geldiği görülmektedir. Özellikle küresel ve Kuzey Amerika endeksine yatırımcıların tepkisinin diğer iki endekse göre daha sert olduğu görülmektedir. Asya-Pasifik ve Avrupa turizm endekslerine yatırımcıların tepkisi sert olmamakla birlikte azalan bir seyir izlediği görülmektedir. Ayrıca dört turizm endeksinin de olay tarihlerinden 18 gün sonraki dönemde hafif bir toparlanma yaşadığı söylenebilir.

Sonuç

Bütün dünyayı etkisi altına olan COVID-19 (Koronavirüs) salgını hayatın bütün alanlarını etkilemiştir. Özellikle ekonomik hayat üzerinde sarsıcı etkileri olmuştur. COVID-19 tipik bir siyah kuğu olayıdır ve ortaya çıkışı, gelişimi ve hatta ortadan kaybolmasının yanı sıra etkisinin derinliği, genişliği ve yoğunluğu henüz tam olarak bilinmemektedir. Borsa endeksleri bir ekonominin barometresidir ve sermaye piyasası, bir ülkenin ekonomisinin genel durumunu bir dereceye kadar yansıtmaktadır. Elbette uzun dönemde ekonomik hayat üzerinde nasıl bir etkisinin olacağı hala belirsizlik taşırken, kısa dönemdeki etkileri yatırımcı davranışları ile

finansal piyasalarda belirgin hale gelmektedir. Literatürde COVID-19 salgınının finans piyasaları üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan çalışmalar da bu durumu desteklemektedir. Yapılan çalışmalar COVID-19 salgınının birçok farklı sektörde olumsuz bir etki yarattığını doğrulamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada COVID-19 salgınının Turizm endeksleri üzerindeki kısa dönemde etkileri olay çalışması ile analiz edilmiştir. Çalışmada COVID-19 pandemisinin gelişimini temsil eden üç olay belirlenmiştir. Birinci olarak Çin dışında ilk enfekte vakanın Tayland'da görüldüğü tarih (13 Ocak 2020); ikinci olarak İtalya'da salgının patlak verdiği tarih (21 Şubat 2020); üçüncü olarak ise, Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) COVID-19'u küresel salgın ilan ettiği ve ABD'nin 26 Avrupa ülkesine seyahati kısıtladığı tarih (11 Mart 2020) dikkate alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada olay çalışması ile (-10...+10), (-5...+5), (-3...+3), (-2...+2), (0...0), (0...+5) ve (0...+10) olmak üzere toplam 6 farklı pencerede birikimli ortalama anormal getiriler (CAAR) tahmin edilmiştir. Analiz sonuçları genel olarak COVID-19 salgınına yatırımcıların piyasa getirilerine göre (MSCI ACWI) negatif bir tepki verdiğini göstermektedir. Bölgelere göre bakıldığında tüm olay pencerelerinde en yüksek kayıpların Avrupa turizm endeksinde yaşandığı görülmektedir. Dünya'da turistik amaçla en çok ziyaret edilen ilk on ülkeden 6 (Fransa, İspanya, İtalya, Türkiye, Almanya ve Birleşik Krallık)'sının Avrupa bölgesinden olması bu durumu desteklemektedir. Avrupa turizm endeksini sırasıyla Kuzey Amerika, Küresel ve Asya-Pasifik endekslerinin takip etmektedir.

Sonuçlara genel olarak bakıldığında, COVID-19 salgınının gelecekteki belirsizlik nedeniyle, turizm sektöründe panik satışlarının olduğunu göstermektedir. Salgının yayılması ile birlikte yatırımcılar açısından belirsizlik etkisi artmakta, bu durum da panik havası yaratarak pay satışı eğilimini artırmaktadır.

Turizm sektörü, genel olarak ekonomi kuramında yer alan talep ve arz eğrisinin en fazla kullanan sektörlerden biridir. Yapılan çalışmalar salgın ile birlikte turizmde meydana gelen talep fonksiyonundaki bir azalmanın, arz edilen denge fiyatında ve arz edilen denge miktarında da azalmaya neden olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, yatırımcıların yeni bilgilere karşı nasıl davranış gösterdikleri, başka bir ifade ile nasıl tepki gösterdiklerini anlamlandırmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda kriz dönemlerinde artan olumsuz bilgilerin pay piyasalarındaki etkisini belirlemek son derece önemlidir.

Salgın ile birlikte bireylerde yeni bir turizm anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda salgının gerektirdiği yeni önlemler gündeme gelmiştir. Bu önlemlere uyum sağlayan turizm işletmeleri için sürdürülebilir rekabet söz konusudur. Sektörün toparlanmasında birey, işletme ve devlet üçgeninin birlikte yer aldığı ekonomik ve toplumsal davranışlar-önlemler etkili olacaktır.

Bu çalışmanın sonuçları aynı zamanda dünya çapında ülkelere pandemi ile mücadelelerinde ve üretime devam etmelerinde referans sağlamaktadır.

Kaynakça

- Al-Awadhi A. M., Alsaifi, K., Al-Awadhi, A., ve Alhammadi, S. (2020). Death and Contagious Infectious Diseases: Impact of The COVID-19 Virus on Stock Market Returns, *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 27:100326.
- Bakar, N.A. & Rosbi, S. (2020). Effect of Coronavirus Disease (COVID-19) to Tourism Industry. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 7(4): 189-193.
- Basdas, U., & Oran, A. (2014). Event Studies in Turkey. *Borsa Istanbul Review*, 14(3), 167-188.
- Bloomberg Professional Services. (2021). <https://www.bloomberg.com/professional/solution/bloomberg-terminal/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
- Carter, D., Mazumder, S., Simkins, B. ve Sisneros, E. (2021). The Stock Price Reaction of the COVID-19 Pandemic on the Airline, Hotel, and Tourism Industries, *Finance Research Letters*, 102047.
- Chang, C., & Zeng, Y. Y. (2011). Impact of terrorism on hospitality stocks and the role of investor sentiment. *Cornell Hospitality Quarterly*, 52(2), 165-175.
- Cheung, A. W. K. (2011). Do Stock Investors Value Corporate Sustainability? Evidence from an Event Study. *Journal of Business Ethics*, 99(2), 145-165.
- Çıtak, N. ve Çalış, Y.E. (2020), Covid-19 Salgının Turizm Sektörü Üzerine Olan Finansal Etkileri. *İda Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi*, 3(2): 110-132.
- Curran, M. M., & Moran, D. (2007). Impact of the FTSE4Good Index on Firm Price: An Event Study. *Journal of Environmental Management*, 82(4), 529-537.
- Dyckman, T., Philbrick, D., & Stephan, J. (1984). A comparison of event study methodologies using daily stock returns: A simulation approach. *Journal of Accounting Research*, 22, 1-30.
- Ersoy, H., Gürbüz, A.O. ve Fındıkçı Erdoğan, M. (2020), Covid-19' un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37): 146-173.
- Gülhan, Ü. (2020), Covid-19 Pandemisine BIST 100 Reaksiyonu: Ekonometrik Bir Analiz. *Turkish Studies*, 15(4): 497- 509.
- Gümüş, A. ve Hacıevliyagil, N. (2020). Covid-19 Salgın Hastalığının Borsaya Etkisi: Turizm ve Ulaştırma Endeksleri Üzerine Bir Uygulama. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* , 11 (1) , 76-97 .
- Gürsoy, S., Tunçel, M.B. ve Sayar, B. (2020), Koronavirüsün (Covid-19) Finansal Göstergeler Üzerine Etkileri. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1): 20-32.
- İşler, İ. İ. ve Güven, A. (2021). Covid 19 Küresel Salgınının BIST 100 Endeksi Üzerindeki Etkileri. *Politik Ekonomik Kuram*, 5 (1), 63-77 .
- Kandil Göker, İ. E., Eren, B. S., & Karaca, S. S. (2020). The impact of the COVID-19 (Coronavirus) on the Borsa Istanbul sector index returns: An event study. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19, 14-41.

- Keleş, E. (2020). Covid-19 ve BIST-30 Endeksi Üzerine Kısa Dönemli Etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42 (1), 91-105.
- Khan, D., & Khan, L. Y. (2020). The economic impact of COVID-19 on developing countries. *UGC Care Journal*, 31(8), 611-617.
- Khan, K., Zhao, H., Zhang, H., Yang, H., Shah, M. H., ve Jahanger, A. (2020). The Impact of COVID-19 Pandemic on Stock Markets: An Empirical Analysis of World Major Stock Indices. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(7), 463-474.
- Kılıç, Y. (2020), Borsa İstanbul' da Covid-19 (Koronavirüs) Etkisi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(1): 66-77.
- Korkut, Y., Eker, M., Zeren, F. ve Altunışık, R. (2020). Covid-19 Pandemisinin Turizm Üzerindeki Etkileri: Borsa İstanbul Turizm Endeksi Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID-19 Special Issue):71-86 .
- Lee, S., & Connolly, D. J. (2010). The impact of IT news on hospitality firm value using cumulative abnormal returns (CARs). *International Journal of Hospitality Management*, 29(3), 354-362.
- MacKinlay, A. C. (1997). Event studies in economics and finance. *Journal of economic literature*, 35(1), 13-39.
- Mazur, M., Dang, M. ve Vega, M. (2021). COVID-19 and the March 2020 Stock Market Crash. Evidence From S&P1500, *Finance Research Letters*, 38: 101690.
- Özdemir, L. (2020), Covid-19 Pandemisinin BİST Sektör Endeksleri Üzerine Asimetrik Etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3) , 546-556.
- Şit, A. ve Telek, C. (2020). Covid-19 Pandemisinin Altın Ons Fiyatı ve Dolar Endeksi Üzerine Etkileri . *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID-19 Special Issue): 1-13.
- Tayar, T., Gümüştekin, E., Dayan, K. ve Mandi, E. (2020). Covid-19 Krizinin Türkiye'deki Sektörler Üzerinde Etkileri: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Araştırması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*: 293-320.
- Topçu, M. ve Gülal, Ö.S. (2020). The Impact of COVID-19 on Emerging Stock Markets, *Finance Research Letters*, 36, 101691.
- TURSAB, 2020, COVID-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi, erişim adresi (<https://www.tursab.org.tr/assets/assets/uploads/arastirmalar/covid-19-surecinde-turkiye-ve-dunya-turizmi.pdf>).
- UNCTAD, 2021, Covid-19 and Tourism an Update, erişim adresi (https://unctad.org/system/files/official-document/ditcinf2021d3_en_0.pdf).
- UNWTO, 2020, UNWTO World Tourism Barometer May 2020, Special Focus on the Impact of COVID-19, erişim adresi (<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284421930>).
- Zhang, H., Song, H., Wen, L., ve Liu, C. (2021), Forecasting Tourism Recovery Amid COVID-19, *Annals of Tourism Research*, 87: 103149.
- Zopiatis, A., Savva, C. S., Lambertides, N., & McAleer, M. (2019). Tourism stocks in times of crisis: an econometric investigation of unexpected nonmacroeconomic factors. *Journal of Travel Research*, 58(3), 459-479.

Tapınak Şövalyeleri ve Bağrâs Kalesi: Yayılma Stratejilerinin Askerî Örüntüleri

Muhittin Çeken*

Özet

Bu çalışmadaki amacımız, Tapınak Şövalyeleri'nin Birinci Haçlı Seferi sonrasında Suriye'nin kuzey bölgesinde kurulan Antakya Haçlı Prinkepsliği'ndeki varlığı ile Bağrâs Kalesi'ndeki hakimiyet dönemini incelemektir. Çalışmada, Tapınak Şövalyeleri'nin Antakya Haçlı Prinkepsliği'ne gelişi, buradaki kimi kurumsallaşma teşebbüsleri ve bunların prinkepsliğin bekâsı açısından taşıdığı öneme değinilecektir. Özellikle, Tapınak Şövalyeleri'nin bölgenin en stratejik askerî mekanı olan Bağrâs Kalesi'ndeki hakimiyet süreci ve bu sürecin gerek örgüt/tarikat ve gerekse prinkepslik açısından değeri tartışılacaktır. Nihai olarak, bölgedeki siyasi ve askerî güç dengeleri açısından Bağrâs Kalesi'nin önemi ve Tapınak Şövalyeleri'nin buradaki faaliyetleri ortaya konacaktır. Çalışma, konuyu ihtiva eden Haçlı kronikleri, Doğu kaynakları ve çağdaş araştırma eserleri ışığında gerçekleşecektir.

Anahtar Kelimeler

Bağrâs (Gaston)
Tapınak Şövalyeleri
Haçlılar
Antakya Prinkepsliği
Kilikya Ermenileri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.10.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1016250

The Knights Templar and Bağrâs Castle: Military Patterns of Expansion Strategies

Abstract

The aim of this study is to examine the existence and activities of the Knights Templar in the Principality of Antioch, which was established in northern Syria after the First Crusade, and the period of domination in Baghras Castle. In this study, the arrival of the Knights Templar in the Principality of Antioch, some institutionalization attempts there and their importance in terms of the survival of the principality will be discussed. In particular, the process of domination of the Knights Templar in Baghras Castle, the most strategic military place in the region, and the value of this process in terms of both Order and Principality will be discussed. Finally, the importance of Baghras Castle in terms of the political and military power balances in the region and the mission of the Knights Templar will be reviewed. The study will be carried out in the light of the Crusader chronicles and Eastern sources and contemporary sources on the subject.

Keywords

Bağrâs (Gaston)
Knights Templar
Crusaders
Antioch Principality

About Article

Received: 29.10.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1016250

Giriş

Papa II. Urbanus'un 1095 yılında Fransa'nın Clermont kentinde düzenlediği konsilde yaptığı çağrı, Hristiyan Avrupa toplumunda büyük bir yankı uyandırmış ve Avrupa'nın muhtelif bölgelerinden binlerce insan, "Kutsal Toprakları kurtarmak" ve "hacı olmak" motivasyonu ile Doğu'ya ulaşmak üzere yola koyulmuştu. Uzun ve meşakkatli bir yolculuğun ardından Doğu'ya ulaşan Haçlı orduları, belli başlı bazı direnişlerle karşılaşmışlarsa da, bazı stratejik noktaları ele geçirmeyi başarmış ve burada devletler kurarak varlıklarını kurumsal bir zemine taşımışlardı. Haçlıların birinci sefer neticesinde kurduğu bu devletler, Bizans, Selçuklu, Ermeni, Fâtımî gibi dönemin önemli devletlerinin hüküm sürdüğü bir iklimde, bölge özelinde yaşanan yoğun hâkimiyet mücadelelerine yeni aktörler olarak dâhil olmuşlardı. Haçlı Devletleri, bölgedeki siyasi ve askeri güç denkleminde söz sahibi olabilmek ve en önemlisi de varlıklarını koruyabilmek adına, bazı eylem ve stratejiler geliştirmişlerdi. Bu stratejiler içinde, dinî-askerî karakterli örgütlerin/tarikatların askeri gücü ve siyasi nüfuzundan yararlanmak, şüphesiz büyük bir önem teşkil etmekteydi. Özellikle Suriye'nin kuzeyinde kurulan ve bir tarafı Anadolu diğer tarafı ise Suriye coğrafyasına bakan Antakya Prinkepsliği, bu örgütlerin/tarikatların bölgedeki varlığına en fazla ihtiyaç duyan devletlerden birisiydi. Prinkepslik; Bizans, Selçuklu ve Kilikya Ermenileri'nin yoğun hâkimiyet mücadelesi verdiği bir coğrafyada, bu mücadelelerin bir parçası olabilmek en azından varlığını sürdürülebilmek için Birinci Haçlı Seferi'nden sonra kurulan (1119/20) ve dönemin en önemli dinî-askerî yapılanmalarından birisi olan Tapınak Şövalyeleri'nden faydalanma yoluna gitmiştir. Kudüs'ün Latinler tarafından alınmasından sonra Avrupa'dan yoğun bir şekilde Doğu'ya gelen hacı adaylarının güvenliğini sağlamak üzere kurulan Tapınak Şövalyeleri, mütevazı bir kuruluşun ardından, çok kısa bir süre içinde siyasi, ekonomik ve askeri anlamda büyük bir gelişim katederek Haçlı Seferleri tarihinde müstesna bir konuma ulaşmışlardır. Özellikle manastır yaşantısının kendilerine sağladığı disiplin anlayışını askeri karakterlerine yansıtan ve bu anlamda Haçlı ordularının elit gücünü oluşturan Tapınakçılar (Çeken, 2020), Antakya Haçlı Prinkepsliği için de önemli bir savunma gücü oluşturmuşlardır.

Tapınak Şövalyeleri ve Antakya Haçlı Prinkepsliği

Tapınak Şövalyeleri'nin Antakya Prinkepsliği'ne ne zaman geldikleri ve buradaki ilk faaliyetlerinin ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bunun en önemli nedeni, örgütün merkez arşivinin yok olması olarak gösterilmiştir. Yine de döneme ait bazı kronik ve belgeler, Tapınakçıların buraya ne zaman geldikleri ve nasıl roller üstlendikleri konusunda bir takım bilgiler sunmaktadır. Elde edilen bu bilgilerden, örgütün/tarikatın Papalık tarafından resmi olarak tanındıktan kısa bir süre sonra, Suriye'nin kuzey bölgelerinde faaliyet göstermeye başladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Willermus Tyrensis (ö. 1184) ve Mihayel Mor Rabo'nun (Süryânî Patrik Mihail ö. 1199) bu konuda verdiği malumat dikkat çekicidir. Ünlü Haçlı tarihçisi Jonathan Riley-Smith, Willermus Tyrensis ve Mihayel Mor Rabo'ya dayandırdığı anlatımında, Tapınakçıların 1130'lu yıllardan itibaren Antakya'ya yerleşip burada bazı mülklere sahip olduklarını ve prinkepsliğin yönetiminde sorumluluk aldıklarını ileri sürmektedir. (Riley-Smith, 1978, s. 95; ayrıca krş. Burgtorf, 2006, s. 223).

Willermus ve Rabo'nun Tapınakçıların prinkepslikte boy göstermeye başladıkları tarih ve buradaki durumları hakkında verdiği malumatın örgüt adına düzenlenmiş bazı belgelerin bu konudaki anlatılarıyla benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda en erken tarihli belge,

1134 tarihinde Toulouslu Alfonso'nun yayınladığı *charter*'dir. Alfonso, yayınladığı bu *charter* ile, kendi kontluğunda bulunan Tapınakçılara, Antakya Prinkepsliği'nde bulunan Tapınakçılarla benzer ayrıcalıkları tanıyacağını beyan etmiştir. Her ne kadar detay verilmemişse de, Tapınakçıların 1134 gibi erken bir tarihte Antakya Prinkepsliği'nde belli haklara sahip olduklarını göstermesi açısından bu belge önemlidir. (Andrew D. Buck, 2020, s. 523). Bu konuya dair dikkat çeken bir diğer belge ise örgütün/tarikatın papalık nezdinde resmi olarak tanınmasında çok ciddi katkıları olan Clairvauxlu Bernard'ın, Antakya Patriği Domfrontlu Ralph'a (Raoul de Domfront) gönderdiği ve Tapınakçıların Antakya Prinkepsliği'nde desteklenmesi için beklentisini dile getirdiği 1135-40 tarihli mektuptur. Son belge ise, Prens Raymond'un, Drogo ve Gusibert adlı Tapınak biraderlerinin huzurunda, örgütün Antakya Prinkepsliği'ndeki varlık ve faaliyetlerinin meşruluğuna dair yayınladığı 1140 tarihli *charter*'dir. (Burgtorf, 2006, s. 223). Bu belgelerin özelliği ise, Willermus Tyrensis ile Mihayel Mor Rabo'nun Tapınakçıların bölgedeki varlığına dair verdikleri malumatı desteklemeleridir. Döneme ait bu kronik ve belgelerin verdiği tarih ve bilgiler, Tapınak Şövalyeleri'nin 1130 gibi erken tarihlerden itibaren Antakya Haçlı Prinkepsliği'nde boy göstermeye başladıklarına işaret etmektedir.

Tapınak Şövalyeleri'nin hangi tarihlerden itibaren Antakya Prinkepsliği'nde boy göstermeye başladıkları sorusunun yanı sıra, örgütün buradaki misyon ve faaliyetlerinin neler olduğu da kanaatimizce cevap aranması gereken diğer önemli bir sorudur. Papalık tarafından Troyes Konsili'nde resmi bir örgüt/tarikat olarak tanındıktan (1129) çok kısa bir süre sonra Antakya Prinkepsliği'nde boy göstermeye başladıkları anlaşılan Tapınak Şövalyeleri'nin, zaman içerisinde buradaki varlıklarını kurumsal bir zemine taşımaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durum ise, örgüte ait tüzük metinlerinde yer alan ve örgüt hiyerarşisinde mühim bir mevki işgal eden "Antakya Bölge Komutanlığı" adlı idari birimin varlığından anlaşılmaktadır. 1187 yılından önce yazıldığı düşünülen ve "Hiyerarşik Kurallar" bölümünü oluşturan tüzük metni, Tapınak Şövalyeleri tarafından kurulan "Antakya Bölge/Şehir Komutanlığı" hakkında önemli bilgiler vermektedir. Komutanı örgütün Büyük Üstadı tarafından doğrudan atanan ve bulunduğu bölgenin tamamından örgüt adına sorumlu olan Antakya Bölge Komutanlığı (*The Rule of the Templars*, Madde 125-129, s. 13, 50-51; Burgtorf, 2006, s. 225; Barber, 2006, s. 295; Çeken, 2020, s. 325), Tapınak Şövalyeleri'nin Antakya Prinkepsliği'nde kurumsallaşmasının ilk adımı olması açısından büyük önem taşımaktadır.

Tapınak Şövalyeleri'nin "Antakya Bölge/Şehir Komutanlığı"nu kurmasının, bölge içinde örgüte siyasi, ekonomik ve askeri anlamda rahat bir hareket alanı sağladığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Örgütün, burada bulunduğu zaman zarfında bölgenin ticari potansiyelinden en iyi şekilde istifade ettiği ve bölgede gerçekleşen ticari faaliyetlerde aktif bir şekilde yer aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim tüzük metinlerinde yer alan bir madde, doğrudan ya da dolaylı olarak, Tapınakçı biraderlerin bölgede yürütülen ticari faaliyetlerin içinde olduğunu düşündürmektedir. Buna göre Paris adındaki Tapınak biraderi ve maiyetindeki diğer iki Tapınakçı birader, Antakya'da bazı Hristiyan tüccarları öldürmüş ve buna karşılık örgütün merkezi yönetimi tarafından ağır bir şekilde cezalandırılmışlardı. Her ne kadar mahiyeti hakkında detay verilmemiş olsa da, tüzük metninde yer alan bu hadisenin, ticari münasebet esnasında vâki olduğu ihtimalini gözardı etmemek gerekir. Zira örgütün bölgede balık yetiştiriciliği, bankacılık ve bağışlar üzerinden çeşitli ticari faaliyetler yürüttüğü düşünüldüğünde, (*The Rule of the Templars*, Madde 554, s. 144; Andrew D. Buck, 2020, s. 530; Burgtorf, 2006, s. 224, 225, 228), Tapınakçıların Antakya'da kurumsallaşma noktasında önemli adımlar attıklarını söylemek pekâlâ mümkün görünmektedir.

Tapınak Şövalyeleri'nin Antakya'daki varlığı, gerek Prinkepsliğin ve gerekse Bilâdüşşam bölgesinde faaliyet yürüten diğer Haçlı unsurlarının varlığı açısından son derece önemli olmuştur. Bu durum, örgütün bölgede bulunduğu zaman zarfında gösterdiği bir takım faaliyetlerden de anlaşılmaktadır. Bu anlamda dikkat çeken önemli bir faaliyet, gerek prinkepsliğin ve gerekse bölgedeki diğer Haçlı unsurlarının zaman zaman finanse edilmesidir. Tapınakçılar, Haçlı Krallığı'ndan gönderilen bütçeyi, Antakya Prinkepsliği ve bu bölgeye yakın Haçlı unsurlarına aktararak ekonomik anlamda ihtiyaçlarının giderilmesinde aracılık etmişlerdir. Finans kaynaklı bu işlemlerin zaman zaman Antakya Prinkepsliği'nde bulunan Tapınakçılar tarafından da gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Örgüt Antakya Prinkepsliği'nde oluşturduğu bütçeyi, ihtiyaç durumlarında diğer bölgelerde bulunan Haçlı birliklerine aktarırdı. Bu duruma örnek teşkil eden bir hadise, 1148 yılında gerçekleşmiştir. Tapınak Şövalyeleri'nin sonradan Büyük Üstadı olacak olan Barresli Everard, örgütün Antakya Bölge Komutanlığı'nda görevli iken ordusuyla Avrupa'dan gelen Fransa Kralı VII. Louis'i ziyaret etmiştir. Akka'da gerçekleşen bu ziyaretin dikkat çeken yönü ise, VII. Louis ve beraberindeki Haçlı ordusunun ihtiyaç duyduğu finansal desteğin sağlanması için gerçekleştirilmiş olmasıydı. Everard'ın şahsında Tapınakçılar, Antakya'da oluşturulan bütçeyi, Kral Louis ve beraberindeki orduya aktararak (Burgtorf, 2006, s. 227), bir anlamda Haçlı ordularının Müslümanlara karşı yürütülecekleri mücadele için ihtiyaç duydukları finansal desteği sağlama konusunda ne denli önemli bir rol oynadıklarını göstermişlerdir.

Antakya Prinkepsliği'nde bulunan Tapınak Şövalyeleri'nin görevi, sadece prinkepsliğin ve diğer Haçlı ordularının ihtiyaç duyduğu bütçeyi kendilerine aktarmakla sınırlı değildi şüphesiz. Örgüt, gerek Antakya Prinkepsliği'nin ve gerekse civar bölgelerdeki Haçlı ordularının askeri açıdan desteklenmesiⁱⁱ noktasında oldukça önemli görevler üstlenmiştir. Tapınak askerleri, Antakya'da buldukları zaman zarfında, prinkepsliğin adeta özel silahlı gücünü oluşturmuşlardır. Zaman zaman da, Suriye'de bulunan Haçlı ordularına buradan destek kuvvetler olarak katılarak Kutsal Toprakların savunulmasındaki mücadelelerde görev almışlardır. (Burgtorf, 2006, s. 229). Tapınak Şövalyeleri bu vazifeleri icra ederken, bölgede bulunan askeri kalelerden önemli ölçüde istifade etmişlerdir. Buradaki bazı önemli kalelere hükmettikleri bilinen Tapınakçılar (Boas, 2006), Antakya Bölge Komutanlığı görevi kapsamında, buraları her an savaşa hazır tutmak gibi bir vazife üstlenmişlerdir. (Barber, 2006, s. 295; Çeken, 2020, s. 325). Örgütün prinkepslikte sahip olduğu bu kaleler içinde stratejik konumu itibarıyla en fazla önem arz eden, bölgede yaşanan hâkimiyet mücadelelerinin hedef noktasında olan ve uğruna çokça mücadele verilen kalesi ise, Bağrâs (Gaston) Kalesi olmuştur.

Bağrâs Kalesi'nin Antakya Haçlı Prinkepsliği ve özellikle Tapınak Şövalyeleri dönemine girmeden önce, tarihçesine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Haçlı Dönemine Kadar Bağrâs Kalesi

Antakya'nın kuzey bölgesinde yer alan ve Amanos sıradağlarını kesen Belen Geçidi'nin doğu girişinin hemen güneyinde, 640 metrelik bir yükseklik üzerine kurulan Bağrâs Kalesi Antik Çağ'da "Suriye Kapısı", "Amanos Kapısı"; Ortaçağ'da ise "Pagrae"; Arap kaynaklarında "Bağrâs" veya "Bâb-ı İskenderun", "Mazik Bağrâs" gibi isimlerle anılmıştır. Ancak daha sonra burasının bir yerleşim bölgesi haline gelmesiyle birlikte, Amik Ovası'na doğru uzanan kısma Bağrâs ismi verilmiştir. (Boas, 2006, s. 139; Müderrisoğlu, 1994, s. 237). V. yüzyılda *stathmos* yani "istasyon" anlamına gelen ve *Pagrai* şeklinde telaffuz edilen bölge, yaklaşık iki bin yıl boyunca

hiç değişmeden Bağrâs (*Baghras*) olarak bilinmiştir. Türklerle birlikte *Bakras* ismini almıştır. Haçlılar bölgeye hâkim olduktan sonra ise, bu bölgeyi *Guaston, Gaston, Gastrin, Gastin, Gastim, Gastun* gibi isimlerle anmışlardır. (Lawrence, 1978, ss. 38-41).

Anadolu ile Suriye-Filistin coğrafyası arasında geçiş güzergâhında bir noktada bulunan Bağrâs'ın, askeri bir mekân olarak ilk defa Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân döneminde kullanıldığı düşünülmektedir. Belâzürî'nin anlatımına göre Emevî halifeleri, Arapların Bizans topraklarına yaz-kış mevsimlerinde düzenledikleri akınlarda, kaleyi stratejik konumundan faydalanmak üzere tahkim etmiş ve burada bir garnizon kurarak içerisine askeri birlikler yerleştirmişlerdir. Abbâsî Halifesi Hârûn Reşid zamanında İskenderun Limanının kontrol altına alınması ve burada Bağrâs'ın da dâhil olduğu bir güvenlik hattının oluşturulması, kalenin Abbâsîler döneminde de askeri öneminin sürdüğünü göstermiştir. (al-Baladhuri, 1916, s. 228, 258; Lawrence, 1978, s. 39; Halaçoğlu, 1991, s. 450).

Bağrâs'ın yaklaşık üç asır süren İslâm hâkimiyeti dönemi, Bizans'ın Antakya'yı Araplardan geri almasıyla birlikte son bulmuştur. Antakyalı Yahya'nın (ö. 1066) eserinden anlaşıldığı kadarıyla, İmparator Nikephoros Phokas (912-969), Trablus ve Suriye'ye düzenlediği seferin ardından gözünü Antakya'ya dikmiş ve bölgeyi almak üzere gerçekleştirdiği sefer esnasında Bağrâs Kalesi'ni yeniden inşa etmiştir. Phokas ardından kaleye 1000 kişiden oluşan askeri bir birlik yerleştirerek komutasını Mikhael Bourtzes'e vermiştir. Kale, Phokas'ın başkente dönüşü sonrasında tahkim edilerek Antakya'yı kuşatmaya yönelik gerçekleştirilecek sefer için hazır hale getirilmiştir. Nitekim Bizans ordusu Antakya'yı kuşattığında, Bağrâs Kalesi'nde Bourtzes komutasında konuşlandırılan 1000 kişilik Bizans birliği şehri kuşatan ana orduya buradan katılarak şehrin ele geçirilmesinde önemli ölçüde rol oynamıştır. (*Histoire de Yahya-Ibn Sa'id D'Antioche Continueur de Sa'id Ibn Bitriq*, 1924, s. 816, 822; Altan, 2018, s. 3; Bahadır, s. 257-258).ⁱⁱⁱ Bir asırlık Bizans hâkimiyetinin ardından, 1079 yılında Kilikya Ermenileri tarafından ele geçirilen Bağrâs Kalesi, Antakya'yı almak isteyen Selçuklu Türkleri'nin hedefinde olmuştur. Antakya'yı alabilmek için önce Bağrâs'ın alınması gerektiği bilinciyle hareket eden Selçuklular, burayı ele geçirdikten sonra Antakya'ya yönelmiş ve 12 Aralık 1084'te şehri teslim almışlardır. (Lawrence, 1978, s. 41; Efe, 2016, s. 94, 95; Altan, 2018, s. 12).

Türklerin kale üzerinde yaklaşık on beş yıl süren hâkimiyet dönemi, Haçlıların Antakya'yı ele geçirmesiyle birlikte son bulmuş ve kale, ilk defa Latin hâkimiyetine girmiştir. Bu süreç ise Birinci Haçlı Seferi'nin liderlerinden Tancred'in Antakya'yı kuşatmaya yönelik gerçekleştirdiği seferle birlikte başlamıştır. Tancred, Haçlıların hedefindeki Antakya'yı alabilmek için Türkler tarafından iyi tahkim edilmiş ve şehrin savunulması noktasında büyük önem teşkil eden Bağrâs Kalesi'nin alınmasını zaruri görmüştür. (Lawrence, 1978, s. 41; Efe, 2016, s. 22-23; Efe, 2016, s. 95-96). Zira kalenin ele geçirilmesi, hem kuşatma esnasında Türklere yardım ulaşmasını engelleyecekti hem de buralara yerleştirilecek Haçlı askerleri, ihtiyaç halinde Antakya'yı kuşatacak Haçlı ordularına destek gönderilebilecekti. Nitekim Haçlı tarihçisi Radulphus Cadomensis'in *Gesta Tancredi* adlı eserinde, Tancred'in Bağrâs ile İskenderun arasındaki güzergâhta keşif gezisine çıktığı esnada bölgede Türklere ait bazı kaleleri ele geçirdiğine dair ifadeler mevcuttur. (Cadomensis, 1866, s. 639; ayrıca bkz. B. Bachrach-D. Bachrach, 2005, s. 70; Lawrence, 1978, s. 41). Radulphus'un bu yönde verdiği bilgileri, bazı Doğu kaynakları da teyit etmektedir. Özellikle Mihayel Mor Rabo, İbnü'l Kalânîsî ve Azîmî'nin, Frank ordularının Antakya'ya saldırmadan bir süre önce (Eylül 1097), Bağrâs'a konuşlandıklarına ve şehre gerçekleştirecekleri saldırı için de burayı bir üs olarak kullandıklarına dair verdiği malumat bu anlamda dikkat çekicidir. (The Syriac Chronicle of

Michael Rabo, 2014, s. 619^{iv}; İbn Kalânîsî, 2015, s. 2; Azîmî Tarihi, 2006, s. 37; Lawrence, 1978, s. 41). Bu malumat, Antakya'nın ele geçirilmesi veya savunulması hususunda Bağrâs Kalesi'nin sahip olduğu stratejik önemi sarıh bir şekilde ortaya koymaktadır.

Haçlıların kontrolüne geçen Bağrâs Kalesi'nin ilk elli yıllık dönemi hakkında kayda değer bir bilgi söz konusu değildir. Bu dönemle alakalı olarak yalnızca, Türklerin ve Bizans'ın kaleyi almak için düzenlediği bazı saldırılardan bahsedilmektedir. Buna göre Türkler, 1115 yılında aralarında Bağrâs'ın da olduğu bazı yerlere yeniden hâkim olmak için Haçlılara bir saldırı gerçekleştirmiş fakat Haçlılar ve Ermeniler tarafından püskürtülmüştür. Ardından, Antakya Prinkepsliği'ne yönelik Bizans'ın saldırıları başlamıştır. Bu saldırılar sonucu Bizans, her ne kadar Antakya'yı alamasa da, bu bölgede bulunan bazı kaleleri ele geçirmeyi başarmıştır. Bunlardan birisi de muhtemelen Bağrâs Kalesi olmuştur. (Lawrence, 1978, s. 42; Vandekerckhove, 2020, s. 10). Zira Willermus Tyrensis'in 1142 yılında Bizans'ın Antakya Haçlı Prinkepsliği'ne gerçekleştirdiği sefer öncesi orduların Bağrâs önünde kamp kurduklarına dair malumat vermesi de, Bağrâs'ın Haçlı hâkimiyetinin ardından yeniden Bizans hâkimiyetine girmiş olabileceğini ortaya koymak açısından önemlidir. (William of Tyre, 1943, s. 124).

Tapınak Şövalyeleri'nin Bağrâs Hâkimiyeti

Tapınak Şövalyeleri'nin Anadolu'daki ilk kalesi olan Bağrâs'a ne zaman, ne şekilde hâkim oldukları meselesi tartışmalıdır. Bazı kaynaklar 1153 tarihine işaret etmektedir. (Vandekerckhove, 2020, s. 96; Burgtorf, 2006, 233; Boas, 2006, s. 139; Kennedy, 1994, s. 142). Ancak Tapınak Şövalyeleri'nin 1130'lu yılların başından itibaren bu bölgede boy gösterdikleri ve burada oluşturulan güvenlik hattında önemli roller üstlendiklerine dair ayrıntılar, (Forey, 1992, s. 61; Upton-Ward, 2016, s. 181) örgütün/tarikatın bu tarihten önce kaleye yerleşmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Özellikle şehrin kuzey bölgesine doğru uzanan bu güvenlik hattı, burada yer alan ve stratejik açıdan önem arz eden bazı kaleler tarafından sağlanmaktaydı. Bu kaleler içinde ise stratejik konum açısından en önemlisi Bağrâs Kalesi'ydi. (Molin, 2001, s. 182; Wilson, 2016, s. 82). Kale muhtemelen bu tarihlerde Tapınak Şövalyeleri'nin kontrolündeydi ve Antakya Prinkepsliği'nin korunması için oluşturulan güvenlik hattı içinde de önemli bir konum teşkil etmekteydi. Nitekim Upton-Ward'ın: "*Ermeni Kralı Toros, yüzyılın ortasında kaleyi geçici olarak ele geçirdi ancak onu Tapınakçılara geri vermek zorunda kaldı.*" cümlesinde yer alan "*onu Tapınakçılara geri vermek zorunda kaldı*" ibaresi (Upton-Ward, 2016, s. 181), kalenin 1153 yılından önce yani 1130'lu yıllarda Tapınakçıların kontrolünde olabileceğini gösteren önemli bir ayrıntıdır. Ayrıca Willermus Tyrensis'in eserinde, Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un 25 Eylül 1142 yılında bu bölgeden geçişi anlatılırken kaleden bahsedilmesi ve onun Tapınakçılara ait olduğu bilgisinin verilmesi, (William of Tyre, 1943, s. 124 24 no'lu dipnot) 1153 yılından ziyade, Tapınakçıların Bağrâs Kalesi'ne daha erken bir tarih olan 1130'lu yıllarda yerleşmiş olabileceği kanısını güçlendirmektedir. Jonathan Riley-Smith, yukarıda bahsettiğimiz kaynaklara görece, bu konuda net yargı ve tarih vermektedir. Riley-Smith'e göre, II. Bohemond'un 1130 yılındaki ölümünün ardından Antakya prinkepslik tahtını devralmaya gelen Poitiersli Raymond (Raymond de Poitiers 1136-1149), bölgedeki kontrolü ele geçirdikten sonra prinkepsliğin kuzey hattının güvenliğini sağlamaları için 1137 yılında kaleyi Tapınakçılar'a vermiştir. (Riley-Smith, 1978, s. 94). Kaynakların sunduğu bu bilgiler ışığında, Bağrâs Kalesi'nin 1130'lu yıllarda Tapınakçıların hakimiyetine girdiğini ve örgütün o tarihlerden itibaren Antakya Prinkepsliği'nin güvenliğinin sağlanmasında sorumluluk aldığını söylemek mümkündür.

Bazı kaynaklarda öne sürülen 1153 tarihi ise, kuvvetle muhtemel, kalenin aynı yıl Bizans tarafından ele geçirildikten sonra,^v örgütün eline yeniden geçtiği tarihi işaret etmektedir.

Bağrâs Kalesi, XII. yüzyılda bölge üzerinde yaşanan hâkimiyet mücadeleleri kapsamında sürekli el değiştiren bir konumda oldu. Özellikle Bizans ve Antakya Prinkepsliği arasında bölgenin hâkimiyeti için yaşanan mücadeleler, zaman içinde başka güçlerin de dahilyle daha geniş bir alana yayıldı. Bu mücadelelerden istifade etmek isteyen güney bölgesinin önemli güçlerinden Kilikya Ermenileri, Bizans ve Haçlılar arasındaki savaşları fırsat bilerek, aralarında Bağrâs Kalesi'nin de bulunduğu bazı önemli yerleri ele geçirmeyi başarmışlardı. Kalenin Ermeniler tarafından ele geçirilmesi, Haçlılar ve özellikle Tapınak Şövalyeleri nezdinde ciddi bir rahatsızlık yarattı. Kaleyi Ermenilerden geri isteyen Tapınakçılar, olumsuz cevap alınca, Antakya Prinkepsliği ile II. Toros liderliğindeki Kilikya Ermenileri arasında 1156 yılının Ekim ayında İskenderun yakınlarında bir savaş vuku buldu. Savaş Haçlıların ve dolayısıyla Tapınak Şövalyeleri'nin zaferiyle sonuçlandı. Kaleyi teslim etme konusunda ayak direten Ermen Kralı II. Toros kaçarak canını kurtardı. Nihayetinde Ermeniler, kaleyi Tapınak Şövalyeleri'ne geri vermek ve kalenin onlara ait olduğunu tanımak zorunda kaldı. (Michel Le Syrien, 1905, s. 314; ayrıca krş. Lawrence, 1978, s. 42; Runciman, 2008, s. 290).

1169/70 yılına gelindiğinde Ermeni tahtında hak iddia eden II. Toros'un kardeşi Mleh, Nûreddin Mahmud'un kontrolü altında Kilikya Ermeni topraklarının yarısına hâkim olduktan sonra, Tapınak Şövalyeleri'nin kontrolü altındaki Bağrâs'ı ele geçirip onları buradan kovdu ve kaleyi Antakya Prinkepsliği'ne karşı bir tehdit olarak kullandı. Kale, bu tarihten 1175 yılına kadar onun hâkimiyetinde kaldı. 1175 yılında Bağrâs Kalesi'ne yeniden hâkim olan Tapınak Şövalyeleri, on üç sene boyunca kaleyi kontrol altında tutmayı başardı. Tapınakçılar bu zaman zarfında burayı güçlü bir karargâh olarak kullandı. Ancak Tapınakçıların kale üzerindeki bu hâkimiyeti, 1188 yılında İslam ordularının gelişiyle birlikte son bulacaktır. (Ersan, 2019, s. 144; Armenia, 2010, s. 65; Burgtorf, 2006, s. 234; Lawrence, 1978, s. 43; Runciman, 2008, s. 325).

1187 yılındaki Hittin savaşıyla birlikte Kudüs'te İslam hâkimiyetini yeniden tesis eden Selâhaddîn Eyyûbî, Haçlıların elinde olan kuzeydeki yerleri ele geçirmek için çeşitli seferler gerçekleştirdi. Bu yerlerden birisi de, Antakya Haçlı Prinkepsliği oldu. Selâhaddîn Eyyûbî, Haçlıların hâkimiyeti altında bulunan Antakya'yı ele geçirmek için 1188 yılında buraya bir sefer düzenledi. (The Syriac Chronicle of Michael Rabo, 2014, s. 732; Vandekerckhove, 2020, s. 45; Maalouf, 2011, s. 190). Ancak Selâhaddîn, Antakya'ya saldırmadan önce, şehrin kuzeyinde yer alan ve prinkepsliğin savunulmasında önemli rol oynayan bazı müstahkem kaleleri ele geçirme zaruriyetinin farkındaydı. Zira bu kaleler olası bir saldırı anında Haçlı Prinkepsliği'ne yardım ulaştıracak bir konumdaydı ve o dönemde Haçlıların en önemli askerî birliklerinden Tapınak Şövalyeleri tarafından muhafaza edilmekteydi. Bu kaleler ele geçirilmeden Antakya'ya saldırıldığı takdirde, şehre yakın bir mesafede yer alan kaleden, Haçlılar askerî ve lojistik anlamda destek alabileceklerdi. Bu durum İslam ordularının işini güçleştirirken, Haçlı ordularının da savunma konusundaki direncini arttıracaktı. Bu durumun farkında olduğu anlaşılan Selâhaddîn Eyyûbî, Antakya'ya saldırmadan önce şehrin hemen kuzeyindeki Bağrâs ve Darb-ı Sak kalelerine saldırmaya karar verdi. Kaynaklar, Selâhaddîn Eyyûbî'nin Bağrâs Kalesi'ni nasıl kuşattığını ve kaleyi ele geçirme süreciyle alakalı önemli detaylar sunmaktadır. Selâhaddîn Eyyûbî'nin yakın adamlarından İmâdüddin el-İsfahânî, Bağrâs'ın stratejik ve coğrafi konumunu tasvir ederek, kalenin "*neredeyse bulutlara değecek bir seviyeye uzandığını ve sisler arasında görülmeyecek kadar yüksek ve stratejik bir konumda olduğunu*" dile getirmiş, buraya

ulaşmanın zorluklarından bahsetmiştir. İsfahânî, İslam ordularının mancınık atışlarıyla kalenin surlarını aşmaya çalıştıklarını, bunu başaramadıklarını ancak kaleyi ele geçirmekten ziyade Tapınakçılar tarafından kendilerine teslim edildiğini ifade etmiştir. (el-İsfahânî, H. 597, ss. 139-140; Barber, 2021, s. 451-452; Barber, 2006, s. 138).^{vi} Dönemin bir diğer önemli tarihçisi İbn Şeddâd da kalenin İslam orduları tarafından alınmasına dair ayrıntılar sunmuştur. Kalenin fizikî ve askerî tahkimatını öven Şeddâd, içindeki askerlerin teslim olması sayesinde 26 Eylül 1188 tarihinde burasının ele geçirilebildiğini belirtmiştir. (İbn Şeddâd, 2021, s. 125 vd; İng. Baha'al-Din Ibn Shaddad, 2004, ss. 87-88). Son olarak İbnü'l Esîr, "müstahkem ve ele geçirilmesi zor" şeklinde betimlediği kaleyi, bulunduğu konumdan dolayı ele geçirmenin zorluğundan bahsetmiştir. İbnü'l-Esîr, mancınık atışlarının kale surlarına ulaşmadığını ve burayı fethetme noktasında umutların tükendiği bir anda kalenin içindeki tüm silah ve erzağıyla birlikte İslam ordularına teslim edildiğini dile getirmiştir. (İbnü'l Esîr, 1987, s. 23 vd.). İslam ordularına karşı koyamayacağını anlayan Tapınakçılar, Antakya Prinkepsi Bohemond'dan yardım talep etmiş fakat bekledikleri yardım gelmeyece, beş bin dinar ödemek karşılığında tüm mallarını bırakarak kaleyi serbest bir şekilde terk etmişlerdi. (Smith, 1978, s. 95).

Selâhaddîn Eyyûbî şüphesiz, Bağrâs Kalesi'nin siyasî ve stratejik önemini farkındaydı ve kaleyi ele geçirmesi gerektiğini biliyordu. Nitekim Helen Nicholson, İsfahânî'nin edebi anlatım tarzına dayandırdığı aktarımında, Selâhaddîn Eyyûbî'nin Bağrâs Kalesi'ni ne kadar istediğini şu sözlerle dile getirmiştir:

"... Sultan Selahaddin, Kudüs şehrini kuşatmaya, Allah'tan şehrin nikâhını kendisine vermesini isteyen bir âşık gibi gitmişti; Tapınak Şövalyeleri'nin kalesi olan Bağrâs'ı kuşatmaya ise, kendisine teslim olmasını istediği bir kadına yalvaran bir âşık gibi gitmişti." (Nicholson, 1997, s. 340).

İslam tarihçilerinin anlatımları, o dönemde Bağrâs Kalesi'nin hem fizikî hem de askerî açıdan iyi tahkim edildiğini göstermiştir. Bulduğu konum ise, kaleyi ele geçirmenin neredeyse imkânsız olduğunu göstermekle birlikte, Anakya Prinkepsliği'nin düşman saldırılarına karşı müdafa edilmesi açısından ne kadar stratejik bir anlam ifade ettiğini ortaya koymuştur. Zira İslam orduları kaleyi ele geçirmek için büyük uğraşlar vermelerine rağmen, neredeyse oraya ulaşmayı dahi başaramışlardı. Ancak buna rağmen Tapınakçılar, İslam ordusunun kalabalık olmasından çekinmiş olmalı ki, direnmek yerine kaleyi teslim etmeyi tercih etmişlerdi. Bu nedenle kale yeniden Tapınakçıların kontrolünden çıkmış ve uzun sayılabilecek bir aradan sonra tekrar Müslümanların hâkimiyetine geçmiştir.

1188 yılının sonlarına doğru kaleyi ele geçiren Eyyûbiler'in bu süre zarfında buradaki faaliyetleri hakkında net bir bilgi söz konusu değildir. Nitekim Eyyubiler'in hâkimiyeti burada çok uzun sürmemiştir. Çünkü Selâhaddîn Eyyûbî, Üçüncü Haçlı Seferi kapsamında kalabalık bir ordununun geldiğini öğrenince, Azez Emiri Alameddin bin Candar'ın kaleyi terk etmesini emretmiştir. (Riley-Smith, 1978, s. 98). Selâhaddîn, kaleyi terk ettikten bir süre sonra, burayı tamamen boşaltmaları ve yıkmaları için asker göndermiştir. Ancak bu askerler, kalenin bir kısmını yıkarken Ermeni ordularının buraya doğru hareket ettiğini öğrenip kaleyi terk ettiler. Eyyûbî askerlerinin kaleyi terk etmelerinin ardından, Antakya Prinkepsliği'nden bir grup asker tekrar buraya gelerek içinde Eyyûbî ordularından kalan bazı ganimetlere konsa da, kısa sürede kaleye ulaşan Ermeniler, Bağrâs'a hâkim olmayı başardılar. (İbnü'l Esîr, 1987, s. 22; Lawrence, 1978, ss. 43-44; Vandekerckhove, 2020, s. 96; Ersan, 2019, s. 152 vd.; Ersan, 1998, ss. 88-89). Bu olayla birlikte, Bağrâs Kalesi üzerinde kısa süren İslam hâkimiyeti yeniden son bulmuştur.

Bağrâs'ın Eyyûbi orduları tarafından terk edilmesinin ardından bölgedeki karışıklıktan istifade eden Kilikya Ermenileri, Kral II. Leon önderliğinde, 1191 yılında kaleye yeniden hâkim olmuşlardır. Bu, Ermeniler açısından büyük bir kazanım olurken, Haçlı Prinkepsliği açısından büyük bir kayıp olmuştur. (Andrew D. Buck, s. 519). Çünkü kale, Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Prinkepsliği arasındaki en yakın bağlantı noktasında yer almaktaydı ve zaman zaman düşmanlığa dayalı bir ilişki biçimine sahip olan bu iki güç arasında psikolojik üstünlük açısından belirleyici olacaktı. Antakya Prinkepsliği üzerinde emelleri olan ve burayı ele geçirmek isteyen Ermeni Krallığı için büyük bir avantaj sağlayacaktı. Bunun yanı sıra, Ermeni Krallığı'nın Halep ve Kuzey Suriye'ye daha rahat açılması noktasında önemli bir işlev görecekti. Çünkü kale, Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin savunulmasında hayati bir öneme sahipti. (Armenia, 2010, ss. 67-68; Andrew D. Buck, 521-2; Wilson, 2016, s. 82). Bağrâs'ın bu stratejik öneminin farkında olan Ermeni Kralı II. Leon, kaleyi ele geçirdikten sonra ilk iş olarak burayı yeniden inşa edip tahkim ettirmiştir. (Smith, 1978, s. 99; Lawrence, 1978, s. 45).^{vii} Leon kaleyi güçlendirdikten sonra, yakın adamlarından *seneşal* Adam'ı buraya yerleştirip kaleyi kendi adına yönetmesini, hatta zaman zaman komşu beldelere akınlar düzenlemesini istemiştir. (Molin, 1995, s. 114; Vandekerckhove, 2020, s. 45; Molin, 2001, s. 68; Kennedy, 1994, s. 142, 144, Lawrence, 1978, s. 44, Upton-Ward, 2016, s. 182; İbnü'l Esîr, 1987, s. 24).

Bağrâs Kalesi'nin Ermenilerin hâkimiyetine geçmesi, Antakya Prinkepsliği ile Ermeniler arasında diplomatik krize yol açmasının yanı sıra, Tapınak Şövalyeleri'nde çok ciddi bir rahatsızlık yarattı. (Wilson, 2016, s. 84). Çünkü kale Tapınakçılar için bölgedeki hâkimiyetlerini pekiştiren askerî bir üs olmasının yanı sıra, onlara gelir kaynağı sağlayan verimli topraklara da hükmediyordu. Ayrıca Antakya'yı İskenderun ve buradan da diğer liman bölgelerine bağlayan en kolay ve kestirme yol üzerindeydi. Kısacası kale, hem askerî hem ekonomik hem de siyasî açıdan büyük bir ehemmiyete sahipti. Bu bilinçle Tapınakçılar, II. Leon'dan kaleyi kendilerine teslim etmesini istediler. Ancak kalenin öneminin farkında olan II. Leon'un kesinlikle öyle bir niyeti yoktu ve bunu yapmamak için de diplomasinin tüm şartlarını zorluyordu. Bu bağlamda II. Leon, konuyu dönemin Papası III. Innocentius'a intikal ettirip kendisinden bu konuda hakemlik yapmasını istedi. Ancak Papa, kalenin Tapınakçılara devredilmesini istedi. II. Leon Papayı bu konuda ikna etmeye çalışsa da, istediği cevabı alamadı ve Papa kalenin Tapınakçılara iade edilmesi isteğini yenileyip aksi takdirde kendisini aforoz edeceğini belirtti. Papadan umduğu desteği bulamayan Leon, Antakya Prinkepsliği ve Tapınakçılara ait bazı kaleler üzerine bir sefer düzenledi. Bu sefer haberi kısa sürede Papa III. Innocentius'a ulaştı. Derhal harekete geçen Papa, 1211'in yazında Sûr, Sidon, Trablus, Tortosa, Limassol, Mağusa gibi bölgelerin üst düzey din adamlarına mektuplar göndererek Ermeni Kralı Leon'u aforoz ettiğini duyurmalarını istedi. Papa ayrıca, Ermeni Kralının saldırılarına karşı Tapınakçılara yardım etmesi için, Kudüs Kralı Jean de Brienne ile Antakya ve Trablus liderlerini teşvik etti. (Riley-Smith, 1978, s. 106-7; Wilson, 2016, s. 84, 88-89; Armenia, 2010, s. 77; Molin, 2001, ss. 184-185; Molin, 1995, s. 232). Papanın desteğini arkasına alan ve yaklaşık elli şövalyeden oluşan Tapınakçılar, Antakya Prinkepsliği'ne bağlı Frank ordusuyla birlikte, Ermeni topraklarına bir saldırı gerçekleştirerek kalenin kendilerine teslim edilmesi noktasında Kral II. Leon'u zorladı. Bu saldırıya daha fazla karşı koyamayan Leon, 1213/6 yılında kaleyi Tapınak Şövalyeleri'ne teslim etti. (Lawrence, 1978, ss. 44-46; Molin, 2001, ss. 184-186; Molin, 1995, s. 279; Upton-Ward, 2016, s. 182; Vandekerckhove, 2020, s. 126). Ancak kale, 1236/7 yılında bir Tapınakçı birliğinin Amik Ovası'na yerleşen bir Türkmen birliğine saldırıp hayvanlarını ele geçirmesiyle birlikte yeni bir kuşatmaya maruz kaldı. Tapınakçıların bu saldırısı, Halep ordusunun Bağrâs Kalesi'ni kuşatmasıyla karşılık buldu. Bu kuşatma, Antakya Prinkepsi V.

Bohemond'un araya girmesi ve iki taraf arasında müzakere süreci başlatmasıyla son buldu. Müzakereler sonucunda Eyyûbî orduları kuşatmayı kaldırdı ve Tapınakçılar kaybetmek üzere oldukları Bağrâs Kalesi'ni 1268 yılına kadar ellerinde tutmayı başardılar. (Wilson, 2016, s. 95-6; *The Catalan Rule of the Templars*, 2003, s. xiii).

1268 yılına gelindiğinde, Tapınak Şövalyeleri ve Bağrâs Kalesi özelinde şartlar ciddi anlamda değişime uğradı. Çünkü Memlûk Sultanı Baybars, Antakya Prinkepsliği'ni ele geçirmeye yönelik gerçekleştirdiği seferle birlikte, Bağrâs Kalesi, uzun bir aradan sonra yeniden Müslümanların eline geçti. Tapınak Şövalyeleri'nin Bağrâs üzerindeki hâkimiyetini bir daha başlamak üzere bitiren ve kalenin yeniden İslam egemenliği altına girmesini sağlayan olay, Sultan Baybars'ın kâtibi İbn Abdüzzâhir (1223-1293) tarafından şöyle anlatılmaktadır: “Allah'ın Sultân için Antâkya'yı, Deyrkûş'u, zikredilen kaleleri ve Kusayr beldelerinin yarısınınun fethini müyesser kıldığında bu tarafta Bağrâs dışında yer kalmadı. Ancak mezkûr kaledeki ed-Dâviyeler⁵ bilhassa da Sîs sahibi ile anlaşma yapılması üzerine korktular ve kaleyi terk ettiler. Sultân Üstadüddâr el-Emir Şemseddin Aksungur'u askerlerle birlikte hazırladı. el-Emîr Şemseddîn 13 Ramazân/27 Mayıs Cumartesi günü kaleyi teslim aldı. Burada yaşlı bir kadından başka kimseyi bulamadı. Bağrâs'ın ambar ve mahzenlerini mamur bir haldeydi. Öyle ki bu kadar çok zahire başka hiçbir kalede saklanamazdı. Böylece Bağrâs zahmetsiz bir şekilde İslâm hâkimiyetine geçti.” (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 233).

İbn Abdüzzâhir'in anlatımından, kalenin daha önce Selâhaddîn Eyyûbî zamanında olduğu gibi burada da direnç göstermeden Tapınakçılar tarafından teslim edildiği anlaşılmaktadır. Bir diğer Memlûk tarihçisi İbnü'l Furât da (1334-1405) Bağrâs Kalesi'nin Baybars tarafından alınmasıyla alakalı Abdüzzâhir ile neredeyse aynı detayları vermiştir. (Ibn al-Furât, 1971, s. 127).

Bağrâs Kalesi'nin Memluk ordusu tarafından ele geçirilmesi, Tapınak Şövalyeleri için büyük bir kayıp olmuştur. Nitekim bu vaka, örgütün/tarikatın tüzük metinlerine de yansımış, kalenin kaybedilmesi ayrıntılı olarak bu metinlerde anlatılmıştır. (*The Rule of the Templars*, 1992, s. 16; *The Catalan Rule of the Templars*, 2003, ss. 81-82). Tapınakçıların Katalan tüzük metinlerine göre Sauzetli Guerant'ın (*Guerant de Saucet*) Antakya Şehir Komutanı olduğu dönemde cereyan eden hadisede Guerant, Baybars'ın ilerleyişi karşısında Büyük Üstada haber göndererek Bağrâs'ı savunabilmek için askerî ve lojistik anlamda yardım talep etmiştir. Ancak Baybars iki günde Antakya'yı ele geçirmiş, yönünü Bağrâs Kalesi'ne çevirmiştir. Büyük bir korkuya kapılan Tapınakçılar, ne yapacaklarını bilemez halde telaş ve çaresizlik içinde beklemeye koyulmuşlardır. Kalede yemek yedikleri esnada Guis de Belin adlı bir Tapınak biraderi, gizlice kaleden çıkarak kalenin anahtarlarını Sultan Baybars'a teslim edip tüm Tapınak askerlerinin teslim olmak istediklerini kendisine bildirmiştir. Bunun üzerine Baybars, bir grup askerini gönderip kaleyi teslim almak istemiştir. Kale komutanı savaşıp direnmeyi teklif etse de Tapınakçı biraderlerden büyük bir kısmı ölmek istemediklerini, savaşmak isteseler bile yeterli silahlara sahip olmadıklarını ve Büyük Üstattan da beklenen yardım gelmediği için teslim olmanın makul olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. (*The Catalan Rule of the Templars*, 2003, ss. 81-82; ayrıca krş. Upton-Ward, 2016, s. 186 vd.).

Tapınak Şövalyeleri'nin tüzük metinleri ile İslam tarihçilerinin anlatımlarından anlaşıldığı üzere, Bağrâs Kalesi, Memluk ordularına hiçbir direniş gösterilmeden teslim edilmiştir. Kardeşler, kaledeki tüm erzak ve diğer ganimetleri olduğu gibi bırakarak yakınlardaki La Roche-Guillaume Kalesi'ne, ardından da örgütün Akkâ'daki karargâhına kaçmışlardır. Bu durum tarikat içinde bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örgüt/Tarikat içinde bazı kardeşler, kalenin direniş göstermeden teslim edilmesini gerekçe göstererek bunu yapan tüm

kardeşlerin örgütten kovulmasını istemiştir. Bazıları ise, kardeşlerin geri çekilme noktasında akılcı davrandıklarını bu yüzden örgütten kovulmalarına gerek olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Nihayetinde bu kardeşler kovulmasa da, çekilirken kaleyi ve içindeki erzağı tahrip etmeyip düşmanın eline sağ salim geçmesine müsaade ettikleri için, kıyafetlerini kaybetme cezasına^{viii}çarptırılmışlardır. (Upton-Ward, 2016, s. 186 vd.).

Memluk Sultanı Baybars'ın seferiyle birlikte, Tapınak Şövalyeleri'nin Bağrâs Kalesi üzerinde aralıklarla bir asırdan daha uzun süren hâkimiyet dönemi tamamen son bulmuştur. Tapınak Şövalyeleri, bu süre boyunca kalenin stratejik konumu ve siyasî öneminden şüphesiz ziyadesiyle istifade etmişlerdir. (Barber, 2006, s. 138)^{ix} Tabi bu zaman zarfında Tapınakçılar, Bizans, İslam ve özellikle Ermeni mimarisinin izlerini taşıyan kaleye, kendi mimari anlayışlarını yansıtan şapel ve salon gibi bazı yapılar eklemişlerdir.^x

Sonuç

Birinci Haçlı Seferi'nden sonra Antakya'da Latin tahakkümünde bir prinkepsliğin kurulması, Kuzey Suriye bölgesinde Bizans, Selçuklu ve Ermeni güçleri arasında yaşanan hakimiyet mücadelelerine yeni bir aktör kazandı. Antakya Haçlı Prinkepsliği, bu güçler arasındaki hakimiyet mücadelelerinin bir parçası olabilmek ve fakat en önemlisi de buradaki varlığını sürdürüebilmek; hatta Yakınoğu'da mücadele yürüten diğer Haçlı güçleriyle karşılıklı yardımlaşmaya dayalı irtibat halinde olabilmek için bir takım stratejiler geliştirdi. Bunlardan en önemlisi, Haçlıların en kudretli askeri teşkilatı kabul edilen Tapınak Şövalyeleri'nin gücünden ve bölgenin en önemli askeri mekanı olan Bağrâs Kalesi'nin stratejik öneminden yararlanmak oldu.

Tapınak Şövalyeleri, Papalık tarafından resmî kabul elde ettikleri tarihten kısa bir süre sonra, Antakya Haçlı Prinkepsliği'nde varlık göstermeye başlamış ve prinkepsliğin önemli askeri gücünü oluşturmuşlardır. Prinkepslik, bölgedeki hakimiyet mücadelelerinde söz sahibi olabilmek ve özellikle de varlığını güçlü bir şekilde sürdürüebilmek için Tapınakçıların askeri gücünden yararlanmak adına onların buradaki kurumsallaşma faaliyetlerini desteklemiştir. Tapınakçılar da, bu bölgede buldukları süre zarfında serbest hareket alanı elde etmiş ve bölgenin siyasi ve ticari ikliminden istifade etmişlerdir. Amanos bölgesinin en stratejik kalesi olan Bağrâs ise, Antakya Haçlı Prinkepsliği ile Tapınak Şövalyeleri'nin ortak hedef ve çıkarlar noktasında yürüttükleri askeri ve siyasi mücadelelerin önemli karargahlarından birisi olmuştur. Kale, stratejik konumu itibarıyla Prinkepsliğin savunulması ve dolayısıyla Tapınak Şövalyeleri'nin bölgedeki varlığını sürdürmesi açısından kilit bir rol oynarken, Bilâdüşşam coğrafyasında mücadele yürüten diğer Haçlı unsurları ile gerekli irtibatın sağlanması açısından da son derece önemli bir misyon üstlenmiştir. Tapınak Şövalyeleri, bu özelliği nedeniyle farklı devletler tarafından birçok kez işgale maruz kalan Bağrâs'ı elde tutmak için uluslararası diplomasisinin tüm imkanlarını kullanmaktan; Papalığı dahi meseleye dahil etmekten imtina etmemiştir. Bulunduğu bölgede hüküm süren devletler tarafından birçok kez hedef alınan ve dönemin uluslararası diplomasisinin gündemini meşgul eden Bağrâs Kalesi'nin bu özelliği, bölgedeki siyasi ve askeri dengeler açısından kilit bir rol oynadığını göstermesinin yanı sıra, Tapınak Şövalyeleri'nin Doğu'da sahip olduğu tüm kaleler içinde en stratejik bir öneme sahip olduğunu da ortaya koymuştur.

Kaynakça

- al-Baladhuri. (1916). *Futuh al-Buldan*. Çev. P. R. Hitti in *Origins of the Islamic State*, New York: Columbia University.
- Altan, E. (2018). *Antakya Haçlı Prinçesliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armenia, John. (2010). *Armenian Cilicia XII -- XIV Century: Dawn, Splendor and Twilight of a Christian Kingdom in the Near East During the Crusades*. Rome: Chair of Armenian Church Institutions, Pontifical Oriental Institute.
- Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538/1038/1039-1143/44)*. (2006). 2. Baskı, Çev. Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gürhan, B. (2009). *636-1100 Arasında Antakya*. (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Barber, M. (2021). *Haçlı Devletleri Tarihi*. Çev. Doğan Mert Demir, İstanbul: Kronik Yayınevi.
- Barber, M. (2006). *Yeni Şövalyelik: Tapınak Tarikatının Tarihi*, Çev: Berna Ülner, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Boas, A. J. (2006). *Archeology of the Military Orders; A survey of the Urban Centers, Rural Settlements and Castles of the Military Orders in the Latin East (C.1120-1291)*. New York: Routledge Taylor Francis Group.
- Buck, Andrew D. (2020). "The Military Orders and the Principality of Antioch", *The Military Orders Volume VII*, Edited by Nicholas Morton, London and New York: Routledge.
- Burgtorf, J. (2006). "The Military Orders in the Crusader Principality of Antioch". *East and West in the Medieval Eastern Mediterranean I*, Ed. K. Ciggar and M. Metcalf, Paris: Utgeverij Peeters en Department Costerse Studies Leuven.
- Çeken, M. (2020). *İsa'nın Yoksul Askerleri Tapınak Şövalyeleri: Kuruluşu, Yükselişi, Kurumsal Yapısı ve Düşüşü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Efe, Ş. (2016). "Birinci Haçlı Seferi Esnasında Haçlıların Bakras Kalesini Ele Geçirmesi ve Faaliyetleri (12-17 Eylül 1097)". Konya: *III. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti; Selçuklu ve Haçlılar Sempozyumu*.
- Efe, Ş. (2016). *Haçlıların Anadolu'da Kuşattığı Kaleler ve Türk Savunması*. (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ersan, M. (1998). "Rupenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı İle Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13 (1998), 83-95.
- Ersan, M. (2019). *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Forey, A. (1992). *The Military Orders: From the Twelfth to the Early Fourteenth Centuries*. North America: University of Toronto Press.
- Halaçoğlu, Y. (1991). "Bağrâs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV Yayınları, 450-451.
- Histoire de Yahya-Ibn Sa'id D'Antioche Continueur de Sa'id Ibn Bitriq*. (1924). Ed. J. Kratchkovsky et A. Vasiliev, *Patrologia Orientalis*, Paris: Firmin-Didot et cie, éditeurs.
- Ibn al-Furât. (1971). *Ayyubids, Mamlukes and Crusaders: Selection from the Tarikh al-Duwal wa'l Mulûk I-II*. trcm. J. S. C. Riley-Smith, Cambridge.
- İbn Abdüzzâhir. (2021). *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars*. Çev. Aydın Usta, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- İbnü'l Esir. (1987). *İslam Tarihi El-Kâmil Fi't Tarih Tercümesi*. XII, Çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özeydin, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn Kalanisi. (2015). *Şam Tarihne Zeyl: I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*. Çev. Onur Özatağ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İbn Şeddâd. (2021). *Kâtibinin Gözünden Sultan Selâhaddin Eyyubi*. Çev. Aydın Usta, İstanbul: Yeditepe Yayınevi; İngilizcesi *Baha'al-Din Ibn Shaddad, al-Nawâdir al-Sultaniyya wa'l-Mahasin al-Yusuffiya*. (2004). Çev. D. S. Richards, Büyük Britanya: Ashgate Publishing.
- İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethü'l Kussî fi'l-Fethü'l Kudsi*, H. 597.
- Kennedy, H. (1994). *Crusader Castles*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Lawrence, A. W. (1978). "The Castle of Baghras". *The Cilician Kingdom of Armenia*, Ed. T. S. R. Boase, , Edinburgh and London: Scottish Academic Press. 34-83.
- Maalouf, A. (2011). *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*. 8. Baskı, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Michael Le Syrien, (1905). *Chronique: Patriarche Jacobite D'Antioche (1166-1199)*. Editée Pour la Première et Traduite en Français Par J. B. Chabot, Ernest Leourux Editeur, Paris; İng. trcm. *The Syriac Chronicle of Michael Rabo (The Great): A Universal History from the Creation*. (2014). trcm. Matt: Moosa, USA: Beth Antioch Press.
- Molin, B. K. (1995). *The Role of Castles in the Political and Military History of the Crusader States and the Levant 1187 to 1380*. (Doctoral dissertation, The University of Leeds School of History).
- Molin, K. (2001). *Unknown Crusader Castles*. Haverle and London: Cambridge University Press.
- Müderrişoğlu, F. (1994). "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen". *Vakıflar Dergisi*, Sayı 24, 237-272.
- Helen N. 1997). "Women on the Third Crusade". *Journal of Medieval History*, 23: 4, 335-349.
- Radulphus Cadomensis. (1866). *Gesta Tancredi in expeditione Hierosolymitana Auctore Radulfo Cadomensi ejus familiari*. RHC Occ III, Paris; İng. terc. Bernard S. B.-David S. B. (2005). *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen A History of the Normans on the First Crusade*. Aldershot: Ashgate.

- Riley-Smith, J. (1978). 'The Templars and the Teutonic Knights in Cilician Armenia'. in *The Cilician Kingdom of Armenia*, ed. T. S. R. Boase, London: Scottish Academic Press. 92-117.
- The Catalan Rule of the Templars: A Critical Edition and English Translation from Barcelona, Archivo de la Corona de Aragon, Cartas Rales, MS 3344.* (2003), trcm. Judi Upton-Ward, Woodbridge: The Boydell Press.
- The Rule of the Templars: The French Text of the Rule of the Order of the Knights Templars.* (1992). trcm. J. M. Upton-Ward, Woodbridge: The Boydell Press.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi*. C. II, Çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vandekerckhove, D. (2020). *Medieval Fortifications in Cilicia: The Armenian Contribution to Military Architecture in the Middle Ages*. Lieden-Boston: Brill.
- Ward, J. U. (2016). "The Surrender of Gaston and the Rule of the Templars". *The Military Orders: Fighting for the Faith and Caring for the Sick*, Ed. Malcolm Barber, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group. 179-188.
- William of Tyre. (1943). *A History of Deeds Done Beyond The Sea*. V. II, trcm. Emily Atwater Babcock, A.C. Krey, New York: Columbia University Press.
- Wilson, Samuel James. (2016). *The Latin Principality of Antioch and Its Relationship with the Armenian Kingdom of Cilicia, 1188-1268*, Unpublished P.hd Thesis, Nottingham: Trent University.

Ekler



Resim 1: Bağrâs Kalesi'nin dıştan görüntüsü (kendi arşivimden)



Resim 2: Tapınak Şövalyeleri döneminde inşa edilen şapel. (kendi arşivimden).



Resim 3: Şapelin kalenin tepesinden görüntüsü. (kendi arşivimden).



Resim 4: Kalenin salon bölümü. (kendi arşivimden).

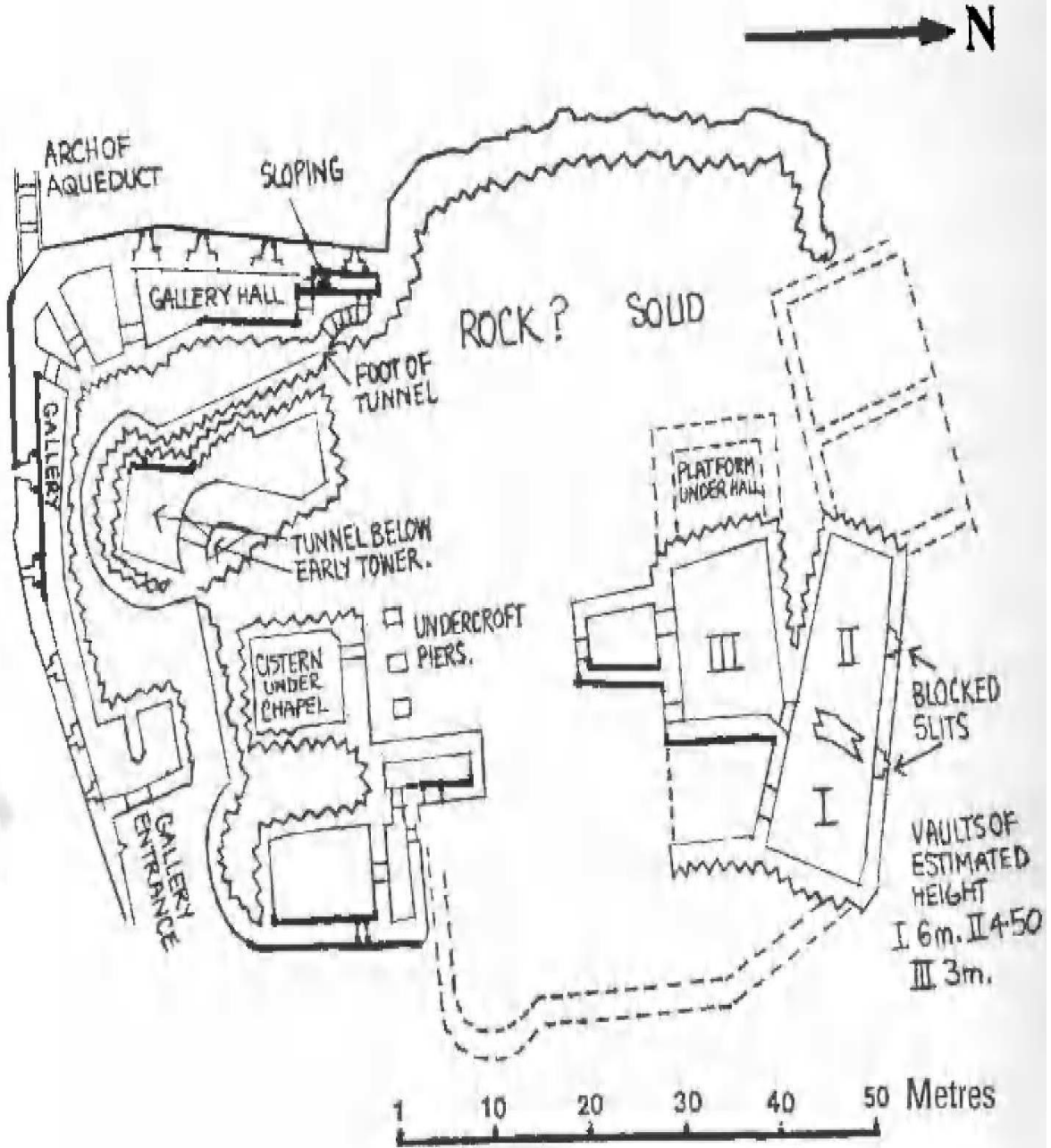


Resim 5: Salonun içten başka bir görüntüsü. (kendi arşivimden).

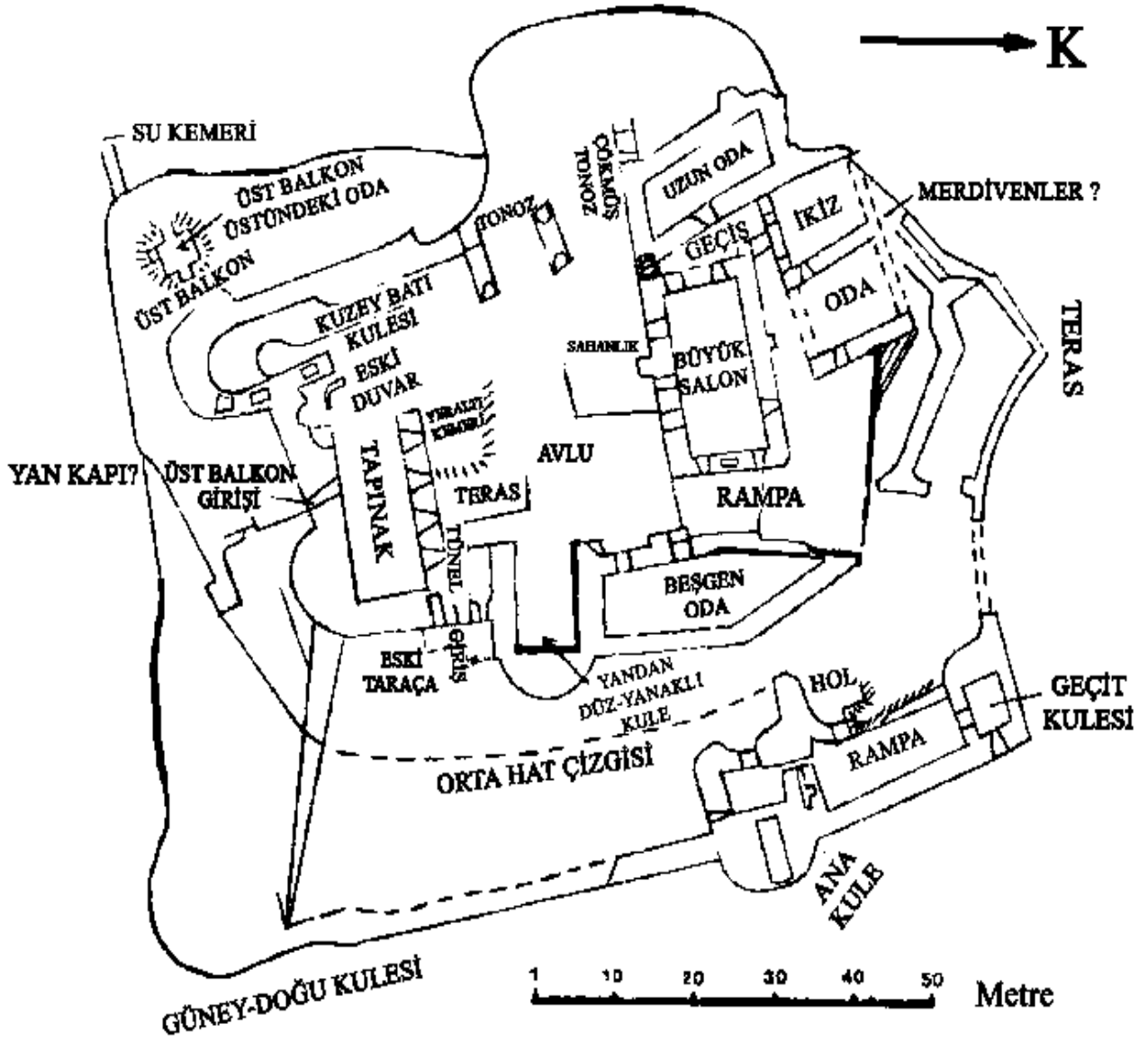


Resim 6: Kale duvarlarının dıştan görüntüsü. (kendi arşivimden).

THE CASTLE OF BAGHRAS

BAGHRAS *Plan of substructures*

Resim 7: Bağrâs Kalesinin mimari planı. (Lawrence, 1978, s. 59).



(BAKRAS KALESİ ANAHTAR PLANI)

Resim 8: Bağrâs Kalesi'nin fiziki yapısının Şafak Efe tarafından Türkçe'ye aktarılmış hali (Efe, 2016, s. 31).

Açıklamalar

ⁱ Tapınakçılar, Antakya'da buldukları süre zarfında, zaman zaman prinkepslikte cereyan eden taht mücadelelerine dâhil olmuşlar ve Antakya Prinkepsliği'ni yönetecek kişi/lerin belirlenmesinde aktif rol almışlardır. (Burgtorf, 2006, s. 231).

ⁱⁱ Antakya'daki Tapınakçıların diğer bölgelerde cereyan eden Haçlı mücadelelerine dâhil olup Haçlı ordularına askeri anlamda destek verdiklerine dair gösterebileceğimiz somut örneklerden birisi 1249 yılında gerçekleşmiştir. Buna göre Antakya Komutanlığı sorumlusu Ferrandus Spagnolus adlı Tapınak biraderi, Fransa Kralı IX. Louis'in ordusuna katılıp Limassol'de gerçekleşen savaşta birlikleriyle birlikte Haçlı ordusuna destek vermiştir. (Burgtorf, 2006, s. 229).

ⁱⁱⁱ Antakyalı Yahya'nın eserinde Bağrâs Kalesi'ne ilişkin geçen ifadelerin bir kısmı şu şekildedir: "II fit batir en face d'Antioche, à l'entree du passage de la montagne, la forteresse de Baghras, y mit comme commandant Michel Rourtzes (al- Bourdji), ordonna à tous les compagnons de lui obeir et lui donna mille liommes." (Histoire de Yahya-Ibn Sa'id D'Antioche Continueur de Sa'id Ibn Bitriq, 1924, s. 816, 822).

^{iv} Mor Mihayel Rabo'ya göre Franklar Antakya'yı teslim alamaya geldikleri gün, Bağrâs Kalesi hala Türklerin elindeydi ve buradan Antakya'yı Haçlılara karşı savunmaya çalışan Türkler'e yardıma gelmişlerdi. (The Syriac Chronicle of Michael Rabo, 2014, s. 619).

^v Bağrâs Kalesi, Ioannis Komnenos (ö. 1143) dönemine denk gelen 1137 yılında Bizans tarafından ele geçirilmiş ve Bizans adına burada bir üs kurulmuştu. (Andrew D. Buck, s. 522).

^{vi} İmâdüddin el-İsfahânî'nin Arapça eserinde Bağrâs Kalesi'ne ilişkin geçen ifadelerin bir kısmı şu şekildedir: ذكر فتح حصن بغراس وتوجهنا بكرة يوم السبت إلى بغراس وقد ضايقنا الأعداء وضيقتنا منهم وعليهم " النفوس والأنفاس . وهي قلعة من أنطاكية قريبة وإنها في الشدائد لدعاتها مجيبة . ورأيناها راسخة على رأس راس ، شامخة على عاص عاس ، أرضها في السماء ، وجوازها على الجوزاء ، متوغلة في الشعاب متوقلة على الهضاب ، منسحبة في السحاب مضببة بالضباب ، مربية على الرباب ، متعلقة بالنيرين ، متسلقة إلى الفردين ، محلقة إلى النسرين ، ولا مطمع نحوها لطالع ، ولا مطلع فيها لطامع ، ولا مطمع للامح ، ولا ملمح لطامح . وهي للداوية وجار ضباعها ، ودار دوائرها ، وغاب سباعها ، ودار دوائرها . (İmâdüddin el-İsfahânî H. 597, S. 139-140).

^{vii} Kalenin Ermeni Krallığı hâkimiyetinde olduğu bir dönemde bu coğrafyaya bir seyahat gerçekleştiren Alman Seyyah Oldenburglu Wilbrand, Bağrâs'ı, "etrafı üç güçlü kuleyle çevrili, surları sağlam müstahkem bir kale" olarak tasvir etmiştir. (Lawrence, 1978, s. 45).

^{viii} Tapınak Şövalyeleri'nin ceza anlayışına göre tarikattan kovulma cezasından sonra en ağır gelen ceza, tarikat elbisesinin kardeşlerin einden bir "yıl bir günlük bir" süre boyunca kendilerinden alınmasıdır. Bu cezaya maruz kalmaya sebep olan suçlar için (The Rule of the Templars, 1992, Madde 262, 263, 621; Çeken, 2020, s. 400 vd.).

^{ix} Malcolm Barber'e Bağrâs ve Amanos Dağları'nda bulunan Tapınakçılara ait diğer kaleler, Antakya Haçlı Prinkepsliği için bir siper hattı oluşturmalarının yanı sıra, Tapınak Şövalyeleri için de aynı zamanda coğrafya özelinde rahat hareket etme olanağı sağlıyorlardı. (Barber, 2006, s. 138).

^x Lawrence, 1978, s. 64, 72, 75-76, 80-83.

İlkokul 4. Sınıf Ders Kitaplarındaki Soruların TIMSS 2019 Bilişsel Alanlarına Göre Analizi

Okay Işlak^{a,b}, Gülşen Altıntaş^c

Özet

Bu çalışmanın amacı, İlkokul 4. Sınıf fen bilgisi dersinde kullanılan birisi Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu; bir diğeri de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 5 yıllığına ders kitabı olarak kullanılması uygun görülen özel bir basımevine ait ders kitabında yer alan ünite sonu değerlendirme sorularını TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre analiz etmektir. Çalışma nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması metoduyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya temel oluşturacak veriler, doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. Soruların analizi amacıyla nitel veri analizi tekniklerinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Çalışmada, her iki ders kitabında bulunan toplam 444 tane ünite sonu değerlendirme sorusu TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre analiz edilmiş; söz konusu soruların bilişsel özelliklerinin 1. üniteden 7. üniteye doğru değişimi ve bu değişimin iki kitap arasındaki farklılığı analiz edilmiştir. Bulgulara göre, her iki kitapta da en fazla bilme basamağında; en az ise akıl yürütme basamağında soru bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Fen Öğretimi
Bilişsel Alanlar
TIMSS

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.10.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1016386

An Analyze of the Questions in the 4th Grade Primary School Textbooks According to TIMSS 2019 Cognitive Domains

Abstract

Two different books are suggested to be used in the 4th-grade science course. One of these books is the one by the Ministry of National Education (MoNE), and the other is the one by a private publisher which is deemed appropriate to be used as a textbook for 5 years by MoNE. The purpose of this study is to analyze the end-of-unit exercise questions in these two textbooks according to TIMSS 2019 cognitive domains and to compare the results of the analysis. The study was carried out with the case study method, which is one of the qualitative research designs. The data that will form the basis of the study were collected by document analysis method. Descriptive analysis, one of the qualitative data analysis techniques, was used to analyze the questions. In the study, a total of 444 end-of-unit exercise questions in both textbooks were analyzed according to TIMSS 2019 cognitive domains. The change in the cognitive characteristics of these questions from the 1st unit to the 7th unit and the difference between the two books were analyzed. According to the findings, in both books, the exercise problems are mostly represented by knowing the cognitive domain; whereas the least are represented by the reasoning domain.

Keywords

Science Teaching
Cognitive Domains
TIMSS

About Article

Received: 29.10.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1016386

^a İletişim Yazarı: okayislak@akdeniz.edu.tr

^b Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu ORCID ID: 0000-0003-1792-0180

^c Öğr. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi ORCID ID: 0000-0002-3394-5903

Giriş

Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (Trends in International Mathematics and Science Study, TIMSS), öğrencilerin matematik ve fen alanlarında kazandıkları bilgi ve becerilerin değerlendirildiği Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluşu (International Association for the Evaluation of Educational Assessment, IEA) tarafından dört yılda bir yapılmaktadır. TIMSS içeriğinde matematik ve fen alanında geniş kapsamlı bir öğrenci değerlendirmesi yer almaktadır. TIMSS, matematik ve bilim alanlarında ülkelere öğrencileri hakkında bilgi sağlamak için tasarlanmıştır. Ükelere eğitim politikalarını iyileştirmelerinde kullanabilmeleri için kanıta dayalı kararlar verebilmeleri yönünde, öğrencilerinin bilgi ve pratiklerindeki başarıları hakkında verileri sunmaktadır (Centurino ve Jones, 2019).

TIMSS 2019 için bilimsel değerlendirme çerçevesi; değerlendirilecek konuyu belirten içerik ve değerlendirilecek düşünme süreçlerini belirleyen bilişsel boyut olmak üzere iki ana yapıdan oluşmaktadır. TIMSS 2019 için dördüncü sınıflarda *bilişsel alanlar* %45 yaşam bilimleri, %35 fiziksel bilimler ve %20 yer bilimleri bölümlerinden, *bilişsel etki alanları* ise dördüncü sınıflar için %40 bilgi, %40 uygulama ve %20 akıl yürütme boyutunda değerlendirilmektedir. TIMSS 2019 dördüncü sınıflar için belirlenen fen uygulamaları, öğrencilerin bilimsel araştırma yapmak için sistematik bir şekilde kullandıkları günlük yaşam, okul çalışmaları ve araştırma ile bu tüm bilim disiplinleri için temeldir (Centurino ve Jones, 2019).

Doğal olgulara mantıksal ve sistematik açıklamalar geliştirerek teoriler oluşturmak; ilke ve kavramları keşfetmek bilimin amacıdır. Bu amaca ulaşmada fen bilimleri önemli bir yer tutmaktadır. Öğrenciler fen bilimleri dersi ile gözlemlene, inceleme ve anlama olanağını doğadaki varlıkları ve olayları bilimsel yönden ele alarak elde ederler (Maskan, Maskan ve Atalay, 2007). Disiplinler arası bir yaklaşımın uygulanması ile fen eğitiminin kavram öğretiminin ötesine geçerek uygulama ile ilişkilendirilmesi fen öğretimine farklı bir bakış açısı ile yansımaktadır (Ozan, 2018).

Fen derslerinin asıl amacı; araştırmacı, sorgulayıcı, öğrenmeyi öğretmek düşünme becerileri geliştirebilen ve kavramları ezberlemek yerine içselleştiren bireyler yetiştirmek olduğunu ileri sürer (Lind, 2005). Bu süreçlerin işe koşulabilmesi, öğrencilerin fen okur-yazarı olmaları yönünde; bilimsel yenilikleri, temel kavramları, kanun ve teorilerini anlamasını ve bunları doğru şekilde kullanabilmesini sağlayabilir. Zengin ve tatmin edici bir yaşama fırsat veren bilgilere sahip olarak fen öğrenme motivasyonlarının da yeterli düzeyde olması sağlanabilir (Ocak ve Doğan, 2018). Öğrenciler, fen eğitimi ile bilim ve teknoloji, bilim-çevre arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkilerin çevreyle etkileşimini anlama, problemleri çözme ve karar vermede bilimsel süreçlerden faydalanabilirler.

2017 yılı fen bilimleri dersi öğretim programı; bilimsel tutum ve değerler, karar verme, evrensel değerler ve eleştirel düşünme gibi beceriler ile fen-teknoloji ilişkisini vurgulamaktadır (Yaman ve Orhan, 2018). Bu becerilerin öğretim süreçlerinde gerçekleşmesinde önemli bir katkıda bulunanlardan biri de ders kitaplarıdır. Öğretim süreçlerinde kazanımların gerçekleştirilmesine destek sağlamak amacıyla hazırlanan ders kitapları iyi tasarlanmalıdır. İyi tasarlanmış, geliştirilmiş basılı materyaller, öğretimi zenginleştirmekte ve kolaylaştırmaktadır (Yalın, 2020). Yapılan çalışmalarda bir öğretim aracı olarak ders kitaplarından %70 oranla faydalandığı ve %70 ile %75 oranında ise sınıf içinde öğrencilerin ders kitaplarıyla ilgili etkinliklerle geçirdikleri belirlenmiştir (Karamustafaoglu,

Yaman ve Karamustafaoğlu, 2005). Dolayısıyla ders kitapları fen öğretiminde çok önemli bir yere sahiptir ve nitelikli olması gerekir (Chiappetta, Fillman ve Sethna, 1991).

Öğretim programlarının her bir ögesi ders kitaplarına yansıtılmaktadır. Bu ögelerden biri de değerlendirme ögesidir. Ders kitapları bu değerlendirme sürecini tanılayıcı, biçimlendirici ve düzey belirleyici olarak üç aşamada gerçekleştirmektedir. Ders kitaplarının ünite sonu değerlendirmeleri, öğrencilerin kazanımlara ulaşım ulaşımadıkları boyutunda hem öğrenciye hem de öğretmene bilgi verebilmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı TIMSS 2019 bilişsel alan becerilerini temel alarak, 2020 yılı ilkökul dördüncü sınıf fen bilimleri ders kitaplarındaki ünite sonu değerlendirme sorularına göre analizini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın problemi, “İlkökul Dördüncü Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı Erişilerinin TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı nasıldır?” şeklinde düzenlenmiştir.

Yapılan çalışmalara bakıldığında alan yazında ilkökul Fen Bilimleri ders kitaplarının değerlendirme soruları boyutunda TIMSS 2019 değerlendirme çerçevesindeki bilişsel alanlara göre inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmanın alan yazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın genel amacı 2020/2021 eğitim öğretim yılında ilkökul 4. sınıfta kullanılan iki farklı Fen Bilgisi kitabında bulunan ünite sonu değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre sınıflamak ve bu sayede kitapları kıyaslamaktır. Bu genel amaç doğrultusunda çalışmanın problemi, “Fen Bilgisi 4. sınıf kitaplarındaki ünite sonu değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir.

Alt problemler;

- (1) “Millî Eğitim Bakanlığı’nın İlkökul 4. sınıf Fen Bilgisi Dersi için yayınlamış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı nasıldır?”
- (2) “Özel basımevinin ilkökul 4. sınıf fen bilgisi dersi için yayınlamış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı nasıldır?”
- (3) “Millî Eğitim Bakanlığı’nın İlkökul 4. sınıf Fen Bilgisi Dersi için yayınlamış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme soruları ile özel basımevinin ilkökul 4. sınıf fen bilgisi dersi için yayınlamış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme soruları kıyaslandığında TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılım nasıldır?” şeklindedir.

Yöntem

Millî Eğitim Bakanlığı’nın İlkökul 4. sınıf Fen Bilgisi Dersi için yayınlamış olduğu kitap ile yine aynı sınıf düzeyi için önermiş olduğu özel bir basımevinin yayınladığı ders kitabında bulunan ünite sonu değerlendirme sorularının, TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre sınıflandırılması ve bu iki kitabın söz konusu özelliklere göre kıyaslanmasının amaçlandığı bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması metoduyla gerçekleştirilmiştir. Bu tür çalışmalar, bir durumun, olayın, eylemin ya da sürecin derinlemesine analiz edildiği bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır (Creswell, Araştırma Deseni (Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları), 2014).

Çalışmaya temel oluşturacak veriler, doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. Bu yöntem, araştırılması planlanan durumlarla ilgili bilgiler barındıran materyallerin analiz edilmesini

gerektirmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmanın verilerini, 2018 yılında Talim Terbiye Kurulunca İlkokul Fen Bilgisi 4. Sınıf Fen Bilgisi Kitabı olarak kabul edilen ve 2020/2021 eğitim öğretim yılında kullanılan ders kitabı, 2019 yılında Talim Terbiye Kurulunca beş yıl süreyle İlkokul Fen Bilgisi 4. Sınıf Fen Bilgisi ders kitabı olarak kullanılması uygun görülen özel bir yayınevi tarafından yayımlanan ders kitabı ve TIMSS 2019 çerçevesi (Mullis & Martin, 2017) oluşturmaktadır. Her iki kitapta bulunan toplam 445 soru; 7 ünite ve TIMSS 2019 bilişsel alan sınıflamasına dayalı olarak 3 bilişsel alana göre sınıflandırılmıştır.

Çalışmada kitaplarda bulunan ünite sonu değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre sınıflandırılması amacıyla nitel veri analizi tekniklerinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz tekniği, verilerin, belirlenmiş çerçevelere göre yorumlanmasına ve değerlendirilmesine izin vermektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Soruları sınıflandırabilmek için TIMSS 2019 bilişsel alanlarından faydalanılarak Tablo 1'deki kodlama şeması oluşturulmuştur.


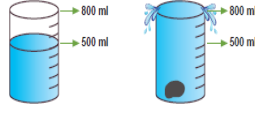
Tablo 1. TIMSS 2019 Çerçevesinden Faydalanılarak Oluşturulmuş Kodlama Şeması (Mullis & Martin, 2017, s.53-54)

Bilişsel Alan	Alt Alan ve Açıklaması
1. Bilme	1.1 Hatırlama: Gerçekleri, ilişkileri ve kavramları belirleme veya ortaya koyma; organizma, materyal ve işlemlerin özelliklerini veya karakteristiklerini belirleme; bilimsel ekipman ve prosedürlerin uygun kullanımını belirleme; bilimsel kelimeler, semboller, kısaltmalar, birimler ve ölçükleri tanıma ve kullanma.
	1.2 Tanımlama: Özellikleri, yapıları ve organizma ile materyallerin işlevlerini tanımlama ve belirleme; organizmalar, materyaller ve işlemler ve fenomenler arasındaki ilişkileri tanımlama ve belirleme.
	1.3 Örnek Verme: Belirlenmiş bazı karakteristik özelliklere sahip organizma, materyal ve işlemlere örnekler verme veya verilen örnekleri tanımlama; gerçekler veya kavramlara ilişkin uygun örneklerle açıklama.
2. Uygulama	2.1. Karşılaştırma / Karşıt Örnek Verme/ Sınıflama: Organizma grupları, materyaller veya işlemler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleme veya tanımlama; karakteristik ve özelliklerine bakarak nesnelere, materyalleri, organizmaları ve işlemleri ayırt etme, sınıflandırma veya tasnif etme.
	2.2. İlişkilendirme: Belirli bir bilimsel kavrama ait bilgiyi gözlemlenen veya çıkarım yapılan özellik, davranış veya nesne kullanımı, organizmalar veya materyallerle ilişkilendirme.
	2.3. Modelleme: Fen bilgisi kavramlarını göstermek için bir diyagram veya başka bir model kullanma; fen bilimlerindeki sorunlara ilişkin bir süreci, döngüyü, ilişkiyi veya sistemi gösterme ya da çözümler bulma.
	2.4. Bilgiyi Kullanma: Fen bilgisindeki bir konuyla ilgili metin şeklinde, tablo halinde, resimsel ve grafik bilgisi kullanma.
	2.5. Açıklama: Fen bilgisindeki bir kavram veya prensibi kullanarak bir gözlem veya fenomene için bir açıklama sağlama.

3. Akıl Yürütme	3.1. Çözümleme: Bilimsel bir sorunun öğelerini tanımlama ve sorunları çözmek için ilgili bilgileri, kavramları, ilişkileri ve veri örüntülerini kullanma.
	3.2. Sentez Yapma: Bir dizi farklı faktörün veya ilgili kavramın göz önüne alınmasını gerektiren soruları cevaplama.
	3.3. Soruları Formüle Etme/Varsayım / Tahmin Etme: Tasarımla ilgili bilgi verildiğinde, araştırmayla cevaplanabilecek soruları formüle etme ve araştırmanın sonuçlarını tahmin etme; bilimsel bilginin deneyiminden, gözleminden ve/veya analizinden kavramsal anlayış ve bilgiye dayalı test edilebilir varsayımlar formüle etme; biyolojik ve fiziksel şartlardaki değişikliklerin etkileri hakkında tahminlerde bulunmak için kanıt ve kavramsal anlayış kullanma.
	3.4. Araştırmaları Tasarlama: Bilimsel soruları cevaplamak veya hipotezleri test etmek için uygun araştırmalar veya prosedürler planlama; ölçülecek ve kontrol edilecek değişkenler ve neden-sonuç ilişkileri açısından iyi tasarlanmış araştırmaların özelliklerini tanımlama veya tanıma.
	3.5. Değerlendirme: Alternatif açıklamaları değerlendirme; alternatif süreçler ve malzemeler hakkında karar vermek için avantaj ve dezavantajları tartma; sonuçları desteklemek için verilerin yeterliliği ile ilgili araştırma sonuçlarını değerlendirme.
	3.6. Sonuç çıkarma: Fen bilgisi kavramlarının gözlemleri, kanıtları ve / veya anlaşılması temelinde geçerli çıkarımlarda bulunma; soruları veya hipotezleri ele alan ve neden-sonuç anlayışını gösteren uygun sonuçlar çıkarabilme.
	3.7. Genelleme: Deneysel veya verilen koşulların ötesine geçen genel sonuçlar çıkarma; sonuçları yeni durumlara uygulama.
	3.8. Doğrulama: Açıklamaların, sorunların çözümlerinin ve soruşturmalardan elde edilen sonuçların makul olup olmadığını desteklemek için kanıt ve bilim anlayışını kullanma.

Tablo 1 dikkate alınarak ilkokul 4. sınıf fen bilgisi ders kitabı olarak kullanılan iki kitapta yer alan ünite sonu değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre yapılan sınıflamalarından örnekler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Kodlama Örnekleri

Soru İfadesi	Bilişsel Alan	Alt Alan
(.....) Dünya'nın kendi eksenini etrafında dönmesiyle mevsimler oluşur (Doğru-Yanlış sorusu).	Bilme	Hatırlama
 <p>Arabaya A noktasından çekme kuvveti uygularsak arabanın hızında nasıl bir değişiklik olur?</p>	Uygulama	Bilgiyi Kullanma
 <p>Yukarıdaki dereceli kaba taş atıldığında kaptan 50 mililitre su taşıyor. Buna göre taşın hacmi kaç mililitredir?</p> <p>A) 350 ml B) 400 ml C) 300 ml D) 250 ml</p>	Akıl Yürütme	Çözümleme

İlkokul 4. sınıf fen bilgisi ders kitaplarında bulunan ünite sonu değerlendirme sorularını TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre sınıflayabilmek için çalışmayı yürüten iki araştırmacı bir araya gelmiş, kodlama şemasını birlikte okumuş ve yorumlamıştır. Ayrıca TIMSS 2019 4. Sınıf Fen Bilimleri testinin yayınlanan sorularının, TIMSS tarafından hangi bilişsel alana yerleştirildiğini incelemişlerdir. Sonrasında iki araştırmacı birlikte bazı soruları sınıflandırdıktan sonra, birbirlerinden bağımsız olarak bütün soruları TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre sınıflandırmışlardır. Bağımsız sınıflama sonucunda iki değerlendirmeci arası uyum (inter-rater reliability) 0.90 bulunmuştur. Bu değer yüksek olarak nitelendirilebilecek bir güvenilirlik değeridir (Neuendorf, 2002). Uyuşma sağlanamayan sorular için iki araştırmacı uzlaşma sağlanana kadar sorular üzerinde tartışmış ve nihai sınıflama oluşturulmuştur.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde 2020/2021 eğitim öğretim yılı ilkököl 4. sınıf fen bilgisi dersinde kullanılan iki farklı kitaptaki ünite sonu değerlendirme soruları üniteler açısından ve TIMSS 2019 fen bilgisi çerçevesinde belirtilen bilişsel alanlar dikkate alınarak sınıflandırılmış ve elde edilen sonuçlara ait frekans ve yüzde istatistikleri aşağıda tablolar yardımıyla verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Millî Eğitim Bakanlığı'nın İlkoköl 4. sınıf Fen Bilgisi Dersi için yayınlamış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı nasıldır?” alt problemine ilişkin bulgular bu bölümde sunulmuştur. İlgili kitapta yer alan ünite sonu değerlendirme sorularının ünitelere göre dağılımı Tablo 3'te verilmektedir. Tabloda hem ilgili ünite sonunda yer alan soruların TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı hem de her ünite düzeyinde bulunan toplam soru sayısı ve yüzdelere yer verilmiştir.

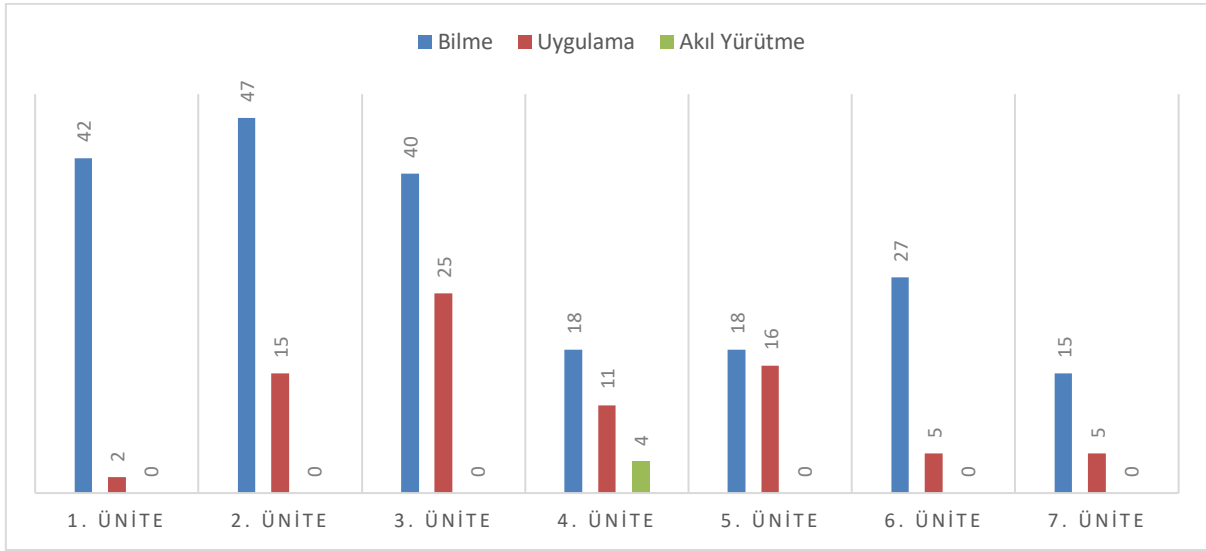
Tablo 3. Ünitelere ve TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre değerlendirme sorusu sayıları ve yüzdeleri (MEB)

Üniteler	Bilişsel Alan			Toplam
	Bilme	Uygulama	Akıl Yürütme	
	f (%)	f (%)	f (%)	
1. Ünite: Yer Kabuğu ve Dünya'mızın Hareketleri	42 (95.5)	2 (4.5)	0 (0)	44 (15.2)
2. Ünite: Besinlerimiz / Canlılar ve Yaşam	47 (75.8)	15 (24.2)	0 (0)	62 (21.4)
3. Ünite: Kuvvetin Etkileri / Fiziksel Olaylar	40 (61.5)	25 (38.5)	0 (0)	65 (22.4)
4. Ünite: Maddenin Özellikleri	18 (54.6)	11 (33.3)	4 (12.1)	33 (11.4)
5. Ünite: Aydınlatma ve Ses Teknolojileri	18 (52.9)	16 (47.1)	0 (0)	34 (11.7)
6. Ünite: İnsan ve Çevre	27 (84.3)	5 (15.7)	0 (0)	32 (11)
7. Ünite: Basit Elektrik Devreleri	15 (75)	5 (25)	0 (0)	20 (6.9)
Toplam	167 (57.6)	119 (41)	4 (1.4)	290 (100)

Tablo 3 incelendiğinde, MEB'in yayımlamış olduğu ders kitabında 7 ünite altında toplamda 290 tane ünite sonu değerlendirme sorusu olduğu ve en çok sorunun 3. ünite olan "Kuvvetin Etkileri / Fiziksel Olaylar" alanında (65 soru, %22.4) yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla 2. ünite (62 soru, %21.4), 1. ünite (44 soru, %15.2), 5. ünite (34 soru, %11.7), 4. ünite (33 soru, %11.4), 6. ünite (32 soru, %11) ve 7. ünite (20 soru, %6.9) izlemektedir. Kitapta bulunan 290 tane ünite sonu değerlendirme sorusu TIMSS 2019 çerçevesinde belirtilen bilişsel basamaklara göre sınıflandırıldığında 167'sinin (%57.6) bilme, 119'unun (%41) uygulama ve 4'ünün (%1.4) akıl yürütme basamağında olduğu görülmektedir. TIMSS 2019 uygulaması 4. Sınıf fen bilimleri testinde bulunan soruların %40'ının bilme, %40'ının uygulama ve %20'sinin akıl yürütme basamağında olduğu söylenmektedir (Mullis & Martin, 2017). MEB'in yayımlamış olduğu kitapta bulunan ünite sonu değerlendirme soruları bilişsel basamaklara göre sınıflandırıldığında, uygulama basamağındaki soruların yüzdesinin (%41) TIMSS ile benzerlik gösterdiği anlaşılmakla birlikte, bilme basamağındaki soruların yüzdesinin (%57.6) TIMSS uygulamasına kıyasla çok fazla olduğu ve akıl yürütme basamağındaki soruların yüzdesinin (%1.4) TIMSS uygulamasına kıyasla çok az olduğu görülmektedir. Ayrıca akıl yürütme basamağında yalnız 4. ünite ve sadece 4 adet soru bulunmaktadır. Diğer ünitelerde akıl yürütme basamağında soru sorulmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bilme basamağında en fazla soru yüzdesi bulunan ünite 1. ünite (%95.5); en az soru yüzdesi bulunan ünite 5. ünite (%52.9). Uygulama basamağında en fazla soru yüzdesi bulunan ünite 5. ünite (%47.1); en az soru yüzdesi bulunan ünite 1. ünite (%4.5). Akıl yürütme basamağında en fazla soru yüzdesi bulunan ünite 4. ünite (%12.1); olup 1, 2, 3, 5, 6 ve 7. Ünitelerde hiç soru sorulmadığı saptanmıştır (%0).

TIMSS 2019 bilişsel alanları ile ilişkilendirilen ünite sonu değerlendirme soru sayılarının ünitelere göre dağılımı Şekil 1'de verilmektedir. Şekil incelendiğinde, bilme basamağında en

fazla sorunun (47) 2. ünite, uygulama basamağında en fazla sorunun (25) 3. ünite ve akıl yürütme basamağında en fazla sorunun (4) 4. ünite olduğu anlaşılmaktadır.



Şekil 1. Her bir ünite,deki değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı (MEB)

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Özel basımevinin ilkököl 4. sınıf fen bilgisi dersi için yayınlamış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı nasıldır?” alt problemine ilişkin bulgular bu bölümde sunulmuştur. İlgili kitapta yer alan ünite sonu değerlendirme sorularının ünitelere göre dağılımı Tablo 4’te verilmiştir. Tabloda hem ilgili ünite sonunda yer alan soruların TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı hem de her ünite düzeyinde bulunan toplam soru sayısı ve yüzdelerine yer verilmiştir.

Tablo 4. Ünitelere ve TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre değerlendirme sorusu sayıları ve yüzdeleri (özel basımevi)

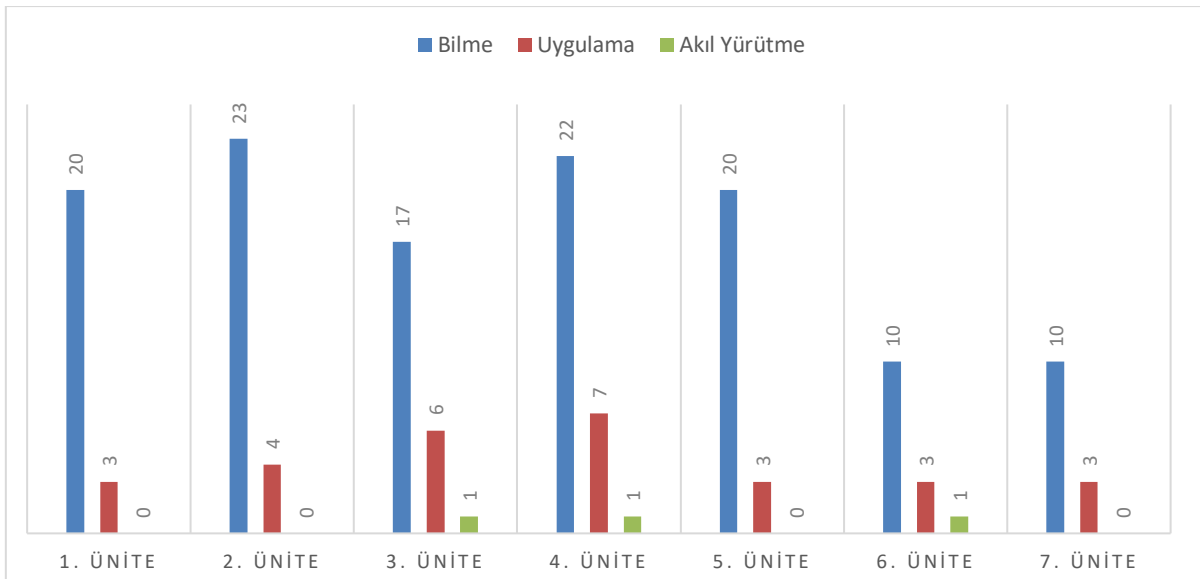
Üniteler	Bilişsel Alan			Toplam
	Bilme	Uygulama	Akıl Yürütme	
	f (%)	f (%)	f (%)	
1. Ünite: Yer Kabuğu ve Dünya’mızın Hareketleri	20 (87)	3 (13)	0 (0)	23 (14.9)
2. Ünite: Besinlerimiz / Canlılar ve Yaşam	23 (85.2)	4 (14.8)	0 (0)	27 (17.6)
3. Ünite: Kuvvetin Etkileri / Fiziksel Olaylar	17 (70.8)	6 (25)	1 (4.2)	24 (15.6)
4. Ünite: Maddenin Özellikleri	22 (73.3)	7 (23.3)	1 (3.4)	30 (19.5)
5. Ünite: Aydınlatma ve Ses Teknolojileri	20 (87)	3 (13)	0 (0)	23 (14.9)

Fen Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitaplarındaki Soruların TIMSS 2019 Bilişsel Alanlarına Göre Analizi

6. Ünite: İnsan ve Çevre	10 (71.4)	3 (21.4)	1 (7.2)	14 (9.1)
7. Ünite: Basit Elektrik Devreleri	10 (76.9)	3 (23.1)	0 (0)	13 (8.4)
Toplam	122 (79.2)	29 (18.8)	3 (2)	154 (100)

Tablo 4 incelendiğinde, özel basımevinin yayımlamış olduğu ders kitabında 7 ünite altında toplamda 154 tane ünite sonu değerlendirme sorusu olduğu ve en çok sorunun 4. ünite olan “Maddenin Özellikleri” alanında (30 soru, %19.5) yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla 2. ünite (27 soru, %17.6), 3. ünite (24 soru, %15.6), 1 ve 5. ünite (23'er soru, %14.9), 6. ünite (14 soru, %9.1), ve 7. ünite (13 soru, %8.4) izlemektedir. Kitapta bulunan 154 tane ünite sonu değerlendirme sorusu TIMSS 2019 çerçevesinde belirtilen bilişsel basamaklara göre sınıflandırıldığında 122'sinin (%79.2) bilme, 29'unun (%18.8) uygulama ve 3'ünün (%2) akıl yürütme basamağında olduğu görülmektedir. Özel basımevinin yayımlamış olduğu kitapta bulunan ünite sonu değerlendirme sorular bilişsel basamaklara göre sınıflandırıldığında, bilme basamağındaki soruların yüzdesinin (%79.2) TIMSS uygulamasına kıyasla çok yüksek olduğu anlaşılmakla birlikte, uygulama basamağındaki soruların yüzdesinin (%18.8) ve akıl yürütme basamağındaki soruların yüzdesinin (%2) TIMSS uygulamasına kıyasla çok az olduğu görülmektedir. Ayrıca akıl yürütme basamağında 1, 2, 5 ve 7. Ünitelerde hiç soru bulunmadığı görülmektedir. Bunun dışında kalan 3, 4 ve 6. ünitelerde ise akıl yürütme basamağında birer tane soru bulunmaktadır. Bilme basamağında en fazla soru yüzdesi bulunan üniteler 1. ve 5. ünite (%87); en az soru yüzdesi bulunan ünite 3. ünitedir (%70.8). Uygulama basamağında en fazla soru yüzdesi bulunan ünite 3. ünite (%25); en az soru yüzdesi bulunan üniteler 1 ve 5. ünitedir (%13). Akıl yürütme basamağında en fazla soru yüzdesi bulunan ünite 6. ünite (%7.2); olup 1, 2, 5 ve 7. Ünitelerde hiç soru sorulmadığı saptanmıştır (%0).

TIMSS 2019 bilişsel alanları ile ilişkilendirilen ünite sonu değerlendirme soru sayılarının ünitelere göre dağılımı Şekil 2'de verilmektedir. Şekil 2 incelendiğinde, bilme basamağında en fazla sorunun (23) 2. ünitede, uygulama basamağında en fazla sorunun (7) 4. ünitede ve akıl yürütme basamağında en fazla sorunun (1) 3, 4 ve 6. ünitede olduğu anlaşılmaktadır.



Şekil 2. Her bir ünitedeki değerlendirme sorularının TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı (özel basımevi)

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Millî Eğitim Bakanlığı’nın İlkokul 4. sınıf Fen Bilgisi Dersi için yayınlamış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme soruları ile özel basımevinin ilkokul 4. sınıf fen bilgisi dersi için yayınlamış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme soruları kıyaslandığında TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılım nasıldır?” alt problemine ilişkin bulgular bu bölümde sunulmuştur. Her iki kitapta yer alan ünite sonu değerlendirme sorularının ünitelere göre dağılım kıyaslamaları Tablo 5’te verilmiştir. Tabloda hem ilgili ünite sonunda yer alan soruların TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımı hem de her ünite düzeyinde bulunan toplam soru sayısı ve yüzdelerine yer verilmiştir.

Tablo 5. Ünitelere ve TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre değerlendirme sorusu sayıları ve yüzdelerinin kitaplara göre değişimi (MEB / özel basımevi)

Kitaplar	Üniteler	Bilişsel Alan			Toplam
		Bilme	Uygulama	Akl Yürütme	
		f (%)	f (%)	f (%)	
MEB	1. Ünite	42 (95.5)	2 (4.5)	0 (0)	44 (15.2)
Özel Basımevi		20 (87)	3 (13)	0 (0)	23 (14.9)
MEB	2. Ünite	47 (75.8)	15 (24.2)	0 (0)	62 (21.4)
Özel Basımevi		23 (85.2)	4 (14.8)	0 (0)	27 (17.6)
MEB	3. Ünite	40 (61.5)	25 (38.5)	0 (0)	65 (22.4)
Özel Basımevi		17 (70.8)	6 (25)	1 (4.2)	24 (15.6)
MEB	4. Ünite	18 (54.6)	11 (33.3)	4 (12.1)	33 (11.4)
Özel Basımevi		22 (73.3)	7 (23.3)	1 (3.4)	30 (19.5)
MEB	5. Ünite	18 (52.9)	16 (47.1)	0 (0)	34 (11.7)
Özel Basımevi		20 (87)	3 (13)	0 (0)	23 (14.9)
MEB	6. Ünite	27 (84.3)	5 (15.7)	0 (0)	32 (11)
Özel Basımevi		10 (71.4)	3 (21.4)	1 (7.2)	14 (9.1)
MEB	7. Ünite	15 (75)	5 (25)	0 (0)	20 (6.9)
Özel Basımevi		10 (76.9)	3 (23.1)	0 (0)	13 (8.4)
MEB	Toplam	167 (57.6)	119 (41)	4 (1.4)	290 (100)
Özel Basımevi		122 (79.2)	29 (18.8)	3 (2)	154 (100)

Tablo 5 incelendiğinde, MEB'in yayımlanmış olduğu ders kitabında bulunan ünite sonu değerlendirme soru sayısının (290), özel basımevinin yayımlanmış olduğu ders kitabında bulunan ünite sonu değerlendirme sorusu sayısının (154) yaklaşık iki katı olduğu anlaşılmaktadır. Bilme basamağındaki soruların yüzdeleri incelendiğinde, 1 ve 6. ünitelerde MEB'in kitabında diğer ünitelerde ise özel basımevinin kitabında daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Uygulama basamağındaki soruların yüzdeleri incelendiğinde 2, 3, 4, 5 ve 7. ünitelerde MEB'in kitabında diğer ünitelerde ise özel basımevinin kitabında daha yüksek olduğu görülmektedir. Akıl yürütme basamağındaki soruların yüzdeleri incelendiğinde, 4. ünite MEB'in kitabında; 3 ve 6. ünite özel basımevinin kitabında yüksek olduğu anlaşılmakla beraber 1, 2, 5 ve 7. ünitelerde her iki kitapta da bu bilişsel basamakta soru bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kitaplarda bulunan toplam ünite sonu değerlendirme sorularının bilişsel basamaklara göre soru yüzdelerinin dağılımları incelendiğinde, uygulama basamağındaki soru yüzdesinin (%41) MEB'in yayınladığı kitapta; bilme basamağındaki soru yüzdesinin (%79.2) ve akıl yürütme basamağındaki soru yüzdesinin (%2) özel basımevinin kitabında daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sınıfta, öğretmen ve yazı tahtasından sonra en sık başvurulan araç kitaplardır. Dersler işlenirken her zaman başvurulan ders kitaplarının eksiksiz, abartısız ve hatasız olması önemlidir. Ders kitapları öğrenme öğretme süreçlerinde öğrencilerin neler öğreneceğini ve öğretmenlerin neleri öğreteceğini önemli ölçüde etkileyen bir araçtır (Yapıcı, 2004). Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve değerlendirmesinde, öğretmenlere kılavuzluk etmesi beklenir. Ülkemizde ders kitapları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanarak 2003-2004 öğretim yılından itibaren ücretsiz dağıtmaya başlanmıştır. Bu kitaplardan biri de Fen Bilimleri dersi için hazırlanmıştır. Bu çalışmada, hazırlanan Fen Bilgisi kitapları ünite sonu değerlendirme soruları TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2018 yılında İlkokul 4. sınıf Fen Bilgisi Dersi için yayınlamış olduğu kitapta bulunan toplam 290 tane ünite sonu değerlendirme sorusunun TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımına bakıldığında soruların %57.6'sı (167) bilme, %41'i (119) uygulama ve %1.4'ü (4) akıl yürütme basamağında olduğu; en fazla bilme ve en az akıl yürütme basamağında soru olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde özel basımevinin 2018 yılında İlkokul 4. sınıf Fen Bilgisi Dersi için yayınlamış olduğu kitapta bulunan toplam 154 tane ünite sonu değerlendirme sorusunun TIMSS 2019 bilişsel alanlarına göre dağılımına bakıldığında soruların %79.2'si (122) bilme, %18.8'i (29) uygulama ve %2'si (3) akıl yürütme basamağında olduğu; en fazla bilme ve en az akıl yürütme basamağında soru olduğu anlaşılmaktadır. TIMSS başarı testindeki maddeler öğrencilerin bilimsel sorgulama becerilerinin ölçülmesine önem vermektedir. Bilimsel sorgulama süreci; hipotezleri formüle etme, araştırma ve tasarlama, elde edilen verileri sunma, verileri yorumlayıp analiz edebilme, verilerden sonuç çıkarabilme gibi beş temel boyutunun ölçülmesi hedeflenmiştir. Her iki ders kitabı göz önünde tutulduğunda bilimsel sorgulama becerilerine hizmet etmekte yetersiz olduğu belirlenmiştir. Öztürk (2010) eğitim sisteminin başarısına etki eden faktörleri belirlemeyi amaçladığı çalışmasında, alt yapıdan kaynaklanan nedenler içerisinde araç gereç yetersizliğine de vurgu yapmıştır.

TIMSS 2019 4. sınıf fen bilimleri testinde yer alan soruların %40'ının bilme, %40'ının uygulama ve %20'sinin akıl yürütme bilişsel basamağında olduğu TIMSS 2019 çerçevesinde belirtilmektedir. Her iki kitapta bulunan ünite sonu değerlendirme sorularının bilişsel basamaklara göre oranları TIMSS ile karşılaştırıldığında; MEB'in yayımladığı kitapta bulunan soruların bilişsel basamak oranlarının, TIMSS 2019 4. sınıf fen bilimleri testinde bulunan soruların bilişsel basamak oranlarına daha yakın olduğu söylenebilir. 2018 yılındaki Fen Öğretim programında; bilimsel süreçlerin öğrenme ortamlarında uygulamaya konulmasının, öğrencilerin dünyayı anlamak için araştırmalar yapması ve bilimsel sürece katılması beklenmektedir. Öğrencilerden bilimsel bilginin nasıl geliştiğini anlaması yönünde belirlenen hedeflere ulaşması istenmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018). Bu süreçte ders kitaplarının belirlenen hedeflere ulaşmada yeterli katkıyı sağlayamadıkları söylenebilir.

MEB'in yayımlanmış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme sorularının %42.4'ü üst bilişsel basamaklarda bulunurken; özel basımevinin yayımlanmış olduğu kitaptaki ünite sonu değerlendirme sorularının %20.8'inin üst bilişsel basamaklarda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin nesnelere ve olayları eksik veya yanlış öğrenmelerinin önüne geçmede değerlendirme süreçlerinin etkin olması beklenir. Atıcı, Samancı ve Özel (2007) yaptığı çalışmada ders kitaplarının değerlendirme soru ve etkinliklerinin geleneksel yöntem ve stratejilerle sınırlı kaldığını bulmuşlardır. Aradan geçen süreye rağmen değerlendirildiğinde fen bilgisi ders kitaplarının bu aşamada kayda değer bir ilerleme gösterdikleri söylenemez.

TIMSS uygulamasına 4. sınıf düzeyinde 3 kez (TIMSS 2011, TIMSS 2015 ve TIMSS 2019) katılan Türkiye, TIMSS 2011 uygulamasında 52 ülke arasından, 463 puanla ölçek ortalamasının (500) altında kalarak 36. sıraya yerleşmiştir. TIMSS 2015 uygulamasında, 47 ülke arasından, 483 puanla ölçek ortalamasının (500) altında kalarak 35. sıraya yerleşmiştir. TIMSS 2019 uygulamasında ise, 58 ülke arasından, 526 puanla ilk kez ölçek ortalamasının (500) üzerine çıkarak 19. sıraya yerleşmiştir. Önceki döngülere kıyasla Türkiye'nin başarısının artan bir ivmeyle yükseldiği gözlenmektedir. Ancak, 4. sınıf fen bilgisi ders kitaplarında bulunan ünite sonu değerlendirme sorularının bilişsel seviyelerinin artırılmasının, daha üst düzey becerilere sahip öğrenciler yetiştirilmesine katkı sağlayacağı ve TIMSS ve benzeri geniş ölçekli değerlendirmelerdeki Ülke başarısını daha üst sıralara yükselteceği düşünülmektedir. Özellikle akıl yürütme basamağındaki soru sayısının az olması, öğrencilerin çözümlenme, sentez yapma, tahmin etme, tasarlama, değerlendirme, sonuç çıkarma, genelleme ve doğrulama gibi üst düzey becerilerinin daha az gelişmesine neden olmaktadır. Ülkelerin eğitim politikalarının güncellenmesinde kılavuzluk eden etmenlerden birinin TIMSS ve benzeri geniş ölçekli değerlendirme sonuçları olduğu düşünülürse, öğrenme öğretme hizmetlerinin niteliğini belirlemede önemli rol oynayan ders kitaplarının da bu geniş ölçekli değerlendirmelere göre güncellenmesi gerektiği gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

Kaynakça

Altunel, M. (2020). TIMSS 2019'da Türkiye. Seta / Perspektif, Aralık, Sayı 303.

Atıcı, Samancı Ve Özel(2007). İlköğretim Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Biyoloji Konuları Yönünden Eleştirel Olarak İncelenmesi Ve Öğretme. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi Kış 2007, 5(1), 115-131.

- Centurino, V.A.S ve Jones, L. R. (2019). TIMSS 2019 Science Framework Chapter 2. TIMSS and PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College and International Association for The Evaluation of Educational Achievement (Iea).
- Chiappetta, E. L.; Fillman, D. A. ve Sethna, G. H. (1991). A Method to Quantify Major of Scientific Literacy in Science Textbooks. *Journal of Research in Science Teaching* Cilt: 28, Sayı: 8, (713–725).
- Creswell, J. W. (2014). Araştırma deseni (nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları). (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Karamustafaoğlu, O., Yaman, S. & Karamustafaoğlu, S. (2005). İlköğretimde Fen ve Teknoloji Öğretimi, Anı yayıncılık, Ankara.
- Lind, K. K. (2005). Exploring Science in Early Childhood: A Development Approach. Thomson Delmar Learning, USA.
- Maskan, A. K., Maskan, M.H. Ve Atabay, K. (2007). İlköğretim 4. Sınıf Fen ve Teknoloji Ders Kitabının Değerlendirme Ölçütleri Yönünden İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9, 22-32.
- MEB. (2019). İlkokul fen bilimleri 4 ders kitabı. Ankara: Devlet Kitapları.
- MEB (2018). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (s. 8-9). Ankara.
- Mullis, I. V., & Martin, M. O. (2017). TIMSS 2019 assessment frameworks. TIMSS and PIRLS International Study Center. Chestnut Hill, MA: Lynch School of Education, Boston College.
- Neuendorf, K. A. (2002). The content analysis guidebook. Chicago: Sage Publications.
- Ocak, İ. Ve Doğan, B. (2018). Ortaokul 5-6-7 ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyonlarının İncelenmesi. *International Congress on Science and Education*.
- Ozan, F. (2018). FeTeMM Etkinlikleriyle İşlenen Derslerin Etkililiği. *International Congress on Science and Education*.
- Özkan, İ. (2019). İlkokul fen bilimleri 4 ders kitabı. Ankara: Sdripekyolu Yayıncılık.
- Öztürk, L. (2010). TIMSS 2007 ve eğitim sistemimizin başarısı: öğretmen ve yönetici görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ina V. S. Mullis, Michael O. Martin, Pierre Foy, Dana L. Kelly ve Bethany Fishbein, TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science, (TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College: 2020).
- TIMSS 2019 Türkiye Ön Raporu, (MEB, Ankara: 2020).
- Yalın, H.İ. (2020). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. 30. Baskı. Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Yaman, S. Ve Orhan, A.T. (2018). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılmalı Analizi. *International Congress on Science and Education*.
- Yapıcı, M. (2004). İlköğretim 1. Kademe Ders Kitaplarının Öğrenci Düzeyine Uygunluğu. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 6, Sayı 1. <http://hdl.handle.net/11630/3301>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10 b.). Ankara: Seçkin.

N11 Ülkelerinde Ekonomik Kompleksite ve Finansal Gelişme

Rabia Efeoğlu^{a, b}

Özet

Çalışmanın amacı, finansal gelişmenin ekonomik karmaşıklık üzerindeki etkisini N11 ülkelerinde 1995-2019 dönemi için panel veri yöntemini kullanarak analiz etmektir. Finansal küreselleşmenin kontrol değişkeni olarak dahil edildiği çalışmada yatay kesit bağımlılık testi yapılarak modelde yatay kesit bağımlılığı olduğu gözlemlenmiştir. Sonrasında CADF panel birim kök testi uygulanmış, serilerin düzey değerlerinde durağan olduğu belirlenmiş, Parks-Kmenta ve Beck-Katz tahmincileri olmak üzere iki farklı şekilde model tahmin edilmiştir. Çalışmada hem Parks-Kmenta hem de Beck-Katz tahmin sonuçlarına göre finansal gelişmenin ekonomik kompleksite üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır. Yani finansal gelişme arttıkça ekonomik kompleksite düzeyi artış göstermektedir. Diğer taraftan kontrol değişkeni finansal küreselleşmenin de ekonomik kompleksiteyi artırdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ekonomik Karmaşıklık
Finansal Gelişme
N11 Ülkeleri
Panel Veri Yöntemi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 30.10.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1016597

Economic Complexity and Financial Development in N11 Countries

Abstract

The aim of the study is to analyze the effect of financial development on economic complexity in N11 countries for the period 1995-2019 using panel data method. In the study in which financial globalization was included as a control variable, a cross-section dependency test was performed and it was observed that there was a cross-section dependency in the model. Afterwards, CADF panel unit root test was applied, it was determined that the series were stationary at level values, and the model was estimated in two different ways, namely Parks-Kmenta and Beck-Katz estimators. According to both Parks-Kmenta and Beck-Katz estimation results in the study, financial development has a positive and significant effect on economic complexity. In other words, as financial development increases, the level of economic complexity increases. On the other hand, it has been determined that the control variable, financial globalization, also increases the economic complexity.

Keywords

Economic Complexity
Financial Development
N11 Countries
Panel Data Method

About Article

Received: 30.10.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1016597

^a İletişim Yazarı: refeoglu@kastamonu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Finans ve Bankacılık Bölümü, ORCID: 0000-0003-2515-1553.

Giriş

Uluslararası iktisat yazınında klasik dış ticaret teorilerinde benimsenen, ürünlerin ne kadar üretildiği şeklindeki görüşün aksine ve ülkelerin ne kadar ürün üretip ürettikleri ürünün ne kadarını dış ülkelere sattığından ziyade günümüzde hangi içerikte ürünün üretildiği ve satıldığı yoğun olarak tartışılan bir konu olmaya başlamıştır (Can ve Doğan, 2018, s. 6). Uluslararası iktisat yazınında gelişmekte olan ülkeler için yapısal dönüşüm önem arz etmektedir. Söz konusu ülkelerin üretim faktörlerini düşük verimli alanlardan (ürünlerden) yüksek verimli alanlara (ürünlere) yönlendirmesi, ülkelerin daha hızlı büyümelerini sağlamaktadır (McMillan, Rodrik ve Verduzco-Gallo, 2014, s. 11). Dolayısıyla yapısal dönüşümü gerçekleştiren ülkeler, yapısal dönüşüm gerçekleştirmeyen ülkelere göre hızlı bir büyüme kat etmektedirler (Hausmann, Hwang ve Rodrik, 2007, s. 2). Bunu sağlayacak olan verimli bir ekonomik yapı ile bilgi ve becerilerin verimliliğin en yüksek olduğu alana yönlendirilmesidir (Can ve Doğan, 2018, s. 6). Bu bakımdan son dönemlerde ekonomik karmaşıklık düzeyi ile ilişkilendirilen yapısal dönüşüm ekonomilerin nasıl bir yapısal değişim sergilediğini göstermektedir. Bir ülkenin geçirdiği yapısal dönüşümün ekonomik karmaşıklık düzeyinin artması anlamına geldiği ve söz konusu ülke ekonomisinde üretilen ürünün bilgi içeriğinin artması ile ekonomik karmaşıklık düzeyinin artacağı ifade edilmeye başlanmıştır (Akiş ve Soyyiğit, 2020, s. 866).

İlk defa Hausmann, Hidalgo, Bustos, Coscia, Chung, Simoes ve Yıldırım'ın (2011), *"The Atlas of Economic Complexity"* (Ekonomik Karmaşıklık Atlası) adlı çalışmada ortaya konulan ekonomik karmaşıklık kavramı, iktisat yazınında yer alan Smith'in, işbölümünün ulusların zenginliğinin sırrı olduğu fikrinden hareketle oluşturulmuştur. Buna göre işbölümünün kimsenin bireysel olarak sahip olamayacağı büyüklükteki bilgiye ulaşma imkanı sunduğu, toplumdaki bilgi düzeyinin sadece bireylerin sahip oldukları bireysel bilgilerin toplamından ibaret olmadığı, bilgilerin karmaşık etkileşim ağları aracılığı ile kullanılabilme yetisi ve toplumda bilginin daha etkin kullanılması söz konusudur. Dolayısıyla bir ekonomide sahip olunan bilgilerin ne kadar iyi birleştirildiği o ekonominin karmaşıklık düzeyinin belirleyicisidir (Hausmann ve diğerleri, 2011, s. 18). Diğer bir ifadeyle iktisadi açıdan karmaşıklık, ülkede *"tasarım, pazarlama, finans, teknoloji, insan kaynakları yönetimi, operasyonlar ve ticaret hukuku"* bilgilerine sahip olan bireylerce bir etkileşime girilip sahip olunan bilgilerin birleştirilmesi sonucu sağlanmaktadır (Yıldız ve Yıldız, 2019, s. 330). Yani kompleks ürünler üreten ülkelerin, çeşitli bilgilere sahip olduğu ve bu bilgileri kolektif biçimde kullanabildikleri fikri hakimdir (Soyyiğit, Topuz ve Özekicioğlu, 2019, s. 396). Temelinde bir ekonomideki faydalı bilginin çeşitliliği ve bu bilginin kolektif bir biçimde kullanılabilmesi ile ülke ekonomisinde verimli bilgileri birleştirme kabiliyeti vardır.

"Ekonomik kompleksite" olarak adlandırılan teoriyi Can ve Doğan (2018), bir ülkenin çıktısının verimliliği ve bilgi içeriği şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla ekonomik kompleksite, ülkelerin sahip olduğu beceri ve niteliği ifade etmektedir. Bir ürün çok sayıda ülke tarafından üretiliyorsa ülkenin sahip olduğu bilgi ve beceri düzeylerinin öneminin olmadığı (ekonomik kompleksite seviyelerinin düşük olduğu), ancak az sayıda ülke tarafından üretilebiliyorsa ülkenin sahip olduğu bilgi ve beceri düzeyi ile verimliliğinin önemli olduğu (ekonomik kompleksite seviyelerinin yüksek olduğu) ve bu şekilde diğer ülkelerden farklılaştığı söylenebilmektedir. Diğer bir ifadeyle bir ülkede üretilen malın içeriği yüksekse, üretilen mal ülke dışında başka ülkelerde kolaylıkla üretilemiyorsa, malı ikame edilebilecek başka bir ülke yoksa bu durumda malı üreten ülkenin yüksek ekonomik

kompleksiteye sahip olduğu anlaşılır (Soyyigit, 2018, s. 375). Günüümüzde ülkelerin sahip oldukları bilgi ve beceri potansiyeline bağlı olarak ülkelerin ürettiği ürünler farklılık göstermektedir. Bilgi ve beceri potansiyeli düşük olan ülkeler daha kısıtlı ürünler üretmekte, yüksek olan ülkeler daha çeşitli ürünler üretmektedirler.

Ekonomik karmaşıklık düzeyini ölçmek amacıyla Hausmann ve diğerleri (2011) tarafından ekonomik karmaşıklık endeksi (ECI) geliştirilmiştir. Endeksin değerinin yüksek olması ülke ekonomisinin ekonomik kompleksite düzeyinin yüksek olduğu (ekonominin karmaşık bir yapıda olduğu), değerin küçük olması ekonomik kompleksite düzeyinin düşük olduğu (ekonominin karmaşık bir yapıda olmadığı) anlamına gelmektedir (Hausmann ve diğerleri, 2011, s. 24-25). ECI değerleri ülke ve ürün bazında olmak üzere iki şekilde hesaplanmaktadır. *“Ülke bazında hesaplanan ECI, ülkenin karşılaştırmalı üstünlükle ihraç ettiği ürünlerin sahip olduğu ortalama eş değerlerinin ve ürünü ihraç eden ülkelerin ortalama ürün çeşitliliğinin hesaplanmasından oluşmaktadır. Ürün düzeyinde hesaplanan ECI ise, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerin ortalama ürün çeşitliliğini ve karşılaştırmalı üstünlük sağlayan ülkeler tarafından ihraç edilen diğer ürünlerin ortalama değerlerinin hesaplanmasından oluşmaktadır”* (Yıldız ve Yıldız, 2019, s. 331). ECI hesaplanırken bir ülkenin ürettiği ürünü üretmemesi durumunda hangi ülkelerin aynı ürünü üreteceği sorusu cevaplandırılmaktadır. Ürünü üretecek ülke sayısının fazla olması durumunda ilgili ülkenin ekonomisinin karmaşık olmadığı, ekonominin kompleksite düzeyinin düşük olduğu; ürünü üretecek ülke sayısının az olması durumunda ilgili ülkenin ekonomisinin karmaşık olduğu, ekonominin kompleksite düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Bucak, 2021, s. 75).

Ülkelerin ekonomik kompleksitesinin yüksek olmasını sağlayan unsurlar arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Ar-Ge faaliyetleri, liberal politikalar gibi unsurlar olmakla birlikte finansal gelişmeyi de söz konusu unsurlar arasında saymak mümkündür. Bu anlamda finansal gelişme bilgi ve beceri içerikli ürünlerin üretiminde önemli bir faktör olarak yerini almaktadır. Finansal gelişme teknolojik değişime katkıda bulunarak (Levine, 1997, s. 689) sermayenin verimsiz sektörlerden (alanlardan) verimli sektörlerle (alanlara) yönlendirilmesini sağlayabilmektedir (Arizala, Cavallo ve Galindo, 2009, s. 4). Bunun yanı sıra finansal gelişme ülkedeki bankacılık sistemi ve faaliyetlerinin geliştirilmesini sağlayarak daha fazla finansal araç (enstrüman) kullanılmasını mümkün kılar. Böylece ülkedeki firmalar makine, teğizat, araç gereç, ileri teknoloji ihtiyaçlarını kolaylıkla temin edebilirler (Shahbaz, Khan ve Tahir, 2013, s. 11). Firmaların finansal kaynaklara ulaşımı hızlı bir şekilde sağlanmış olmaktadır. Diğer taraftan finansal gelişme, firmaların düşük sermaye maliyetlerinin ve yeni teknolojik ürünleri üretmeleri ve teknoloji transferlerine imkan vermektedir (Prasad, Rogoff, Wie ve Köse, 2003, s. 25). Böylece finansal gelişmenin ülkelerin ekonomik kompleksitelerinin yükselmesine, bilgi ve beceri içerikli ürünlerin üretiminin gerçekleşmesine katkıda bulunduğu ifade edilebilir (Becerra, Cavallo ve Scartascini, 2012, s. 628).

Çalışmada finansal gelişmenin ekonomik kompleksite üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Yazın incelendiğinde ekonomik karmaşıklık-finansal gelişme ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların sayıca oldukça az olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmada örneklem olarak seçilen N11 ülkelere ekonomik kompleksite yazınında rastlanılmamıştır. Bu sebeplerden ötürü çalışmada ekonomik karmaşıklık-finansal gelişme ilişkisini N11 ülkeleri özelinde incelemek çalışmanın ele alınmasında etkili olmuştur. Çalışmanın bu yönüyle yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın giriş bölümünden sonra ikinci bölümde yazın taraması, üçüncü bölümde ekonometrik yöntem ve veri seti, dördüncü

bölümde ampirik analiz yer almakta ve beşinci bölümde sonuç bölümü ile çalışma sonlandırılmaktadır.

Yazın Taraması

Yazında, ekonomik kompleksite endeksi ile çeşitli iktisadi göstergeler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte var olan çalışmaların kısıtlı olduğu, ekonomik kompleksite endeksinin geniş bir yazına sahip olmadığı dikkat çekmektedir. Yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde ekonomik kompleksite endeksinin ekonomik büyüme, karbon emisyonları, gelir eşitsizliği, patent, arge, insani gelişme, doğrudan yabancı yatırımlar, küreselleşme, ileri teknoloji ihracatı, sabit sermaye yatırımları, dış ticaret, beşeri sermaye, döviz kuru gibi değişkenlerle ilişkisinin araştırıldığı görülmektedir. Son yıllarda finansal gelişmenin de ekonomik kompleksite ile ilişkisinin analiz edildiği çalışmalar ele alınmaktadır. Ancak ekonomik kompleksite-f finansal gelişme ilişkisini araştıran çalışmaların sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda yazında ekonomik kompleksite endeksi ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelenecek olursa; *Daude, Nagengast ve Perea (2015)*, 103 ülke için 1976-2010 döneminde ekonomik kompleksitenin temel belirleyicilerini panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Analizde finansal gelişmenin ekonomik kompleksitenin önemli bir belirleyicisi olduğu tespit edilmiştir. *Can ve Doğan (2018)*, zaman serisi analiz yöntemiyle 1970-2013 döneminde Türkiye için finansal gelişme ile ekonomik kompleksite ilişkisini test etmişlerdir. Finansal gelişmenin ekonomik kompleksiteyi pozitif etkilediği sonucunu elde etmişlerdir. *Kurt ve Azazi çalışmalarında (2018)*, finansal gelişme ve sofistike ürün üretimi arasındaki ilişkiyi Türkiye için 1966-2016 dönemi verileriyle incelemişlerdir. Çalışma sonucuna göre finansal gelişme sofistike ürün üretimini olumlu yönde etkilemektedir. *Nguyen, Schinckus ve Su (2020)*, 1995-2017 döneminde 52 ülke için patent ve finansal gelişmenin ekonomik kompleksite üzerindeki etkisini panel veri analiz yöntemiyle test etmişlerdir. Buna göre finansal gelişme kısa vadede ekonomik kompleksiteyi olumlu etkilerken, uzun vadede olumsuz etkilemektedir. *Şahin ve Durmuş tarafından (2020)* yeni sanayileşen ülkelerde ekonomik kompleksite düzeyinin belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmada ekonomik karmaşıklık, sermaye yatırımları, finansal gelişme, patent başvurusu ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkisi panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Türkiye ve Meksika'da finansal gelişmeden ekonomik karmaşıklık endeksine doğru bir nedenselliğin olduğu, diğer ülkelerde ekonomik karmaşıklık ve finansal gelişme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Nguyen ve Su (2021)*, 86 ülke için 2002-2017 döneminde finansal gelişmenin ekonomik karmaşıklık üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Buna göre finansal gelişmenin ekonomik kompleksiteyi pozitif etkilediğini tespit etmişlerdir.

Yazında Daude ve diğerleri, 2015; Can ve Doğan, 2018; Kurt ve Azazi, 2018; Nguyen ve diğerleri, 2020; Nguyen ve Su, 2021 çalışmalarında finansal gelişmenin ekonomik kompleksiteyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca yazında finansal gelişmenin ekonomik kompleksite üzerindeki etkisi Can ve Doğan, 2018; Kurt ve Azazi, 2018 çalışmalarında Türkiye için; Daude ve diğerleri, 2015; Nguyen ve diğerleri, 2020; Şahin ve Durmuş, 2020; Nguyen ve Su, 2021 çalışmalarında değişik ülke gruplarında araştırılmıştır.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, N11 ülkelerinde (Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Güney Kore, Meksika, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Türkiye ve Vietnam) finansal gelişmenin ekonomik karmaşıklık üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu amaçla 1995-2019 dönemine ait verilerle panel veri analizi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ekonomik karmaşıklık göstergesi olarak ECI ile temsil edilen ekonomik karmaşıklık endeksi, finansal gelişme göstergesi olarak FDI ile temsil edilen finansal gelişme endeksi kullanılmış ve ayrıca lnKOF ile temsil edilen finansal küreselleşme de kontrol değişkeni olarak analize dahil edilmiştir. Ekonomik karmaşıklık endeksi The Atlas of Economic Complexity, finansal gelişme endeksi International Monetary Fund, finansal küreselleşme endeksi KOF Globalisation Index veri tabanından elde edilmişlerdir.

Finansal gelişmenin ekonomik karmaşıklık üzerindeki etkisini tahmin etmek için Nguyen ve diğerleri (2020) ile Nguyen ve Su (2021)'den hareketle aşağıdaki regresyon modeli oluşturulmuştur.

$$ECI_{it} = \alpha_{it} + \alpha_1 FDI_{it} + \alpha_2 \ln KOF_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Çalışmada ilk olarak modelin homojen olup olmadığını tespit etmek ve eğim katsayılarının homojenliğini belirleyebilmek amacıyla Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testi yapılmıştır (Pesaran ve Yamagata, 2008, s. 52).

$$Y_{it} = \alpha + \beta_i X_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Eşitlik 2'de eğim katsayısının yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı sınınamaktadır. Pesaran ve Yamagata (2008) test istatistiği şu şekildedir (Pesaran ve Yamagata, 2008, s. 57):

$$\Delta = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S-k}{2k} \right) \sim \chi_k^2 \quad (3)$$

$$\Delta_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S-k}{v(T,k)} \right) \sim N(0,1) \quad (4)$$

Denklemlerde N, yatay kesit birimlerinin sayısı; S, Swamy test istatistiği; k, açıklayıcı değişken sayısı; v(T,k), standart hatadır. Testin sıfır hipotezi "eğim katsayıları homojendir" şeklinde iken, alternatif hipotezi "eğim katsayıları homojen değildir" şeklindedir (Pesaran ve Yamagata, 2008, s. 50-93).

Çalışmada ikinci aşamada Breusch-Pagan (1980) LM testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM_{adj} testi ile yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yatay kesit bağımlılık testleri durağanlık sınaması yapabilmek için birinci nesil ve ikinci nesil birim kök testlerinden hangisinin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir. Breusch-Pagan LM testi, T'nin büyük N'nin küçük olduğu (T>N) durumda (Pesaran, 2004, s. 4); Pesaran ve diğerleri LM_{adj} testi, N ve T'nin büyük olduğu (N>T veya T>N) durumda uygulanan yatay kesit bağımlılık testleridir (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008, s. 108; Tatoğlu Yerdelen, 2017, s. 244). LM ve LM_{adj} testleri sırasıyla aşağıdaki gibidir (Pesaran, 2004, s. 4; Pesaran ve diğerleri, 2008, s. 108).

$$LM = T \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij}^2 \right) \quad (5)$$

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\rho_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\vartheta_{Tij}} \quad (6)$$

Breusch-Pagan (1980) LM ve Pesaran ve diğerleri (2008) LM_{adj} testlerinin sıfır hipotezleri “yatay kesit bağımlılığı yoktur” iken alternatif hipotezleri “yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindedir. LM ve LM_{adj} testleri sonucunda olasılık değeri 0,05’ten küçük olursa sıfır hipotezleri reddedilmekte ve değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna varılmaktadır (Pesaran, 2004, s. 4; Pesaran ve diğerleri, 2008, s. 108).

Üçüncü aşamada serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci kuşak birim kök testi olan ve Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF panel birim kök testi ile sınanmıştır. CADF testinde, Genişletilmiş Dickey-Fuller regresyonundan elde edilen gecikmeli yatay kesit ortalamaları dikkate alınır. ADF regresyonunun birinci farkı alınarak, yatay kesit bağımlılığı ortadan kaldırılır. CADF regresyon eşitliği (Pesaran, 2007, s. 267);

$$\Delta Y_{i,t} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} d_1 \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

CADF regresyonu tahmin edildikten sonra CIPS istatistiği gecikmeli değişkenlerin t-istatistiklerinin ortalamalarından (CADF_i) hesaplanır. CIPS istatistiği (Pesaran, 2007, s. 268);

$$CIPS = CADF_i = \frac{\sum_{i=1}^N CADF_i}{N} \quad (8)$$

CADF testinin sıfır hipotezi “birim kök var”, alternatif hipotezi “birim kök yok” biçimdedir. Olasılık değeri 0,05’ten küçük ise sıfır hipotezi reddedilmekte serinin durağan olduğuna karar verilmektedir.

Dördüncü aşamada modelde birim ve zaman etkilerinin olup olmadığı tespit edilmiş ve son olarak diagnostik testler yapılarak sabit etkiler modeli ile dirençli tahminler yapılmıştır. Eğim katsayılarının değişmediği, sabit katsayıların yalnızca zaman verileri veya kesit verileri arasında ya da hem zaman hem kesit veri içinde değişme gösterdiği varsayıldığında sabit etkiler modelinden bahsedilmektedir. Sabit etkiler modeli her bir yatay kesit birimi için farklı bir sabit değer oluşturmaktadır (Hsiao, 2002, s. 30; Özer ve Çiftçi, 2008, s. 229). Buna göre sabit etkiler modeli (Judge, 195, s. 519);

$$y_{it} = \beta + \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (9)$$

i yatay kesit birimi, t zaman, y_{it} bağımlı değişken, X_{it} bağımsız değişkenler, β ortalama sabit terim, α_i i kesiti için ortalama sabit terimden farklılık, ε hata terimidir. Açıklayıcı değişkenler ile hata terimi arasında bir ilişkinin olması durumunda sabit etkiler modelinin tahminçileri sapmasız olduğundan sabit etkiler modelinin kullanılması uygun olmaktadır (Akıncı, Yüce ve Yılmaz, 2016, s. 87-88).

Ampirik Bulgular

Çalışmada analizlere başlarken eğim katsayılarının homojenliğini belirlemek amacıyla Delta testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Delta Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Δ	12.137	0.000
Δ _{adj}	13.243	0.000

Delta testi sonuçlarına göre sıfır hipotezi reddedilmiş, eğim katsayılarının heterojen olduğu sonucu elde edilmiştir.

Çalışmada $T=25$, $N=11$ ve $T>N$ olduğundan, modelde yatay kesit bağımlılığı test etmek için LM ve LM_{adj} testleri kullanılmıştır. Çünkü $T>N$ olduğu durumlarda LM ve LM_{adj} testleri daha tutarlı sonuçlar vermektedir (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran ve diğerleri, 2008; Tatoğlu Yerdelen, 2017, s. 237). Yatay kesit bağımlılık test sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Test	İstatistik	Olasılık
LM	119.8	0.0000
LM_{adj}	15.55	0.0000

Tablo 2’de LM ve LM_{adj} test sonuçlarına göre modelde yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinin uygulanmasına karar verilerek CADF testi ile birim kök sınaması yapılmıştır. Çalışmada uygulanan CADF panel birim kök test sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. CADF Panel Birim Kök Sonuçları

ECI	Değişkenler	
	FDI	lnKOF
-2.418*** (0.013)	-2.318**(0.030)	-2.518***(0.005)

Not: *** %1 ve ** %5 anlamlılık düzeyini göstermekte olup parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

Tablo 3’deki sonuçlara bakıldığında, istatistik ve olasılık değerlerine göre tüm değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Böylece modelde sahte regresyon sorununun olmadığı anlaşılmış, değişkenlere ait katsayı tahminleri yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak modelde birim ve zaman etkilerinin olup olmadığı tespit edilmiştir. Havuzlanmış en kk kareler modelini sabit etkiler modeline karşı test etmek için F testi, havuzlanmış en kk kareler modelini tesadüfi etkiler modeline karşı test etmek için LM ve LR testleri gerçekleştirilmiştir (Baltagi, 2013, s. 63-90). Birim ve zaman etkisi test sonuçları Tablo 4’deki gibidir.

Tablo 4. Birim ve Zaman Etkisi Test Sonuçları

Test	F testi		LR testi		LM testi	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Birim Etkisi	191.49	0.0000	508.94	0.000	2169.50	0.0000
Zaman Etkisi	0.12	1.0000	0.00	1.000	0.00	1.0000

Tablo 4’te F, LR ve LM test sonuçlarına göre modelde yalnızca birim etkilerin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla havuzlanmış en kk kareler modelinin geçerli olmadığı, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modellerinden birinin tercih edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağına önsel olarak karar verilebileceği gibi bir takım testler yapılarak da uygun karara varılabilir.

Firma, ülke, eyalet gibi örneklem üzerinde çalışılıyorsa sabit etkiler modeli (Baltagi, 2013, s. 14), hanehalkları gibi geniş bir anakütleden tesadüfi olarak bir örneklem seçilip üzerinde çalışılıyorsa tesadüfi etkiler modeli daha uygundur (Baltagi, 2013, s. 20). Modellerden hangisinin kullanılacağına önsel olarak karar vermek yerine testler yapılarak karar vermek istendiğinde sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli arasındaki seçim Hausman testi ile yapılabilmektedir (Baltagi, 2013, s. 63-90). Bu doğrultuda hem önsel karar vererek hem de Hausman testi uygulanarak model seçimi gerçekleştirilmiştir. Test sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Hausman Testi Sonuçları

Değişken	Sabit etkiler	Tesadüfi etkiler	Fark	Standart hata
FDI	1.657	1.794	-0.137	0.055
lnKOF	0.293	0.281	0.012	0.014
Hausman $\chi^2=11.10$		Olasılık=0.0039		

Tablo 5’de Hausman testi sonuçlarına göre, (χ^2) istatistiği 11.10, olasılık değeri 0.0039 olup 0.01 önem düzeyinden küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiş, modelin tahmin edilmesinde sabit etkiler modelinin kullanılması uygun görülmüştür. Sonuçlar Tablo 6’dadır.

Tablo 6. Sabit Etki Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık
FDI	1.657	0.296	5.59	0.000
lnKOF	0.293	0.096	3.05	0.003
C	-1.764	0.312	-5.65	0.000
N	3275			

Tahmin edilen modelde diagnostik testler yapılarak otokorelasyon, değişen varyans ve birimlerarası korelasyon sorunlarının olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 7. Diagnostik Test Sonuçları

Değişen varyans		Otokorelasyon			Birimlerarası Korelasyon			
Wald Test	Olasılık	DW Testi	Baltagi-Wu (LBI) Testi	Pesaran Testi	Olasılık	Friedman Testi	Olasılık	Frees Testi
								1.273>0.1947(%1)
223.04	0.0000	0.530<2	0.654<2	6.425	0.0000	60.980	0.0000	1.273>0.1350(%5)
								1.273>0.1035(%10)

Tablo 7’de değişen varyans sorununun tespiti için yapılan Wald Testi sonucunda olasılık değeri 0.01’den küçük olduğundan modelde değişen varyans sorununun olduğu

görülmektedir. Otokorelasyon sorununun tespiti için yapılan DW test / Baltagi-Wu LBI test istatistikleri eşik değeri olan 2'nin altında olduğundan modelde otokorelasyon sorununun olduğu gözlenmiştir. Birimlerarası korelasyonun sorununun tespiti için yapılan Pesaran, Friedman ve Frees testlerine göre birimlerarası korelasyon olduğu belirlenmiştir.

Modelde otokorelasyon, değişen varyans ve birimlerarası korelasyon sorunlarının olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple söz konusu sorunların varlığında ve T>N olduğu durumlarda dirençli tahminler veren Parks-Kmenta ve Beck-Katz tahmincileri (Tatoğlu Yerdelen, 2016, s. 263) ile model tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Parks-Kmenta ve Beck-Katz Tahmin Sonuçları

Değişken	Parks-Kmenta Tahmincisi				Beck-Katz Tahmincisi			
	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık
FDI	2.228	0.154	14.47	0.000	2.955	0.316	9.35	0.000
lnKOF	0.215	0.059	3.66	0.000	0.339	0.095	3.56	0.000
C	-1.638	0.217	-7.54	0.000	-2.377	0.351	-6.78	0.000
Wald istatistiği	241.54			0.0000	113.57			0.0000
Gözlem sayısı	275				275			
Ülke sayısı	11				11			

Tablo 8'de Parks-Kmenta ve Beck-Katz tahmin sonuçlarına göre, N11 ülkelerinde finansal gelişme ve finansal küreselleşme değişkenlerinin %1 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Her iki tahmin sonucunda da ekonomik karmaşıklık üzerinde en etkili olan değişkenin finansal gelişme olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre Parks-Kmenta tahmincisine göre finansal gelişmedeki %1'lik artış ekonomik karmaşıklık %2.23 arttırırken, finansal küreselleşmedeki %1'lik artış ekonomik karmaşıklık %0.22 arttırmaktadır. Beck-Katz tahmincisine göre ise finansal gelişmedeki %1'lik artış ekonomik karmaşıklık %2.96 arttırırken, finansal küreselleşmedeki %1'lik artış ekonomik karmaşıklık %0.34 arttırmaktadır. Bu durumda N11 ülkelerinde finansal gelişme ve finansal küreselleşmenin ülkelerin ekonomik kompleksitelerini arttırdığı, bilgi ve beceri içerikli ürünlerin üretimine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Günümüzde ülkelerin büyük çoğunluğunun üretimlerini gerçekleştirirken düşük katma değerli ürünlerin üretiminden yüksek katma değerli ürünlerin üretimine geçiş yaptıkları, verimliliğin yüksek olduğu alanlarda üretimlerini gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Yapısal dönüşüm ile gerçekleştirilmeye çalışılan bu durum ekonomik kompleksite kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Ekonomik kompleksite ülkelerin üretimlerini bilgi ve beceri temelli olarak üretmeleri ve bunu gerçekleştirirken birimlerin tek başına hareket etmeleri ile değil, bilgi sahibi olan tüm kişi ve birimlerin bilgilerini üretime ve ürüne dönüştürecek şekilde birleştirmeleri ile mümkün olabilmektedir. Bilgi, beceri ve

yetenek gerektirerek üretilen söz konusu ürünlerin başka ülkeler tarafından da kolaylıkla üretilmeyeceği bir durum olmakla birlikte, ürün ne kadar az ülke tarafından üretiliyorsa ekonomik kompleksite düzeyinin yüksek olduğu, daha karmaşık ürünler üretebildiği ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle ECI değerinin yüksek olması, ülkede üretilen ürünlerin çeşitliliğinin yüksek olması ve daha karmaşıklık olduğu ile açıklanabilir. Bu anlamda ülkelerde artık ülkelerin ne kadar ürün ürettikleri değil ne ürettikleri önem kazanır olmuştur.

Ekonomik kompleksite endeksini etkileyen pek çok faktör olmakla birlikte bunlardan birinin de finansal gelişme olduğu dikkat çekmektedir. Finansal gelişmenin olduğu ülkelerde finansal kaynaklara ulaşım kolaylaşmakta, bu noktada yatırımların desteklenmesi ve teşvik edilmesi sağlanabilmekte ve katma değeri yüksek ürün üretimi mümkün olabilmekte ve üretim verimli alanlara kayabilmektedir. Bu sebeple gelişmiş bir finansal sistem ekonomik karmaşıklık düzeyine katkı sağlayabilmektedir.

Çalışmada N11 ülkelerinde 1995-2019 dönemleri arasında finansal gelişmenin ekonomik kompleksite üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan analizde öncelikle homojenlik ve yatay kesit bağımlılık testi yapılmış, modelin heterojen olduğu ve modelin genelinde yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmüştür. Sonrasında yapılan birim kök testi sonucunda serilerin seviye düzeylerinde durağan oldukları gözlenmiştir. Parks-Kmenta ve Beck-Katz tahminleri sonucunda finansal gelişmenin ekonomik kompleksiteyi artırdığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle N11 ülkelerinde finansal gelişme ekonomik kompleksiteye olumlu katkı sağlamakta, finansal gelişmenin artışı söz konusu ülkelerde bilgi ve beceri içerikli ürünlerin üretimini artırmaktadır. Elde edilen bulgular yazında Daude ve diğerleri (2015), Can ve Doğan (2018), Kurt ve Azazi (2018), Nguyen ve diğerleri (2020), Şahin ve Durmuş (2020), Nguyen ve Su (2021) çalışmalarının sonuçları ile benzerdir.

Çalışmada finansal gelişmenin ekonomik kompleksiteye katkısının yüksek düzeyde olduğu görülmekle birlikte, bilgi ve beceri içerikli ürün üretiminde ülkelerin büyük ölçüde finansal kaynaklara ihtiyaç duyduğu, bu sebeple politika yapıcıların finansal destek sunması gerektiği, katma değeri yüksek malların üretimi ile yoğun teknoloji içerikli ürün üretimi ve üretilen ürünlerin daha verimli alanlara yönlendirilebilmesi için kredi teşvikleri verilerek finansal gelişmenin ekonomik kompleksite üzerindeki etkinliği artırılabilir. Ayrıca yüksek katma değerli ve ekonomik kompleksite düzeyi yüksek ürünlerin üretimi için çeşitli eğitim programlarının düzenlenmesi ve programlara yönelik politikaların yürütülmesi var olan potansiyeli daha üst düzeye çıkaracaktır.

Kaynakça

- Akiş, E., & Soyuyğit, S. (2020). Ekonomik karmaşıklık düzeyi ve CO2 emisyonu arasındaki ilişkinin analizi: ASEAN ülkeleri örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(38), 865-885. DOI: <https://doi.org/10.35408/comuybd.688354>
- Akıncı, M., Yüce, G., & Yılmaz, Ö. (2016). Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri: bir panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 81-96. DOI: <https://doi.org/10.18037/ausbd.13225>
- Arizala, F. Cavallo, E., & Galindo, A. (2009). Financial development and TFP growth: Cross-country and industry-level evidence. *Inter-American Development Bank*, 1-35. Erişim adresi: <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Financial-Development-and-TFP-Growth-Cross-Country-and-Industry-Level-Evidence.pdf>

- Baltagi, H. B. (2013). *Econometric analysis of panel data*. USA: John Wiley and Sons.
- Becerra, O., Cavallo, E., & Scartascini, C. (2012). The politics of financial development: The role of interest groups and government capabilities. *Journal of Banking & Finance*, 36, 626–643. DOI:10.1016/j.jbankfin.2011.10.017
- Breusch T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2297111>
- Bucak, . (2021). AB15 lkelerinde ve Türkiye’de ekonomik karmaşıklık endeksi, insani gelişme endeksi ve karbon emisyonu: Panel veri analizi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 71-88. DOI: 0.18354/esam.763411
- Can, M., & Doğan, B. (2018). Ekonomik kompleksite ve finansal gelişme ilişkisi: Türkiye rnekleminde ampirik bir analiz. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(638), 5-16. Erişim adresi: <http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/1529399025.pdf>
- Daude, C., Nagengast, A., & Perea, J. R. (2015). Productive capabilities: An empirical analysis of their drivers. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 1-32. DOI: 10.1080/09638199.2015.1073342
- Hsiao, C. (2002). *Analysis of panel data*. NewYork: Cambridge University Press.
- Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, D. (2007). What you export matters. *Journal of Economic Growth*, 12, 1-25. Erişim adresi: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11905/w11905.pdf
- Hausmann, R., Hidalgo, C.A., Bustos, S., Coscia, M., Chung, S., Simoes, A., & Yildırım, M. A. (2011). *The atlas of economic complexity mapping paths to prosperity*. England: The MIT Press. Erişim adresi: https://growthlab.cid.harvard.edu/files/growthlab/files/atlas_2013_part1.pdf
- International monetary fund (IMF). (2021). <https://www.imf.org/external/index.htm> (Erişim: 29.09.2021).
- Judge, G. G. (1985). *The theory and practice of econometrics*. USA: Wiley.
- KOF Globalisation Index. (2021). <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (Erişim: 29.09.2021).
- Kurt, ., & Azazi, H. (2018). Finansal gelişme ve sofistike ürün üretimi ilişkisi: Türkiye için ampirik bir analiz. *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, 13(22), 341-352. DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13993>
- Levine, R. (1997). Financial development and economic growth: Views and agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688-726. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2729790>
- Mcmillan , M., Rodrik, D., & Verduzco-Gallo, I. (2014). Globalization, structural change, and productivity growth, with an update on Africa. *World Development*, 63, 11-32. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.10.012>
- Nguyen, C. P., Schinckus, C., & Su, T. D. (2020). The drivers of economic complexity: International evidence from financial development and patents. *International Economics*, 164, 140–150. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.inteco.2020.09.004>

- Nguyen, C. P., & Su, T. D. (2021). Financing the economy: The multidimensional influences of financial development on economic complexity. *Journal of International Development*, 1-41. DOI: 10.1002/jid.3541
- Özer, M., & Çiftçi, N. (2008). AR-GE tabanlı içsel büyüme modelleri ve AR-GE harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: OECD ülkeleri panel veri analizi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(16), 219-240. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289385>
- Pesaran M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312. DOI: 10.1002/jae.951
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105- 127. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, 435. Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/10419/18868>
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Prasad, E., Rogoff, K., Wei, S. J., & Köse, M.A. (2003). Effects of Financial Globalization on Developing Countries: Some Empirical Evidence. *International Monetary Fund*, 1-86. Erişim adresi: <https://www.imf.org/external/np/res/docs/2003/031703.pdf>
- Shahbaz, M., Khan, S., & Tahir, M. I. (2013). The dynamic links between energy consumption, economic growth, financial development and trade in China: Fresh evidence from multivariate framework analysis. *Energy Economics*, 40, 8-21. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.eneco.2013.06.006>
- Soyyigit, S. (2018). OECD kurucu ülkelerinde ekonomik kompleksite düzeyi ile kişi başına düşen GSYH arasındaki ilişki: Panel eşbütünleşme analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 374-392. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/572000>
- Soyyigit, S., Topuz, H., & Özekicioğlu, H. (2019). Ekonomik kompleksite, ihracat ve sabit sermaye yatırımlarının kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi: G-20 ülkeleri örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 393-407. DOI: <https://dx.doi.org/10.30798/makuiibf.518334>
- Şahin, D., & Durmuş, S. (2020). Yeni sanayileşen ülkelerde ekonomik kompleksite düzeyinin belirleyicileri. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 334-351. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1206425>
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2016). *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2017). *Panel zaman serileri analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- The Atlas of Economic Complexity. (2021). <https://atlas.cid.harvard.edu/> (Erişim: 29.09.2021).
- Yıldız, B., & Akbulut Yıldız, G. (2019). Ekonomik karmaşıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Panel bootstrap granger nedensellik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 329-340. DOI: <http://dx.doi.org/10.17130/ijmeb.2019252097>

Flört Şiddeti Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması^a

Sema Civan Gökkaya^{b, c}

Özet

Bu çalışmanın amacı Türk kültürüne uygun flört şiddeti ölçeği geliştirilerek geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yapılmasıdır. Araştırma, keşfedici ardışık desene göre tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 18-30 yaş arasındaki üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. 90 öğrenci nitel, 1021 öğrenci ise nicel çalışma grubunda yer almaktadır. Nitel veriler, fiziksel, cinsel ve duygusal şiddet temaları altında betimsel olarak analiz edilmiştir. Nicel veriler, çevrimiçi ortamda toplanmış ve verilere açıklayıcı, doğrulayıcı faktör analizi ile güvenirlik ve madde analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçları, beşli likert tipi derecelendirmeye sahip ölçme aracının 28 madde ve dört alt boyuttan oluştuğunu göstermiştir. Madde analizleri yapılan ölçeğin iç tutarlılığına Cronbach Alpha katsayısı, Spearman Brown, Guttman Split-Half ve Kompozit güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır ve yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Yakın İlişkilerde Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği-Gözden Geçirilmiş Formu ile Flört Şiddeti Ölçeği arasındaki ilişki .61 olarak bulunmuştur. Bulgular, ölçeğin flört şiddeti konusunda geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Flört Şiddeti
Ölçek Geliştirme
Üniversite Öğrencileri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.12.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1032755

Developing A Scale For Dating Violence: A Study on Validity and Reliability

Abstract

The purpose of this study is to develop a valid and reliable assessment tool for dating violence suitable for Turkish culture. This research was designed according to an exploratory sequential design. The research was collected from university students between the ages of 18-30. 90 students are in the qualitative study group and 1021 students are in the quantitative study group. Qualitative data were analyzed descriptively under the themes of physical, sexual and emotional violence. Quantitative data were collected online from 1021 university students and exploratory and confirmatory factor analysis, reliability and item analysis were made on the data. Analysis results showed that the scale with a five-point likert-type rating scale consisted of 28 items and four-factor. The Cronbach Alpha coefficient, Spearman Brown, Guttman Split-Half and Composite reliability coefficients were calculated for the internal consistency of the scale, and it was found to be a sufficient level. Pearson correlation was calculated and the relation between Dating Violence Scale and Intimate Partner Violence Attitude Scale-Revised was calculated as 61. The results show that the scale is a valid and reliable scale.

Keywords

Dating Violence
Scale Development
University Students

About Article

Received: 05.12.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1032755

^a Bu çalışma 12-14 Kasım tarihlerinde düzenlenen "3. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi'nde" sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

^b İletişim Yazarı: sema.civan@cbu.edu.tr.

^c Arş. Gör. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık. ORCID: 0000-0003-2633-137X.

Giriş

Flört şiddeti, evli olmayan bireylerin ilişki içerisinde birbirlerine yönelik fiziksel, cinsel, duygusal şiddet davranışları ile ısrarlı takip ve kontrol amaçlı davranışlarını içeren bir yakın partner şiddet türüdür (CDC, 2015). Araştırmalar, flört şiddetinin psikolojik sorunlar ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Flört şiddetine maruz kalma, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete, anti sosyal davranış ve intihar riskini arttırmaktadır (Exner-Cortens, Eckenrode ve Rothman, 2014; Silverman, Raj, Mucci ve Hathaway, 2001). Bununla birlikte şiddete maruz kalma eğitim sorunları, riskli cinsel davranışlar ve madde kullanımını da beraberinde getirebilmektedir (Adams, Greeson, Kennedy ve Tolman, 2013; Bonomi, Anderson, Nemeth, Rivara ve Buettner, 2013; Silverman vd., 2001). Günümüzde üniversite öğrencileri arasında yaşanan şiddetinin olumsuz sonuçları bu konunun önemli bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınmasına neden olmaktadır.

Son yıllarda hem Türkiye'de hem de Dünya'da üniversite öğrencileri arasında flört şiddeti sıklığı ve yaygınlığı artmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri (CDC) 2015 yılında yayınladığı Ulusal Yakın Partner ve Cinsel Şiddet Araştırmasında (A National Intimate Partner and Sexual Violence Survey) her 4 kadından ve her 10 erkekten birinin 18-24 yaş arasında en az bir kere flört şiddetine maruz kaldığını belirtmiştir (Black, Sussman ve Unger, 2010). Straus (2008) 32 ülkeden 13.601 üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmasında kadın ve erkek üniversite öğrencilerinin üçte birinin son 12 ay içerisinde partnerine şiddet uyguladığını ifade etmiş ve bu şiddetin hem erkek hem kadınlar için çift yönlü olduğu belirtilmiştir. Araştırmalar, üniversite öğrencilerinin %20 ile %37'sinin fiziksel şiddete, %90'nın duygusal şiddete ve %2'si ile %18'nin cinsel şiddete maruz kaldığını göstermektedir (Shorey, Corneilus ve Bell, 2008). Türkiye'de flört şiddeti sıklığına bakıldığında, Toplu ve Hatipoğlu ve Sümer (2011) üniversite öğrencilerinin %35 ile %40'ının en az bir kez fiziksel şiddete maruz kaldığı, %75 ile %85'inin duygusal şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Şiddet uygulama sıklıklarında ise Aba (2008) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmasında öğrencilerin %41 ile %48'nin duygusal şiddet, %6 ile %10'unun fiziksel şiddet ve %2 ile %14'nün ise cinsel şiddet uyguladığını ifade etmektedir. Açıköz ve vd. (2018) ise 88 tıp öğrencisi ile yaptığı çalışmasında %20.6'sının fiziksel şiddet, %66.2'sinin duygusal şiddet ve %7.4'ünün cinsel şiddet uyguladığını ifade etmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü Dünya genelinde Şiddeti Önleme (Global Status Report on Violence Prevention) raporunda şiddet oranlarının tespit edilmesinin önemli olduğunu vurgulamakta ve Türkiye raporunda bu oranların düzenli olarak kaydedilmediği belirtilmektedir (WHO, 2014). Yurt dışında yapılan çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların 1990'lı yıllardan itibaren yapıldığı görülürken Türkiye'de 2008 yılından itibaren flört şiddeti çalışmaya başlanmıştır. Ülkemizde yapılan çalışmaların son yıllarda artmasına rağmen halen sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Aslan, Vefikuluçay, Zeyneloğlu, Erdost ve Temel 2008; Dikmen, Özaydın ve Dereli-Yılmaz, 2018; İftar, 2016; Özdere ve Kürtül, 2018). Türkiye'de flört şiddetine yönelik çalışmaların sınırlı olmasının en önemli sebeplerinden birini Türk kültürüne uygun ölçme aracının bulunmaması olduğu düşünülmektedir.

Alanyazında flört şiddete maruz kalma ve şiddeti uygulama sıklığını tespit etmek amacı ile Türkiye'de kullanılan ölçeklere bakıldığında Aba (2008) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Çatışmaların Çözümüne Yaklaşım Ölçeği'nin tek ölçek olduğu görülmüştür. Ölçek incelendiğinde yapı geçerliğinin (doğrulayıcı faktör analizi) yapılmadığı, madde sayısının fazla olduğu ve maddelerinin Türk Kültürüne uygun olmadığı görülmektedir. Ölçek hem

şiddeti uygulama hem de maruz kalma düzeyini ortaya koymak için kullanılmaktadır. Aba (2008) dışında Kılınçer ve Dost (2013) üniversite öğrencilerinin şiddete maruz kalma düzeylerini ölçmek amacı ile Romantik İlişkiyi Değerlendirme Ölçeği geliştirmiştir. Ölçek şiddet uygulama davranışlarını ortaya koyamamakta sadece maruz kalma düzeyini ölçmektedir. Bu anlamda alanyazında şiddet uygulama davranışlarını ölçecek bir ölçme aracına ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye’de kullanılan diğer ölçeklere bakıldığında flört şiddeti tutumunu ölçmeye yönelik olarak Türkçe’ye uyarlandığı görülmektedir (Toplu-Demirtaş, Hatipoğlu-Sümer ve Fincham, 2017; Yumuşak ve Şahin, 2014). En sık kullanılan ölçek, Toplu-Demirtaş, Hatipoğlu-Sümer ve Fincham (2017) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Yakın İlişkilerde Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği- Gözden Geçirilmiş Formu olmaktadır. Bununla beraber sadece duygusal şiddeti ölçmeye yönelik ölçek çalışmalarının olduğu görülmektedir. Toplu-Demirtaş, Hatipoğlu-Sümer ve Fincham (2018) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Çok Boyutlu Duygusal İstismar Ölçeği ile Cankardaş-Nalbantçılar (2018) tarafından geliştirilen Yakın İlişkilerde Psikolojik Şiddet Ölçeği kullanılan ölçeklerden bazılarıdır. Bundan dolayı fiziksel, cinsel şiddeti de içerisine dahil edilecek daha kapsamlı ölçeğin geliştirilmesi bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de flört şiddetini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası düzeyde gerçekleştirilen araştırmalar ile karşılaştırılma yapılabilmesi için alanyazına ölçek kazandırılması önemli olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Türk kültürüne uygun üniversite öğrencilerinin flört ilişkisi içerisinde uygulanan şiddet davranışlarını ölçen bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın alanyazına yeni bir ölçek kazandırmanın yanında flört şiddetini önlemede risk altındaki bireylerin tespit edilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ülkemizde flört şiddeti sıklığının artması ve olumsuz sonuçların etkisi bu alanda yapılacak çalışmaları önemli hale getirmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Flört Şiddeti Ölçeği’nin geçerlik ve güvenilirlik analizlerini test etmek amacı ile yapılan bu araştırmada karma yöntem yaklaşımlarından keşfedici ardışık desen kullanılmıştır. Keşfedici ardışık desenin amacı, araştırmayı ilk olarak nitel yolla keşfetmeyi daha sonra nitel bulgulardan yola çıkarak veri aracı geliştirmeyi ve en son nicel veriler aracılığı ile analiz etme basamaklarını içermektedir (Creswell ve Plano-Clark, 2011). Keşfedici ardışık desen kullanılarak geliştirilen ölçeğin adımları Şekil 1’de özetlenmiştir.

Araştırmada sırasıyla (I) flört şiddeti alan yazını taranmış, (II) öğrencilerin karşılaştıkları veya yaşadıkları şiddet davranışlarını ortaya koymak için üniversite öğrencileri ile görüşme yapılmış ve açık uçlu sorulardan oluşan form aracılığı ile öğrencilerden nitel veriler elde edilmiş, (III) nitel verilerin analizi ile madde havuzu oluşturulmuş, (IV) hazırlanan madde havuzu uzman görüşüne sunulmuş, (V) uzman görüşleri alınmış, (VI) uzman görüşleri doğrultusunda yapılan değişiklikler ile ölçeğin pilot çalışması gerçekleştirilmiş, (VII) pilot çalışma ile hazır hale getirilen ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılabilmesi için nicel veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.



Şekil 1. Ölçek geliştirme adımları

Ölçülecek Yapının Belirlenmesi

Flört şiddeti davranışlarını ölçek yapının ortaya konması için ilk olarak flört şiddeti alan yazını taranmıştır. Bu kapsamda yurt dışı ve Türkiye’de kullanılan flört şiddeti ölçekleri incelenmiştir. Yurt dışında geliştirilen Abuse Within Intimate Relationships Scale (Borjesson Aarons ve Dunn, 2003), Abusive Behavior Inventory (Shepard ve Campbell, 1992), Dating Violence Questionnaire (Rodriguez-Franco vd., 2010) Violence in Adolescents Dating Relationship Inventory (Aizpitarte ve Rojas-Solís, 2019) ölçekleri ile birlikte Türkiye’de uyarlanan ölçeklerden Çatışmaların Çözümüne Yaklaşım Ölçeği (Aba, 2008), Yakın İlişkilerde Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (Toplu-Demirtaş, Hatipoğlu-Sümer ve Murphy, 2017) ve Çok Boyutlu Duygusal İstismar Ölçeği (Toplu-Demirtaş, Hatipoğlu-Sümer ve Murphy, 2018) incelenmiştir.

Nitel Veri Toplama Süreci

Flört şiddeti ölçeğini geliştirmek için 90 üniversite öğrencisinden nitel veri toplanmıştır. Bu öğrencilerin 15’i ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmış, 75 öğrenciden görüşmede kullanılan açık uçlu soruların yer aldığı Google form aracılığı ile veri toplanmıştır. Görüşmeler öncelikle romantik ilişkisi devam eden ya da daha önce romantik ilişki yaşayan öğrenciler ile yapılmıştır. Görüşmede araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan sorular incelenmek üzere 1 rehberlik ve psikolojik danışmanlık ve 1 ölçme ve değerlendirme alan uzmanına gönderilmiştir. Görüşler doğrultusunda düzeltme yapılarak öğrencilere romantik ilişkilerinde maruz

kaldıkları, uyguladıkları veya tanık oldukları fiziksel, cinsel ve duygusal şiddet davranışları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Görüşmeler Zoom platformu üzerinden çevrimiçi olarak 45-50 dakika olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden önce öğrenciler ile bilgilendirilmiş onam formu paylaşılmış ve görüşmeler ses kaydına alınmıştır.

İkinci olarak, araştırmacı tarafından açık uçlu sorulardan oluşan form oluşturulmuştur. Google Formun, çevrimiçi ortamda doldurulması sağlanmıştır. Formda, araştırmanın amacı açıklanmış daha sonra duygusal, fiziksel ve cinsel şiddetin açıklamalarına yer verilmiştir. Hazırlanan form, öğrencilerin flört şiddetinin tanımı, maruz kaldıkları, uyguladıkları veya tanık oldukları şiddet davranışlarını açıklamalarına yönelik 4 sorudan oluşmaktadır. Görüşme ve açık uçlu anket aracılığı ile öğrencilerin en sık karşılaştıkları veya yaşadıkları şiddet davranışları belirlenerek analiz edilmiş ve ölçeğin madde havuzunda bu davranışlara yer verilmiştir.

Nitel Sonuçlar ile Madde Havuzunun Oluşturulması

Flört Şiddeti Ölçeği'nin geliştirilmesi için yapılan görüşmeler ve açık uçlu sorulardan elde edilen veriler yorumlanmış ve 48 maddelik madde havuzu oluşturulmuştur. Nitel verilerin yorumlanmasında, veri toplama aracının türüne ilk olarak 4'lü Likert tipi bir ölçek olmasına karar verilmiştir. Ölçekte yer alan maddelere verilen yanıtlar (1), nadiren (2), ara sıra (3), sıklıkla (4) arasında değişmektedir. 48 maddelik 4'lü Likert türünde taslak form oluşturulmuş ve uzman görüşüne sunulmuştur.

Uzman Görüşlerinin Alınması

Araştırmada yapılan çalışmalar doğrultusunda elde edilen 48 maddelik havuz için rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanından üç, ölçme ve değerlendirme alanından iki ve Türkçe öğretmenliği alanından bir olmak üzere toplam altı uzmandan görüş alınmıştır. Altı uzmanın ölçeğin maddelerini, dil, amaca ve ilgili alt boyutlara uygunlukları açısından değerlendirebilmeleri için 3 puanlı (uygun/kısmen uygun/uygun değil) bir değerlendirme formu hazırlanmıştır. Uzmanların ölçme aracı maddeleri ile ilgili görüşlerini veya maddenin uygun halini açıklama sütununa yazmaları istenmiştir. Maddelerin hiçbirisi "uygun değil" değerlendirmesi almadığı için tüm maddeler ölçekte yer almış ve uzmanların görüşleri doğrultusunda dil ve içerik açısından değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca ölçme değerlendirme uzmanlarının görüşü doğrultusunda hiçbir zaman (1), nadiren (2), ara sıra (3), sıklıkla (4) olarak belirlenen dördümlü likert tipindeki ölçme aracı çok sık (5) ifadesi eklenerek beşli Likert türünde bir ölçme aracına dönüştürülmüştür.

Pilot Uygulama

Yapılan değişiklikler sonucunda 48 maddelik form ile ölçeğin pilot çalışması gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık 2. Sınıfta öğrenim gören 35 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Manisa Celal Bayar Üniversitesi uzaktan eğitim derslerini Microsoft Teams programı üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu nedenle uygulama çevrimiçi olarak Microsoft Teams programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerden uygulama sırasında maddelere ilişkin

değerlendirmelerini not ederek araştırmacı ile paylaşımları istenmiştir. Pilot çalışmada öğrencilerin son 12 ay içerisinde partnerlerine yaptıkları davranışları değerlendirmeleri istenmiştir. Öğrenciler Covid-19 pandemisi nedeni ile partnerleri ile görüşme sıklıklarının azaldığını ve partnerleri ile görüşemedikleri için bu davranışları cevaplandırmalarının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle ölçek yönergesinde yer alan 12 ay ifadesi çıkarılmış ve ölçek yönergesine şu an devam eden ilişkileri varsa onu düşünerek yoksa önceki ilişkilerini düşünerek cevaplandırmalarına yönelik ifade eklenmiştir. Pilot uygulamada ölçeğin uygulama süresinin 5-10 dakika arasında değiştiği belirlenmiştir. Uygulama sonrasında öğrencilerin görüşleri doğrultusunda ölçekte düzenlemeler yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada Türkiye'nin farklı üniversitelerinde öğrenim gören 1161 üniversite öğrencisine ulaşılmıştır. 90 öğrenciden çevrimiçi nitel veri toplanırken 1071 öğrenciden çevrimiçi nicel veri toplanmıştır. Çalışma grubu, nitel veri çalışma grubu ve nicel veri çalışma grubu olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir. Her iki çalışma grubuna da öğrenciler amaçlı örneklem yolu ile seçilmiştir. Amaçlı örneklem, çalışmanın amacına bağlı olarak belirli özelliklere sahip kişilerin seçilmesini ifade etmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Çalışmaya romantik ilişkisi olan ya da daha önce romantik ilişki yaşamış olan öğrenciler katılmıştır. Nicel veri çalışma grubundan şu ana kadar romantik ilişki yaşamadığını söyleyen 50 öğrenci çıkarılmıştır. Çalışma grubu, nitel veri çalışma grubunda 90 öğrenci, nicel veri çalışma grubunda 1021 öğrenci olmak üzere toplam 1111 öğrenciden oluşmuştur. Aşağıda nitel ve nicel veri çalışma gruplarına dair detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Nitel Veri Çalışma Grubu

Nitel çalışma grubunu görüşme yapılan 15 üniversite öğrencisi (9 kadın, 6 erkek) ile Google form aracılığı ile açık uçlu soruları cevaplandıran 75 üniversite öğrencisi olmak üzere toplam 90 öğrenci oluşturmaktadır. Nitel çalışma grubuna ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin %76'sını kadınlar, %24'ünü erkekler oluşturmaktadır. Öğrencilerin %95.5'i 18-25 yaş arasındadır. Öğrencilerin %42.2'si 3. sınıf öğrencisi iken çoğunluğunu (%66.6) Eğitim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 1: Nitel Çalışma Grubu Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	69	%76.4
	Erkek	21	%23.6
	Toplam	90	%100
Yaş	18-25	86	%95.5
	26-30	4	%4.5
	Toplam	90	%100
Sınıf	Hazırlık	2	%2.22
	1.sınıf	4	%4.44
	2.sınıf	20	%22.2
	3.sınıf	38	%42.2
	4.sınıf	26	%28.8
	Toplam	90	%100
Üniversite	Eğitim Fakültesi	60	%66.6
	Mühendislik Fakültesi	4	%4.44
	Fen Edebiyat Fakültesi	6	%6.66
	İktisadi ve İ.BF	3	%3.33
	Tıp Fakültesi	2	%2.22
	Toplam	90	%100

Nitel Veri Çalışma Grubu

Çalışmada nitel verilerin toplandığı iki çalışma grubu bulunmaktadır. Birinci çalışma grubunda 575 üniversite öğrencisi, ikinci çalışma grubunda ise 446 üniversite öğrencisi yer almaktadır. Birinci çalışma grubundan elde edilen veriler ile açımlayıcı faktör analizi, ikinci çalışma grubundan elde edilen veriler ile doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik ve madde analiz çalışmaları yürütülmüştür.

Birinci Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde öğrenim gören 575 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun katılımcılarının demografik bilgileri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubu 1'in Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	408	%71
	Erkek	167	%29
	Toplam	575	%100
Yaş	18-25	555	%96.5
	26-30	20	%3.5
	Toplam	575	%100
Eğitim durumu	Ön Lisans	138	%24
	Lisans	437	%76
	Toplam	575	%100
Sınıf	Hazırlık	9	%1.6
	1.sınıf	151	%26.3
	2.sınıf	175	%30.4
	3.sınıf	125	%21.7
	4.sınıf	101	%17.6
	4+	14	%2.4
	Toplam	575	%100
Şu an devam eden ilişki durumu	Evet	306	%53.2
	Hayır	269	%46.8
	Toplam	575	%100
Devam edenlerin ilişki süreleri	0-6 ay	77	%25.2
	7-11 ay	44	%14.3
	1-6 yıl	170	%55.5
	7 yıl+	15	%5
	Toplam	306	%100

Tablo 2 incelendiğinde, 408'i kadın, 167'si erkek olan üniversite öğrencilerinin %96.5'inin 18-25 yaş arasında olduğu görülmektedir. Üniversite eğitim durumuna bakıldığında %76'sı lisans öğrencisi iken %24'i ön lisans öğrencisidir. Üniversite öğrencilerin %56.7'si 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Üniversite öğrencilerinin %53.2'sinin şu an devam eden bir ilişkisi varken bu ilişkilerin %60'nun 1 yıl ve üzerinde olduğu görülmektedir.

İkinci Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde öğrenim gören 446 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun katılımcılarının demografik bilgileri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Çalışma Grubu 2'nin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	348	%78
	Erkek	98	%22
	Toplam	446	%100
Yaş	18-25	421	%94.4
	26-30	25	%5.6
	Toplam	446	%100
Eğitim durumu	Ön Lisans	144	%32.3
	Lisans	302	%67.7
	Toplam	446	%100
Sınıf	Hazırlık	13	%2.9
	1.sınıf	163	%36.5
	2.sınıf	109	%24.4
	3.sınıf	80	%17.9
	4.sınıf	60	%13.5
	4+	21	%4.7
	Toplam	446	%100
Şu an devam eden ilişki durumu	Evet	259	%58.1
	Hayır	187	%41.9
	Toplam	446	%100
Devam edenlerin ilişki süreleri	0-6 ay	54	%20.8
	7-11 ay	30	%11.6
	1-5 yıl	165	%63.7
	6 yıl+	10	%3.9
	Toplam	259	%100

Tablo 3 incelendiğinde 348'si kadın, 98'i erkek olan üniversite öğrencilerinin %94.4'nün 18-25 yaş arasında olduğu görülmektedir. Üniversite eğitim durumuna bakıldığında 67.7'si lisans öğrencisi iken %32.3'ü ön lisans öğrencisidir. Üniversite öğrencilerin %36.5'i 1. sınıf, %24.4'ü 2.sınıf, %17.9'u 3. sınıf ve %13.5'i 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Üniversite öğrencilerinin %58.1'nin şu an devam eden bir ilişkisi varken bu ilişkilerin %67.6'sının 1 yıl ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Yakın İlişkilerde Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği- Gözden Geçirilmiş Formu (YİŞTÖ-GG)

Finchman ve vd. (2008) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Toplu-Demirtaş, Hatipoğlu Sümer ve Finchman (2017) tarafından 270 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Ölçek, üniversite öğrencilerinin flört ilişkisinde psikolojik ve fiziksel şiddete yönelik tutumlarını ölçmektedir. Ölçek, istismar, kontrol ve şiddet olmak üzere 3 alt boyuttan ve 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipinde (1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4= katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) puanlanmaktadır. Ölçeğin geçerlik çalışmasında yapı geçerliği uyum indekslerinin (χ^2 (116, N = 280) = 310.00, Bollen-Stine corrected p = .00, χ^2/df = 2.67, CFI = .75, RMSEA = .08 (CI 90 % = .07-.09), SRMR = .08) kabul edilebilir olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin Çatışmaların Çözümüne Yaklaşım Ölçeği fiziksel alt boyutu ile Çok Boyutlu Duygusal İstismar Ölçeği korelasyon katsayılarının .13 ile .59 arasında değiştiği belirtilmiştir. Ölçeğin güvenirliliği için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Analiz sonucunda tüm ölçek için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .74 olarak hesaplanırken alt boyutların .62 ile .72 arasında elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi nitel ve nicel olmak üzere iki aşamda gerçekleştirilmiştir. Nitel analizde görüşme ve Google form aracılığı ile toplanan nitel veriler analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin özetlenmesi ve yorumlanmasında betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz de her soruya verilen cevaplar ayrı ayrı incelenerek belirlenen temalar altında toplanmıştır. Analiz, katılımcıların görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar ile desteklenmiş ve bulgular yorumlanarak incelenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Nicel analizde ilk olarak ölçeğin yapı geçerliğini ve faktör yapısını belirlemek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. AFA, SPSS 22 Programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, elde edilen yapı Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiştir. Analizler LISREL 8.80 programı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nicel analiz kapsamında ölçeğin güvenirlilik ve madde analizleri de yapılmıştır. Bu analizlerle beraber ölçeğin tümü ve alt boyutları arasındaki korelasyon analizi gerçekleştirilmiş ve ölçeğin alt boyutlarının ayrı bir alt boyut oluşturduğunu ölçmek için bağımlı gruplar için t testi analizi kullanılmıştır. Ayrıca ölçeğin ölçüt geçerliği hesaplamasında korelasyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Nitel Bulgular

Nitel bulgular, fiziksel şiddet, cinsel şiddet ve duygusal şiddet olmak üzere 3 tema altında incelenerek yorumlanmıştır. Görüşme yapılan öğrenciler Ö1-Ö15 olarak, açık uçlu formu cevaplandıran öğrenciler ise K1-K75 olarak kodlanmıştır. Öğrenciler tarafından yanıtlanan açık uçlu anket formları okunarak, görüşme yapılan öğrencilerin konuşmaları ise transkript üzerinden analiz edilmiştir. Madde havuzu hazırlanırken bu şiddet davranışları göz önüne alınmıştır.

Tema 1: Fiziksel Şiddet

Üniversite öğrencilerine ilişkilerinde fiziksel şiddet olarak tanımladıkları veya ilişkilerde tanık oldukları davranışlar varsa bu davranışları örnek vererek açıklamaları istenmiştir. Alınan cevaplar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Fiziksel Şiddet Davranışları

Davranışlar	Katılımcı No	f
Partneri itme	K25, K35, Ö2, Ö11	4
Partnere tokat atma	K20, K34, K35, Ö11	4
Eşyaları, nesnelere fırlatma	K12, Ö9, Ö10, Ö11	4
Partnerinin üzerine yürüme	Ö2	1
Partneri ısırma	K40	1
Partnerinin eline, koluna veya başına vurma	K10, K12, K25, Ö8	4
Partnerin kolunu ve bacağına sıkma	K40	1

Tablo 4'te öğrencilerin fiziksel şiddet davranışları olarak itme, tokat atma, nesne fırlatma, üzerine yürüme, ısırma, vurma ve sıkma davranışları görülmektedir. Öğrencilerin fiziksel şiddet davranışına şahit oldukları, uyguladıkları veya maruz kaldıkları görülmektedir. Fiziksel şiddet konusunda görüş bildiren öğrencilerde en çok itme, tokat atma, vurma ve nesne fırlatma davranışları görülmüştür. Öğrenciler fiziksel şiddet davranışlarını "*Özellikle duygusal şiddete şahit olsam da fiziksel şiddet olarak itmek ve tokat atmaya şahit oldum.*" (K35), "*Birkaç kere partnerimin kolunu sıkıştırdım ve dudağımı ısırıştırdım.*" (K40), "*Bir kere üzerime yürüdü ben de durdum. Böyle boylu poslu bir çocuktan ben de dik dik baktım ve vuracak mısın dedim nasıl sinirli görmeniz lazımdı.*" (Ö2) ve "*Diyelim ki sinirleniyordum dışarıya saldırganlık oluyordu, bir kere nesneyi duvara fırlatma falan ama daha sonra çok üzülüm*" (Ö9) şeklinde ifade etmişlerdir.

Tema 2: Cinsel Şiddet

Öğrencilerden ilişkilerde yaşadıkları ya da tanık oldukları cinsel şiddet davranışlarını açıklamaları istenmiştir. Alınan cevaplar Tablo 5'te sunulmuş ve örnek ifadeler yer verilmiştir.

Tablo 5. Cinsel Şiddet Davranışları

Davranışlar	Katılımcı No	f
Partnerini istemediği halde cinsel ilişkiye zorlama	K67, K73, Ö8, Ö2, Ö4, Ö11	6
Partneri istemediği halde öpme, sarılma	K38, K71, Ö4, Ö6, Ö11	5
Partneri istemediğinde dışarıda elini tutma	K71, Ö6	2
Partnerin cinsel içerikli fotoğraf göndermesini isteme	Ö9	1
Partner cinsel ilişki istemediğinde ikna etmeye çalışma	Ö8, Ö15	2
Partnerin cinsel istekliliğini/isteksizliğini eleştirme	Ö11	1

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin fiziksel şiddet gibi cinsel şiddet davranış örneklerine de görüşmelerde ve açık uçlu sorularda daha az yer verdikleri görülmüştür. Öğrenciler istemediği halde öpme, sarılma, elini tutma, ilişkiye zorlama, fotoğraf gönderme ve cinsel istekliliği/isteksizliği eleştirme davranışlarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler şahit oldukları ve maruz kaldıkları şiddet davranışlarını, "Çevremde gördüğüm flört ilişkisinde daha çok duygusal şiddet olsa da bir arkadaşım sevgilisi tarafından istenmediği halde öpülmüştü. Bundan rahatsız olduğumu dile getirmesine rağmen yine maruz kalmıştı." (K38), "İstmeden bedenine dokunma ve öpmek için ısrar etme ile karşılaştım ve hayır dur istemiyorum dedim ve elimle durdurdum." (K71), "Çoğunlukla cinsel anlamda kendi isteklerini zorlama ve tehdit etme ile karşılaştım." (K73), "Dışarıda elimi tutmak istediğinde istemediğimi söylesem de zorla elimi tutardı insanların görmesini istediğini söylerdi ben rahatsız olurum." (Ö6) ve "Ben istemediğimde sürekli imalar ile sözler ile gerekliliğini söyleyip bana baskı yapıyordu." (Ö8) şeklinde açıklamışlardır.

Tema 3: Duygusal Şiddet

Öğrencilerin ilişkilerde duygusal şiddet olarak tanımladıkları davranışları tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin maruz kaldıkları, uyguladıkları ya da şahit oldukları duygusal şiddet davranışları Tablo 6'da açıklanmıştır.

Tablo 6. Duygusal Şiddet Davranışları

Davranışlar	Katılımcı No	f	Davranışlar	Katılımcı No	f
Partnerin görüşmelerine karışma (aile, arkadaş vb.)	K2, K14, K42 K47, K50, K63, Ö1, Ö2, Ö4,Ö8, Ö11,Ö12 Ö15	13	Partnerini sürekli kendisi ile vakit geçirmesi için zorlama	K40, Ö8, Ö2, Ö4, Ö6, Ö11	6
Partnerinin gittiği yerlere müdahale etme	K5, K11, K15, K23, K38, K42, Ö2, Ö4, Ö6, Ö8, Ö12, Ö15	12	Partnerini sürekli kontrol etme (telefonla arama, mesaj vb.)	K2, K6, K13, K23, K35, K38, K64, K73, Ö6, Ö8, Ö12, Ö14, Ö15	13
Partnerin dış görünüşüne karışma	K1, K8, K14, K38, K50, K59, K63, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö12, Ö15	16	Partnerine bağırma/sesini yükseltme	K3, K54, K55, K73, K74, Ö1, Ö2, Ö9, Ö12, Ö13, Ö14	11
Partnerine hakaret etme/kötü sözler söyleme	K1, K2, K10, K15, K20, K23, K25, K30, K34, K50, K59, Ö2, Ö9, Ö10, Ö12,	15	Partnerinin değer verdiklerini (başarı, meslek vb.) aşağılama	K6, K7, K13 K23, K32, K35, K54, K72, Ö3, Ö7, Ö8, Ö11	12
Partnerin ailesini küçümseme	Ö8, Ö7, Ö13	3	Partneri ile sorun yaşadığında suçlama	K47, K59, K60, Ö2, Ö4, Ö13	6
Partnerine güvenmediğini söyleme	K35, Ö1, Ö9, Ö10, Ö11, Ö15	6	Partnerini sorun yaşadığında ayrılmakla tehdit etme	K50, K73, Ö2, Ö5, Ö15	5
Partnerinin duygularını görmezden gelme	K72, Ö5, Ö13	3	Partnerine sürekli geçmiş ilişkilerini hatırlatma	Ö4, Ö12, Ö13, Ö14	4
Partneri istemediği bir şey yaptığında konuşmama, ondan uzaklaşma	K2, K16, K41, K72, Ö1, Ö5	6	Partnerinin düşüncelerini görmezden gelme/baskı kurma	K6, K15, K45, K48, K73, Ö2, Ö3, Ö5, Ö7	9
Partnerine yalan söyleme	K75, Ö3, Ö6	3	Partnerini başkaları ile kıyaslama	Ö2, Ö13	2

Tablo 6 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin duygusal şiddet davranış örneklerini fiziksel ve cinsel şiddet davranışına göre daha çok verdikleri görülmüştür. Bu durum ölçekte duygusal şiddet maddelerinin yoğun olmasına sebep olmuştur. Öğrenciler maruz kaldıkları, uyguladıkları ve tanık oldukları şiddet davranışlarını şu şekilde ifade etmişlerdir; “Bir arkadaşımın giydiği elbisenin kısa ve biraz açık olmasından dolayı erkek arkadaşı onu giymemesi konusunda şiddet uygulamıştı ve arkadaşım da elbisesini değiştirmek zorunda kalmıştı.” (K1), “İstediği şey yapılmadığında benimle konuşmayacağını veya soğuk davranacağını söyleyerek istediği şeyi zorla yaptırmaya çalışmasını duygusal şiddet örneği olarak verebilirim.” (K16), “Flörtüm gölge gibi sürekli peşimde olmak, kimlerle birlikteyim sürekli öğrenmek ve beni kısıtlamak isterdi.” (K39), “Bir tartışma yaşandığında sorumluluğun sadece bir kişi üzerine bırakılması. Örneğin sen beni sinirlendirdin senin yüzünden oldu gibi” (K47), “Daha önceki ilişkimden kalmış olabilir ama ben herşeyden şüpheleniyorum. Hem cinsleri ile karışmam ama özellikle erkek arkadaşı olduğunda kimdir nedir tanımak istiyorum, sürekli soru soruyorum, karışıyorum. ” (Ö1)

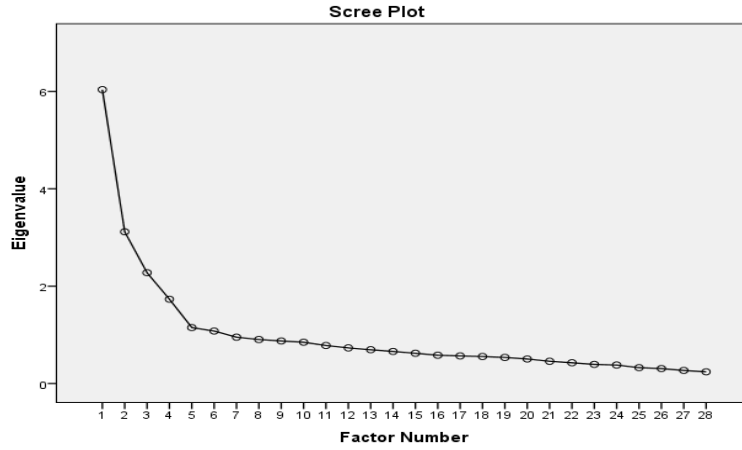
Nicel Bulgular

Flört Şiddeti Ölçeği'nin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Açımlayıcı faktör analizine başlamadan önce a) kayıp veri, b) uç değer, c) örneklem büyüklüğü, d) normallik, e) çoklu bağlantı varsayımların sağlanıp sağlanmadığına bakılmıştır. İlk olarak veri setinde kayıp veri kontrol edilmiş ve kayıp veriye rastlanmamıştır. Daha sonra uç değerleri değerlendirmek için ham puanlar z puanına dönüştürülmüş ve $|z| > 4.0$ (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010) dışında kalan 5 kişi analizden çıkarılmıştır. 5 kişi çıkarıldıktan sonra kalan 570 kişi ile (12:1 katılımcı/madde sayısı) faktör analizi için gerekli olduğu ifade edilen en az 10:1 örneklem sayısına ulaşıldığı görülmektedir (Costello ve Osborne, 2005). Normallik varsayımı tek değişkenli ve çok değişkenli normallik ile incelenmiştir. Kline'nun (2011) çarpıklık değerinin ± 3 , basıklık değerinin ise ± 10 'dan küçük olduğu durumlarda normalliğin sağlandığı ifade edilmektedir. Veri setinde çarpıklık < 3 , basıklık < 10 ölçütünü karşılanmadığı ve tek değişkenli normalliğin ihlal edildiği tespit edilmiştir. Çok değişkenli normallik için Mardia çok değişkenli çarpıklık ve basıklık katsayısı hesaplanmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı çıkan ($p < 0.05$) çoklu çarpıklık ve basıklık değeri ve Mardia katsayısı > 3.00 çoklu normalliğin ihlali olarak yorumlanmaktadır (Phakiti, Costa, Plonsky ve Starfield 2018; Şencan ve Fidan, 2020). Yapılan analizde çoklu değişkenli çarpıklık ve basıklık değerleri ile ($\chi^2 = 441,18$, $p < .005$) çoklu normalliğin ihlal edildiği görülmektedir. Çoklu bağlantı için Varyans Şişme Faktörü (VIF) ile Tolerans değerleri incelenmiştir. VIF değerinin (1.064) 10'dan küçük, Tolerans değerinin (0.94) 0.10'dan büyük olduğu için çoklu bağlantı sorunu olmadığı tespit edilmiştir (Hair ve vd., 2010). Varsayımlar sağlandıktan sonra 570 kişi ile Açımlayıcı Faktör Analizine geçilmiştir.

Açımlayıcı Faktör analizinde ilk olarak maddeler arası korelasyona bakılmıştır. Maddeler arasındaki korelasyonun 0.30'dan ($R^2 \geq 0.3$) büyük olması gerekmektedir (Tabachnick ve Field, 2013; Pallant, 2015). (I) Yapılan incelemede 0.30 'un altında olan 5, 10, 27, 29 ve 43 numaralı maddeler analizden çıkarılmıştır. Analize kalan 43 madde ile devam edilmiştir. İkinci olarak, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik değerlerine bakılmıştır ve KMO değerinin 0.82 ve Bartlett Küresellik değerinin ($p < .001$) anlamlı olduğu görülmektedir. KMO değerinin 0.60 üzeri olması ve Bartlett Küresellik değerinin anlamlı olması ölçeğin veri analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Pallant, 2015). Analizde normallik varsayımı ihlal edildiği için Temel Eksen Faktörü (TEF) yöntemi kullanılmıştır. Temel Eksen Faktörü

normallik varsayımı ihlal edildiğinde güçlü bir yöntem olduğu için kullanılması önerilmektedir (Osborne, 2014; Phakati vd., 2018; Şencan ve Fidan, 2020). Analizde 43 maddenin faktör sayısını belirlemek için paralel analiz kullanılmıştır. Araştırmada paralel analiz hesaplaması için çevrimiçi (<https://analytics.gonzaga.edu/parallelengine>) siteden yararlanılmıştır. Rastgele üretilen veri setinde yer alan değerler ile öz değerler karşılaştırılmış ve rastgele değeri geçen öz değerler tutulmuştur (Osborne, 2014; Pallant, 2015). İlk hesaplama sonucunda 43 madde için 7 faktör sayısı belirlenmiştir. 7 faktörlü yapı için eğik döndürme yöntemlerinden Promax yöntemi kullanılmıştır. Promax yönteminin eğik döndürme yöntemlerinde kullanılması gerektiği ifade edilmektedir (Thompson, 2004). Faktör analizinde faktör yüklerinin 0.32'nin üstünde olması (Tabachnick ve Field, 2013) ve faktör yükleri arasında en az 0.10'luk fark olması kabul edilmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Bu nedenle analizde faktör yükü 0.32'in altında olan 4 madde (34, 19, 33, 47) ve faktör yapılarında toplanmayan 11 madde (46, 38, 37, 41, 32, 18, 12, 15, 20, 42, 40) olmak üzere toplam 15 madde analizden çıkarılmıştır. Her madde çıkarma işleminden sonra paralel analiz tekrarlanmıştır. Şekil 2 incelendiğinde çizgi eğiminin net şekilde azaldığı kırılma noktasının 4 olduğu görülmektedir.



Şekil 2. Ölçeğin döndürme sonrası yamaç-birikinti grafiği

Faktörlerde toplanan maddelerin içeriği ve kuramsal yapı göz önüne alınarak sırası ile “fiziksel şiddet” (6, 7, 11, 14, 16, 22, 24, 48), “duygusal şiddet” (9, 13, 17, 23, 26, 31, 35, 36, 39, 44), “cinsel şiddet” (21, 25, 28, 30, 45) ve “kontrol davranışı” (1, 2, 3, 4, 8) olmak üzere 4 alt boyutta toplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin faktör yükleri Tablo 7’de belirtilmiştir.

Tablo 7. Flört Şiddet Ölçeği'nin Madde Faktör Yük Değerleri

Döndürülmüş Faktör Yükleri							
	Faktör 1		Faktör 2		Faktör 3		Faktör 4
M7	.848	M31	.734	M28	.834	M2	.951
M14	.755	M9	.556	M21	.815	M1	.724
M22	.653	M39	.544	M45	.757	M3	.493
M6	.624	M44	.507	M25	.522	M8	.425
M16	.603	M23	.497	M30	.520	M4	.345
M11	.507	M26	.496				
M24	.431	M36	.487				
M48	.402	M35	.446				
		M17	.435				
		M13	.378				
T. Varyans							
%46,99	%21,56		%11,13		%8,12		%6,18

Tablo 7 incelendiğinde, ölçeğin fiziksel şiddet alt boyutundaki yük değerleri .85-.40; duygusal şiddet alt boyutundaki yük değerleri .73-.38; cinsel şiddet alt boyutundaki yük değerleri .83-.52; kontrol davranışı alt boyutundaki yük değerleri ise .95-.35 arasında değişmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre dört faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans %46.99 olmuştur. Faktörlerin toplam varyansa yaptıkları katkıları birinci faktör için %21.56, ikinci faktör için %11.13, üçüncü faktör için %8.12 ve dördüncü faktör için de %6.18 olarak hesaplanmıştır. Kline (2011) faktörlerin toplam varyansa olan katkılarının en az %40 olması gerektiğini ifade etmektedir.

Flört Şiddeti Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Doğrulayıcı faktör analizine başlamadan önce a) kayıp veri, b) uç değer, c) örneklem büyüklüğü, d) normallik, e) çoklu bağlantı varsayımların sağlanıp sağlanmadığına bakılmıştır. İlk olarak veri setinde kayıp veri kontrol edilmiş ve kayıp veriye rastlanmamıştır. Daha sonra uç değerleri değerlendirmek için ham puanlar z puanına dönüştürülmüş ve $|z| > 4.0$ (Hair vd., 2010) dışında kalan 3 kişi analizden çıkarılmıştır. 443 kişi ile (16:1 katılımcı/madde sayısı) faktör analizi için gerekli olduğu ifade edilen en az 10:1 örneklem sayısına ulaşıldığı görülmektedir (Costello ve Osborne, 2005). Normallik varsayımı tek değişkenli ve çok değişkenli normallik ile incelenmiştir. Tek değişkenli normallikte histogram grafiği ve betimsel istatistik değerlerine bakılmıştır. Kline'nın (2011) çarpıklık değerinin ± 3 , basıklık değerinin ise ± 10 'dan küçük olduğu durumlarda normalliğin sağlandığı ifade edilmektedir. Veri setinde çarpıklık < 3 , basıklık < 10 ölçütünü karşılanmadığı ve tek değişkenli normalliğin ihlal edildiği tespit edilmiştir. Çok değişkenli normallik için Mardia çok değişkenli çarpıklık ve basıklık katsayısı hesaplanmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı çıkan (p

<0.05) çoklu çarpıklık ve basıklık değeri ve Mardia katsayısı > 3.00 çoklu normalliğin ihlali olarak yorumlanmaktadır (Phakiti vd., 2018; Şencan ve Fidan, 2020). Yapılan analizde çoklu değişkenli çarpıklık ve basıklık değerleri ile ($\chi^2 = 239,92$, $p < .005$) çoklu normalliğin ihlal edildiği görülmektedir. Çoklu bağlantı için Varyans Şişme Faktörü (VIF) ile Tolerans değerleri incelenmiştir. VIF değerinin (1.043) 10'dan küçük, Tolerans değerinin (0.95) 0.10'dan büyük olduğu için çoklu bağlantı sorunu olmadığı tespit edilmiştir (Hair vd., 2010; Pallant, 2015). Varsayımlar sağlandıktan sonra 443 kişi ile Doğrulayıcı Faktör Analizine geçilmiştir.

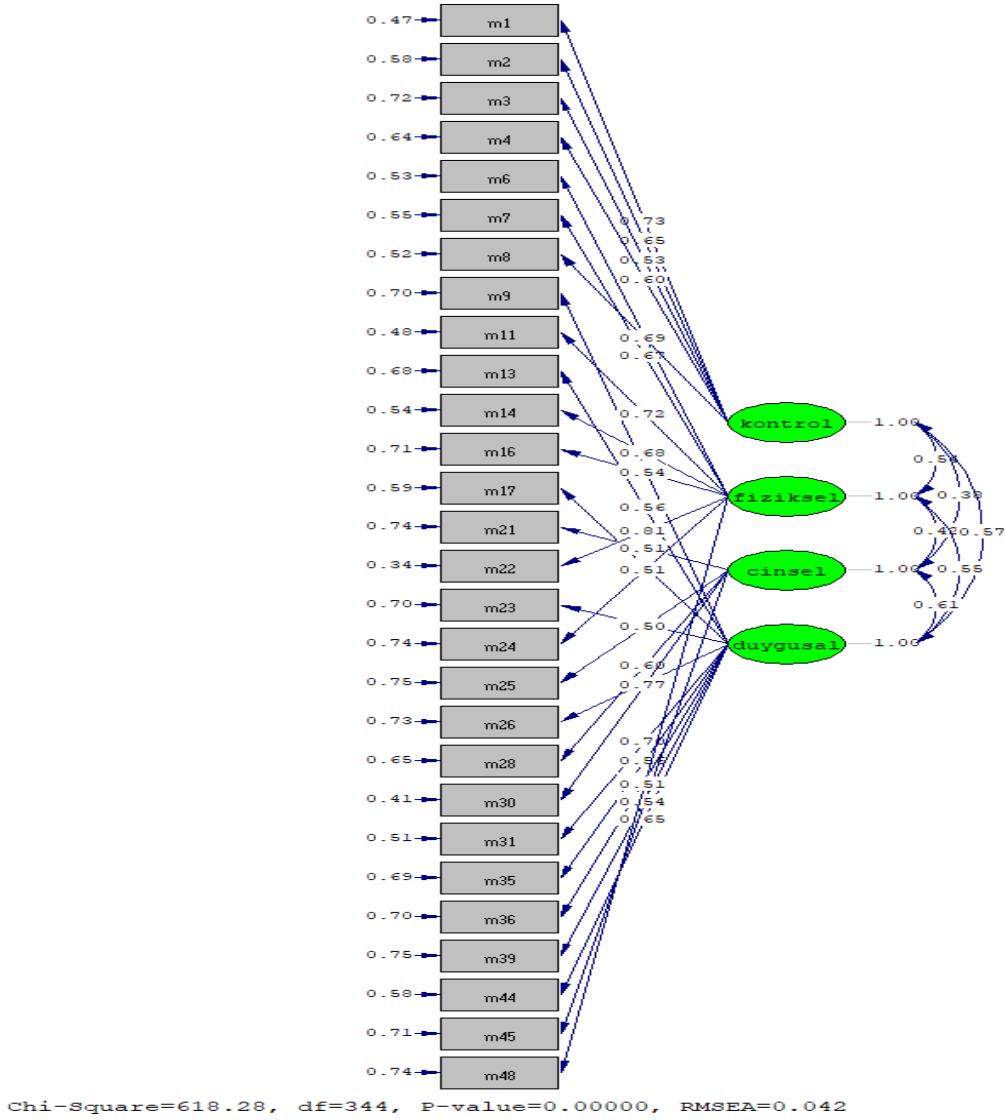
Analizde dört boyutlu faktör yapısını doğrulamak için Ağırlıklandırılmamış En Küçük Kareler Analizi (Unweighted Least Squares) kullanılmıştır. Ağırlıklandırılmamış En Küçük Kareler Analizi, verilerin kategorik veya aşırı derece normalliğin ihlal edildiği durumlarda kullanılmaktadır (Brown, 2006). Modelin veri uyumunun değerlendirilmesinde χ^2/sd oranı, yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA), Düzenlenmiş İyilik Uyum İndeksi (AGFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), İyilik Uyum İndeksi (GFI) ve standardize edilmiş kök artık kareler ortalaması artığı (SRMR) dikkate alınmıştır. Modelin uyumuna karar vermek için Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller (2003)'e göre hazırlanmış olan Tablo 8'deki değerler dikkate alınmıştır.

Tablo 8. Doğrulayıcı Faktör Analizinde Gerekli Olan Uyum İndeksleri Değerleri

İndeksler	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Ölçüm Değeri
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 < \chi^2/sd \leq 3$	1.79
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 < RMSEA \leq .08$.04
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI < .95$.95
NNFI	$.97 \leq NNFI \leq 1.00$	$.95 \leq NNFI < .97$.97
CFI	$.97 \leq CFI \leq 1.00$	$.95 \leq CFI < .97$.98
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI < .95$.97
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI < .90$.96
SRMR	$0 \leq SRMR \leq .05$	$.05 < SRMR \leq .10$.07

Tablo 8 incelendiğinde uyum indekslerinden SRMR değerinin kabul edilebilir olduğu diğer değerlerin (χ^2/df , RMSEA, NFI, NNFI, CFI, GFI, AGFI) iyi uyum sınırları içerisinde yer aldığı belirlenmiştir.

Yapılan DFA sonucunda Flört Şiddeti Ölçeğinin t değerlerinin fiziksel şiddet alt boyutu için 4.05 ile 9.59; duygusal şiddet için 4.05 ile 11.82; cinsel şiddet alt boyutunda 2.99-7.29 ve kontrol davranışı alt boyutu için 8.30- 12.73 arasında değiştiği ve tümünün $p < .01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Flört Şiddeti Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen path diyagramı Şekil 3'te gösterilmiştir.



Şekil 3. Flört şiddeti ölçeği doğrulayıcı faktör analizi path diyagramı

Şekil 3 incelendiğinde madde faktör yüklerinin fiziksel şiddet alt boyutu için .51 ile .81 arasında, cinsel şiddet alt boyutu için .50 ile .77 arasında, duygusal şiddet alt boyutu için .51 ile .70 arasında ve kontrol davranışı alt boyutu için .53 ile .73 arasında değiştiği görülmektedir.

Flört Şiddeti Ölçeği'nin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Flört Şiddeti Ölçeği'nin güvenirliliği için Croanbach Alfa, Spearman Brown, Guttman-Split Half ve kompozit güvenirliliği [composite reliability (CR)] hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenirlilik hesaplamalarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9'da ölçeğin tümü için Croanbach alfa .89, Spearman Brown katsayısı .90, Guttman-Split Half katsayısı .90 ve kompozit güvenirlilik katsayısının .82 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının güvenirliliği ise Croanbach Alfa için .75 ile .84 arasında, Spearman Brown Katsayısı için .75 ile .87 arasında, Guttman Split-Half katsayısı için de .75 ile .86 arasındadır. Alt boyutların kompozit güvenirlilik katsayıları ise .74 ile .84 arasında değişmektedir.

Tablo 9. Flört Şiddeti Ölçeği Güvenirlik Analizi

	Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayısı	Spearman Brown Katsayısı	Guttman Split-Half	CR
Fiziksel	.84	.87	.86	.84
Duygusal	.83	.86	.86	.83
Cinsel	.75	.75	.75	.74
Kontrol	.77	.80	.79	.77
Toplam	.89	.90	.90	.82

Flört Şiddeti Ölçeğinin alt boyutlar ve toplamı için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 10'a göre ölçeğin toplam ve alt boyutları arasındaki korelasyonun pozitif yönlü ve anlamlı ($p<.001$) olduğu görülmektedir. Alt boyutlar arasındaki korelasyon değerleri .29 ile .48 arasında değişmektedir.

Tablo 10. Flört Şiddeti Ölçeği Korelasyon Analizi

	Fiziksel	Duygusal	Cinsel	Kontrol
Duygusal	.48**			
Cinsel	.38**	.47**		
Kontrol	.43**	.46**	.29**	
Toplam	.73**	.88**	.61**	.73**

** $p<.001$

Flört Şiddeti Ölçeği'nin her bir alt boyutun farklı bir boyutu ifade ettiğini ortaya koymak amacı ile bağımlı gruplar t testi hesaplaması yapılmıştır. Tablo 11'de tüm alt boyutlar arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<.001$).

Tablo 11. Flört Şiddeti Ölçeği Alt Boyutları Bağımlı Gruplar t testi Sonuçları

	Ortalama Fark	t değeri
Fiziksel-Cinsel	3.62	28.91**
Fiziksel-Duygusal	-6.67	-29.88**
Fiziksel-Kontrol	1.19	7.86**
Cinsel-Duygusal	-10.3	-45.10**
Cinsel-Kontrol	-2.43	-16.28**
Duygusal-Kontrol	7.87	34.41**

** $p<.001$

Madde Analizi

Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyonları hesaplanmış ve alt-üst %27'lik grup karşılaştırılması yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 12. Flört Şiddeti Ölçeği Madde Analizi Sonuçları

Maddeler	Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları ¹	t değerleri (Alt %27-Üst %27) ²
1	.49	11.322***
2	.43	9.785***
3	.40	10.769***
4	.44	9.453***
6	.49	5.756***
7	.47	5.635***
8	.53	10.130***
9	.45	13.915***
11	.50	7.362***
13	.46	12.418***
14	.49	5.508***
16	.37	5.225***
17	.56	14.608***
21	.34	4.885***
22	.59	7.575***
23	.50	8.206***
24	.39	5.004***
25	.36	3.209***
26	.44	11.524***
28	.41	4.380***
30	.48	6.175***
31	.60	14.169***
35	.49	8.478***
36	.49	8.881***
39	.43	10.161***
44	.57	10.981***
45	.36	4.395***
48	.42	4.833***

Tablo 12 incelendiğinde ölçeğin madde korelasyonlarının .34 ile .60 arasında değiştiği görülmektedir. Alt ve üst %27'lik grup karşılaştırması amacı ile yapılan bağımsız örneklem için t testi sonucuna göre maddelerde anlamlı düzeyde farklılık belirlenmiştir. Maddelerin t değerlerinin 4.380 ile 14.608 arasında değiştiği ve $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür.

Flört Şiddeti Ölçeği'nin Ölçüt Geçerliği

Flört Şiddeti Ölçeğinin ölçüt geçerliğini belirlemek için Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesinde okuyan 75 üniversite öğrencisine Yakın İlişkilerde Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği-Gözden Geçirilmiş Formu (YİŞTÖ-GG) uygulanmış ve aralarındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Flört Şiddeti Ölçeği ve Yakın İlişkilerde Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği-Gözden Geçirilmiş Formu Korelasyon Analizi

	Fiziksel	Duygusal	Cinsel	Kontrol	FŞÖ Toplam
YİŞTÖ-GG	.62**	.56**	.16	.42**	.61**

** $p < .001$

Tablo 13 incelendiğinde FŞÖ ve YİŞTÖ-GG arasında ($r = .61$, $p < .001$) pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. FŞÖ'nin alt boyutları ile YİŞTÖ-GG arasındaki ilişkiye bakıldığında fiziksel şiddet alt boyutu ($r = .62$, $p < .001$), duygusal şiddet alt boyutu ($r = .56$, $p < .001$) ve kontrol davranışı alt boyutu ($r = .42$, $p < .001$) ile YİŞTÖ-GG arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Cinsel şiddet alt boyutu ($r = .16$, $p < .001$) ile YİŞTÖ-GG arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Ölçeğin Puanlaması

Ölçek 4 alt boyut ve 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, hiçbir zaman (1), nadiren (2), ara sıra (3), sıklıkla (4) ve çok sık (5) olarak derecelendirilmektedir. Ölçeğin tümü ve alt faktörlerin her biri için ayrı puan hesaplanmaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Bir katılımcının ölçekten alabileceği puan en az 28, en çok 140 puandır. Ölçeğin alt boyutlarından ve tamamından elde edilen yüksek puanlar şiddet davranışının yüksekliğine işaret etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada flört şiddeti davranışlarını ölçen bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ilk olarak görüşme ve açık uçlu sorulardan oluşan Google Form aracılığı ile şiddet davranışlarına yönelik nitel veriler toplanmıştır. Nitel veriler analiz edilerek madde havuzu oluşturulmuş ve uzman görüşleri alınarak pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı uygulamaya hazır hale getirilerek ölçme aracının şiddet davranışlarını doğru şekilde ölçebilmesi için geçerlik, güvenilirlik ve madde analizleri gerçekleştirilmiştir.

Yapı geçerliğinin test edilmesi için ilk olarak Açıklayıcı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör sayısının belirlenmesinde paralel analiz kullanılmıştır. Araştırmalar paralel analiz

yönetimin faktör sayısını belirlemede etkili bir yöntem olduğunu, yamaç birikinti grafiği yöntemlerinin fazla sayıda faktör sayısı belirlenmesine neden olduğunu ortaya koymuştur (Koçak, Çokluk ve Kayri, 2016). Her madde çıkarma işleminden sonra paralel analiz tekrarlanmış ve promax döndürme yöntemi kullanılmıştır. Faktör yüklerine bakıldığında Osborne (2014) faktör yüklerinde .40'ın üstünde değerlerin iyi bir ölçüt olduğu belirtilirken (Tabachnick ve Field (2013) .32'ün üstünde değerlerin kabul edilebilir olduğunu ifade etmiştir. Ölçekte iki madde (4, 13) dışındaki maddelerin .40'ın üstünde olduğu görülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek, 28 madde ve fiziksel şiddet (6, 7, 11, 14, 16, 22, 24, 48), "duygusal şiddet" (9, 13, 17, 23, 26, 31, 35, 36, 39, 44), "cinsel şiddet" (21, 25, 28, 30, 45) ve "kontrol davranışı" (1, 2, 3, 4, 8) olarak 4 alt boyuttan oluşmuştur. Partnere yönelik kontrol davranışları ölçekte ayrı bir boyut olarak adlandırılmıştır. Flört şiddeti ölçeği, kontrol davranışlarını da içeren fiziksel, cinsel ve duygusal şiddeti içeren davranışları kapsamaktadır (CDC, 2015). Bu sonuç kuramsal yaklaşımı ve yurt dışı alan yazınında geliştirilen ölçeklerle (Aizpitarte ve Rojas-Solís, 2019; Rodríguez-Díaz vd., 2016) benzerlik göstermektedir.

Açımlayıcı faktör analizinden sonra ölçeğin yapısı Doğrulayıcı Faktör Analizi ile test edilmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizinde elde edilen değerler yapıyı doğrulamaktadır. Ölçeğin uyum indeks değerleri RMSEA=0.4, NFI=.95, NNFI=. 97, CFI=.98, GFI=.97, AGFI=. 96, SRMR=0.7 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin t değerlerinin 4.05 ile 12.73 arasında değiştiği ve tümünün istatistiksel olarak $p<.001$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Madde faktör yüklerinin ise .50 ile .81 arasında olduğu görülmüştür. Kline (2011) .50 ve üzerindeki yüklerin büyük etki büyüklüğünü gösterdiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda, ölçeğin madde yüklerinin büyük etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir.

Ölçeğin güvenirliliği için yapılan analizler sonucunda elde edilen değerlerin .70'in üstünde olması ölçeğin iç tutarlılığının yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Hair vd. (2010) tarafından önerilen kompozit güvenirliliği hesaplamasının .70'in üzerinde olması yüksek güvenirliliği göstermektedir. Ayrıca madde ayırt edicilik analizleri sonucu tüm maddelerin alt ve üst %27'lik gruplarının madde ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunması iç tutarlılığın yüksekliğini göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2018). Madde toplam korelasyonlarına bakıldığında Şencan (2005)'a göre tüm maddelerin düzeltilmiş korelasyon değerlerinin .30'ün üstünde olması gerekmektedir. Ölçeğin madde toplam korelasyonlarının .30'un üstünde olduğu görülmektedir. Ölçekte alt-üst %27'lik grup karşılaştırılmasında maddeler için farklılıklar anlamlı bulunmuştur ($p<.001$). Erkuş (2019)'a göre bu durum maddelerinin ayırt edicilik özelliğine sahip olduğunu göstermektedir. Son olarak, ölçeğin alt boyutlar ve toplamı için korelasyon değerlerinin .29 ile .48 arasında değiştiği görülmektedir. Bu sonuç tüm alt boyutlar arasındaki farkın anlamlı olduğunu ve her bir alt boyutun farklı bir boyut olduğunu ifade etmektedir (Başol ve Evin-Gencel, 2013). Bulgular, flört şiddeti davranışlarını ölçen bu ölçme aracının 28 madde ve 4 alt boyut ile geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Dört faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans %46.99 olarak bulunmuştur.

Bu araştırmanın sonuçları değerlendirilirken bazı sınırlılıklar göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, 18-30 yaş arasındaki üniversite öğrencilerine yönelik Flört Şiddeti Ölçeği geliştirilmiştir. Elde edilen verilerin genellenebilirliğini arttırmak için farklı örneklerde uygulanması gerekmektedir. Türkiye'de şiddet davranışlarını ölçen bir araç olmadığı için ölçüt geçerliliği Yakın İlişkilerde Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği-Gözden Geçirilmiş Formu ile yapılmıştır. Bu nedenle farklı ölçekler ile daha büyük katılımcıların yer aldığı çalışmalar

yapılabilir. Çalışma gruba bakıldığında, kadın katılımcıların sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların daha fazla yer aldığı çalışmaların da yapılması önemli olmaktadır. Ayrıca ölçek verilerinde cevapların normal dağılım göstermemesi şiddet davranışlarını ölçen ölçeklerde katılımcıların yanlış davranışlarını akla getirmektedir. Bu nedenle yanlış davranışların tespit edilebilmesi için çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de flört şiddeti uygulama sıklığının tespit edilmesi ve şiddet uygulamada etkili faktörlerin tespit edilmesine yönelik araştırmaların yapılması önem taşımaktadır. Geliştirilen flört şiddeti ölçeğinin alan yazına bu anlamda katkı sağlaması beklenmektedir. Bununla beraber şiddet davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin tespit edilmesi ve önleme programlarının uygulanmasında, flört şiddeti ölçeğinin kullanımı önemli olmaktadır. Son yıllarda artan şiddet olayları ve medyaya yansıyan haberler şiddet davranışları üzerinde yapılan çalışmaların artırılmasını gerektirmektedir.

Kaynakça

- Aba, Y. A. (2008). *Çatışmaların Çözümüne Yaklaşım Ölçeğinin " The Revised Conflict Tactics Scale (Cts2)" Üniversite Öğrencilerinde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye.
- Adams, A. E., Greeson, M. R., Kennedy, A. C., & Tolman, R. M. (2013). The effects of adolescent dating abuse on women's educational attainment and earnings. *Journal of Interpersonal Violence, 28*(17), 3283-3300.
- Aizpitarte, A., & Rojas-Solís, J. L. (2019). Factor structure of the violence in adolescents' dating relationships inventory for Mexican youth (VADRI-MX). *International Journal of Psychological Research, 12*(2), 29-36.
- Aslan, D., Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S., Erdost, T., ve Temel, F. (2008). *Ankara'da İki Hemşirelik Yüksekokulunun Birinci ve Dördüncü Sınıflarında Öğrenim Gören Öğrencilerinin Flört Şiddetine Maruz Kalma, Flört İlişkilerinde Şiddet Uygulama Durumlarının ve Bu Konudaki Görüşlerinin Saptanması Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, Teknik Rapor. Ankara. Erişim adresi: http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/flort_siddeti.pdf.
- Başol, G., ve Evin Gencil, İ. (2013). Yansıtıcı Düşünme Düzeyini Belirleme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13*(2), 929-946.
- Black, D. S., Sussman, S., & Unger, J. B. (2010). A further look at the intergenerational transmission of violence: Witnessing interparental violence in emerging adulthood. *Journal of Interpersonal Violence, 25*(6), 1022-1042.
- Bonomi, A. E., Anderson, M. L., Nemeth, J., Rivara, F. P., & Buettner, C. (2013). History of dating violence and the association with late adolescent health. *BMC Public Health, 13*(1), 1-12.
- Borjesson, W. I., Aarons, G. A., & Dunn, M. E. (2003). Development and confirmatory factor analysis of the abuse within intimate relationships scale. *Journal of Interpersonal Violence, 18*(3), 295-309.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford Publications.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (24. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cankardaş-Nalbantçılar, S. (2018). *Yakın İlişkide Psikolojik Şiddet Deneyimi ile Travmatik Stres Belirtileri Arasında Peritratmatik Sıkıntı ve Kontrol Kaybı ile Posttravmatik Duyguların Aracı Rolü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Centre for Disease Control and Prevention Centers for Disease Control and Prevention National Center for Injury Prevention and Control (2015). *Intimate partner violence surveillance uniform definitions and recommended data elements. Version: 2.0*. Retrieved from: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipv/intimatepartnerviolence.pdf>.
- Costello, A. B., & Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment Research & Evaluation, 10*(7), 1-9.
- Creswell, J. W. ve Plano-Clark, V. L. (2011). *Karma Yöntem Araştırmaları* (Y. Dede ve S. Beşir-Demir, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk (2016). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (4 Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Dikmen, H. A., Özaydın, T., ve Yılmaz, S. D. (2018). Üniversitedeki Kadın Öğrencilerde Yaşanan Flört Şiddeti ile Anksiyete ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 170-176.
- Erkuş, A. (2019). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Exner-Cortens, D., Eckenrode, J. & Rothman, E. (2014). Longitudinal associations between teen dating violence victimization and adverse health outcomes. *Pediatrics*, 131(1), 71-78.
- Hair, J., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Educational International.
- İftar, M. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Flört Şiddetine Yönelik Tutum ve Davranışları* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye.
- Kılınçer, A. S., ve Dost, M. T. (2013). Romantik İlişkiyi Değerlendirme Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 4(1), 15- 32.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (pp. 3-427). New York: The Guilford Press.
- Koçak, D., Çokluk, Ö. ve Kayrı, M. (2016). Faktör Sayısının Belirlenmesinde MAP Testi, Paralel Analiz, K1 ve Yamaç Birikinti Grafiği Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 330-359.
- Osborne, J. W. (2014). *Best practices in exploratory factor analysis*. Scotts Valley, CA: CreateSpace Independent Publishing.
- Özdere, M. ve Kürtül, N. (2018). Flört Şiddeti Eğitiminin, Üniversite Öğrencilerinin Flört Şiddetine İlişkin Tutumlarına Etkisi. *Social Science Development Journal*, 3(9), 123-136.
- Pallant, J. (2015). *SPSS Kullanma Kılavuzu: SPSS ile Adım Adım Veri Analizi*. (S. Balcı ve B. Ahi, Çev). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Phakiti, A., Costa, P. D., Plonsky, L., & Starfield, S. (2018). *The palgrave handbook of applied linguistics research methodology*. Sydney: Palgrave.
- Rodríguez-Franco, L., Borrego, J. L., Javier, F., Díaz, R., Molleda, C. B., Bellerín, M. A. A., & Pineda, C. E. (2010). Validation of the Dating Violence Questionnaire (DVQ-R). *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 17(1), 77-84.
- Shepard, M. F., & Campbell, J. A. (1992). The abusive behavior inventory: A measure of psychological and physical abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 7(3), 291-305.
- Shorey, R. C., Cornelius, T. L., & Bell, K. M. (2008). Behavioral theory and dating violence: A framework for prevention programming. *The Journal of Behavior Analysis of Offender and Victim Treatment and Prevention*, 1(4), 1-13.
- Silverman, J. G., Raj, A., Mucci, L. A., & Hathaway, J. E. (2001). Dating violence against adolescent girls and associated substance use, unhealthy weight control, sexual risk behavior, pregnancy and suicidality. *Jama*, 286(5), 572-579.
- Straus, M. A. (2008). Dominance and symmetry in partner violence by male and female university students in 32 nations. *Children and Youth Services Review*, 30(3), 252-275.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Geçerlik ve Güvenirlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şencan, H. ve Fidan, Y. (2020), Likert Verilerinin Kullanıldığı Keşfedici Faktör Analizlerinde Normallik Varsayımı ve Faktör Çıkarma Üzerindeki Etkisinin SPSS, Factor ve Prehis Yazılımlarıyla Sınanması. *Business and Management Studies: An International Journal*, 8(1), 640-687.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston, Pearson.

- Thompson, B. (2004). *Exploratory and confirmatory analysis: understanding concepts and applications*. Washington, DC, USA: American Psychological Association.
- Toplu, E., ve Hatipoğlu-Sümer, Z. (2011). *Flört İlişkisinde Şiddetin Yaygınlığı ve Türleri*. XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. Erişim adresi: https://www.pegem.net/akademi/kongrebildiri_detay.aspx?id=133693.
- Toplu-Demirtaş, E., Hatipoğlu-Sümer, Z., & Fincham, F. (2017). Intimate partner violence in Turkey: the Turkish intimate partner violence attitude scale-revised. *Journal of Family Violence*, 32, 349-356.
- Toplu-Demirtaş, E. T., Sümer, Z. H., & Murphy, C. M. (2018). Turkish version of the multidimensional measure of emotional abuse: Preliminary psychometrics in college students. *Violence and Victims*, 33(2), 275-295.
- World Health Organization (2014) *Global Status Report On Violence Prevention 2014*. Retrieved from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564793>.
- World Health Organization (2012). *Understanding and addressing violence against women, Intimate partner violence*. Retrieved from: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yumuşak, A. ve Şahin, R. (2014). Flörtte Şiddete Yönelik Tutum Ölçeklerinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49), 233-252.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Böte Meslek Profiline Olan İhtiyacın Yönetmel Eğitim Politikaları Kapsamında Değerlendirilmesi: Sakarya Üniversitesi Örneği^a

Nazire Burçin Hamutoğlu^{b,c}, Gözde Sezen-Gültekin^d Mübin Kıyıcı^e

Özet

Bu çalışmada BÖTE bölümlerinin işlevselliğinin Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu arasındaki mevcut protokollerin güçlendirilerek; eğitim politikaları çerçevesinde yönetmel açıdan ele alınması ve bu kapsamda bilişim teknolojileri öğretmeni meslek profilinin BÖTE bölümlerinden mezun farklı paydaş grupları (öğretmen, öğretim elemanı, öğrenci) nezdinde derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada Sakarya ili Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullarda görev yapmakta olan 10 bilişim teknolojisi öğretmeni, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi BÖTE bölümünde görev yapmakta olan 6 öğretim elemanı ve bu bölümde öğrenim görmekte olan 11 öğretmen adayının görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak betimsel analiz ve içerik analizi ile edilen bulgular, bilişim teknolojisi öğretmenlik meslek profili YÖK'ün program çıktılarının, MEB'in beklentilerinin ve saha ile uyumluluğunun derinlemesine irdelenmesi ile bütünsel bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Buna göre elde edilen sonuçlar, BT öğretmenlerine lisans öğrenimleri boyunca aldıkları eğitimin teknik boyutlarının yanında pedagojik boyutlarının da düşünülerek yeni bir unvan verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

BÖTE
Eğitim Politikası
Farklı Paydaş Grupları
Nitel

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.12.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1032987

In-depth Evaluation of the Ceit Profession Profile within the Scope of Managerial Education Policies in the Covid-19 Pandemic Process: The Case of Sakarya University

Abstract

In this study, by strengthening the functionality of the existing protocols of CEIT departments between the Ministry of National Education and the Higher Education Institution; it is aimed to examine the information technology teachers' profession profile's in-depth in the presence of different stakeholder groups (teacher, lecturer, student) graduated from CEIT departments. In this context, the opinions of 10 information technology teachers working at the schools in Sakarya, 6 academic staff working in the CEIT department of Sakarya University Education Faculty, and 11 prospective teachers studying in this department were examined with a semi-structured interview form. The results obtained were analyzed in accordance with qualitative research methods based on descriptive and content analysis. In the study, the information technology teaching profession profile was revealed with a holistic perspective by examining the program outcomes of the Higher Education Council of Turkey, the expectations of MoNE of Turkey. Accordingly, the results obtained show that ICT teachers should be given a new title by considering the pedagogical dimensions of the education they received during their undergraduate education, as well as the technical aspects.

Keywords

CEIT
Education Policy
Different Stakeholder Groups
Qualitative

About Article

Received: 06.12.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1032987

^a Bu çalışma 12-14 Eylül 2018 tarihleri arasında Trakya Üniversitesi'nde gerçekleştirilen 6. Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumunda özet bildiri olarak sunulmuştur.

^b İletişim Yazarı: nbhamutoglu@eskisehir.edu.tr

^c Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Öğrenme ve Öğretme Gelişimi Birimi, Eskişehir, Türkiye, 0000-0003-0941-9070.

^d Dr., Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri, Eğitim Yönetimi Ana bilim Dalı, Sakarya, Türkiye, 0000-0002-2179-4466

^e Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, Sakarya, Türkiye, 0000-0001-9458-7831

Giriş

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) bölümünün 21. yüzyıl yükseköğretimi ile ilk ve orta öğretiminin eğitim politikaları uygulamalarının şekillenmesinde ve bu uygulamaların süreklilik kazanarak yaygınlaştırılmasında oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle küresel anlamda tüm dünyanın içinde bulunduğu COVID 19 pandemisinin beraberinde getirmiş olduğu eğitim ortamlarındaki zorunlu yer değiştirme ile birlikte, BÖTE bölümünden mezun olan öğretmenler ile bu bölümde bilimsel faaliyetlerini gerçekleştiren akademisyenlerin öngörülerini doğrultusunda alanda yapılan çalışmaların sonuçları daha da önemli bir hal almıştır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) pandemi sürecine ilişkin olarak tüm dünyada okulların kapatılması dolayısıyla 191 ülkede 1,5 milyar öğrencinin, bu durumdan etkilendiğini; yaklaşık olarak ise 63 milyon öğretmenin derslerini uzaktan eğitim yöntemi ile zorunlu gerçekleştirdiğini belirtmektedir (Birleşmiş Milletler, 2020).

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gerek Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB), gerekse Yükseköğretim Kurumu'na (YÖK) bağlı eğitim kurumlarının eğitim-öğretim faaliyetlerini tümüyle çevrimiçi öğrenme ortamlarına taşıması gerekliliğinin oldukça önemli bir ihtiyacı ortaya koyduğu söylenebilir. Yakın zamanda, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nin (ÖSYM), BÖTE bölümlerine öğrenci alma stratejisindeki değişimin devamında; YÖK'ün aldığı merkezi bir karar ile üniversitelerin eğitim fakülteleri BÖTE alanında gerek teknolojik gerekse pedagojik eğitim olarak öğretmen yetiştiren bölümlerin belirli kriterleri sağlamaması veya üst üste iki dönem belirli bir sayıda öğrenciden az öğrencinin tercih etmesi durumunda kapatılması ve/veya öğrenci alınmaması söz konusu olmuştur. Bu durum 2017 yılından sonra Yükseköğretim Kurumu (YÖK) tarafından BÖTE bölümlerinin sadece bir kısmına kontenjan ayrılmasını beraberinde getirmiştir (Kurtoğlu-Erden & Seferoğlu, 2020). YÖK kayıtları 2019 yılı verileri incelendiğinde ise; Türkiye'de sadece 19 üniversitede yer alan BÖTE bölümlerinin öğrenci olarak eğitim-öğretime devam ettiği, diğer bölümlere de kontenjan verilmediği görülmektedir (YÖK, 2020).

Ancak bu kararın Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından yayımlanan 2015-2019 Stratejik Planı ile paralellik göstermediği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde ülkemiz On Birinci Kalkınma Planında (2019-2023) yer aldığı gibi nitelikli insan yetiştirmek ve güçlü toplum yapısı oluşturmak açısından "ülkemizin beşeri yapısının güçlenmesine yönelik tüm kademelerde kapsayıcı ve kaliteli eğitim hamlesiyle bilgiyi ekonomik ve sosyal yarara dönüştüren teknoloji kullanımına ve üretime yatkın nitelikli insan yetiştirme" (s.134) hedefi ile eğitim açısından "tüm bireylerin kapsayıcı ve nitelikli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkanlarına erişimi sağlanarak düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, özgüven ve sorumluluk duygusu ile girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip, demokratik değerleri ve milli kültürü özümsemiş, paylaşma ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, teknoloji kullanımına yatkın üretken ve mutlu birey yetiştirmek" (s.135) (On Birinci Kalkınma Planı, 2019) amacı düşünüldüğünde, kalkınma planına hizmet edebilmesi ve belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi açısından, alınan kararların BÖTE bölümlerinin pedagojik misyonu kapsamında yeniden ele alınması gerekmektedir. Ayrıca "fırsat eşitliği temelinde tüm kademelerde eğitime erişim sağlama", "Eğitim Bilişim Ağı Portalının içeriği öğretim programlarıyla uyumlu hale getirilerek zenginleştirme ve portalın etkin kullanımını yaygınlaştırma" ve "teknolojiye erişimin sağlanması amacıyla okullara ağ alt yapısı ve

etkileşimli tahta kurma” (s.135), “eğitim yapıları teknolojiye ve çevreye uyumlu, güvenli, ekonomik, estetik, erişilebilir standartları ve kalitesi yüksek bir mimaride tasarlama” (s.136) (On Birinci Kalkınma Planı, 2019) politika ve tedbirlerin kapsamının da etkili bir şekilde yürütülmesinde BÖTE alan bilgisinin işe koşacağı açık ve anlaşılırdır.

Özellikle küresel olarak içinde bulunduğumuz COVID-19 pandemi süreci de BÖTE bölümlerine ilişkin uygulamaya geçirilen kararın MEB Stratejik Planlama ve On Birinci Kalkınma Planı çerçevesindeki hedefler doğrultusunda gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve tüm dünyada olduğu gibi bilgi ve iletişim teknolojileri alan uzmanlarının, BT öğretmenlerinin ve akademisyenlerinin, eğitim-öğretim süreçlerinin etkili bir şekilde yönetilmesindeki önemli rolünü hissettirmiştir. Pandemi sürecine ilişkin yapılan faaliyetler, eğitim-öğretim sürecinin aksamadan ilerleme etkinliğini temele almakta iken; öte yandan yapılan faaliyetlerin etkililiğinin de sorgulanması, mevcut ihtiyacın daha da ön plana çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda, yapılan bu çalışmada, pandemi döneminde ortaya çıkan ihtiyaca yönelik, BÖTE bölümünden mezun öğretmen, öğretim elemanı ve öğrenci gibi farklı paydaş gruplarının görüşlerinin yönetsel eğitim politikaları kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, BÖTE meslek profiline ilişkin kısa, orta ve uzun vadeli projeksiyon ile ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap vermek; BÖTE programlarının kapsamını ve yönünü genişleterek işlevsellik kazanmasına hizmet etmek ve eğitim politikaları çerçevesinde mevcut durumun olumlu yöne evrilmesini sağlamak açısından beliren fırsatların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

21. yüzyılda yaşanan köklü değişimlerden bir tanesi de şüphesiz ki öğrenme ortamlarının çevrimiçi öğrenme ortamları ile bütünleştirilmesi veya yer değiştirmesidir. Bu durum, her ne kadar içinde bulunduğumuz küresel pandemi sürecinde daha da belirgin bir hale gelmiş olsa da; bilimsel ve teknolojik gelişmeler, karar alıcıların eğitim politikaları çerçevesindeki öngörülerini ile uygulayıcıların yönetsel politikaları izlemesi ile beraberinde gelen dönüşüm BÖTE alanının üç önemli sacayağı olan öğretmen, öğretim elemanı ve öğretmen adayını yakından ilgilendirmektedir.

Türkiye’deki üniversitelerin BÖTE bölümlerinin misyonları incelendiğinde, ortak paydanın bilginin üretilmesi ile teknolojinin öğrenme ortamlarında etkili bir şekilde kullanılması olduğu söylenebilir. Nitekim Anadolu Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, ODTÜ, Yıldız Teknik Üniversitesi gibi üniversiteler, genel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili olarak tasarlayan, kullanan ve değerlendiren; yaratıcı ve eleştirel düşünebilen bilişim teknolojileri öğretmenlerin yetiştirilmesini amaçlanmaktadır. Ancak üniversitelerin sahip oldukları misyonlar doğrultusunda gelişimlerine destek verdiği BÖTE program mezunlarının, MEB’e bağlı okulların beklentilerini karşılamadığı düşünölmektedir. Öyle ki, BÖTE program mezunlarının görev yaptıkları okullarda yaşadıkları problemlerin incelendiği bir çalışmada Kabakçı ve Kıyıcı (2006) tarafından yapılan çalışmada BÖTE bölümü mezunlarının en çok yönetim ve kadro türü problemleri ile karşılaştıkları; ayrıca teknik problemler ile çok fazla uğraşmak zorunda kaldıkları ve bu işlerin de öğretim süreçlerini olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Çalışmalarda göröldüğu üzere, yaşanan problemlerin YÖK’ün çıktısı olan BÖTE program mezunlarının MEB’in girdisi olan öğretmenlerden beklentiler yönünde bir tutarsızlık olduğu yönündedir. Üniversiteler BÖTE programlarından mezun, teknolojiyi etkili bir şekilde kullanarak öğrenme ortamlarını tasarlayan bireyler yetiştirmekte iken; K-12 okullarında

öğretmenlerden beklenenler arasında okulun tüm bilgisayar ve bilişim ile ilgili problemleri çözmesi, okulun web sitesi ve sosyal medya hesaplarını yönetmesi yer almaktadır. Dahası, BÖTE öğretmenlerinden beklentiler bunlar ile sınırlı kalmayıp, robotik ve kodlama yetiştirme kursları açarak öğrencileri ulusal ve uluslararası yarışmalara hazırlamaları, eğer okulda FATİH projesi devreye alınmış ise FATİH projesi kapsamında montajı gerçekleştirilen tahtaların bakım ve tamiratlarının yanı sıra diğer branş öğretmenlerinin içerik bulmalarına yardım ve rehberlik etmelerini de içermektedir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’de BÖTE bölümlerinin yapılandırılması ve misyonu, BT öğretmenlerinin meslek profili, BÖTE bölümlerinin yapılandırılmasına ilişkin eğitim politikaları ve uygulamaları ile bu uygulamaların değerlendirilmesine ve işbirliğinin yönetilmesine ilişkin çalışma kapsamında elde edilen bulgular çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmada, 21. yüzyılda BÖTE bölümlerinin eğitim politikaları çerçevesinde yönetsel açıdan ele alınması ve bu kapsamda meslek profilinin farklı paydaş grupları nezdinde derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

- a. Görevleri ve sorumlulukları düşünüldüğünde, BT öğretmenlerine Bilişim Teknolojileri Öğretmeni dışında başka bir unvan verilseydi ne olurdu?
- b. BT öğretmenlerinin, BÖTE bölümünde aldıkları lisans eğitimi mesleklerini icra etmeleri açısından yeterli midir?

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasına uygun olarak yürütülmüştür. Durum çalışması, belli bir kişi, sosyal ortam, etkinlik ya da grup hakkında sistematik bir şekilde yeterli bilgi toplayarak, araştırmaya öznenin nasıl işlediği ya da çalıştığıın anlaşılmasına olanak veren bir yöntemdir (Aybek, 2019). Bu kapsamda, çalışmada durum çalışması türlerinden program uygulama kullanılmıştır. Davey’e (1991) göre, program uygulama durum çalışması yapılan uygulamanın amacına uygun olup olmadığını belirlemek için kullanılır. Program etkisi durum çalışması ise programın etkililiğini değerlendirmektedir. Bu çalışma kapsamında uygulanan programın başarılı ya da başarısız olma sebepleri belirlenmektedir (Leymun, Odabaşı & Yurdakul, 2017).

Araştırma Modeli

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler düşünüldüğünde, mevcut gelişmelerin eğitim ortamlarındaki dönüşümün destekçisi ve uygulayıcısı olan BÖTE program mezunları, BT öğretmenleri ile bu alanda bilimsel çalışmalarını devam ettiren akademisyenlerin oldukça önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Çalışma kapsamında 2017 yılında elde edilen veriler, Covid-19 pandemi sürecinde eğitim-öğretim faaliyetlerinde yaşanan sıkıntılar da düşünülerek; BÖTE bölümlerine olan gereksinim penceresinden değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, verilerin toplandığı çalışma grubu olasılıklı olmayan örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yoluyla seçilmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme, göreceli olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtarak, farklı durumlar içindeki ortak olguların varlığını göstermeyi amaçlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016:119).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu Sakarya ili Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan 10 BT öğretmeni, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi BÖTE bölümünde görev yapmakta olan 6 öğretim elemanı ve bu bölümde öğrenim görmekte olan 11 öğretmen adayından oluşmaktadır.

İlgili çalışma grubunun öğretmen, öğretim elemanı ve öğretmen adayı şeklinde seçilmesinin temel nedeni Sezen-Gültekin (2019) tarafından ortaya konulan modelin bu çalışmanın amacına uyarlanarak, BT meslek profilinin bütünsel bir bakış açısıyla ele alınarak, mevcut durumun ortaya konulmasıdır. Sezen-Gültekin'in (2019) çalışmasında sorunlarını çözümlenmiş, dayanıklı ve sürdürülebilir bir yapı kurulmasında bir örgütün geçmişinin, bugünün ve geleceğinin birlikte ele alınması gerektiğine dair bir model önerisinde bulunulmuştur. Bu model çalışma alanlarına uygulandığında amaca yönelik bütüncül bakış açısı ile hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmanın temel amacı BÖTE'nin doğasını paydaşları aracılığıyla ele almak olduğundan, ilgili modelden yola çıkılarak akademisyenler, öğretmen adayları ve öğretmenler bütüncül yapının kurgulanmasındaki temel yapı taşları olarak düşünülmüştür. Bu sayede, BÖTE bölümünde çalışan akademisyenler, hizmet öncesi eğitimden hizmete geçişte bir köprü niteliğinde ele alınırken; BT öğretmenleri ve öğretmen adayları, mevcut politikalar kapsamında aldıkları eğitimin birer uygulayıcısı ve dönüştürücüsü olarak addedilmiştir. Böylece, çalışma grubunun bu bütünsel bakış açısıyla oluşturulması ile YÖK'ün program çıktılarının, MEB'in beklentilerinin ve saha ile uyumluluğunun derinlemesine analiz edilmesi söz konusudur.

Tablo 1. Katılımcılara yönelik demografik değişkenler

Katılımcı grupları	Kıdem/Sınıf aralığı
6 öğretim elemanı	7-15 yıl
10 öğretmen	4-15 yıl
11 öğretmen adayı	3-4 sınıf

Çalışmada Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi BÖTE bölümünde çalışmakta olan 6 öğretim elemanı, ilgili bölümde öğrenimine devam etmekte olan 11 öğretmen ve MEB'e bağlı devlet okullarında görev yapmakta olan 10 öğretmen katılımcı olarak yer almıştır. Katılımcılardan öğretim elemanları 7-15 yıl aralığında, öğretmenlerse 4-15 yıl aralığında deneyime sahip olduklarını belirtirken; öğretmen adayları 3. 4. sınıfta öğrenim gördüklerini ifade etmiştir.

Bu kapsamda, kariyer basamakları düşünüldüğünde öğretim elemanları ile öğretmenlerin araştırma problemini daha etkili alacak oranda kıdeme sahip oldukları, öte yandan benzer şekilde öğretmen adaylarının da 3. ve 4. sınıfta olmasından dolayı bölümlerini daha iyi tanıyarak uygulama alanına ilişkin daha nitelikli görüşler belirtebilecek yapıda oldukları söylenebilir.

Veri Toplama Aracının Oluşturulması ve Verilerin Toplanması

Nitel verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve üç farklı paydaşa (öğretmen, öğretmen adayı, öğretim elemanı) göre uyarlanmış yarı yapılandırılmış görüşme

formu kullanılmıştır. İlgili formun oluşturulmasında Sezen-Gültekin (2019) tarafından ortaya konulan eğitim örgütlerinin dünü, bugünü ve yarınına yönelik bütünsel model izlenmiş ve böylece bu model, bu çalışmanın amacına hizmet edecek şekilde uyarlanarak, üç paydaş grubuna ilişkin ortak sorular oluşturulmuştur. Görüşme formu ilgili literatür taraması yapılarak araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde oluşturulmuştur. Görüşme formunun hazırlanmasında 3 alan uzmanı, 1 ölçme değerlendirme uzmanı ve 1 dil uzmanının görüşlerine başvurulmuş, gerekli görülen düzenlemeler ile formun son hali verilmiştir. Çalışmada öğretmenler, öğretmen adayları, öğretim elemanları ve yöneticiler için oluşturulmuş dört farklı görüşme formu bulunmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın alt problemlerini oluşturan “Görevleri ve sorumlulukları düşünüldüğünde, BT öğretmenlerine Bilişim Teknolojileri Öğretmeni dışında başka bir unvan verilmesi” ve “BT öğretmenlerinin, BÖTE bölümünde aldıkları lisans eğitimi mesleklerini icra etmeleri açısından yeterliği” ne ilişkin her üç paydaş grubuna da sorular yöneltilmiştir.

Verilerin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme öncesinde, çalışmanın amacı açıklanmış ve veri gizliliği hakkında bilgiler verilmiş ve ardından gönüllülük beyanı alınarak görüşler toplanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler kişi başına yaklaşık 10-12 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi, Geçerliliği ve Güvenirliği

Elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda, katılımcıların ses kayıtları bire bir metne dönüştürülerek elde edilen veriler kodlar, kategoriler ve temalar şeklinde nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak gruplandırılmıştır. Gruplandırılan verilerin inanılabilirliğin sağlanması için görüşme formu uzman görüşüne sunulmuş, görüşme süresi gerekli uzunlukta tutulmuş, katılımcı cevapları teyit edilerek yeni sorulara devam edilmiş ve katılımcıların ses kayıtlarından edinilen bire bir cevaplara sadık kalınarak doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Aktarılabirliğin sağlanması için katılımcılar ayrıntılı olarak tanıtılmış, sonuçların diğer kişilere aktarılması için maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Güvenilebilirliğin ve objektifliğin sağlanması içinse araştırma süreci detaylı olarak tanımlanmış, gruplandırılan verilerin, iki farklı uzman tarafından temalara uygunluğu farklı zamanlarda ikişer kontrol edilerek gözlemci üçgenlemesi sağlanmıştır. Çalışmada araştırmacıların elde ettikleri bulguların güvenirliliği Miles ve Huberman'ın (1994) formülü ile hesaplanmış olup %94 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonucun %70'in üzerinde olması elde edilen sonuçların güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 2. BT öğretmenlerine başka bir unvan verilmesine ilişkin görüşler

Katılımcı	Tema	Kod
Öğretmen	Yeni unvan önerisi sunanlar (f=5)	Öğretim teknolojü, Eğitim teknolojü, süper öğretmen, bilişim teknolojileri rehber öğretmeni

	Şimdiki unvan kalsın diyenler (f=4)	Bilişim teknolojileri öğretmeni (f=4)
Öğretim Elemanı	Yeni unvan önerisi sunanlar (f=12)	Eğitim teknolojileri uzmanı (f=2), öğretim tasarımcısı (f=2), eğitim öğretim planlamacısı, e-öğrenme uzmanı, eğitim teknolojü, öğretim teknolojü, formatör, öğretim teknolojisi uzmanı, öğretim teknolojileri rehberi, uzaktan eğitim uzmanı
	Şimdiki unvan kalsın diyenler (f=2)	Bilişim teknolojileri öğretmeni (f=2)
Öğretmen Adayı	Yeni unvan önerisi sunanlar (f=12)	Bilişim teknolojileri uzmanı (f=3), bilişim teknolojileri rehber öğretmeni (f=2), eğitim ve öğretim teknolojü, öğretim teknolojü, eğitim teknolojü, algoritmik öğretmen, bilişim uzmanı, öğretim teknolojileri eğitimci, öğretim teknolojileri uzmanı
	Şimdiki unvan kalsın diyenler (f=1)	Bilişim teknolojileri öğretmeni

Tablo 2'ye göre BT öğretmenlerine başka bir unvan verilmesine ilişkin olarak öğretmenlerden bazıları "öğretim teknolojü, eğitim teknolojü, süper öğretmen, bilişim teknolojileri rehber öğretmeni" şeklinde yeni unvan önerisinde (f=5) bulunurken; bazıları şimdiki unvanın kalmasında bir sakınca olmadığını (f=4) belirtmiştir. Öte yandan aynı soruya öğretim elemanlarından bazıları "eğitim teknolojileri uzmanı (f=2), öğretim tasarımcısı (f=2), eğitim öğretim planlamacısı, e-öğrenme uzmanı, eğitim teknolojü, öğretim teknolojü, formatör, öğretim teknolojisi uzmanı, öğretim teknolojileri rehberi, uzaktan eğitim uzmanı" şeklinde yeni unvan önerisinde (f=12) bulunurken; bazıları şimdiki unvanın kalmasında bir sakınca olmadığını (f=2) belirtmiştir. Benzer şekilde, öğretmen adaylarından bazıları (f=12) "bilişim teknolojileri uzmanı (f=3), bilişim teknolojileri rehber öğretmeni (f=2), eğitim ve öğretim teknolojü, öğretim teknolojü, eğitim teknolojü, algoritmik öğretmen, bilişim uzmanı, öğretim teknolojileri eğitimci, öğretim teknolojileri uzmanı" şeklinde yeni unvan önerisinde (f=12) bulunurken; birisi şimdiki unvanın kalmasında bir sakınca olmadığını (f=1) belirtmiştir.

Bu bağlamda, hem öğretmenler hem öğretim elemanları hem de öğretmen adaylarının daha ziyade BT öğretmenlerine yeni bir unvan verilmesi (f=29) gerektiği yönünde görüş belirttiği görülmektedir. Ancak bu görüşlerin yanında bazılarının da (f=7) bilişim teknolojileri öğretmenliği unvanının şu an için yeterli olduğu görüşünü sundukları görülmektedir.

Bu kapsamda, katılımcıların görüşlerine yönelik örnekler aşığıdaki gibidir.

Ö5. "Süper öğretmen derdim çünkü bizden öyle bir algı var Madem öyle bir algı var öyle bir İsmi olsun Çünkü hakikaten her konuya hakim"

Covid-19 Pandemi Sürecinde Böte Meslek Profiline Olan İhtiyacın Yönetmel Eğitim Politikaları Kapsamında Değerlendirilmesi: Sakarya Üniversitesi Örneği

ÖE1. “Eğitim teknolojileri uzmanı. Mezun öğrencilerimizi spesifik programların belli bir kitleye öğretilmesinin ötesinde teknolojinin eğitimin her aşamasına entegre edilip etkin kullanılmasında görev alabilecek uzmanlar olarak görüyorum. Bugün gelişmiş ülkelerde “digital education developer” gibi daha spesifik ünvanlarla mezunlarımızın istihdam edildiğini görebilirsiniz.”

Ö8. “içerik tasarımcısı geldi aklıma şu anda Ama burada profesyonel bir tanım olacak diye Aslında biz öğretmeniz ünvan ilk başta içinde öğretmen olmayan ünvan beni Tedirgin ediyor öğretmen olmalıyız o ünvanını kaybetmemeliyiz diye düşünüyorum Bilişim öğretmenleri olarak farklı ünvan olarak işte btr rehber formatör koordinatör gibi bilişim teknoloji rehber öğretmeni gibi ünvanların bizi öğretmenlikte uzaklaştıracağını düşünüyorum içinde öğretmen olmayan ünvanları söylemekten çekiniyorum açıkçası O nedenle bir ünvan söyleyemeyeceğim açıkçası bizim öğretmen olarak kalmamız lazım...”

Tablo 3. BT öğretmenlerine başka bir ünvan verilmesine ilişkin temalar ve kategoriler

Tema	Kategori	Kod
Yeni ünvan önerisi	Rehberliği vurgulayan ünvan (f=4)	bilişim teknolojileri rehber öğretmeni (f=3), öğretim teknolojileri rehberi
	Uzmanlığı vurgulayan ünvan (f=10)	bilişim teknolojileri uzmanı (f=3), eğitim teknolojileri uzmanı (f=2), öğretim teknolojileri uzmanı (f=2), bilişim uzmanı, e-öğrenme uzmanı, uzaktan eğitim uzmanı
	Teknolojülüğü vurgulayan ünvan (f=7)	eğitim teknoloğu (f=4), öğretim teknoloğu (f=3)
	Diğer yönleri vurgulayan ünvan (f=7)	öğretim tasarımcısı (f=2), algoritmik öğretmen, eğitim öğretim planlamacısı, formatör, öğretim teknolojileri eğitmeni, süper öğretmen
Şimdiki ünvan kalması	Mevcut durumu vurgulayan ünvan (f=7)	Bilişim teknolojileri öğretmeni (f=7)

Bu kapsamda, katılımcıların görüşlerine yönelik örnekler aşağıdaki gibidir:

BT öğretmenlerine başka bir ünvan verilmesine ilişkin Tablo 2’de sunulan kodlar kategoriler ve temalar üzerinden incelendiğinde Tablo 3’e göre, katılımcıların “mevcut durumu vurgulayan ünvan (f=7)” olarak bilişim teknolojileri öğretmeni ünvanının yeterli olduğu, bu kapsamda BT öğretmenlerine başka bir ünvan verilmesi gerekmediği görüşünde oldukları görülmektedir. Öte yandan, katılımcıların önerdiği yeni ünvanların “rehberliği vurgulayan (f=4)”, “uzmanlığı vurgulayan (f=10)”, “teknolojülüğü vurgulayan (f=7)” ve “diğer yönleri vurgulayan (f=7)” ünvanlar şeklinde temelde iki kategoride ele alındığı görülmektedir. Bu kapsamda katılımcılara göre, BT öğretmenlerine başka bir ünvan verilecekse “bilişim teknolojileri rehber öğretmeni (f=3), öğretim teknolojileri rehberi” şeklinde rehberlik yönünün vurgulandığı; “bilişim teknolojileri uzmanı (f=3), eğitim teknolojileri uzmanı (f=2), öğretim teknolojileri uzmanı (f=2), bilişim uzmanı, e-öğrenme uzmanı, uzaktan eğitim uzmanı” şeklinde uzmanlık yönünün vurgulandığı; “eğitim teknoloğu (f=4), öğretim teknoloğu (f=3)”

şeklinde tekonologluk yönünün vurgunlandığı ve bunların dışında “öğretim tasarımcısı (f=2), algoritmik öğretmen, eğitim öğretim planlamacısı, formatör, öğretim teknolojileri eğitmeni, süper öğretmen” şeklinde diğer yönlerin vurgulandığı unvanlar tercih edilebilir. Bu bağlamda, katılımcıların BT öğretmenlerine daha ziyade öncelikle uzmanlıklarını ön plana çıkarıcı unvanlar verilmesini tercih ettikleri söylenebilir.

Ö2. “Bilişim teknoloji öğretmeninden başka bir ünvan verseydim. Eğitim teknoloğu olabilir diye düşünüyorum çünkü halihazırda eğitimle teknolojiyi bir arada bulundurup kullanabilecek.”

ÖE4. “Bilişim teknolojileri öğretmeni olarak diğer yapabilecekleri mesleklere göre en iyi olacaklarını düşünüyorum.”

ÖA3. “Şimdi Teknolojik öğretmen diyeceğim de Bilgisayar öğretmeniiz sonuçta başka ne verebiliriz. Şey demeyi çok isterdim Algoritmik öğretmen çünkü farklı boyutlardan da değerlendiriyoruz oda olabilirdi.”

ÖA5. “Aynı olurdu herhalde Teknoloji öğretmeni ya da Bilgisayar öğretmeni zaten genel olarak da bize bu görev verildiği için yine bu şekilde olacağını düşünüyorum.”

Tablo 4. BT öğretmenlerinin aldıkları eğitimin meslekleri açısından yeterli olma durumları

Katılımcı	Tema	Kategori	Kod
Öğretmen (f=15)	Yeterli (f=15)	Genel eğitime göre (f=8)	Pedagojik eğitim, altyapı sağlanması (f=2), kültürün oluşturulması, öğretmenlik uygulaması, sınıf yönetimi, problem çözme becerisi, teorik bilgi, programlama
		Bireysel yeteneklerine göre (f=7)	Bilgileri duruma göre uyarlama, bilgileri kademeye göre uyarlama, teknik bilgiye önceden sahip olmak, araştırma yapma, adaptasyon becerisi (f=3)
	Yetersiz (f=40)	Uyumsuzluk (f=3)	Lisansta sunulan bilgilerin gerçek hayattaki probleme çözme ile ilgili olmaması (f=3)
		Eksiklik (f=26)	Donanım (f=2), yazılım (f=2), programlama (f=6), nitelikli hoca, pedagojik formasyona sahip öğretim elemanı, robot kodlama, görsel kodlama, web tabanlı programlama, herkesin üst düzey öğrenci olarak kabul edilmesi, stajların yetersizliği (f=3), sınıf yönetimi bilgilerinin uygulanması (f=3), teknik bilgi (f=2), bilgiye ulaşma ve bilgi alma alışkanlığının kazandırılması, teoşiği ve pratiği bir arada sunma
	Aktarma dönüşürme (f=11)	Alt kademe öğretmeni olarak üst seviyelerde yeterli olmama, farklı kademelerde derse girip sonra yeniden eski kademe ders verme, bilgi eksikliği, bilgilerin güncellenerek uygulanması (f=5), meslekte durağanlaşma, pedagojik açıdan tek bir öğretim kademesine göre yetiştirilme (f=2)	

Covid-19 Pandemi Sürecinde Böte Meslek Profiline Olan İhtiyacın Yönetmel Eğitim Politikaları Kapsamında Değerlendirilmesi: Sakarya Üniversitesi Örneği

Öğretim Elemanı	Yeterli (f=12)	Genel eğitime göre (f=6)	temel düzeyde teknoloji eğitimi, öğretmenlik (f=4), içerik geliştirme süreçleri
		Bireysel yeteneklerine göre (f=6)	öğretim tasarımı, elektronik içerik geliştirme, diğer bilişim alanları, tasarım becerileri, yazılım geliştirme (f=2)
	Yetersiz	-	-
Öğretmen Adayı	Yeterli (f=32)	Genel eğitime göre (f=28)	Etik (f=2), güvenlik (f=2), toplum bilinci dersleri, programlama (f=3), algoritma (f=7), pedagojik formasyon eğitimi (f=3), problem çözme becerisi (f=5), kulüp faaliyetleri, projeler, nitelikli öğretmenlerin yardımı, nitelikli eğitim, sınıf yönetimi
		Bireysel yeteneklerine göre (f=4)	Bireysel çaba, kişisel gelişim, meslek lisesinden mezun olmak, öğretim becerisi
	Yetersiz (f=28)	Uyumsuzluk	-
		Eksiklik (f=24)	mobil programlama (f=5), robot programlama (f=5), program bilgisi (f=4), öğrenilecek bilgilerin YÖK tarafından daha önce belirlenmemesi, daha gelişmiş programların olmaması, web tabanlı programlama (f=3), elektronik, uygulama derslerinin eksikliği, programlamada çeşitliliğin az olması, sözel beceri yetersizliği, teknik dersler
		Aktarma dönüştürme (f=4)	Alınan eğitimin daha üst kademeler için yeterli olmaması (f=3), kod derslerinin güncel olmaması

Katılımcılara, BT öğretmenlerinin aldıkları eğitimin mesleklerini icra etmeleri açısından yeterli olup olmadığı sorulmuş, bu kapsamda elde edilen cevaplar katılımcı gruplarına göre kodlar, kategoriler ve temalar altında analiz edilerek Tablo 4’te sunulmuştur.

Öğretmenler, aldıkları BT eğitimlerinin “pedagojik eğitim, altyapı sağlanması (f=2), kültürün oluşturulması, öğretmenlik uygulaması, sınıf yönetimi, problem çözme becerisi, teorik bilgi, programlama” konularında iyi olmalarından dolayı genel eğitim açısından (f=8) ve “bilgileri duruma göre uyarlama, bilgileri kademeye göre uyarlama, teknik bilgiye önceden sahip olmak, araştırma yapma, adaptasyon becerisi (f=3)” kapsamında bireysel yeteneklerinden (f=7) dolayı yeterli olduklarını (f=15) belirtmişlerdir. Bu kapsamda, öğretmenlerin görüşlerine göre aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yeterli olmasının hem genel eğitime (f=8) hem de bireysel yeteneklerden (f=7) kaynaklandığı söylenebilir.

Öte yandan öğretmenler, “lisansta sunulan bilgilerin gerçek hayattaki probleme çözme ile ilgili olmaması (f=3)” sorunundan dolayı uyumsuzluklardan (f=3); “donanım (f=2), yazılım

(f=2), programlama (f=6), nitelikli hoca, pedagojik formasyona sahip öğretim elemanı, robot kodlama, görsel kodlama, web tabanlı programlama, herkesin üst düzey öğrenci olarak kabul edilmesi, stajların yetersizliği (f=3), sınıf yönetimi bilgilerinin uygulanması (f=3), teknik bilgi (f=2), bilgiye ulaşma ve bilgi alma alışkanlığının kazandırılması, teoği ve pratiği bir arada sunma” konularındaki eksikliklerden (f=26) ve “alt kademe öğretmeni olarak üst seviyelerde yeterli olmama, farklı kademelerde derse girip sonra yeniden eski kademede ders verme, bilgi eksikliği, bilgilerin güncellenerek uygulanması (f=5), meslekte durağanlaşma, pedagojik açıdan tek bir öğretim kademesine göre yetiştirilme (f=2)” açısından aktarma dönüştürmedeki sorunlardan (f=11) dolayı aldıkları bu eğitimin mesleklerini icra etmede yetersizlikler (f=40) yaşattığını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda, öğretmenlerin görüşlerine göre aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yetersiz olmasının öncelikle farklı noktalarda yaşadıkları eksikliklerden (f=26), sonrasında aktarma dönüştürmede yaşadıkları sorunlardan (f=11), son olarak ise teori ve pratikteki uyumsuzluktan (f=3) kaynaklandığı söylenebilir.

Öğretim elemanları, BT öğretmen adaylarının aldıkları eğitimlerin, öğretmen adaylarının “temel düzeyde teknoloji eğitimi, öğretmenlik (f=4), içerik geliştirme süreçleri” konularında iyi olmalarından dolayı genel eğitim açısından (f=6) ve “öğretim tasarımı, elektronik içerik geliştirme, diğer bilişim alanları, tasarım becerileri, yazılım geliştirme (f=2)” kapsamında bireysel yeteneklerinden (f=6) dolayı yeterli olacaklarını (f=16) belirtmişlerdir. Bu kapsamda, öğretim elemanlarının görüşlerine bağlı olarak, öğretmen adaylarının aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yeterli olmasının hem genel eğitime hem de bireysel yeteneklerine bağlı olduğu düşünülebilir. Öte yandan, öğretim elemanları yetersizlikle ilgili bir görüş belirtmemişlerdir.

Öğretmen adayları, aldıkları BT eğitimlerinin “etik (f=2), güvenlik (f=2), toplum bilinci dersleri, programlama (f=3), algoritma (f=7), pedagojik formasyon eğitimi (f=3), problem çözme becerisi (f=5), kulüp faaliyetleri, projeler, nitelikli öğretmenlerin yardımı, nitelikli eğitim, sınıf yönetimi” konularında iyi olmalarından dolayı genel eğitim açısından (f=28) ve “Bireysel çaba, kişisel gelişim, meslek lisesinden mezun olmak, öğretim becerisi” kapsamında bireysel yeteneklerinden (f=4) dolayı yeterli olduklarını (f=32) belirtmişlerdir. Bu kapsamda, öğretmen adaylarının görüşlerine göre, aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yeterli olmasının hem genel eğitime (f=28) hem de bireysel yeteneklere (f=4) bağlı olduğu söylenebilir.

Öte yandan öğretmen adayları, “mobil programlama (f=5), robot programlama (f=5), program bilgisi (f=4), öğrenilecek bilgilerin YÖK tarafından daha önce belirlenmemesi, daha gelişmiş programların olmaması, web tabanlı programlama (f=3), elektronik, uygulama derslerinin eksikliği, programlamada çeşitliliğin az olması, sözel beceri yetersizliği, teknik dersler” konularında eksiklikler (f=24) ve “alınan eğitimin daha üst kademeler için yeterli olmaması (f=3), kod derslerinin güncel olmaması” açısından aktarma dönüştürmede (f=4) sorunlar yaratacağından dolayı aldıkları bu eğitimin mesleklerini icra etmede yetersizlikler (f=28) yaşatacağını ifade etmişlerdir. Uyumsuzluk kategorisine ilişkin ise görüş sunmamışlardır. Bu kapsamda, öğretmen adaylarının görüşlerine göre, aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yetersiz olma olasılıklarının öncelikle programla ilgili eksikliklerden (f=19), sonrasında aktarma dönüştürmede yaşadıkları sorunlardan (f=4) kaynaklanacağı söylenebilir.

Elde edilen bu bulgular, Tablo 4’te yer alan *katılımcılar açısından ortak olarak değerlendirildiğinde*, BT öğretmenlerinin aldıkları eğitimin meslekleri açısından hem yeterli olacağına (f=59) hem de yeterli olmayacağına (f=68) yönelik görüşler belirtildiği; bu kapsamda öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin özellikle yetersizlik yaratacağı noktaların altını çizdiği

söylenelir. İlgili bulgulara göre, alınan eğitimin hem genel eğitimde sunulan içerik (f=42) hem de bireysel yetenekler (f=17) açısından yeterlikler sağlayacağı belirtildiği; bu sebeple, hem öğretmen hem öğretmen adayları hem de öğretim elemanlarının bireysel yeteneklerden ziyade BT kapsamında sunulan genel eğitimin mesleki yeterlik açısından daha fazla ön planda olduğunu ortaya koymuşlardır.

Öte yandan, yetersizlik temasına göz atıldığında, öğretim elemanlarının bu konuda görüş bildirmezken, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının görüş belirttikleri görülmektedir. Bu kapsamda, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarından elde edilen bulgular incelendiğinde, her iki katılımcı grubun da alt kademelere yönelik eğitim almalarından dolayı üst kademeye yönelik eğitim vermede bilgi ve becerilerini aktarma dönüştürmede yetersizlikler (f=4) oluşacağını belirttikleri söylenebilir. Benzer şekilde eksiklik kategorisine bakıldığında ise yine hem öğretmenlerin hem de öğretmen adaylarının özellikle programlama konusunda (f=26) yetersiz hissettikleri görülmektedir. Ancak, diğer yetersizliklere bakıldığında, öğretmenlerin belirttiği eksikliklerin büyük bir kısmının öğretmen adayları tarafından eksiklik olarak belirtilmediği (donanım (f=2), yazılım (f=2), nitelikli hoca, pedagojik formasyona sahip öğretim elemanı, herkesin üst düzey öğrenci olarak kabul edilmesi, stajların yetersizliği (f=3), sınıf yönetimi bilgilerinin uygulanması (f=3), bilgiye ulaşma ve bilgi alma alışkanlığının kazandırılması); hatta öğretmenlerin eksiklik olarak gördükleri bazı durumların öğretmen adayları tarafından aldıkları eğitimin bir gücü olarak belirtildiği söylenebilir (pedagojik formasyon eğitimi (f=3), problem çözme becerisi (f=5), nitelikli öğretmenlerin yardımı, nitelikli eğitim, sınıf yönetimi).

Bu kapsamda, katılımcıların görüşlerine yönelik örnekler aşağıdaki gibidir.

Ö1. " Şimdi üniversitede almış olduğumuz eğitim mesleki yeterlik pedagojik olarak yeterli ki tamamen her gördüğümüz yaklaşımı zaten kullanamıyoruz...."

Ö3. "Hangi alanlarda, gerçek hayatla ilgili değil yani çoğu bize teori olarak verilen şeyin gerçek hayatta bir karşılığı olmadığını görüyorum."

Ö5. "...Yani insanların bilgiyi hazır kabul edebilirler değiştirmeye bilirler araştırmaya bilirler Bence biraz daha buna yönelik bir eğitim verilebilir yani öğretmenler bunu nasıl takip edebilir bunu nasılsa sahip olabilirler bunun kendine nasıl gerçekleştirebilirler verdiğimiz bilgi..."

Ö5. "öğrencilerle yaklaşımla ilgili çok problemler yaşadım çünkü bununla ilgili çok az örnekle karşılaşmıştım yani öğretmenlik uygulaması okullarda yapılan öğretmenlik uygulamasının artırılması gereken azından bir yılın tamamı okulda geçirilebilir Belki adaylık adı altında belki staj adı altında ne isim verilir onu bilemiyorum ama böyle bir eğitime muhakkak ihtiyacı var"

ÖE1. "Öğretmen yetiştiren bir kurum olarak mezunlarımızın temel düzeyde teknoloji eğitimi alanında daha iyi olduklarını düşünüyorum. Ancak bireysel yeteneklerine göre öğretim tasarımı, elektronik içerik geliştirme ve diğer bilişim alanlarında iyi olan öğrencilerimiz de var."

ÖA2. "Şöyle bir şey biz bu bölüme başladıktan yani ben programlama dersleri aldığım kısımda bu program bu şekilde net bir şekilde belli değildi. Okuldaki hocalarımızdan ise imkanı kadarını vermeye çalıştılar ama başından beri böyle olsaydı 9. sınıf programında bilgisayar öğretmeni girebilecek ve robotik dersleri verilecek şekilde bir açıklama yapılsaydı hocalarım da ona göre programları bize öğretirlerdi."

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 21. yüzyılda BÖTE bölümlerinin eğitim politikaları çerçevesinde yönetsel açıdan ele alınması ve bu kapsamda meslek profiline BÖTE bölümlerinde mezun öğretmen, öğretim elemanı ve öğrenci gibi farklı paydaş grupları nezdinde derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, görevleri ve sorumlulukları düşünüldüğünde, BT öğretmenlerine Bilişim Teknolojileri Öğretmeni dışında başka hangi unvanlar verilebileceğine ve BT öğretmenlerinin, BÖTE bölümünde aldıkları lisans eğitiminin mesleklerini icra etmeleri açısından yeterli olma durumlarına yönelik sorulara yanıtlar aranmıştır.

BT Öğretmenlerine Yeni Bir Unvan Verilmesi

Öğretmenlik mesleği genel ve özel alan yeterlilikleri tanımına bakıldığında “öğretmenlik mesleğini etkili ve verimli biçimde yerine getirebilmek için sahip olunması gereken genel bilgi, beceri ve tutumlar ile alanlara özgü olarak sahip olunması gereken bilgi, beceri ve tutumlar” olduğu görülmektedir (MEB, 2015, s. 11). 1998 yılında YÖK’ün öğretmen yetiştirme programlarında teknolojinin kullanılması ile ilgili olarak öğretmen adaylarının bilgisayar, internet, çoklu ortam, televizyon, video, projektör makinaları gibi çeşitli teknolojileri tanımaları ve öğretimde kullanmaları amaçlanmış (YÖK, 1998, s.6) ve tüm öğretmen yetiştirme programlarında olabildiğince erken bir dönemde zorunlu Bilgisayar dersi yerleştirilmiş, bu ders yoluyla öğretmen adaylarının temel bilgisayar kullanma becerilerini kazanmaları ve bilgi teknolojilerini yakından tanımaları amaçlanmıştır (YÖK, 1998, s.9). Bu noktada BÖTE programının ana dersi olan Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme dersinin temel bilgisayar dersinin devamı niteliğinde öğretmenlik formasyonu dersleri arasında yer verildiği ve bu dersin gelişen teknolojilerin öğretim ortamında çeşitli biçimlerde uygulanmasını kapsadığı belirtilmiştir (YÖK, 1998, s.9). Her ne kadar MEB’in de 2005-2006 yılından günümüze öğretimden çok öğrenme odaklı bir özelliğe sahip olan “yapılandırmacı yaklaşım” modeline bağlı olarak ders içeriklerinde önemli değişiklikler yapmasının (MEB, 2011) YÖK uygulamaları ile paralellik gösterdiği düşünülse de; yapılan bu çalışmaların BT öğretmenliği meslek profiline ilişkin beklentiyi karşılamadığını gösteren çalışmalar alanyazında mevcuttur. Dursun ve Saracaloğlu (2016) yaptığı çalışmada üniversitede alınan eğitim ile yapılan görevin tam örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Çalışmada öğretmenlik becerileri gibi uygulama gerektiren yeterliklerin geliştirilmesinde eksiklikler olduğunu, öğretmenlerin bilişim teknoloji dersini seçmeli bir ders olarak gördükleri, bilişim teknolojileri öğretmenlerinin ise öğretimin planlanmasına dahil olmadıkları, öğrencilerin bilgisayar okuryazarlığına ilişkin yeteri kadar farkındalık ve bilgi sahibi olmadıkları ile öğretmenlerin genelde internet üzerinden eriştikleri hazır materyalleri kullanarak ders işledikleri ve bilgi ve iletişim teknolojileri kullanmaya istekli olmadıkları ortaya konulmaktadır. Çalışmada ortaya konulan bulguyu MEB’in 2015-2019 Stratejik Planlamasında Faaliyet Alanları ve Sunulan Hizmetlerin Fiziki ve Teknolojik Alt Yapı başlığı altında ele aldığı “Eğitim ve öğretim ortamlarının standartlarının belirlenmesi” ve “Eğitim ve öğretim teknolojilerinin öğrenme süreçlerinde etkin kullanılmasına yönelik altyapı çalışmalarının yürütülmesi” (s.10) hedef ile de örtüşmediği görülmektedir. Ayrıca çalışmada bilişim teknolojileri öğretmenliği mesleğinin görev tanımının net olmamasının diğer paydaşlar tarafından (yönetim, öğretmen, öğrenci, veli vb.) yanlış algılamaları da beraberinde getirmesinin karşılaşılan temel sorunlar arasında olduğu da belirtilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan BÖTE program mezunlarından sahip oldukları Bilişim Teknolojileri (BT) öğretmen unvanı ile

görev kapsamında olan/olmayan görevleri yapmaları beklenmektedir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2007; Dursun ve Saracaloğlu, 2016). Oysa ki, bu durumun da stratejik planlama çerçevesinde beklentiyi karşılamayacağı açıktır. Çünkü 2015-2019 Stratejik Planlamada Kurum Dışı Analiz Fırsatlar başlığı altında yer alan “Gelişen teknolojilerin eğitimde kullanılabilirliğinin artması” (s. 22) ifadesi kapsamında düşünüldüğünde bu teknolojilerin kullanılabilirliğinin artması, BÖTE bölüm mezunlarının aldıkları alan, kültür ve meslek bilgisi çerçevesinde teknik eleman olarak görülmesi ile yakından uzaktan ilgisi görülmemektedir. Planda Güçlü Taraflar/Eğitim ve Öğretimde Kalite başlığı altında yer alan “Yeniliğe ve gelişmeye açık, genç öğretmen kadrosu”, “ Bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim ve öğretim süreçlerinde etkin kullanılması”, Eğitimde teknoloji kullanımının artırılmasına yönelik büyük ölçekli projelerin yürütülmesi” ve “Öğretim programlarının geliştirilmesinde katılımcı bir yaklaşımın benimsenmesi” (s.20) ifadelerinden de anlaşıldığı üzere yapılan saha çalışmaları ile stratejik planlamanın çelişkili olduğu kısımlar söz konusudur. Ayrıca planda Tehditler başlığı altında yer alan “Bireylerde oluşan teknoloji bağımlılığı” ile “İnternet ortamında oluşan bilgi kirliliği, doğru ve güvenilir bilgiyi ayırt etme güçlüğü” (s.23) ifadeleri değerlendirildiğinde de BÖTE programından mezun olan BT öğretmenlerine olan ihtiyacın öngörülen tehditleri en aza indirmede oldukça önemli bir role sahip olacağı söylenebilir. Öte yandan, FATİH projesinde temel olarak amaçlanan “sınıf ortamında öğretmen rehberliğinde BT donanımları ve İnternet bağlantısının yanı sıra dersleri destekleyici elektronik içeriklerin de yardımıyla öğrencilerin eğitim-öğretim sürecine etkin katılımını gerçekleştirmek” (MEB, 2011), bu durum BT öğretmenlerinin uygulayıcı ve rehber rolünün olmasının gerektiğini ve gerekliliğini öne koşarken; okul yöneticileri tarafından BT öğretmenlerinden daha çok okulun web sayfasını hazırlama ve güncelleme yapma, okul bilgisayarlarına program kurma, okul bilgisayarlarını tamir etme ve kurum içi yerel ağ kurma, okul çalışanlarının kişisel bilgisayarlarını tamir etme ve bu bilgisayarlara program yükleme gibi teknik aksaklıklarda sorun çözen teknik eleman olarak algılanmakta (Seferoğlu & Akbıyık, 2007); öğrenme ve öğretme içeriğinin tasarlanmasına ilişkin almış oldukları pedagojik bilgi, beceri ve yetkinlikler görmezden gelinmeye devam edilmektedir (Hamutoğlu, Sezen-Gültekin, Kırksekiz & Kıyıcı, 2018).

Bu çalışmada da, hem öğretmenler hem öğretim elemanları hem de öğretmen adaylarının daha ziyade BT öğretmenlerine yeni bir unvan verilmesi gerektiği yönünde görüş belirtilmiş; ancak bu görüşlerin yanında bazı katılımcıların bilişim teknolojileri öğretmenliği unvanının şu an için yeterli olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. İlgili bulgular incelendiğinde, katılımcıların önerdiği yeni unvanların “rehberliği, uzmanlığı, teknoloğu ve bunların dışında kalan diğer yönleri” vurgulandığı; ancak bu unvanların arasında en çok BT öğretmenlerinin daha ziyade öncelikle uzmanlıklarını ön plana çıkarıcı unvanların verilmesinin tercih edildiği belirlenmiştir. Bu bağlamda, farklı çalışma bulgularının da değerlendirilmesi ile; BT öğretmenlerine lisans eğitimi boyunca aldıkları eğitimin teknik boyutlarının yanında pedagojik boyutları da düşünülerek yeni bir unvan verilmesi, bu unvanın uzmanlığa dayalı olarak görev ve sorumlulukların belirlenmesi ve uzmanlık alanı doğrultusunda da rehberlik ve öğretim teknoloğu rolüne vurgu yapılarak BÖTE bölümlerinin hem YÖK hem de MEB kanadında işlevselleştirilmesi önerilmektedir.

BT Eğitiminin Mesleki Yeterlikler Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye’de 1998 yılında BÖTE’lerin kurulması kişilerin bilgi teknolojilerini yaygın ve etkili bir şekilde kullanabilmeleri amacıyla bilgi ve becerilerin kazandırılması gerekliliği ile özellikle ilköğretim okullarında görev alacak bilişim teknolojileri öğretmenleri yetiştirmek esasına

dayanmaktadır (Akkoyunlu, Orhan ve Umay, 2005). 2006-2007 akademik yılından itibaren uygulamaya giren öğretmen yetiştirme programlarındaki değişiklik ile birlikte BÖTE bölümü de dahil olmakla birlikte, tüm bölümlerde revizyona gidilmiştir (YÖK, 2007). Bu revizyon kapsamında öne çıkan en önemli değişimin genel kültür derslerinin oranlarının artırılmış olması ile üniversite düzeyinde yetiştirilen öğretmen adayına aydın bir kişide bulunması gereken entelektüel donanımı kazandırmak amaçlandığı belirtilmiştir. Bu noktada, belirli düzeyde genel kültür bilgisi ile bilişim teknolojilerinin etkili kullanımı hususunda gerekli bilgi ve becerilere sahip olan, bilimsel araştırma ilkelerini benimseyen çok yönlü yetişen öğretmen adayının 21. yüzyıl öğretmen profilinin esaslarını ve çağdaş eğitimin gereklerini yerine getirmede daha başarılı olacağı düşünülmektedir (YÖK, 2007).

Nitekim üniversitelerin, bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili olarak tasarlayan, kullanan ve değerlendiren; yaratıcı ve eleştirel düşünebilen bilişim teknolojileri öğretmenlerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Örneğin, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi BÖTE Bölümünün misyonu “Eğitim teknolojileri ile ilgili bilgi, beceri ve yetkinlik kazandırmak üzere ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde çalışacak; bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve öğretim materyallerinin eğitimde kullanılması konusunda diğer öğretmenlere destek verecek öğretmenler yetiştirmektir. Bu öğretmenlerin uzaktan eğitim, e-öğrenme, bilgisayar destekli eğitim ve benzeri uygulamalarda teknolojilerin eğitimde kullanılmasıyla ilgili tasarım ve süreçlerin gerçekleştirilmesinde özel sektörde de çalışabilecek nitelikte bireyler olması” (Sakarya Üniversitesi, 2020) şeklinde belirtilmektedir. Bu bulgular, BÖTE bölümlerinin misyonlarının bu çalışmanın sonuçları ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Ancak her ne kadar üniversiteler misyonlarında BÖTE kapsamında verilen eğitimlerin meslek profili açısından nitelikli öğretmenler yetiştireceğini vaad etse de bu durum uygulamada tersini ortaya koyabilmektedir. Nitekim, bu araştırma sonucunda elde edilen uyumsuzluk, eksiklik ve aktarma dönüştürme kategorilerinde sunulan bulgular öne sürülen durumu kanıtlar niteliktedir.

MEB 2015-2019 Stratejik Planlamasında yer aldığı üzere eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini temin etmek, okullarda teknolojik alt yapıyı iyileştirmek ve bilgi iletişim teknolojilerinin eğitim ve öğretim süreçlerinde etkin kullanımını sağlamak amacıyla ilköğretim ikinci kademe ile ortaöğretim düzeyindeki bütün okullar FATİH (Fırsatları Artırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) Projesi kapsamına alınarak, uygulama kapsamında öğretmen ve öğrencilere tablet verilmesinin planlandığı proje ile dersliklere kurulan bilişim teknolojisi (BT) donanımının öğrenme-öğretme sürecinde etkin kullanılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda süreçte öğretim programlarının BT destekli öğretime uyumlu hale getirilerek eğitsel e-içerikler oluşturulmaktadır (s.17). Türk eğitim-öğretim sisteminde teknoloji odaklı bir dönüşüm süreci olarak tanımlanan FATİH Projesi kapsamında (MEB, 2011), yapılan çalışmaların mevcut sayısal uçurumun azalmasına olumlu ve olumsuz etkileri olacağı belirtilse de (Yıldız & Seferoğlu, 2013), uygulamanın amaca hizmet etmediğini ve BT öğretmenliği meslek profiline ilişkin algıyı değiştirmediği gözlenmektedir.

Benzer şekilde, Yeşiltepe ve Erdoğan'ın (2013) bilişim teknolojilerinin görüşlerini alarak gerçekleştirdiği çalışmada öğretmenlerin karşılaştıkları sorunların temel nedenlerinin sınıf ortamı ve donanım eksikliği, dersin programdaki yeri ve yapısı, sınıf mevcudundan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, Ersan'ın (2017) yaptığı çalışmada da YÖK ile MEB'in öğretmen istihdamı konusunda işbirliği sağlamasının öğretmenlik mesleği açısından önemli olduğunu; öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimlerinde öğretim

materyallerinin yeterli seviyede olması gerektiği; hizmet öncesi eğitimin uygulanmasında pratik ve teorik denge sağlanarak güçlü bir uygulama eğitiminin verilerek öğretmen eğitiminin gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Bahsi geçen tüm bulguların, bu çalışmanın sonucu ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Nitekim bu çalışmada katılımcılara, BT öğretmenlerinin aldıkları eğitimin mesleklerini icra etmeleri açısından yeterli olup olmadığı sorulmuş, buna göre, hem öğretmen hem öğretmen adayı hem de öğretim elemanlarının cevapları yeterli ve yetersiz temalarında toplanmış, bu temalar ise kendi içlerinde alt kategorilere ayrılmıştır. İlgili kategorilere bakıldığında, yeterli teması genel eğitime ve bireysel yeteneklere bağlı yeterlikler şeklinde kategorilere ayrılırken; yetersiz teması uyumsuzluktan, eksiklikten ve aktarma dönüştürmeden kaynaklı faktörler kategorisine ayrılmıştır. Bu kapsamda, *öğretmenlerin* aldıkları BT eğitimlerinin genel eğitim ve kişisel yetenekleri nezdinde yeterli olsa da daha ziyade uyumsuzluk, eksiklik ve aktarma dönüştürme açısından yetersiz olduğu kanaatinde oldukları söylenebilir. İlgili sonuçlar doğrultusunda, öğretmenlerin görüşlerine göre aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yeterli olmasının hem genel eğitime hem de bireysel yeteneklerden kaynaklandığı söylenebilir. Öte yandan, öğretmenlerin görüşlerine göre aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yetersiz olmasının öncelikle farklı noktalarda yaşadıkları eksikliklerden, sonrasında aktarma dönüştürmede yaşadıkları sorunlardan, son olarak ise teori ve pratikteki uyumsuzluktan kaynaklandığı söylenebilir. Bu durum, mesleğini icra eden öğretmenlerin yıllar öncesinde aldıkları eğitimlerinin güncel uygulamalar açısından yetersiz kaldığının bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bu sebeple, farklı çalışmalardan elde edilen bulguların da değerlendirilmesi ile; BT lisans programlarının uyumsuzluğu giderecek biçimde gerçek yaşamla bağlantılı; aktarma dönüştürme becerisini destekleyecek oranda geniş kapsamlı ve başta programlama, donanım, yazılım, teknik bilgi ve stajların etkin kullanımı ve diğer konular açısından eksikliğin giderildiği biçimde güncel olacak tarzda revize edilmesi önerilmektedir.

Öğretim elemanları, BT öğretmen adaylarının aldıkları eğitimlerin mesleklerini icra etmede yeterli olacağını belirtmişlerdir. Bu kapsamda öğretim elemanlarının görüşlerine bağlı olarak, öğretmen adaylarının aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yeterli olmasının hem genel eğitime hem de bireysel yeteneklerine bağlı olduğu düşünülebilir. Öte yandan, öğretim elemanları yetersizlikle ilgili bir görüş belirtmemişlerdir.

Öğretmen adayları, aldıkları BT eğitimlerin yeterli ve yetersiz olacakları noktalara sebebiyet verdiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda, öğretmen adaylarının görüşlerine göre, aldıkları BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yeterli olmasının hem genel eğitime hem de bireysel yeteneklere bağlı olduğu söylenebilir. Öte yandan öğretmen adaylarının görüşlerine göre, aldıkları bu BT eğitiminin mesleklerini icra etmede yetersiz olma olasılıklarının öncelikle programla ilgili eksikliklerden, sonrasında aktarma dönüştürmede yaşadıkları sorunlardan kaynaklanacağı söylenebilir. Bu kapsamda, öğretmen adaylarının eğitimleri kapsamında sunulan içeriklerin mesleki yeterliklerine katkılarının farkında oldukları; öte yandan, özellikle belli konulardaki eksikliklerden dolayı yetersiz kalacaklarını düşündükleri söylenebilir. Bu doğrultuda, farklı çalışmalardan elde edilen bulguların da değerlendirilmesi ile; BT lisans programlarının başta programlama olmak üzere eksik kalınan noktaları da içine dahil edecek şekilde yeniden revize edilmesi ve güncel bilgiler ışığında aktarma dönüştürme becerisini destekleyecek oranda daha geniş kapsamlı hale getirilmesi önerilmektedir. Öte yandan, öğretmen adaylarının uyumsuzlukla ilgili herhangi bir yetersizlikten bahsetmedikleri

görülmüştür. Bu durumun temel nedeni, öğretmen adaylarını henüz mesleğe başlamadıkları için BT açısından gerçek hayat ihtiyaçlarını henüz tasavvur edemedikleri düşünülebilir. Bu sebeple, öğretmen adaylarının gerçek yaşama hazır olmaları için de daha lisans eğitiminde hazır hale getirilmeleri önerilmektedir. Bunun için, öğretmen adaylarına yönelik gerçeklik şoklarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılması (Sezen-Gultekin & Nartgün, 2018) önerilmektedir.

Elde edilen bu bulgular, katılımcılar açısından ortak olarak değerlendirildiğinde ise, BT öğretmenlerinin aldıkları eğitimin meslekleri açısından hem yeterli hem de yetersiz olacağına yönelik görüşler belirtildiği; bu kapsamda öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin özellikle yetersizlik yaratacağı noktaların altını çizdiği tespit edilmiştir. İlgili bulgulara göre, alınan eğitimin hem genel eğitimde sunulan içerik hem de bireysel yetenekler açısından yeterlikler sağlayacağına belirtildiği; bu sebeple, hem öğretmen hem öğretmen adayı hem de öğretim elemanlarının bireysel yeteneklerden ziyade BT kapsamında sunulan genel eğitimin mesleki yeterlik açısından daha fazla ön planda olduğunu ortaya koyduğu söylenebilir. Bu kapsamda, farklı çalışmalardan elde edilen bulguların da değerlendirilmesi ile; BT lisans programlarında öğretmen adaylarının bireysel yeteneklerinin geliştirilmesine teşvik edilmesinin yanı sıra pedagojik formasyon eğitiminin öneminin farkına vardırılması önerilmektedir.

Yetersizlik temasına göz atıldığında, öğretim elemanları bu konuda görüş bildirmezken, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Bu durumun temel nedeninin, öğretim elemanlarının eğitimin sunulmasında aracı role sahip olduğu ve bu eğitimin çıktılarının izlenmesinde etken bir role sahip olmaması ile ilişkilendirilebilir. Bu sebeple, öğretim elemanlarının öğretmen adaylarının hizmet öncesinde ve hizmet esnasında yakından takip etmeleri için başta staj uygulamaları olmak üzere lisans eğitimi sırasında ve sonrasında etkin rol üstlenmeleri önerilmektedir. Nitekim, Staj İzleme ve Destek Sistemi (SİDES) TÜBİTAK Projesi kapsamında hayata geçirilen çok paydaşlı öğrenci değerlendirme sistemi (SİDES, 2016) gibi çalışmaların daha da geliştirilerek mevcut duruma ilişkin çözüm üreteceği düşünülmektedir.

Öte yandan, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarından elde edilen bulgular incelendiğinde, her iki katılımcı grubun da alt kademelere yönelik eğitim almalarından dolayı üst kademeye yönelik eğitim vermede bilgi ve becerilerini aktarma dönüştürmede yetersizlikler oluşacağını söyledikleri tespit edilmiştir. Bu sebeple, uluslararası eğitim politikaları ile ulusal menşeli farklı çalışma sonuçlarının da değerlendirilmesi ile, BT kapsamında verilen eğitimlerin yalnızca ortaöğretim düzeyinden çıkarılıp her yaş grubuna uygun olacak şekilde genişletilmesi, bunun yanı sıra aktarma dönüştürme becerisinin daha iyi kullanılması için Öğrenme Psikolojisi ve Sınıf Yönetimi başta olmak üzere eğitim bilimleri alan derslerinin teorik ve uygulamalı olarak daha fazla saatlerle işlenmesi önerilmektedir.

Benzer şekilde eksiklik kategorisine bakıldığında ise yine hem öğretmenlerin hem de öğretmen adaylarının özellikle programlama konusunda yetersiz hissettikleri görülürken; diğer yetersizliklere bakıldığında, öğretmenlerin donanım, yazılım, nitelikli hoca, pedagojik formasyona sahip öğretim elemanı, herkesin üst düzey öğrenci olarak kabul edilmesi, stajların yetersizliği, sınıf yönetimi bilgilerinin uygulanması, bilgiye ulaşma ve bilgi alma alışkanlığının kazandırılması şeklinde belirttiği bu eksikliklerin öğretmen adayları tarafından eksiklik olarak belirtilmediği; hatta öğretmenlerin pedagojik formasyon eğitimi, problem çözme becerisi, nitelikli öğretmenlerin yardımı, nitelikli eğitim, sınıf yönetimi şeklinde eksiklik olarak gördükleri bu durumların öğretmen adayları tarafından aldıkları eğitimin bir

gücü olarak belirtildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda, öğretmenlerin daha önceki yıllarda aldıkları eğitimin şu anda öğretmen adaylarının alıyor oldukları eğitimden nitelikli eğitim, nitelikli öğretim elemanları, nitelikli birey yetiştirme kapsamında belirli noktalarda daha eksik olduğu söylenebilir. Bu bulgu, bu araştırmanın ana amacına ortaya koyan modeli destekler niteliktedir. Bu çalışmada örneklem grubunun öğretmen, öğretim elemanı ve öğretmen adayı şeklinde seçilmesinin temel nedeni Sezen-Gültekin (2019) tarafından ortaya konulan modelin bu çalışmanın amacına uyarlanarak, öğretmenlerin dün, öğretim elemanlarının bugün ve öğretmen adaylarının geleceği yansıtacağı bir modelle mevcut durum analizini yapmaktır. Bahsi geçen modelde bir örgütün geçmiş, bugün ve geleceği döngüsel olarak ele alınarak sorunlarını çözümlenmiş, dayanıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmak için bütüncül bir bakış açısı ile hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda bu modele uygun olarak bu çalışmada da, BÖTE'nin mesleki paydaşları ele alınarak alanın doğasındaki köprü görevleri bütüncül biçimde irdelenmiştir. Bu sayede, öğretim elemanlarının aracı rolleri işe katılarak, BT öğretmenleri açısından geçmişte ve bugün neler olduğu ve gelecekte neler olması gerektiğine ilişkin durumlar ortaya konulmuştur.

Öte yandan, yine de hem eski hem de yeni BT lisans programlarının özellikle programlama konusunda eksik kaldığı söylenebilir. Bu sebeple, ilerleyen yıllarda uygulanacak BT programlarının olumlu yönlerini yitirmeden, günün ve geleceğin koşullarına uygun biçimde programlama başta olmak üzere farklı alanlarda da güncel bilgiler ışığında MEB-YÖK işbirliğinde karşılıklı beklenti ve çözüm önerilerinin güçlendirilerek geliştirilmesi önerilmektedir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma 12-14 Eylül 2018 tarihleri arasında Trakya Üniversitesi'nde gerçekleştirilen 6. Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumunda özet bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Akkoyunlu, B., Orhan, F., Umay, A., & Aysun, U. M. A. Y. (2005). Bilgisayar Öğretmenleri için " Bilgisayar Öğretmenliği Öz-Yeterlik Ölçeği" Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(29), 1-8.
- Aybek, E. C. (2019). *Durum Çalışmaları*. İçinde: Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (9. Baskı) (Bruce L. Berg & Howard Lune, Çeviren: Asım Arı). Konya: Eğitim Yayınevi
- Birleşmiş Milletler, (2020). Kültür ve Eğitim. <https://news.un.org/en/story/2020/04/1062232> adresinden erişildi.
- Davey, L. (1990). The application of case study evaluations. *Practical assessment, research, and evaluation*, 2(1), 9. <https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=pae>.
- Dursun, F., & Saracaloğlu, A. S. (2016). Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Kendi Yeterlikleri Ve Uygulamadaki Sorunlar Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 2(2), 40-58.
- Ersan, E. (2017). *Türkiye'de Öğretmen yetiştirme Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri, Uzaktan Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Edirne, Türkiye.

- Hamutoğlu, N. B., Sezen-Gültekin, G., Kırksekiz, A. & Kıyıcı, M. (2018). Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Rollerini: Eğitim Yönetimi Açısından Okul Yöneticilerinin Görüşleri. 6. Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumu, ITTES-2018. 12-14 Eylül, Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye.
- Kabakçı, I. & Kıyıcı, M. (2006). Bilgi Çağında Öğretim Üyeleri için Yeni Bir Yol: Mesleki Gelişim. VI. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu, 2, 997 –1002, Famagusta, North Cyprus.
- Kurtoğlu-Erden, M., & Seferoğlu, S. S. (2020). Öğretmenlik Dışındaki Alanlarda Çalışan Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Mezunlarının İş Ortamı Deneyimleri ve Yeterlikleri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(1), 55-74. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1168863>
- Leymun, Ş. O., Odabaşı, F., & Yurdakul, I. K. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 367-385. DOI: 10.14689/issn.2148-2624.1.5c3s16m
- MEB, (2011). Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, MEB 21. yüzyıl öğrenen profili. http://www.meb.gov.tr/earged/earged/21.%20yy_og_pro.pdf adresinden erişildi.
- MEB, (2015). Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı 2015-2019 Stratejik Planı. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf adresinden erişildi.
- Miles, M. B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis : an expanded sourcebook*. (2nd Edition). Calif. : SAGE Publications.
- On Birinci Kalkınma Planı, (2019). Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı On birinci Kalkınma Planı-2019-2023. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> adresinden erişildi.
- Sakarya Üniversitesi BÖTE Bölümü Misyonu, (2020). <http://bote.sakarya.edu.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Seferoğlu, S. S., & Akbıyık, C. (2007). Bilişim teknolojilerinin okullarda kullanımı: Bilgisayar öğretmenlerinden beklentiler. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları Sempozyumu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi*, 12-14.
- Sezen-Gultekin, G., & Nartgun, S. S. (2018). The Examination of the Possible Relationship Between Reality Shock Expectations and Teacher Self-Efficacy Levels of the Prospective Teachers Attending Pedagogical Formation Certificate Program. *Journal of Education and Training Studies*, 6(3a), 13-25. DOI: <https://doi.org/10.11114/jets.v6i3a.3154>
- Sezen-Gültekin, G. (2019). *Yükseköğretimde örgütsel körlük ve örgütsel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkide örgütsel dayanıklılığın aracı rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Staj İzleme Destek Sistemi (SİDES). Tübitak 1001 Projesi. http://www.sides.sakarya.edu.tr/?page_id=99 adresinden erişilmiştir.

- Yeşiltepe, G. M., & Erdoğan, M. (2013). İlköğretim Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Mesleğe Yönelik Sorunları, Bu Sorunların Nedenleri ve Çözüm Önerileri. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 33(3).
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, H., & Seferoğlu, S. S. (2013). Sayısal uçurumun önlenmesinde eğitimin işlevi ve bilişim teknolojileri öğretmenlerinin bu süreçteki rolü. *Middle Eastern and African Journal of Educational Research (MAJER)*, 3, 69-79.
- YÖK, (1998). Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. Mart 1998. http://www.yok.gov.tr/documents/10279/30217/Egitim_fakultesi_ogretmen_yetistirme_lisans_programlari_mart_98.pdf/5e166018-b806-48d5-ae13-6afd5dac511c 14.09.2018 tarihinde erişildi.
- YÖK, (2007). Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. Haziran 2007. <https://yok.edu.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf> adresinden erişildi.
- YÖK, (2020). Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2018-2019 verileri. Şubat 2022 <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.

Kriz Yönetimi ile Çalışan Performansı Arasındaki İlişkide Paternalist Liderin Aracı Etkisi

Ayşegül Düzgün^{a, b}

Özet

Örgütler gerek işletme içi gerekse işletme dışı faktörler kaynaklı birçok krizle karşı karşıya kalmaktadırlar. Krizlerin sebep olduğu olumsuz etkileri azaltmak ya da krizi fırsata çevirebilmek kriz yönetim süreci ile alakalıdır. Kriz yönetim sürecinde etkili unsurlardan belki de en önemlisi kriz yönetiminden sorumlu olan yöneticinin yönetim tarzıdır. Kriz yönetiminden sorumlu olan liderin sergilediği kriz yönetimi yaklaşımı çalışanların kendilerini güvende hissetmelerine yol açacak kendini güvende hisseden çalışan ise kriz yönetim sürecinin bir parçası olarak faaliyetlerini gerçekleştirecektir. Böylelikle de performans artışı yaşanacaktır. Bu bağlamda bu çalışmada kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide Türk kültürüne uygun bir liderlik yaklaşımı olan paternalist liderin etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın örneklemi 2019 yılında Erzurum İlinde faaliyet göstermekte olan iki çağrı merkezi oluşturmaktadır. Toplam 141 çalışandan anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler regresyon ve hiyerarşik regresyon analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonucunda kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderin kısmi aracı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kriz
Kriz yönetimi
Çalışan performansı
Paternalist lider

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 07.12.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1033770

The Intermediate Effect of the Paternalist Leader on the Relationship between Crisis Management and Employee Performance

Abstract

Organizations are faced with many crises originating from both internal and external factors. Reducing the negative effects caused by the crises or turning the crisis into an opportunity is related to the crisis management process. Perhaps the most important factor in the crisis management process is the management style of the manager responsible for crisis management. The crisis management approach exhibited by the leader responsible for crisis management will make the employees feel safe, and the employee who feels safe will carry out his activities as a part of the crisis management process. This will result in an increase in performance. In this context, in this study, the effects of the paternalist leader, which is a leadership approach suitable for Turkish culture, on the relationship between crisis management and employee performance were investigated. The sample of the study consists of two call centers operating in Erzurum in 2019. Data were collected from a total of 141 employees using the survey technique. The obtained data were subjected to regression and hierarchical regression analysis. As a result of the study, it has been found that the paternalist leader has a partial mediating effect in the relationship between crisis management and employee performance.

Keywords

Crisis
Crisis management
Employee Performance
Paternalistic Leader

About Article

Received: 07.12.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1033770

^a İletişim Yazarı: duzgunaysegul29@gmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Meslek Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0002-5716-671X.

Giriş

Kriz anında yöneticilerin sergilemiş oldukları liderlik tarzı hayati önem taşımakla birlikte hangi liderlik tarzının en doğru olacağı konusunda net bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Kriz zamanlarında çalışanlar cesur, kararlı ve kendilerine güvenen liderlerden güç almaktadırlar. Liderlerin, krizlerin işletmeler için hayati bir risk oluşturmakla birlikte birtakım fırsatları da beraberinde getirdiğinin farkında olması gerekmektedir. Bu farkındalık ile krizi yöneten liderlerin krizlere karşı birtakım hazırlıkları bulunmakta ve bu hazırlıklar neticesinde de krizden daha az kayıpla ya da krizi fırsata dönüştürerek çıkmaları mümkün olmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde kriz yönetimi (Örn, Smith, 2000; Düzgün, 2021) ve paternalist liderlik (Örneğin, Farh ve Cheng, 2000; İlhan Nas ve Doğan, 2020) ile ilgili son zamanlarda birçok çalışmanın yapıldığı sonucuna ulaşılmakla birlikte kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmanın varlığına rastlanılmamıştır. Bununla birlikte kriz yönetimi ile birçok liderlik davranışının çalışılmış (Örneğin, Aksu, 2009; Düzgün, 2020) olduğu söz konusu literatürde görülmekle birlikte paternalist liderlik ile ilgili herhangi bir çalışmanın varlığına rastlanılmamıştır. Türkiye'yi de içine alacak şekilde birçok ülkede tercih edilen bir liderlik tarzı olan (Salminen-Karlsson, 2015, s.410) paternalist liderliğin aracı etkisini araştıran bir çalışmanın varlığına da tarafımızca rastlanılmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkiler ardından paternalist liderlik tarzı ile çalışan performansı arasındaki ilişkiler ve son olarak da kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderin aracı etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmayı önemli kılan hem Türkiye bağlamı için önemli bir liderlik yaklaşımı olan paternalist liderlik tarzı ile birlikte kriz yönetimi ve çalışan performansı değişkenlerini ele almak hem paternalist liderlik yaklaşımından üst düzey yöneticileri haberdar etmek hem de literatürdeki boşluğu doldurmaktır. Diğer bir ifade ile çalışmanın öneminin kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderin aracı etkilerinin daha önce araştırılmamış olmasından, çalışmanın özgün nitelikte olmasından kaynaklanmakta olduğunu söylemek mümkündür.

Kavramsal Çerçeve ve Araştırma Hipotezleri

Krizin Tanımı

Hays (1985) krizi, örgütün beklentileri ile çevresinde meydana gelenler arasındaki büyük uyumsuzluk hali olarak tanımlamaktadır (Kernisky, 1997, s.844). Krizleri, geniş bir yelpazedeki sosyal, politik ve örgütsel süreçleri bozan uzun süreli yüksek tehdit, yüksek belirsizlik ve yüksek politika dönemleri olarak ele almamız gerektiğini belirten Boin ve Hart'a göre (2003) krizler dinamik ve kaotik süreçlerdir, doğrusal bir zaman ölçeğinde düzgün bir şekilde sıralanmış ayrı olaylar değildir. İşletmeler birçok kriz türü ile karşı karşıya kalmaktadır. Büyük kriz olayları beş kategoride sınıflandırılabilir – organizasyonel, iç tehditler, dış tehditler, doğal afetler ve teknoloji. Hepsinin de ani özellikleri bulunmaktadır. Tablo 1, kriz türlerini, tanımlarını ve olası olayları özetlemektedir (Spillan, 2000).

Tablo 1. Kriz Türleri, Tanımları ve Olası Kriz Olayları

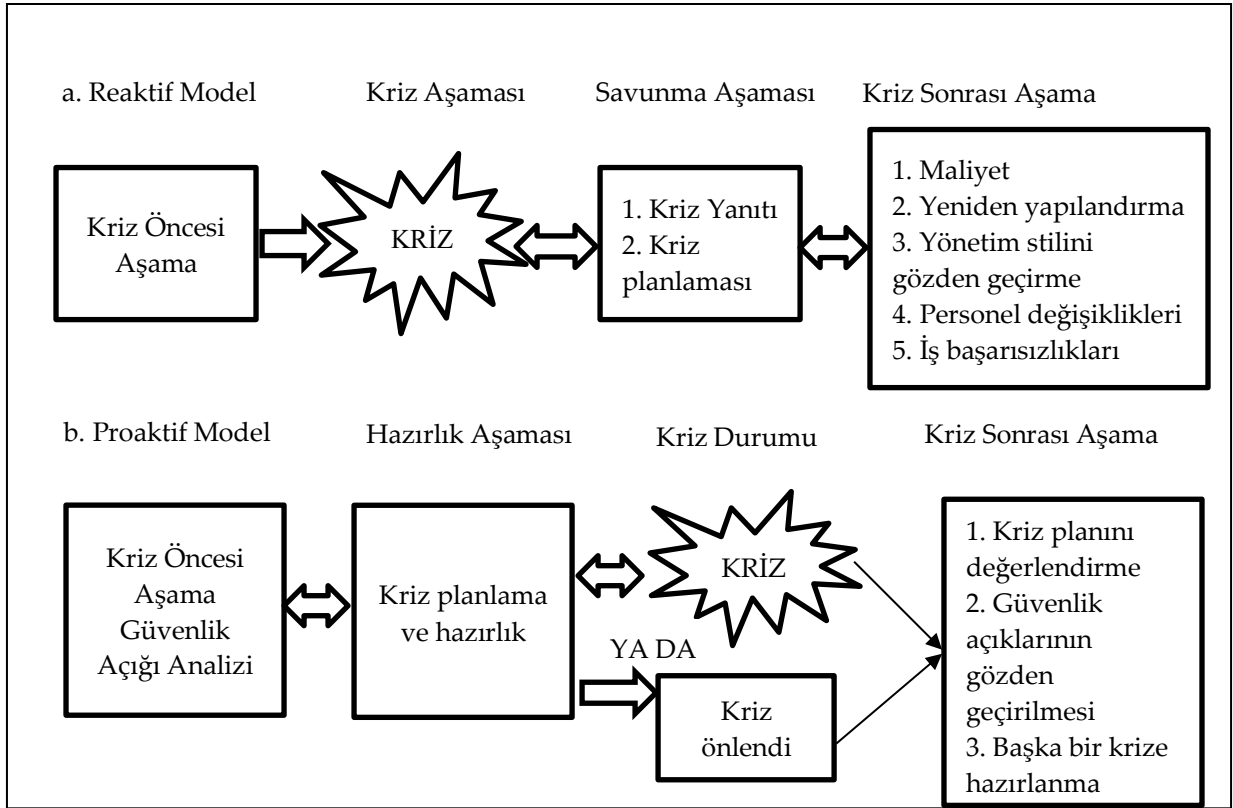
Kategoriler	Tanımlar	Kriz Olayları
1. Organizasyonel	Bu tür olaylar, bir kuruluşun günlük operasyonlarını bozma potansiyeline sahiptir.	Ciddi endüstriyel kazalar, ürün arızaları, yangın nedeniyle anahtar kayıtların kaybı, sistem arızaları veya terör saldırıları.

2. İç Tehditler	Bu krizler genellikle operasyonel krizlerden kaynaklanmakta ve kamuoyunda olumsuz algılara neden olabilmektedir.	Bunlar yönetim yolsuzluğu, kurumsal casusluk, zimmete para geçirme ve hırsızlıktan oluşmaktadır. Bazı örnekleri, çalışan ve ürünün geri toplatılması ve işyerinde çalışan şiddetidir.
3. Dış Tehditler	Bu olaylar, bir kişi veya kuruluş tarafından işlenen haksız fiillere atıfta bulunmaktadır.	Tüketici davaları, terörist saldırıları, bojkotlar, ürün sabotajı ve medyada olumsuz haberler gibi olaylar ile ilgili yetersiz tanıtım, bir şirketin kârlılığını etkileyebilmektedir.
4. Doğal Afetler	Bunlar, Tanrı'nın bir eyleminin neden olduğu olaylardır.	Bunlara sel, hortum ve deprem dahildir.
5. Teknoloji	Bunlar, şirketin teknoloji sistemi ve operasyonları üzerinde muhtemel etkisi olan olaylardır.	Bilgisayar sistemleri arızaları, hacker saldırısı, davetsiz misafir tarafından virüs veya bilgisayar sistemleri istilasası.

Kaynak: Spillan, J. E. (2000). Strategies for Successful Crisis Management.

Kriz Yönetimi

Yöneticiler bir krizin çok sık meydana gelme olasılığının zayıf olduğunu ve böyle zayıf bir olasılık için fazladan plan yapma çabasına gerek olmadığını düşünmektedir. Ancak kriz yönetimi organizasyonlarda daima kritik bir faaliyettir ve önemine rağmen çoğu zaman da göz ardı edilmektedir. Karmaşık dünyamızda, örgütler birçok farklı iç ve dış kaynaklı çeşitli tehditler ve krizlerle yüzleşmeye devam edecektir (Spillan, 2000). Günümüz yöneticileri, potansiyel bir krizle en az kayıpla etkin bir şekilde baş etmeye veya en iyi durumda potansiyel krizi önlemeye çalışmaktadır (Vašíčková, 2019, s.61). Kriz yönetimi, yöneticilerin ortaya çıkmaları halinde etkilerini önlemek veya en aza indirmek için potansiyel krizleri belirlemeye, değerlendirmeye ve tahmin etmeye çalıştıkları bir süreçtir (Spillan, 2000). Spillan'a göre (2000), yöneticilerin bir krizin çözümünü görmelerinin iki ana yolu vardır. Bunlardan ilki, uyarı işaretlerini görmezden gelerek krize tepki verilmesi veya bir krizi önlemek veya yönetmek için hazırlıklı olmaktır. İlk tercihin karar yolu tanımsız sonuçlara sahipken, ikinci karar yolu krizi yönetmek için çok daha fazla fırsat sunmaktadır.



Şekil 1. Kriz Yönetim Süreci – İki Model

Kaynak: Spillan, J. E. (2000). Strategies for Successful Crisis Management.

Şekil 1. kriz yönetimi sürecinde var olan aşamaları göstermekte ve karşılaştırmaktadır. Şekilde krizlerle uğraşırken yöneticilerin alabileceği karar yolu gösterilmektedir. İlk yol, planlama ile ilgili kararların olay(lar) sırasında ve sonrasında gerçekleştiği reaktif bir modeldir. İkinci yol, yöneticilerin bir tür kriz olaylarını önceden tahmin ettiği proaktif modeldir (Spillan, 2000). Kriz yöneticilerinin proaktif tepki vermesi gerekmektedir. Kriz yönetimi, genel olarak, yönetim becerilerinin artık yeterli olmadığı durumlarda kullanılan yaklaşımlar, ölçüler ve yöntemler dizisi olarak tanımlanabilir. Amaç açıktır: krizin etkisini en aza indirmek veya olası bir krizden kaçınmak (Vašíčková, 2019, s.61). Kriz yönetimi, bir organizasyonu esasen normale döndürmek ve krizi en az zararla atlattıran nihai bir hedefine ulaşmaya çalışma sürecidir (Cinarli, 2018, s. 3). McMullan ve Baum (2011) kriz yönetimi için “kriz yönetim üçgeni” adlı bir model geliştirmiştir. Yazarlar, bu kriz yönetimi üçgeninin, etkili kriz yönetiminin temel bileşenlerini vurguladığını belirtmektedir. Bu bileşenler ise kriz ekibi, kriz denetimi, kriz planı ve eğitimidir.

Kriz Yönetim Aşamaları

İlgili literatür incelendiğinde kriz süreci ile ilgili en çok kabul gören üç aşamanın bulunduğu görülmektedir. Bu aşamalardan birincisi kriz öncesi aşamasıdır. *Kriz öncesi aşamada*, kriz sinyalleri bazen belli olsa da krizin daima açık ve net olarak görülemeyeceği kesindir. Krizin belirtilerinin doğru olarak tespit edilmesi, gerekli tedbirlerin daha kolay ve maliyeti düşük olacağı ve işlerin kontrolden çıkmadan, zaman baskısı olmadan düzeltilbileceği belirtilmektedir. Bunun için devamlı olarak iç ve dış çevreyi analiz eden, değerlendiren ve işletmede esnek bir örgüt yapısının oluşmasını sağlayan, gerekli tedbirleri alan bilinçli bir

yönetim ekibinin olması gerekmektedir (Fink, 1986). Bu aşamada, muhtemel bir krizin önceden sezilebilmesi, engellenebilmesi ya da ondan kaçınılabilmesi gerekmektedir. *Kriz aşamasında*, kriz durumunun ortaya çıkardığı şartlara uyum sağlayabilmek ve örgütün belirlemiş olduğu amaçlara ulaşabilmek için hızlı bir şekilde olumsuzluğu ortadan kaldıran kararların alınması, bu kararların krizi ortadan kaldıracak şekilde uygulanması ve krizin aşılabilmesi önem arz etmektedir (Göral, 2014, s.91). Son aşama olan *kriz sonrası dönem*, normal duruma geçiş ve krizin olumsuz etkilerini yok etmek amacıyla gerekli adımların atıldığı aşamadır (Hart ve Boin, 2001, s.28). Bu aşamada olası gelişmelere uyum sağlayabilecek olan etkin bir örgüt yapısının oluşturulması ve örgüt kültüründe yapılabilecek bazı değişikliklere dair çalışmalar gerçekleştirilmektedir (Göral, 2014, s.91). Diğer bir ifade ile krizin sebep olduğu bozulan iş koşullarında birtakım iyileştirmeler yapılmakta ve normal iş koşullarına dönülmesi amaçlanmaktadır (James ve Wooten, 2005, s.144).

Kriz ve kriz yönetiminden bahsedilen bu bölümün ardından paternalist liderliğe değinilecektir. Paternalist liderlikten sonra ise kriz yönetimi, çalışan performansı ve paternalist lider arasındaki ilişkiler değerlendirilecektir.

Paternalist Lider

Paternalist liderlik kavramını açıklamadan önce kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için paternalizm kavramının açıklanmasında fayda görülmektedir. Yönetim kavramlarından biri olan paternalizmin kökenleri Max Weber'in çalışmalarına kadar uzanmakta ve Max Weber'in çalışmalarında "yasal hâkimiyet" olarak belirtilmektedir. Weber 1968 yılında "Ekonomi ve Toplum" isimli kitabında yasal hâkimiyeti geleneksel, karizmatik ve bürokratik olmak üzere üç yetkiye ayırmış ve geleneksel olarak belirlenen kuralları "paternalist otorite" şeklinde tanımlamıştır (Pellegrini ve Scandura, 2008, s.568). "Paternalizm" terimi, "baba en iyisini bilir" fikrinin izlerini taşımaktadır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin birçok yönü, ebeveynin, annenin veya babanın, çocuğun yararına olanı çocuktan daha iyi bildiği varsayımına dayanmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarının hayatında otoriter oldukları kabul edilmektedir. Çünkü koruyucu güdülerini olan olgun bireyler olarak ebeveynlerin, çocuğun yararına olanın ne olduğu konusunda, çocuğun kendisinden daha iyi kararlar verecekleri varsayılmaktadır. Paternalizm genel olarak, bu otorite modelinin, bir tarafın ikinci tarafın kendi çıkarları doğrultusunda diğer taraf üzerinde bir tür "ebeveyn" konumu üstlendiği diğer ilişkilere yönelik bir tahmin olarak düşünülebilir (Browning, 1992, s.3). Aycan vd. (2000) paternalizm fikrinin, devletin vatandaşlarını koruma ile vatandaşlarına yardım etme rolünün üstlenildiği refah ideolojisi kaynaklı ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Paternalizm, bireysel ilgi ilişkisine odaklanmış ilişkiyel değişim türlerindedir. Paternalist bir ilişki içerisinde, yöneticiler ebeveyn gibi, işgörenleri için bütüncül bir ilgi göstermekte ve işgörenler de bu ilginin karşılığında yöneticilerine saygı ve sadakat duymakta, itaat göstermektedir (Aycan ve Kabasakal, 2006, s.474). Örgütsel bağlamda, işverenler ve işçiler arasında katı ve sözleşmeye dayalı ilişkilerden ziyade daha esnek yönetim sistemleri kurmanın yanı sıra işyerini insancillaştırmak ve yeniden ahlaki hale getirmek için yeni paternalizm geliştirilmiştir (Aycan, 2006, s.448).

Farh ve Cheng'e göre (2000) paternalist liderlik güçlü bir disiplin ve otoriteyi baba şefkati ve ahlaki dürüstlikle birleştirmektedir. Bununla birlikte yazarlara göre, paternalist liderliğin otoriterlik, yardımseverlik ve ahlaki liderlik olmak üzere üç unsuru olduğunu ileri sürmektedirler. *Otoriterlik*, sorgulanamayan otoriter liderler mutlak otoritelerini ortaya koymakta ve takipçileri ile ilişkilerinde otoritelerine vurgu yapmaktadırlar. Takipçileri üzerinde mutlak bir kontrol güçleri olmakla birlikte takipçilerinden emirlerine uymaları ve

itaat etmeleri beklentisi içerisinde olduklarıdır. *Yardımsızlık*, işgörenlerin mutluluğu ve iyiliği için onlara bireysel ve hayatlarının her alanını kapsayan uzun süreli ilgi gösteren ve desteğini esirgemeyen liderliktir. Yardımsız bir lider, işgöreninin iş dışındaki sorunları ile de ilgilenmektedir. *Ahlaki liderlik*, liderin sahip olduğu gücünü yalnızca kendi çıkarları için değil işgörenlerin ve örgütün tamamının iyiliği için kullandığı liderlik tarzıdır.

Gelfand, Erez ve Aycan (2007) paternalist liderliği, hiyerarşik yapı içerisinde liderin aileye benzeyerek takipçilerinin hem bireysel hem de profesyonel hayatlarına rehberlik eden ve karşılık olarak da takipçilerinin bağlılığını talep eden bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Schroeder'a göre (2011) paternalist lider, çalışanların iyilikleri için onları bir baba gibi gözetim ve koruyan, iş hayatları ile beraber özel hayatlarına müdahale eden yöneticidir. Çalışanlarına gerekli olan kaynakları sağlamak, grup dışından gelebilecek eleştirilere karşı çalışanlarını korumakta ve çalışanlar da bunların karşılığında lidere karşı hürmetkâr, saygılı ve sadık olmakta ve çok çalışmaktadır. Baba şefkati ile güçlü bir otoritenin bütünleştirildiği liderlik tarzını oluşturan paternalist liderlik (Westwood ve Chan, 1992, s.125) tarzı ile babacan tutumlara sahip olan lider işgörenlerin özel hayatlarına kadar müdahale etmekte ve çalışanlarına bir "baba" gibi ilgili ve saygılı bir davranış göstermektedir (Pellegrini ve Scandura 2006, s.269).

Spillan'a göre (2000), iş dünyasında krizler bir yaşam biçimidir ve hiçbir sektör bundan muaf değildir. Krize meyilli dünyamızın büyüyen zorluklarını karşılamak için, krizlerle uğraşmak zorunda olan organizasyonlardaki yöneticilerin, olumsuz etki olasılığını en aza indirmeyi veya bunları hafifletmeyi öğrenmesi gerekmektedir (Richardson, 1993, s.138). Çünkü yöneticilerin krizle başa çıkma yeteneği hayati önem taşımaktadır (Spillan, 2000). Kriz yöneticilerinin sahip olması gereken bazı genel özellikler ise şunlardır (Richardson, 1993, s.138-139): *Farkındalık ve proaktiflik krizleri*, bir soruna ilişkin bilgisizliğin olduğu veya "burada olamaz" inancının hâkim olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Yöneticiler, kriz olgusunun kendi durumlarına uygunluğunu algılamalıdır. *Faydalı kavramlar hakkında bilgi ve aşinalık*, teorik referans noktaları gereklidir. Onlar olmadan tepkiler karanlıkta ve sıfırdan geliştirilir. *Sol ve sağ beyin düşünme yeteneği*, iyi donanımlı bir kriz yöneticisinin, sistematik olarak analiz etme ve planlama becerisine ve ayrıca kriz yanıtlarını planlamak ve bunlar gerçekleştiğinde bunları hayata geçirmek için daha bütünsel, yaratıcı ve yargılayıcı bir yaklaşım getirme yeteneğine ihtiyacı vardır. *Empatik, iletişimsel ve grup karar verme nitelikleri*, kriz yönetimi, olaylara dâhil olması muhtemel çok çeşitli insanların bakış açısından bakabilen kişiler tarafından en iyi şekilde gerçekleştirilir. Kriz yöneticilerinin yapılması gerekenleri açıkça aktarması ve -duygusal olarak yüklü kriz koşullarında- genel durumu ve kuruluşun imajını kötüleştirmekten ziyade iyileştiren kamuya açık açıklamalar tasarlaması ve iletmesi gerekir. Ayrıca, "tek başına" sonuçlardan daha iyi sonuçlar elde etmek için grupları kullanmaları gerekir. *Etik olarak kendine güvenen*, iyi donanımlı kriz yöneticisi, üzerinde düşünülmüş ve test edilmiş bir etik duruşa sahiptir. Krizler insanlar için ekonomik ve sosyal maliyetler yaratmaktadır. İdeal olarak, kriz yöneticisi, sonuçları değerlendirmek için net bir dizi kişisel kriterlere sahip olmalıdır. Bu, 'kaçınmayı planlama' faaliyetine rehberlik edebilir ve bir krizde yapılması gerekenlerle ilgili olarak yöneticinin kendi konumunun hızlı bir şekilde formüle edilmesine izin verebilir. *Duygusal güç krizleri*, yöneticinin rasyonel karar verme modelinde öngörülme-yen yoğunluktaki duyguları içerir. Etkili kriz yöneticisi, kendisinin ve başkalarının duygularıyla başa çıkabilme yeteneğine sahip olmalıdır.

Yönetimin önemli bir boyutu olan kriz yönetimi becerisine sahip olmayan örgütlerin ayakta kalmaları pek olası görünmemektedir (Demirtaş, 2000). Örgütlerin amaçlarına ulaşabilmesi için krizlerin kırıcı etkisinden korunmak zorunludur. Krizlerin kırıcı etkisinden korunmada en önemli faktörlerden biri ise kriz yönetimidir (Aksu, 2009, s.2438). Kriz yönetiminde krizden kaçmak veya krizi çözmekten daha da önemli olan krizin daha doğmadan önlenmesi ya da krizin örgüt açısından başarıya dönüştürülmesidir. Kriz yönetimi sürecinde en önemli aşamayı, krizin daha ortaya çıkmadan gerekli tedbirlerin alınarak, muhtemel bütün hazırlıkların yapılarak, kriz sinyal ve belirtilerinin alınarak krizin önlenmesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla kriz ortaya çıkmadan, kriz faktörlerinin öngörülmesi, ortaya çıkabilecek olan krizin hesaplanarak gerekli planların yapılması, kriz yönetim ve ekiplerinin kurulması ve sürekli olarak bunların güncel tutulması daima krize karşı hazır olmak, krizi başarı ve ustalık ile atlatabilmek için krizi yönetebilmede en iyi yaklaşımdır (Peker ve Aytürk, 2000, s.385-389).

Kriz Yönetimi, Çalışan Performansı ve Paternalist Lider İlişkisi

Krizin daha ortaya çıkmadan önce öngörülerek her türlü tedbirin alınması ile krizin ortadan kaldırılması durumunun çalışan performansını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Öyle ki ortaya çıkmış olan bir kriz durumu çalışanlar için belirsizlik yaratmakta ve söz konusu durum risk olarak algılanmaktadır. Böyle karmaşaların olduğu durumlarda kriz durumunun iyi bir şekilde yönetilememesi sonucu çalışanlar kendilerini güvende hissetmeyecek ve bu çalışanların güvensizlik, risk ve belirsizlik algıları onların performanslarında düşüş yaşanmasına neden olacaktır. Bu düşüncelerden hareketle aşağıda yer alan hipotez 1 ve hipotez 1a geliştirilmiştir.

Kriz durumlarının her zaman öngörülebilmesi mümkün olmamaktadır. Örgüt dışı kaynaklı olan ve tahmin edilemeyen doğal, ekonomik, siyasal, teknik sebepler ve çevresel etkenler kaynaklı olarak ortaya çıkan kriz durumlarında gerekli olan önlemlerin alınması ve başarı ile uygulanması kriz yönetimi için önem arz etmektedir. Krizin ortaya çıkmış olduğu kriz dönemlerinde örgüt içerisinde yöneticiler ve çalışanlar arasında korku ve panik doğar ve stres artar (Peker ve Aytürk, 2000, s.385-389). Kriz döneminde çalışanlar ile yöneticilerin soğukkanlı davranmaları, panik ve telaş yapmamaları, bilinçli ve sağlıklı kararlar vermeleri ve krizi nedenleri ve boyutları ile objektif olarak değerlendirmeleri gerekmektedir (Sezgin, 2003, s.189). Dolayısıyla öngörülmesi zor ve ortaya çıkmış olan bir kriz yönetiminin paniğe kapılmadan, bilinçli ve sağlıklı kararlar almak yoluyla çözüme kavuşturulmaya çalışılması önem arz etmektedir. Çalışanların kriz anında kendilerini belirsizlik içeren koşullar içerisinde risk altında ve güvenini kaybetmiş, umutsuz hissetmesi çok normaldir. Bu kötü hislerin olumluya dönüştürülmesinde ise yöneticinin krize yaklaşımı ve kriz yönetim şekli hayati önem taşımaktadır. Eğer yönetici kriz durumuna daha sakin yaklaşıyor, önceden oluşturulmuş kriz yönetim planı çerçevesinde kriz yönetim ekipleri ile krizi çözmeye yönelik çabalarda bulunuyorsa işletme çalışanları da krizi gözünde büyütmeyecek ve krizin çözümüne katkı sağlamak üzere daha fazla çaba sergileyecektir. Diğer bir ifade ile kriz anında yönetici paniğe kapılır kriz çözümüne yönelik doğru kararlar alamazsa çalışanlar da paniğe kapılır ve performans düşüklüğü yaşar. Tam tersine iyi bir kriz yönetim planı ile krizi çözmeye çalışan soğukkanlı, iyimser bir yönetici ise çalışanlarına da özgüven aşılar ve herkes sürecin bir parçası olacak şekilde krizi çözüme kavuşturmaya yönelik çaba gösterir. Dolayısıyla bu düşüncelerden hareketle Hipotez 1b geliştirilmiştir.

Krizin sona erdiği dönemde yönetim artık yeniden yapılanma evresinde uyum sağlama, değişim ve yeni bir döneme geçiş yapma ile kendi göstermelidir (Pira ve Sohodo, 2015). Bu

aşamada örgütsel öğrenme artırılmaya ve bu bilginin kriz sistemini yeniden yapılandırmak için kullanmaya odaklanılmaktadır. Bu aşama, kriz deneyiminin eleştirel yansımaları, merkezi ve yardımcı sistem süreçleri üzerindeki etkisinin analizini ve ardından organizasyonun kriz yönetimi uygulamalarını iyileştirmek için davranış ve sistemlerin uyarlanmasını içermektedir (Hutchins ve Wang, 2008 ,s.318). Bu dönemde kriz sonrası durum analizlerinin yapılması, yeni hedeflerin belirlenmesi, kriz yönetiminin değerlendirilip eksik yönlerin belirlenmesi, kriz yönetim ekibinin eğitilmesine olanak tanınması, yeni strateji ve taktiklerin belirlenmesi, çalışanlara yeni bir takım beceriler geliştirme ve kullanma fırsatı tanınması ve çalışanların kararlara katılımının sağlanması gibi yaklaşımların uygulanması çalışanların kendilerini değerli hissetmelerine, işletme yöneticilerine güven duymalarına ve işbirliği içerisinde krizden önceki hale geçiş yapmak üzere çalışmalarına yol açacaktır. Bu düşüncelerden hareketle hipotez 1c geliştirilmiştir.

H1: Kriz yönetimi ile çalışan performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H1a: Kriz öncesi dönem ile çalışan performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H1b: Kriz dönemi ile çalışan performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H1c: Kriz sonrası dönem ile çalışan performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Örgüt yönetimi, kriz yönetim becerisine sahip olmalıdır. Kriz durumu yönetimin krizine dönüşmeden, yönetim krizi yönetmelidir. Kriz acil bir durumu ifade ettiği için yöneticilik yeteneğine en fazla kriz anlarında gereksinim duyulmaktadır (Demirtaş, 2000, s.355). Modern dünyada çevresel faktörlerin yapısal değişimi ile artan riskler yöneticilerin önemini daha da artırmıştır. Günümüzde yöneticiler daha fazla günlük işlerin yönetilmesinden ziyade olağanüstü durumlarda sergiledikleri performans ve başarıları ile ön plana çıkmaktadır. Kriz durumundaki yönetici davranışı ve kararları çalışanlarının moral ve motivasyonlarını önemli derecede etkilemektedir (Asunakutlu vd. 1997, s.145). Liderlik, bir örgütün performansını artırmada kilit güçlerden biri olarak görüldüğü için liderliğin performans üzerindeki etkisini anlayabilmek önem taşımaktadır (Rowe, 2001). Kriz ve liderlik kavramları iç içe geçmiş iki fenomendir. Kriz anında liderlerden bir şey yapmalarını beklemek doğal bir eğilimdir. Kriz liderliği stresin azalması ve normale dönüş ile sonuçlandığında insanlar gerçek liderlerini ilan etmektedirler (Boin ve Hart, 2003, s.1). Maya'ya (2014) göre liderler, kriz durumlarında her zamankinden daha fazla çaba sarf etmeleri gerektiğinin bilincinde olmalıdırlar ve kriz öncesi, kriz ve kriz sonrası dönemlerde duyarlı olmalı ve liderlik yeteneklerini göstermelidir.

Liderlik türlerinden biri olan paternalist liderlik tarzı ile işgörenlerin yöneticilerinden tatmin olma düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır (Sun ve Wang, 2009). Zhao ve Bo (2007), paternalist liderin bir özelliği olan takipçilerine yardımsever davranışlar sergilemelerinin işgörenlerin yöneticisine olan tutumlarını ve davranışlarını etkilediğini ileri sürmektedir. Paternalist liderlerin işgörelere uzun süreli yardımda bulunması işgörenlerin yöneticilerine karşı minnettar olmalarını sağlayacak ve onlara karşı olumlu duygularını güçlendirecektir. Çalışanların beklentilerini karşılayan bu liderlik tarzının işgörenlerin etkinlik, verimlilik ve performans konularında etkili olabileceği düşünülmektedir (Tekin, 2019, s.180). Benzer şekilde Chen, Eberly, Chiang, Farh ve Cheng (2014) de paternalist liderliğin, işgörenlerin tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Farh ve Cheng (2000) tarafından otoriter, yardımsever ve ahlaki liderlik olmak üzere üçe ayrılan paternalist liderliğin bu üç boyutunu da başarılı bir şekilde uygulayabilen lider, günümüz iş

dünyasının yarattığı belirsizlik kaynaklı karmaşıklıkları önleme bakımından önemli bir etkiye sahiptir (Yaman ve Turunç, 2012, s.303). Paternalist liderin sergilemiş olduğu liderlik tarzının diğer bir ifade ile liderin çalışanları ile bir baba gibi ilgilenmesi ve hatta sadece iş hayatında değil aynı zamanda iş dışında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çözümü ile ilgilenmesi, onlara karşı daima yardımsever olması durumunun çalışanların tatmin olma düzeyini, etkinlik, verimlilik ve performanslarını artıracakı düşünülmektedir. Özellikle de çok hassas bir dönem olan ve belirsizlik içeren kriz zamanlarında paternalist liderlik davranışlarına sahip olan yöneticilere karşı çalışanların güven duygusunun artacağı ve çalışanın gerek kriz aşamasına girilmeden önce gerek kriz durumlarında ve gerekse kriz sonrası yapılanma evresinde en az kayıpla ya da kayıpsız çıkabilmeleri için işgörenin özveri ile çalışmasına yol açacağı düşünülmektedir. Çünkü paternalist liderlik yaklaşımını benimseyen yöneticinin sergilediği liderlik tarzı ile çalışan kendisini bir baba gibi koruyup kollayacağını, kendisine zarar gelmesine engel olacağını düşündüğü bir lidere sahip olacak ve tüm bunların karşılığında da olumlu duygular besleyecek ve işbirliği çerçevesinde kriz durumlarından çıkılmasında özveri ile çalışacaktır. Bu düşüncelerden hareketle hipotez 2, hipotez 3 ve alt hipotezleri geliştirilmiştir.

H2: Paternalist liderlik tarzı ile çalışan performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H3: Kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderlik tarzı aracı etkiye sahiptir.

H3a: Kriz öncesi dönem ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderlik tarzı aracı etkiye sahiptir.

H3b: Kriz dönemi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderlik tarzı aracı etkiye sahiptir.

H3c: Kriz sonrası dönem ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderlik tarzı aracı etkiye sahiptir.

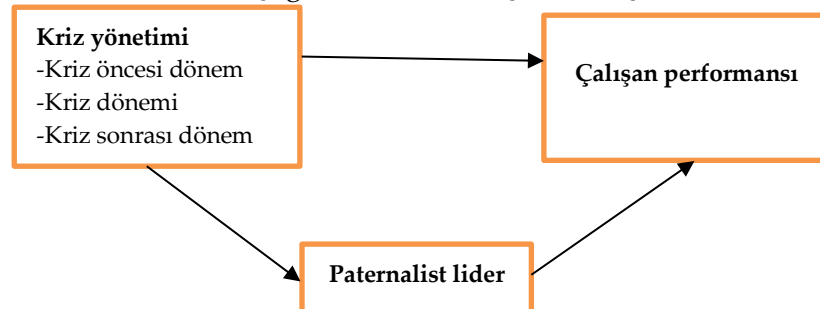
Yöntem

Nicel araştırma yöntemine göre hazırlanmış olan araştırmanın bu bölümünde araştırma modelinden söz edilmekte, evren ile örneklem açıklanarak veri toplama araçları hakkında bilgiler verilmekte ve bölüm veri analizinin açıklanması ile sonlandırılmaktadır.

Araştırma Modeli

Araştırmanın amacı, kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkiyi ve bu değişkenler arasındaki ilişkide paternalist liderin aracı etkisinin olup olmadığını incelemektir.

Kriz yönetimi, çalışan performansı ve paternalist liderlik değişkenleri ile ilgili yapılan yazın taraması sonucu araştırmacı tarafından aşağıdaki model oluşturulmuştur.



Şekil 2. Araştırma Modeli

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Erzurum ilinde faaliyette bulunan çağrı merkezi çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılabilen Erzurum ilindeki 2 çağrı merkezinde çalışan 141 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların 79'u erkek olup 62'si kadındır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Kriz yönetimi ile ilgili kullanılan ölçek Aksu ve Deveci (2009) tarafından kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası olmak üzere hazırlanan "Kriz Yönetimi Ölçeği"dir. Çalışmada kullanılan ikinci ölçek ise ilk önce Kirkman ve Rosen (1999) tarafından, daha sonra da Sigler ve Pearson (2000) tarafından kullanılmış olan ve Türkçe uyarlaması Çöl (2011) tarafından yapılmış olan çalışan performansı ölçeğidir. Çalışmada kullanılan son ölçek ise Pellegrini ve Scandura (2006) tarafından geliştirilmiş ve 13 maddeden oluşan paternalist liderlik ölçeğidir. Pellegrini ve Scandura (2006) Türkiye bağlamında yaptıkları çalışmalarında Türkiye'de yapılan paternalist liderlik araştırmalarında bu ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ölçek Türkiye'de farklı çalışmalarda kullanılmış ve geçerlik ile güvenilirliği test edilmiştir (Örn; Cerit, 2015).

Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmada yararlanılan ölçeklerin geçerliliklerinin test edilmesi için keşfedici faktör analizinden, güvenilirliklerinin test edilmesi için ise Cronbach's Alpha yönteminden faydalanılmıştır. Faktör analizini yapmadan önce örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığını anlamak amacıyla kriz yönetimi ölçeği için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmış ve test sonucu 0,857 çıkmıştır. Bununla birlikte faktör analizini yapmadan önce sağlanması gereken ikinci koşul olan Barlett's Test of Sphericity değeri de 0,000 çıkmıştır. Aynı işlemler sırası ile çalışan performansı ve paternalist lider ölçekleri için de uygulanmış olup çalışan performansı KMO değeri 0,812; Barlett's Test of Sphericity değeri 0,000 çıkmıştır. Paternalist liderlik ölçeği için ise test sonucu 0,890; Barlett's Test of Sphericity değeri ise 0,000 çıkmıştır. Durmuş, Yurtkoru ve Çinko'ya göre (2016) Barlett testinin p değeri 0,05 anlamlılık derecesinden düşük olduğu için faktör analizi yapmak için yeterli düzeyde bir ilişki söz konusudur. Örneklemin yeterli olduğu görüldükten sonra keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Keşfedici faktör analizinde faktörlerin birbirlerinden bağımsız alt boyutlar oluşturabilmesi amacıyla orthogonal faktör rotasyonu (varimax yöntemi) uygulanmıştır. Bu bilgiler ışığında elde edilen faktör yapıları ile bu yapılara ait güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2-4'te verilmiştir.

Tablo 2. Kriz Yönetimi Ölçeğinin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Kriz öncesi	Kriz dönemi	Kriz sonrası
Kriz yönetimi1	0,577		
Kriz yönetimi4	0,621		
Kriz yönetimi5	0,630		
Kriz yönetimi6	0,870		
Kriz yönetimi7	0,722		

Kriz yönetimi9	0,652		
Kriz yönetimi10	0,751		
Kriz yönetimi11	0,871		
Kriz yönetimi12	0,738		
Kriz yönetimi13	0,750		
Kriz yönetimi14	0,803		
Kriz yönetimi15	0,786		
Kriz yönetimi16			0,679
Kriz yönetimi17			0,785
Kriz yönetimi18			0,783
Kriz yönetimi19			0,697
Kriz yönetimi20			0,627
Kriz yönetimi21			0,774
Kriz yönetimi23			0,676
Kriz yönetimi24			0,746
Kriz yönetimi25			0,788
Kriz yönetimi26			0,754
Kriz yönetimi27			0,721
Kriz yönetimi28			0,610
Kriz yönetimi29			0,745
Kriz yönetimi30			0,712
KMO: ,857			
Açıklanan Varyans (%)	22,651	20,911	14,991
Toplam Varyans (%)		58,553	
Cronbach Alpha	0,932	0,876	0,919

Yapılan faktör analizi sonucunda kriz yönetiminin kriz öncesi dönem ile ilgili olan 2. (0,316) ve 3. (0,461); kriz dönemi 1. (0,314); kriz sonrası dönemi 7. (0,446) ve 16. (0,491) ifadelerinin değeri 0,50'den düşük bulunmuş, bu nedenle de ölçekten çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Bununla birlikte kriz yönetimi ölçeği için elde edilen 3 boyutlu faktör yapısı (Tablo 2) kuramsal beklentileri karşılamakta ve elde edilen faktörler toplam varyansın %58'ini açıklamaktadır.

Tablo 3. Çalışan Performansı Ölçeğinin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Performans
Performans1	0,879
Performans2	0,882
Performans3	0,878
Performans4	0,714
Açıklanan Varyans (%)	70,762
Toplam Varyans (%)	70,762
Cronbach Alpha	0,841

Çalışan performansı ölçeği için elde edilen tek boyutlu faktör yapısı (Tablo 2) kuramsal beklentileri karşılamakta ve elde edilen faktörler toplam varyansın %71'ini açıklamaktadır.

Tablo 4. Paternalist Liderlik Ölçeğinin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Paternalist
Paternalistlider2	0,678

Kriz Yönetimi ile Çalışan Performansı Arasındaki İlişkide Paternalist Liderin Aracı Etkisi

Paternalistlider3	0,707
Paternalistlider4	0,759
Paternalistlider5	0,822
Paternalistlider6	0,780
Paternalistlider7	0,697
Paternalistlider8	0,699
Paternalistlider9	0,746
Paternalistlider10	0,616
Paternalistlider11	0,712
Paternalistlider12	0,664
Açıklanan Varyans (%)	62,628
Toplam Varyans (%)	62,628
Cronbach Alpha	0,853

Faktör analizi sonucunda paternalist liderlik ölçeğinin 1. ifadesi birden çok faktöre yüklenmesi ve kuramsal beklentilerle ters düşmesi nedeniyle; 13. ifadesi ise (0,495) 0,50'den düşük olması nedeniyle ölçekten çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Paternalist liderlik için yapılan faktör analizi sonucunda (Tablo 4) tek faktörden oluşan bir yapı elde edilmiştir. Söz konusu tek faktörlü yapı toplam varyansın %62'sini açıklamakta ve beklenen düzeyde güvenilirlik sağlamaktadır.

Faktör analizleri yapıldıktan sonra veri setinin normal dağılıma uygun olup olmadığını anlamak için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Veri setinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında olduğu görülmekte dolayısıyla da verilerin normal dağılım sergilediği söylenebilmektedir. Tabachnick ve Fidell (2013) verilerin normal dağılıma uygun olabilmesi için çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında yer alması gerektiğini belirtmektedir.

Tablo 5. Normallik Testi

Değişkenler	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Kriz öncesi dönem	0,018	-0,459
Kriz dönemi	0,043	-0,419
Kriz sonrası dönem	-0,145	-0,478
Çalışan performansı	-0,230	-0,594
Paternalist lider	0,016	-0,667

Bulgular

Çarpıklık ve basıklık değerleri incelendikten sonra korelasyon analizi yapılmış ve analiz sonucu tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Pearson Korelasyon katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5
Kriz öncesi dönem	1				
Kriz dönemi	0,658**	1			
Kriz sonrası dönemi	0,529**	0,475**	1		
Çalışan performansı	0,352**	0,150*	0,338**	1	
Paternalist liderlik	0,461**	0,397**	0,459**	0,426**	1

N=141,*p<.05,**pp<.01

Korelasyon analizinin ardından doğrusal regresyon ve hiyerarşik regresyon analizleri yapılmış ve tablo 7-9'da sunulmuştur.

Tablo 7. Kriz Öncesi Dönemin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisinde Paternalist Liderin

Aracı Etkisi						
Model 1	Bağımlı	R ²	F	Beta	T	P
Bağımsız	Değişken					
Değişken						
Kriz öncesi dönem	Çalışan Performansı	0,124	19,698	0,352	5,856	0,000*
Model 2	Bağımlı	R ²	F	B	T	P
Bağımsız	Değişken					
Değişken						
Kriz öncesi dönem	Paternalist liderlik	0,212	37,459	0,461	6,120	0,000*
Paternalist liderlik	Çalışan Performansı	0,181	30,782	0,426	5,548	0,000*
Model 3	Bağımlı	R ²	F	B	T	P
Bağımsız	Değişken					
Değişken						
Kriz öncesi dönem	Çalışan Performansı	0,212	18,591	0,198	2,328	0,021**
Paternalist liderlik				0,334	3,929	0,000*

*p<0,01; ** p<0,05

Tablo 7'de yer alan doğrusal ve hiyerarşik regresyon analizleri ile ilgili Model 1 ve Model 2'de; çalışan performansı değişkeninin %12,4'ünün ($R^2=,124$) ve paternalist lider değişkeninin %21,2'sinin ($R^2=0,212$) kriz öncesi dönemi değişkeni tarafından açıklandığı ve $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Model 2'de, çalışan performansı değişkeninin %18,1'inin paternalist liderlik değişkeni tarafından açıklandığı ($R^2=,181$) ve $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu söylenebilmektedir. Kriz öncesi dönemin çalışan performansı üzerindeki etkisini ortaya koyan model 1 incelendiğinde, çalışan performansı üzerinde kriz öncesi dönemin ($\beta=,352$; $p<0,05$) anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Paternalist liderliğin çalışan performansı üzerindeki etkisini ortaya koyan model 2 incelendiğinde ise paternalist liderliğin çalışan performansı ($\beta=,426$; $p<0,05$) üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda H1a ve H2 kabul edilmiştir. Model 1 ve Model 2 ile elde edilen bulgulara göre, Model 3'te gösterilen aracılık etkisine bakılabilir.

Bu bağlamda Model 3'te; çalışan performansı değişkeninin %21'inin kriz öncesi dönem ve paternalist liderlik değişkenleri tarafından açıklandığı ($R^2=,212$) ve $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca, Model 1'deki kriz öncesi dönemi değişkeninin regresyon katsayısı olan Beta'nın değeri ($\beta=,352$), Model 3'te paternalist lider aracı değişkeninin katılması ile ($\beta=,198$) azalmıştır, ancak tamamen ortadan kalkmamıştır ($p<0,05$). Bununla birlikte paternalist lider aracı değişkeni de anlamlı ($p<0,01$) kalmıştır. Bu bulgular çerçevesinde, "kriz

Kriz Yönetimi ile Çalışan Performansı Arasındaki İlişkide Paternalist Liderin Aracı Etkisi

öncesi dönem ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderlik tarzının aracı etkiye sahip olduğu” hipotezi (H3a) “kısmi aracılık etkisi vardır” şeklinde kabul edilmektedir.

Tablo 8. Kriz Döneminin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisinde Paternalist Liderin

Aracı Etkisi

Model 1	Bağımlı	R²	F	B	t	P
Bağımsız	Değişken					
Değişken						
Kriz dönemi	Çalışan Performansı	0,222	3,184	0,150	8,800	0,077
Model 2	Bağımlı	R²	F	B	t	P
Bağımsız	Değişken					
Değişken						
Kriz dönemi	Paternalist liderlik	0,158	25,998	0,397	5,099	0,000*
Paternalist liderlik	Çalışan Performansı	0,181	30,782	0,426	5,548	0,000*
Model 3	Bağımlı	R²	F	B	T	P
Bağımsız	Değişken					
Değişken						
Kriz dönemi	Çalışan Performansı	0,182	15,326	-0,023	-0,274	0,000*
Paternalist liderlik				0,435	5,184	0,784

*p<0,01; ** p<0,05

Tablo 8’de yer alan doğrusal ve hiyerarşik regresyon analizleri ile ilgili Model 1 ve Model 2’de; çalışan performansı değişkeninin %22,2’sinin ($R^2=0,222$) ve paternalist lider değişkeninin %15,8’sinin ($R^2=0,158$) kriz dönemi değişkeni tarafından açıklandığı ve sadece paternalist liderliğin $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile aracı etkisine bakabilmemiz için gerekli olan koşullarından ilkinin (kriz dönemi ile çalışan performansı arasında anlamlı etkinin olması) sağlanamadığı görülmektedir. Dolayısıyla herhangi bir aracılık etkisine bakabilmemiz için gerekli olan ön şartlar sağlanamadığından bir sonraki aşamaya geçilememiştir. Zaten model 3 incelendiğinde, aracı değişken paternalist liderin anlamlı etkisinin ortadan kalktığı da görülmektedir. Bu bağlamda, H1b ve H3b reddedilmiştir.

Tablo 9. Kriz Sonrası Dönemin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisinde Paternalist

Liderin Aracı Etkisi

Model 1	Bağımlı	R²	F	B	t	P
Bağımsız	Değişken					
Değişken						
Kriz sonrası dönemi	Çalışan Performansı	0,114	17,870	0,338	4,227	0,000*
Model 2	Bağımlı	R²	F	B	t	P
Bağımsız	Değişken					
Değişken						

Bağımsız Değişken						
Kriz sonrası dönemi	Paternalist liderlik	0,211	37,123	0,459	6,093	0,000*
Paternalist liderlik	Çalışan Performansı	0,181	30,782	0,426	5,548	0,000*
Model 3 Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R ²	F	B	T	P
Kriz sonrası dönemi	Çalışan Performansı	0,207	17,996	0,180	2,109	0,037**
Paternalist liderlik				0,343	4,021	0,000*

*p<0,01; ** p<0,05

Tablo 9’da yer alan doğrusal ve hiyerarşik regresyon analizleri ile ilgili Model 1 ve Model 2’de; çalışan performansı değişkeninin %11,4’ünün ($R^2=,114$) ve paternalist lider değişkeninin %21,1’inin ($R^2=0,211$) kriz sonrası dönemi değişkeni tarafından açıklandığı ve $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Model 2’de, çalışan performansı değişkeninin %18,1’inin paternalist liderlik değişkeni tarafından açıklandığı ($R^2=,181$) ve $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda H1c kabul edilmiştir. Model 1 ve Model 2 ile elde edilen bulgulara göre, Model 3’te gösterilen aracılık etkisine bakılabilir.

Bu bağlamda Model 3’te; çalışan performansı değişkeninin %20’sinin kriz sonrası dönem ve paternalist liderlik değişkenleri tarafından açıklandığı ($R^2=,207$) ve $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca, Model 1’deki kriz sonrası dönemi değişkeninin regresyon katsayısı olan Beta’nın değeri ($\beta=,338$), Model 3’te paternalist lider aracı değişkeninin katılması ile ($\beta=,180$) azalmıştır, ancak tamamen ortadan kalkmamıştır ($p<0,05$). Bununla birlikte paternalist lider aracı değişkeni de anlamlı ($p<0,01$) kalmıştır. Bu bulgular çerçevesinde, “kriz sonrası dönem ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderlik tarzının aracı etkiye sahip olduğu” hipotezi (H3c) “kısmi aracılık etkisi vardır” şeklinde kabul edilmektedir.

Her bir regresyon modelinde çoklu bağlantı sorununun olup olmadığını anlayabilmek için Varyans Artış Değerlerine (VIF) bakılmıştır. Değerler incelendiğinde ise çoklu doğrusal bağlantı sorununa rastlanmadığı görülmüştür. VIF değerlerinin 10’dan küçük olması durumunda çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığından söz edilebilmektedir (Durmuş vd., 2016, s.171).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderliğin aracı etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlardan birincisi, kriz yönetim süreçlerinden kriz öncesi dönem ile kriz sonrası dönemin çalışan performansı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğudur. Bu sonuçtan hareketle, çalışanların gerek kriz öncesi dönemde kriz ortaya çıkmadan önce krize karşı hazırlıklı olma çabalarının yöneticiye yarattığı güven duygusunun gerekse de kriz sonrası yeniden yapılanma döneminde çalışanların bu döneme katkı sağlamasına müsaade edilmesi, onların fikirlerine önem verilerek sürece katkı sağlamalarının sağlanması aracılığıyla çalışanların performanslarının olumlu yönde etkileneceğini söylemek mümkündür. Kriz dönemleri ile çalışan performansı

arasında ise anlamlı bir etkinin varlığına rastlanılamamıştır. Bu durumun krizin, çalışanlarda yarattığı belirsizlik korkusundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Tekin (2019) paternalist liderlik tarzının çalışanların iş tatmini ve performansı üzerindeki etkilerini incelediği çalışmanın sonucunda paternalist liderlik tarzının çalışanın iş tatmini ile performansını anlamlı ve olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Hatipoğlu, Akduman ve Demir (2019) babacan (paternalist) liderlik tarzının çalışanın görev performansı ve duygusal bağlılıkları üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarının sonucunda çalışanların babacan liderlik algılarının artmasının çalışanın görev performansını artırdığı ve duygusal bağlılıklarını güçlendirdiği sonucunu elde etmiştir.

Kriz yönetim sürecinde liderlerin önemli bir etkiye sahip olduğu kabul edilen bir gerçek olmakla birlikte Farh ve Cheng (2000), Batı ile Doğu arasında yoğun olarak yaşanan kültürel farklılıklar kaynaklı batı liderlik modellerinin olduğu gibi Doğu'ya uygulanması durumunun Doğu liderlik modellerinin esas görüntüsünde zarara neden olacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla kolektivist bir toplum olan Türkiye toplumunun kültür yapısına uygun bir liderlik yaklaşımı olan paternalist liderlik tarzının çalışan performansı üzerindeki olumlu etkileri çalışmada ulaşılan diğer önemli bir sonuçtur. Öyle ki paternalist liderlik tarzını sergileyen yönetici, çalışanları ile iş dışında da ilgilenmekte onlara bir baba edasında yaklaşmaktadır. Paternalist liderin bu yaklaşımı karşısında ise çalışanlar, liderin yönlendirmelerine daha fazla uyum sağlama ve onun her dediğini yapma gerekliliği hissetmektedir. Dolayısıyla da paternalist liderlik tarzının çalışan performansında bir artış sağlanmasına yol açacağı söylenebilmektedir.

Çalışmada ulaşılan son sonuç ise kriz yönetiminin çalışan performansı üzerindeki etkisinde paternalist liderin aracılık rolüne ilişkindir. Kriz yönetimi boyutlarından kriz öncesi dönem ile kriz sonrası dönem ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderin aracı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmış olmakla kriz dönemi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderin aracı etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre paternalist liderlik tarzı bir liderlik yaklaşımının benimsenmesi ve doğru bir kriz yönetimi süreci ile çalışan performansının artacağı ön görülmektedir.

Araştırmanın birtakım kısıtları bulunmaktadır. Bu kısıtlardan birincisi, araştırmanın sadece iki çağrı merkezi çalışanlarından toplanan verilerle yapılmış olmasıdır. Çalışmanın daha fazla sayı ile farklı sektörlerde yapılmasının önemli olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkileri belirlemede farklı aracı ve düzenleyici değişkenlerin eklenerek yeni çalışmaların yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçlarının gerek kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkiyi ele alan gerekse de kriz yönetimi ile çalışan performansı arasındaki ilişkide paternalist liderin aracı etkisini ele alan tek çalışma olması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksu, A. & Deveci, S. (2009). İlköğretim okulu müdürlerinin kriz yönetimi becerileri, *eJournal of New World Sciences Academy*, 4(2), 448-464.
- Aksu, A. (2009). Kriz yönetimi ve vizyoner liderlik. *Journal of Yaşar University*, 4(15), 2435-2450.
- Asunakutlu, T., Safran, B., & Tosun, E. (1997). Kriz yönetimi üzerine bir araştırma. *Dynamics*, 26(2 s 52).
- Aycan, Z. & Kabasakal, H. (2004). Social contract and perceived justice of workplace practices to cope with financial crisis, *Group and Organization Management*, 31 (4), 469-502.

- Aycan, Z. (2006). Paternalism. In *Indigenous and Cultural Psychology* (445-466). Springer: Boston, MA.
- Aycan, Z.; Kanungo, R., N.; Mendonca, M.; Yu, K.; Deler, J.; Stahl G. & Kurshid, A. (2000). "Impact of culture on human resource management practices: A 10-country comparison, *Applied Psychology: An International Review*, 49(1), 192-221.
- Boin, A., & Hart, P. T. (2003). Public leadership in times of crisis: mission impossible?. *Public Administration Review*, 63(5), 544-553.
- Browning, J. L. (1992). Paternalism: A search for acceptable and applicable principles of intervention.
- Cerit, Y. (2012). Paternalistik liderlik ile yöneticiden ve işin doğasından doyum arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2).
- Chen, Xiao-Ping; B. Eberly, Marion; Chiang, Ting-Ju; Farh, Jiing-Lih; Cheng, Bor-Shiuan (2014), Affective trust in chinese leaders: linking paternalistic leadership to employee performance. *Journal of Management* 40 (3), 796-819.
- Cinarli, I. (2018). *Apologia as a self-defense strategy to support the public persona in crisis communication process*, athens: ATINER'S Conference Paper Series, No: MED2018-2628.
- Çöl, G. (2011). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Demirtaş, H. (2000). Kriz yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(23), 353-373.
- Durmuş, B. Y., & Serra-Çinko, E. (2016). Murat. *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi. İstanbul: Beta Yayınları*.
- Düzgün, A. (2020). Kriz yönetiminde etkili liderlik tarzının belirlenmesi: Erzurum ili örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 492-514.
- Düzgün, A. (2021). Covid-19 sürecinde kriz yönetimi: ISO 500 işletmelerinde nitel bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 854-880.
- Farh, J. L., & Cheng, B. S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. J. T. Li, A. S. Tsui, & E. Weldon (Eds.). In *management and organizations in the chinese context* (pp.84-127). Palgrave Macmillan: London.
- Fink, S., (1986). *Crises management: planning for the inevitable*, New-York: American Management Association.
- Gelfand, M. J., Erez, M., & Aycan, Z. (2007). Cross-cultural organizational behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 479-514.
- Göral, R. (2014). Turizm sektöründe stratejik kriz yönetimine ilişkin bütünsel bir çerçeve. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 89-101.
- Hart, P., & Boin, A. (2001). Between crisis and normalcy: The long shadow of postcrisis politics. *Managing crises: Threats, Dilemmas, Opportunities*, 28-46.
- Hatipoğlu, Z., Akduman, G., & Demir, B. (2019). Babacan liderlik tarzının çalışan görev performansı ve duygusal bağlılık üzerindeki etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 279-292.
- Hutchins, H. M., & Wang, J. (2008). Organizational crisis management and human resource development: A review of the literature and implications to hrd research and practice. *Advances in Developing Human Resources*, 10(3), 310-330.
- İlhan Nas, T., & Doğan, A. (2020). Z kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algılarına etkisinde örgüt kültürünün düzenleyici Rolü. *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty*, 22(2).
- James, E. H., & Wooten, L. P. (2005). Leadership as (Un) Usual: How to display competence in times of crisis. *Organizational Dynamics*, 34(2), 141-152.
- Kernisky, D. A. (1997). Proactive crisis management and ethical discourse: dow chemical's issues management bulletins 1979-1990. *Journal of Business Ethics*, 16(8), 843-853.

- Kirkman B. L., & Rosen B. (1999) Beyond self-management: antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58- 74.
- Maya, İ. (2014). Kamu ilkokullarında yöneticilerin sergiledikleri kriz yönetimi beceri düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12 (23), 209-235.
- McMullan, C., & Baum, T. (2011). Crisis management: Towards a model of good practice for small to medium sized hotels. in proceedings of the 1st international conference in safety and crisis management in the construction, tourism and sme sectors. Universal-Publishers, 10.
- Peker, Ö. & Aytürk, N. (2000). *Etkili yönetim becerileri öğrenilebilir ve geliştirilebilir*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Pellegrini, E. K., & Scandura, T. A., (2006). Leader–member exchange (LMX), paternalism, and delegation in the turkish business culture: an empirical investigation. *Journal of International Business Studies*. 37 (2), 264-279.
- Pellegrini, e., & scandura, t. (2008). Paternalistic leadership: A review and agenda for future research. *Journal of Management* 34 (3), 566-593.
- Pira, A. & Sohodol, Ç. (2015). *Kriz yönetimi, halkla ilişkiler açısından bir değerlendirme*. Beşinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Richardson, B. (1993). Why we need to teach crisis management and to use case studies to do it. *Management Education and Development*, 24(2), 138-148.
- Rowe, W. G. (2001). Creating wealth in organizations: the role of strategic leadership. *Academy of Management Executive*, 15: 81-94.
- Salminen-Karlsson, M. (2015). Expatriate paternalistic leadership and gender relations in small European software firms in India. *Culture and Organization*, 21(5), 409-426.
- Schroeder, J. (2011). The impact of paternalism and organizational collectivism in multinational and family-owned firms in turkey, *Theses and Dissertations*, 1-24.
- Sezgin, F. (2003). Kriz yönetimi. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 181-195.
- Sigler T. H., & Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of Quality Management*, 5(1): 27-52.
- Smith, D. (2000). Crisis management teams: Issues in the management of operational crises. *Risk Management*, 2(3), 61-78.
- Spillan, J. E. (2000). Strategies for successful crisis management. <http://www.conferencemgt.com/presseinforms/seinforms%202008%20%20proceedings/proc/p080429001.pdf>. E.T: 22.10.2021.
- Sun, J.M. & Wang, B. (2009). Servant leadership in China: Conceptualization and measurement, W.H. Mobley, Y. Wang & L. Wing (Eds.) In *Advances in Global Leadership* (pp. 321-344). Bingley: Emerald Group
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics*, (sixth ed.) Boston: Pearson.
- Tekin, E. (2019). Paternalist liderliğin iş tatmini ve çalışan performansına etkisi üzerine bir araştırma. *Third Sector Social Economic Review*, 54(1), 178-204.
- Vašíčková, V. (2019). Crisis management process—a literature review and a conceptual integration. *Acta Oeconomica Pragensia*, 27(3-4), 61-77.
- Westwood, R., Chan, A. (1992). Headship and leadership. R. Westwood (Ed.), In *Organisational behaviour: Southeast Asian perspectives* (pp.118-143). Hong Kong: Longman.
- Yaman, T. & Turunç, Ö. (2012), Paternalist liderlik. A. Tabak, H. Şeşen ve T. Türköz (Ed.), *Liderlikte güncel yaklaşımlar ve uygulamada kullanılacak ölçekler içinde* (ss. 285-307). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zhao, Z., & Bo, J. (2007). *The effects of paternalistic leadership on leader-member exchange*. International Conference on Management Science And Engineering.

Kamu Sektöründe Beşeri ve Sosyal Sermayenin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi^a

Şerafettin Erten^{b, c}, İbrahim Türkmen^d

Özet

İçinde bulunduğumuz bilgi çağı ve ekonomisinde beşeri ve sosyal sermaye çalışanların ve örgütlerin performansını belirleyen temel sermaye türlerinden ikisi olarak görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusu beşeri ve sosyal sermayenin kamu personelinin performansı üzerindeki etkileridir. Çalışmanın konusunu oluşturan araştırma kesitsel tipte bir saha araştırması olup; bir yerel yönetim kuruluşunda çalışan 377 kamu personeli üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada beşerî ve sosyal sermayenin çalışanların iş performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların iş performansı üzerinde sosyal sermayenin beşerî sermayeden daha fazla etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ortaya konulan sonuçlar çerçevesinde, beşerî ve sosyal sermayenin en az özel sektör kuruluşları kadar kamu kuruluşları için de önemli birer kaynak olduğunu ve çalışan ve örgüt performansının geliştirilmesi için mutlaka bu iki sermaye türüne yatırım yapılması gerektiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler

Beşeri Sermaye
Sosyal Sermaye
Çalışan Performansı
Kamu Yönetimi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.12.2021
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1034365

The Effect of Human and Social Capital on Employee Performance in Public Sector

Abstract

In the information age and economy we live in, human and social capital are regarded as two of the main types of capital that determine the performance of employees and organizations. In this context, the subject of this study is the effects of human and social capital on the performance of civil servants. This is a cross-sectional field study and it was carried out on 377 civil servants working in a local government institution. It was concluded in the study that human and social capital has a statistically significant and positive effect on the working performance of employees. It was determined that social capital has more effect than human capital on the job performance of employees. Within the framework of the results, it is possible to say that human and social capital is an important resource for public institutions as well as private sector institutions, and it is absolutely necessary to invest in these two types of capital in order to improve employee and organizational performance.

Keywords

Human Capital
Social Capital
Employee Performance
Public Administration

About Article

Received: 08.12.2021
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1034365

^a This article is an extended and improved version of the paper published in the proceedings book of 15th International Balkan and Near Eastern Congress Series on Economics, Business and Management on May, 29-30, 2021.

^b Correspondent Author: serafettin.erten@usak.edu.tr

^c Asst. Prof. Dr, Uşak University, Faculty of Health Sciences, Department of Health Management, ORCID ID: 0000-0003-0297-0580.

^d Lecturer, Uşak University, Vocational School of Health Services, Department of Management and Organization, ORCID ID: 0000-0002-1558-0736.

Introduction

Measuring and evaluating employee performance and determining the tangible and intangible factors that affect performance have an important place in modern organizational studies. Organizations seek the ways to get the maximum efficiency from their employees, especially through their human resources management systems (Gruman and Saks, 2011; Kaplan and Norton, 1992; Kurunmäki and Miller, 2006). The concept of performance in public organizations has become an important agenda with the effect of the new public management approach (Arnaboldi, Lapsley and Steccolini, 2015; Boland and Fowler, 2000). Performance measurement and performance management practices gained momentum in order to use resources efficiently, increase service quality, and ensure efficiency, effectiveness and accountability (Fryer, Antony and Ogden, 2009; Radnor and McGuire, 2003).

In the current era called as information age, information is now regarded as a production factor on its own. Intangible assets of organizations are considered as a significant capital type at least as much as tangible assets. (Cabrita and Bontis, 2008). In the current situation, organizations have become units that produce, associate, store and transform information into goods and services without distinction of public or private sector (Grant, 1996). Intangible assets conceptualized as intellectual capital are the main sources of the performance, innovation, competitive advantage and survival for organizations (Petty and Guthrie, 2000; Yeh-Yun Lin and Edvinsson, 2011).

Although there are different views on the elements that form intellectual capital, human capital is the common and basic one in all of them (Bassi and Van Buren, 1999; Bontis, 1998; Edvinsson, 1997; Stewart, 1997). More and more organizations each day seek for the ways to employ human resources with a high level of knowledge and skills and improve the current human resources (Drucker and Maciariello, 2008). The level of knowledge, skills and abilities of this new human resource, which is expressed as "information worker" in the words of Drucker (2011, p. 24), is the determining factor in all fields of organizational ecology including performance (Sarnovics, 2010; Schultz, 1993).

The increase in the importance of network structures with the information age featured another type of intangible asset more for organizations. The resource called as social capital emphasizes the networks created by organizations and employees of organizations with others and other organizations and the gains from here (Coleman, 1994; Seibert, Kraimer, and Liden, 2001). Social capital for organizations originates from human capital and it is regarded as an extension of human capital. Social capital is a productive asset and increases the effectiveness and efficiency of other types of capital (Coleman, 1994; Schmid and Robison, 1995). The gains obtained from the network and social relations contribute positively to the performance of both individuals and organizations (Field, 2008; Seibert, et al., 2001).

Human and social capital is accepted as the main source for modern public organizations and it is suggested that these types of capital contribute positively to organizational and employee performance (Bright, 2007; Campos, Salmador and Merino, 2006; Cinca, Molinero and Queiroz, 2003; Tantardini, Guo and Ganapati, 2017). There are numerous studies in literature on the effect of human capital and social capital on organizational and employee performance. However, most of them are for private sector organizations. The studies for public organizations are less in number. Therefore, the purpose of this study is to analyze the effects

of human and social capital in public organizations on employee performance and to contribute to this field.

Literature Review

Employee Performance

Performance is a concept that is in the center of today's organization and management field and studies. All organizations, whether private or public, seek the ways to increase their performance in order to survive and keep their competitive advantage (Becker and Gerhart, 1996; Porter, 1998; Vosloban, 2012). It is accepted that performance has a multidimensional and complex structure (Pradhan and Jena, 2017; Sonnentag, Volmer and Spychala, 2008). However, it is often simply defined as results, i.e. the degree to which assigned goals are achieved (Armstrong, 2006; Dahkoul, 2018; Rainey, 2014). Of course, the most important factor underlying this simple definition is people, in other words, the employees in organizations. Because organizations are complex structures made up of people first of all (Crowther, 2002; Pugh and Hickson, 2007; Rainey, 2014).

Locke (1970, p. 484), regards employee performance as a direct result of an individual's specific task or business objectives. Daryoush, Silong, Omar and Othman (2013, p. 100), state that performance is not just about actions and results, on the contrary, performance itself is an action or behavior. Based on these two approaches, it is possible to define employee performance or employee job performance as "scalable actions, behaviors and results that are involved or produced by employees, associated with and contributing to organizational goals (Viswesvaran and Ones, 2000, p. 216)." Motowidlo and Kell's (2013, p. 82) value-based approach brings a different perspective to the subject. They also accepted performance as a feature of behavior, but attributed it to a value formation process expected by the organization. From this point of view, they defined business performance of employees as "the total expected value for the individual's organization of the individual behavioral segments that an individual carries out over a standard period of time."

Borman and Motowidlo (1997, p. 99), discussed this behavior to create value in two dimensions as task performance and contextual performance. Task performance includes the officially defined activities of employees in organizations and consists of the actions that directly affect the performance of organizations. Contextual performance includes all kinds of activities that affect employee performance other than the official job definition and indirectly contributes to organizational performance (Motowidlo and Kell, 2013; Pradhan and Jena, 2017; Sonnentag et al., 2008). Fluctuation and complexity, which are the main characteristics of today's organizational ecology, necessitated a different perspective on employee performance in order to overcome the problems experienced by organizations (Becker and Gerhart, 1996; Burke and Church, 1992; Corley and Gioia, 2004; Gruman and Saks, 2011). In this context, Pulakos, Arad, Donovan and Plamondon (2000), in their study, developed the classification of "adaptive performance" by considering the adaptation of employees to changing conditions in organizations and asserted a third dimension of employee performance.

Today, employee performance has become a central issue in industrial and organizational psychology (Crook, Todd, Combs, Woehr and Ketchen, 2011; Harari and Viswesvaran, 2018; Motowidlo and Kell, 2013). It is accepted that business performance of employees forms the

basis of team and organizational performance (Crowther, 2002; Harari and Viswesvaran, 2018; J., 2013; Pugh and Hickson, 2007). In the words of Ben-Hador (2019, p. 1037), employee performance represents the "essence of work" in organizations. Organizations seek the ways to have the labor with high performance and therefore, to get the competitive advantage (Porter, 1998; Vosloban, 2012). Performance and human resources management systems are established in order to employ employees and increase their motivations, knowledge and skills and improve their abilities, determine the goals and objectives of organizations, direct employees to these goals and objectives, and monitor and evaluate the obtained results (Aguinis, 2014; Armstrong, 2006; Christensen, Lægveid, Roness and Røvik, 2007; Gruman and Saks, 2011; Marr, 2006; Porter, 1998).

Employee performance is an important topic in the public sector as well as in the private sector. Evaluation of performance in public administrations became a current issue in the 1970s (Boland and Fowler, 2000; Fryer et al., 2009) and with the 1980s, it became an integral part of public administration within the new public management approach (Pollitt, 2008; Van Dooren, Bouckaert, and Halligan, 2018). However, unlike the private sector, performance in public organizations is rather handled within the framework of concluding plans and programs, using public resources effectively and efficiently, and increasing the quality of public service (Arnaboldi et al., 2015; Pudawawan and Sutarlan, 2018; Van Dooren et al., 2018).

In accordance with the transformation experienced, personnel management and performance measurement in the process have become the leading discussion and implementation issues in public performance management systems (Kearney and Berman, 1999). The classical personnel management approach in public administrations evolved into a human resources management approach (Hughes, 2003; Rainey, 2014) and the promotion of employees is handled within a more performance-based career system based on efficiency and productivity within the framework of the managerial approach (Christensen et al., 2007; Ibarra-Colado, 2002).

When considered in terms of the public sector, it is possible to talk about many internal and external factors that affect employee performance, such as organizational culture, business environment, leadership, and reward mechanisms, just like in the private sector (Diamantidis and Chatzoglou, 2019; J., 2013). Human and social capital has been one of the leading factors that affect the performance in public organizations within the framework of the dynamics of the information age and information society.

The Relationship between Human Capital and Employee Performance

Employees of organizations have long been seen only as a tool that affects efficiency and a source of cost (Becker and Gerhart, 1996; Bassi and Van Buren, 1999). However, the developments in resource and value-based theories enabled the concept of people to be handled as a capital element and source to create value for organizations like many other intangible assets (Crook et al., 2011; Marr, 2006; Pugh and Hickson, 2007). It is accepted that human resources called as human capital today (Carkhuff, 2000; Nerdrum and Erikson, 2001) is the most important tool to increase the performance of organizations and get competitive advantage (Armstrong, 2006; Bapna, Langer, Mehra, Gopal and Gupta, 2013; Porter, 1998).

It is accepted that human capital consists of various employee qualifications such as knowledge, abilities, values, experience, enthusiasm and physical qualities (Becker, 1993;

Carmeli, 2004; Weatherly, 2003). This type of capital is closely tied to the person who owns it, thus, it is his or her property. While a person owns some of these qualifications from the birth, he or she acquires some of them throughout the life (Schultz, 1993, p. 14). Bontis (1999, p. 446), states that human capital consists of four main elements as heredity, education, experience and attitudes towards occupation. According to Petty and Guthrie (2000, p. 166), what underlie under these elements are the qualifications such as know-how, professional qualifications, business competence, entrepreneurial spirit, innovation, proactive and reactive abilities, and changeability.

It has three main features that distinguish human capital from other types of capital: it is the primary element of intellectual capital; it is considered the most important source of sustainable competitive advantage; and the most mobile type of capital (Cabrita and Bontis, 2008; Farah and Abouzeid, 2017; Roos, 2008). For that reason, one of the biggest challenges for organizations is to find and hold the employees with such characteristics (Oliver, 2001). Therefore, human capital has become the focus point of modern human resources theory (Cabrita and Bontis, 2008; Weatherly, 2003).

Today, it is clearly accepted that human capital has an effect on both the business performance of the employee and the performance of the organization (Cabrita and Bontis, 2008; Crook et al., 2011; Imran and Atiya, 2020; Rumawas, 2018). Bapna and others (2013), found in their study in information communication technology companies that investment in human capital makes positive contributions to employee performance. Philip and Ikechukwu (2018), obtained similar findings in their study on oil companies. Huang, Yu, Shao, Yu, and Li (2021), revealed in their study on hotel employees that human capital affects employee performance positively. In the study by Muafi, Suwitho, Purwohandoko and Salsabil (2017), in the banking sector in Indonesia, it was determined that human capital makes a significant contribution to the improvement of business performance of employees. In another study conducted in private education institutions, it was found that human capital management practices play a very important role in increasing employee performance (Jain and Ahuja, 2019). Human capital increases organizational performance as well as employee performance (Jocelyne and Kariuki, 2020). In the context of the results of the studies in the literature, the first hypothesis of the research was established as follows:

H1: Human capital significantly and positively affects employee performance.

The Relationship Between Social Capital and Employee Performance

Just like human capital, social capital is one of the leading intangible capital approaches in organizations (Storberg, 2002). Social capital is associated with human capital most and refers to the social or network relations of human capital (Coleman, 1994; Field, 2008; Flap, 2002; Weaver and Habibov, 2012). This concept was developed in order to present the value of the relations in network structures (Shaw, Duffy, Johnson, and Lockhart, 2005). Hence, social capital is regarded as a significant resource type that explains the value of employee social lives for organizations (Ben-Hador, 2019).

It is generally accepted that social capital is a value that exists in social relations and networks and derives from it (Andrews, 2010; Kashefi, 2012; Leana and van Buren, 1999; Nahapiet and Ghoshal, 1998). Social capital includes both the network and the assets to be activated through this network. In addition, it is seen that social capital is handled and explained as individual

social capital (Coleman, 1988; Putnam, 1993), corporate social capital (Ben-Hador, 2016; Kroll, DeHart-Davis and Vogel, 2019) and common or national social capital (Adler and Kwon, 2002; Bourdieu 1977; Fukuyama, 2001) by looking at the size of relations and networks from micro to macro level.

According to Coleman (1988, p. 98), social capital has two main elements. The first is that it is productive, and the second is that it makes it possible to achieve certain goals that would not be possible without it. Nahapiet and Ghoshal (1998) state that social capital has three dimensions as structural, relational and cognitive. "The structural dimension refers to the connections between the actors, the relational dimension refers to the assets created and utilized through relationships, and the cognitive dimension refers to the resources shared between the parties (p. 243)." Clausen, Meng, and Borg (2019, p. 800) suggest that there are three types of social capital in organizations based on the types of relationships. The first is associative social capital that focuses on the relationships between people in the same group or team, the second is bridging social capital that refers to the relationships between different groups and teams and finally, the third is binding social capital that expresses the relationships between teams and executives.

Social capital fulfills various functions and provides benefits for individuals and organizations. First of all, social capital facilitates access to information. This is important in terms of ensuring the quality, accuracy and currency of the information. Second, it facilitates cooperation. Therefore, solidarity and harmony increase. This helps to increase the promotion possibilities and career success of employees. Finally, social capital decreases the need to control employees in organizations by providing influence, control and power and creates an efficient organizational climate (Adler and Kwon, 2002; Kroll et al., 2019; Shaw et al., 2005).

The conducted studies reveal that social capital also has a positive effect on different types of performance. Clausen and others (2019), in their study presented that social capital has a positive effect on employee performance in workplaces and also increases work commitment and psychological well-being. Ben-Hador (2016) found that there exists a positive relationship between social capital and performance and this relationship is mediated by the enthusiasm of the employee and self-efficacy determines the enthusiasm of employees. Pudawawan and Sutarlan (2018), in the study in a public health organization in Indonesia proved that social capital has a significant effect on employee performance through employee satisfaction. Kroll and others (2019) presented that organizational social capital contributes positively to individual performance by increasing cooperation, trust and organizational commitment. The results of the study by Ellinger, Ellinger, Bachrach, Wang, and Elmadağ-Baş (2011) indicate that organizational social capital is positively related to employees' performance in business, service quality, commitment and organizational citizenship behavior. In the study by Ashraf and Javed (2014) on bank employees, it was determined that social networking of employees positively affects their skills, abilities, knowledge, qualifications, productivity, motivation and performance levels. In the study by Ali, Hussain and Azim (2013) it was concluded that organizational investments on social capital have a positive effect on employee performance. In the context of the studies in literature second hypothesis of the study is established as follows:

H2: Social capital significantly and positively affects employee performance.

Research Method

Purpose of the Study

The purpose of this study is to identify the effects of human and social capital in public organizations on work performance of employees.

Population and Sampling of the Study

The study is designed as quantitative and it is a cross-sectional field study. The population of the study consists of the personnel working in a local government institution. Convenience sampling method was used in the study. The purpose of the study was explained to the participants by face-to-face interview method and their consent was obtained. 389 participants voluntarily participated in the study. In the analysis conducted on the questionnaire forms, 12 questionnaire forms were excluded from the analysis and the data obtained from 377 participants were analyzed.

Data Collection Tools

The data of the study were collected through a questionnaire form consisting of 3 parts. In the first part, open-ended questions for the demographic characteristics of the participants were asked about gender, marital status, age, education level and duty. In the second part, there are 5 statements about human capital and 5 statements about social capital in the intellectual capital scale developed by Subramaniam and Youndt (2005). The scale was adapted to the Turkish culture by Özdemir and Taşçı (2007). The third part includes the scale of employee job performance developed by Na-Nan, Chaiprasit and Pukkeeree (2018). The scales used in the study are 5-point Likert (1= strongly disagree to 5= strongly agree) type.

Data Analysis

SPSS 26 program was used in the analysis of research data. The demographic qualifications of participants were analyzed through frequency analysis. The validity of the scales used in the study was evaluated by Explanatory Factor Analysis (EFA) and their reliability was evaluated by the Cronbach's Alpha ($C\alpha$) coefficient. The correlation between the variables of the study was determined by correlation analysis and the effect of human and social capital on employee job performance was determined by regression analysis. Normal distribution of the research data was determined according to Skewness and Kurtosis values. In the evaluation of the findings, 95% of confidence range and $p<0.05$ of significance level were accepted.

Findings

Demographic Qualifications of Participants

Descriptive statistics about the participants of the study are summarized in Table 1. 82,5% of the participants are female and 70,8% of them are married. 52,5% of the participants have bachelor's degree. The age of the participants ranges from 20 to 62, the average age is 37.81 ± 7.39 . Nearly half of the participants (49.9%) are between the ages of 30-39. 52,3% of the participants work as educators.

Table 1. Descriptive Statistics of Participants

Variables	Frequency	%	Variables	Frequency	%
Gender			Age (<i>min=20; max=62; mean=37,81 ± 7,39</i>)		
Female	311	82,5	20-29	46	12,2
Male	66	17,5	30-39	188	49,9
Marital Status			40-49	114	30,2
Married	267	70,8	50 ≥	29	7,7
Single	110	29,2	Profession		
Educational Status			Civil servant	93	24,7
Primary education	10	2,7	Technical staff	14	3,7
High school	79	21,0	Health personnel	17	4,5
Associate degree	58	15,4	Counsellor	42	11,1
Undergraduate degree	198	52,5	Worker	14	3,7
Graduate degree	32	8,5	Educator	197	52,3
Total	377	100	Total	377	100

Validity and Reliability Analysis of Scales

Validity of scales was evaluated by Explanatory Factor Analysis (EFA) and reliability of them was evaluated by $C\alpha$ coefficient. EFA results of the scales are presented in Table 2 and Table 3.

Table 2. Factor Analysis Results for Human and Social Capital Scale

Items	Human Capital	Social Capital
Our employees are creative and bright.	,843	
Our employees are highly skilled.	,841	
Our employees are experts in their particular jobs and functions.	,818	
Our employees develop new ideas and knowledge.	,777	
Our employees are widely considered the best in our industry	,734	
Our employees apply knowledge from one area of the company to problems and opportunities that arise in another.		,874
Our employees partner with customers, suppliers, alliance partners, etc., to develop solutions.		,788
Our employees interact and exchange ideas with people from different areas of the company.		,689
Our employees share information and learn from one another.		,679
Our employees are skilled at collaborating with each other to diagnose and solve problems.		,672
Eigenvalues	6,496	,982
Total Variance Explained (74,781)	64,965	9,816
Kaiser-Meyer-Olkin		,934
Bartlett's Test of Sphericity	<i>p=0,000; p < 0,05</i>	

Approx. Chi-Square

2935,400

EFA was performed in order to determine the validity of human and social capital scale. Since the KMO sampling sufficiency of the scale is (0.934) and Barlett's sphericity tests are ($p=0.000$; $p < 0.05$), the data set was found to be suitable for factor analysis (Akgül and Çevik, 2005). As a result of the factor analysis, it was determined that the factor loads of human capital dimension consist of 5 expressions ranging from 0.734 to 0.843. The factor loads of social capital dimension consist of 5 statements ranging from 0,672 and 0,874. Total explanatory rate of the scale is 74,781%, with 64,965% of explanatory rate of human capital and 9,816% of explanatory rate of social capital.

Table 3. Factor Analysis Results for Employee Job Performance Scale

Items	JP
Tasks are normally completed on Schedule.	,829
Workers achieve time-related organizational goals.	,818
Tasks are carried out within a reasonable amount of time.	,814
The units of output under my responsibility correspond to my skills and ability.	,813
The quantity assignment is always fulfilled.	,808
The units of output meet organizational expectations.	,785
The delivery of goods or services is conducted in a timely fashion.	,782
The units of output are in sync with the number of employees.	,771
Products or services meet the expectations of customers.	,768
Quality inspection is conducted prior to the delivery of goods or services.	,739
Materials and tools meet the set criteria and standards.	,709
Tasks are performed attentively and correctly	,679
Eigenvalues	7,254
Total Variance Explained	60,448
Kaiser-Meyer-Olkin	,941
Bartlett's Test of Sphericity	$p=0,000$; $p < 0,05$
Approx. Chi-Square	3169,197

EFA was performed in order to determine the validity of employee job performance scale. Since the KMO sampling sufficiency of the scale is (0,941) and Barlett's sphericity tests are ($p=0.000$; $p < 0.05$), the data set was found to be suitable for factor analysis (Akgül and Çevik, 2005). As a result of the sector analysis, it was determined that factor loads of employee job performance scale consist of 12 statements under one dimension ranging from 0,679 and 0,829. Total explanatory rate of the scale is 60,448%.

Descriptive Statistics for Scales

Min-max, mean, standard deviation, Skewness, Kurtosis and $C\alpha$ values for the variables of the study are presented in Table 4.

Table 4. Descriptive Statistics for Scales (n=377)

Scales	Items	Min-max	Mean	SD	Skewness	Kurtosis	Ca
Human Capital	5	1-5	3,66	,93	-,604	-,129	,915
Social Capital	5	1-5	3,68	,89	-,879	,603	,898
Job Performance	12	1,33-5	3,69	,80	-,631	,371	,939

The average of the scores given by the participants to the variables of the study are 3.66 ± 0.93 for human capital, 3.68 ± 0.89 for social capital, and 3.69 ± 0.80 for the general average of job performance. Skewness values of the variables range between $-0,879$ and $-0,604$ and Kurtosis values range between $-0,129$ and $0,603$. Since these values are between $\pm 1,500$, it is accepted that the research data have normal distribution (Tabachnick and Fidell, 2013). Ca coefficients of the variables are $0,915$ for human capital, $0,898$ for social capital and $0,939$ for job performance. Since it is $Ca > 0,70$, the scales have high reliability level (Nunnally and Bernstein, 1994).

Correlation Analysis

Table 5. Correlation Analysis for Human and Social Capital and Job Performance Variables

Variables	1	2	3
1 Human Capital	1		
2 Social Capital	,770**	1	
3 Job Performance	,651**	,699**	1

Note: ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

The relationship between human capital and social capital and job performance was analyzed through correlation analysis. According to the correlation analysis, it was determined that there is a positive, moderate and statistically significant relationship between job performance and human capital ($r = ,651$, $p < 0.01$) and social capital ($r = ,699$, $p < 0.05$) (Table 5).

Regression Analysis

Multiple linear regression analysis was conducted in order to determine the effect of human and social capital on job performance. The analysis results are presented in Table 6.

Table 6. Regression Analysis Results for the Effect of Human and Social Capital on Job Performance

Variables	Job Performance ²							
	β	p	t	F	R ²	Adj. R ²	Tolerance	VIF
Costant	1.204	.000	9.511					
Human Capital ¹	.238	.000	4.937	202.871	.520	.518	.408	2.454
Social Capital ¹	.438	.000	8.667					

Note: 1: Independent Variable, 2: Dependent Variable

The regression model established for the effect of human and social capital on job performance was found statistically significant ($F=202,871$, $p<0.01$). According to the regression analysis, human capital ($\beta=0.238$, $p<0.01$) and social capital ($\beta=0.438$, $p<0.01$) have a positive and significant effect on job performance. According to these findings, H1 and H2 hypotheses were supported. It was determined that social capital has more effect than human capital on employee job performance. It was determined that human and social capital is important in explaining the job performance, the dependent variable. Human and social capital can explain 52,0% ($R^2=0,520$) of the change in job performance.

Conclusion And Discussion

In this study, in which the effect of human and social capital on the performance of public personnel was investigated, it was concluded that both human capital and social capital positively affected and increased employee performance. In addition, it was determined that positive effect of social capital on employee performance is more than the effect of human capital. The result is in line with the results of other studies in the literature, and also with results of Perera and Weerakkody (2018) and Efendi and Haryati (2021), which investigated the effects of both human and social capital on employee performance in the same organization. Perera and Weerakkody (2018) found that human and social capital increases the performance of employees in their study on small-scale industrial enterprises in the private sector in Sri Lanka. Efendi and Haryati (2021) found that human and social capital contributed positively to both employee and organizational performance in their study on the official postal service in Jakarta, Indonesia, and also work commitment mediated human capital, social capital and intrinsic motivation in increasing employee performance.

The positive contribution of both human and social capital to employee and organizational performance is obvious (Jocelyne and Kariuki, 2020; Ellinger, Musgrove, Ellinger, Bachrach, Elmadağ-Baş and Wang, 2013). The success of organizations in the creation of today's complex goods and service production systems depends on the combination of different types of capital at the optimum point. For that reason, the development of new products and services is achieved through creative cooperation rather than individual efforts (Leonard and Sensiper, 1998). The power of human capital is closely related to social capital. As long as the employees do not share their individual expertise with their colleagues, it is not possible to make sufficient organizational contribution. In other words, unless individual knowledge is networked, shared, and transmitted through relationships, its benefit to the organization will be limited. Therefore, employment, training, job design, and other human resource practices of organizations should focus not only on maintaining their employees' functional or specific technical skills and expertise, but also on improving their ability to network, cooperate, and share (Subramaniam and Youndt, 2005). Organizations and managers should allocate more resources to develop their human and social capital, and invest more in these types of capital, whether tangible or intangible (Cabello-Medina, López-Cabrales and Valle-Cabrera, 2011; Ellinger et al., 2013; Soehari, Budiningsih, Aima and Assauri, 2017).

Public organizations have been trying to transfer private sector practices and experiences to their own bodies for a long time. The approach called as new public management is the dominant paradigm of today despite the debates. Public organizations also get their share of modern developments, just like their private sector counterparts. In addition, considering the

resource size and responsibilities used by public organizations, it is clear that they need to use their existing capital more effectively and efficiently. For that reason, conducting the study in a public institution is important in terms of guiding the study results to public institutions and managers. Because the human resources policies of public institutions such as employment, orientation, training, performance evaluation, personnel empowerment, career and wage management should focus on constantly improving their human and social capital.

The most important limitation of the study is that it is a cross-sectional field study conducted in the public sector. Therefore, it is not possible to generalize the obtained results to all public organizations. In addition, only the situation regarding human and social capital was revealed, and the factors affecting these types of capital were not included in the study. However, the obtained results will be a guide for especially future studies on performance, human capital and social capital in Turkish public administration.

References

- Adler, P. S., & Kwon, S-W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *The Academy of Management Review*, 27(1), 17-40.
- Aguinis, H. (2014). *Performance management*. Pearson.
- Akgül, A., & Çevik, O. (2005). *İstatistiksel analiz teknikleri: SPSS'te işletme yönetimi uygulamaları*. Emek Ofset.
- Ali, M. A., Hussain, A., & Azim, A. (2013). Organizational investment in social capital (OISC) and employee job performance: Moderation by employee job engagement. *International Review of Management and Business Research*, 2(1), 250-257.
- Andrews, R. (2010). Organizational social capital, structure and performance. *Human Relations*, 63(5), 583-608.
- Armstrong, M. (2006). *Performance management: Key strategies and practical guidelines*. Kogan Page.
- Arnaboldi, M., Lapsley, I., & Steccolini, I. (2015). Performance management in the public sector: The ultimate challenge. *Financial Accountability & Management*, 31, 1-22.
- Ashraf, N., & Javed, T. (2014). Impact of social networking on employee performance. *Business Management and Strategy*, 5(2), 139-150.
- Bapna, R., Langer, N., Mehra, A., Gopal, R., & Gupta, A. (2013). Human capital investments and employee performance: An analysis of IT Services industry. *Management Science*, 59(3), 641-658.
- Bassi, L. J., & Van Buren, M. E. (1999). Valuing investments in intellectual capital. *International Journal of Technology Management*, 18(5), 414-433.
- Becker, B., & Gerhart, B. (1996). The impact of human resource management on organizational performance: Progress and prospects. *The Academy of Management Journal*, 39(4), 779-801.
- Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education*. The University of Chicago Press.

- Ben-Hador, B. (2016). How intra-organizational social capital influences employee performance. *Journal of Management Development*, 35(9), 1119-1133.
- Ben-Hador, B. (2019). Social capital levels, gossip and employee performance in aviation and shipping companies in Israel. *International Journal of Manpower*, 40(6), 1036-1055.
- Boland, T., & Fowler, A. (2000). A systems perspective of performance management in public sector organisations. *The International Journal of Public Sector Management*, 13(5), 417-446.
- Bontis, N. (1998). Intellectual capital: An exploratory study that develops measures and models. *Management Decision*, 36(2), 63-76.
- Bontis, N. (1999). Managing organisational knowledge by diagnosing intellectual capital: Framing and advancing the state of the field. *International Journal of Technology Management*, 18(5-8), 433-463.
- Borman, W. C., & Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human Performance*, 10(2), 99-109.
- Bourdieu, P. (1977). Cultural reproduction and social reproduction. J. Karabel, & A. H. Halsey (Eds.). *Power and ideology in education* (pp. 487-511). Oxford University Press.
- Bright, L. (2007). Does person-organization fit mediate the relationship between public service motivation and the job performance of public employees? *Review of Public Personnel Administration*, 27(4), 361-379.
- Burke, W. W., & Church, A. H. (1992). Managing change, leadership style, and intolerance to ambiguity: A survey of organization development practitioners. *Human Resource Management*, 31(4), 301-318.
- Cabello-Medina, C., López-Cabrales, Á., & Valle-Cabrera, R. (2011). Leveraging the innovative performance of human capital through HRM and social capital in Spanish firms. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(4), 807-828.
- Cabrita, M. d., & Bontis, N. (2008). Intellectual capital and business performance in the Portuguese banking industry. *International Journal of Technology Management*, 43(1-3), 212-235.
- Campos, E. B., Salmador, M. P., & Merino, C. (2006). Towards a model of intellectual capital in public administrations. *Learning and Intellectual Capital*, 3(3), 214-232.
- Carkhuff, R. R. (2000). *Human possibilities human capital in the 21. century*. Possibilities Publishing.
- Carmeli, A. (2004). Strategic human capital and the performance of public sector organizations. *Scandinavian Journal of Management*, 20, 375-392.
- Christensen, T., Lægveid, P., Roness, P. G., & Røvik, K. A. (2007). *Organization theory and the public sector*. Taylor & Francis.
- Cinca, C. S., Molinero, C. M., & Queiroz, A. B. (2003). The measurement of intangible assets in public sector using scaling techniques. *Journal of Intellectual Capital*, 4(2), 249-275.
- Clausen, T., Meng, A., & Borg, V. (2019). Does social capital in the workplace predict job performance, work engagement, and psychological well-being? A prospective analysis. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 61(10), 800-805.

- Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coleman, J. (1994). *Foundations of social theory*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Corley, K. G., & Gioia, D. A. (2004). Identity, ambiguity and change in the wake of a corporate spin-off. *Administrative Science Quarterly*, 49(2), 173-208.
- Crook, T. R., Todd, S. Y., Combs, J. G., Woehr, D. J., & Ketchen, D. J. (2011). Does human capital matter? A meta-analysis of the relationship between human capital and firm performance. *Journal of Applied Psychology*, 96(3), 443-456.
- Crowther, D. (2002). Psychoanalysis and auditing. S. R. Clegg (Ed.). *Management and organization paradoxes* (pp. 227-246). John Benjamins Publishing.
- Dahkoul, Z. M. (2018). The determinants of employee performance in Jordanian organizations. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 5(1), 11-17.
- Daryoush, Y., Silong, A., Omar, Z., & Othman, J. (2013). Improving job performance: Workplace learning is the first step. *International Journal of Education & Literacy Studies*, 1(1), 100-107.
- Diamantidis, A. D., & Chatzoglou, P. (2019). Factors affecting employee performance: An empirical approach. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 68(1), 171-193.
- Drucker, P. F. (2011). *People and performance*. Routledge.
- Drucker, P. F., & Maciariello, J. A. (2008). *Management*. Harper Collins.
- Edvinsson, L. (1997). Developing intellectual capital at Skandia. *Long Range Planning*, 30(3), 366-373.
- Efendi, S., & Haryati, T. (2021). The influence of human capital, social capital, and intrinsic motivation on work commitment and their impact on employee performance at PT. Pos Indonesia Central Jakarta Branch. *ENDLESS: Journal of Futures Studies*, 4(2), 103-116.
- Ellinger, A. D., Ellinger, A. E., Bachrach, D. G., Wang, Y.-L., & Elmadağ Baş, A. B. (2011). Organizational investments in social capital, managerial coaching, and employee work-related performance. *Management Learning*, 42(1), 67-85.
- Ellinger, A. E., Musgrove, C. F., Ellinger, A. D., Bachrach, D. G., Elmadağ Baş, A. B., & Wang, Y.-L. (2013). Influences of organizational investments in social capital on service employee commitment and performance. *Journal of Business Research*, 66(8), 1124-1133.
- Farah, A., & Abouzeid, S. (2017). The impact of intellectual capital on performance: Evidence from the public sector. *Knowledge Management & E-Learning*, 9(2), 225-238
- Field, J. (2008). *Social capital*. Routledge.
- Flap, H. (2002). No man is an island: The research programme of a social capital theory. E. Lazega, & O. Faverau (Eds.). *Conventions and structures* (pp. 29-59). Oxford University Press.
- Fryer, K., Antony, J., & Ogden, S. (2009). Performance management in the public sector. *International Journal of Public Sector Management*, 22(6), 478-498.

- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7-20.
- Grant, R. M. (1996). Towrd a knowledge-based theory of the firm. *Strategic Management Journal*, 17(Winter), 109-122.
- Gruman, J. A., & Saks, A. M. (2011). Performance management and employee engagement. *Human Resource Management Review*, 21, 123-136.
- Harari, M. B., & Viswesvaran, C. (2018). Individual job performance. D. S. Ones, N. Anderson, C. Viswesvaran, & H. Kepir-Sinangil (Eds.). *The SAGE handbook of industrial work and organizational psychology* (pp. 55-72). SAGE.
- Huang, S., Yu, Z., Shao, Y., Yu, M., & Li, Z. (2021). Relative effects of human capital social capital and psychological capital on hotel employees' job performance. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(2), 448-466.
- Hughes, O. E. (2003). *Public management and administration*. Palgrave Macmillan.
- Ibarra-Colado, E. (2002). Organizational paradoxes and business ethics: In search of new modes of existence. S. R. Clegg (Ed.). *Management and organization paradoxes* (pp. 165-184). John Benjamins Publishing Company.
- Imran, R., & Atiya, T. M. (2020). The role of high-performance work system and human capital in enhancing job performance. *World Journal of Entrepreneurship Management and Sustainable Development*, 16(3), 195-206.
- J., A. (2013). Determinants of employee engagement and their impact on employee performance. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 63(3), 308-323.
- Jain, S., & Ahuja, S. K. (2019). Impact of human capital management practices on employee job performance. *Proceedings of 10th International Conference on Digital Strategies for Organizational Success*, (pp. 268-275). Gwalior, India. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3307706>.
- Jocelyne, S., & Kariuki, M. (2020). Human capital, employee empowerment and organization performance. *International Academic Journal of Human Resource and Business Administration*, 3(9), 319-332.
- Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1992). The balanced scorecard: Measures that drive performance. *Harvard Business Review*, 70(1), 71-79.
- Kashefi, M. (2012). Social capital in high performance work organizations. *International Review of Modern Sociology*, 38(1), 65-91.
- Kearney, R. C., & Berman, E. M. (1999). *Public sector performance: Management, motivation, and measurement*. Westview Press.
- Kroll, A., DeHart-Davis, L., & Vogel, D. (2019). Mechanisms of social capital in organizations: How team cognition influences employee commitment and engagement. *American Review of Public Administration*, 49(7), 777-791.
- Kurunmäki, L., & Miller, P. (2006). Modernising government: The calculating self hybridisation and performance measurement. *Financial Accountability & Management*, 22(1), 87-106.

- Leana, C. R., & van Buren, H. J. (1999). Organizational social capital and employment practices. *The Academy of Management Review*, 24(3), 538-555.
- Leonard, D., & Sensiper, S. (1998). The role of tacit knowledge in group innovation. *California Management Review*, 40(3), 112-132.
- Locke, E. A. (1970). Job satisfaction and job performance: A theoretical analysis. *Organizational Behavior and Human Performance*, 5, 484-500.
- Marr, B. (2006). *Strategic performance management: Leveraging and measuring your intangible value drivers*. Butterworth-Heinemann.
- Motowidlo, S. J., & Kell, H. J. (2013). Job performance. I. B. Weiner (Ed.). *Handbook of psychology* (pp. 82-103). John Wiley & Sons.
- Muafi, Suwitho, Purwohandoko, & Salsabil, I. (2017). Human capital in Islamic Bank and its effect on the improvement of healthy organization and employee performance. *International Journal for Quality Research*, 11(4), 849-868.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *The Academy of Management Review*, 23(2), 242-266.
- Na-Nan, K., Chaiprasit, K., & Pukkeeree, P. (2018). Factor analysis-validated comprehensive employee job performance scale. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 35(10), 2436-2449.
- Nerdrum, L., & Erikson, T. (2001). Intellectual capital: A human capital perspective. *Journal of Intellectual Capital*, 2(2), 127-135.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*. McGraw-Hill.
- Oliver, R. W. (2001). Real time strategy: The return on human capital. *Journal of Business Strategy*, 22(4), 7-10.
- Özdemir, B., & Taşçı, D. (2017). Entelektüel sermaye ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliğinin testi: Türkiye'nin ilk 1000 sanayi kuruluşu'nda ampirik bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 61, 363-372.
- Perera, K. A., & Weerakkody, W. A. (2018). The impact of human capital and social capital on employee performance: A study of employees in small scale industry enterprises in Western Province of Sri Lanka. Kelaniya. *Journal of Human Resource Management*, 13(1), 38-48.
- Petty, R., & Guthrie, J. (2000). Intellectual capital literature review: Measurement, reporting and management. *Journal of Intellectual Capital*, 1(2), 155-176.
- Philip, O. O., & Ikechukwu, D. (2018). Impact of human capital development on employee performance: A study of selected oil service firms in Rivers State, Nigeria. *International Journal of Social Sciences and Management Research*, 4(3), 56-69.
- Pollitt, C. (2008). *Time, policy, management: governing with the past*. Oxford University Press.
- Porter, M. E. (1998). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. The Free Press.
- Pradhan, R. K., & Jena, L. K. (2017). Employee performance at workplace: Conceptual model and empirical validation. *Business Perspectives and Research*, 5(1), 69-85.

- Pudawawan, B., & Sutarlan, S. (2018). Improving employees' performance through social capital. *IOSR Journal of Business and Management*, 20(8), 65-72.
- Pugh, D. S., & Hickson, D. J. (2007). *Great writers on organizations*. Ashgate.
- Pulakos, E. D., Arad, S., Donovan, M. A., & Plamondon, K. E. (2000). Adaptability in the workplace: Development of a taxonomy of adaptive performance. *Journal of Applied Psychology*, 85(4), 612-624.
- Putnam, R. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospect*, 13, 35-42.
- Radnor, Z., & McGuire, M. (2003). Performance management in the public sector: Fact or fiction? *International Journal of Productivity and Performance Management*, 53(3), 245-260.
- Rainey, H. G. (2014). *Understanding and managing public organizations*. Jossey-Bass.
- Roos, C. (2008). *The use of human capital for good governance*. Institute of Social Studies
- Rumawas, W. (2018). The role of human capital to the improvement of employee performance in fisheries companies in North Sulawesi Province. *International Journal of Applied Business & International Management*, 3(2), 71-77.
- Sarnovics, A. (2010). Human resource development in public administration: A case of Latvia. *Human Resources Management & Ergonomics*, 4(1), 1-12.
- Schmid, A. A., & Robison, L. J. (1995). Applications of social capital theory. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 27(1), 59-66.
- Schultz, T. W. (1993). The economic importance of human capital in modernization. *Education Economics*, 1(1), 13-19.
- Seibert, S. E., Kraimer, M. L., & Liden, R. C. (2001). A social capital theory of career success. *Academy of Management Journal*, 44(2), 219-237.
- Shaw, J. D., Duffy, M. K., Johnson, J. L., & Lockhart, D. E. (2005). Social capital losses, and performance. *The Academy of Management Journal*, 48(4), 594-606.
- Soehari, T. D., Budiningsih, I., Aima, H., & Assauri, H. (2017). Strategic factors of human capital for employees performance improvement. *International Journal of Economic Research*, 14(12), 49-67.
- Sonnentag, S., Volmer, J., & Spsychala, A. (2008). Job performance. J. Barling, & C. L. Cooper (Eds.). *The SAGE handbook of organizational behavior* (pp. 427-448). SAGE Publications.
- Stewart, T. A. (1997). *Entelektüel sermaye: Örgütlerin yeni zenginliği*. MESS Yayınları.
- Storberg, J. (2002). The evolution of capital theory: A critique of a theory of social capital and implications for HRD. *Human Resource Development Review*, 1(4), 468-499.
- Subramaniam, M., & Youndt, M. A. (2005). The influence of intellectual capital on the types of innovative capabilities. *Academy of Management Journal*, 48(3), 450-463.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. (2013). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- Tantardini, M., Guo, H. D., & Ganapati, N. (2017). Social capital and public financial performance: Lessons from Florida. *Public Performance & Management Review*, 40(3), 480-503.

- Van Dooren, W., Bouckaert, G., & Halligan, J. (2018). *Performance management in the public sector*. Routledge.
- Viswesvaran, C., & Ones, D. S. (2000). Perspectives on models of job performance. *International Journal of Selection and Assessment*, 8(4), 216-226.
- Vosloban, R. I. (2012). The influence of the employee's performance on the company's growth- a managerial perspective. *Procedia Economics and Finance*, 3, 660-665.
- Weatherly, L. A. (2003). *The value of people. The challenges and opportunities of human capital measurement and reporting*. Research Quarterly, Society for Human Resource Management.
- Weaver, R. D., & Habibov, N. (2012). Social capital, human capital, and economic well-being in the knowledge economy: Results from Canada's General Social Survey. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 39(2), 31-53.
- Yeh-Yun Lin, C., & Edvinsson, L. (2011). *National intellectual capital*. Springer.

Bauman'da Sosyal Eşitsizlik Meselesi

Hıdır Önür^{ab}

Özet

Küreselleşme süreciyle birlikte artış gösteren sosyal eşitsizlikler, önceki dönemlerden önemli farklılıklar gösterir. Eşitsizliklerin boyutunun derinleşmesi, kendi kendini üreten bir niteliğe bürünmesi ve etki alanının genişlemesi bu farklılıkların başında gelir. Bu durum, sosyal eşitsizliklerin pek çok sosyal bilimcinin, özellikle de sosyologların gündeminden düşmeyen bir konu haline gelmesinin önemli nedenlerindedir. Bauman da çalışmalarında sosyal eşitsizlik meselesine yer vermiştir. Bu çalışmada Bauman'ın sosyal eşitsizlik konusuna yaklaşım biçiminin farklı yönleriyle ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaçla Bauman'ın konuyla ilgili eserleri incelenmiş, sosyal eşitsizlik hakkındaki görüşleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışma sonunda Bauman'ın sosyal eşitsizlikle ilgili görüşlerini neoliberalizm eleştirisi üzerine temellendirdiği, küresel güçlerin devletin sosyal karakterini aşındırdığı, siyaset ve iktidarın birbirinden ayrıldığı ve bireyin yalnızlaştığı görüşlerini öne çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Bauman
Sosyal Eşitsizlik
Neoliberalizm
Sosyal Devlet

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.01.2022
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1054382

Social Inequality Issue at Bauman

Abstract

Social inequalities, which have increased with the globalization process, show significant differences from previous periods. The deepening of inequalities, their self-producing nature and the expansion of their sphere of influence are at the forefront of these differences. This is one of the important reasons why social inequalities have become a subject of interest for many social scientists, especially sociologists. Bauman also included the subject of social inequality in his works. In this study, it is aimed to reveal the different aspects of Bauman's approach to social inequality. For this purpose, Bauman's works on the subject were examined and his views on social inequality were tried to be understood. At the end of the study, it was concluded that; Bauman based his views on social inequality on the criticism of neoliberalism, global forces eroded the social character of the state, politics and power were separated from each other and individuals became lonely.

Keywords

Bauman
Social Inequality
Neoliberalism
Social State

About Article

Received: 06.01.2022
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1054382

^a İletişim Yazarı: hidir.onur@cbu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0001-6470-2595

Giriş

Sosyal eşitsizlik, sosyologların ve diğer sosyal bilimcilerin üzerinde durduğu, esasen varlığı onların bilimsel çabalarının çok öncesine götürülebilecek bir olgudur. Manza (2020: 288) bilinen tüm toplumların tanımlayıcı özelliği olarak sosyal eşitsizliği “fırsatlar, ödüller ve iktidarın bireyler, haneler ve gruplar arasında eşit olmayan dağılımı” olarak tanımlar. Ona göre eşitsizliklerin en net şekilde görülmesini sağlayan iki soru şudur: “kim ne yapıyor / yapabiliyor?” (fırsatlarda eşitsizlik) ve “kim neyi elde ediyor?” (sonuçlarda eşitsizlik).

Turner (2020: 287), Dahrendorf'a (1962) referansla dört eşitsizlik tipinden söz etmektedir. Bunlardan birincisi, göz rengi gibi doğal nitelik farklılıklarıyla ilgilidir. İkincisi, doğal derecelendirme farklılıklarıdır (yetenekler veya zekâ arasındaki). Üçüncüsü, mevkilerin toplumsal farklılaşması (emekteki iş bölümü gibi). Dördüncüsü ise, bireylerin prestij ve zenginliklerine göre derecelenip sıralanmasını içeren toplumsal tabakalaşmadır. Sosyologlar genellikle insanların ontolojik eşitliğiyle ilgili normatif yargılardan kaçınarak çalışmalarında eşitsizliğin farklı boyutlarıyla ilgili ampirik araştırmalara ağırlık vermişlerdir. Bu araştırmalarda ilk sosyologlar, daha çok sanayi toplumunun ortaya çıkardığı problemlere çözüm arayışları içinde olmuşlardır. Bu arayışlar, devletin sosyal karakterini vurgulayan sonuçlar ortaya koymuştur.

Ancak 1970'lerden, özellikle de 1980'lerden sonra dünyada sosyal eşitsizliklerin hem derinleştiği hem de çeşitlendiği görülmektedir. Özellikle gelir eşitsizliğinin fazla olduğu toplumlarda, daha eşit toplumlara nispetle, ergen gebeliği, suç, şiddet gibi sorunların daha yaygın olduğu; bu toplumlarda sosyal bütünleşme düzeyinin daha düşük olduğu ve insanların daha fazla depresyona girdiği, akıl hastalığına yakalandığı; bu tür toplumlarda insanların başka insanlara daha az güven duyduğu bilinmektedir. Yine, daha eşit toplumların zenginlerinin eğitim seviyesinin eşitsiz toplumların zenginlerine göre daha yüksek, yaşam sürelerinin daha uzun, doğan bebeklerin ilk on iki ay içinde ölme ihtimalinin çok daha düşük olduğu da bilinmektedir (Browne, 2015: 386). Öte yandan, bugün dünyada birtakım nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalan -daha doğrusu zorunda bırakılan- milyonlarca insan göçmen/sığınmacı/mülteci sıfatıyla vatandaş olmanın sağladığı haklardan mahrum ve kimlik kargaşası içinde yaşamaktadır. Dahası, onların yaşamakta olduğu toplumlarda karşı karşıya kaldığı sorunlar sadece kendileriyle sınırlı kalmamakta, ev sahibi toplumu da tehdit etmektedir.

Kısacası çağımızda sosyal eşitsizlik sadece yoksulları değil, toplumun genelini tehdit eden önemli bir sorundur. Sorunun bu düzeydeki artışının tüm dünyayı etkisi altına alan neoliberalizmin yükselişiyle eş zamanlı oluşu, tabii olarak sosyal eşitsizlik tartışmalarının neoliberalizm eleştirisi bağlamında yürütülmesine neden olmuştur.

Harvey (2015: 168) neoliberalleşmenin servet ve gelir yaratmaktan çok, bunları yeniden dağıttığı eleştirisini yapar. Servet ve gelirin yeniden dağıtımı üst sınıflardan

alt sınıflara doğru değil, tam tersine, alt sınıflardan üst sınıflara doğrudur (Harvey, 2015: 172). Dolayısıyla alt sınıfların *mülksüzleştirilmesi* yoluyla sağlanan birikim, toplumda eşitsizlikleri arttıran bir etki yaratır. Üst sınıflar servet birikimlerini arttırırken alt sınıflar mülksüzleştirilerek işçileşmektedir. Mülksüzleştirme mekanizması farklı yollarla işler. Bunlar: Toprağın metalaştırılıp özelleştirilmesi ve köylü nüfusların köylerini terke zorlanması -Çin’de 1978’den sonra 20 yıl içinde 70 milyon köylünün topraklarını satıp kentlere göç etmek zorunda kalışı gibi-; müşterek, kamusal, kolektif gibi farklı mülkiyet hakkı biçimlerinin kişiye özel mülkiyet hakkına dönüştürülmesi; toprak, hava, su gibi ortak varlıklardan faydalanma haklarının bastırılması; yerli üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılması; yeni sömürgecilik biçimleriyle doğal kaynaklar da dahil olmak üzere varlıkların gaspedilmesi; köle ticareti -özellikle, seks endüstrisinde-; tefecilik, devlet borcu ve özellikle kredi sisteminin alt sınıfları mülksüzleştirerek üst sınıfların servet birikiminin aracı olarak kullanılması; emeklilik, ücretli izinler, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim gibi farklı mülkiyet biçimlerinin azaltılması ya da kaldırılması; patent ve fikri mülkiyet haklarından rant elde edilmesi gibi çeşitli tekniklerdir (Harvey, 2015: 168-169). Devlet, tüm bu tekniklerin sorunsuzca uygulanabilmesi için yasalar çıkararak sürece destek vermektedir. Ancak, Harvey’e göre (2016: 91-92) özellikle nüfusları git gide artan kent sisteminde bu mekanizmaların daha büyük eşitsizliklere ve adaletsizliklere dönüştürme eğilimi önlenmezse şiddet de içeren toplumsal çatışmaların yaşanması kaçınılmazdır. Mevcut eğilimleri, yani eşitsizliğe yol açan mülksüzleştirme politikalarını kolaylaştıracak kent planlarının yapılması toplumsal sistemin geleceğini felakete sürüklemek anlamına gelmektedir.

Wacquant da (2015: 12) Harvey gibi kent toplumunda mülksüzleştirme olgusunu ele aldığı çalışmasında Amerikan gettolarıyla Fransız banliyölerini karşılaştırmaktadır. Karşılaştırmayı *ileri marjinallik* kavramı etrafında yapan Wacquant, bu kavramla kapitalist ekonomilerin eşitsiz gelişmesi ve refah devletinin küçülmesi sonucunda post-Fordist sanayi kentlerinde toplumsal ve mekânsal dışlama olaylarının görüldüğü yeni düzeni ifade etmektedir. Bu yeni tür kent marjinalliğinin nedeni ekonomik gerileme veya tembellik değil; aksine, ekonomik büyümenin olduğu dönemde eşitsizliklerin artmasıdır (Wacquant, 2015: 290). Çalışan yoksulların başta Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde sürekli artmasının altında bizatihi ücret-emek ilişkisinin kendisinin neoliberal politikalarla yeniden düzenlenen sınıf yapısının temelinde sosyal istikrarsızlık ve güvencesizlik yaratan sabit bir kaynak olarak yer alması yatar. İleri marjinalliğe karşı geliştirilecek kamu politikalarının, kişilerin yaşam hakkını bütün yönleriyle kurumsallaştırması gerekmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, kamu politikaları geçinmeyi çalışmaktan, geliri ücretli işgücünden, toplumsal katılımı ücretli istihdama katılımdan ayırmayı kolaylaştırıcı nitelikte olmalıdır. Aksi takdirde ileri marjinallikler yakın bir gelecekte devletin ancak şiddet kullanarak düzenleyebileceği düzeye kadar yükselecektir (Wacquant, 2015: 279-282).

Sosyal eşitsizliklerin giderilmesi konusunda Wacquant'ın bu şekilde "temel gelir" politikalarının gerekliliğine işaret etmesine karşın Poggi, sorumluların alanını daha geniş tutmaktadır. Küresel eşitsizliğin insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini savunan Poggi (2006: 323) bu *köklü eşitsizliğe*¹ karşı, ahlâken duyarlı kimselerin *pozitif* ve *negatif ödevler* olmak üzere iki tür meydan okuma sorumluluğu olduğunu ileri sürmektedir. Pozitif ödevler ciddî sıkıntıyla karşı karşıya olan yoksullara yardım etmeyi, negatif ödevler ise adaletsizliği desteklememeyi, yoksulların haksız biçimde yoksullaşmalarına katkıda bulunmamayı, onların yoksullaşmalarından fayda elde etmemeyi içermektedir. Görüldüğü gibi Poggi'nin sosyal eşitsizliğe yaklaşımı evrensel insan hakları bağlamında şekillenen bir adalet anlayışına dayanmakta, bireylere ve hükümetlere sorumluluk yüklemektedir.

Ancak hükümetlerin bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmede isteksiz tavır sergilemeleri çoğu toplumda eşitsizliklerle ilgili kısır döngünün oluşmasına yol açmaktadır. Stiglitz (2014: 25) çalışmasında piyasaların verimsiz ve istikrarsız olmalarından, siyasal sistemin ise piyasanın başarısızlıklarını düzeltmemiş olmasından söz eder. Sonuçta içinde bulunduğumuz küresel çağda hem iktisadi sistemler hem de siyasi sistemler adil değildir. Oysa Stiglitz'in (2014: 183) de ifade ettiği gibi, bugün eşitsizliğin derinleştiği çoğu ülkede ekonomik pastanın nasıl bölüşüleceğini belirleyen savaş, siyaset meydanında gerçekleşmektedir. Ancak siyasal sistemin adil olmadığı inancının toplumda yaygınlaşması devletle vatandaşlar arasında güvenin kaybolmasına ve seçimlerde oy kullanmama davranışıyla sonuçlanabilecek apolitizasyona neden olabilecektir. Bu durumun kazananının, siyasal sistemi kendi amaçları doğrultusunda manipüle etmeye çalışan zenginler olduğu açıktır (Stiglitz, 2014: 185). Öte yandan Stiglitz'e göre (2015: 263) sosyal eşitsizlikler bu şekilde sadece demokratik siyasal sistemin zayıflamasına neden olmaz; aynı zamanda, hukukun üstünlüğünü de aşındırır. Hukukun üstünlüğü, zayıfları güçlülere karşı, sıradan vatandaşları ayrıcalıklı kesimlere karşı korumak için tasarlanmış olmasına rağmen, varlıklı kesim diğer insanları daha kolay sömürebilmek için siyasal güçlerini kullanarak hukuku şekillendirir. Varlıklı kesim kendi çıkarlarının korunmasını sağlamak için belirli endüstrilerde geçerli olan iflas, rekabet, fikri mülkiyet veya vergilendirme hakkındaki yasa ve düzenlemelerle doğrudan, ya da mahkemelere erişim maliyetlerinin artmasını sağlayarak dolaylı yoldan eşitsizliklerin sürdürülmesini sağlar. Bazı şirketlerin üretim sürecinde çevreyi kirletme haklarına sahip olduğunu savunması ya da çevreyi kirletmemeleri için sübvansiyon desteği verilmesini istemeleri ilk akla gelen örneklerdir.

Marx'ın *Das Kapital*'ini çağrıştıran eserinde Piketty (2014: 22-23) sosyal eşitsizliklerin tamamen ekonomik mekanizmalara indirgenerek ele alınmasının yanlışlığına dikkat çekerek neyin adil olduğu veya neyin adil olmadığı konusunda ekonomik, politik ve toplumsal aktörlerin tasavvurlarının bileşiminin belirleyici olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre eşitsizliklerle ilgili iki farklı mekanizmadan söz edilebilir. Bunlardan ilki *yakınsama* mekanizmasıdır ki, eşitsizliklerin azaltılması yönündeki

politikaları içerir. Başlıca yakınsama kuvveti, bilginin yayılmasıdır; ancak Piketty (2014: 24-25) bu kuvvetin etkisinin eğitim politikalarına, bilgi ve beceriye erişim politikalarına ve bu alanlarda oluşturulmuş kurumlara bağlı olduğu için sınırlı kaldığını, hatta ters yönde işleyen *iraksama* mekanizmasının etkisi nedeniyle alt edilebileceğini savunur. Iraksama mekanizması eşitsizliklerin artmasını teşvik ettiği için Piketty onu daha endişe verici görür. Bu kuvvetin endişe verici olması günümüzde iki nedenden kaynaklanır: en yüksek ücret geliri grubuyla diğer gelir grupları arasındaki farkın alabildiğine açılmış olması ve sermaye birikiminden elde edilen getirinin üretimden elde edilen gelirden çok daha fazla olması. Özellikle ikinci nedenin tehdit edici etkisinin giderilmesi için Piketty (2014: 29) dünya genelinde sermayeden artan oranlı vergi alınması gibi kamu politikalarının ve kurumlarının geliştirilmesini önermektedir.

Çalışmalarında sosyal eşitsizlik meselesine odaklanan sosyologlardan bir diğeri de, şüphesiz Bourdieu'dur. Bourdieu ve arkadaşları (2015), Fransız toplumundaki evsizler, çalışan yoksullar, yaşlılar, göçmenler gibi dezavantajlı kesimlerle yaptıkları mülakatlara yer verdikleri çalışmada *sefaletin* boyutlarını kuramsal olarak analiz etmektedirler. "İktidara aç düşünürler ile düşünceye aç muktedirler" arasındaki etkileşimsizlikten yakınan Bourdieu ve arkadaşları (2015: 309-310), devletin sağ eli ile sol elinin birbirinin ne yaptığından haberi olmadığını, dahası haberdar olmak da istemediğini ileri sürerler. Böylece Bourdieu ve arkadaşları da, fikirlerinden söz edilen diğer sosyolog ya da sosyal bilimciler gibi, neoliberal devletin sosyal karakterinden sıyrılmış olmasını sorunsallaştırırlar.

Sosyal eşitsizlik meselesiyle ilgili olarak neoliberal eleştiri üzerinden fikirlerini temellendiren bir diğer sosyolog, Bauman'dır. Bauman *sıvı (akışkan) modern zamanlar* diye adlandırdığı post modern toplumun sıkıntılarını konu alan pek çok çalışmasında kimlik, vatandaşlık, göçmenlik gibi sorunları -ki bunlar, onun kendi yaşamında da deneyimlediği sorunlardır- sosyal eşitsizlik merceğiyle ele alır. Dolayısıyla bu ve benzeri çoğu toplumsal sorun, bir bakıma sosyal eşitsizliklerin tezahürüdür. Tabii olarak çağımız toplumlarının adeta tanımlayıcı özelliği haline gelmiş olan sosyal eşitsizlikler, Bauman'ın tek bir eserinde değil, çoğu çalışmasında bazen somut örneklerle açıktan, bazen de teorik analizler içinde örtülü olarak karşımıza çıkar. O nedenle Bauman sosyolojisinde çağdaş toplumsal problemlerin arka planını oluşturan sosyal eşitsizliklerin anlaşılması başlı başına bir çabayı gerektirir. İşte bu makale böylesi bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmış olup makalede Bauman'ın sosyal eşitsizlik olgusuna yaklaşımının temel belirleyicilerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Bu anlama çabasının sonucu olarak Bauman'ın konuyla ilgili eserleri incelenmiş ve önce kavramsal çerçeve çizilmeye, sonra da sosyal eşitsizliklerin nedenleri ve sonuçları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bauman'da Sosyal Eşitsizlik: Tanım ve Yaklaşım

Bauman (2016: 127) sosyal eşitsizliği tanımlamada “özgürlük oranı” kavramından yararlanır. Buna göre özgürlük oranını belirleyen iki unsur vardır: kaynaklar ve değerler. *Kaynaklar* kişinin sahip olduğu para, mal mülk gibi maddi şeyleri ve sosyal sermayesini kapsar. *Değerler* ise kişinin ulaşabileceği farklı amaçları birbiriyle kıyaslayarak en cazip olanını seçmesini sağlar. Örneğin kişi cebindeki son birim parayı müzik zevkiyle ilgili doyum yaşamasını sağlayacak bir pikap satın almak için veya konut kredisinin bir taksitini ödemek için veyahut da sosyoloji kitapları satın almak için harçayabilir. Pikap, kredi taksiti ve sosyoloji kitapları arasından birini tercih etmeyi sağlayan şey, kişinin diğer seçeneklere göre ona daha fazla değer vermesidir. İşte, kişinin sahip olduğu kaynaklar ile değerler toplamı onun özgürlük oranını verir. Diğer bir deyişle özgürlük oranı, kişinin kendi öznel koşulları içinde neyi yapabileceğini veya neyi yapamayacağını gösterir. Bu anlamda farklı insanların farklı özgürlük oranları, dolayısıyla da farklı seçme özgürlükleri bulunmaktadır.

Sosyal eşitsizlik meselesinin odağını, “özgürlük oranı” oluşturur. Çünkü sosyal eşitsizlik “... insanlar arasında ortaya çıkışları bakımından sosyal olan farklılıkların, insan ilişkileriyle meydana getirilip sürdürülmekte olan, farklı olarak dağıtılabilen, hatta o ilişkideki bir değişimle tümüyle ortadan kaldırılabilen türden farklılıklar[1]...” ifade etmektedir (Bauman, 2016: 128). Buna göre sosyal eşitsizlik, her şeyden önce insanlar arasında kalıtımla aktarılan biyolojik belirlenim nedeniyle değil de sosyal nedenlerle ortaya çıkan seçme özgürlüğü düzeyindeki farklılıklardır. Sosyaldir çünkü, insan ilişkilerinin sonucunda meydana gelir; yine insanın müdahalesiyle değişebilir.²

Buradaki seçme özgürlüklerini ifade eden özgürlük oranı kavramını Bauman, *güç* kavramıyla ilişkilendirmektedir. Ona göre güç hem eylemin amaçlarını özgürce seçmek hem de araçlara hükmetmek anlamında “eyleme yeti”sidir. İnsan ne kadar güç sahibi olursa, seçim ufku o kadar geniş ve seçimlerinde gerçekçi karar verme düzeyi o kadar yüksek olur. Tersini ifade edecek olursak, güçsüz ya da az güçlü olmak insanın hayallerine sınır koyması, amaçlarına ulaşmayı sağlayacak zorunlu kaynaklarının yokluğu nedeniyle amaçlarına ulaşmaktan vazgeçmesi demektir (Bauman, 2016: 128). Bu şekilde bireyin seçim özgürlüğünden taviz vermek zorunda kalışı, onun *özerkliğini* kaybedip *güdümlü* hale gelmesi anlamına gelmektedir (Bauman, 2016: 129).

Görüldüğü gibi Bauman'da sosyal eşitsizlik tek boyutlu bir kavram değildir. Aksine doğurduğu sonuçlar bakımından özgürlük, özerklik ve nihayetinde demokrasi gibi hem bireyi hem de toplumu ilgilendiren, etkileyen diğer kavramlarla ilişkili karmaşık bir içeriği vardır. Özellikle günümüz post modern toplumlarında sosyal eşitsizlikler modern toplumlardakinden çok daha farklılaşmıştır. Gerçekten de Bauman'ın (2019a: 16) ifade ettiği gibi artık insanlar “... sadece zengin oldukları için zenginleşiyorlar. Fakir olanlar sadece fakir oldukları için fakirleşiyorlar”. Zengin olmak için gerekli ve son derece önemli olan akıl, yetenek, çaba gibi faktörler günümüzde artık o kadar önemli değildir. Günümüzde anne-babanın sosyal çevresi -Bourdieu'nun deyişiyle

sosyal sermayesi- ve toplumdaki yeri veya çocuğun doğduğu coğrafi konum gibi faktörler zenginliği belirleyen daha önemli ölçütler haline gelmiştir. Öyle ki insan ilişkilerinin ürünü olarak ortaya çıkan sosyal eşitsizlikler, artık neredeyse devr-i daim yaparak kendi kendini üretecek düzeye ulaşmıştır. Dolayısıyla sosyal eşitsizliklere dair yeni perspektiflerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Ne var ki, toplumla ilgili değerlendirmelerde gösterge olarak hep ortalama ömür, ortalama gelir, ortalama sağlık standartları gibi "ortalama" değerler kullanılır. Halbuki bu ortalama değerler, çoğunlukla toplumun farklı kesimleri için geçerli olmaz. Özellikle toplumun en üst ve en alt tabakası arasındaki uçurum fazla ise, ortalama değerler gösterge olmaktan uzaktır (Bauman, 2014a: 8). O nedenle sosyal eşitsizliğin boyutlarını görebilmek için sadece ortalama değerlere değil, aynı zamanda bu değerlerin toplumdaki dağılımına bakmak gerekmektedir.

Bununla birlikte ortalama değerlerin dağılımındaki eşitsizliği görebilenler de sosyal eşitsizliği sadece ekonomik bir sorun olarak algılamaktadırlar. Dahası, eşitsizliğin dezavantajlı tarafını oluşturan yoksullar toplumsal asayiş tehdit eden bir problem olarak görülmektedir. Halbuki sosyal eşitsizlik sadece ekonomik bir problem olmadığı gibi, bu problem sadece toplumsal düzeni bozan bir şey, yani bir asayiş sorunu da değildir. Bunun çok ötesinde, sosyal eşitsizlik problemi toplumun tamamını - toplumsal refahı- olumsuz etkilemektedir. Örneğin bireylerin beden ve ruh sağlığı, gündelik hayatın kalitesi, siyasî hayata katılım düzeyi, toplumu birleştiren bağların gücünü tehdit eder (Bauman, 2014a: 8-9). Kısacası Bauman'ın yakındığı şey, sosyal eşitsizliğin toplum için bir tehdit, toplumun bütününe etkileyen sorunların kaynaklarından birisi olarak algılanmamasıdır.

Sosyal eşitsizliklerin bu şekilde toplumun tamamını tehdit eden bir sorun olarak ele alınmaması sorununu açıklamak için Bauman (2014a: 7-8) köprü ve sigorta metaforlarını kullanır. Şöyle: nasıl ki, bir elektrik devresine aşırı elektrik yüklendiğinde bütün parçalardan önce *en zayıf parça* olan sigorta yanmakta; veya bir köprüyü ayakta tutan tabliyelerden yalnızca birinin, *en zayıf tabliyenin* üzerine yük bindiğinde bütün köprü yıkılmakta ise toplumun en zayıf kesimini oluşturan alt sınıfların daha da alt olmasına yol açacak şekilde eşitsizliklerin artması tüm toplumsal sınıfların ortak geleceği için bir tehdittir.

Buna rağmen içinde yaşadığımız küresel eşitsizlik çağında alt sınıflar "ikincil kayıp" olarak görülmektedir (Bauman, 2014a: 15). İkincil kayıp, zayi olmalarını engellemek için tedbir almayı gerektirecek kadar önemli görülmeyen anlamında kullanılan bir kavramdır. Öyle ki, toplumun en yoksullarını işaret eden *ikincil kayıp* ya da *ikincil hasar* kavramı, herhangi bir doğal afet durumunda dahi kendini kurtarma imkânına sahip olmayan, siyasilerin de doğal afetten önce gerekli tedbirleri alma gereği duymadıkları, dolayısıyla olası bir afet durumunda kolayca gözden çıkarılabilecek toplum kesimi için kullanılmaktadır. Depreme dayanıksız ve görece ucuz evlerde yaşadığı için depremde enkaz altında kalan, siyasilerin de müteahhitlerin çıkarlarını -dolaylı olarak

kendi çıkarlarını- gözettikleri için depreme dayanıklı konut yapımıyla ilgili ihlalleri görmezden gelmeleri nedeniyle depremde ilk ölen yoksul kişiler ikincil kayıp olarak örneklendirilebilir. İşte ikincil kayıp olarak görülen bu kişiler, daima önemsiz ve değersiz damgası yerler.

Böylece Bauman, sosyal eşitsizlik meselesini yalnızca gelir yetersizliğiyle sınırlandırmamakta, eşitsizliği meşrulaştıran mekanizmaları da en az eşitsizliğin kendisi kadar problem olarak görmektedir. Sosyal eşitsizlik olgusuna yaklaşımı geniş bir perspektife dayanmaktadır.

Küresel Çağda Sosyal Eşitsizliğin Nedenleri

Bauman (2019a: 32), sosyal eşitsizliklerin bazı yanlış inanışlarımızdan dolayı durdurulamadığını savunur; hatta bu yanlış inanışlarımız yüzünden sosyal eşitsizlikler kanser gibi yayılmaktadır. Bu inanışlardan kurtulmak için önce düşüncelerimizi değiştirmemiz gerekmektedir. Ancak düşünce değişikliği tek başına yeterli değildir; yaşam şeklimizi de değiştirmemiz gerekmektedir.

Bauman'ın (2019a: 33 vd.) bahsettiği bu yanlış inanışların başında, *ekonomik büyüme* gibi ortalama değerlerin toplumun refahıyla özdeşleştirilmesi gelmektedir. Öyle zannedildiği için, ekonomik büyümenin derecesini yansıttığı söylenen rakamlar, siyasi partilerin iktidar mücadelesinde seçilme şansını artıran göstergeler olarak kabul edilmektedir. Oysa bir milletin "toplam varlığı"ndaki iniş çıkışlar, varlığın ne şekilde dağıtıldığı hakkında hiçbir fikir vermemektedir. Daha kötüsü, bu tür ortalama değerler eşitsizlikleri gizlemektedir.³ Ekonomik büyümeyle ilgili rakamlar, serbest piyasaları düzenleyen meşhur "görünmez el" in kimin yararına düzenleme yaptığını bize söylememektedir. Düzenlemelerin sonuçları hakkında da fikir vermemektedir. Gerçekte ise, örneğin bankalar ve para akışı üzerindeki "düzenlemelerin kaldırılması" zenginlerin istedikleri gibi hareket etmelerine, sömürmek için en uygun, en iyi ve en çok kâr getiren alanları arayıp bulmalarına ve böylece servetlerine servet katmalarına imkân tanımaktadır. İşgücü piyasalarındaki "düzenlemelerin kaldırılması" ise fakirlerin bu nemalanmaları takip etmesine, sermaye sahiplerinin yani yatırımcıların hareketlerinin durdurulmasına, daha doğrusu yavaşlatılmasına fırsat dahi vermemektedir. Bu nedenle fakirlerin gelir seviyeleri düşmekte, iş bulma ve yaşamlarını sürdürebilme şansları da servet peşinde koşan sermayedarların keyfine kalmaktadır. Artan rekabetin neden olduğu istikrarsızlık neticesinde akut ruhsal rahatsızlıklar, sürekli endişe hali, kronik mutsuzluk fakirlerin yakasını bırakmamaktadır.

Ekonomik büyüme rakamlarının sakladıkları bir diğer eşitsizlik konusu, nüfus dilimlerinin GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'dan aldıkları payla ilgilidir. Başta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde

ekonomik büyümeden aslan payını alan mültimilyarderler ile nüfusun geri kalanının gelirleri arasındaki fark inanılmaz boyutlara ulaşmıştır (Bauman, 2019: 38). Özellikle başarılı şirketlerin üst düzey yöneticileri “az bulunan benzersiz yetenekli kişiler” olarak el üstünde tutulmakta, onların daha fazla iş, daha fazla istihdam imkânı yaratarak topluma yarar sağladığına inanılmaktadır. Böylece üst düzey yöneticilerin, CEO (Chief Executive Officer)’ların dudak uçuklatacak maaşları toplum nezdinde meşrulaştırılmaktadır. Bauman bu noktada, eşitsizliklerin büyüklüğünden çok eşitsizliklerin meşrulaştırılmasını asıl mesele olarak gören Piketty ile örtüşür. Nitekim Piketty (2014: 281) toplam gelir eşitsizliğinde aşırı bir seviyeye ulaşması bakımından iki farklı toplumdaki söz eder. Bunlardan ilki “rantiye toplumu”dur ki, bu toplumlarda miras yoluyla edinilmiş servet çok önemlidir. İkincisi ise “aşırı meritokratik toplum”dur. Bu toplumlarda gelir hiyerarşisinin zirvesini miras gelirleri değil, çok yüksek emek gelirleri işgal eder. Ancak çağımız toplumlarında çok aşırı kazananların kendilerini “aşırı meritokratik” olarak tarif etmelerini hak edip etmedikleri bir yana, kaybedenleri buna inandırmış olmaları şaşırtıcıdır. Öte yandan, gelir eşitsizliğinin aşırılaşmasının iki farklı yolunu barındıran bu toplumların birbirinin mutlak karşıtı olduğunu söylemek mümkün değildir. Yani, bir toplumdaki üst düzey yöneticiler sorunsuz bir şekilde rantiyeci de olabilirler.

İşte Bauman’ın (2019a: 40-41) büyük şirketlerin büyük yöneticilerini, onlar gerçekten eşine az rastlanan başarılı insanlar olsalar dahi, çalıştıkları kuruma herhangi bir fayda sağlama zorunluluğu bulunmadığı noktasında eleştirmesini bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Zira, CEO’larla şirket arasında imzalanan sözleşmeler sayesinde CEO kazancını garanti altına almaktadır. Çalıştıkları şirketi milyonlarca dolar zarara uğratarak binlerce çalışanı işten çıkarırken CEO’lar hisse senedi opsiyonlarını nakde çevirebilmektedirler. Dahası, sözleşmeler borsa değerini kasıtlı olarak düşürüp yönettikleri şirketin satışını kolaylaştırmaları için CEO’lara yönelik gayr-i ahlâki teşvikler yaratabilmektedir. Kısacası, burada yapılan şey, varlık üretilmesi değil, dağıtılmasıdır. Mevcut varlığın bu dağıtımının, en üsttekilerin servetlerini alttakilerin aleyhine koruyacak şekilde imtiyazlar yarattığı açıktır.

Bauman’a (2019a: 43) göre sosyal eşitsizliklerin giderilemeyip sürdürülmesinin ikinci nedeni, insanın mutluluk arayışını tatmin etmenin en etkili yolunun *tüketim* olduğuna dair inancın toplumda yaygınlık göstermesidir. Bu yaygınlığın düzeyi, çağımız toplumunun “tüketim toplumu” olarak tanımlanmasını sağlayacak ölçüdedir. Günümüz toplumu, üyelerini tüketiciler olarak değerlendirip onları bu rolü oynayacak şekilde biçimlendirmektedir. Toplumun üyelerine dayattığı norm, tüketici rolünü oynama kabiliyeti ve istekliliğidir (Bauman, 1999: 40). Tüketim toplumunun üyelerine bu normu dayatmasının altında kapitalist düzenin mantığı yatmaktadır: teknolojik gelişmeler üretimde verimliliğin artmasını sağlarken, istihdamın azalmasına neden olmuştur. Daralan istihdam, bireylerin gelir düzeyinde düşüş anlamına geldiğinden borcunu ödeyememe korkusu duyan tüketiciler, tüketme arzusunu tatmin etme çabasında olamamışlar, merkezi yerlerdeki ticaret canlılığını

yitirmiş, sipariş defterleri boş kalmıştır. Bu ekonomik durgunluktan kurtulmanın yolunun tüketicinin tüketme şevkini ve kuvvetini uyandırmaktan geçtiği anlaşılmıştır (Bauman, 1999: 44). Üretici evresinden tüketici evresine geçen kapitalist toplumda üreticiler, kâr odaklı bir ekonomi için felâket tellallığı yaparlar. Bauman'a (2018a: 104) göre ise, asıl büyük felâket tüketicilerin aynı prensiple hareket etmemeleridir. O nedenle tüketicilerin üreticilerin beklentilerini karşılayacak şekilde davranmaları sağlanmaya çalışılır. Öyle ki, üretim toplumunda nasıl çalışmak ve yaşamak "çalışmak için mi yaşamalı, yaşamak için mi çalışmalı?" ikileminde ifade bulduğu gibi birbirinden ayıramıyorsa, günümüz tüketim toplumunda da tüketmek ve yaşamak "yaşamak için mi tüketmeli, tüketmek için mi yaşamalı?" ikileminde ifade bulduğu gibi birbirinden ayıramamaktadır. Tüketicinin tüketim alışkanlıkları öyle hızlı değişmektedir ki, tüketilecek mallar uzun hazırlık çalışmalarını veya bir beceri öğrenmeyi gerektirmemekte, anında doyum sağlamak ama tüketim için gerekli zaman bittiğinde doyum da sona ermektedir (Bauman, 2014b: 94). Doyumun sona ermesi ile yeni tüketim davranışı arasında tüketmeksizin geçen bir zaman olmaması için piyasalar tüketiciyi daha fazla tüketmeyi arzulaması için sürekli ayartmaktadır. Tabii tüketicilerin de ayartılmayı istemeleri gerekir. Nitekim iyi işleyen bir tüketim toplumunda tüketiciler, dur durak bilmeden sırf değişiklik olsun diye çekici buldukları bir tüketim nesnesinden diğerine koşup durmaktadırlar (Bauman, 2014b: 96).

Bauman (2017a: 152 vd.) bu tüketim çılgınlığını tasvir etmek için Ritzer'den ödünç aldığını söylediği "tapınak" mecazını kullanır: Buna göre, şehir dışında genellikle otoyol kenarına dikilmiş olan veya şehir içindeyse de asla şehrin bir parçası olmayan alışveriş merkezleri -yaygın kullanımıyla AVM'ler- birer tüketim tapınağı, birer hac mekânıdır. AVM'lerin koridorlarını dolduran tüketici kalabalıkları, arınma ayınındeki cemaat gibidir. Ve AVM'leri aynı amaç için, tüketim ibadeti için doldurmuş tüketiciler (hacilar), orayı dışarıya göre çok daha güvenli, kendilerini de dışarıdaki diğer insanlara göre çok daha özgür hissederler.

Ancak tüketim toplumunda herkesin *hacı* olamayacağı açıktır. Çünkü Bauman'ın da (2014b: 98-99) ifade ettiği gibi "*Hepimiz bir seçenekler dünyasına mahkûmuz; ama seçici olmak için gerekli araçlar hepimizde yok...Bir tüketiciler toplumunda [toplumun] yukarı ve aşağı katmanları[nı] belirleyen, tüketicilerin hareketlilik dereceleri, olmak istedikleri yeri seçme özgürlükleridir.*" Daha açık ifade etmek gerekirse Bauman, tüketim toplumunda toplumsal statüyü belirleyen tek faktörün bireylerin tüketme kapasitesi, yani gelirleri olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla tüketimin kendisinin bir değer, tüm değerleri belirleyen tek değer olduğu bu toplumda sahip olunan gelir seviyesi, bireyleri zenginler (yeterince tüketebilenler) ve yoksullar (yeterince tüketemeyen, defolu insanlar) olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayrımın ortaya çıkardığı sosyal eşitsizliğin kapsamı zannedildiğinden de geniştir:

"Tüketim toplumu içinde... 'sesleri' dinlenilecek kadar yüksek çıkmayan bir insan kategorisi vardır. Bu kategori, müzmin işsiz olarak ya da sadece geçici, düzensiz,

yasal olarak korumasız işlerde çalışarak; eline bakan çok sayıda insanın sorumluluğunu yüklenerek; 'yanlış ten rengine' sahip ya da ülkenin 'yanlış bölgesinde', yani sermayenin terkettiği bölgede oturarak yoksulluk ve yoksulluğa yakın şartlarda yaşayan insanlardan oluşur. Tüketici toplumunda bu tarz insanlar toplumsal bakımdan defolu tüketiciler olarak tanımlanır; (onlara karşı ayrımcılığı meşrulaştırmak için kullanılan) 'kusurlulukları', özgür karar oyununa girememelerine, bireysel özgürlüklerini kullanma beceriksizliklerine ve geçim kaynaklarına kendileri ile Pazar arasındaki kişisel bir meseleymiş gibi davranma konusundaki acizliklerine dayanır." (Bauman, 2018a: 115).

Böylece artan tüketim ihtiyacı, bu ihtiyacı karşılamaya yeterli gelirin olup olmamasıyla ilişkili olarak sosyal eşitsizliklerin sürdürülmesinin güçlü bir nedeni olarak belirmektedir.

Bauman'a göre (2019a: 57), sosyal eşitsizliğin sürdürülmesinin üçüncü nedeni *eşitsizliğin doğal bir şey olduğuna* dair yanlış inancın toplumda yaygınlık göstermesidir. Buna göre insanlar, sahip oldukları yeteneklerin türü, düzeyi bakımından doğal olarak farklıdırlar. Toplumun çoğunluğu yetenek bakımından vasat, hatta vasatın altında iken daha az bir kesimi üstün yeteneklidir. Dolayısıyla vasat insanların asla yapamayacakları birtakım şeyleri, üstün yetenekli kişiler yapabilirler. Bu nedenle üstün yetenekli kişilerin toplumda ayrıcalıklı konumlar yakalamaları normaldir. Bu inanın hem toplumsal konum ve ayrıcalıklar piramidinin tepesindekiler, hem de alt basamağındakiler için ifade ettiği farklı anlamlar sosyal eşitsizliklerin sürmesine, derinleşmesine neden olur. Şöyle ki, hiyerarşinin tepe noktalarına haksız bir şekilde çıkmış olanların vicdan rahatsızlığını giderir ve o kişilerin kendilerinin gerçekten de "yetenekli" olduğuna ve işgal ettiği toplumsal konumu hak ettiğine inanmasını sağlar. Öte yandan, merdivenin alt basamağındaki kişileri, daha üst bir konumu hedeflemeleri durumunda uyarır; onlara başarısızlıklarına razı olmalarını, çünkü yeteneksiz oldukları için başarılı olamayacaklarına inanmalarını sağlar. Kısacası alt toplumsal konumdakiler, konumlarını sorgulamaksızın ve daha iyisini elde etmeye yönelik direnç göstermeksizin eşitsizliklere boyun eğmeye teşvik edilmiş olurlar.

Bauman'a göre (2019a: 62) eşitsizliklerin sürdürülmesini sağlayan dördüncü neden, toplumsal adaletin ve toplumsal düzenin sağlanmasının gerekli ve yeterli koşulunun *rekabet* olduğuna dair yanlış inancın yaygınlaşmış olmasıdır. Bu konudaki fikirlerini Bauman (2019a: 63) Descartes ve Kant'ın insanın düşünen bir varlık oluşuyla ilgili olarak *özne* oluşuna dair yaptığı vurguyla temellendirir. Düşünen öznenin (insanın) düşündüğü *şey* (nesne) ile arasında kurduğu ilişki, doğası gereği eşit olmayan bir ilişkidir. Çünkü eylemi düşünen, yapan; yani aktif olan, emreden özne-insana karşın, nesne sadece onun eyleminden etkilenen, boyun eğen durumundadır. Aktif olan insandır, pasif olan ise nesnedir.

Oysa, insanın insanla kurduğu ilişki, özne-özne ilişkisidir, daha doğrusu öyle olması gerekir. Ve bu ilişkinin taraflarının da düşünen, eylemde bulunan varlık olarak eşit olmaları gerekir. Ancak tüketim toplumunda, bu ilişki (özne-özne ilişkisi) özne-nesne

ilişkinine dönüşerek sermayedarların, politikacıların, şirket yöneticilerinin diğer insanları “düşünemez, kendisi hakkında karar veremez” nesnelere olarak kabul etmesi sonucunu yaratmıştır. Çünkü liberalizmin vaat ettiği aksine, insanlar arasındaki rekabet eşit şartlarda gerçekleşmemekte; bir insan, bir başka insanın potansiyel nesnesi olabilmektedir (Bauman, 2019a: 64-65). Örneğin *çalışanlar*, bilinçten ve isteme kapasitesinden mahrum nesnelere olarak kabul edildikleri için düşünen-amaçlayan-eylemde bulunan yöneticilerin (öznelere) belirlediği düşük ücret seviyelerine, güvencesiz çalışmaya, kötü çalışma koşullarına, vs. razı olmak durumunda kalmaktadır.

İşte tam bu noktada Bauman (2017a: 216), Cooser'ın rekabetin işlevsel kılınabileceği yönündeki görüşlerinden yararlanır. Çatışan, rekabet halinde olan taraflar, örneğin işçi ve işveren, birbirlerine karşılıklı olarak bağımlıdırlar. Her iki taraf da hayatta kalabilmek için, üzerinde uzlaşabilecekleri çözümler geliştirmek zorundadırlar. Nitekim bireysel işçilerin önemini kolektif pazarlık unsuruna dönüştüren sendikalar, işverenlerin hareket özgürlüğünü kısıtlayarak çalışma hayatının kurallarını işçi hakları bağlamında yeniden biçimlendirdiler.

Ancak neoliberalizmin sendikaları işlevsiz kılması neticesinde, ekonomik ve politik olarak son derece güçlü işveren karşısında işçiler pazarlık gücünden yoksun *nesnelere* dönüşerek rekabet etme gücünü yitirdiler. Dolayısıyla neoliberal toplumda rekabet artık, uzlaşma ve uyum sürecini beraberinde getirmekten çıkıp bir tarafın (özne), diğer taraf (nesne) üzerindeki tahakkümünün aracına dönüşmüştür. Bu dönüşümü, rekabet yoluyla sosyal eşitsizliklerin yeniden üretimi olarak değerlendirmenin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır.

Sosyal Eşitsizlik Sorununun Etkileri

Sosyal eşitsizlik sorunu çağımızda, olduğundan daha da derinleşmiş ve karmaşık hale gelmiştir. Devlet aygıtından tek başına bireylere kadar farklı düzeylerde etkilerini hissettiren sosyal eşitsizlikler, Bauman'ın hemen hemen bütün çalışmalarında doğrudan ya da dolaylı olarak yer bulmuş, hakkında tartışmalar yürütülmüş, değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Onun, sosyal eşitsizliklerin etkilerine dair görüşlerini iki düzeyde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki küresel düzeyde yaşanan eşitsizliklerin, dayandığı ideolojik temel nedeniyle başta devlet anlayışları olmak üzere siyaset kurumunun işleyişi ve demokrasiye olan etkileri çerçevesinde değerlendirilebilir. Diğer ise, daha çok orta ve küçük ölçekli değerlendirmeler olup toplumu, toplum içinde bireyi temel alan analizler içerir. Analiz birimlerinin farklılığından hareketle denilebilir ki (Bauman ve Raud, 2018: 178) sosyal eşitsizliklerin yıkıcı etkileri sadece eşitsizliğe maruz kalan bireyleri değil, bir bütün olarak toplumun yaşam kalitesini etkilemektedir. Ancak

birey-devlet ilişkisinin hukuki olarak düzenlenmesinden doğan yurttaşlık statüsünün bireye kazandırdığı temel hakların kullanım düzeyini -sosyolojik yurttaşlığı-etkilediği için, küresel eşitsizliklerin devlet aygıtında meydana getirdiği dönüşümler daha bir önem kazanmaktadır.

Bordoni ile Bauman'ın sohbetlerine yer verilen çalışmada Bauman (2018: 30-31), günümüzde hükümetlerin "seçeneksiz" durumda olduklarını ileri sürer. Çünkü ona göre hükümetler, daha zengin diğer devletlerin hükümetleri tarafından ve "dünya piyasaları", "yatırımcıların kararları", "günün gerçekleri", "TINA (There Is No Alternative/Alternatif Yok)" gibi şekilsiz ve anonim güçler tarafından oluşturulmuş kararlar dışında karar alamamaktadırlar. Bu durumu Bauman, hükümetlerin iki çelişkili baskı altında kaldıkları açıklamasıyla temellendirir. Bir tarafta, az önce ifade edildiği üzere;

"...artık küreselleşmiş, siyasetten azade, sınır ötesi 'akışlar uzamı'nda neredeyse hiç kısıtlamayla karşılaşmaksızın hareket eden, kendi çıkarlarına ters düşmesi ya da bu çıkarlara yeterince uygun olmaması halinde belirli bir muntıkanın muntıkaya sahip bir devletin herhangi bir hükümetinin aldığı kararları boşa çıkaracak ve en nihayetinde bu kararları hükümsüz ve geçersiz kılacak şekilde bu serbestlikten yararlanabilen güçler..." (Bauman ve Bordoni, 2018: 32).

Diğer tarafta ise, yurttaşların çıkarlarının ya da en azından seçim sırasında çıkarlarına olduğu iddia edilen vaatlerin, seçimlerden sonra yerine getirilmesini isteyen halkın talepleri vardır ve bu durum hükümetlerin çifte açmaz içinde olmalarına neden olur. Ancak, bu açmazın iki ucu birbirine o kadar zıt süreçler halindedir ki, hükümetlerin aynı anda hem halkın şikâyet ve taleplerini hem de küresel güçlerin talep ve baskılarını karşılama imkânı bulunmamaktadır. O kadar ki, Bauman bu açmazlar nedeniyle günümüzde hükümetlerin "şaşı" olmak zorunda kaldığını söyleyerek tutarsız politikalar üretmeye itildiğini savunur (Bauman ve Bordoni, 2018: 33). Bauman'a göre bu, tam olarak "iktidar (yani, iş yapma kapasitesi) ile siyaset (yani, neyin yapılması gerektiğine karar verme) boşanması"dır; artık siyaset iktidarsız, iktidar siyazetsizdir. Siyaset kurumu açısından bu, işlevsizlik ve acizlik durumunun ifadesidir.

Kısacası, siyasetçiler seçmenlere vaat ettiklerini yerine getiremedikleri gibi, üstüne üstlük bir de borsalar, gezgin sermayeler, girişim bankacıları gibi güçlerin talepleri doğrultusunda düzeni sağlamak zorunda kalırlar (Bauman ve Bordoni, 2018: 36).⁴ Dolayısıyla, tünelin ucunda seçmenlerin hayal kırıklığını telafi edecek en küçük bir ışık yoktur. Yurttaşların güvensizliği ve hoşnutsuzluğu siyasi yelpazenin tamamına yayılmıştır. Gerçekten de, sosyal eşitsizliklerin küresel çağında yurttaşlar hiç olmadığı kadar "tek başına"dır. Bauman'ın da (2019c: 62) işaret ettiği gibi, eskiden sosyal devletin sorumluluğunda olan pek çok işlev, şimdi bireysel kaygılara terkedilen kişilerin omuzlarına yüklenmektedir. Devletler artık, sosyal güvenlik sistemlerinin büyük ölçüde özelleştirilmiş olması nedeniyle, sigorta politikalarını desteklemekte, refaha ve güvenli bir geleceğe ulaşma görevini bireysel çabalara bırakmaktadırlar.

Hükümetlerin küresel sorunlara yerel çözümler bulmasının beklenmesi gibi bireylerin de toplumun yarattığı sorunlara bireysel çözümler bulması beklenmektedir. Sonuçta ne hükümetler ne de bireyler kendilerinden beklenen çözümleri bulabilmektedirler. Bununla birlikte söz konusu beklentiler, bireyleri karşılıklı rekabet içine sokmakta, toplumsal dayanışma açıkça gereksiz, hatta zararlı görülmektedir.

Bu noktada Bauman (2017a: 67), bireysel özerkliğin sınırlarının alabildiğine genişlediğine dikkat çekmektedir. Ancak buradaki bireysellik kaçınılmaz bir yazgı olup, insanın kendini gerçekleştirme kapasitesinden farklıdır. Sosyal devletin sınırlarının daralması paralelinde güçlenen bireyselleşme bir tercih değildir, yazgıdır. Yazgı olarak bireyselleşme anlayışları sonucunda:

“...biri hastalandığında, sağlığına dikkat etmediği ve temizlik koşullarına uymadığı varsayılır; iş bulamıyorsa, iş görüşmesi becerilerini yeterince öğrenememiş ya da iş bulmak için yeterince çaba göstermiyordur veya düpedüz tembeldir; kariyeri konusunda ne yapacağından emin değilse ve gelecekte endişe duyuyorsa, kolay arkadaş edinemiyor ve insanları etkileyemiyordur, kendini ifade edebilme ve başkalarını etkileme becerilerini zamanında öğrenip kavrayamamıştır...riskler ve çelişkiler, toplumsal olarak üretilmeye devam eder: Bireyselleşen şey, onlarla başa çıkma görevi ve gerekliliğidir.” (Bauman, 2017a: 66).

Bu anlamda bireyselleşme, yurttaşlığın en büyük düşmanı olarak belirmektedir. Zira yurttaş, kendi refahını yaşadığı şehrin veya ülkenin refahında arayan kişidir. Oysa birey, “ortak çıkarlar”, “iyi toplum”, veya sadece “toplum” karşısında kayıtsız, temkinli, hatta şüphelidir (Bauman, 2017a: 69).

Eşitsizliklerle örülü post-modern toplumda bireyin kendini ortaya koyma hakkı ile bunu imkânsız kılan toplumsal durumu kontrol altına alma kapasitesi arasındaki uçurum gittikçe açılmaktadır (Bauman, 2017a: 71). Kaçınılmaz olarak, birey yalnızlaşmakta; onu mutluluğa götürecek bütün aidiyet bağlarından kopmaktadır. Daha da ötesi, bireyin mutluluk arayışı farklılaşmıştır. Bauman'ın (2019b: 16-17) serzenişle dile getirdiği gibi ustalık, maharet ve beceri gerektiren bir işin başarıyla kotarılması karşısında duyulan mutluluk, inatçı bir engelin üstesinden gelinmesi karşısında duyulan gurur, yıldırıcı bir görevin başarıyla yerine getirilmesi karşısında duyulan öz-saygı gibi eskiden birçok insanı mutlu kılan ve muhtemelen herkesin mutluluğu açısından yaşamsal olan şeyler; ya da hep beraber pişirilen yemeklerle donatılmış bir masa etrafında toplanma, insanın derin düşüncelerini, umutlarını, korkularını hesaba katan bir kişi tarafından dikkatle ve uzun bir süre dinlenmesi, şefkatli bir ilgiye, bağlılığa ve özene işaret eden benzer şeylerin yerini günümüzde yüksek fiyatlı, markalı, prestijli meta alışverişiyle yakalanmaya çalışılan mutluluk arayışı almıştır (2019b: 18-19). Mutluluğun bu şekilde tüketimle özdeşleştirilmesi, imkânsızlığına rağmen “sürekli mutluluk” arayışı anlamına gelmektedir.

Ancak bu arayışı zora sokacak şekilde gerek istihdam hacminin daralması gerekse de emeğin “esnek” hale gelmesi bireyi “güvencesizlik” durumuna itmektedir (Bauman,

2015: 159). Diğer bir deyişle, işverenin çalışanları istediği zaman tazminat ödemediği işten çıkarılmasının artık kolay olması, buna karşın haksızca işten çıkarılanın savunulmasında sendikaların işlevsizleşmesi sürekli ve sadece kazanç peşinde koşan bireyi “bir kenara atılma korkusu”nun sarmasına neden olmaktadır. Bu korkuya sadece vasıfsız işçiler değil, sözde güvende olanlar da düşmektedir. Bununla birlikte, Bauman ve Raud (2018: 178) servet ve gelir hiyerarşisinin en altında olanların, yani yoksulların kenara atılma korkusu yaşamalarından öte, kenara atılmış oldukları gerçeğine işaret etmektedir. Yurttaş olarak *gündelik yaşama tam katılım* yoksullar için daraltılmış bir alanı ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, eşitsizliğe maruz kalan insanlar bir şeylerden dışlanmaktadır. Bu şeylerin en başında kişinin hayatta kalma ve sağlıklı yaşama hakkı gelir. Kendi yaşam hedeflerine ulaşabilmek için gerekli kaynakları seçme özgürlüğüne sahip olamama, imkân ve fırsat eşitsizliğinden dolayı eğitim hakkını kullanama, kendi yeteneklerini geliştirememesi gibi dışlanma alanlarından söz edilebilir.

Sonuç olarak, güvensiz bir toplumda zorunlu ihtiyaç haline gelmiş olan güven arayışı bireylerin, özellikle de yoksul bireylerin birtakım topluluklara, örneğin dini cemaatlere yönelmesine neden olmaktadır. Nitekim Bauman’ın (2018b: 116) ifade ettiği gibi “ölü doğmuş veya kürtaajla alınmış sosyal devletin yerini almak üzere dini cemaatler öne fırlamakta” ve “sosyal devletin en cazip vaatlerini yani güvenlik ve dayanışmayı sun[maktadırlar].”

Bununla birlikte bir cemaat içerisinde olmanın ayrıcalığını elde etmek için ödenmesi gereken bir bedel vardır. Bu bedel, özgürlük cinsinden ödenir. Cemaat arayışı içinde olmak, güvenlik arayışı içinde olmak demektir; cemaate girmek bir süre sonra özgürlük arayışına girmek anlamına gelir (Bauman, 2017b: 10-11). Sonuç olarak sosyal eşitsizlikler çağında güvenliksiz bir toplumda belirsizlikler (risk) karşısında yalnız kalan birey, dini cemaate dahil olmakla iki şeyden sadece biriyle yetinmek zorundadır: Ya özgürlüksüz güvenlik ya da güvenliksiz özgürlük. Zira iyi kötü dengelenebilir olsa da özgürlük ve güvenlik nerdeyse hiçbir zaman sürtüşmesiz olarak bağdaşamamaktadırlar. Bauman’ı karamsarlığa iten bu bağdaşmazlığın sosyal devlet anlayışından uzaklaşılmasıyla ilişkili olduğu açıktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Tarihin her döneminde ve farklı toplumsal yapılarda görülmüş olan sosyal eşitsizliklerin küresel çağdaki görünümü, nedenleri ve yarattığı sonuçları konuyla ilgilenenleri yeni perspektifler geliştirmeye zorlayacak ölçüde farklılaşmıştır. Nitekim 1980’lerden sonra sosyal eşitsizlik konusunu ele alan sosyal bilimcilerin çalışmaları incelendiğinde neoliberalizm eleştirisi üzerinden görüşlerini temellendirdikleri anlaşılmaktadır. Küresel çağın en önemli sosyologlarından biri olan Bauman da bunlardan biridir.

Bilindiği üzere göç, kimlik, siyaset gibi olguların yanı sıra sosyal eşitsizlikleri de ele aldığı çalışmalarında Bauman, *katı modern zamanların* sanayi toplumundan *sıvı modern zamanlar* sanayi sonrası topluma dönüşüm dinamiklerinin analizine yer verir. Dolayısıyla onun sosyal eşitsizliklerle ilgili temel vurgusu, modern toplumda sosyal eşitsizliklerin ağır etkisini nispeten hafifletme sorumluluğu üstlenen sosyal devlete karşın, neoliberal toplumlarda devletin sosyal karakterinin aşınması, hatta yok olması nedeniyle onun tüm sorumluluklarının bireye, daha doğrusu piyasaların insafına terkedilmiş olmasıdır. Bu elbette çok radikal dönüşümdür. Öyle ki, Bauman bu durumu dönüşüm olmaktan ziyade yepyeni bir toplum tipine geçiş olarak nitelendirmektedir.

Bu yeni toplum tipindeki sosyal eşitsizlik olgusunu tanımlarken Bauman, *özgürlük oranı* ve *güç* kavramlarından yararlanır. Kişilerin seçme özgürlüğüne işaret eden özgürlük oranına karşın güç, seçimlerini eyleme dönüştürmek üzere araçlara hükmetme yetisidir. Dolayısıyla Bauman'a göre bir toplumda bireylerin gücü ne kadar artarsa, seçme özgürlükleri de o kadar artacaktır.

Sosyal eşitsizlikler Bauman'a göre sadece eşitsizlik mağduru olan kişileri tehdit eden bir sorun değildir. Bireylerin beden ve ruh sağlığı, gündelik hayatın kalitesi, siyasi hayata katılım, toplumu birleştiren bağların zayıflaması, artan belirsizlikler, bireylerin geleceğine dair güçlü güvensizlik duygusu içinde olmaları gibi nedenlerle sosyal eşitsizlikler bütün toplumu tehdit eden ağır bir sorundur.

Bauman sosyal eşitsizliklerin günümüzde giderilememesinin altında, birtakım yanlış inanışlar olduğunu düşünmektedir. Bu inanışlar sosyal eşitsizliklerin kısır döngü içinde yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Bu yanlış inanışların başında, birtakım ortalama değerlerin ekonomik gelişmenin göstergesi olduğu yönündeki kabul gelir. Oysa, büyüklüklerin kendisinden ziyade nasıl dağıtıldığı daha önemli bir göstergedir. İkinci yanlış inanış, mutluluk ile tüketim arasında kurulan pozitif ilişkidir. Tüketim toplumunun özelliği olarak insanların tüketim miktarları arttıkça daha mutlu olacaklarını düşünmesi, gerçekte onları kapitalist düzende piyasaların nesnesi haline getirirken iyi tüketicilerle kötü tüketiciler arasındaki mesafenin açılmasına yol açmaktadır. Ona göre bu kabul, eşitsizlikleri meşrulaştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Son olarak Bauman, toplumsal refah ve düzenin sağlanması için rekabetin gerekli ve yeterli olduğu yönündeki yanlış inanıştan söz eder ki, ona göre toplumsal düzen için gerekli olan şey dayanışmadır.

Bu nedenler, sosyal eşitsizlikleri sadece ortaya çıkarmamakta; aynı zamanda meşrulaştırarak kalıcı hale gelmesini sağlayan mekanizmalar olarak iş görmektedir. Bu durum, sosyal eşitsizliklerin çözümlenme zorunluluğu gösteren bir sorun olarak ortada durduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Sorun gerçekten ortadadır; çünkü, eşitsizliklerin çağımızda sahip olduğu boyutlara ulaşması sosyal devletin zayıflayıp nihayetinde sosyallik vasfını yitirmesiyle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle sosyal eşitsizliklerin etkisinin giderilmesi yükümlülüğüyle kendi varlığını

tanımlayan bir devlet aygıtı artık yoktur. Bunun anlamı Bauman'a göre küresel piyasaların freni boşalmışçasına kontrolden çıkmalarıdır. Öyle ki, artık iktidarlar karar alma becerisine, imkânına sahip değillerdir. Onlar sadece küresel düzenin işleyişini kolaylaştıracak, önünü açacak düzenlemeler yapmaktadırlar.

İktidarla siyasetin bu şekilde birbirinden ayrılmasını Bauman, hükümetlerin karşı karşıya kaldıkları çifte açmazla açıklamaktadır. Bir taraftan küresel piyasaların hükümetleri kendi taleplerini karşılamaları yönünde baskı altına alması (özelleştirme adı altında ulusal kaynakların küresel şirketlerin kullanımına sunulması, tüketimin teşvik edilmesine karşın yerli üretimin kısılarak küresel şirketlerin kazancını maksimize edecek şekilde ithalatın artırılması, maaş ve ücretler seviyesinin düşürülmesi, emeklilik yaşının uzatılması, vs.) diğer taraftan seçmenlerin siyasi partilerin ya da siyasetçilerin seçim zamanlarında kendilerine vaat ettiklerini (maaş ve ücretlerde artış, vergi indirim ve muafiyetleri, gelir dağılımında adalet, istihdamı arttıran politikalar, vs.) gerçekleştirmesi yönünde baskı uygulamaları hükümetleri aynı anda gerçekleştiremeyecekleri iki zıt politikayla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durumda hükümetler genellikle iki tarafı idare edecek günübürlük politikalarla kendi konumlarını sağlama almayı tercih etmektedirler. Bunun anlamı, sosyal eşitsizliklerle baş etme konusunda bireylerin kendi başının çaresine bakmaya terk edilmiş olmalarıdır. Ancak küresel güçler karşısında hükümetler eli kolu bağlı kalırken tek başına bireylerin sosyal eşitsizlikleri gidermede ne ölçüde etkin olabilecekleri konusu Bauman'ın da cevaplayamadığı bir çözümsüzlük barındırır. O nedenle Bauman'ın sosyal eşitsizliklerin azaltılması konusunda pek de iyimser olduğu söylenemez. Ancak bu durum onun sosyal eşitsizliklerin etkisinin azaltılmasına katkı sağlamak üzere hükümetlere yaptığı sosyal devlet anlayışına dayalı politikalara dönüş çağrısının önemini azaltmaz. Bilakis sosyal eşitsizliklerin kolektif eylem içinde giderilmesinin iyice zorlaştığı, hatta neredeyse imkânsızlaştığı günümüz toplumlarında sosyal devlet anlayışının önemini öne çıkarır.

Kaynakça

- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar*. (Çev.) Ümit Öktem. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- _____ (2014a). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*. (Çev.) F.Doruk Ergun. İstanbul: Say Yayınları.
- _____ (2014b). *Küreselleşme*. (Çev.) Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____ (2016). *Sosyolojik Düşünmek*. (Çev.) Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____ (2017a). *Akışkan Modernite*. (Çev.) Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- _____ (2017b). *Cemaatler*. (Çev.) Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları.
- _____ (2018a). *Özgürlük*. (Çev.) Kübra Eren. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____ (2018b). *Avrupa*. (Çev.) Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____ (2019a). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?* (Çev.) Hakan Keser. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____ (2019b). *Yaşam Sanatı*. (Çev.) Akın Sarı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____ (2019c) *Borçlu Zamanlarda Yaşamak*. (Çev.) Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve Raud, R. (2018). *Benlik Pratikleri*. (Çev.) Mehmet Ekinci. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve Bordoni, C. (2018). *Kriz Hâli ve Devlet*. (Çev.) Yavuz Alogan. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bourdieu, P., Accardo, A., Balazs, G., Beaud, S., Bonvin, F., Bourdieu, E.,...Waser, M. (2015). *Dünyanın Sefaleti*. (Çev.) L. Ünsaldı-A. Sümer-H.E. Mescioğlu-Ö. İlyas-L. Tutalar- B. Öztürk, Z. Baykal-Ö.Akkaya, Ankara: Heretik Yayınları.
- Browne, K. (2015). *Sosyolojiye Giriş*. (Çev.) İbrahim Kaya. İstanbul: Say Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (Çev.) Aylin Onacak. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çev.) Mehmet Morali. İstanbul: Metis Yayınları.
- Manza, J. (2020). Eşitsizlik. (Çev.) Çağrı Mutaf. İçinde *Sosyoloji Sözlüğü*. (Ed. Bryan S. Turner (s.288-293). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (Çev.) Hande Koçak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pogge, T. (2006). *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*. (Çev.) Güneş Kömürcüler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Stiglitz, J. E. (2014). *Eşitsizliğin Bedeli*. (Çev.) Ozan İşler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, Bryan S. (2020). Eşitlik. (Çev.) Çağrı Mutaf. İçinde *Sosyoloji Sözlüğü*. (Ed. Bryan S. Turner (s.286-288). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Ulusoy, M.D. (2018). Toplumsal Yapı ve Unsurları. İçinde *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. (Ed. Nevin Güngör Ergan). Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, s. 1- 41.
- Wacquant, L. (2015). *Kent Paryaları*. (Çev.) Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Açıklamalar

1. Poggi (2006: 323 vd.) küresel eşitsizliğin kökleşmiş bir adaletsizlik anlamını verdiği "köklü eşitsizlik" olgusuna dönüştüğünü ve bu dönüşümde hepimizin rolü olduğunu savunur. Köklü eşitsizliği tanımlayan ölçütler şunlardır: Daha kötü durumda olanların mutlak olarak çok kötü durumda olması, bu insanların diğer birçok insandan çok daha kötü durumda olması, bu insanların kendi çabalarıyla eşitsizliği gidermelerinin çok zor, hatta imkânsız olması, eşitsizliğin hayatın sadece bir yönünü değil, her yönünü ilgilendirmesi, eşitsizliğin kaçınılmaz olması, yani, daha iyi durumda olanlara ahlaki sorumluluk yüklemesi.
2. Bauman'ın "toplumsal eşitsizlik" kavramı yerine "sosyal eşitsizlik" kavramını kullanmayı tercih etmesinin nedenini eşitsizliği insan ilişkilerinin sonucu olarak görmesinde aramak gerekmektedir. Nitekim, sonraki bölümlerde üzerinde durulacağı gibi, Bauman eşitsizliği bireyselleşmenin ortaya çıkardığı bir sosyal sorun olarak değerlendirerek günümüzdeki insan ilişkilerini sorgulamaktadır. Ulusoy (2018: 4-5) Radcliffe-Brown'ın da benzeri bir ayırım tercihinde bulunduğundan söz eder. Buna göre Radcliffe-Brown (1940) toplumsal yapı / sosyal yapı ve toplumsal ilişki / sosyal ilişki arasında ayırım yaparak *sosyal ilişkinin* herhangi iki kişi arasında yaşanan bir etkileşimi ifade etmesine karşın *toplumsal ilişkinin* tüm ilişkilerin düzenlenmiş ağını ifade ettiğini; yine, *sosyal yapının* toplumsal yapı içindeki daha küçük birliktelikleri ifade etmesine karşın *toplumsal yapının* toplumun içindeki tüm birliktelikleri ifade ettiğini savunur. Benzeri şekilde Bauman da sosyal eşitsizlikleri, iki kişi / taraf arasında var olan, inşa edilen ve yeniden üretilen bir problem olarak görür.
3. Oysa siyasetçilerin kullanmayı pek tercih etmedikleri bir ölçüt olarak Gini katsayısı, eşitsizliğin standart ölçütlerinden biridir. 0 (sıfır) ile 1 (bir) arasında değişen Gini Katsayısı 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı eşitliğini, 1'e yaklaştıkça eşitsizliğini göstermektedir. Buna göre, Stiglitz'in ifadesiyle (2014: 72-73) şayet nüfusun en alttaki yüzde 10'luk kesimi toplam gelirin yüzde 10'unu, yüzde 20'lik kesimi toplam gelirin 20'sini alıyorsa yani gelir nüfusla orantılı bir şekilde dağıtılıyorsa Gini katsayısı 0 olur. Diğer taraftan, bütün gelir tek bir kişiye gitseydi, Gini katsayısı 1 olurdu; bir nevi "mükemmel" bir eşitsizlik durumu olurdu.
4. Bauman bu konuda da, görüşlerini açıklamak için sık başvurduğu metafor kullanımına başvurur: "Şimdiki...biçimsel olarak egemen bazı birimler [hükümetler de bu birimlere dahildir, y.n.] geliş gidişini ne planlayabildikleri ne de denetleyebildikleri trafik için gerekli olan yasa ve düzeni sağlamak üzere mücadele eden yerel polis muntikalarına indirgenmiştir." (Bauman ve Bordoni, 2018: 36). İlginç olan şey, trafiğin yasa ve düzenini sağlama mücadelesi veren yerel polisin trafiğin geliş ve gidişini planlama ve denetleme becerisinden yoksun olmasıdır. Bu yoksunluk, hükümetlerin kendi toplumsal beklentilerine uygun politika üretmedeki yetersizliklerini ifade etmesi bakımından ilginç, bir o kadar da yerinde bir benzetmedir.

Re-Visiting T.S. Eliot's Poetry through Henri Lefebvre's Rhythmanalysis

Emre Çakar^{a, b}

Abstract

This paper explores the elements of rhythm in the social space in T.S. Eliot's early poems and *The Waste Land*. One of the leading literary figures of the modernist era, Eliot dealt with the representation of the alienated individual within the boundary of the upper-middle class which can be followed especially in "The Lovesong of J. Alfred Prufrock." Regarding the theoretical context of the study, Henri Lefebvre's rhythmanalysis theory is applied to reveal how Eliot observed, understood and listened to the rhythms of city life. While observing people within the culture of the city, Eliot listened to the mechanisms present in this space. However, his concern of space and sound did not follow a single route, yet led to a wide, universal level. Thus, this paper intends to display Eliot's perception of rhythm in his poems from the perspective of Lefebvre's rhythmanalysis.

Key Words

T.S. Eliot
Rhythmanalysis
Social Space
The Waste Land

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.01.2022
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1055857

Henri Lefebvre'nin Ritimanaliz Metoduyla T.S.Eliot'ın Şiirinin Yeniden Analizi

Özet

Bu çalışma, T.S. Eliot'ın ilk şiirleri ve *The Waste Land*'de tasvir edilen sosyal mekanın içindeki ritim elemanlarını ele almaktadır. Modernist dönemin önde gelen edebi şahsiyetlerinden biri olan Eliot, özellikle "The Lovesong of J. Alfred Prufrock"ta izlenebilecek olan üst-orta sınıf sınırları içinde yabancılaşmış bireyin temsilini ele almıştır. Çalışmanın teorik bağlamıyla ilgili olarak, Eliot'ın şehir hayatının ritimlerini nasıl gözlemlediğini, anladığını ve dinlediğini ortaya çıkarmak için Henri Lefebvre'nin Ritimanalizi teorisi uygulanmıştır. Eliot, şehrin kültürü içindeki insanları gözlemlerken, bu mekanda var olan mekanizmaları dinlemiştir. Ancak mekan ve ses konusundaki ilgisi, Eliot'ın tek bir yol izlemesine izin vermemiş, eserlerinin geniş, evrensel bir düzeye ulaşmasına olanak sağlamıştır. Sonuç olarak bu çalışma, Eliot'ın şiirlerindeki ritim algısını Lefebvre'nin Ritimanalizi perspektifinden ortaya koymayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler

T.S. Eliot
Ritimanaliz
Sosyal Mekan
The Waste Land

About Article

Received: 10.01.2022
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1055857

^a Contact Author: emre.cakar@gmail.com

^b Res.Assist.Dr., Manisa Celal Bayar University Faculty of Science and Letters Department of English Language and Literature, Manisa/TURKEY – ORCID: 0000-0003-2288-9261

*You won't find a new country, won't find another shore.
This city will always pursue you.
You'll walk the same streets, grow old
in the same neighborhoods, turn gray in these same houses.*
C.P. Cavafy

Introduction

T.S. Eliot was an urban poet who wrote of the city in his poems in such a way that he is fully aware of the function of space in literary work. Eliot discusses the themes of the social structure and norms to reveal the place of the alienated and lonely individual in such a society. The urban poems embodying the representations of social space can be followed in Eliot's poems throughout his career, however, Eliot's treatment of social space differs according to the period of the poems. Some critics (Marshall, 2005) divide Eliot's career into three different stages; the first phase that consists of *Prufrock and Other Observations* (1917) and *Poems: 1920* manifests the varieties of the upper-middle-class culture through its art, money and memorabilia. In such an atmosphere, Eliot portrays his characters as alienated individuals detached, distanced from the basics of society.

Beginning with *The Waste Land* (1922), the second phase of Eliot's poetry reveals "the hectic combustible atmosphere of a country heading into war" (Marshall, 2005, p. 99). In this phase, Eliot does not tell the theme of the failure of being present in the social space in London; instead, he fully depicts his social milieu with boarding houses and its inhabitants from the continent in such countries as France and Belgium. Marshall claims that "[t]he essence of the place and the reality of the people who inhabit the place are not primarily visual but auditory" (p. 99). Perhaps, the most important difference between the two phases is that Eliot now listens to the city. He captures pieces of different languages, various conversations, the sound of pianos and babies and street musicians (p. 99).

David Perkins (1976) claims that Eliot's poetic achievement lies in representing scenes "with imaginative intensity and suggestion" (p. 500). Perkin's "imaginative intensity," in some sense, clarifies Eliot's evaluation of the city. Apparently, Eliot has a comprehensive awareness of the cultural range of English society; the images he employs are connected in some way to social space. Nevertheless, Eliot's use of space provides a certain reading of the culture of the city life along with the concept of music, as he listens to the sound of the city with all its components. In this paper, an analysis of how the concept of rhythm can be employed to enhance an understanding of Eliot's writings beginning from his early career to *The Waste Land* from the perspective of Henri Lefebvre's theory of Rhythmanalysis will be rendered to display that his treatment of social space changes throughout his career as a poet.

Henri Lefebvre and Rhythmanalysis

As a significant thinker of the issue of space, Henri Lefebvre (1901-1990) mainly revolves around the notion of time in his theory of Rhythmanalysis. In the first place, what Lefebvre is concerned about in his theory is the recurrence of a certain thing within a certain time, yet the movement of the recurring element is also related to the space in which it appears. According to Elden (2004, p. viii), "[r]hythm, for Lefebvre, is something inseparable from understandings of time, in particular repetition." So, the first important aspect of Lefebvre's Rhythmanalysis, according to Elden, is the concept of "repetition" because the act of repeating keeps one rhythmic, in other words, one maintains his/her connection with space. Elden (p. viii) adds,

"Lefebvre takes a number of themes – the thing, the object, life in the urban or rural environment, the role of media, political discipline and the notion of dressage, and music, among others – and rethinks them through the notion of rhythm." The concept of rhythm must be considered by the relationship of space to other disciplines such as media, politics and music. The main subject of rhythmanalysis originates from this precious connection between space and those other elements. Thus, what makes rhythmanalysis unique is the evaluation of rhythm in both time and space and its relation to the social environment.

Lefebvre's rhythm theory has been well received in some fields of social sciences. Initially, the question of what the rhythmanalyst does should be addressed. Lefebvre's concern on the role of rhythmanalyst focuses on anticipating the life outside, it is about hearing, observing and perceiving. A careful listener, the rhythmanalyst has to pay attention to everything around him/her to recognise the rhythm. As a starting point, Lefebvre (2004, p. 19) emphasises the function of the rhythmanalyst's body which will enable him/her to sense the rhythm of the outer world. He/she must listen to his/her body to acquire how rhythm works in it so that he/she can project the acquired thought on external rhythms. Meyer (2008, p. 149) identifies the rhythmanalyst as "all ears" that hears "noise and sound," "babble of voices," and "silence." The important point here is to catch the regular recurrence of sounds, in this way, the analyser deduces the relation of the rhythm of the voices to the social space.

For the rhythmanalyst, everything is in action, therefore while standing by the sea, the rhythmanalyst can observe the rhythm of the waves, hear the voices of the seagulls flying over the sea, feel the harmonious breeze blowing upon him/her and perceive the smell of iodine. From Lefebvre's perspective (2004, p. 20), "nothing is immobile," that is, even a motionless object is moving in its own way, for example, a forest has its harmonious movements together with the soil, the earth and the sun. As a careful listener, the rhythmanalyst must hear the noise of the forest which sounds like a seashell (p. 20). The method of perceiving the rhythm originates from the body which is made up of "a bundle of rhythms, different but in tune" (p. 20). Our body serves as the crucial part of the analysis because our body "produces a garland of rhythms," (p. 20), in other words, our body functions as a "metronome" (p. 19). Hence, the rhythmanalyst must begin with his/her body to feel the rhythm around him/her.

While looking for the traces of the rhythm in city life, the rhythmanalyst must evaluate particular concepts to observe the social. These concepts and oppositions provide the rhythmanalyst with the essential theoretical terms:

repetition and difference;
mechanical and organic;
discovery and creation;
cyclic and linear;
continuous and discontinuous;
quantitative and qualitative... (Lefebvre, 2004, p. 9)

These concepts, which are "indispensable" for the rhythmanalyst, must be employed with care to "fine-tune them through use" (p. 9-10). All those oppositions allow the analyst to observe the true rhythm and distinguish the odd one out. At this point, another problem appears, what if the rhythmanalyst does not know anything about the ordinary? If one has full knowledge of the ordinary, he/she will capture the unusual event in the social space. For example, if the rhythmanalyst is a well-wanderer on the streets, he/she knows the shops, cafés and people,

and when the street is less crowded than usual, perhaps because of cold weather, he/she will immediately observe the breakup in the rhythm of the street. Lefebvre (2004) claims, “a deserted street at four o’clock in the afternoon has as strong a significance as the swarming of a square at market or meeting times. In music, in poetry too, the silences have a meaning” (p. 96). The rhythm analyst well must know the rites and codes of the city in its everyday life.

The city with its streets and urban life has a remarkable place in the theory of rhythm analysis. Lefebvre discusses his theory in terms of rhythm and social space in the chapter, “Seen from the Window.” When you look out of the window, Lefebvre (2004, p.27) claims, the only thing you hear is noise, which is quite “chaotic.” However, the fastidious rhythm analyst distinguishes the tone of the street and separates out the sound into metrical parts. Hence, the rhythm analyst must isolate himself/herself from the present condition “to grasp and analyse rhythms” (p. 27). If one is overexposed to what he/she is watching, it becomes quite difficult to differentiate the specific characteristics of the object/s. Therefore, the rhythm analyst must alienate himself/herself first from the object and focus on it excluding all the other objects. Defining this process, Lefebvre puts forward that “to grasp a rhythm it is necessary to have been *grasped* by it; one must *let oneself go*, give oneself over, abandon oneself to its duration” (italics original) (p. 27). Accordingly, Lefebvre’s theory of rhythm analysis turns out to be a matter of positioning oneself inside and outside at the same time.

Furthermore, Lefebvre makes references to the notion of time in Rhythm analysis while discussing the representation of rhythm in the city. In the second volume of *Critique of Everyday Life*, Lefebvre (2002, p. 47) divides time into two, cyclic time and linear time. Cyclic time is found in “the rhythms of nature, in cosmic time scales.” Through the time of nature, Lefebvre means the set of cycles of the earth like months, seasons, the movements of the sun, the moon and the planets. In cyclic time, man is solely an object whose life is dominated by this supreme cycle. Similarly, Georg Lukacs (1971, p. 29) begins *The Theory of the Novel*, “[h]appy are those ages when the starry sky is the map of all possible paths,” those people were happy because “[e]verything in such ages is new and yet familiar, full of adventure and yet their own. The world is wide and yet it is like a home.” Belonged to ancient times, cyclic time dominates the life of human beings.

However, through the rational and industrial techniques, Lefebvre (2002, p. 48) argues, the cohesion in the cyclic time is broken; thus, “[m]odern man detaches himself from it” and he begins to control the time. This type of time is designated as linear time which is continuous and discontinuous as well. It is continuous since it has an absolute beginning and is discontinuous by being broken into various parts, fragments and time scales. This is the beginning of the alienation of modern human. Yet, the cyclic time has not disappeared in our life but only it has become less visible. As an example, Lefebvre mentions a young farmer whose life is still controlled by the scales of cyclic and cosmic time; he is thoroughly familiar with the seasons and months, conscious of important periods such as seed times, harvest times, the period of the rut, pregnancy, and birth of animals (p. 49). He deeply feels himself to belong to the rhythm of the cyclic life; he is himself a part of the rhythm.

Lefebvre (2002, p. 232) relates the cyclic and linear time to social time and social space again in his *Critique of the Everyday Life*. Unlike the cyclic time, the linear time scales are specified by “knowledge, reason and techniques” and associated with economic and technological growth.” Briefly, it can be summarised as the period that is spent in social space. On the other hand, social space is “the environment of the group and of the individual within the group”

(p. 231). Hence, the social space becomes highly correlated with the rhythm of linear time. And the task of the rhythmanalyst is "to distinguish between periodicities and to study their relations and superpositions, taking either mathematical harmonic analysis or physiological research as our model" (p. 232). Lefebvre's main concern is about the life of the alienated individual in social space in linear time.

Another key factor in Lefebvre's Rhythmanalysis is the rhythm in social space, which is also Lefebvre's main concern in his *The Production of Space* (1991). Regarding social space, Lefebvre (1991, p. 196) argues that "[t]he living organism has neither meaning nor existence when considered in isolation from its extensions." In other words, if an individual or an object is analysed by ignoring the social conditions, that will be an insufficient reading. In order to comprehend the existence of the individual in his/her own social space, the rhythmanalyst must begin with interpreting the social elements of the city, because the society and the city have a joint relationship that operates mutually. Lefebvre (2000, p. 108) holds that "the city can be read because it writes, because it was writing." However, it is not enough for the rhythmanalyst to "elaborate the *metalanguage of the city*" to know the city, instead, he/she strongly needs to perceive the hidden elements of the urban. For Lefebvre,

The context, what is *below* the text to decipher (daily life, immediate relations, the *unconscious* of the urban, what is little said and of which even less is written), hides itself in the inhabited spaces – sexual and family life – and rarely confronts itself, and what is above this urban text (institutions, ideologies), cannot be neglected in the deciphering. (*italics original*) (Lefebvre, 2000, p. 108)

Therefore, the rhythmanalyst must begin his interpretation from home, sexual and family life to follow the representations of rhythm in the city. From another perspective, it can be claimed that the relationships at home constitute the core of social associations; hence, the house turns out to be the starting point of social space. And Lefebvre uses the term, unconscious for deciphering the elements of rhythm in urban life. Yi Chen (2017, p. 3) approves Lefebvre's argument and states that "[a] sense of rhythm is the inception of sensing the social." Accordingly, observing the rhythm originates from the perception of the social in the sense that people gather and share their daily routines, and that marks the beginning of the rhythm in the social space.

Rhythms of Inertia in *Prufrock and Other Observations*

Eliot's literary career begins with his first poetry collection, *Prufrock and Other Observations* in 1917. This book contains important poems like "The Love Song of J. Alfred Prufrock," "Portrait of a Lady," "Preludes," and "Rhapsody on a Windy Night." In this volume, the setting of Eliot's poems is often posited in the city with vivid and diverse images from social life. In "Prufrock," one can follow the representation of rhythm in social space. At the beginning of the poem, the speaker, Prufrock himself, says, "Let us go then, you and I" (Eliot, 1963, p. 3), then the reader is invited to join Prufrock's walking in the city. The first images represent a shabby district with "half-deserted streets," "cheap hotels" and "sawdust restaurants." At this point, Prufrock acts like a rhythmanalyst discovering the urban space around him. It is revealed that Prufrock knows very well the rites of the urban of his neighbourhood in its everyday life, the streets are not crowded, low-class people generally go to those cheap hotels and one can see some small particles of wood in the restaurants. This picture of Prufrock's neighbourhood proves that Prufrock feels the rhythm of the urban space.

After inviting the reader to join him, Prufrock portrays the evening scene of the city and says, “the evening is spread out against the sky / Like a patient etherised upon a table” (Eliot, 1963, p. 3). The metaphor of etherisation of the evening sets both the tone of the poem and the emotional state of Prufrock. According to Williamson (1969, p. 59), the image of etherisation indicates “the desire for inactivity to the point of enforced release from pain.” Williamson’s supposition is significant because the etherisation metaphor is directly related to Prufrock’s psychological state, an alienated man of inertia. A few lines later, Prufrock’s tour turns into an indoor activity, and he spends time in a social gathering. He says, “In the room the women come and go / Talking of Michelangelo” (Eliot, 1963, p. 3). The room might be a tea-room because it is reported that by the 1900s some department stores had tea-rooms that were generally visited by women (Williams, 1991, p. 313). In the interior space, Prufrock encounters women talking graciously about Michelangelo. Here, Eliot contrasts the image of active and Michelangelo, who is one of the greatest figures of the Italian Renaissance with the socially impotent and inert Prufrock to deepen the difference between the two. Moreover, the deed of going and coming of those women also represents a rhythm; it is displayed that the women of London regularly visit that place and talk about a seemingly important subject. Eliot draws a rhythm-analyst-like character to decipher the continuous deeds of the representatives of the middle-class.

Prufrock’s narration suggests that he invites the reader to his walk throughout the poem. After introducing the setting of the poem, Prufrock portrays another image of urban space in which “The yellow fog that rubs its back upon the Window-panes, / The yellow smoke that rubs its muzzle on the window-panes” (Eliot, 1963, p. 3). On this foggy October night, Prufrock goes into the tea-party “to meet the faces that you meet” (p. 4). The reader senses that Prufrock is accustomed to the place and people, however, he does not have a constant relationship with people, especially women. Therefore, he repeatedly says, “Do I dare” because he cannot find the courage to talk to women.

The personality of Prufrock is underlined through his failed affairs with women for he is the embodiment of a restless character in society. Bush (1983, p. 89) claims that Prufrock is “a psychological portrait of the anxieties of egocentric confinement.” Prufrock is depicted as a man circumscribed by the manners of society, here it is determined by the behaviours of women. At the beginning of the poem, Prufrock encounters women in a room where women come together for a social gathering, possibly for a tea party. Prufrock says, “For I have known them all already, known them all” (Eliot, 1963, p. 4), he knows the voices, eyes and arms of the women, which latently proves that Prufrock is well aware of the social tradition among women. Prufrock, as if a rhythm-analyst, has used all his senses to know women; therefore, Prufrock perceives the rhythm of the social in the tea-party.

Prufrock is also aware of the cyclic time; he says, “I grow old” (Eliot, 1963, p. 7). Prufrock is torn between the ideal youth and deficient old age; although he is drawn as an inert character to live an affair with a woman. He is sure that those women talk behind his back about his thin arms and legs and how his hair grows thin. Eliot’s alienated character is constrained in the tea party by the social conventions and also limited by the natural time because he is getting old. At the same time, he hears “the voices dying with a dying fall / Beneath the music from a farther room” (p. 5). This is how the music decrescendos; he is approaching the end of his life, it is like hearing the end of the music for Prufrock. Even in an urban space, Prufrock can still sense the time of nature in himself.

Lefebvre (2004, p. 15) asserts that "[e]verywhere where there is interaction between a place, a time and an expenditure of energy, there is rhythm" (italics original). In terms of Lefebvre's argument, Eliot generally composes his poems by drawing attention to the significance of place and time that is set in his social milieu, and his consciousness of time and place makes his poetry overtly conscious of rhythm. Similarly, Eliot refers to another example of rhythm in the social space in "Portrait of a Lady" (1915). The speaker tells about a relationship between two friends in three parts narrating in different years and different seasons, which establishes the tone and theme of the poem. Eliot (1963, p. 8) sets the tone of the poem with the opening line, "Among the smoke and fog of a December afternoon." It is winter with a smoky urban background. Then, the scene changes into the lady's darkened room which carries the "atmosphere of Juliet's tomb" (p. 8). These two long time friends come together after a Chopin concert and the lady says, Chopin's soul must be resurrected among friends, which reminds the women's trivial talk of Michelangelo in "Prufrock." Also the lady's use of the French word, "cauchemar" signifies the values of the middle-class she belongs to.

In the second part of the "Portrait," the time of the poem changes into springtime; lilacs are in bloom and the lady has a bowl of lilacs in her room. Eliot employs cyclic time in which he places the characters and the poem itself. Through the cyclic time, the time changes from winter to spring and then to fall, as the ages of the characters also change. Especially the lady, well aware of the cyclic transition in nature, feels the burden of getting old. Then, portraying another scene in the park, Eliot represents the rhythm of social life in a public place by performing like an impressionist artist. The speaker reads,

You will see me any morning in the park
Reading the comics and the sporting page.
Particularly I remark
An English countess goes upon the stage.
A Greek was murdered at a Polish dance,
Another bank defaulter has confessed. (Eliot, 1963, p. 10)

In the above quotation, it is the rhythm that one can perceive in the park; the speaker reads newspapers and comics. And, the word, "remark" is remarkable for it reminds the performance of the rhythmanalyst. Accordingly, what Eliot does in "Portrait of a Lady" is to objectively remark and report how the cyclic time influences the modern individual.

Similar representations of the city can be followed in "Preludes" (1915), which is composed of four parts. Depicting different images of the city and people Eliot gives voice to different speakers in each part. The persona of the first part, for example, is similar to that of "Prufrock" in the sense that both speakers walk around the city. The speakers of "Preludes," in general, depict the misery of the modern human in the city, which resembles the subject that "Prufrock" deals with. The poem opens with an illustration of the city on a winter evening that "settles down / With the smell of steaks in passageways. / Six o'clock" (Eliot, 1963, p. 13). At the very beginning, the reader is introduced to the setting of the poem; the season is winter, and it is evening time when the speaker walks through the smell of steaks. The speaker acts like a rhythmanalyst who smells out the scent of steak. He/she observes the rain and hears how the showers "beat / On broken blinds and chimney-pots" (p. 13).

Furthermore, in the third part, the addressee, most probably a woman, hears "the sparrows in the gutters" and has "such a vision of the street" (p. 14). Eliot chooses all his speakers from the

city with the ability to sense the life outside them, because they all belong to the same social background, yet here his character can also sense the rhythm of the natural elements in the urban background. Murphy (2007, p. 358) states that the idea that combines the four parts is the “social milieu” that consists of the “snapshots of urban landscapes” where one is “embraced by despair and decay.” This time Eliot does not depict a scene from a social gathering as he did in “Prufrock;” instead, he only represents the embodiment of the alienated modern man who is grasped by despair.

In “Rhapsody on a Windy Night” (1915), Eliot deals with similar themes such as alienation and despair, but here, Eliot begins the poem with the rhythm of linear time. At twelve o’clock the speaker walks around the streets of the city and invites the reader on his own journey. He says, “Every street lamp that I pass / Beats like a fatalistic drum” (Eliot, 1963, p. 16). The speaker observes the street lamps standing in a systematical order to evoke the idea of rhythm. Apart from beholding the lamps, the speaker can also hear the metaphorical sound of the lamps and he compares the sound of the lights to “a fatalistic drum” (p.16). At half-past one, the speaker, like a rhythmanalyst, observes that the street-lamp sputters and hears that the street-lamp mutters and the lamp speaks to him. When considered from another perspective, the loneliness of the speaker is evident in this picture in which he cannot find someone to talk to.

Beside the street-lamps, the speaker sees a woman that he can talk with, yet she never speaks to him. However, the speaker can smell the “smells of dust and eau de Cologne,” and it is revealed that “She is alone / With all the old nocturnal smells” (Eliot, 1963, p. 18). The image of the woman is a latent metaphor of a prostitute. At this point, Eliot’s “Rhapsody” is reminiscent of Oscar Wilde’s “Impression du Matin” in which Wilde similarly mentions a prostitute standing idly “beneath the gas lamps’ flare” (2009, p.129). Eliot goes a step further from Wilde by giving voice to the street-lamps. Moreover, Eliot represents not only the image of the urban space but also the image of a woman from the lowest social class.

The title of the poem, “rhapsody” is a musical term that means an instrumental piece improvisational and irregular in form. Some famous examples of rhapsody are Johannes Brahms’s *The Rhapsodies*, Franz Liszt’s *Hungarian Rhapsodies* and even The Queen’s *Bohemian Rhapsody*. Similarly in “Preludes,” Eliot applies “prelude,” an introduction to another composition or an overture to an opera and also a form of composition for the piano. Eliot’s musical wisdom proves itself in his early poetic career, by applying musical imagery in his poetry to produce a poetic intensity. Regarding Eliot’s musical enthusiasm, Williamson states (1969, p. 78), “[t]hough Eliot from the first draws upon musical analogy, it is erroneous to describe any of his poems as ‘the music of ideas.’” In the poems mentioned above, Eliot uses musical terms that participate in the meaning of the poem, which is stated by Nicolosi (1980) as well, he asserts, Eliot’s “early poems reveal only a superficial absorption of musical techniques in which ‘musical style’ is merely the result of interaction between rhythm, rhyme, alliteration, and meaning” (p. 196). Eliot does not make a musical poetry through the rhythm of the words, instead, he only applies those terms to produce an objective emotion in the reader, which he calls “objective correlative.” Eliot’s well-known term means that “a set of objects, a situation, a chain of events which shall be the formula of that particular emotion” (1948, p. 145). In order to arouse a certain emotion, Eliot makes use of a set of an object or a situation, yet he often applies musical terms in his early poetry. However, his treatment of applying music to his poetry totally changes in the second phase of his writing career.

Rhythms of Crowds in *The Waste Land*

Robert Bresson (1977, p. 2), a French director and photographer, prefers using the term "cinematography," the distinctive term for creative filmmaking, instead of cinema and claims that "cinematography is a writing with images in movement and with sounds." From the perspective of Bresson, one can set a relationship between two different genres, cinema and poetry. Similar to cinema, poetry also uses images and the rhythm of the words, however, poets do not necessarily employ musicality in their writings. Eliot's writing style of using the melodic texture, like Bresson's cinematography, highlights the sound as a fundamental element of his poetry. His use of the sound of social space in *The Waste Land* renders a vantage point of Eliot's career that allows the reader to his development up to then.

As for the rhythm analyst, the sound of the city is a remarkable element to observe the rhythm in social life. Lefebvre (2004, p. 36) uses "the music of the city" for the sound in the urban space and states, "Rhythms: the music of the City, a scene that listens to itself, an image in the present of a discontinuous sum." To observe the rhythm, the rhythm analyst should listen to what the city says to him/her. In the second phase of his career, Eliot's speakers turn into great listeners; they catch the sounds, murmurs and speeches delivered in the street. With *The Waste Land*, Eliot represents an urban place in which his speakers can hear various sounds. In the first part of the poem, "The Burial of the Dead," one of the speakers, the countess, expresses her sorrow about her idealised youth before World War I. Eliot changes the setting of the poem to the place of a fortune teller interpreting tarot cards urging him to be careful about death. At the end of the first section, the speaker, probably a veteran of World War I, reads one of the most famous parts of the poem,

Unreal city,
Under the brown fog of a winter dawn,
A crowd flowed over London Bridge, so many,
I had not thought death had undone so many.
Sighs, short and infrequent, were exhaled,
And each man fixed his eyes before his feet. (Eliot, 1963, p. 55)

In the quotation above, Eliot portrays a crowded city in winter with a large number of people rushing on the bridge on a foggy day. A stunning depiction of the city Eliot makes to disclose a current representation of public space. In this picture, people are compared to a large flock of animals that do not have any special characteristics other than flowing on the bridge together. The speaker draws the picture as if a rhythm analyst interprets a case; the speaker observes a pessimistic picture of the urban space and hears short and infrequent sighs and breaths of those people, yet those people are nothing but a crowd on the bridge.

The street provides the rhythm analyst with powerful images since the cars, people and even food have their unique rhythm. Unlike looking through the window, walking on the street offers other experiences and possibilities to the rhythm analyst. When one steps into the crowded street, the diverse street rhythms begin to come upon the rhythm analyst, for example, one can perceive cars stopping on red, horns of the cars, pedestrians walking on the pavements, weak mutterings, salesmen's voices, scents from restaurants and smell of coffee and music from cafés. "Disparate crowds" Lefebvre (2004, p. 29) says, "tourists from faraway countries" walk around continuously, visit famous sights and shop around. The rhythm analyst can see the rhythmic movement of those people as a representation of social

space; furthermore, the crowd can be regarded as a motif of the city, for example, you can always see the same crowd in Rome, Paris or Istanbul. Eliot's London is not different from other cities filled with a large number of people; however, Eliot displays the gloomy representation of the social space under the heavy influence of the Great War.

The second part, "A Game of Chess," begins with a neurotic upper-class woman. Then, two women talk about different things, for example, one of their friends Lil is unfaithful to her husband. Within the lines, the reader hears the voice of the bartender saying, "HURRY UP PLEASE ITS TIME" (Eliot, 1963, p. 58). Here, the observing eye of Eliot transforms into the hearing ear, the speakers hear the voices from the various places of the city ranging from the upper-class to lower-class places. In such a picture, there is no difference between the outside and the inside; it is the rhythm in the city. The peace and rhythm of the interior, which is determined by the solid border between the inside and the outside, is generally disrupted by the disturbing sound of the outside.

Music is also another important element in the theory of Lefebvre's rhythmanalysis. Of course, it is evident that music has its own rhythm in itself, so rhythm, along with melody and harmony, is a fundamental component of music. Lefebvre suggests a social representation of rhythm, which connects the triad, rhythm, music and the city. According to Dayan (2019, p. 21), the traces of Lefebvre's rhythmanalysis can be applied to a medieval town where one can feel "the unity and the sense of divine timelessness that the modern town lacks." Hence, the divine eternity of the medieval town makes its rhythm musical. In terms of music and the city, Lefebvre and Eliot meet on a common ground.

In his article entitled "The Music of Poetry" (1942), Eliot (1970, p. 23) argues that "poetry attempts to convey something beyond what can be conveyed in prose rhythms." Hence, the poet tries to write what cannot be done in prose writing and catch the rhythm in poetry. Therefore, the poet must use a special language that is different from the prose language. Besides, the language of poetry must be different from ordinary speech, but this does not mean he/she must produce a language that does not belong to his/her time. Eliot (1970, p. 24) writes, "it is the poet's business to use the speech which he finds about him, that with which he is most familiar." From another perspective, Eliot's argument reveals the fact that the poet must reflect the social conventions of his/her time. He further notes,

a "musical poem" is a poem which has a musical pattern of sound and a musical pattern of the secondary meanings of the words which compose it, and that those two patterns are indissoluble and one. And if you object that it is only the pure sound, apart from the sense, to which the adjective "musical" can be applied, I can only reaffirm my previous assertion that the sound is as much an abstraction of it as the sense. (1970, p. 26)

Eliot's statement above carries two features; on the one hand, poetry conveys a musical arrangement of sound that is one of the indispensable aspects of poetry. On the other hand, the musical arrangement of the secondary meanings of the words suggests the use of symbols. Not all poets employ symbols in their poems, but the use of symbols allows the rendering of musicality. According to Chancellor, musicality is ensured by symbols but "not heard by the ear" (1969, p. 24). A symbol, the significant structural element of the poem, helps the poet deepen the meaning of the poem. At the same time, symbols reduce the use of prosaic statements so that the poet can express the feelings with fewer words. Moreover, Chancellor expresses, the structure of *The Waste Land* "may be seen as that of a symphonic poem in sonata

form using the chief symbols as its themes, and with a declaiming voice woven with it" (p. 30). Therefore, Eliot designs *The Waste Land* like a symphonic poem told by various speakers.

Lefebvre (2000, p. 109) states that "[t]he city is heard as much as music as it is read as a discursive writing." Similar to a conductor, Eliot listens to the sounds of the city as if he is directing an orchestra. In the last part, "What The Thunder Said," Eliot once again mentions the sounds he hears, but this time the sounds come from both nature and the city and clash in a chaotic atmosphere. The speaker says, "What is that sound high in the air / Murmur of maternal lamentation" (Eliot, 1963, p. 67). It is the sound of the woman's laments for their sons that lost their lives during the war, and that sound is still in the air to be heard. Eliot displays a city over the mountains that "cracks and reforms and bursts in the violet air" (p. 67). It has a falling tower like Jerusalem, Athens, Alexandria, Vienna and London, which means that those cities used to be a part of great empires and fell down.

Conclusion

By means of the analysis of the poems in this study, it is revealed that in his early poems, Eliot draws a picture of the inert individual living on the edge of the world. However, Eliot shows the chaotic world on a symbolic level. He also highlights not only the loneliness of the individual in society but the alienation to his/her own existence as well. Moreover, Eliot's other concern about cyclic time and social milieu affecting the modern individual is determined. In "The Portrait of a Lady" Eliot goes to the heart of cyclic time to display the struggle against getting old. In "Preludes" Eliot mainly underlines the despair of the modern human, yet this time the focus is shifted to social milieu affective on the misery of individual. "The Rhapsody" discloses a prostitute in the urban space; once again Eliot represents a character surrounded by the elements of social space. In *The Waste Land*, Eliot aptly develops his sense of rhythm regarding the components of city life with an understanding of the lonely modern human on the universal level. In *The Waste Land*, the symbolic city transforms into a palpable, concrete reality, having an overwhelming effect on the characters. Eliot gives a thorough portrait of modern human as lonely, alienated and in misery.

Like a maestro, Eliot attentively directs his philharmonic orchestra by listening to each sound coming from every single instrument and never misses any inaudible discord of his players. In the early phase of his poetry, his characters listen to the voices around them standing in a corner passively and watching the life around them. Those characters in a certain social space observe the rhythm, cyclic time and music of the city. In *The Waste Land*, Eliot elaborates on loneliness and desperation on a broader scale regarding the horrible effect of the Great War. Also, the collection of the poems analysed in this study might be multiplied, yet it could expand the limits of this study. Accordingly, it is proved that Eliot never loses his sense of rhythm in social life; he perceives the elements of rhythm and applies them in his poetry. In terms of the Rhythmanalysis, it can be claimed that he cultivates the art of music of poetry within his intellectual pursuit. Eliot's early poems and *The Waste Land* allow the reader to observe the examples of the rhythm in social life and how they are represented in certain literary texts. In the end, "Let us go then, you and I" because the bartender says, "HURRY UP PLEASE ITS TIME."

References

Bresson, R. (1977). *Notes on cinematography*. New York: Urizen Books.

- Bush, R. (1983). *T.S. Eliot: A study in character and style*. New York: Oxford U. P.
- Chancellor, P. (1969). "The music of 'The Waste Land.'" *Comparative literature studies*. 6.(1) 21-32.
- Chen, Yi. (2017). *Practising rhythmanalysis: Theories and methodologies*. London: Rowman and Littlefield International.
- Dayan, P. (2019). "How musical is Henri Lefebvre's rhythmanalysis?" *Rhythms now: Henri Lefebvre's rhythmanalysis revisited*. Eds. Steen Ledet Christiansen and Mirjam Gebauer. Aalborg University Press. Internet resource. 17-31.
- Elden, S. (2004). "Rhythmanalysis: An Introduction." *Rhythmanalysis: Space, Times and Everyday Life*. London: Continuum. vii-xv.
- Eliot, T. S. (1948). *Selected Essays*. London: Faber and Faber.
- Eliot, T. S. (1963). *Collected poems, 1909-1962*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Eliot, T. S. (1970). *On Poetry and Poets*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Trans. Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2000). *Writings on cities*. Trans. Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas. Malden: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2002). *Critique of everyday life. V.2: Foundations for a sociology of the everyday*. Trans. John Moore. London: Verso.
- Lefebvre, H. (2004). *Rhythmanalysis: Space, times and everyday life*. Trans. S. Elden and G. Moore. London: Continuum.
- Lukacs, G. (1971). *The theory of the novel: A historico-philosophical essay on the forms of great epic literature*. Trans. Anna Bostock. Massachusetts: The MIT Press.
- Marshall, A. (2005). "England and nowhere." *The Cambridge companion to T.S. Eliot*. Ed. A. David Moody. New York: Cambridge University Press. 94-107.
- Meyer, K. (2008). *Rhythms, streets, cities. Space, difference, everyday life: Reading Henri Lefebvre*. Eds. Kanishka Goonewardena, and et all. London: Routledge. 147-160.
- Murphy, R. E. (2007). *Critical companion to T.S. Eliot: A literary reference to his life and work*. New York: Facts On File.
- Nicolosi, R.J. (1980). "T. S. Eliot and music: An introduction." *The musical quarterly*. 66(2), 192-204.
- Perkins, D. (1976). *A History of Modern Poetry: From the 1890s to the High Modernist Mode*. Massachusetts: Harvard U.P.
- Wilde, O. (2009). *Complete Poetry*. Ed. Isobel Murray. New York: Oxford UP.
- Williams, A. (1991). "Historical attitudes to women eating in restaurants." *Oxford Symposium on Food and Cookery 1991: Public Eating: Proceedings*. Ed. Harlan Walker. London: Prospect Books, 311-314.
- Williamson, G. (1969). *T.S.Eliot: A poem-by-poem analysis*. New York: The Noonday Press.

Türk Müziği Devlet Konservatuvarları Ses Eğitimi Bölümlerindeki Ses ve Çalgı Eğitimi Ders İçeriklerinin İncelenmesi

Gamze Nevra Köroğlu^{a,b}

Özet

Bu araştırmada; Türk Müziği devlet konservatuvarlarındaki ses eğitimi bölümlerinin TSM ana sanat dallarındaki ses eğitimi ve çalgı eğitimi derslerinin, ders içerikleri, kredileri, Akademik Kredi Transfer Sistemi (AKTS) kredileri ve zorunlu/seçmeli olmaları açısından incelenerek benzerlikleri ve farklılıklarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Betimsel tarama modelinde olan bu araştırmanın örneklemini Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı, Ege Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı ve Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı oluşturmaktadır. Örneklem grubu olarak seçilen konservatuvarların web sayfaları üzerinden ders bilgi paketlerine ulaşılarak toplanan veriler doküman analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda; konservatuvar, "ses eğitimi" ve çalgı eğitimine yönelik derslerin isimlerinde farklılıklar olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, araştırmada yer alan tüm konservatuvarlarda AKTS, teori, uygulama ders saat süreleri açısından farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türk Müziği
Ses Eğitimi
Çalgı Eğitimi
Ders İçerikleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.01.2022
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1055995

Investigation of Voice and Instrument Training Courses in Turkish Music Voice Training Departments

Abstract

In this study, it is aimed to determine and evaluate the similarities and differences of the voice and instrument training courses in the TSM main branches of the Voice Training departments in the Turkish Music state conservatories, in terms of course content, credits, ECTS credits and being compulsory/elective. The sample of this research in the descriptive scanning model consists of Ankara Hacı Bayram Veli University Turkish Music State Conservatory, Ege University Turkish Music State Conservatory, Istanbul Technical University Turkish Music State Conservatory and Gaziantep University Turkish Music State Conservatory. The documents obtained by accessing the course information packages on the web pages of the conservatories selected as the sample group were analyzed thematically with the document analysis technique. As a result of the research; It has been concluded that there are differences in the names of the conservatory, "voice training" and instrument training courses. In addition, it is understood that there are differences in terms of AKTS, theory and practice course hours in all conservatories included in the research.

Keywords

Turkish Music
Voice Training
Instrument Training
Course contents

About Article

Received: 10.01.2022
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1055995

^a İletişim Yazarı: nevragulser@hotmail.com

^b Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Müzik Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7118-1222.

Giriş

Eğitim; bireyin doğumundan başlayıp ölünceye kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireyler birçok bilgi, beceri ve değer kazanır, bu kazanımlar da insan davranışlarında fark edilir değişikliklere yol açar (Erden, 2011: 13). Bireyin davranışlarında meydana gelen bu değişiklikler eğitim sürecinin bir boyutunu oluşturan müzik ile başka bir ifade şekli kazanır. Uçan (2005, s. 106) müziği; “duygu, düşünce, izlenim ve tasarımları ve başka gereçlerinde katkısıyla belli durum, olgu ve olayları belirli bir amaç ve yöntemle, belirli bir güzellik anlayışına göre birleştirilerek biçimlendirilmiş seslerle işleyip anlatan estetik bir bütün olarak ifade etmiştir. İnsan ve toplum yaşamındaki bu etkileri, müziğin bazı önemli işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Bunlar; bireysel, toplumsal, kültürel, ekonomik ve eğitsel işlevleridir (Uçan, 2005, s. 29). Müziğin işlevlerinin etkili ve verimli olabilmesi için de bireye müziksel bazı davranışların kazandırılması gerekmektedir (Kocabaş, 1993, s. 3). Bu davranışları kazanabilme ve bireyde davranış değişikliği meydana getirebilme süreci ise müzik eğitimi yoluyla gerçekleşmektedir. Uçan (2005, s. 36) müzik eğitimi; bireyde kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak belirli müziksel davranışlar oluşturma, bu davranışları değiştirme ve geliştirme süreci olarak tanımlamaktadır. Müzik eğitimi; ses eğitimi, çalgı eğitimi, işitme eğitimi, ritim eğitimi, repertuar eğitimi gibi alt basamaklardan oluşmaktadır (Kardeş, 2012: 34) Bu basamakların başında, insan sesinin kullanılması bakımından ses eğitiminin önemli bir yeri vardır. Ses eğitimi; “Sese; dayanıklılık, sağlamlık kazandırma amacı ile sesi işleyerek ve geliştirerek şarkı söyleme sanatıdır” (İtil, 2011: 2).

Her müzik türünde uygulanan ses eğitimi melodik, makamsal, ritmik ve biçimsel olarak farklılık oluşturmakla beraber, Türk müziği de içerisinde barındırdığı öğeleri ile farklılık göstermektedir. Türk müziği ses eğitiminin akademik anlamda eğitimi konservatuvar bünyesinde sağlanmaktadır. Geçmişten günümüze kadar Türk müziği eğitimi veren konservatuvarların oluşma evreleri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana, ulus devlet olma yolunda atılan adımlar, her alanda olduğu gibi eğitim ve sanat alanında da köklü değişikliklere yol açmıştır. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı döneminde başlayan batılılaşma hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma aşamasında da etkisini göstermeye devam etmiştir. Kurulan Musiki Muallim Mektebi'nde batının müzik anlayışı ile eğitilen öğretmenler yetişmiştir. Cumhuriyet döneminde kurulan müzik eğitim kurumları batı etkisinde kalmış olsada, bu kurumlarda bir yandan Türk müziği eğitimi de devam etmiştir. 1917 yılında kurulan Dârülelhân isimli müzik okulunda Türk müziği resmi olarak okutulmaya başlamıştır. Daha sonra 1975 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı açılmıştır. Ardından 1983 yılında Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı kurulmuştur. O günden bugüne, Türk müziği eğitimi veren konservatuvarların sayısı artış göstermekte ve konservatuvarlar bünyesinde birçok farklı bölüm açılarak eğitim-öğretim faaliyeti çeşitlendirilmektedir.

Türk müziği konservatuvarlarının bünyesinde yer alan ve ses eğitimi derslerinin verildiği yer ses eğitimi bölümleridir. Bu bölümün amacı; “gelişmeye açık, nitelikli ses sanatçıları yetiştirme ana hedefi ile hareket eden, uluslararası alana ulusal müziği taşıyabilecek, açıklayabilecek, karşılaştırma yapabilecek ve temsil ettiği müziğin değerlerini dünya ile bütünleştirecek bireyler yetiştirmektir (İtil, 2011 :1). Ayrıca ses eğitimi alanında bireylerin mesleki gelişimine yardımcı olacak bir diğer ders ise çalgı eğitimi dersidir. Ses eğitimi bölümünde yardımcı çalgının varlığı, ses eğitimi dersinin pekiştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Sesini profesyonel olarak

kullanma eğitimi alan her bir öğrencinin, yardımcı çalgı ile çalışabilmesi, eseri seslendireceği tonu belirleme, entonasyon, Türk müziği perdelerinin doğru icra edilmesi ve hem ses hem çalgı ile icra edilebilen eğitici makamsal alıştırmalar eşliğinde ses açma çalışmalarını yapabilmeleri açısından sağlıklı bir ilerleme kaydetmelerini sağlayacaktır. Bu yüzden ses eğitimi bölümleri ile ilgili ders programı geliştirilirken ya da değerlendirilirken ses ve çalgı eğitimi derslerinin birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada; Türk müziği ses eğitimi bölümlerinde Türk Sanat Müziği (TSM) ana sanat dalı bulunan üniversitelerin programlarındaki ses ve çalgı eğitimi dersleri müzik eğitimi/öğretimi programının tasarılarına bakılarak; ders içerikleri, ders saatleri, kredileri, verilen ses ve çalgı eğitimi derslerinin zorunlu ve seçmeli olmaları durumları bakımından incelenmiştir.

Ülkemizde lisans düzeyinde eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmekte olan; Türk müziği/Türk musikisi devlet konservatuvarları incelendiğinde kurum adlarında, bölümlerinde ve ana sanat dallarında sayı ve içerik olarak farklı uygulamalar görülmektedir. Türk müziği eğitimi veren devlet konservatuvarları isimlendirilirken, Türk müziği ve Türk musikisi olmak üzere iki farklı şekilde kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Ancak çalışmada ortak dil kullanmak amacı ile Türk musikisi yerine Türk müziği ifadesi tercih edilmiştir. Bu konservatuvarların Ses eğitimi bölümü ise sadece beş konservatuvarda bulunmaktadır. Ses eğitimi bölümünde yer alan ses ve çalgı eğitimi ile ilgili dersler incelendiğinde içerik olarak önemli ölçüde farklılıklar olduğu görülmektedir. Derslere ait konu içerikleri, ders saatleri, kredileri ve bu derslerin zorunlu veya seçmeli olma durumları ekseninde ortaya çıkan farklılıklar çalışmanın problem durumunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada; Türk Müziği devlet konservatuvarlarındaki ses eğitimi bölümlerinde TSM ana sanat dalındaki ses eğitimi ve çalgı eğitimi ile ilgili derslerin, ders içeriklerinin, kredilerinin ve derslerin zorunlu seçmeli olması durumlarının karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan benzerliklerin ve farklılıkların tespit edilerek incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın; Türk Müziği devlet konservatuvarlarındaki ses eğitimi bölümlerinde TSM ana sanat dallarında eğitim öğretim birliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara ışık tutmayı amaçlaması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında sunulan önerilerin, ses eğitimi bölümleri TSM ana sanat dallarında yer alan ses eğitimine ve çalgı eğitimine yönelik derslerde yapılabilecek olan düzeltme ve yeniden yapılandırma çalışmalarına katkıda sağlaması bakımından da önem teşkil etmektedir.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde; araştırmanın modeli, yöntemi, evren ve örneklem durumu, veri toplama teknikleri (veya verilerin toplanması) ve verilerin analizi ile ilgili alt başlıklar açıklanmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, Türkiye'deki Türk Müziği devlet Konservatuvarları Ses eğitimi bölümlerindeki çalgı ve ses eğitimi ilgili derslerin öğretim programlarının incelenmesine yönelik tarama modeli betimsel bir çalışma yürütülmüştür. Tarama modelleri geçmişte veya hala var olan bir

durumu olduğu gibi, değiştirmeden betimlemeyi amaç edinmiş araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırma konusu her neyse, içerisinde bulunan nesnelere, olaylar, bireyler kendi durumları içerisinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır, hiçbir durumda değişiklik yapma çabası söz konusu olmamıştır (Karasar, 2002: 77).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; doküman analizi, gözlem ve görüşme gibi nitel verilerin toplanıp kullanıldığı, durumun ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütünü ele alacak şekilde ortaya konulmasına yönelik bir sürecin takip edildiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004:35).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, ülkemizde Türk Müziği eğitimi veren 23 devlet konservatuarı, araştırmanın örneklemini ise ülkemizde eğitim veren 5 Türk müziği/musikisi devlet konservatuarı oluşturmaktadır. Bu bağlamda; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı, Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı ve Necmettin Erbakan Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Ancak örneklem grubunda yer alan Necmettin Erbakan Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Ses Eğitimi Bölümü'nün TSM ana sanat dalı ders içeriklerine ulaşamaması bakımından araştırmada yer almamıştır.

Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada kullanılacak olan veriler, literatür taranarak, yazılı kaynağa dayalı belgesel tarama yöntemiyle elde edilmiştir. Belgesel tarama, araştırmacının araştırma konusu ile ilgili olduğunu düşündüğü belgeleri, örneğin günlük, anı defteri, mektuplar, alan notları vs, analiz etme sürecidir (Özdemir, 2010 s:327). Konu ile ilgili üniversitelerin resmi internet sayfalarında bulunan ders bilgi paketlerinden lisans ders içerikleri temin edilmiştir. Toplamda 4 üniversitenin ders isimleri, bu derslerin zorunlu/seçmeli olma durumu ve kredi/AKTS bilgileri elde edilmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Bu araştırmada örneklem grubunda yer alan 4 konservatuarın resmi web sitelerinden ulaşılan ders bilgi paketleri doküman analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Doküman analizi; dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma aşamalarına göre yapılır (Akt. Yıldırım & Şimşek, 2016). Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008). Seçilen örneklemelerin ders bilgi

Türk Müziği Devlet Konservatuvarları Ses Eğitimi Bölümlerindeki Ses ve Çalgı Eğitimi Ders İçeriklerinin İncelenmesi

paketlerine konservatuvarların web sayfaları üzerinden veri tabanları taranarak ulaşılmıştır. Ulaşılan ders bilgi paketleri; ses eğitimi bölümü TSM ana sanat dalı çalgı ve ses eğitimine yönelik dersler; içerik, uygulama ders saati, Akademik Kredi Transfer Sistemi (AKTS), zorunlu ve seçmeli olmaları açısından incelenmiştir. Derslerin içerikleri, kredileri, isimleri ve öğrenme çıktıları detaylı bir şekilde incelenmiş, elde edilen bulgulardan ulaşılan sonuçlar yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde; ülkemizde Türk müziği eğitimi veren devlet konservatuvarları ve bu konservatuvarların ses eğitimi bölümü TSM ana sanat dallarında yer alan ses ve çalgı eğitimi ders içeriklerine yönelik bilgilere yer verilmiş, elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Tablo 1. 'de Türk müziği eğitimi veren devlet konservatuvarlarına ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Türk Müziği Eğitimi Veren Devlet Konservatuvarları

Üniversiteler	Bölüm	Ana Sanat Dalı
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	Çalgı eğitimi Ses eğitimi Müzikoloji	-
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	Türk müziği	Türk din musikisi Klasik Türk musikisi Türk halk müziği Üflemeli ve Vurmali çalgılar
Atatürk Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	Türk halk müziği Türk sanat Müziği	-
Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı	Türk müziği Ses eğitimi Türk halk oyunları Çalgı yapımı ve onarımı	Türk sanat müziği Türk halk müziği
Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	Ses eğitimi Türk müziği	Türk sanat müziği Türk halk müziği
İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	Çalgı eğitimi Bestecilik Müzik teknolojisi Müzik teorisi Müzikoloji Ses eğitimi Türk halk oyunları	Türk sanat müziği Türk halk müziği
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	Müzik Müzik teknolojisi Türk halk oyunları	

Necmettin Erbakan Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	Çalgı eğitimi Ses eğitimi	Çalgı eğitimi Ses eğitimi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	Türk müziği Müzikoloji	
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	Türk müziği	
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	Çalgı eğitimi	
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	Geleneksel Türk müziği Türk halk oyunları	Türk sanat müziği Türk halk müziği

Tablo 1'e göre; ülkemizde Türk müziği eğitimi veren 12 devlet konservatuvarı bulunmaktadır. Bu konservatuvarlardan 5 tanesinde "Ses Eğitimi Bölümü", 4 tanesinde "Çalgı Eğitimi Bölümü", 3 tanesinde "Müzikoloji Bölümü", 5 tanesinde "Türk Müziği Bölümü", 4 tanesinde "Türk Halk Oyunları Bölümü", 1 tanesinde "Çalgı Yapım ve Onarımı Bölümü", 2 tanesinde "Müzik Teknolojisi Bölümü", 1 tanesinde "Bestecilik Bölümü", 1 tanesinde "Geleneksel Türk Müziği Bölümü", 1 tanesinde "Müzik Bölümü" ve yine 1 tanesinde ise "Müzik Teorisi Bölümü" olduğu görülmektedir. Ayrıca konservatuvarların 3 tanesinde "Türk sanat müziği", 4 tanesinde ise "Türk halk müziği" ana sanat dalı, 1 tanesinde "Türk din musikisi, Klasik Türk musikisi ve Üflemeli ve Vurmalı çalgılar" ana sanat dalları bulunmaktadır.

Elde edilen bu bilgiler ışığında; konservatuvar adlarının Türk musikisi Devlet Konservatuvarı ve Türk Müziği Devlet Konservatuvarı olmak üzere iki farklı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca konservatuvarlardaki bölüm isimlerinde de çeşitlilik ve farklılık olduğu ortaya çıkmaktadır. Araştırma kapsamına sadece "Ses Eğitimi Bölümü" bulunan konservatuvarlar alınmış olup, buna ait bilgilere aşağıdaki Tablo 2.'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ses Eğitimi Bölümü Bulunan Devlet Konservatuvarları

Üniversiteler	Bölüm	Ana Sanat Dalı
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	Ses Eğitimi	Türk sanat müziği
Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı	Ses Eğitimi	Türk sanat müziği
Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	Ses Eğitimi	Türk sanat müziği
İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	Ses Eğitimi	Türk sanat müziği

Türk Müziği Devlet Konservatuvarları Ses Eğitimi Bölümlerindeki Ses ve Çalgı Eğitimi Ders İçeriklerinin İncelenmesi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı Ders İçeriklerinden Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Tablo 3'te yer alan dersin yarıyılı, dersler, kredi, uygulama, Akts ve zorunlu/seçmeli (Z/S) olma durumuna yönelik bilgilere; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü ders programı ve ders içeriklerinin yer aldığı bilgilendirme sisteminden ulaşılmıştır. Ders içeriklerinde ise sadece Ses Eğitimi ve Çalgı Eğitimi Yönelik dersler yer almaktadır.

Tablo 3. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı Ses ve Çalgı Eğitimi Yönelik Ders Programı

Yarıyıl	Ders Adı	Kredi	Uygulama	AKTS	Z/S
1. yarıyıl	Ses Eğitimi I	4	0	4	Z
	Eşlik Çalgısı I	2	0	2	Z
2. yarıyıl	Ses Eğitimi II	4	0	4	Z
	Eşlik Çalgısı II	2	0	2	Z
3. yarıyıl	Ses Eğitimi III	4	0	6	Z
	Eşlik Çalgısı III	2	0	2	Z
4. yarıyıl	Ses Eğitimi IV	4	0	6	Z
	Eşlik Çalgısı IV	2	0	2	Z
5. yarıyıl	Ses Eğitimi V	4	0	3	Z
	Eşlik Çalgısı V	2	0	2	Z
6. yarıyıl	Ses Eğitimi VI	4	0	3	Z
	Eşlik Çalgısı VI	2	0	2	Z
7. yarıyıl	Ses Eğitimi VII	4	0	6	Z
	Eşlik Çalgısı VII	2	0	2	Z
8. yarıyıl	Ses Eğitimi VIII	4	0	6	Z
	Eşlik Çalgısı VIII	2	0	2	Z

Yukarıda yer alan Tablo 3.'de Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü öğretim programı 8 yarıyıla ait ses eğitimi ve çalgı eğitimine yönelik bilgilere yer verilmiştir. Programda çalgı eğitimine yönelik dersin ise "eşlik çalgısı" adı altında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Tablo 3.'de yer alan derslerin, ders içeriklerinden (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, 2021) elde edilen bulgular incelendiğinde;

1. yarıyıl Ses Eğitimi I derslerinin müfredatında; nefes ve ses açma çalışmaları, diyafram egzersizleri, öğrenci seviyesine uygun Türk müziğinin sözlü formlarında eserlerin yer aldığı

görülmektedir. Eşlik Çalgısı I derslerinin müfredatında ise; çalgı hakkında tarihi ve teknik bilgiler, çalgının Türk müziğindeki yeri ve önemi, çalgının icrası sırasındaki oturuş ve tutuş pozisyonları, çalgıdan nitelikli ses elde edilmesine yönelik çalışmaları ve çalgı akordu yapımı konularının yer aldığı anlaşılmaktadır.

2. yarıyıl Ses Eğitimi II derslerinin müfredatında; dersin müfredat ve amacına uygun eser öğretimi ile üslûp ve tavır kazanımına yönelik bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Eşlik Çalgısı II derslerinin müfredatında ise; çeşitli tartım ve aralıklardan oluşan alıştırmaların çalgıya göre doğru teknikleri kullanarak seslendirebilmesi ve temel makamlarda makamsal bir ezgi seslendirebilmesine yönelik çalışmaların olduğu tespit edilmiştir.

3. yarıyıl Ses Eğitimi III derslerinin müfredatında; bayati, hüseyini, neva, tahir ve muhayyer makamında çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Eşlik Çalgısı III derslerinin müfredatında ise; ud, kanun, tanbur, bağlama etütleri ve seviyeye uygun sözlü eser çalışmalarının yer aldığı anlaşılmaktadır.

4. yarıyıl Ses Eğitimi IV derslerinin müfredatında; hicaz, uzal, zirgüle ve hümayun makamlarına yönelik çalışmaların yer aldığı tespit edilmiştir. Eşlik Çalgısı IV derslerinin müfredatında ise; eşlik sazı etüt çalışmaları, teknik çalışmalar, eşlik sazının öğretimine yönelik çalışmaların olduğu görülmektedir.

5. yarıyıl Ses Eğitimi V derslerinin müfredatında; karcığar, suzinak, gülizar, ısfahan, bayati araban, acem, acemaşiran ve acemkürdi makamlarına yönelik çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Eşlik Çalgısı V derslerinin müfredatında ise; eşlik sazı etüt çalışmaları, teknik çalışmalar, eşlik sazının öğretimine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

6. yarıyıl Ses Eğitimi VI derslerinin müfredatında; saba, ferahfeza, sultaniyegâh, şivenüma, şevkefza, şehnaz, şehnaz buselik, nikriz, mahur ve nihavend makamlarına yönelik çalışmaların yer aldığı tespit edilmiştir. Eşlik Çalgısı VI derslerinin müfredatında ise; eşlik sazı etüt çalışmaları, teknik çalışmalar, eşlik sazının öğretimine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

7. yarıyıl Ses Eğitimi VII derslerinin müfredatında; neveser, şedaraban, hisar, suzidil, hüzzam, segâh, müstear, evc, bestenigâr ve dügâh makamlarının yer aldığı anlaşılmaktadır. Eşlik Çalgısı VII derslerinin müfredatında ise; eşlik sazı etüt çalışmaları, teknik çalışmalar ve eşlik sazının öğretimine yönelik çalışmaların olduğu görülmektedir.

8. yarıyıl Ses Eğitimi VIII derslerinin müfredatında; dilkeşhaveran, ferahnak, nişabur, nühuft, yegâh, hicazkâr, evcara, kürdilihicazkâr, arazbar buselik, pençgâh ve pesendide makamlarına yönelik çalışmaların yer aldığı tespit edilmiştir. Eşlik Çalgısı VIII derslerinin müfredatında ise; eşlik sazı etüt çalışmaları, teknik çalışmalar, eşlik sazının öğretimine yönelik çalışmaların olduğu anlaşılmaktadır.

Türk Müziği Devlet Konservatuvarları Ses Eğitimi Bölümlerindeki Ses ve Çalgı Eğitimi Ders İçeriklerinin İncelenmesi

Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Ses Eğitimi TSM Ana Sanat Dalı Ders İçeriklerinden Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Tablo 4'te yer alan dersin yarıyılı, dersler, kredi, uygulama, Akts ve zorunlu/seçmeli olma durumuna yönelik bilgilere; Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü ders programı ve ders içeriklerinin yer aldığı bilgilendirme sisteminden ulaşılmıştır. Ders içeriklerinde ise sadece Ses Eğitimi ve Çalgı Eğitimine Yönelik dersler yer almaktadır.

Tablo 4. Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı Ses ve Çalgı Eğitimine Yönelik Ders Programı

	Ders Adı	Kredi	Uygulama	AKTS	Z/S
1. yarıyıl	Ses eğitimi TSM seçmeli I (Ses Eğitimi I)	1	1	3	S
	Çalgı eğitimi I	2	2	3	Z
	Ses tekniği I	1	1	1	Z
2. yarıyıl	Ses eğitimi TSM seçmeli II (Ses Eğitimi II)	1	1	2	S
	Çalgı eğitimi II	2	2	4	Z
	Ses tekniği II	1	1	3	Z
3. yarıyıl	Ses eğitimi TSM seçmeli III(Ses Eğitimi III)	1	1	2	S
	Çalgı eğitimi III	2	2	4	Z
	Ses tekniği III	1	1	3	Z
4. yarıyıl	Ses eğitimi TSM seçmeli IV ((Ses Eğitimi IV)	1	1	2	S
	Çalgı eğitimi IV	2	2	4	Z
	Ses tekniği III	1	1	2	Z
5. yarıyıl	Ses eğitimi (A) TSM seçmeli I (Ses ve Nefes Teknikleri I)	1	1	2	S
	Çalgı eğitimi V	1	1	5	Z
6. yarıyıl	Ses eğitimi (A) TSM seçmeli II (Ses ve Nefes Teknikleri II)	1	1		S
	Çalgı eğitimi VI	1	1	4	Z
7. yarıyıl	Ses eğitimi (A) TSM seçmeli III	1	1		S
	Çalgı eğitimi VII	1	1	6	Z
8. yarıyıl	Ses eğitimi (A) TSM seçmeli IV	1	1		S
	Çalgı eğitimi V	1	1	6	Z

Yukarıda yer alan Tablo 4.'de Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM ana sanat dalı öğretim programı 8 yarıyıla ait ses eğitimi ve çalgı eğitimine yönelik bilgilere yer verilmiştir. Programda 1. ve 4. Yarıyıllar arasında ses eğitimine yönelik; "Ses eğitimi TSM seçmeli" ve "Ses tekniği" olmak üzere iki farklı dersin yer aldığı, 5. Ve 6. Yarıyıllarda "ses ve Nefes teknikleri" dersinin verildiği ve 7. ile 8. Yarıyıllarda ise yine "ses eğitimi TSM seçmeli" dersine yer verildiği görülmektedir. Programda, çalgı eğitimine yönelik

dersin “çalgı eğitimi” adı altında yer aldığı görölmektedir. Ayrıca Tablo. 4’te yer alan derslerin, ders içeriklerinden (Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuarı, 2021) elde edilen bulgular incelendiğinde;

1. yarıyıl Ses eğitimi TSM Seçmeli I dersinin müfredatının; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görölmektedir. Çalgı Eğitimi I dersinin müfredatında; öğrenciye öncelikle öğreneceği sazın tarihi bilgisinden bahsedildiği, sonrasında ise çalgı ve mızrabın tutuşu, sol el pozisyonu, parmak numaraları, Tanbur sazının nasıl akort edilmesi gerektiği, sol el parmaklarının çalıştırıldığı egzersizlere geçiş yaparak Tanbur sazının icrasına yönelik alıştırmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Ses Tekniği I dersinin müfredatında ise; Piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasında yönelik olduğu görölmektedir.

2. yarıyıl Ses eğitimi TSM Seçmeli II dersinin müfredatının; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görölmektedir. Çalgı Eğitimi II dersinin müfredatında; Geleneksel Türk Sanat Müziği çalgısal eser türlerinden Peşrev ve Saz Semailerinin icrasına yönelik çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Ses Tekniği II dersinin müfredatında ise; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görölmektedir.

3. yarıyıl Ses eğitimi TSM Seçmeli III dersinin müfredatının; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Çalgı Eğitimi III dersinin müfredatında; Türk Musikisi repertuarı içerisinde bulunan farklı türlerin doğru şekliyle çalgı eğitiminde yer aldığı ve deşifre çalışmalarının yapıldığı görölmektedir. Ses Tekniği III dersinin müfredatında ise; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görölmektedir.

4. yarıyıl Ses eğitimi TSM Seçmeli IV dersinin; Piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görölmektedir. Çalgı Eğitimi IV dersinde; Türk Musikisi repertuarı içerisinde bulunan farklı türlerin doğru şekliyle çalgı eğitiminde yer aldığı ve deşifre çalışmalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ses Tekniği IV dersinde; Piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görölmektedir.

5. yarıyıldan itibaren, Ses Eğitimi dersinin yerine “Ses Nefes ve Teknikleri” dersinin uygulandığı görölmektedir. Ses eğitimi (a) TSM seçmeli I Ses ve Nefes Teknikleri I dersinin müfredatında; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Çalgı Eğitimi V dersinin müfredatında ise; Geleneksel Türk Müziği makamlarını kapsayan çalgısal eserlerden oluşan peşrev ve saz semailerinin yer aldığı tespit edilmiştir.

Türk Müziği Devlet Konservatuvarları Ses Eğitimi Bölümlerindeki Ses ve Çalgı Eğitimi Ders İçeriklerinin İncelenmesi

6. yarıyıl Ses eğitimi (a) TSM seçmeli II Ses ve Nefes Teknikleri II dersinin müfredatının; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görülmektedir. Çalgı Eğitimi VI dersinin müfredatında ise; Geleneksel Türk Müziği makamlarını kapsayan çalgısal eserlerden oluşan peşrev ve saz semailerine yer aldığı anlaşılmaktadır.

7. yarıyıl Ses eğitimi (a) TSM seçmeli III Ses ve Nefes Teknikleri III dersinin müfredatının; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görülmektedir. Çalgı Eğitimi VII dersinin müfredatında ise; Geleneksel Türk Müziği makamlarını kapsayan çalgısal eserlerden oluşan peşrev ve saz semailerinin yer aldığı tespit edilmiştir.

8. yarıyıl Ses eğitimi (a) TSM seçmeli IV Ses ve Nefes Teknikleri IV dersinin müfredatının; piyano eşliğinde yapılan ses egzersizleri, çeşitli nefes çalışmaları ve bunların uygulandığı etüt parçalarının çalışılmasına yönelik olduğu görülmektedir. Çalgı Eğitimi VIII dersinin müfredatında ise; Geleneksel Türk Müziği Makamlarını kapsayan çalgısal eserlerden oluşan peşrev ve saz semailerine yer verildiği anlaşılmaktadır.

Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı Ders İçeriklerinde Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Tablo 5'te yer alan dersin yarıyılı, dersler, kredi, uygulama, Akts ve zorunlu/seçmeli olma durumuna yönelik bilgilere; Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı ders programı ve ders içeriklerinin yer aldığı bilgilendirme sisteminden ulaşılmıştır. Ders içeriklerinde ise sadece Ses Eğitimi ve Çalgı Eğitimine yönelik dersler yer almaktadır.

Tablo 5. Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı Ses ve Çalgı Eğitimine Yönelik Ders Programı

	Ders Adı	Kredi	Uygulama	AKTS	Z/S
1. yarıyıl	Ses eğitimi	3	2	4	Z
	Yardımcı Meslek Çalgısı	2	0	2	Z
2. yarıyıl	Ses eğitimi	3	2	4	Z
	Yardımcı Meslek Çalgısı	2	0	2	Z
3. yarıyıl	Ses eğitimi	2	2	4	Z
	Yardımcı Meslek Çalgısı	2	0	4	Z
4. yarıyıl	Ses eğitimi	2	2	4	Z
	Yardımcı Meslek Çalgısı	2	0	4	Z
5. yarıyıl	-				
	Yardımcı Meslek Çalgısı	2	0	4	Z
6. yarıyıl	-				
	Yardımcı Meslek Çalgısı	2	0	4	Z
7. yarıyıl	Eşlik Çalgısı VII	0	2	2	Z
8. yarıyıl	Eşlik Çalgısı VIII	0	2	2	Z

Yukarıda yer alan Tablo 5.'de Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM ana sanat dalı öğretim programı 8 yarıyla ait ses eğitimi ve çalgı eğitimine yönelik bilgilere yer verilmiştir. Programda 1. ve 4. Yarıyılar arasında ses eğitimi yönelik; "Ses eğitimi" dersinin yer aldığı ancak bu yarıyıldan sonra "ses eğitimi" dersinin programda yer almadığı görülmektedir. Programda, çalgı eğitimine yönelik dersin 1. Ve 6. Yarıyılar arasında "yardımcı meslek çalgısı", 7. Ve 8. Yarıyılarda ise "eşlik çalgısı" adı altında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Tablo. 5'te yer alan derslerin, ders içeriklerinden (Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, 2021) elde edilen bulgular incelendiğinde;

1. yarıyıl Ses eğitimi derslerinde heceleme yöntemi ile çeşitli diziler üzerinde diyafram kullanarak ses ve nefes kullanım tekniklerinin ve diksiyon ile ses bütünlüğüne yönelik bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Yardımcı Meslek Çalgısı derslerinin; metodun takibi ve çalgı hakimiyetinin geliştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir.

2. yarıyıl Ses eğitimi derslerinde; ses guruplarına göre şan tekniklerini geliştiren egzersizlerinin ve ses bütünlüğüne yönelik bilgilerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Yardımcı Meslek çalgısı derslerinin; metodun takibi ve egzersizlere yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

3. yarıyıl Ses eğitimi derslerinin; şan tekniğinin grup halinde icrası, koro için gerekli formasyon ve iki sesli koro yapıtları üzerine olduğu tespit edilmiştir. Yardımcı Meslek Çalgısı derslerinin; metodun takibi ve seviyeye uygun eserlerin çalınması üzerine olduğu tespit edilmiştir.

4. yarıyıl Ses eğitimi derslerinin; piyano eşlikli üç veya dört sesli koro yapıtları, yorumlama, nüans ve konuşma çalışmalarının koro yapıtlarına uyarlanmasına yönelik olduğu görülmektedir. Yardımcı Meslek Çalgısı derslerinin; metodun takibi ve seviyeye uygun eserlerin çalınması üzerine olduğu anlaşılmaktadır.

5. yarıyıldan itibaren Ses eğitimi derslerinin ders programında yer almadığı tespit edilmiştir. Yardımcı Meslek Çalgısı derslerinin; metodun takibi ve ajilite üzerine olduğu görülmektedir.

6. yarıyıl Yardımcı Meslek Çalgısı derslerinin metodun takibi ve örnek eserlerin çalınmasına yönelik olduğu görülmektedir.

7. yarıyıl Yardımcı Meslek Çalgısı derslerinin metodun takibi ve çalgının öğretime yönelik kullanımının öğretilmesi üzerine olduğu anlaşılmaktadır.

8. yarıyıl Yardımcı Meslek Çalgısı derslerinin; metodun bitirilmesi ve örnek icracaların dinletilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı Ders İçeriklerinde Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Tablo 6.'da yer alan dersin yarıyılı, dersler, kredi, uygulama, Akts ve zorunlu/seçmeli olma durumuna yönelik bilgilere; İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı ders programı ve ders içeriklerinin

Türk Müziği Devlet Konservatuvarları Ses Eğitimi Bölümlerindeki Ses ve Çalgı Eğitimi Ders İçeriklerinin İncelenmesi

yer aldığı bilgilendirme sisteminden ulaşılmıştır. Ders içeriklerinde ise sadece Ses Eğitimi ve Çalgı Eğitimi yönelik dersler yer almaktadır.

Tablo 6. İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı Ses ve Çalgı Eğitimi Yönelik Ders Programı

	Ders Adı	Kredi	Uygulama	AKTS	Z/S
1. yarıyıl	Ses eğitimi I	1	0	1	Z
	Çalgı I	1	2	2	S
	<ul style="list-style-type: none">TanburKanunUd				
2. yarıyıl	Ses eğitimi II	1	0	1	Z
	Çalgı II	1	2	2	S
	<ul style="list-style-type: none">TanburKanunUd				
3. yarıyıl	Ses eğitimi III	1	0	1	Z
	Çalgı I	1	2	2	S
	<ul style="list-style-type: none">TanburKanunUd				
4. yarıyıl	Ses eğitimi IV	1	0	1	Z
	Çalgı IV	1	2	2	S
	<ul style="list-style-type: none">TanburKanunUd				
5. yarıyıl	Dünya Vokal Teknikleri I	1	2	2	Z
	5.yy. Seçime Bağlı Ders I	1	2	2	S
	<ul style="list-style-type: none">Kanun VTanbur VUd V				
6. yarıyıl	Dünya Vokal Teknikleri II	1	2	2	Z
	6.yy. Seçime Bağlı Ders I	1	2	2	S
	<ul style="list-style-type: none">Kanun VITanbur VIUd VI				
7. yarıyıl	Dünya Vokal Teknikleri III	1	2	2	Z
	7.yy. Seçime Bağlı Ders I	1	2	2	S

	• Kanun VII				
	• Tanbur VII				
	• Ud VII				
	Dünya Vokal Teknikleri IV	1	2	2	Z
	8.yy. Seçime Bağlı Ders I	1	2	2	S
8. yarıyıl	• Kanun VIII				
	• Tanbur VIII				
	• Ud VIII				

Yukarıda yer alan Tablo 6.'da İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü TSM Ana Sanat Dalı öğretim programı 8 yarıyıla ait ses eğitimi ve çalgı eğitimine yönelik bilgilere yer verilmiştir. Programda 1. ve 4. Yarıyıllar arasında ses eğitime yönelik; "Ses eğitimi" dersinin yer aldığı, ancak 5. Yarıyıl ile 8. Yarıyıllar arasında "ses eğitimi" dersinin yerine "dünya vokal teknikleri" dersinin programda yer aldığı görülmektedir. Programda, çalgı eğitimine yönelik dersin 1. Ve 4. Yarıyıllar arasında "çalgı" dersi olarak yer aldığı, ancak 5. Ve 8. Yarıyıllar arasında bu dersin "seçime bağlı ders" başlığı altında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Tablo. 6.'da yer alan derslerin, ders içeriklerinden (İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, 2021) elde edilen bulgular incelendiğinde;

Yarıyıl derslerinde; ses eğitimi I dersinin insan sesinin anatomisi, sesin oluşum sistemi ve sesin koruma yollarına yönelik bilgiler ile ses ve nefes teknikleri üzerine çalışmalar içerdiği, Çalgı I dersinde ise; Tanbur, Kanun ve Ud çalgılarının yer aldığı ve bu dönem içerisinde çalgının ve mızrabın tutuşu, etütler, 4'lü ve 5'lilerin ve bazı makamların icrasına yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Yarıyıl derslerinde; ses eğitimi II dersinin nefes teknikleri ve rejister bölge etüt çalışmaları üzerine ilerlediği, çalgı II dersinin ise uşşak, hüseyini, hicaz, beyati, rast ve buselik makamlarında eser icrasına yönelik yapıldığı görülmektedir.

Yarıyıl derslerinde; ses eğitimi III Rejister bölge, artikülatör, nüans, fonemik ve hançere kullanımını destekleyici etüt çalışmaları üzerine devam ettiği, çalgı III dersinde ise; nikriz, nihavend, neveser, mahur, suzinak ve acemaşiran makamlarında eser icrasına yönelik yapıldığı görülmektedir.

Yarıyıl derslerinde; ses eğitimi IV dersinin artikülasyon, nüans, hançere ve Rejister bölge çalışmaları üzerine ilerlediği, çalgı IV dersinin ise; uşşak, beyati, neva, hüseyini, muhayyer, hüzzam, müstear, segâh makamlarında eser icra çalışmalarının yanı sıra, taksim ve deşifre çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Yarıyıl da ses eğitimi derslerinin yerine Dünya Vokal Teknikleri I dersinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda ders içeriğinde öğrencinin bireysel vokal özelliklerini saptama, ilgili müzik türüne yönelik ses tekniği hakkında genel bilgilendirme, bireysel vokal özellikleri doğrultusunda sesin esnekliğini ve hareketliliğini arttırmaya yönelik uygulama ve etüt çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Çalgı dersi zorunlu ders olmayıp seçime bağlı olarak

yine tanbur, kanun ve ud çalgıları ile devam etmektedir. Bu ders içeriğinin, şedaraban, nikriz, acemaşiran, şevkefza makamlarında eser icrasının ve taksim çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Yarıyıl derslerinde; Dünya Vokal Teknikleri II dersinin sesin esnekliğini ve hareketliliğini arttırmaya yönelik uygulama ve etüt çalışmaları üzerine devam ettiği, seçime bağlı olan tanbur, kanun, ud derslerinde suzinak, hicazkar, nikriz, şedaraban, sultaniyegâh, ferahfeza makamlarında eser icrası ve taksim çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Yarıyıl derslerinde; Dünya Vokal Teknikleri III dersinin sesin esnekliğini ve hareketliliğini arttırmaya yönelik uygulama ve etüt çalışmaları üzerine devam ettiği, seçime bağlı olan tanbur, kanun, ud derslerinin hüzzam, segâh, şehnaz, saba, nişaburek, kürdilihicazkar, ırak, ferahnak ve eviç makamlarında eser icrasına yönelik ilerlediği görülmektedir.

Yarıyıl Dünya Vokal Teknikleri IV dersinin sesin esnekliğini ve hareketliliğini arttırmaya yönelik uygulama ve etüt çalışmaları ve eserlerin sunumuna yönelik performans çalışmaları üzerine devam ettiği, seçime bağlı olan tanbur, kanun, ud derslerinde karcıgar, ferahfeza, sultaniyegâh, eviç, ferahnaz, dilkeşide, hicazkar, kürdilihicazkar, suzidil, şevkutarab makamlarında eser icrası ve göçürme çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Sonuç

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan dört konservatuvarın isimleri incelendiğinde iki konservatuvarın isminin “İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı”, “Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı”, bir konservatuvarın isminin “Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı”, bir konservatuvarın isminin ise “Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı”, olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda konservatuvar isimlerinde farklılıklar olduğu sonucuna varılmıştır.

Konservatuvarların ses eğitimi bölümü TSM ana sanat dalı 8 yarıyıl ders planları incelendiğinde; “ses eğitimi” dersinin tüm konservatuvarlarda yer aldığı, ancak bir konservatuvarda 5.yarıyıldan itibaren bu dersin kaldırıldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca bir konservatuvarda “ses eğitimi” dersinin yanı sıra, “ses tekniği” ismiyle 1. ve 4. yarıyıllar arasında bu dersin yer aldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra “ses eğitimi” dersinde, araştırmada yer alan tüm konservatuvarlarda AKTS, teori, uygulama ders saat süreleri açısından farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Bir konservatuvar hariç diğer tüm konservatuvarlarda “ses eğitimi” dersi zorunlu olup, sadece bir tanesinde seçmeli olarak yer almaktadır. Bunun yanı sıra bir konservatuvarda “ses eğitimi” dersi yerine 5. Yarıyıldan itibaren “dünya vokal teknikleri” dersinin verildiği anlaşılmaktadır. Bu durum ise, konservatuvarlar arasından farklılıklar olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda örneklem grubundaki ses eğitimi derslerinin içerikleri yarıyıllara ve konu başlıklarına göre farklılaşmaktadır.

Konservatuvarların ses eğitimi bölümü TSM ana sanat dalı 8 yarıyıllık ders planları incelendiğinde; planlarda yer alan çalgı eğitimine yönelik derslerin isim açısından farklılık

gösterdiği tespit edilmiştir. Bir konservatuvarda 1. ve 8. Yarıyıllar arasında “eşlik çalgısı” dersi başlığı altında, bir diğer konservatuvarda ise sadece 7. ve 8. yarıyıllarda bu ders ismi altında dersin verildiği ve 1. yarıyıl ile 6. yarıyıllar arasında ise “yardımcı meslek çalgısı” ismi ile ders programında yer aldığı sonucuna varılmıştır. Diğer iki konservatuvarda ise “çalgi” ve “çalgi eğitimi” dersi olarak ders planında yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dersin araştırmada yer alan tüm konservatuvarlarda zorunlu bir ders olarak yer alması bakımından konservatuvarlar arasında benzerlik göstermesinin yanı sıra, ders saatleri, uygulama ve AKTS açısından ise farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Örneklem grubunda yer alan eşlik çalgısı derslerinin içeriklerinin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Öneriler

Tespit edilen sonuçlar doğrultusunda, ses eğitimi bölümlerinde verilen çalgı eğitimi dersinin ses eğitimi dersi ile paralel olarak yürütülmesi gerekmektedir. Öğrencilerin, Türk müziği solfej ve nazariyatında öğrenilen makamları etüt edecek ve repertuar dersinde öğrenilen eserleri istediği tonda hem sesle hem çalgı ile icra edebilecek seviyeye gelmeleri müzikalite açısından önem arz etmektedir. Bu bütüncül yaklaşımın uygulamaya yönelik olan tüm dersleri olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. Araştırmada incelenen ders bilgi paketlerinde böyle bir uygulamanın olmadığı görülmektedir. Ses eğitimi dersinin daha verimli olması için çalgı eğitimi dersi içeriğinin sesi eğitmeye ve icraya eşlik etmeye yönelik olarak düzenlenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Albuz, A. (2004). *Eğitim/müzik eğitiminde program değerlendirme yaklaşımlarına genel bir bakış*. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935671.pdf>
- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı (2021, 12 Aralık). Erişim Adresi: <https://obs.hacibayram.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=35>
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı. (2021, 13 Aralık). Erişim adresi: <https://ebp.ege.edu.tr/DereceProgramlari/Detay/1/204/2797/932004>
- Erden, M. (2011). *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Arkadaş.
- İtil, F. M. (2011). *Türk Müziği Devlet Konservatuvarlarında Okutulan Tsm Ses Eğitimi Dersine Yönelik Bir Öğretim Modeli Önerisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı. (2021, 17 Aralık). Erişim adresi: <http://seb.tmdk.gantep.edu.tr/pages.php?url=dersler-ve-icerikleri-18>
- İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı. (2021, 15 Aralık). Erişim adresi: <https://www.sis.itu.edu.tr/TR/ogrenci/lisans/ders-planlari/plan/SES/201310.html>

- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi* (6. Baskı). Ankara: Nobel.
- Kardeş, T. (2013). *Mesleki Müzik Eğitimi Veren Devlet Konservatuvarlarındaki Klâsik Türk Müziği Üslûp ve Repertuar Eğitiminin İçerik ve Yöntem Bakımından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Ana Sanat Dalı, Afyon.
- Kocabaş, A. (1993). *1986-Lise Müzik Dersi Öğretim Programının Bölgesinde Görevli Müzik Öğretmenlerinin Görüşlerine Çağdaş Program Geliştirme İlkelerine Göre Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretimi Programı, İzmir.
- Wach, E. (2013). *Learning about qualitative document analysis*.
- Uçan, A. (2005). *Müzik Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum* (3. Baskı). Ankara: Evrensel.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Özdemir, M. (2010). *Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma* (s.323-343). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 1. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/113287>

Sosyal Medyada İşveren Çekiciliği: Çalışan Kullanımı Üzerine Nitel Bir Analiz

Tolga Şentürk^{a, b}, Murat Can Başaran^c

Özet

Sosyal medya platformlarında faaliyet gösteren işletmeler veya markalar için mevcut ve potansiyel hedef kitlelerini anlamının en iyi yolu yapmış oldukları paylaşımları ve elde ettikleri etkileşimleri analiz etmektir. Bu kapsamda yapılan analizlerde çoğu zaman gönderiler belirli kategoriler altında toplanmakta ve daha sonra nitel analize tabi tutulmaktadır. Araştırmamızda bu yöntem kullanılmış olup “Çalışan Kullanımı”, “Şirket Haberleri”, “Başarı” ve “Sosyal Sorumluluk” kategorileri oluşturulmuştur. Daha sonra bu kategoriler etkileşim sayıları ve oranları bakımından zaman ve örneklem bazlı olarak analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde en çok gönderi sayısı ve etkileşimin “Çalışan Kullanımı” kategorisinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Ancak bu analizlere takipçi sayısı odaklı bir değerlendirmenin de eklenmesi önem taşımaktadır. Araştırmada, daha fazla takipçi sayısının her zaman daha yüksek etkileşim oranları anlamına gelmediği, performansın takipçi sayısı odaklı olarak etkileşim oranlarıyla birlikte değerlendirilmesinin daha anlamlı sonuçlara yol açacağı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler

İşveren Çekiciliği
Sosyal Medya Analizi
Kurumsal İtibar
Instagram

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.02.2022
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1070979

Employer Attractiveness in Social Media: A Qualitative Analysis on Employee Usage

Abstract

For businesses or brands operating on social media platforms, the best way to understand their current and potential target audiences is to analyze the shares they have made and the interactions they have achieved. In the analyzes made in this context, most of the time, the posts are collected under certain categories and then subjected to qualitative analysis. This method was used in our research and the categories of “Employee Usage”, “Company News”, “Success” and “Social Responsibility” were created. Then, these categories were analyzed on the basis of time and sample in terms of interaction numbers and rates. In the analysis made, it was determined that the most number of posts and interactions occurred in the “Employee Usage” category. However, it is important to include an evaluation focused on the number of followers in these analyzes. The research found that more followers don't always mean higher engagement rates. It has been revealed that evaluating the performance together with the interaction rates with a focus on the number of followers will lead to more meaningful results.

Keywords

Employer Attractiveness
Social Media Analyses
Organizational Reputation
Instagram

About Article

Received: 09.02.2022
Accepted: 18.03.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1070979

^a İletişim Yazarı: pk35senturk@gmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İzmir, Türkiye. ORCID: 0000-0002-9103-3048.

^c Öğr. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sürekli Eğitim ve Araştırma Merkezi, İzmir, Türkiye. ORCID: 0000-0002-0271-052X

Giriş

Günümüz yetenek kapma savaşlarında en önemli cephe sosyal medyadır. Şirketlerin rekabetlerini çevrim içi alanlara da taşımasını sağlayan bu gelişmenin temeli, Web 2.0 teknolojisinin sosyal medya kullanıcılarının içerik oluşturmalarına ve geliştirmelerine izin veren bir yapıya kavuşmasıdır (Kaplan ve Haenlein, 2010). Sosyal medya platformları kullanıcılarına kendi içeriklerini ve kimliklerini oluşturma, yani kendilerini ifade etme imkânı tanımaktadır (Özdemir, 2015). Bu durum şirketlere/markalara kendilerini “pazarlama” fırsatı sunarken, hitap edilen hedef kitlelere de ürün, hizmet ve markaları araştırma imkânı vermektedir (Şentürk, 2019). Bu araştırma olanağı, ürün ve hizmetler için söz konusu olabildiği gibi çalışılmak istenen firmalar için de söz konusu olabilmektedir. Nasıl bir tüketici bir markanın herhangi bir ürün veya hizmetini satın alma veya kullanma eğilimi göstermeden önce o ürün veya hizmet hakkında bilgi almak istiyorsa, günümüzde çalışan adayları da çalışmak istedikleri şirketler hakkında bilgi almak istemekte ve bu çerçevede başta sosyal medya olmak üzere çevrimiçi mecraları kullanmaktadır (Dutta, 2014; Şentürk ve Başaran, 2021).

Kullanıcıların sosyal medyayı çalışma potansiyeli gördükleri işletmeleri araştırmak ve takip etmek için bir “iş bulma platformu” olarak da kullanıyor olması, şirketlerin yetenek istihdamında işveren çekiciliği açısından çevrim içi mecralara daha fazla yönelmesinin önünü açmaktadır. Zira sosyal medya platformları işletmelerin kendilerini potansiyel insan kaynaklarına tanıtmaya ve pazarlama açısından büyük bir imkan sunmaktadır (Casper ve Wayne, 2012; Dessain, 2016; Başaran ve Şentürk, 2021). LinkedIn tarafından yapılan araştırmaya göre (Martic, 2018);

- İşe alım uzmanlarının %94’ü işe alım amacıyla sosyal medyayı kullanmakta veya kullanmayı planlamakta olduklarını,
- Sosyal medyayı işe alım amaçlı kullanan işverenlerin %49’u sosyal medyayı daha kaliteli adaylara ulaşma açısından faydalı bulduğunu,
- Sosyal medyayı işe alım amaçlı kullanan uzmanların %70’i sosyal medya üzerinden yaptıkları işe alımlara daha fazla yatırım yapmayı planladıklarını belirtmişlerdir.

Sosyal medya platformlarının iş ve kariyer amaçlı kullanımı iş arayan adayların yanı sıra işletmeler için de oldukça önemlidir. İşletmelerin sürdürülebilirliği, daha kaliteli ürün veya hizmet üretebilmesi ve daha karlı yapılar haline gelebilmesi için yetenek çekimi faaliyetleri hayati bir önem taşımaktadır. Günümüzde işletmeler, ihtiyaç duydukları yetenekleri geleneksel işe alım faaliyetleriyle işletmelerine çekmekte başarısız olacaklarının farkına varmaktadır. Geleneksel insan kaynakları uygulamalarında temel faaliyetler başvuruları incelemek, iş görüşmeleri yapmak, kişisel ve mesleki gelişim için eğitim ve kariyer imkânlarının sağlanması gibi faaliyetlerken (Güler, 2021b); bugünün “modern” insan kaynakları ve işe alım fonksiyonu daha çok yetenek çekimi boyutu üzerinden değerlendirilmektedir (Tripathy, 2014).

Yeteneğe ulaşma açısından insan kaynakları alanında her geçen gün artan rekabetten dolayı işletmeler, işe alım stratejilerini daha kapsamlı hale getirmekte ve bu stratejileri oluştururken de daha fazla zaman ve kaynak harcamak durumunda kalmaktadır (Priyanka vd., 2015). Bu durum geleneksel anlamdaki işe alım ekipleri ve stratejilerinin ötesinde, işe alım faaliyetlerine artık işveren çekiciliği odağında bakılmasına neden olmaktadır. Çünkü bugünün yetenek istihdamı rekabetinde bir işletmenin potansiyel bir yeteneğin başvurusunu beklemesini “lüks”

olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle işletmeler daha proaktif davranarak artık yetenek neredeyse orada olmaya gayret etmektedir (Priyanka vd., 2015).

İşveren çekiciliği, bir kurum veya organizasyonu arzu edilen bir varlık olarak görme, bu kurum veya organizasyona karşı ifade edilen olumlu hisler veya davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Aiman-Smith vd., 2001). Bu bağlamda işletmelerin işveren çekiciliği yoluyla ihtiyaç duyduğu yetenekleri cezbetmesi için kullanacağı iletişim araçlarını tanımlaması ve etkin bir şekilde kullanması son derece önem kazanmıştır. Özellikle Y ve Z kuşağına yönelik olarak yetenek çekimi için hangi mecraların ve bu mecralarda hangi mesaj içeriklerinin kullanılacağı öncelikli bir faaliyet alanıdır. Bu açıdan şirketlerin yetenek çekimi faaliyetleri kapsamında hedefledikleri kitlenin özellikleri, beklentileri ile buldukları mecralara göre stratejiler oluşturması oldukça önemlidir (Köse ve Yeygel Çakır, 2019). Glassdoor (2018)'un yapmış olduğu araştırmaya göre, mevcut çalışan ve iş arayanların;

- %35'i çalışmakta oldukları işlerini şirketin kariyer sitesinden bulduklarını,
- %20'si yeni işleriyle ilgili pozisyonlarını sosyal medya üzerinden keşfettiklerini,
- %53'ünün çalışmak istedikleri şirket hakkında bilgi almak istediklerinde kariyer sitelerine baktıklarını,
- %32'sinin çalışmak istedikleri şirket hakkında bilgi almak istediklerinde sosyal medyaya da başvurduğunu,
- %26'sının ise çalışmak istedikleri şirket hakkında bilgi almak için şirketin kariyer web sitesini incelediklerini belirtmişlerdir.

Bu verilere bakıldığında günümüzün mevcut ve potansiyel çalışanları herhangi bir iş başvurusu yapmadan önce bilgi sahibi olmaya çalıştıklarını ve bu bilgi ihtiyaçlarının da önemli bir kısmını sosyal medya üzerinden giderdiklerini belirtmektedir. Bu noktada yüksek kullanım oranıyla sosyal medya platformlarının şirketlere veya markalara mevcut ve potansiyel çalışan adaylarına ulaşma ve işveren çekiciliği açısından büyük bir imkân sunduğu görülmektedir.

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın konusunu, ilaç sektöründe kurumsal itibar ve işveren çekiciliği çerçevesinde yürütülen dışsal pazarlama faaliyetlerinde üretilmiş sosyal medya içerikleri üzerine nitel bir analiz oluşturmaktadır. Konu kapsamında çalışan kullanımının diğer tanıtım içeriklerine göre etkinliği, gönderi ve etkileşim bazında incelenmiştir.

Araştırmanın amacı ise Pfizer Kariyer ve Abdi İbrahim Kariyer'in Instagram hesaplarında paylaştıkları gönderilerin kategorik olarak incelenmesi ve gönderi kategorileri ile elde edilen etkileşim arasındaki ilişkilerin ortaya konmasıdır. Ayrıca, gönderi kategorilerinin almış olduğu etkileşime sadece beğeni ve yorum üzerinden elde edilen toplam etkileşim olarak değil, aynı zamanda takipçi odaklı bakılması sonucunda toplam etkileşimin yanında gönderilerden oluşan etkileşim oranları çalışma kapsamında incelenmiştir. Bir Instagram hesabının ölçüm ve analiz süreçlerinde nominal etkileşim ve etkileşim oranının her birinin kendi başına değerlendirilmesi ile birbirinden farklı sonuçlara ulaşabileceğinin ve etkileşim oranlarının hesaba katılmasıyla optimizasyon süreçlerine katkı sağlanabileceğinin gösterilmesi, literatür ve uygulamacılar açısından önem taşımaktadır.

2. Yöntem

Araştırma analizleri nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan içerik analizi ile gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi yöntemi ile nitel veriler nicel verilere dönüştürülerek

analizlerde kullanılabilir hale getirilmektedir. Bu analiz yöntemi “her türlü sözel ve yazılı verinin araştırma problemini aydınlatarak şekilde sınıflandırılması, özetlenmesi, veriler içerisindeki belirli değişkenlerin veya kavramların ölçülerek anlamlandırılması amacıyla kategorilere ayrılması” şeklinde tanımlanmaktadır (Arık, 1992; aktaran Öztürk vd., 2016: 364). Bu kapsamda çalışmamızda içerik analizi yöntemiyle verilerin toplanması, tanımlanması ve benzerlik gösteren verilerin belli başlı kavramlar ve temalar çerçevesinde birleştirilerek okuyucuların anlayacağı biçimde düzenlenmesine çalışılmıştır. Çalışmanın amaç ve yöntemi çerçevesinde araştırma soruları aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

1. Araştırmanın örneklem kitlesini oluşturan işletmelerin işveren çekiciliği çerçevesinde yürüttüğü sosyal medyadaki dışsal pazarlama faaliyetlerinde çalışan kullanımı hangi düzeydedir?
2. Çalışan kullanımından başka gönderi ve etkileşim bağlamında hangi kategoriler ön plana çıkmaktadır?
3. Diğer kategorilerin çalışan kullanımına göre paylaşım ve etkileşim sayıları ile ortalamalarının karşılaştırılmasından hangi sonuçlar çıkmaktadır?
4. Sosyal medyada gönderi ve etkileşim rakamlarının yanı sıra bunlara ilişkin oranların değerlendirmeye katılması hangi sonuçları ortaya koymaktadır?

2.1. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evrenini ilaç sektörü Instagram hesapları, örneklem olarak da ilgili sektörün içerisinde en çok takipçiye sahip olan kariyer hesapları olan Pfizer Kariyer ve Abdi İbrahim Kariyer oluşturmaktadır. Türkiye’de en çok kullanıcısı bulunan sosyal medya platformu Instagramdır (We are Social, 2021). Boomsocial’ın (2021) verilerine göre de ilaç sektöründe faaliyet gösteren söz konusu iki şirket Türkiye’de kariyer alanında faaliyet gösteren en yüksek takipçiye sahip Instagram hesaplarıdır.

Çalışmada araştırma örneklemini oluşturan şirketlerin 1 Şubat 2021 – 31 Haziran 2021 tarihleri arasındaki Instagram gönderileri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan içerik analizinde çalışma kapsamında ele alınan Instagram gönderileri “Çalışan Kullanımı”, “Şirket Haberleri”, “Başarı” ve “Sosyal Sorumluluk” kategorileri altında analiz edilmiştir.

Araştırmanın ilk sınırlılığı, incelenen gönderilerin Şubat 2021 – Haziran 2021 dönemini kapsıyor olmasıdır. Araştırmanın Ocak 2021’den itibaren başlatılmamasının nedeni ise Abdi İbrahim Kariyer Instagram hesabının Ocak ayına ait takipçi verilerine ulaşamamasıdır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise çalışma kapsamında “Çalışan Kullanımı”, “Şirket Haberleri”, “Başarı” ve “Sosyal Sorumluluk” kategorilerine ait Instagram gönderilerinin incelenmiş olmasıdır.

2.2. Bulgular

1849 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde kurulan Pfizer, dünya ilaç şirketleri arasında en önde gelen firmalardan biridir ve Türkiye’de de 1957 yılından beri faaliyet göstermektedir (Pfizer, 2021). Şirket potansiyel çalışan kitlesine Instagram üzerinde Pfizer Kariyer hesabı ile ulaşmaktadır. İşletmenin Instagram kariyer hesabı 2021 yılı içerisinde 693 gönderiye ve 14,7 bin takipçiye ulaşmıştır.

1912 yılında İstanbul’da faaliyetlerine başlayan Abdi İbrahim Türkiye’de ilaç sektörünün lideri konumundadır (Abdi İbrahim, 2021). Şirket potansiyel çalışan kitlesine Instagram

üzerinde Abdi İbrahim Kariyer hesabı ile ulaşmaktadır. İşletmenin Instagram kariyer hesabı 2021 yılı içerisinde 944 gönderiye ve 11,4 bin takipçiye ulaşmıştır.

Çalışmada araştırma örneklemini oluşturan şirketlerin 1 Şubat 2021 – 31 Haziran 2021 tarihleri arasındaki Instagram gönderileri içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve genel nicel veriler **Tablo 1**'de özetlenmiştir. Yapılan içerik analizinde çalışma kapsamında ele alınan Instagram gönderileri "Çalışan Kullanımı", "Şirket Haberleri", "Başarı" ve "Sosyal Sorumluluk" kategorileri çerçevesinde analiz edilmiştir.

Tablo 1. Instagram Kariyer Hesaplarına Ait Gönderilerin Nicel Verileri

	Pfizer Kariyer	Abdi İbrahim Kariyer
Aylık Ortalama Gönderi	7,8	5,8
Aylık Ortalama Beğeni	1476,2	1028,6
Aylık Ortalama Yorum	17	15,4
Aylık Ortalama Etkileşim Oranı	1,35	1,44
Aylık Ortalama Görüntüleme	1456,6	1289,6
Gönderi Başına Beğeni	189,2	177,3
Gönderi Başına Yorum	2,17	2,65
Gönderi Başına Görüntüleme	2622	806
Takipçi Değişimi (Şubat-Haziran)	+790	-346
En Fazla Paylaşım Yapılan Gönderi Kategorisi	Çalışan Kullanımı	Çalışan Kullanımı
En Az Paylaşım Yapılan Gönderi Kategorisi	Başarı	Sosyal Sorumluluk
En Yüksek Etkileşim Oranı Alınan Kategori	Çalışan Kullanımı	Sosyal Sorumluluk
En Düşük Etkileşim Oranı Alınan Kategori	Sosyal Sorumluluk	Başarı

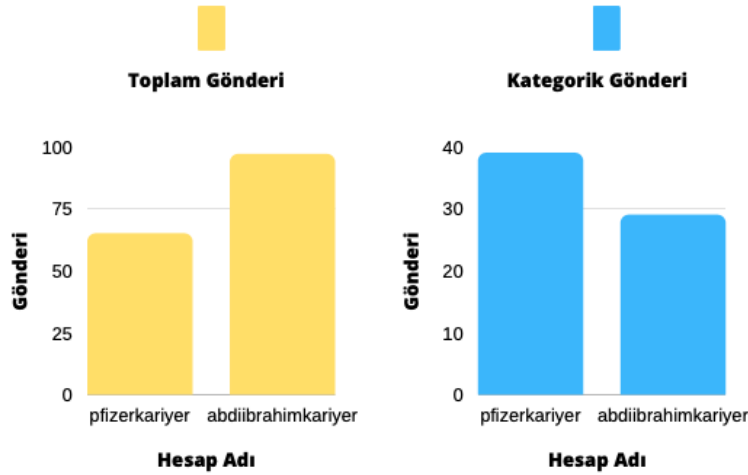
Her bir işletmenin Instagram kariyer hesabı genel olarak karşılaştırıldığında;

- Pfizer Kariyer'in aylık ortalama gönderi sayısı Abdi İbrahim'e göre daha yüksektir. Buna paralel olarak da aylık toplam etkileşim sayısı daha fazladır. Ancak her ne kadar toplam etkileşim sayısı Pfizer Kariyer'in daha yüksek olsa da Abdi İbrahim Kariyer'in elde etmiş olduğu etkileşim oranı rakibine göre daha fazladır.
- Pfizer Kariyer'in video ile paylaştığı gönderileri daha yüksek sayıda izlenmektedir.
- En fazla gönderi paylaşılan kategori hem Pfizer Kariyer ve hem de Abdi İbrahim Kariyer'de "Çalışan Kullanımı" kategorisidir.

- Pfizer Kariyer en yüksek etkileşim oranına “Çalışan Kullanımı” kategorisinde ulaşırken, Abdi İbrahim Kariyer ise en yüksek etkileşim oranı “Sosyal Sorumluluk” kategorisinden elde edilmiştir.
- Pfizer Kariyer en az gönderi paylaşımını “Başarı” kategorisinden yaparken, en düşük etkileşimi “Sosyal Sorumluluk” kategorisinden almıştır. Abdi İbrahim Kariyer ise en az gönderi paylaşımını “Sosyal Sorumluluk” kategorisinden paylaşmaktayken, en düşük etkileşimi “Başarı” kategorisinden elde etmiştir.
- Çalışma kapsamında ele alınan zaman aralığında Pfizer Kariyer’in Şubat ayı itibarıyla 13.541 takipçisi bulunurken, Haziran ayı sonu itibarıyla bu sayı 790 takipçi artarak 14.331 takipçiye ulaşmıştır. Abdi İbrahim Kariyer’in takipçi sayılarındaki değişim incelendiğinde, Şubat ayına 12.287 takipçiyle başlayan Abdi İbrahim Kariyer Haziran ayı sonuna kadar geçen süre içerisinde 346 takipçi kaybederek 11.941 takipçiye düşmüştür.

2.2.1. Kategorik Açıdan Gönderi Paylaşımlarının Etkileşime Olan Etkisi

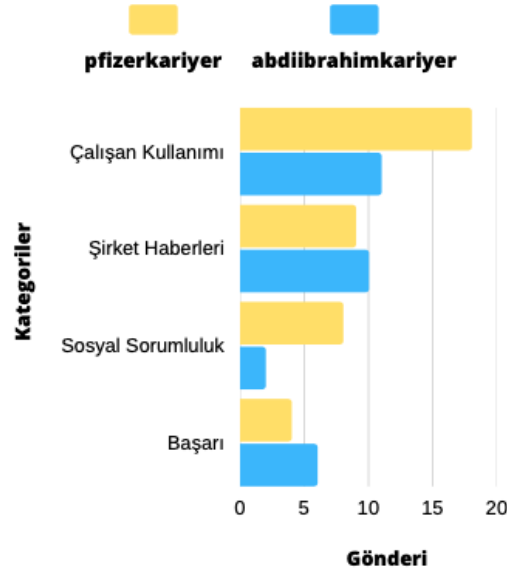
Yapılan paylaşımların kategorik olarak değerlendirmesinden önce, söz konusu paylaşımlar nicelik olarak incelendiğinde, çalışmanın kapsadığı zaman aralığında Abdi İbrahim Kariyer’in Instagram hesabından daha yüksek sayıda paylaşım yapıldığı görülmektedir (Şekil 1).



Şekil 1: Kariyer hesaplarından yapılan toplam ve kategorik gönderiler

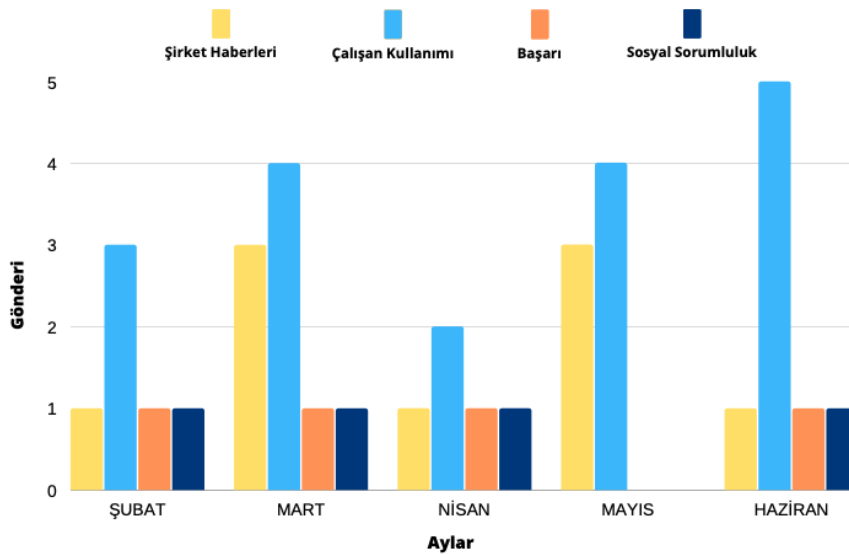
Ancak bu durum çalışma kapsamında kategori olarak ele alınan “Çalışan Kullanımı”, “Şirket Haberleri”, “Başarı” ve Sosyal Sorumluluk” açısından değerlendirildiğinde Pfizer Kariyer’in daha yüksek sayıda gönderi paylaşımında bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan kategoriler Pfizer Kariyer’in tüm paylaşımlarının %60’ını kapsarken, bu oranın Abdi İbrahim Kariyer’de %29.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu noktada kendi içerisinde de ayrı bir bulgu olarak değerlendirilebilecek bir veri göze çarpmaktadır: Pfizer Kariyer’in Instagram hesabında “Kariyer Günü veya Etkinliği” olarak değerlendirilebilecek herhangi bir paylaşım rastlanmamıştır. Ancak Abdi İbrahim Kariyer tarafında ise bu kategoriden oldukça yüksek sayıda paylaşım yapıldığı görülmüştür. Bu noktada “Kariyer Günü veya etkinliği” kategorisi çalışma kapsamında dahil edilmiş olsa Abdi İbrahim Kariyer’deki kapsayıcılık oranı %58.7 olacaktır. Araştırmanın sınırlılıklarından biri olan bu durum, aynı zamanda, Pfizer Kariyer’in “Kariyer Günü veya Etkinliği” kategorisinden herhangi bir paylaşım yapmaması ve Abdi

İbrahim Kariyer'in ise bu kategoriden neredeyse araştırma kapsamında ele alınan tüm kategorilerin toplamı kadar gönderi paylaşımında bulunması önemli bir nokta olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda her iki Instagram hesabının yetenek çekimi ve yeteneğe ulaşma gibi konularda farklı stratejilere sahip olduğu söylenebilir.



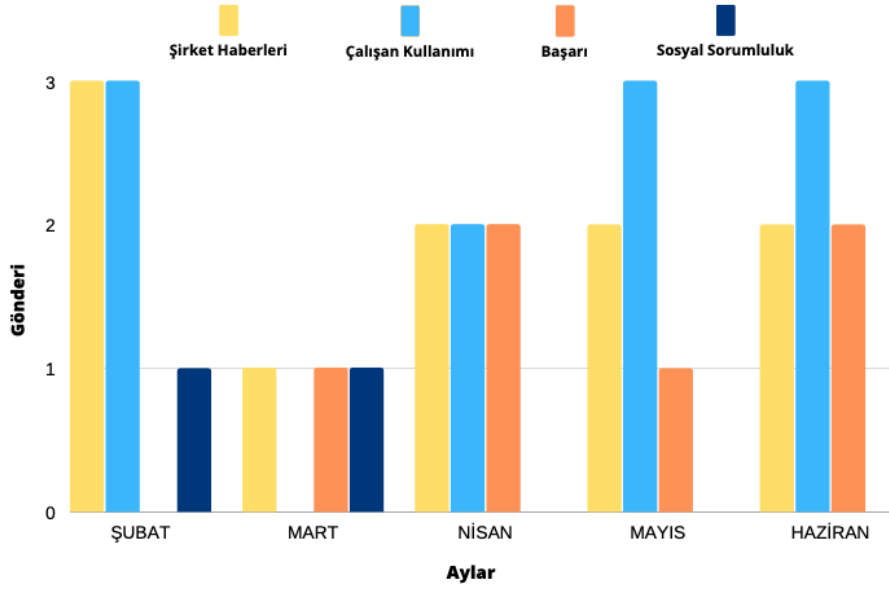
Şekil 2: Kategori bazlı gönderi rakamları

Pfizer Kariyer ve Abdi İbrahim Kariyer'in hesapları çalışma kapsamındaki kategoriler çerçevesinde değerlendirildiğinde (Şekil 2), Pfizer Kariyer ve Abdi İbrahim Kariyer en çok gönderiyi "Çalışan Kullanımı" kategorisinden paylaşmıştır. Pfizer Kariyer Abdi İbrahim Kariyer'e göre "Çalışan Kullanımı" ve "Sosyal Sorumluluk" kategorilerinden daha çok paylaşım yaparken, Abdi İbrahim Kariyer'in Pfizer Kariyer'e kıyasla "Başarı" ve "Şirket Haberleri" kategorilerinden daha fazla sayıda paylaşım yaptığı görülmektedir.



Şekil 3: Pfizer Kariyer'in aylar bazında kategorik paylaşım rakamları

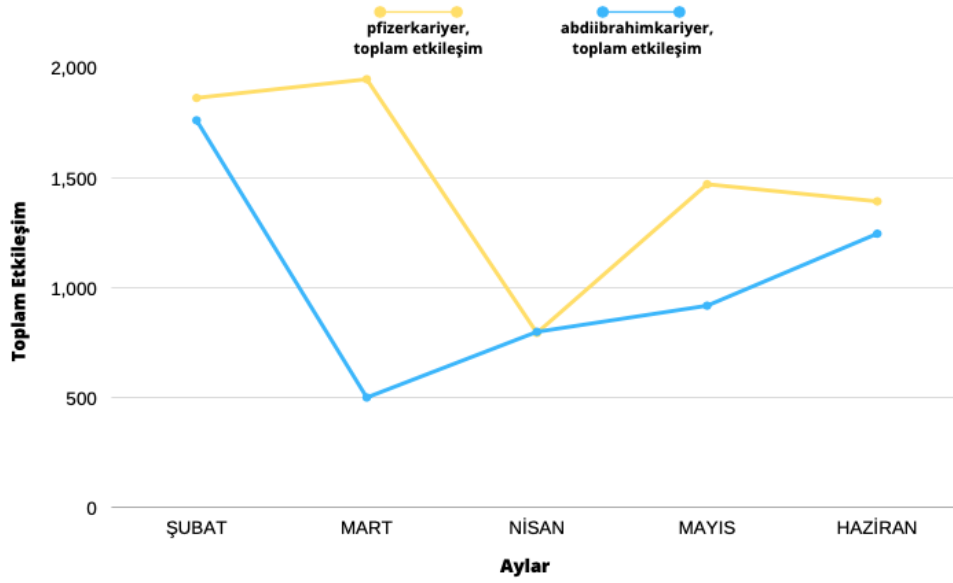
Pfizer Kariyer’de “Çalışan Kullanımı ve “Şirket Haberleri” kategorilerinden her ay gönderi paylaşıldığı görülmekteyken en çok gönderi Haziran ayında “Çalışan Kullanımı” kategorisinden paylaşılmıştır (Şekil 3). Ayrıca tüm kategorilerden bir ay içerisinde paylaşım sadece Mayıs ayında gerçekleşmemiştir.



Şekil 4: Abdi İbrahim Kariyer’in aylar bazında kategorik paylaşım rakamları

Abdi İbrahim Kariyer hesabında ise en çok “Çalışan Kullanımı” kategorisinden paylaşım yapılmış olup “Şirket Haberleri” kategorisinden her ay gönderi paylaşılmıştır (Şekil 4). Ancak tüm kategorilerden aynı ay içinde paylaşım yapılan herhangi bir ay bulunmamaktadır. Her iki Instagram hesabı aylık ortalama gönderi sayıları üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde;

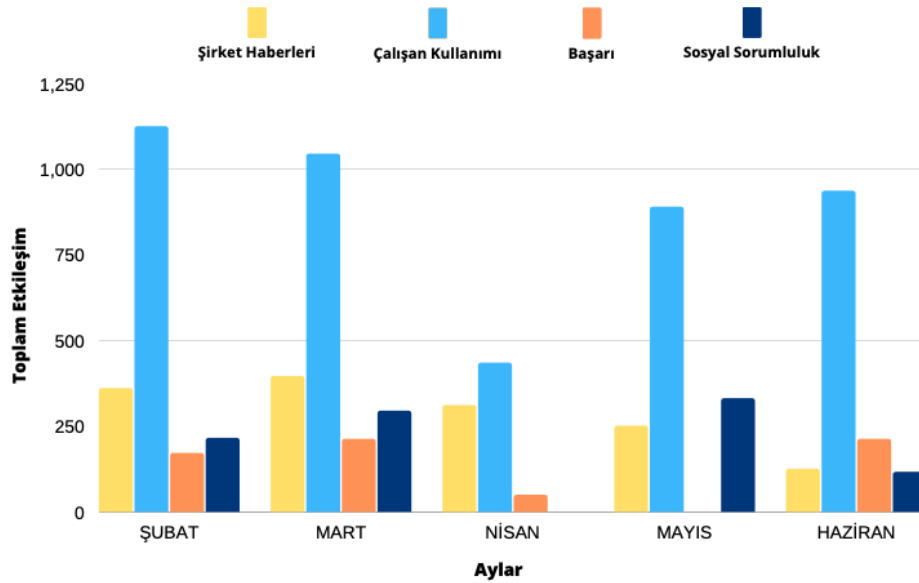
- Pfizer Kariyer Mart, Mayıs ve Haziran aylarında; Abdi İbrahim Kariyer ise Mart ayı dışında tüm aylarda kendi aylık ortalamalarının üzerinde gönderi paylaşımında bulunmuştur.
- Pfizer Kariyer paylaşılan gönderi sayısının ortalamasının üzerinde bulunduğu aylarda en çok “Çalışan Kullanımı” kategorisinden paylaşımında bulunmuştur. Abdi İbrahim Kariyer hesabında ise “Çalışan Kullanımı” ve “Şirket Haberleri” Şubat ayında, “Çalışan Kullanımı”, “Şirket Haberleri” ve “Başarı” kategorileri Nisan ayında en çok paylaşılmıştır. Mayıs ve Haziran aylarında ise tek başına en çok “Çalışan Kullanımı” kategorisinden gönderi yapılmıştır.
- Bu açıdan her iki Instagram hesabı da en çok gönderi paylaşımı yaptıkları ayda en yüksek sayıda gönderiyi “Çalışan Kullanımı” kategorisinden paylaşmıştır. Ancak Abdi İbrahim Kariyer’de “Şirket Haberleri” kategorisinden de nerdeyse aynı sayıda paylaşımında bulunulmuştur.



Şekil 5: Kariyer hesaplarının toplam etkileşiminin aylara göre değişimi

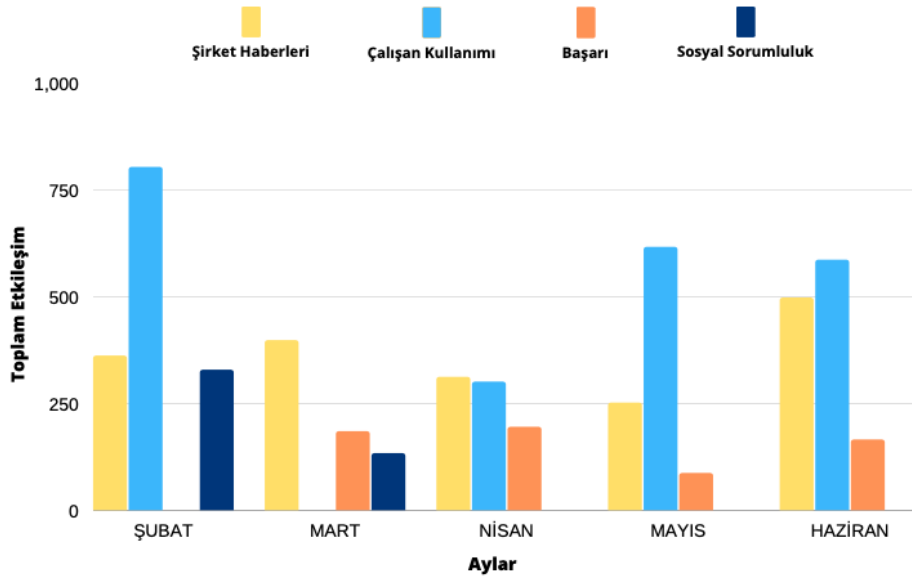
Toplam etkileşim bakımından Abdi İbrahim’de sadece Mart ayında düşüş gerçekleşirken, diğer aylarda toplam etkileşimde önceki aya göre artış görülmektedir (Şekil 5). Mart ayındaki bu düşüşün nedeni olarak, Mart ayının en düşük gönderi paylaşımı olan ay olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda da Mart ayında “Çalışan Kullanımı” kategorisinden herhangi bir paylaşımın bulunmamasının da etkisinin olduğu varsayılabilir.

Pfizer Kariyer’de ise Nisan ve Haziran aylarında bir önceki aya göre düşüş gerçekleşmiştir. Pfizer Kariyer’deki toplam etkileşim sayısındaki gerçekleşen düşüşün nedeni olarak, Nisan ayındaki gönderi sayısının aylık ortalamasının altına düşmesi ve aynı zamanda Nisan ayının en az paylaşım yapılan ay olması gösterilebilir.



Şekil 6: Pfizer Kariyer’in aylık bazda toplam etkileşim sayıları

Pfizer'in ortalamanın üzerinde gönderi paylaştığı aylar incelendiğinde (Şekil 6), Şubat ve Mart aylarında ortalamanın üzerinde etkileşim elde edilirken, Mayıs ve Haziran aylarında ortalamanın üzerinde gönderi paylaşılmasına rağmen ortalamanın altında etkileşim elde edilmiştir (Nisan ayında aylık ortalamanın altında gönderi paylaşımı gerçekleşmiştir). Hem ortalama gönderi sayısının hem de toplam etkileşimin en yüksek olduğu aylarda en çok "Çalışan Kullanımı" kategorisinden paylaşım yapılmıştır. Toplam etkileşimin ortalamanın altında kaldığı Mayıs ayında tüm kategorilerden aynı anda paylaşımında bulunulmamıştır. Haziran ayında tüm kategorilerden aynı anda paylaşımında bulunulmuştur ancak "Çalışan Kullanımı" haricindeki kategorilerden diğer aylara göre en düşük etkileşimlerin gerçekleşmesi ortalama etkileşim düzeyinin altında kalınmasına neden olmuştur.



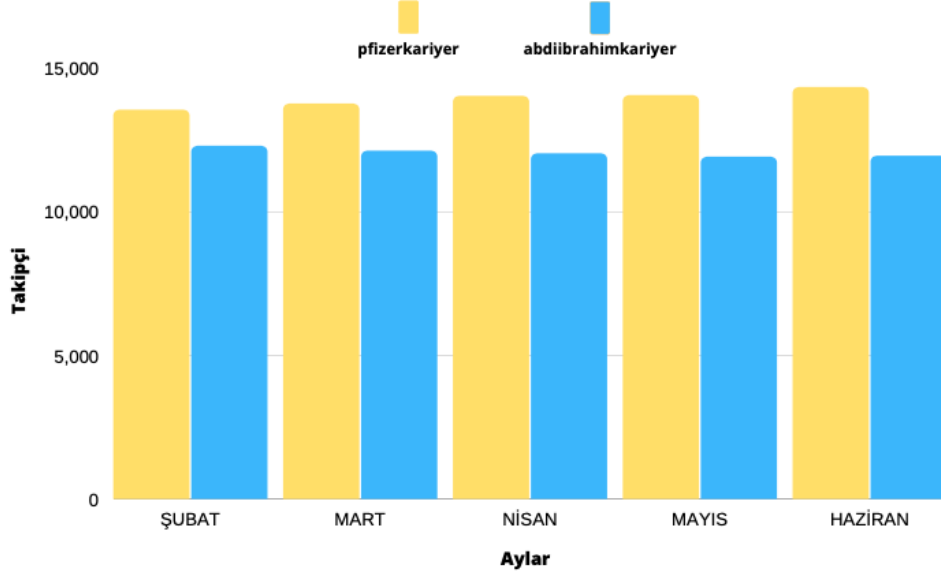
Şekil 7: Abdi İbrahim Kariyer'in aylık bazda toplam etkileşim sayıları

Abdi İbrahim Kariyer'in ortalamanın üzerinde gönderi paylaştığı aylar incelendiğinde (Şekil 7) Şubat, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında ortalamanın üzerinde gönderi paylaşılmasına rağmen sadece Şubat ve Haziran aylarında ortalamanın üzerinde toplam etkileşim elde edilebildiği görülmektedir (Mart ayında ortalamanın altında gönderi paylaşmıştır). Bu aylarda en çok paylaşım yapılan kategori ise "Çalışan Kullanımı" kategorisidir. Ortalamanın altında kalan aylarda, Mayıs ayı haricinde, "Çalışan Kullanımı" kategorisinden ya paylaşım yapılmamış ya da diğer kategorilere kıyasla daha az paylaşım yapılmıştır. Hem Pfizer Kariyer hem de Abdi İbrahim Kariyer hesaplarının gönderi ve etkileşimleri incelendiğinde, "Çalışan Kullanımı" kategorisinden paylaşım yapmanın elde edilen toplam etkileşimi olumlu yönde etkilediğini, söz konusu kategoriden yapılan paylaşımları azaltmanın da etkileşim performansını negatif yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

2.2.2. Takipçi Sayısının Etkileşim İlişkisi

Gönderi sayısı ile toplam etkileşim, tek başına bir sosyal medya hesabının performansını değerlendirmek için yeterli olmayabilir. Zira bir sosyal medya hesabının performansını bir gönderinin aldığı toplam etkileşim üzerinden değerlendirmek sadece nominal olarak bir sonuç elde edilmesine neden olacaktır. Bu sebeple niceliksel değerlendirmeleri daha anlamlı

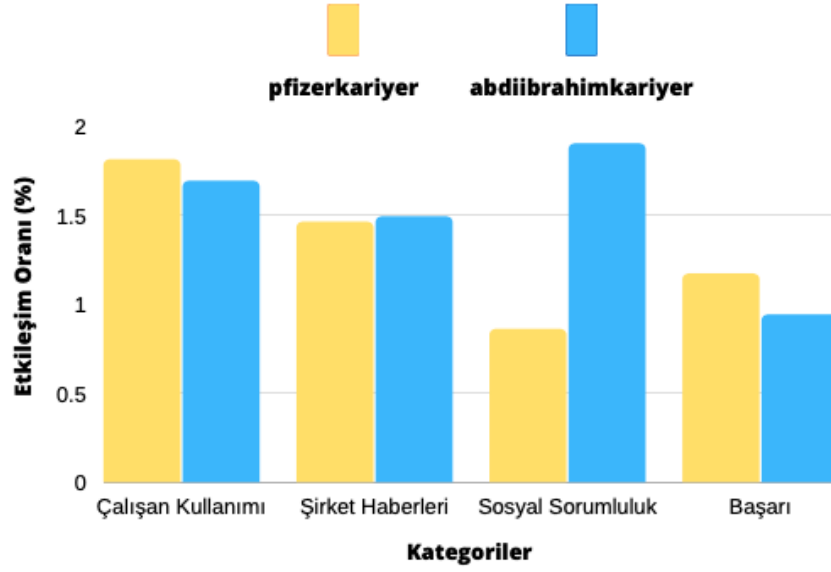
hale getirebilme adına gönderi sayısı ile etkileşim arasındaki ilişkiyi değerlendirirken incelenen hesapların takipçi sayılarını da dahil etmek daha faydalı olacaktır. Bir başka deyişle, bu değerlendirmenin içerisine takipçi sayısını dahil etmek, etkileşim oranını elde etmemizi sağlayarak, ilgili gönderinin verimliliğini değerlendirebilme imkanı kazandıracaktır. Takipçi sayısı ile etkileşim arasındaki ilişkiye değinilmeden önce her iki Instagram hesabının takipçi sayıları aşağıdaki Şekil 8’de görselleştirilmiştir:



Şekil 8: Kariyer hesaplarının aylara göre takipçi sayıları

Buna göre Pfizer Kariyer hesabının araştırmanın başlangıç verisi olan Şubat ayında 12.639 takipçisi bulunmaktadır. Abdi İbrahim Kariyer’in ise Şubat ayı itibarıyla 12.287 takipçisi bulunmaktadır. Haziran ayı itibarıyla Pfizer Kariyer’in takipçi sayısı Şubat ayına göre 1712 takipçi artarak 14.351’e ulaşmıştır. Abdi İbrahim Kariyer’in Instagram hesabını takip eden kullanıcı rakamında ise Haziran ayı itibarıyla Şubat ayına kıyasla 346 kullanıcı sayısı kadar düşüş olduğu tespit edilmiştir.

Pfizer Kariyer ve Abdi İbrahim Kariyer’in Instagram hesaplarının almış olduğu etkileşim oranları kategorik olarak incelendiğinde, Pfizer Kariyer yüksek etkileşim oranına “Çalışan Kullanımı” kategorisinden ulaşırken, Abdi İbrahim Kariyer ise “Sosyal Sorumluluk” kategorisinden en yüksek etkileşimi elde etmiştir ve “Sosyal Sorumluluk” kategorisinden yapılan paylaşımlar tüm paylaşımların %6.8’ini oluşturmaktadır (Şekil 9).



Şekil 9: Gönderi başına etkileşim oranları

Buna göre, en yüksek sayıda gönderi paylaşımında bulunmak en yüksek seviyede etkileşim oranına ulaşılacağı anlamına gelmemektedir. Her ne kadar bu veri Pfizer Kariyer'in Instagram hesabında yapılacak olası bir optimizasyonda hesabın performansını arttırma adına dikkate alınabilecek bir nokta olsa da tek başına yeterli değildir. Çünkü "Sosyal Sorumluluk" kategorisinden 2 gönderi paylaşılmıştır ve bunlardan %2.66 ile % 1.09'luk etkileşim oranları elde edilmiştir. Daha verimli bir analiz yapabilmek için her iki gönderiden elde edilen etkileşim oranlarının nedenselliği ayrı ayrı analiz edilerek olası bir optimizasyonda kullanılabilir.

Tablo 2: Pfizer Kariyer'in En Yüksek Oranda Etkileşim Aldığı İlk Beş Paylaşım

Kategori	Etkileşim oranı	Medya Türü	Gönderi
Çalışan Kullanımı	%3,54	Görsel	
Çalışan Kullanımı	%2,82	Görsel	

Çalışan Kullanımı	%2,75	Görsel	
Şirket Haberleri	%2,67	Görsel	
Çalışan Kullanımı	%2,62	Görsel	

Pfizer Kariyer'in en yüksek etkileşim oranına ulaştığı ilk 5 gönderi incelenerek Instagram gönderi içerikleriyle birlikte tablolandırılmıştır (Tablo 2). Bu 5 gönderinin 4'ünün "Çalışan Kullanımı" kategorisinden gerçekleştiği görülmektedir. Diğer bir paylaşım "Şirket Haberleri" kategorisindedir.

Tablo 3: Abdi İbrahim Kariyer'in En Yüksek Oranda Etkileşim Aldığı İlk Beş Paylaşım

Kategori	Etkileşim oranı	Medya Türü	Gönderi
Sosyal Sorumluluk	%2,67	Görsel	

Şirket Haberleri	%2,37	Görsel	
Çalışan Kullanımı	%2,28	Görsel	
Çalışan Kullanımı	%2,24	Görsel	
Çalışan Kullanımı	%2,16	Görsel	

Abdi İbrahim Kariyer'in en yüksek etkileşim oranına ulaştığı ilk 5 gönderi incelendiğinde (Tablo 3), bu 5 gönderinin 3'ünün "Çalışan Kullanımı" kategorisinden gerçekleştiği görülmektedir. Diğer iki paylaşım "Sosyal Sorumluluk" ve "Şirket Haberleri" kategorisindedir. Bu çerçevede iki hesap için de en verimli paylaşımların "Çalışan Kullanımı" kategorisinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

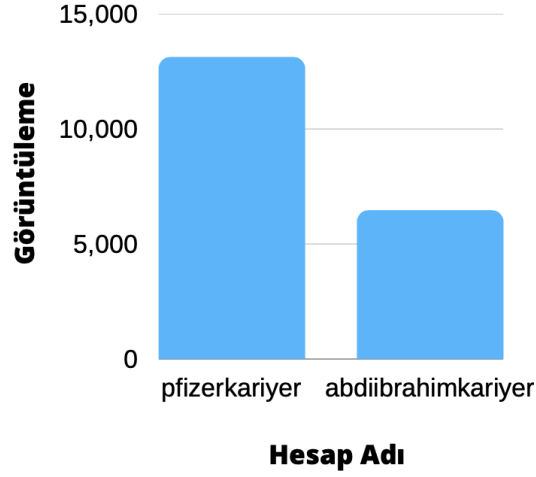
Elde edilen kategorik etkileşimler aylık olarak değerlendirildiğinde, hem Pfizer Kariyer'in hem de Abdi İbrahim Kariyer'in en yüksek etkileşim oranlarına Şubat ayında ulaştıkları görülmektedir.

2.2.3. Medya Türü ve Etkileşim

Instagram yapısı itibarıyla, çoğu sosyal medya platformunda da olduğu gibi, fotoğraf, afiş (e-banner) ve video içerikli paylaşımlara oldukça uygundur. Her ne kadar son yıllarda videolu içeriklerin kullanımı göreceli olarak artsa da hem Pfizer Kariyer hem de Abdi İbrahim Kariyer

Instagram hesaplarından paylaştıkları gönderilerinde ağırlıklı olarak afiş (e-banner) ve fotoğraf kullanmaktadır.

Pfizer Kariyer ve Abdi İbrahim Kariyer Instagram hesapları videolu içeriklere benzer oranda yer veriyor gibi gözükseler de elde edilen görüntüleme sayısında farklılıklar bulunmaktadır. Aşağıda da görüleceği üzere (Şekil 10) Pfizer Kariyer Abdi İbrahim Kariyer'e göre daha yüksek görüntüleme sayısına ulaşmaktadır.



Şekil 10: Kariyer hesapları video paylaşım görüntülenme sayıları

Ancak videolu içeriklerin aldıkları etkileşim oranları incelendiğinde ise Abdi İbrahim Kariyer'in "Çalışan Kullanımı" ve "Sosyal Sorumluluk" kategorilerinden Pfizer Kariyer'e göre daha yüksek oranda etkileşime ulaştığı tespit edilmiştir.

Abdi İbrahim Kariyer'in videolu paylaşımlarında en çok "Başarı" kategorisine yer vermesine rağmen, en yüksek etkileşim oranına "Çalışan Kullanımı" ve "Sosyal Sorumluluk" kategorilerinde ulaşmaktadır. Dolayısıyla bu kapsamda yapılacak bir optimizasyonda "Başarı" kategorisine daha fazla yer vermek yerine bu iki kategoriden daha fazla paylaşımda bulunulması halinde hesabın performansının olumlu yönde etkileneceği varsayılabilir.

Pfizer Kariyer video içeren paylaşımlarında en çok "Sosyal Sorumluluk" ve "Şirket Haberleri" kategorilerine yer vermesine rağmen en yüksek etkileşim oranına "Şirket Haberleri" kategorisinden ulaşmaktadır. "Sosyal Sorumluluk" kategorisinin ise en düşük etkileşim oranı elde edilen kategori olduğu tespit edilmiştir. Bir başka deyişle, "Sosyal Sorumluluk" kategorisi yerine diğer kategorilere ağırlık vermek hesabın elde edeceği etkileşimi olumlu yönde etkileyebilir.

3. SONUÇ

İşveren çekiciliği, potansiyel çalışanlar açısından bir şirketin veya organizasyonun ideal işveren olarak görülmesine katkısı nedeniyle son derece önemlidir (Ardıç ve Gündoğmuş, 2016). Bu çerçevede bir kurum veya organizasyonu arzu edilen bir varlık olarak görme ve bu kurum veya organizasyona karşı ifade edilen olumlu hisler ve davranışlar olarak tanımlananan kurumsal itibara (Aiman-Smith vd., 2001) da büyük

bir katkısı söz konusudur. Kurumsal itibara destek sağlamak yoluyla işveren çekiciliği, “şirketlerin ekonomik, sosyal, çevresel amaç ve hedeflerine göre takip etmiş oldukları politikaların sonucunda ortaya çıkan değerlere” (Köse ve Çakır, 2019) katkı sunmaktadır. Kurumsal itibarın tanımı içerisinde yer alan bu değerler bütününe yansımaları, işletmelere işveren çekiciliği yoluyla rakiplerinden farklılaşma imkânı sağlamaktadır. Bu kapsamda sosyal medyanın işveren çekiciliği bağlamında kullanımı firmalar açısından önemli bir mücadele ve farklılaşma sahası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmada işveren çekiciliği bağlamında sosyal medyanın kullanımı çerçevesinde ilaç sektöründe faaliyet gösteren Pfizer ve Abdi İbrahim’in Instagram hesapları incelenmiştir. Bir sosyal medya hesabının gönderilerini ve gönderiler sonucunda elde edilen etkileşimi işveren çekiciliği bağlamında analiz edebilmek için öncelikle, paylaşılan gönderilerin kategorik olarak sınıflandırılması gerekmektedir. Literatürde yer alan pek çok çalışmada olduğu gibi (örn. Güler, 2021b; Küçüksaraç ve Küçüksaraç, 2019; Koçyiğit ve Küçükcivil, 2021) bu çalışmada da Instagram gönderileri kategorik olarak sınıflandırılmıştır. Daha sonra gönderilerin aldığı etkileşimler kategorik olarak incelenmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan kategoriler Pfizer Kariyer’in tüm paylaşımlarının %60’ını kapsarken, bu oran Abdi İbrahim Kariyer’de %29.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu noktada önemli bir bulgu göze çarpmaktadır: Global bir işletme olan Pfizer’in Instagram kariyer hesabında “Kariyer Günü veya Etkinliği” olarak değerlendirilebilecek herhangi bir paylaşım rastlanmamıştır. Ancak ulusal bir şirket olan Abdi İbrahim’in kariyer hesabında ise bu kategoriden oldukça yüksek sayıda paylaşım yapıldığı görülmüştür. Eğer “Kariyer Günü veya Etkinliği” kategorisi çalışma kapsamında dahil edilmiş olsa Abdi İbrahim Kariyer’deki kapsayıcılık oranı %58.7 olacaktır. Pfizer Kariyer’in “Kariyer Günü veya Etkinliği” kategorisinden herhangi bir paylaşım yapmaması ve Abdi İbrahim Kariyer’in ise bu kategoriden neredeyse araştırma kapsamında ele alınan tüm kategorilerin toplamı kadar gönderi paylaşımında bulunması önemli bir nokta olarak değerlendirilmektedir. Bu husus araştırmanın sınırlılıklarından biri olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda açıklanan bulgu iki firma arasında gönderi stratejileri açısından bir ayrışmaya işaret etmektedir. Ortaya çıkan veriler Güler’in (2021a) Instagram üzerinde yaptığı araştırma ile tamamen, Şentürk ve Başaran’ın (2021) Twitter kariyer hesapları üzerine yaptığı bir başka araştırmanın sonuçları ile kısmen örtüşmektedir. Elde edilen bulgular söz konusu çalışmalar ile karşılaştırıldığında, Pfizer hariç tüm firmaların “Kariyer Günü veya Etkinliği” paylaşımlarına önem verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında ele alınan kariyer hesapları kategorik olarak incelendiğinde en çok paylaşımın “Çalışan Kullanımı” kategorisinden yapıldığı ve en çok etkileşimin yine bu kategoriden elde edildiği tespit edilmiştir. Her iki Instagram hesabı üzerinden yapılan paylaşımları işveren çekiciliği inşa etme açısından değerlendirdiğimizde, hem Pfizer Kariyer’in hem de Abdi İbrahim Kariyer’in mevcut ve potansiyel adaylara karşı kendi çalışanlarını bir pazarlama aracı veya nesnesi olarak kullandıklarını söylemek mümkündür. Bu açıdan her iki şirketin Instagram hesaplarının gönderi ve etkileşimleri incelendiğinde, “Çalışan Kullanımı” kategorisinden paylaşım yapmanın elde edilen toplam etkileşimi olumlu yönde etkilediği, söz konusu kategoriden yapılan paylaşımları azaltmanın da etkileşim performansını negatif yönde etkilediği görülmüştür. Bu sonuç yine Şentürk ve Başaran’ın

(2021) Twitter kariyer hesapları üzerine yaptığı araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Ortaya çıkan bulgular ışığında firmaların, işveren çekiciliği faaliyetleri bağlamında çalışan kullanımı uygulamalarına önem verdiği sonucuna ulaşmıştır.

Bir sosyal medya hesabının beğeni, yorum, paylaşım ve canlı yayın katılımı ile elde etmiş olduğu toplam etkileşim verileri istatistiksel olarak ilgili hesabın performansı ile ilgili fikir sahibi olmayı sağlamaktadır. Ancak sosyal medya hesaplarının ne kadar etki yarattığını anlayabilmek için takipçi sayısına ve onun da etkileşim hesabına dahil edilmesi sonucunda ortaya çıkan etkileşim oranı verilerine ihtiyaç bulunmaktadır. Oluşan etkileşimin aslında kaç takipçi ya da kullanıcının etkileşimi sonucunda ortaya çıktığının, aynı takipçi tarafından yapılan mükerrer yorum ve mesajlar ayıklanarak, ele alınması analiz ve optimizasyon açısından daha sağlıklı sonuç vermektedir. Bir sosyal medya hesabı sayısal olarak çok yüksek toplam etkileşime ulaşabilir. Ancak bu etkileşimin kaç takipçiyle yaratıldığı ise en az toplam etkileşim sayısı kadar önemlidir. Bu noktada herhangi bir Instagram hesabını bireysel veya kurumsal olarak yöneten kişilerin, öncelikle, strateji olarak niceliğe mi yoksa niteliğe mi odaklanacağına karar vermesi oldukça önemlidir. Örneğin, Pfizer Kariyer'in Şubat – Haziran aylarındaki "ortalama" takipçi sayısı 13.940, Abdi İbrahim Kariyerin ise 12.055'tir. Bu açıdan bakıldığında +1885 takipçi ile Pfizer Kariyer'in beğeni ve yorum ile elde edilen etkileşimleri açısından Abdi İbrahim'e göre nominal olarak daha yüksek skor elde etmesi normal bir durumdur. Ancak bu veriyi nominal veriler yanında oransal olarak da incelediğimizde ortaya farklı bir durum çıkmaktadır. Bir başka deyişle, daha fazla takipçinin daha fazla etkileşim üreteceği beklentisi nominal olarak karşılığını bulsa da, etkileşim oranı açısından farklılık göstermektedir. Bu durum genel olarak değerlendirildiğinde;

- Pfizer Kariyer'in aylık gönderi ortalamasının Abdi İbrahim'den 2 gönderi fazla olması ve daha yüksek takipçi sayısına sahip olması şirketin yarattığı toplam etkileşimin daha yüksek olmasını sağlamaktadır.
- Pfizer Kariyer'in paylaşımlarındaki artış ve azalışın daha keskin olduğunu söylemek mümkünken, Abdi İbrahim Kariyer'in aylık gönderi paylaşım sayılarının Mart ayı haricinde birbirine yakın olduğu görülmektedir. Mart ayında Pfizer Kariyer Şubat'a göre daha fazla sayıda "Şirket Haberleri" ve "Çalışan Kullanımı" kategorilerinden içerikler paylaşırken, Nisan ayında ise "Sosyal Sorumluluk" kategorisinden herhangi bir paylaşımında bulunmamıştır ve diğer kategorilerden yaptığı paylaşımları da yarı yarıya azalttığı görülmüştür. Bu durum toplam etkileşim sayılarına da yansımıştır ve Pfizer Kariyer'in toplam etkileşim sayısı bir önceki aya göre %59.2 düşmüştür (Takipçi sayısında Şubat - Nisan arası %11'lik artış gerçekleşmiştir). Bu paylaşım stratejisinin etkileşime olan yansımaya bakıldığında, Pfizer Kariyer'in aldığı toplam etkileşimde dalgalanmaya neden olduğu görülürken, etkileşim oranında ise düşüş gerçekleşmiştir. Bunun nedeni olarak gönderi sayısındaki dalgalanmaları göstermek eksik bir değerlendirme olacaktır. Esas neden, takipçi sayısındaki artışın paylaşımlara etkileşim olarak dönmemesidir. Bu konunun tespiti özellikle optimizasyon çalışmalarında faydalı olacaktır.
- Pfizer Kariyer'in gönderi sayısının aylık ortalamasının üzerine çıktığı her ay etkileşim oranında düşüş gerçekleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında, etkileşim oranı açısından en yüksek orana Şubat ayında ulaşmıştır ve bu ay içerisinde yapılan gönderi paylaşımının aylık ortalama kadar olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada ise en düşük gönderi paylaşımı yapılan ve en yüksek gönderi paylaşımı yapılan aylar olan Mart ve Nisan ayları yer almaktadır. Bu ayların etkileşim oranları ise neredeyse aynıdır. Gönderi sayısını arttırmış olmak toplam

etkileşimi arttırmaktadır ancak gönderi başına elde edilen etkileşim oranına olumlu bir etkisi bulunmamaktadır. Pfizer Kariyer'in hesabının üretebileceği etkileşim hacmi bir yerden sonra değişmemeye başladığından gönderi sayısını arttırmak sadece niceliği arttırmak anlamına gelmeye başlamıştır ve etkileşim oranına etkisi olmamaktadır.

- Pfizer Kariyer'in Instagram hesabının daha fazla takipçisi olmasına rağmen bazı kategorilerde Abdi İbrahim Kariyer'in daha yüksek etkileşim oranına ulaştığı, daha düşük etkileşim oranı elde ettiği kategorilerde ise neredeyse Pfizer Kariyer kadar etkileşim oranına ulaştığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre daha fazla takipçi sayısı her zaman daha yüksek etkileşim oranı ve performansı anlamına gelmemektedir. Abdi İbrahim Kariyer açısından bakıldığında, Pfizer Kariyer'e kıyasla her ay neredeyse düzenli olarak takipçi kaybetmesine rağmen hesabın etkileşim performansında negatif bir veri oluşmamıştır. Tam aksine Abdi İbrahim Kariyer'in hesabı her ay takipçi kaybetmesine rağmen elde ettiği toplam etkileşimde artış gerçekleşmiştir. Bu durumda ilgili sosyal medya hesabının pasif takipçilerini kaybettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu takipçi sayısındaki azalış etkileşim oranı bazlı olarak performansa olumlu yansımıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve yapılan analizler ışığında, aşağıdaki noktalara önem verilmesinin hem bu iki Instagram hesabının işveren çekiciliği açısından daha yüksek performans göstermesine hem de bu alanla ilgilenen uygulamacılara katkı sağlayacağı ön görülmektedir:

- İşverenlerin kurumsal itibar ve yetenek çekimi açısından yaptıkları sosyal medya paylaşımlarında "Çalışan Kullanımı" kategorisi en yüksek etkileşim oranını sağlamaktadır.
- Daha fazla takipçi sayısı her zaman daha yüksek etkileşim oranına ulaşılabilirliği anlamına gelmemektedir. Sosyal medya hesap yöneticileri hangi paylaşım kategorilerine odaklanacağını doğru tespit etmeli ve bu kategorileri kaliteli içerikle beslemelidir.
- Ortalama gönderi sayısının üzerinde paylaşım yapmak veya azaltmak veri analizleri sonucunda alınması gereken kararlar olup, herhangi bir analiz yapmadan ani bir şekilde gönderi sayısını arttırmak veya azaltmak hesabın performansına negatif olarak etki edebilmektedir.
- Herhangi bir analiz yapılırken sadece toplam etkileşim verilerine değil, aynı zamanda, toplam etkileşim oranlarına da bakılması daha faydalı ve anlamlı sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.
- Daha yüksek etkileşim elde edebilmek için doğrudan gönderi – etkileşim arasındaki ilişkiye bakmak yerine analizi "etkileşime geçen takipçi sayısı" odaklı ele almak daha faydalı bir yaklaşım olacaktır. Böylelikle, yorum bazlı etkileşimlerde görüldüğü gibi, az sayıda takipçinin ürettiği çok sayıda etkileşimin yanıltıcı verisinden kaçınılabilir.
- Analiz ve optimizasyon, sosyal medya hesapları için oldukça önemlidir. Herhangi bir analiz yapılmadan sosyal medya stratejileri oluşturulmamalıdır ve yapılacak olan optimizasyonlar nitel analizlere dayandırılmalıdır.

Araştırma, evreni ve örnekleme çerçevesinde önemli bulgular ortaya koysa da sadece belirli bir sektörde yer alan iki firmaya ait kariyer hesabının analiz edilmesi önemli bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında araştırmaya dahil edilen veriler 2021 yılının sadece beş aylık bir dönemini kapsamaktadır. Gelecek çalışmalar yeni sektörler ve firmaları

araştırmalarına dahil ederek, daha farklı ve daha geniş zaman dilimlerini araştırma süreçlerine katarak mevcut araştırma verilerini genişletebilir ve literatüre katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Aiman-Smith, L., Bauer, T. & Cable, D. (2001). Are you attracted? Do you intend to pursue? A recruiting policy-capturing study. *Journal of Business and Psychology*, 16, 219-237. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1011157116322>

Ardıç, K. & Gündoğmuş, E. (2016). Bireylerin kişilik özelliklerinin işveren çekiciliği algısına etkisi. *İşte Davranış Dergisi*, 1(1), 1-14. DOI: 10.25203/idd.278910.

Arık, A. (1992). Psikolojide bilimsel yöntem. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.

Backhaus, K. & Tikoo, S. (2004). Conceptualizing and researching employer branding. *Career Development International*, 9(5), 501-517. DOI: 10.1108/13620430410550754.

Başaran, M. C. ve Şentürk, T. (2021). İşveren markalaşması ve insan kaynakları pazarlamasında sosyal medyanın kullanımı. Farklı Yönleri İle Muhasebe ve Pazarlama Araştırmaları. Editör: Salih Öztürk. IKSAD Publishin House.

Boomsocial (2021). <https://www.boomsocial.com/Social-Brands/2021/Haziran/Instagram/> (Erişim Tarihi: 22.06.2021).

Casper, W. & Wayne, J. (2012). Why does firm reputation in human resource policies influence college students? The mechanisms underlying job pursuit intentions. *Human Resource Management*, 51(1), 121-142. doi: 10.1002/hrm.21461

Dessain, Nicole 2016. Human Resources Marketing and Recruiting: Introduction and Overview. Editor Matthias Zeuch. Handbook of Human Resources Management. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Dutta, D (2014). Tweet your tune – social media, the new pied piper in talent acquisition. *VIKALP*, 39(3), 93-104.

Glassdoor (2018). “Glassdoor Study Reveals What Job Seekers Are Looking For”, Online: <https://www.glassdoor.com/employers/blog/salary-benefits-survey/> (erişim tarihi: 07.02.2022)

Güler, H. N. (2021a). Bankaların Instagram paylaşımları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(2), 189- 205. DOI: <https://doi.org/10.46452/baksoder.1005146>

Güler, H. N. (2021b). Bankaların insan kaynakları alanında instagram paylaşımları üzerine bir araştırma, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 4(1):1-17.

Kaplan, A. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. DOI: 10.1016/j.bushor.2009.09.003

Koçyiğit M. & Küçükçivil B. (2021). “Lovemark” oluşum süreci ve Instagram kullanım ilişkisi: Havayolu şirketleri üzerine bir analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(3), 977-996.

Köse, G. & Yeygel Çakır, S. (2019). The effect of businesses on perceptions regarding corporate reputation of employer brand applications: A research for potential employees in y generation. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 9 (1), 23-48. DOI: 10.26579/jocrebe-9.1.3

Küçüksaraç, B. & Küçüksaraç, H. (2019). Marka iletişimi bağlamında halkla ilişkiler aracı olarak Instagram kullanımı: İçeriğin kullanıcı etkileşimi üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3), 699-717. DOI: <https://doi.org/10.11616/basbed.v19i49542.569842>

Martic, K. (2018). "Social Media Recruiting: How to recruit on Facebook?", Online: <https://hrtechweekly.com/2018/04/27/social-media-recruiting-how-to-recruit-on-facebook/> (Erişim tarihi: 07.02.2022).

Öztürk E., Şener G., Süher H. K. (2016). Sosyal medya çağında ürün yerleştirme: instagram ve instabloggerlar üzerine bir içerik analizi. Global Media Journal TR Edition, 6 (12), 355-386.

Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: Özçekim kullanımı, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2(1), 112-131.

Priyanka, J. A., Sequeira, A. H. and Sivakumar, G. (2015). Talent acquisition process in a multinational company: A case study management of innovation. E-journal CMBO, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2708086> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2708086>.

Şentürk, T. (2019). Sosyal Müşteri İlişkileri Yönetimi. Yeni Nesil Pazarlama Yaklaşımları –Vaka Analizleri İle – Editörler: Aysun Kahraman – Esra Güven. Gazi Kitapevi.

Şentürk, T. ve Başaran, M.C. (2021). Sosyal medyada işveren markalaşması: Denizbank İK ve Bank of America Global Careers Twitter hesapları üzerine nitel bir analiz. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8(69), 1078-1092. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2456>

Tripathy, S. (2014). Talent acquisition a key factor to overcome new age challenges and opportunities for human resource management. IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM). Volume 16, Issue 12.Ver.II, pp. 39-43 .

We are Social (2021). <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-uk/> (Erişim Tarihi: 15.12.2021).